Üçüncü 1000'e Girerken TÜRKİYE

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Mithatpaşa Cad. No: 62/B (06420) • Kızılay/ANKARA
Tel: (0.312) 418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75
Fax: (0.312) 417 00 09

Yayın No: 301
Sempozyumlar-Paneller Serisi: 30

ISBN 975-389-358-2
00.06.Y.0005.301

Kapak Tasarım ve Uygulama
Mehmet Fidancı

•

Bu kitap;
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanıp basılmıştır.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 301

ÜÇÜNCÜ 1000'E GİRERKEN TÜRKİYE

Kutlu Doğum Sempozyumu - 1999

Yayına Hazırlayan
Ömer Turan

ANKARA
2000

Bu kitap;
Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin
16.06.1998/905-1 sayılı kararıyla basılmıştır.

•

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

•

Birinci Baskı: Şubat 2000, 2.000 Adet

SEMPOZYUM TERTİP HEYETİ

Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay (Başkan)
Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız
Doç. Dr. Recep Kılıç (Genel Sekreter)

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMASI 3

I. OTURUM
TÜRKİYE'NİN JEO-STRATEJİSİ

Kadir Koçdemir
Türkiye'nin Jeopolitik Konumu 11
Ayten Sezer
Atatürk'ün Türkiye'nin Stratejik Konumu İle İlgili Görüşleri ... 53
Mustafa Yılmaz
Türkiye'nin Jeo-Stratejisi Açısından Günümüz Olaylarının Değerlendirilmesi 69

MÜZAKERELER 83
Ömer Tarkan
M. İlhan Atabaş

II. OTURUM
KALKINMANIN TABİİ İMKÂNLARI

Nevzat Kösoğlu
Kalkınma Sürecinde İnsan 117
Zeki Birdoğan
Su ve Madenlerimiz 127
Gürzap Yılmaz
Tarım Alanları - Ormanlar 149
Ahmet Yüksel Özemre
Üçüncü Bine Girerken Türkiye Açısından Enerjinin Stratejik Önemi 167

MÜZAKERELER 181
Kenan Gürsoy
Sümer Şahin
Haldun Atıf Danışman

III. OTURUM
KALKINMANIN KÜLTÜREL İMKÂNLARI-I

Mehmet S. Aydın
Kalkınmanın Kültürel İmkânları: Kalkınma ve Dinî Hayat ... 213
Sulhi Dönmezer
Hukukî Tecrübe 227

MÜZAKERELER 235
Yılmaz Özakpınar
Ali Bardakoğlu

IV. OTURUM
KALKINMANIN KÜLTÜREL İMKÂNLARI-II

Mehmet Öz
Kalkınmanın Kültürel İmkânları: Tarihî Tecrübe 269
Yusuf Ziya İrbeç
Türkiye'de Sanayi ve Ticaret Hayatı 281
Ahmet Nedim Serinsu
Bizi Biz Yapan Değerlerimiz ve Hayatımızı Anlamlandırmadaki Rolü 301

MÜZAKERELER 321
Ayhan Bıçak
Hanifi Özcan
Necati Arıkan

V. OTURUM
İMKÂNLARIMIZIN TESBİTİ VE UYGULAMA YOLLARI

İlber Ortaylı
Türkiye'de Siyaset-Yönetim 365
Ramazan Acun
Türkiye'de Ar-Ge: Mevcut Durum ve Geleceğe Bakış 377
Servet Özdemir
Türk Eğitim Sistemine Eleştirel Bir Bakış 401

MÜZAKERELER 415
Naci Bostancı
Korkut Tuna
Abdurrahman Küçük

DEĞERLENDİRME OTURUMU

Sulhi Dönmezer 447

KATILIMCILAR 449

AÇILIŞ

Süleyman Hayri Bolay

1937'de Ermenek'de doğdu. 1961 yılında Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesini bitirdi. On yıl kadar, orta dereceli okullarda öğretmenlik yaptı. 1967 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Irak'a tetkikler yapmak üzere gönderildi. 1971 yılında Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'ne Felsefe Tarihi asistanı oldu. *Aristo Metafiziği ile Gazâli Metafiziğinin Karşılaştırılması* isimli tezi ile felsefe doktoru oldu. 1979 yılında Sorbon Üniversitesinde araştırmalar yaptı. 1980 Yılında Doçent oldu. 1987'de Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesine Felsefe Tarihi profesörü oldu. Hâlen Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Başkanıdır. Pekçok makale ve tebliği bulunan Bolay'ın başlıca yayınlanmış eserleri arasında *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Aristo Metafiziği ile Gazâli Metafiziğinin Karşılaştırılması, Ferit Kam, Bilimin Değeri Meselesi ve Emile Boutroux'da Sorunsuzluk Doktrini* gelmektedir.

AÇILIŞ

Sayın misafirler, hepinizi saygıyla selamlıyorum ve Türkiye Diyanet Vakfının Kutlu Doğum Haftası münasebetiyle tertip etmiş olduğu Üçüncü 1000'e Girerken Türkiye konulu sempozyuma hoşgeldiniz diyerek sempozyumun açılışını yapıyorum.

Türkiye Diyanet Vakfı, bilindiği üzere, 1989'da Kutlu Doğum Haftasını ihdas etmiş ve bugüne kadar yürütmüştür. 1989 senesinde sadece Ankara ile sınırlı faaliyetler gösterilirken, bugün Kutlu Doğum kutlamaları, Türkiye'de 80 ilde, 650'den fazla ilçede ve bir kısım belde ve köylerde de kutlanmaktadır. Bunun yanında, Türkiye'nin sınırlarını aşmıştır. Türk dünyası ülkelerinde kutlanmaktadır. Avrupa'nın belli başlı Türk işçilerinin bulunduğu ülkelerinde kutlanmaktadır. Hattâ, İngiltere ve Amerika'ya da taşmış durumdadır. Bunun yanında, Kıbrıs'ta da birkaç seneden beri Kutlu Doğum Haftası kutlamaları yapılmaktadır.

Kutlu Doğum Haftısının özelliği, üniversite mensuplarının bu kutlamalarda çok ağırlıklı olarak, yüzde 90 gibi büyük bir ağırlıkla vazife görmüş olmalarıdır. Böylece, üniversite ile üniversite mensuplarıyla, bilim araştırmaları yapan değerli bilginlerle halkın kaynaşması sağlanmış durumdadır. Çünkü, bu kutlamalarda belli konularda, belli araştırmalar yapılarak halkın anlayabileceği dilde bilimsel bilgi, halkın seviyesine indirilmektedir. Meselâ, daha önceki yıllarda olduğu gibi, bu yıl da, bu haftada, Türkiye çapında 3 binden fazla konuşma yapılmaktadır ve aynı zamanda, sadece bir bilimsel ziyafet değil, aynı zamanda bir sanat ziyafeti de olmaktadır. Çünkü, çeşitli yerlerde, meselâ Halkevleri ve Millî Eğitim müdürlüklerinin ilgili birimleri halkın seviyesinde filmler temin ederek, halka bedava göstermektedir. Aynı zamanda, bu sosyal bir kaynaşma ve yardımlaşma olmaktadır. Mesela, birçok ilimizde çeşitli varlıklı kimselerin destekleriyle halka, fakire yemek dağıtıl-

maktadır. Yahut, birkısım hastalara, o gün, doktorlar bedava tedavide bulunmaktadırlar ve benzeri birçok faaliyet vardır. Ayrıca, musiki konserleri vesaire yapılmaktadır. Bunun yanında, şiir yarışmaları ve Türkiye çapında 6 binden fazla lisenin katılmış olduğu ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın ve onlara bağlı illerdeki, ilçelerdeki birimlerin bizzat yürütmüş oldukları genel kültür bilgi yarışması yapılmaktadır; ki, bu bilhassa, bütün okullarda ayrı bir alâkaya ve heyecana sebep olmaktadır. Çünkü, sadece birinci gelen okulun ekibindeki öğrencilere değil, çeşitli kademelerdeki derecelere giren okullara da Diyanet Vakfı tarafından oldukça iyi sayılacak ödüller verilmektedir. Bize gelen haberlere göre, mesela bu bilgi yarışmaları okulları o kadar motive etmektedir ki, ekibe seçilen öğrencilerin yanında, yine ekiple çalışmak üzere seçilen öğretmenlerle birlikte, idarecilerle birlikte, onların aileleri de Ekim ayından Şubat ayının sonuna kadar devamlı surette, heyecanla hazırlanmaktadırlar, kitaplar karıştırmakta, ansiklopediler karıştırmaktadırlar.

Dolayısıyla, Kutlu Doğum Haftası, bir bilgi şöleni, bir sanat şöleni ve toplumsal bir kaynaşma hadisesi olarak bugün Türkiye'de ve Türkiye'nin sınırlarını aşmış olarak devam etmektedir ve her yıl artan çok büyük bir alaka görmektedir.

Kutlu Doğum Haftası'nın bilimsel özelliğini yansıtan en büyük hadise de, her sene Ankara'da -daha önceleri İstanbul'da ve İzmir'de de yapılıyordu- böyle bugün olduğu gibi bir önemli konuda, iki günlük, üç günlük bilimsel bir sempozyumun tertip edilmiş olmasıdır. Daha önceki senelerde yapılmış olan sempozyumların tebliğleri ve müzakereleri kitaplar halinde yayınlanmış ve halkımızın, entellektüellerimizin istifadesine sunulmuştur. Meselâ, geçen seneki konu İslâmiyet ve Demokrasi idi. Kitabı da çıkmıştır ve büyük alâka görmüştür.

Bu konuyu seçmemizin sebebi, Üçüncü 1000'e Girerken Türkiye konusunun seçilmesinin özel bir sebebi de var tabiî. Çünkü, bir yüzyıl değiştirmekteyiz ve yeni bir yüzyıla ve yeni bir bin yıla girmekteyiz. Bundan dolayı da bu konuyu özellikle seçtik. Batılılar gerçi çok daha önceden başladılar, yani 1950'lerden, 1960'lardan bu tarafa yeni yüzyıla hazırlanmaktalar, projeksiyonlar yapmaktalar, 21'inci Yüzyılın nasıl olması gerektiğinin projelerini hazırlamakta-

lar ve buna dair birtakım teoriler üretmekteler. Bizde de onlardan ilham alarak, bazen de onların çalışmalarından istifade ederek, son onbeş - yirmi yıldan beri bu tarz çalışmalar vardır. Üçüncü 1000'e doğru hazırlanma yarışı başlamıştır. Fakat, Üçüncü 1000'de Türkiye 21'inci Yüzyılda nasıl olmalıdır, stratejik durumu ne olmalıdır, kültürel durumu ne olmalıdır, hukukî durumu ne olmalıdır, eğitim durumu ne olmalıdır veya diğer konularla ilgili durumları nasıl ele alınmalı, nasıl geliştirilmelidir? Çünkü, Türkiye, bilindiği gibi ve söylenip durduğu gibi stratejik yönden ve coğrafî bakımdan çok önemli bir kavşakta bulunmaktadır. Dolayısıyla, Batılının da, Doğulunun da şöyle veya böyle alakasını devamlı surette üzerine çekmektedir. Etrafındaki komşuları da, dost olsa da veya olmasa da, şöyle veya böyle devamlı surette Türkiye ile ilgilenmekteler. Bu ilginin bazen çok zararlı noktalara geldiği de hepimizce bilinmektedir. Bundan dolayı, biz, Türkiye'nin coğrafî bölge içerisindeki stratejik durumuna ağırlık vermek suretiyle önplâna onu aldık ve ondan sonra da diğer konuların, geniş tebliğler halinde burada ifade edilmesine ve ondan sonra da yine genişçe müzakere edilmesine ve milletimizin istifadesine sunulmasına karar verdik.

Ben, sempozyumun çok verimli geçeceğine inanıyorum. Çok değerli hocalarımız bu sene de bizi kırmadılar, zahmet ettiler, uzak diyarlardan geldiler ve bizim için çok önceden tebliğler hazırladılar veya tebliğlere müzakere babında, tebliğ gibi yine müzakere metinleri hazırladılar. Kendilerine şimdiden şükranlarımı sunuyorum ve katkılarından dolayı teşekkür ediyorum. Alakalarının devamını temenni ediyorum.

Bu duygularla ve bu düşüncelerle huzurlarınızdan ayrılıyorum. Şimdi, birinci oturum başlayacaktır. İlk oturumun Oturum Başkanı olarak değerli hocamız Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Beyefendi'yi, ilk oturumu yönetmek üzere davet ediyorum.

Saygılarımla.

I. OTURUM

TÜRKİYE'NİN JEO-STRATEJİSİ

Başkan
Sulhi Dönmezer

Başkan Yardımcısı
Ahmet Nedim Serinsu

Kadir Koçdemir

Orhaneli-1964 doğumludur. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni (1985) bitirdi. Hamburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi (1991/92) ve İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde (1994/96) yüksek lisans öğrenimi gördü. Lisan öğrenmek ve idarî staj için Almanya'da (1987/88) bulundu. Millî Güvenlik Akademisi'ni (1999) bitirdi. Hacettepe Üniversitesi'nde sosyoloji doktora programına devam etmektedir.

Mülkî idare amirliği mesleğine Ağrı kaymakam adayı olarak (1986) başladı. Eskipazar, Kulp, Afşin kaymakamlıkları ile Mahallî İdareler Genel Müdürlüğü Daire Başkanlığı görevlerinde bulundu. Halen aynı yerde genel müdür yardımcısıdır.

Telif ve tercüme kitap ve makaleleri vardır.

TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK KONUMU

Kadir Koçdemir

Sayın Başkan, Saygıdeğer Dinleyiciler,

Ben hemen bir düzeltme ile başlamak istiyorum: Üçüncü binyıl yaygın olarak kabul edildiği gibi 1 Ocak 2000 yılında değil, 2001 yılında başlayacaktır. Çünkü üçüncü binyılın başlaması için 2000 yılın geride kalması gerekiyor. Yani bu sempozyumda dile getirilecek eksiklikleri tamamlamak için daha vaktimiz var.

Rahmetli Dündar Taşer "siyasî sınırlar imkânlarla ideallerin muhassalasıdır."[1] demektedir. Jeopolitik, imkânların ve bu arada kısıtlılıkların tespiti demektir. Başka bir ifadeyle bir devletin kültürel, iktisadî, demografik, sosyal, tarihî, dinî koordinatlarının okunmasıdır. Millî güç, millî hedef ve tehditler arasında dengeyi temin edecek değerlerin dış politika denklemine dahil edilmesidir. Sabit ve değişken unsurların, mekân, zaman ve kuvvetin en iyi biçimde terkibidir.

Modern jeopolitiğin babası İbni Haldun'dur. *Mukaddime* ve *Kitabü'l-İber* ile, fizikî coğrafyanın tarihle, toplumun sosyal, ekonomik ve siyasi yaşantısı ile ilişkilerini açıklar. Kitaplarda ise jeopolitik 20. yüzyıl ile birlikte başlatılır. İsveç siyaset bilimcisi Rudolf Kjellen ve Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel ile Mackinder, Haushofer gibilerinin adı geçer. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın jeopolitik adına yaptıkları bu kavramı itici hale getirmiştir.

Oysa, tarihin en önemli milletlerinden biri olan bizler çok daha önceleri jeopolitiğin farkındaydık. Kanunî'nin sadrazamı Lütfi Paşa yazdığı *Asafnâme*'de "Padişahım, sen öyle bir şehirde oturuyorsun ki, bunun nimeti denizdir. Tarihte gelmiş büyük hükümdarlar, bü-

1 Ziya Nur, *Dündar Taşer'in Büyük Türkiyesi,* Ocak Yayınevi, İstanbul, s. 32

yük kara ordularına sahip olmalarına rağmen, deniz kuvvetine ehemmiyet vermedikleri için yaşayamamışlardır."[2] demektedir. Gerçekten de Osmanlı genişlemesinde jeopolitiğe uygun davranmıştır. İlk hudut Tuna olmuştur. Çünkü İstanbul'a hakim olan bir devletin ilk tabiî hududu Tuna'dır. Bundan sonra bu hududun emniyeti için Macaristan ve Romanya'nın alınması gerekmiştir. Viyana ise Tuna ve Ren nehirlerinin arasında, Batı Avrupa'nın tam bir kilidi ve kapısıdır. Bu mümkün olsaydı sonraki hudutlar sırasıyla Ren ve Atlas Okyanusu olacaktı. Gazi Mustafa Kemal de "Ben askerî konular gibi siyasî konularda da harita üzerinde karar veririm" derken jeopolitiğe işaret etmekteydi.

Günümüzde, jeopolitik, devletlerin millî hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik faaliyetlerini meşrulaştırma araçlarından biri haline getirilmiştir. Bunun için de hepsi aynı sonuca, yani Batının dünya hakimiyetine hizmet eden kara hakimiyeti (Mackinder), deniz hakimiyeti (Alfred Mahan), hava hakimiyeti (Seveksky ve Duhet), kenar kuşak (Nicholos Spykman) teorileri ortaya atılmıştır. Bu teorilerin teferruatı bir yana, hepsi de jeopolitik konumu gereği Türkiye'yi ve yakın coğrafyasını ilgilendirmektedir. Gerçekten de Türkiye, dünya adasının hem menteşesi, hem bu menteşe üzerine vurulan kilit ve aynı zamanda anahtardır. Bulunduğu geniş coğrafyada Türkiye'yi ilgilendirmeyen bir bölge sorunu düşünülemez.

Kendimizi, batının gözünün içindeki aksimizle tanımayı büyük bir iş zanneden bazılarımız bu teorilerde adımızın geçmesini sanki bizim bir marifetimizmiş gibi çok önemli görmektedir. Bunun için de son yıllarda Brezinski ve Fuller, Lesser gibilerinin adını sıkça duyuyoruz. Oysa politikaların millî menfaatler, millî hedefler, millî politikalar ve millî stratejiler sıralamasına göre tespit edilmesi gerekir.

Günümüzde Jeopolitiğin Anlamı ve Yeri

Yeni binyılda jeopolitiğin önemini kaybettiği iddia edilmektedir. Ama bu iddiayı yayan ülkeler kendi bakımlarından jeopolitik ana-

2 Nur, s. 85

lizler için büyük gayret ve masraflar içindedir. Öyle görünüyor ki, bu, onların dışındaki ülkelerin iddiasız olması ve kalması için bir yutturmacadan ibarettir. Çünkü, toprak üzerinde rekabet hâlâ dünya olaylarına damgasını vurmaya devam etmektedir. Millî devletlerin dış önceliklerinin tanımı için coğrafi konum hâlâ temel hareket noktasıdır. Toprak ve nüfus da statü ve gücün en önemli unsurlarıdır.

Son zamanlarda jeopolitik kavramı, jeoekonomi, jeokültür ve beşerî sermaye kavramlarıyla birlikte kullanılmaya başlamıştır. Çünkü görülmüştür ki, bunlar olmaksızın jeopolitiğin başarılı olması mümkün değildir. Jeopolitik millî hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik meşrulaştırma araçlarından biridir demiştik. Bu meşrulaştırma ekonomi ve kültür olmadan gerçekleştirilememektedir. Ekonomi ve kültür devletler arası münasebetleri sıfır toplamlı bir oyun olmaktan çıkarmaktadır. Diğer yandan kültür, sosyal, ekonomik, politik ve askerî değerlerin yeşerdiği ortam olması hasebiyle ayrıca önem kazanmaktadır.

Yine bu konuda da bizim tarihimiz çok güzel bir örnektir. Osmanlı'nın genişlemesi ve kalıcı olması, temsil ettiği jeokültür unsurları sebebiyledir.[3] Bu unsurların başında adalet, hoşgörü ve hakkaniyet gelmektedir. Bunun isimlendirmesi de ilâyı kelimetullah ve nizam-ı alem biçiminde olmuştur.

Kaydedilmesi gereken bir diğer husus, devletler arası münasebetlerde yeni aktörlerin devreye girmesidir. Devletler arası ve devletler üstü kuruluşlar, hükümet dışı organizasyonlar, çok uluslu şirketler, medya hatta mafya ilk akla gelenlerdir. Jeopolitik konumla ilgili tespitlerde bu aktörlerin de dikkate alınması gereklidir.

Bu tespitlerden sonra haritaya baktığımda şunları görüyorum:

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa,

"Kalk yiğidim yine dağ başını duman aldı" diyen şair,

---

3 Bugün Osmanlı coğrafyasında 200 yıldan fazla hükümranlığımız altında bulunan 25+4 devlet vardır: Bulgaristan 545, Yugoslavya 539, Romanya 490, Arnavutluk 435, Ürdün, Suriye, Irak, Lübnan ve İsrail 402; Yemen 401, Katar, Bahreyn, Umman ve Yunanistan 400; Suudî Arabistan 399, Sudan ve Mısır 397; Kuveyt 381, Libya 394, Somali ve Habeşistan 350, Cezayir 313, Kıbrıs 310, Tunus 308, Girit 267 yıl.

"Asımın neslini" arayan bir başka şair,

Anlaşılamayan bir istihza ile bakan II. Abdülhamit,

"Göz görür ama sadece bildiğini görür" diyen Goethe,

Uzun bir göç konvoyu, bunlar Osmanlı...

Suların yokuş yukarı akmadığı gibi Anadolu'ya doğru bir akın/yönelme....

Suriye'de bir türbe...

Bu coğrafya, huysuz bir at gibi, güçlü olmayanı, usulünce binmeyeni üstümde tutmadım, tutmam diyor.

Dönüşüm Sonrası Dünya

Üçüncü bine girerken dünyanın çok önemli değişim ve dönüşümler geçirdiği kabul edilmektedir. Yeni dünya düzeni, medeniyetler savaşı, tarihin sonu, küreselleşme, tek kutuplu dünya, dünya toplumu, multikültürel yapılanmalar gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramların hepsinin birer meşrulaştırma vasıtası olduğunu belirtmekle yetiniyorum.

Ancak her şeyin olduğu gibi kalmadığı, aksine gerçekten de önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı da bir hakikattir. Bu değişim ve dönüşümler bakımından bir milat tespit etmek gerekirse; dünya için 1991 yılını, Türkiye için ise 1989'da başlayıp 1997'de neticelenen bir zaman aralığını kabul etmenin uygun olacağını düşünüyorum.

Kanaatimce Sovyetler Birliğinin dağılması, esas itibarıyla sanayi devrinden çıkma kabiliyetini gösterememesinden kaynaklanmaktadır. 200 yıl önce İngiltere'de başlayan bu devrin ilk safhası kömürü insanlığın hizmetine sokup kas gücünün yerine makineleri ikame etmiş ve kendisine ayak uyduramayan Osmanlı, Çin ve Hindistan'ı fakir bırakırken, İngiltere'yi dünyanın efendisi yapmıştı. Bu devir 100 yıl sonra, yani 1880'lerden itibaren ikinci safhasına girdi. Elektronik, kimya, otomobil, petrol endüstrileri ortaya çıktı. Bu safhanın öncüsü İngiltere değil, Almanya ve Amerika idi. (Ancak bugün İngiltere 60 kadar ülkenin dahil olduğu Commonwealth'in lideridir.)

Yine yüz yıl sonra, 80'li yıllardan itibaren, dünya yeni bir teknolojik devrim yaşamaktadır. Bunu sanayi devriminin bir safhası olarak değil de ikinci sanayi devrimi olarak isimlendirmek gerekir. Çünkü, bu devrim beşeriyeti ekonomi, toplum, politika, kültür ve fert bazında sanayi devriminden daha fazla etkilemektedir. Birinci sanayi devriminin temel niteliği insanın beden gücünü makine gücü ile ikame etmesiydi. İkinci sanayi devriminin özelliği ise araştırma ve üretimde insanın entelektüel/zihnî kabiliyetlerini bilgisayar ve bilgisayar yönetimindeki otomasyonlarla tamamlaması ve rutin işlerde de ikame etmesidir. Bu devirle birlikte, ekonomik büyüme artık fosil enerji ve tabii kaynaklar tüketimine bağımlı olmaktan çıktı.

Değişim 6 yeni teknoloji ve endüstri tarafından sürükleniyor ve belirleniyor. Bunlar:

1. *Enformasyon Tekniği Endüstrisi:* Bu alanda 7 alt endüstri bir bütünlüğe doğru hızla gelişim içinde: Yarı iletkenler, bilgisayar, eğlenme-dinlenme elektroniği, telekomünikasyon, endüstri otomasyonu, otomobil elektroniği, tıbbî elektronik.
2. *Biyo Endüstri:* Bunun merkezinde gen teknolojisi yer almaktadır. Tıp, ilaç, kimya, ziraî üretim, madencilik ve petrol endüstrileri mahiyet değiştirmekte, elektronik endüstrisine biyo-çip, biyo-sensor gibi yeni ürünler dahil edilmektedir.
3. *Yeni Maddeler Endüstrisi:* Yüksek performanslı (polikarbon, aramit, polyemit gibi) sunî maddelerin, yeni has keramiklerin, yüksek performanslı camların endüstrisidir. Tabii maddeler çağını sunî maddeler çağı takip etmektedir.
4. *Yeni bir Enerji Sistemi:* Sınırlı ve çevre tahribatı yapan fosil enerji kaynakları, gelecek 50 yıl içinde yenilenebilir ve çevre dostu enerji kaynakları ile gittikçe artan oranda ikame edilecektir: Güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, jeotermik enerji, nükleer füzyon enerjisi gibi.
5. *Uzay Teknolojisi:* 3.000'den fazla uydu var. Askeri uydular Irak savaşı ve Kosova'da olduğu gibi, hem savaş idaresinde hem de silahlanma kontrolünde kullanılıyor.
6. *Çevre Teknolojisi:*

Bu şu anlama gelmektedir: Artık dünyanın lider ülkeleri sadece

toprak ve maddî kaynaklara sahip olanlar değil, aynı zamanda bunlarla birlikte fikir ve teknoloji sahibi olanlardır. Bu husus, Türkiye'nin yeni jeopolitik konumu bakımından en hayatî konulardan biridir. Türkiye demografik ve coğrafî yapısı itibarıyla bu treni kaçıramayacak özelliklere sahiptir.

Dünyadaki dönüşümden sonra gördüğümüz diğer hususlar ise şöyle sıralanabilir:

- Bazılarına göre dünya 1914 öncesine geri dönmektedir.[4] Gerçekten de devletler sisteminin çok merkezliliği, iki kutuplu hiyerarşik yapılanmanın çözülmesi, bağımsız devlet sayısının 185 civarına çıkması, Çin dışında ideolojiler devrinin sona ermesi, ABD'nin ekonomik olarak 1914 öncesi haline dönmesi, bu konuda güçlerin sayısının artması ve dünya üzerine yayılması, nükleer tehdidin sona ermesiyle tekrar klasik savaş araçlarının önem kazanması, Avrupa'da etnik milliyetçiliğin tekrar hortlaması ve büyük güçleri tehdit etmesi, liberalizmin ve serbest ticaretin 19. yüzyıldakini andırır biçimde yükselmesi, teknoloji ve tabiî bilimler alanında büyük ilerlemelere rağmen sosyal ve ahlâkî sahada gerilemeler bu iddiayı haklı gibi göstermektedir. Hatta dünya düzeni ile ilgili 1914 öncesinde getirilen teklifler de bugüne uyar gibidir.[5] Meselâ, Makedonya meselesinin Birinci Dün-

4 Hans-Peter Schwarz, "Die Neue Weltpolitik am Ende des 20, Jahrhunderts-Rückkehr zu den Anfängen vor 1914?", *Die Neue Weltpolitik, Bundeszentrale für Politische Bildung,* in: Kaiser, Karl/Schwarz, Hans-Peter (Ed.), Bonn, 1995, s. 15-33.
John J. Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", in: *International Security,* Summer 1990, s. 5-56.
Alain Minc, *Die Wiedergeburt des Nationalismus in Europa,* Hamburg, 1992.
Joseph Joffe, The New Europe: Yesterday's Ghosts, in: *Foreign Affairs, America and the World 1992/93,* s. 17-28.
Hans-Peter Schwarz, *Die zentralmacht Europas. Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne,* Berlin, 1994.

5 1914 öncesinde dünya düzeni ile ilgili teklifler şöyleydi:
- Avrupa'nın tamamının siyasî ve ekonomik bütünleşmesi, Amerikan ve Çin tehlikesine karşı, Alman liderliğinde bağımsız bir federasyon (Heinz Gollwitzer, Graf York von Wartenburg, Rudolf Kjellen)
- Atlantik dünyasının, Rusya, Çin ve Japonya ya da Almanya'ya karşı siyasî ve iktisadî organizasyonu (Henry Adam)
- Serbest ticaret ve pasifistik kanaatlere dayalı küresel bir milletler birliği (Walther Schücking).

ya Savaşı öncesindeki ittifakları (Rusya, Yunanistan ve Sırbistan karşısında Türkiye, Arnavutluk ve Bulgaristan) ve sonuçları (Balkan Savaşı) tekrar gündeme getirme tehlikesi vardır. Batılı yazarlar gelişmeleri 19. yüzyıl Avusturya-Macaristan ve Osmanlı dengelerine dönüş olarak değerlendirmektedir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu rolünü Almanya açıkça üstlenmektedir. Tuna havzasında nüfuz bölgesi oluşturmakta ve Balkanlara inmektedir. Hırvatistan ve Slovenya'nın doğum ebeliğini yapıp, bunları dünyaya tanıtmıştır. Ancak benzemeyen yönler de vardır: Avrupa artık belirleyici değildir. Gücün dağılımı daha karmaşık ve çok yönlüdür. Yeni aktörler söz konusudur. Başta ABD olmak üzere geçmişin tecrübeleri vardır. Dünya yoğun biçimde karşılıklı bağımlılık içine girmiştir.

- Devletlerin birbirlerine bağımlılıkları artmaktadır. Buna küreselleşme denilmektedir. Ancak bu vesile ile, ülkemizde küresellik, küreselcilik ve küreselleşme arasında gereken ayrımın yapılmadığını ve bunların birbirine karıştırıldığını da belirtmek isterim. Jeopolitik bakımdan, artık birbirinden bağımsız bölge politikaları değil, birbirlerini etkileyen ve belirleyen bölgeler arası etkileşim stratejileri ön plana çıkmaktadır.
- Doğu-Batı gerginliğinin yerini kuzey-güney gerginliği almaktadır. Etnik çatışmalar yaygınlaşmaktadır. Dünya, tarihin en büyük göç hareketlerine şahit olmaktadır.
- Ekonomik bütünleşmeler yaygınlaşmaktadır. AB, NAFTA, ASEAN, APEC, KEİT, ECO gibi örgütlenmelerle ekonomik ölçek büyütülmektedir. Rusya'nın bulunduğu Avrasya jeopolitik bölgesi NAFTA, AB, ASEAN gibi jeoekonomik alanlarla kuşatılmıştır. Jeoekonomik birleşmeleri Güney Amerika'da Latin Amerika Pazarı (LATA), Karayipler bölgesinde CARICOOM, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu, Güney Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu, Güney Asya Bölgesel İşbirliği Konseyi gibi kuruluşlar izlemektedir. Hatta bunlar arasında yer alan AB devletler üstü, yani subranasyonal bir organizasyon olarak çağdaş imparatorluk kavramını akla getirmektedir. Ekonomik menfaatlerin belirle-

yiciliği içinde NATO hatt-ı müdafaadan sath-ı müdafaa durumuna geçmiştir.

- Soğuk savaş sonrasında tek süper güç olarak ABD kalmıştır. Gücü sebebiyle hegomonik yapısı kabul görmekte hatta çoğu zaman arzu edilmektedir. Güç iddiası pahalıdır ve rakipler oluşturur. Bu çerçevede her hegemonya kendi yıkımını da içinde barındırmaktadır. ABD bunu 1943'te tam anlamıyla idrak etti ve bunun için de dünya yönetme siyasetini geleneksel tek devlet biçimine değil, uluslararası organizasyonların yönetimine dayandırdı.
- Diğer yandan tek kalan süper güç olan ABD'nin gücünden başka meşruiyet temeli kalmamış gözüken devletler arası kurumlar, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü millî devletlerin hareket alanlarını daraltmaktadır.
- Ayakta kalan tek askeri pakt olan NATO Avrupa'da doğuya doğru genişlemektedir. Bu ay başında Katolik Doğu Avrupa ülkeleri Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti NATO'ya dahil olmuştur. Diğer yandan barış için ortaklık gibi usullerle çok sayıda Balkan ve Kafkas ülkesi NATO faaliyetlerine dahil edilmiştir. Ancak ABD çevrelerinde Rusya'nın bu genişleme ile birlikte rakip haline getirilmesinden çekinilmektedir. NATO'nun aynı zamanda ekonomik ve siyasî bir organizasyon haline getirilmesi çabaları var. Bosna-Hersek müdahalesi ve Kosova krizinde Belgrat'a karşı gelişi, NATO'yu çoktan Güney Avrupa'nın şerifi haline getirdi. ABD'nin yeni dönemdeki hedefi jeopolitik çoğulculuk adını verdiği durum ile dünyada hiçbir gücün tek başına belirleyici olmamasıdır.
- Avrupa'nın güvenliği için BAB devreye sokulmak istenmektedir. BAB şimdilik NATO içinde, NATO çerçevesinde ve onun lojistik ve aletleriyle büyük bir özerklik kazanmıştır. Fakat Amerika'nın en üstteki yeri korunmuştur. Bu durum ABD'nin hegemonik özelliğinin ve NATO'nun dünya çapında kullanılabilir hale getirilmesi yoluyla global hegemonya politikasının devamı anlamına gelmektedir. Türkiye BAB'ın normal üyesi değildir. Yine AGİT'e işlerlik kazandırılmaya

çalışılmaktadır. Ancak bu biraz da ABD'nin çabalarıyla gerçekleşmemektedir. Washington da onu asgari seviyede tutmak istemektedir: Çatışmaların ortaya çıkmasını engelleme ya da çözmeye çalışmalı, demokratik müesseseleri ve insan haklarını savunmalı ve çevre korumasına katkıda bulunmalıdır.

Avrupa'da, Almanya ve Fransa'nın başını çektiği ABD'den bağımsız bir güç olma politikası tatbik edilmeye çalışılmaktadır. Bu iki ülkenin geçmişte olduğu gibi Rusya'yı oyuna dahil etmeleri mümkündür. Ticaret ve ekonomik nüfuz bölgeleri hakkında mücadele aşikar hale gelmiştir.

Almanya eski korkuları depreştiren bir güç olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesi sınırların yeniden çizilmesinde başarılı olmuştur. Türkiye'nin jeopolitik çıkarlarını ilgilendiren alanlarla ilgili önemli niyet ve faaliyetleri vardır. Orta Avrupa'dan Türkiye üzerinden Irak'a ve oradan Suudî Arabistan yarımadasına ve doğu istikametinde İran üzerinden Orta Asya cumhuriyetlerine ve oradan da büyük Çin pazarlarına uzanan hızlı demiryolu projesi gibi projeleri vardır.

- AB önemli bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle, Victor Hugo'nun Avrupa Birleşik Devletleri hayali gerçek olmak üzeredir. AB içinde müşterek para birimine geçişle birlikte doların hakimiyeti tehdit edilmektedir. Para birliğine girmeyen ve ABD ile geleneksel özel ilişkiler politikasına ihtimam gösteren İngiltere'de, para birliği Avrupa hegemonyası kurmak için 5. teşebbüs (Napolyon, II. Wilhelm, Adolf Hitler ve SB) olarak kavranmaktadır.[6] Buna göre bu birlik, Atlantik bağlılığını kırabilir ve ABD'yi izolasyonizme sürükleyebilir. Güç dengelerinin değişimi tarihte hep önemli değişikliklere ve çoğunlukla savaşlara yol açmıştır. 1871'de Alman İmparatorluğu'nun kurulması Avrupa'daki güç dengelerin bozmuş ve iki dünya savaşının önemli sebeplerinden birisi olmuştur. Almanya'nın ikiye parçalanması ile bu prob-

6 C. Dale Walton, "Europe United: The Rise of a Second Superpower and its Effect on World Order", in: *European Security,* 6(1997) 4, s. 44 ff.

lem bir müddet için gündemden düşmüştü. Ama yeniden birleşme sonrasında halâ bu güç dengesi unsuru kendisini göstermektedir. Modern Yugoslavya'nın parçalanması ve Bosna-Hersek ve Kosova'da ortaya çıkan problemler, Osmanlı Devleti'nin çözülmesinin, yani bir güç figürünün değişmesinin en son kötü sonuçları/felaketleri olarak görülebilir. 1948'de İsrail devletinin kurulması bu zamana kadar geçerli olan çatışma ve gerginliklere yol açtı. Hint yarımadası, Hindistan ve Pakistan arasında 1948'de tasarlanan bölümlenmenin sıkıntılarını yaşamaya devam ediyor.

- Ancak Avrupa, müşterek güvenlik ve dış politika konusunda henüz birlikte hareket etme kabiliyetini gösterememiştir. AB ile Avrupa arasında soğuk savaş sırasında temelde işbirliği, yüzeyde ihtilaf durumu tersine dönmüştür. Avrupa'da soğuk savaş döneminin birbirini ve ABD'yi anlayan hükümetleri ve liderleri değişmektedir: İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'da solcular işbaşına gelmiştir.
- Soğuk Savaş sonrasında Türkiye ve Norveç kanat ülkesi konumundan cephe ülkesi konumuna geçmişlerdir.
- Rusya küçülmüş, Orta Asya'da yeni devletler ortaya çıkmıştır. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu daimi ve yoğun gerilim ve çatışma mekânları haline gelmiştir. Dağılan Sovyetler Birliği'nin çevresinde üç önemli boşluk oluştu: Doğu Avrupa, Ortadoğu ile Orta Asya ve Kafkaslar... Bunlardan ilkini Avrupa doldurmaya çalışıyor. Ancak sorunlar da devam ediyor. Orta Asya'daki boşluğu ise BDT ve EKO (Türkiye, İran, Pakistan, Afganistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Azerbaycan) doldurma gayretinde. Üçüncü bölgede belirsizlik ve arayış sürüyor.
- Rusya negatif etkinliğini devam ettirmektedir. Yakın coğrafyası içinde işleri bozmakta kabiliyetlidir. Kosova, Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya girişinin engellenmesi, Transdinyestr-Moldova, Ukrayna-Kırım-Karadeniz filosu, Abhazya-Gürcistan, Çeçenistan, Karabağ, AKKA tavanlarının tek taraflı değiştirilmesi, yakın-arka bahçe politikası, BDT sınır koruması, çifte vatandaşlık baskıları, Tacikistan, Hazar-Bo-

ğazlar statü tartışmaları vb. Rusya'nın Stalin zamanında yaptığı etnik etkisizleştirme politikası, yakın gelecekte en büyük baş ağrısı olacağa benziyor. Karabağ, Abaza-Oset, İnguş-Oset, Çeçenistan, Moldavya (Dnjester), Tacikistan... Bu anlaşmazlıklarda Rusya'nın takip ettiği politikalarda farklılıklar kadar müşterek hususlar da var: Etnik toprak taleplerinde birbirine düşürme, çatışma sebeplerini kendisi oluşturma, Rus aktörlerin çatışmayı şiddetlendirecek biçimde hareket etmeleri, çatışmaların Rus askerî, ekonomik menfaatleri için fırsat haline getirilmesi, ekonomik baskı uygulama, çözüm için genellikle askerî tedbirlere müracaat etme, kısa süreli ateşkes olsa da çatışmanın sürdürülmesi... Kısacası anlaşmazlıkların halli konusunda monopol tesisi... Bu bölgelere mavi berelilerin gitmesi Rusya tarafından tartışma konusu bile edilmemektedir. Rusya bu durumunu, Doğrudan Yeltsin'e bağlı Rus Millî Güvenlik Kurulu tarafından hazırlanıp, 17 Aralık 1997'de Boris Yeltzin tarafından yürürlüğe konulan *Rusya Federasyonu'nun Millî Güvenlik Konsepti* (1300 sayılı Kanun-26 Aralık 1997'de resmi gazete Rossjskaja Gazeta'da yayımlandı) ile ilan etmiş bulunuyor. Rus-Ortodoks Kilisesi'ne özel bir önem verilmekte, bilim adamlarından "Sovyet halkları" tabirini hatırlatır biçimde çok etnikli Rusya'da birlik ve dayanışmanın temininde yardım istenmektedir. NATO'nun doğuya genişlemesi millî güvenlik bakımından bir tehdit olarak görülmekte, Avrupa'da yeni ayrılma hudutlarının çizilmesi konusunda ikazda bulunulmaktadır. BDT'nin gönüllü olarak ekonomik birlik haline gelmesi üzerinde durulmakta ve bu sürecin baltalanmasının millî güvenlik menfaatlerinin tehdit edilmesi olarak kabul edileceği bildirilmektedir. Netice olarak, konseptte de belirtildiği gibi, Rusya'nın yakın dönem geleceği iç güvenliğine bağlı olacaktır. Rusya, entegrasyonu değil hegemonyayı, işbirliğini değil çatışmayı tercih etmiş gözükmektedir.

Eski Sovyetler Birliği'nin yeniden diriltilmesi imkânsız gözükür iken, bir Slav birliği sorusu anlam kazanmaktadır. Bu fikir önce 1990 yılında yazar Alexander Soljenitsin tarafından ortaya atılmıştı. 1991 Aralık ayında da zamanın Rus-

ya, Ukrayna ve Beyaz Rusya liderleri tarafından uygulamaya geçirilmek istendi. Ancak, Rusya halen çok büyük bir ekonomik bunalım içindedir. Şimdilik bu husus başta ABD olmak üzere Batı tarafından kullanılmaktadır. Son Kosova meselesinde de böyle olmuştur.

- ABD Kafkasları ve Transkafkasya'yı menfaat sahası olarak ilan etti. Buna mukabil Rusya da gayet net bir şekilde BDT ülkelerindeki tabiî kaynaklarının Rus menfaat alanı içinde olduğunu ilan etti. Azerbaycan'ın bu doktrini dikkate almaması iki kere cumhurbaşkanı değişimine neden oldu.
- Çin yeni binyılın yeni süper gücü potansiyeline sahiptir. Çin Doğu ile ilgili hesaplarda tekrar büyük X haline gelmiştir.
- Enerji gelecekle ilgili kilit meselelerden biri haline gelmiştir. Yüksek enerji ihtiyacına sahip ülkelerin sayısı (başta Doğu Avrupa ve Güney Doğu Asya olmak üzere) gittikçe artmaktadır. Bu durum dünyanın bilinen enerji potansiyeli bakımından en zengin bölgesi olan Avrasya'yı büyük oyunlara konu hale getirmektedir.
- ABD soğuk savaş sırasında Afrika'yı Avrupalılara bırakmış gibiydi. Oysa bu konuda da inisiyatifler başladı. 1998 Nisan ayında Clinton Afrika'da 6 ülkeyi ziyaret etti ve ABD'nin Somali, Zaire, Sudan hadiselerinde Afrika'ya millî menfaatleri için müdahale ettiğini açıkladı. Bu menfaatler arasında şüphesiz, Nijerya, Gabun ve Angola'daki petrol rezervleri gibi tabii kaynaklar da yer almaktadır. Ama aynı zamanda buralarda etki kazanma da söz konusudur. Fransa Clinton'un seyahatini "ticarî emperyalizm" olarak eleştirdi.[7]

Dönüşüm Sonrası Türkiye ve Jeopolitiği

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'nin jeopolitik konumu önce Soğuk Savaşın sona ermesiyle, ama esas olarak da 1997 sonunda Lüksemburg'da yaşanan hayâl kırıklığı ile önemli bir değişim ve dönüşüme uğradı. Burada bu yeni jeopolitik konumun ana noktala-

7 *International Herald Tribune*, 8.4.1998, s. 3.

rına önce genel olarak, daha sonra da Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar ve Yeni Türk Cumhuriyetleri başlıkları altında değinmeye çalışacağım. Şunu belirtmekte fayda var ki, yeni jeopolitik durum öncelikle isimlendirmelerde bir değişiklik yapmış ve büyük Ortadoğu tabiri kullanılmaya başlamıştır. Yeni Ortadoğu kavramı Mısır'dan başlayıp Doğu Türkistan'a kadar giden alan için kullanılıyor. Bu alan içinde tek fay kırığına sahip olan ülke Ermenistan ve Gürcistan gibi 2 Hıristiyan komşusu olan Türkiye'dir.

Türkiye'nin jeopolitik konumu içindeki güçler Rusya, İran, İsrail, Çin, AB ve Arap ülkeleri, ABD ve Japonya'dır.

Türkiye'nin dinler, kültürler, ulaşım yolları, medeniyetler, tabiî kaynaklar, stratejik özellikler, siyasî güçler bakımından bir köprü, dünya adası bakımından bir kilit, bir menteşe olması malûmdur. O bakımdan burada, malûmu ilâm mahiyetindeki bu konular üzerinde durmak istemiyorum. Burada yeni jeopolitik konumla ilgili önemli gördüğüm hususlar üzerinde durmak istiyorum.

- Türkiye jeopolitik konumu ve değişken unsurlardaki durumu itibarıyla en azından bir bölge gücüdür. Coğrafî konum, nüfus, tarihî ve kültürel özellikler ilk akla gelenlerdir. Hatta, denilebilir ki, bu hususta dışarıda yazılanlar, bizim kendi değerlendirmelerimizin çok üstündedir.
- Türk milleti, sadece bulunduğu coğrafyada değil, dünyada sayısı bir elin parmağı kadar milletten biridir. Bilindiği gibi millet olmanın üç unsuru vardır: 1. Siyasî-iktisadî ve askerî bakımdan devletin bekası, 2. Sosyal bakımdan toplumun tamamı ile ilgili menfaatler ve 3. Kültürel bakımdan millî kimlik. Türkler tarihte millet ve devlet olmanın en güzel örneklerini vermişlerdir.
- Yeni jeopolitik ortam Türkiye'nin bölge güvenliği bakımından daha elverişsiz şartlara yol açmıştır. Türkiye'nin jeopolitik konumu, eskiden olduğu gibi Avrupa ve ABD tarafından paralel biçimde algılanmıyor. Bu hem bir şans hem de bir risk unsurudur. Zaten "kâr ile zarar yan yanadır" demişler. Türkiye AB'den yüz geri edilince soğuk savaş sırasında maruz kaldığı güneyden kuşatmayı daha iyi hissetmiştir.

- Türkiye AB'nin ret kararından sonra daha gerçekçi değerlendirmeler yapabilme imkânına kavuşmuştur. Supranasyonal bir örgüt olan AB, politika belirleme ve uygulama bakımından kısıtlamalara sebep olacaktı.
- Türkiye soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan üç jeopolitik boşluk bölgesinin ortasındadır. Bu bölgelerdeki olan bitenler Türkiye'yi ilgilendirmektedir. Bu bölgelerin temel özelliklerinden birisi çok kültürlü olması, çoğu sınırların etnik, kültürel sınırlarla örtüşmemesidir.
- Avrasya'nın dünya sistemine dahil edilmesi ve istikrar içinde tutulması Batının öncelikleri arasındadır. Avrasya, 140 milyonun üzerinde nüfusa, 4 milyon km^2 alana, dünya doğal gaz rezervlerinin % 56'sına, petrol rezervlerinin % 16'sına sahiptir. Avrasya'nın önemi sadece enerji ve boru hatları konusundan değil, uluslararası sistemde yeni bir istikrarın oluşmasındaki rolünden dolayı da artmaktadır. Bu bölgenin öncelikle kültür, ekonomi, haberleşme vs. çerçevesinde nispeten homojen bir bütünleşmeye kavuşturulması hedeflenmektedir.
- Bölgede mücadele eden üç devlet Rusya, İran ve Türkiye'dir. Bunlardan Rusya ve İran arasında çok güçlü bir Moskova-Tahran ekseni kurulmuştur. Rus Dışişleri Bakan yardımcısının beyanıyla "500 yıldan beri böylesine ilişki geliştirilmemişti." İran körfezde en iyi jeo-stratejik duruma sahip olan ülkedir. Güçlü donanmasıyla Hürmüz Boğazı'nı kontrol etmektedir. Şat ül Arab üzerinde ve körfez içindeki adalarda kontrolü tamdır. 100 milyar varilden daha fazla petrol rezervleri ile İran dünyanın en petrol zengini ülkelerindendir. Ayrıca, önemli doğal gaz kaynakları ve iyi yapılmış limanları bulunmaktadır. Türkiye'nin 8.000'den fazla Türk firması dışında bölge ile ilgili henüz kayda değer bir faaliyeti yoktur. 1992'de başlatılan 10.000 öğrenci projesi, 34 harflik ortak alfabe projesinde başarılı olunamadı. Sadece Azerbaycan ve Türkmenistan Latin alfabesine geçti. Ortak Türk Grameri ve Sözlüğü projesi de devam etmektedir. Ortak Tarihimiz ve Ortak Edebiyatımız projesi çerçevesinde bir dizi kitap hazırlanmıştır.

- Türkiye'nin yeni dönemle ilgili aldığı inisiyatiflerden birisi Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatıdır (KEİT). 25 Haziran 1992'de kurulan bu teşkilatın 11 üyesi vardır. Bu üyelerin hemen hepsinin birbirleri ile ihtilafları vardır. Bu işbirliği, gelişebilmesi için, üye ülkelere bu işbirliği olmadığı zaman gerçekleşmeyecek menfaatler sağlamalıdır. Türkiye'nin böyle bir sürecin lokomotifi olması mümkündür. Bu ülkelerin çoğunda henüz piyasa ekonomisine geçiş tamamlanmamıştır. Uluslararası sözleşmelere taraf olabilecek, taahhütler yüklenebilecek güveni kazanmış bürokrasi de bulunmamaktadır. Bu bakımdan öncelikle, telekomünikasyon, enerji, altyapı ve doğal kaynaklar konusunda ekonomik işbirliği anlamlı gözükmektedir. Bu da bölgenin entegrasyonunda özel sektörü önemli hale getirmektedir.

Ülke	İhtilaflar
Arnavutluk	Yunanistan ve Sırbistan
Azerbaycan	Ermenistan'la Karabağ meselesi Sınır ihtilafları: Gürcistan Azerbaycan'ın kuzeybatı bölgesi üzerinde hak iddia etmektedir. Buna karşılık Bakü de Gürcistan'ın kuzeybatısı üzerinde hak iddia etmektedir.
Ermenistan	Gürcistan'la, Gürcistan güneybatısındaki Ermeniler tarafından işgal edilen Caviti bölgesinin sınırı konusunda ihtilaf
Bulgaristan	Yunanistan, Türk azınlık meselesi
Gürcistan	Bağımsızlık peşindeki üç otonom cumhuriyet var. Abhazya, Acaristan ve güney Osetler Ermenistan ve Azerbaycan ile sınır ihtilafları
Moldavya	Ruslar ve Ukraynalıların oturduğu Dinyester Cumhuriyetinde özerklik çabaları, Gagauzların bağımsızlık çabaları Ukrayna ile Besarabya ve Kuzey Bukovina bölgeleri hakkında gerginlik tehlikesi
Romanya	Besarabya ve Kuzey Bukovina bölgeleri hakkında Ukrayna karşısında hak iddiası Moldavya ile potansiyel birleşme çabaları

Rusya	Çeçen, İnguş ve Kırım Etnik karıştırma politikasının sonucu bazı bölgelerde (Yakutistan ve Tuva gibi) iç karışıklık tehlikesi Kuzey Kazakistan'da olduğu gibi diğer BDT üyesi ülkelerin toprak talepleri Diğer BDT üyesi ülkelerde yaşayan Ruslarla (yaklaşık 25 milyon) ilgili gerginlikler Karadeniz konusunda Ukrayna ve azınlıklar konusunda Kırım ile çatışma
Türkiye	Yunan meselesi, Kıbrıs, Balkan Türkleri Güneydoğu meselesi
Ukrayna	Rusya ile etnik olarak belirsiz sınırlar Moldavya ile tartışmalı sınırlar Kırım Romanya'nın Kuzey Bukowina ve Besarabya bölgeleri hakkında gerginlik Karpato-Ukrayna'da Ruthenlerin bağımsızlık talepleri
Yunanistan	Türkiye ile Ege ve Kıbrıs meselesi Türk azınlık meselesi

- Bir diğer inisiyatif Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)dır. 1977'de Türkiye, İran, Pakistan tarafından kuruldu, 1992'de Afganistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan dahil oldu (KKTC ekonomik, kültürel ve teknik çalışmalara katılabiliyor). Coğrafî bakımdan olumsuz ancak siyasî ve kültürel bakımlardan olumlu şartlara sahip bu teşkilat içinde etkinlik maalesef İran'dadır. Geliştirilen projelerle ilgili anlaşmalar onay için TBMM'de beklemektedir.
- Soğuk savaş sonrası boşluk oluşan bölgelerden birisi Balkanlardır. Balkanların siyasî coğrafyası, fizikî coğrafyasından çok daha büyüktür. Sadece etnik değil, mezhep, din ve kültür bakımından da karmakarışık bir bölgedir. 1955'ten sonra Balkanlar siyasî hafızamızdan silinmişti. Hatırlamamız için maalesef Bosna-Hersek faciasının yaşanması ge-

rekti. Balkanların en önemli özelliklerinden birisi, bu coğrafyada yer alan ülkelerin önceden öngörülebilir olmamalarıdır. Balkanlardaki unsurlar büyük güçlerin taşeronu durumundadır. Almanya, Slovenya ve Hırvatistan'ı; Rusya, Fransa ve İngiltere, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ı; ABD ve İtalya ise Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'yı desteklemektedir. Devlet geleneğinden mahrum bu ülkeler, bu satırların kaleme alındığı an itibarıyla güncel olan Kosova meselesinde farklı anlaşılmaz tavırlar almaya başlamışlardır: Bulgaristan yardım malzemesi götüren Türk uçaklarına hava sahasını kapatmış, Makedonya mülteci kabulünü durdurmuştur. Aynı şey 1998 Ekim ayında NATO'nun askeri operasyonlarına hava sahasını açıp açmama konusunda da yaşanmıştı. Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Polonya ne katılmışlar ne de reddetmişlerdi. Çünkü bu ülke halkları henüz millet, devlet kuran millet olamamışlardır.

- Jeopolitik açıdan, Türkiye'nin Trakya toprakları derinlikten ve tabii engellerden yoksundur. Dolayısı ile Trakya sınırlarımızın savunulmasına daha ötelerden başlamak kaçınılmazdır. Burası da en azından Tuna-Sava hattıdır.
- Rusya'nın Balkan politikası hâlâ Çarlık döneminde ve komünist devirde geçerli olan geleneksel kalıplara göre yürütülüyor. Moskova'nın yeni askerî doktrini eski Sovyetler Birliği ülkeleri (yakın çevre) ile sınır ülkelerini (orta ve uzak çevre), yani Baltık'tan Karadeniz'e kadar olan alanı, Rus menfaat alanı olarak kabul etmekte, Balkanlar "bilhassa stratejik menfaatler" olarak tanımlanmaktadır. Rusya Bosna-Hersek meselesinde 1992'den sonra ve Dayton sürecinde açıkça Sırpların yanında yer aldı. Silahlı ve siyasî müdahaleleri hep engelledi. 28 Şubat 1995'de arta kalan-Yugoslavya ile askerî işbirliği anlaşması imzaladı. İşbirliği anlaşmaları askerî sahada kalmadı petrol, faz, boru hatları anlaşmaları ile pekiştirildi. Bu arada NATO bölgede çok etkin ve kuvvetli hale geldi. Rusya, bu gelişmelere cevap olarak eski uyduları ile ilişkilerini düzeltmek ve Slav-Ortodoks birliğine yönelik politika uygulamak yolunu seçti. Rusya'nın bölgede yeni bağımlılık oluşturma aracı petrol ve do-

ğal gazdır. Rus-Sırp askerî işbirliği aynı zamanda Irak, Libya ve Kuzey Kore gibi ülkelerin de içinde olduğu bir işbirliğidir. Rusya aynı tutumunu Kosova meselesinde de sürdürmektedir. Moskova'nın diğer bir stratejik partneri ticarî ve Türk düşmanlığına dayanan sebeplerle Sırpları ve Rusları destekleyen Yunanistan'dır. S-300'lerle Rusya sadece Türk Yunan gerilimini tırmandırmakla kalmamakta, aynı zamanda Doğu Akdeniz'i radar denetimine alacak bir stratejik nokta yakalamaktadır. Ruslarla füze görüşmelerinin yapıldığı Kıbrıs Rum kesimi, Sırp ve Rus paralarının merkezi değişim yeridir ve AB adayıdır. Rusya'nın Güvenlik Konseyi'ndeki konumu Balkanlarda çözümün BM içinde sağlanmasını engellemektedir. Diğer Balkan ülkeleri, bilhassa Bulgaristan ve Romanya'da Rusya'nın etkisinden kurtulma ve bu arada Türkiye ile yakın işbirliği gayretleri vardır. Türkiye'nin bu yakınlaşmayı sürdürmesi ve ayrıca Bulgaristan-Makedonya-Arnavutluk hattının kendi kontrolünde olmasını sağlaması gerekmektedir.

İsrail-ABD-Türkiye ekseni oluşmuştur. İsrail 1950 sonrasında Türkiye'nin güneyden kuşatılması karşısında müttefiki idi. 1958 yılında istihbarat birimleri arasında işbirliği resmiyet kazandı. 60'ların ortasından itibaren, ekonomik beklentiler ve soğuk savaşın yumuşaması ile denge politikası başladı. Önümüzdeki 20-25 yılda 150 milyar dolarlık bir harcamayı ihtiva eden oldukça pahalı bir modernizasyon programına başlamış olan, ancak Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin içteki baskılar nedeniyle örtülü ambargo uyguladığı Türkiye için İsrail, iyi bir kaynak olarak görülmüştür. Türkiye, İsrail ve Amerika üçgeni caydırıcılık unsuru olmuş, ABD'deki Ermeni ve Yunan lobilerinin etkisini kırmıştır. İsrail'le yakınlaşma Türkiye'nin Batı içindeki durumunu güçlendirmiştir. Ancak, Türkiye İsrail yakınlaşmasının her iki ülke için de sıkıntıları vardır.

Fener Rum Patrikhanesi ve Patrik Bartholomeos'un ekümenik sıfatı konusu jeopolitik bakımdan önemlidir. Türkiye tarafından tanınması baskısı ABD'nin Moldova'yı Rus nüfuzundan kurtarma gayretinin eseridir ve RF ilişkilerimizi sıkıntıya sokacaktır.

- Ortadoğu üç kıtanın düğüm noktasıdır. Ulaşım ağı merkezidir. Petrolün yaklaşık % 60'ına sahiptir. Üç büyük dinin anavatanıdır. Ortadoğu sahip olduğu kaynaklar bakımından dünyanın jeopolitik olarak en önemli noktasıdır. Ama bu önem ona istikrar değil, felaket getirmiştir. Bölge gelecekte sahip olduğu petrol ve sahip olmadığı su sebebiyle çatışmalara gebedir. Petrol sadece enerji değil aynı zamanda petro kimya malzemesidir. Böyle olduğu için demir devrinin demiri gibidir. Bölge ülkeleri gelişmemiş ülkeler olup, diğer ülkelere (İsrail dışında) bağımlıdır. Sunî bölünmeler ve meşruiyetten mahrum idareler ülke içi istikrar bakımından endişe sebebidir. Ortadoğu'daki Stratejik Bölgeler: Türk boğazları ve Ege geçitleri / Artvin-Van-İskenderun üçgeni ve limanı / Kafkas geçitleri / Kıbrıs adası / Kudüs - Mekke - Medine / Süveyş Kanalı / Mendep Geçidi (Bab'ül Mendep - Mendep Kapısı = Kızıl denizin Hint okyanusuna açıldığı yer.) / Hürmüz boğazı / Petrol üretim sahalarıdır.
- Hem Suriye hem de Irak, Arap birliğinin kendilerinden geçtiğine inanıyor. Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve Hatay'ı kapsayan büyük Suriye emeli peşindedir. Irak da Kuveyt, Şatt-ül Arap ve İran'ın Kuzistan bölgesini talep ediyor. Aynı şeyi Mısır da Kahire merkezli ve Kuzey Afrika eksenli olarak gerçekleştirmek peşindedir. Bunlarda ilk hedef de Arap olan ülkelerdir. Türkiye bakımından bölge ile ilgili aktif tarafsızlıktan aktif ve müdahil taraf olma stratejisine geçişte su sorunu, PKK ve petrol boru hatları gibi faktörler belirleyici olmuş, uzun vadeli bir analiz yapılmamıştır.
- Bulunduğumuz coğrafyada birbiri ile etkileşim içindeki jeopolitik hatlar iyi tespit edilmelidir. Çünkü bu hatlardan birinde atılacak adım diğerini de etkilemektedir. Etkileşim hatları:

1. Kafkaslar ve Ortadoğu: Mezopotamya-Basra, (Akad-Sümer, Asur-Babil, Bizans-Sasani, Bizans-Selçuklu ve Osmanlı-İran ilişkilerinde görülen tarihi çelişkinin ve karşılıklı bağımlılık ilişkisinin yeni bir nitelik ile tekrar tarih sahnesine çıkması ilginçtir.)

2. Balkanlar ve Ortadoğu: Ege-Doğu Akdeniz, (Suriye): Doğu Akdeniz Türkiye bakımından Hazar, Ege, Kıbrıs, Balkanlar vb. birçok ilişkinin merkezinde yer almaktadır. Bu yüzden Türkiye-İsrail ilişkisine hemen Suriye-Yunanistan karşılığı verilmiştir. İtalya'nın PKK desteği, Kaddafi'nin dengesiz çıkışları da bu denklem içinde bir yere oturmaktadır. Bu denklem kalıcı ittifak ilişkilerine müsaade etmiyor gözükmektedir. Bunun yerine dinamik denge ilişkileri belirleyici olacaktır. Nitekim İsrail bir yandan Türkiye ile ittifak yaparken, diğer yandan da Suriye ile Ortadoğu barış süreci içinde ilişkilerini geliştirmeye çalışmakta, su meselesini barış sürecindeki faktörler arasına yerleştirmeye çalışmakta ve GKRK ile silah alışverişi yapmaktadır. Yunanistan'ın S300 füzeleri de aynı kapsamda anlam bulmaktadır. Rusya böylece Bakû-Ceyhan hattının çıkışında kronik bir bunalım yaratarak, Doğu Akdeniz'i petrol geçiş bölgelerinin dışına itmeye çalışmaktadır.

3. Balkanlar ve Kafkaslar: Karadeniz-Tuna-Boğazlar
4. Kafkaslar-Ortadoğu-Balkanlar: Karadeniz-Ege-Doğu Akdeniz-Mezopotamya-Basra, bu bölgeleri ilgilendiren her politikanın stratejik bir bütünlük içinde değerlendirilmesi gerekir.

- Fransa'nın Suriye, İngiltere'nin Irak'ın sömürge geçmişi üzerindeki etkileri, Almanya'nın Berlin-Bağdat demiryolu projesine kadar uzanan bölge politikası, Rusya'nın tarihî Avrasya stratejisinin Ortadoğu unsuru, hegemonik güç ABD'nin Ortadoğu politikasını yönlendiren yegane güç olma iradesi bunların hepsi Türkiye'nin bölgesel politikalarındaki en önemli parametrelerdir.
- Günümüzde içme suyu rezervleri 25 yıl öncesine nazaran üçte bir oranında daha azdır. Buna karşılık dünya nüfusundaki büyüme nedeniyle 2025 yılına kadar su ihtiyacının 6 katına çıkacağı tahmin edilmektedir. Boutros Boutros-Ghali "Yakın doğudaki gelecek savaş petrol değil su yüzünden çıkacaktır." derken haklı görülmektedir. Dünyada su ihtiya-

cı en had safhada olan 11 ülkenin çoğunluğu bu bölgededir: Malta, Katar, Kuveyt, Libya, Bahreyn, Suudî Arabistan, Ürdün, Yemen, İsrail.[8]

- Ortadoğu'nun Filistin, Lübnan gibi bilinen meselelerinin yanında ciddi hudut meseleleri vardır. Halen hudutlar Sykes-Picot anlaşması ile tespit edildiği gibidir. Suni sınırlar, etnik, kültürel sınırlarla örtüşmemektedir. Mevcut sınır ihtilafları şunlardır: a) *İran: Irak ile Şattülarap Suyolu Anlaşmazlığı, Birleşik Arap Emirlikleri ile toprak sorunu. Afganistan ve Pakistan ile Belücistan hudut sorunu.* b) *Irak: Güneyde Suudi Arabistan'la hudut sorunu, Kuveyt* c) *Suriye: İsrail işgalindeki Golan tepeleri ve Hatay üzerindeki iddiası*
- Ortadoğu'da daha çok şahıs yönetimleri vardır ve bunlar yaşlanmıştır. Bunlarda değişme muhtemeldir. 63 yaşında en genç olarak bilinen Ürdün Kralı Hüseyin ölmüştür. 1971 yılından beri devlet başkanı olan Hafız Esat 68 yaşındadır; kalp ve şeker hastasıdır. 30 yıldır FKÖ lideri olan Yaser Arafat 69 yaşındadır ve parkinson hastası olduğu tahmin edilmektedir. Suudî Arabistan'da 17 yıldır kral olan Fahd 75 yaşındadır; kalp ve şeker hastasıdır. 1979 yılından beri Irak'ın başında olan Saddam Hüseyin 61 yaşındadır.
- Türkiye, 1. Dünya Savaşı'ndaki İngiliz propagandasının etkisi ve laikliği sebebiyle Araplar üzerinde olumsuz bir imaja sahiptir. Araplar, bizi batının bekçisi olarak görmektedir. Ancak, yeni nesil Araplar arasında Türkiye ve Osmanlı daha fazla anlayış ve sempati bulmaktadır.
- Bir diğer boşluk bölgesi Kafkaslardır. Coğrafî bütünlüğe sahip olmayan bölge tarihte Hazar İmparatorluğu haricinde tek bir devletin hakimiyetinde olmamıştır. Kafkaslar, 1990 sonrasında bizi iki bakımdan ilgilendirmektedir. Petrol boru hattı güzergahı olması ve etnik, dinî, tarihî, kültürel bir-

8 "Quelle für Konflikte", *Dialog*, 1/1999, s. 9

liktelik ve çatışma noktaları.[9] Bunların tehlikelerinin bertaraf edilmesi, imkânlarının kullanılması için Türkiye KEİT ve ECO'yu yürürlüğe koymuştur. AB'nin temelinde de aynı fikir vardı: Ekonomik birliktelik ve bağımlılık suretiyle çatışma riskinin zayıflatılması. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi Rusya bölgede çatışma çıkarmayı millî menfaatlerinin gerçekleştirilmesinin temel yolu haline getirmiştir. Türkiye bakımından halen iyi ilişkiler içinde bulunduğu Gürcistan hattının açık tutulması hayatî öneme haizdir.

- Kafkaslarda üç geçit ve buralarda sorunlu bölgeler var: Hazar denizi sahil yolu (Çeçenistan), Karadeniz sahil yolu (Abhazya), Nalçık-Tiflis sahil yolu (Osetya). Bütün bir Orta Asya'nın denize açılması Karadeniz ve özellikle Ege'de süregelen anlaşmazlıklara yeni tarafların dahil olması demektir. Bu Türkiye için avantaj olabilir.
- Hazar bölgesi ve yeni Türk cumhuriyetlerinin sahip olduğu petrol ve doğal gaz son yıllarda jeopolitik bakımdan önemli konular haline gelmiştir. Türkiye Bakû-Ceyhan hattı üzerinde durmaktadır. Türkmenistan doğal gazı bakımından da aynı durum geçerlidir. Diğer yandan ABD de Kafkaslarda yer alan ülkelerin Rus etkisinden kurtulması ve enerji ihtiyacının giderilmesi bakımından konu ile çok yakından ilgilenmektedir. Rusya ise mevcut bağımlılık vesilesi hatların kullanılmasından yanadır. Türkiye buna karşı boğazlar

9 3 bağımsız devlet (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) ve 10 özerk cumhuriyet (Rusya'ya bağlı olarak Adige, Çeçenistan, Dağıstan, Tuguş, Kabartay-Balkar, Karacay-Çerkez, Kuzey Osetya; Azerbaycan'a bağlı olarak Karabağ, Nahçıvan; Gürcistan içinde Abhazya, Acaristan ve Güney Osetya) var. Buralarda % 36,6 oranında Ural-Altay, % 35 İber-Kafkas, % 28 Hind Avrupa (Ermenice, Rusça, Farsça) konuşulmaktadır. % 55,9 Müslüman, % 49,6 Hıristiyan ve % 0,4 Musevi. Türkler dil içinde % 36,6, din içinde % 65,5 ve coğrafi alan olarak % 56,6 ile en belirgin kesimdir. Kafkaslar tarihte jeopolitik yapısı gereği Hazar Türk Devleti (500 yıl) dışında hiçbir zaman uzun süreli olarak bir devletin hakimiyetinde olmamıştır. Beş değişik grup belirleyici: Dağıstanlılar, Veynaklar, Osetler, Abhaz-Adigeler ve Türk kökenliler. 1989 sayımıyla Kuzey Kafkasya'da resmen 19 ayrı halk vardır. Rusya içinde 1989 nüfus sayımına göre 12 milyon Türk kökenli, 4 milyon da Müslüman var.

argümanını kullanmaktadır. Ancak bu çok kuvvetli bir argüman değildir. Çünkü, 1936 tarihli Montrö Anlaşması'nın 2. maddesi ticarî gemilerin gece ve gündüz, bayrağı ne olursa olsun hiçbir işleme tabi tutulmaksızın ve geçiş ücreti alınmaksızın serbestçe geçebileceğini öngörmektedir. Son zamanlarda İran seçeneği ABD çevrelerinde de dile getirilmeye başlanmıştır. ABD İran yakınlaşması Türkiye'nin 7 senedir uğraştığı Bakû Ceyhan boru hattına yeni alternatiflerin çıkması demektir. AB ise Rusya ile işbirliği imkânlarını aramaktadır.

- Hazar denizinin hukuki durumu tartışmalıdır. Rusya Hazar'ın bir göl olduğunu, Azerbaycan ise deniz olduğunu iddia ediyor. Bu önemlidir çünkü göl olduğunda, göl üzerinde kıyısı bulunan bütün ülkeler kullanım hakkına sahip olacaklar, deniz olursa kıyısı olan devletlerin egemenliğini kullanacağı bölgelere ayrılacaktır. Ruslar Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesinin özel iç deniz konusunda hüküm getirmediğini ileri sürmektedir. İran da Rusya ile ittifak içindedir. Hazar'da petrol çıkarmak için Rusya ile ortak bir şirket kurmuştur. Türkmenistan önce Rusya tezini desteklemiş, daha sonra özellikle ABD'nin baskısıyla Azeri tezini desteklemeye başlamıştır. Rusya Kasım 1996'da Hazar'da ikili bölünmeyi kabul etti. Buna göre, kıyıdan itibaren 45 millik bölüm ülkelerin "milli egemenlik bölgesi" olacak, 45 milin ötesindeki kaynaklar ise ortak kullanılacaktı. Azerbaycan'ın hak iddia ettiği petrol yataklarının önemli bir bölümü 45 milin ötesinde yer almaktadır. Kazakistan da bu teklife olumlu bakmaktadır. Nisan 1998'de Kazakistan ve Rusya bu konuda anlaştıklarını ifade etmişlerdir. Rusya, bölge enerji kaynaklarını hem stratejik hem de ekonomik çıkar için kontrolü altında tutmak istemekte, Türkmen doğal gazının kendi doğal gazına rakip olmasını istememektedir. Ucuza enerji alıp dışarıya pahalıya satmak ayrıcalığını sürdürmek, kendi toprakları üzerinden geçecek boru hatlarından para kazanmak, vanaların kendi elinde olmasını istemektedir. Kafkaslarda 1988'de Karabağ, 1990'da Güney

Osetya, 1992 Abhazya çatışmaları başladı. Rusya bu bölgede kendisini dikkate almayan politikaları uygulatmaz Rusya Azerbaycan'a karşı da Lezgileri kullanabilir.

- Ermenistan'ın en önemli ticaret ortakları İran, Rusya ve Türkmenistan'dır. Ocak 1995'de Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında kurulan gümrük birliğine 1996'da Ermenistan da dahil olmuştur. 1997 yılında İran'dan Ermenistan'a elektrik hattı tesis edildi. Bu hat, anlaşma yapılan Gürcistan'a kadar uzatılacaktır. Petrol konusunda 28 Aralık 1997'de İran ile Türkmenistan arasında petrol sevkıyatı hakkında bir anlaşma imzalandı. Azeri petrolü konusunda yapılan konsorsiyumlar içinde yer alan İran petrol şirketi OIEC % 20'lik bir paya sahiptir. İran ciddi bir rakiptir. Nisan 1998 itibarıyla Kazakistan, günde 40 bin varil petrolünü İran'ın kuzeydeki bir rafinerisine göndermekte, aynı miktardaki petrol, İran'ın Kharg adasından dünya pazarlarına Kazakistan adına satılmaktadır. Azerbaycan da buna niyetlidir. 1997 Aralık ayında Türkmenistan 200 kilometrelik bir boru hattı ile İran'a doğal gaz sevkıyatına başlamıştır.
- Gelişmeler doğrusal değil horizontal tarih anlayışını haklı göstermektedir. Türkiye, bir kere daha geçen yüzyıl Osmanlı'nın maruz kaldığı duruma benzer bir durum içindedir. Etrafımızda büyük oyunlar oynanmakta, serbest ticaret, insan ve azınlık hakları dayatmaları ile iç siyasetimize müdahale edilmektedir. Oysa ABD'nin akıl hocalarından Brezinski Çin, Kuzey Kore gibi ülkeler bakımından bu konuların görmezden gelinmesi gerektiğini söylemektedir.

Sonuç

Dündar Taşer'in tabiriyle "Millet, yapma bir varlık değildir. Ne kahramanlar, ne alimler, ne sanatkarlar bir millet imal edemezler. Millet, binlerce sene içinde, kanın, imanın, duyguların birleşmesi ile yoğrulmuş; müşterek kıymet hükümleri halinde billurlaşmış, müşterek davranışlar halinde görünmekte olan, haz ve elemi beraber tadan, birbirinden <zaman ve mekân itibariyle> haberi yokken

de birbiri gibi olan bir varlıktır."[10] Bizim "tarihimiz devlet ve milleti her şeyden üstün tutan, Claude Farer'in tabiriyle "ölmüş ve tarihten silinmiş bir milleti bile diriltebilecek kadar" büyük şahsiyetlerle doludur."[11]

Sonuç bölümüne önce bir tespitle başlamak istiyorum: Eğer mümkün olsa da, Türkiye'nin sokaklarına, esnaf dükkanlarına, kahvehanelerine, evlerine bir dinleme cihazı konulsa herkesin dünyaya nizam verdiğini görürüz. Bu müspet bir durum değildir. Bunun idarî yapımızla ilgili, insanımızı işleyişe katma, insanımızdan azami istifade etme ile ilgili önemli sebepleri vardır. Ancak bu, aynı zamanda bizim millet olduğumuzun bir göstergesidir.

Yapılması gereken bir diğer tespit, lastik hava basıncını ölçer gibi, vatan sevgisini ölçen bir cihaz olsa herkeste ibrenin sona vuracağı, hatta belki herkeste yeniden bir cihaz gerekeceğidir. Ancak sevgi tek başına yeterli değildir.

"Büyük milletlerin hayatı, büyük denizlere benzer. Türk milleti bir okyanustur. Medleri ve cezirleri vardır. Batı Türklüğünün meddi Sakarya'dan başladı, Viyana'da, Yemen'e, Cezayir'e dayandı. Cezri 1922'de Sakarya'da bitti. Şimdi med halindeyiz, Sakarya'dan çıktık, İzmir'e Edirne'ye Hatay'a vardık. Bütün eski sahilleri örteceğiz ve eski hudutları geçeceğiz."[12] Victor Hügo'nun 1849'da yazdığı "Bir gün gelecek... " diye başlayan Avrupa Birleşik Devletleri rüyasının gerçekleşmesinde olduğu gibi, nasıl "170 senede 20 milyon km^{2}den 780 bine; yani yirmi beşte bire düşmüş" isek bugün bunun tersinin gerçekleşmemesi için düşük değerlilik kompleksimizden başka bir mani yoktur.

"Dış siyaset bir toplumun iç bünyesi ile sıkı şekilde ilişkilidir. çünkü, iç bünyeye dayanmayan dış siyasetler daima mahkum kalırlar. Bir toplumun iç bünyesi ne kadar kuvvetli, metin olursa, dış siyaseti de o oranda sağlam ve dayanıklı olur."[13]

Türkiye'nin yeni jeopolitik konumunu, onu kanat ülkesinden cephe ülkesi haline getirmiştir. Teknolojik gelişmeler Türkiye'yi kı-

10 Nur, s. 50
11 Nur, s. 51
12 Nur, s. 36
13 Nur, s. 9

ta içi kara ülkesinden farksız hale getirmiştir. Ancak, coğrafyanın bize sağladığı avantajlar dezavantajlardan daha fazladır. Türkiye Avrupa'da Rusya'dan sonra ikinci büyük devlettir. Yüzde 65'i genç ve dinamik 60 milyondan fazla nüfus ve Avrupa ülkelerinde 3 milyon kadar vatandaş değerlendirilebilirse avantajdır. Türkiye yeni ortaya çıkan jeopolitik ve jeoekonomik koordinat sisteminin merkezinde yer almaktadır.

Türkiye düşük düşünmekten, savunma pozisyonunda kalmaktan derhal kurtulmalıdır. Gariptir, son gelişmelerin Türkiye'ye açtığı ufuklar konusunda Batıda çıkan yayınlar, Türkiye'dekilerden çok, yapılan hesaplar bizimkinden büyüktür. Türkiye Japonya olmamalıdır. Annemaria Schimmel "Sevgi zihnin gözüdür" diyor. Bu bakımdan hazırlıksız yakalandık yanlış bir ifade. Biz gönülsüz yakalandık. zaten hiçbir şeye talip ve hazır olmadık. Birileri bizi önceden uyaracaklar mıydı? Vakit geçirmeden gözleri bize çevreli olan coğrafyaya sevgi ile bakmalıyız. Ne yapacağımızı ondan sonra bulacağız.

Yeni jeopolitik konumla tezat teşkil eden en önemli gelişme had safhadaki kendini tecrit politikasıdır. Türkiye hızla dünya gündeminin dışına kayıyor. Yeni gelişmeler ışığında dünyanın, bilhassa Batının Türkiye için düşündüğü büyük rol, anlaşılan Ankara'nın omuzlarına ağır geliyor; rol ve sorumluluğunu üstlenmekten kaçıyor.

Teklifler

1. Türkiye Gürcistan, Bulgaristan ve Romanya ile sağladığı iyi komşuluk ilişkilerini muhafaza etmeli ve geliştirmelidir. Ancak bu ülkelerin arasına Ukrayna da dahil edilmelidir. Avrasya'nın tıpası olarak görülen Azerbaycan konusunda ihtimam gösterilmelidir.
2. Jeopolitik, pragmatist, rasyonalist, feraset sahibi, iddiası ve mesajı olan, jeokültüre dayanan devletlerin işidir. Bu konuda yeni Türk Cumhuriyetleri ile ilgili yaşanan tecrübe yeterli olmalıdır. Tekrar etmek gerekirse dış politika sıfıra müncer bir oyun değildir. Meselâ sadece Azerbaycan ile 92 anlaşma yaptık, bunlardan maalesef 90'ı ölüdür.

3. Lüksemburg'daki ret kararıyla, din ve kültür farkı nedeniyle tam üyelik vermemekle AB bizim "kimliğimizi güçlendiriyor. Böyle giderse, AB sayesinde sorunlarımızı aşacak güce ulaşabiliriz ve bize yaptıklarından dolayı AB'ye şükran duyabiliriz."[14]
4. Türkiye geleneksel olarak, kendi topraklarının ve sınırlarının bütünlüğünü statükocu politikaları benimsemekle güvenceye alma yolunu tercih etmiştir. Bu politika belirleme değildir. Nasıl ki ticaret, iki kere ikiyi beş etme sanatı ise, politika da mevcutla yetinmeme sanatıdır. Oysa sivil toplumsal ve ekonomik kuvvetlerin politika oluşturma sentezlerine katılması toprak bütünlüğünü korumanın maliyetini de en aza indirir. Türkiye'nin uluslararası etkinliğinin zayıflığının sebebi, millî menfaat tarifinin sınırlar ötesi ekonomik ve politik menfaatleri ihtiva etmemesi, salt güvenlik endişeleriyle belirlenmesidir.
5. Rusya ile ilişkiler hissiyattan ve komplekslerden uzak olarak ele alınmalıdır. Tarihte İngiltere ve Fransa kendi emelleri için kâh Rusya'yı kâh Osmanlı'yı birbirine karşı kullanmışlardır. Bu böyle devam etmemelidir.
6. İnsanlarımız gelecekle ilgili düşünmeye teşvik edilmelidir. Meselâ, "10, 20, 50 yıl sonra bölge ve Türkiye ne olacak?" konulu ütopya yarışması düzenlenebilir.
7. Ortadoğu, Asya, Avrupa, Afrika Araştırmaları Enstitüleri, Think-Thank kurumları kurulmalıdır. ABD, RAND Araştırma Merkezi zemin oluşturma ve taraftar bulma bakımından bilhassa yakından izlenmelidir.
8. Haritaya bakmayı, coğrafi, kültürel, siyasî, etnik haritaları okumayı öğrenmeliyiz.
9. Geleceğin jeopolitiğinde ön almak gerekiyorsa, DTÖ'nün himayeci (fikir ve sanat eserleri) kararları da göz önüne alınarak, yeni hedefler belirlenmeli ve kıskançlıkla, mümkün olduğu kadar gizlice yürütülmelidir. Türkiye, ikinci sanayi

14 Gündüz Aktan, "Türkiye-AB: Dünden Yarına", *Görüş*, Ekim-Kasım 1998, S. 37, s. 22-28

devrimini kaçırmamalıdır. Bunun için gerekli her şeye fazlasıyla sahibiz.

10. NGO tipi kuruluşlarımız yok. Bu zihniyetle oluşturmamız da mümkün değil. Oysa tarihte biz bunların da en güzel örneklerini vermiştik. Şimdi de Avrupa'daki Türk işçileri sebebiyle misafir işçiler, ekonomik iltica hareketleri, zorunlu göçler, çevre, kültür, dinî müsamaha gibi konularda NGO'lar kurulabilir.
11. Brezinski, yarışın sonucunu askeri olmayan araçların, siyasî canlılık, ideolojik esneklik, ekonomik dinamizm ve kültürel cazibenin belirleyeceği konusunda ABD'yi ikaz etmektedir.[15] Yüksek kültür yeri geldiğinde Moğollarda olduğu gibi yöneteni bile asimile eder. Ama bunun için önce değerlerimize değer vermeliyiz. Değerlerimizin bizim nazarımızda değeri olmalı.
12. Dünya kamuoyunun durumu iyi tespit edilmelidir. Clinton iki konuda yalan söylemişti. Birisi Ruanda'da 1 milyon insanın katledilmesi ile ilgili olduğu halde çoğu kimsenin dikkatini bile çekmedi. Balkanlarda yaşanan facialara Batı kamuoyunun hangi açıdan baktığı da malumdur.
13. Türkiye daha öncelerinde gözlemci olarak bile katılmadığı Ortadoğu barış sürecine aktif bir taraf olarak katılmalıdır. Çünkü bu süreç, sadece bir Arap-İsrail anlaşmazlığı değildir. Sonuçları sadece bölgesel etkinlik açısından değil, güvenlik parametreleri açısından da önemlidir. Çünkü bu süreç içinde Kıbrıs, Filistin ve PKK meseleleri birbirini etkiyecektir.
14. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ile ilgili İran'ın nüfuzunun kırılması, bunun için de TBMM'de onay bekleyen anlaşmaların bir an önce imzalanması gerekmektedir.
15. BAB içindeki zayıf konumumuz konusunda NATO'nun genişleme süreci vesilesiyle elde ettiğimiz fırsat iyi kullanılamamıştır.

---

15 Zbigniew Brezinski, *Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri,* Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s. 11.

16. "Nereye gideceğinizi bilmiyorsanız geldiğiniz yola bakın" demişler. Bu bakımdan 700. kuruluş yıldönümünü idrak ettiğimiz Osmanlı'yı iyi anlamalıyız. Böylesi dev insanların tarihinden sonra nasıl cüceleştik sorusundan kaçmayı bırakmalıyız.
17. Jeopolitik alanımızda organize suçlar, kaçakçılık, mafya, terör ve ayrılıkçı hareketler konusunda hukukî ve organizasyonel zeminin oluşturulması gerekir.
18. Türkiye, Avrasya, Avrupa, Ortadoğu bölgelerine belli koridorlar açacak şekilde davranmalıdır.

KAYNAKÇA

—, "A Geopolitical Dedective Story", *The Economist,* 03/01/1998, Vol. 346, Issue 8049, s. 17-21. Bu yazı Cengiz Aydoğdu tarafından "Geleceğin Güç Dengesi", başlığı ile *Türkiye Günlüğü,* Sayı 49, Ocak-Şubat 1998, s. 47-51'de tercüme edilmiştir.

—, Geopolitics in the 90s, *Round Table,* October 1990 Issue 316, s. 346-350.

—, The Global Environment, http://www.ndu.edu./inss/sa98/sa98chl.html, 23.2.1999.

Gündüz Aktan, "Türkiye-AB: Dünden Yarına", *Görüş,* Ekim-Kasım 1998, Sayı 37, s. 22-28.

Madeleine K. Albright, "The Testing of American Foreign Policy", *Foreign Affairs,* 77 (1998), Sayı 6, s. 50.

Meliha Altunışık, "Türkiye-İsrail: Fırsatlar ve Sınırlılıklar", *Görüş,* Ekim-Kasım 1998, Sayı 37, s. 50-55.

Akhil Reed Amar, "Trial and Tribulation", *New Republic,* 18/01/1999, Vol. 220, Issue 3, s. 17-20.

Bülent Aras, "Avrupa-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri", *Yeni Forum,* Ağustos 1996, s. 11-16

Bülent Aras, "İran'ın Değişen Güvenlik Dengesi", *Avrasya Dosyası,* Cilt 3, Sonbahar 96, Sayı 3, s. 167-180.

Bülent Aras, "İsrail'in Yeni Stratejisinde Orta Asya ve Kafkasya'nın Yeri", *Avrasya Dosyası,* Cilt 2, Kış 95, Sayı 4, s. 184-198.

Necla Arat, Abbas Güçlü, "Turkey: A Course for the Future", *Unesco Courier,* September 1998, p. 28-30.

Tayyar Arı, "Sovyetler Birliği sonrası Orta Asya", *Avrasya Dosyası,* Cilt 3, Kış 96, Sayı 4, s. 27-44.

Umut Arık, "21. Yüzyılda Uluslararası Güvenlik Sistemi ve Türkiye", *Avrasya Etüdleri,* Sayı: 4, Kış 1995/96, s.2-11

Raymond Aron, *"Frieden und Krieg. Eine Theorie der Staatenwelt",* Frankfurt, 1963, s. 434.

Robert J. Art, "Geopolitics Updated", *International Security,* Winter 1988/99, Vol. 23, Issue 3, s. 79-113.

Mustafa Aydın, "Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası", *Liberal Düşünce,* Cilt 4, Sayı 13, Kış 1999, s. 109-120.

Gülden Ayman, "Türkiye-Yunanistan: Bir Diğeri İçin "Öteki" Olmak", *Görüş,* Ekim-Kasım 1998, Sayı: 37, s. 56-61.

Hüseyin Bağcı, "Türkische Sicherheitspolitik: Mittelpunkt des Neuen Geopolitischen Koordinatensystems", *Internationale Politik,* 1/1998, s. 29-34.

Lionel Barber, "A Vital Interest for the EU", *Europe,* Jun 1997 Issue 367, s. 25-27.

Olgan Bekar, "Türkiye-Rusya: "Ulusal Çıkar" Tartışması Bitmiyor", *Görüş,* Ekim-Kasım 1998, Sayı: 37, s. 44-48.

Carl Bildt, "Hat Europa aus Bosnien Gelernt? Schlußfolgerungen für die Europäische Außenpolitik", *Internationale Politik,* Juli 1997, Nr. 7, s. 3-8.

Stephen J. Blank, "Russia's Return to Mideast Diplomacy", *Orbis,* Fall 1996, Vol. 40 Issue 4, s. 517-535.

Dirk Blasius, "Von Bismarck zu Hitler Kontinuität und Kontinuitätsbegehren in der deutschen Geschichte", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 51/98, 11 Dezember 1998, s. 3-10.

Süha Bölükbaşı, "The Controversy Over the Caspian Sea Mineral Resources: Conflicting Perceptions, Clashing İnterests", *Europe-Asian Studies,* May 1998, Vol. 50 Issue 3, s. 397-409.

Burcu Bostanoğlu, "Türk Dış Politikasının "Güvenlik Ağı" mı?", *Görüş,* Ekim-Kasım 1998, Sayı 37, s. 14-21.

Ian Bremmer, "Oil Politics, World Policy", *Journal,* Spring 1998, Vol. 15 Issue 1, s. 27-35.

Bess A. Brown, "Die Angst Zentralasiens vor dem Russischen Bären", *Internationale Politik,* November 1995, Nr. 11, s. 51-56.

Zbigniew Brezinski, "A Geostrategy for Eurasia", *Foreign Affairs,* September-October 1997, Vol. 76, Issue 5, s. 50-64.

Zbigniew Brezinski, "Bir Avrasya Stratejisi", (Tercüme: Şahin Yaman) *Türkiye Günlüğü,* Sayı 47, Eylül-Ekim 1997, s. 35-44.

Zbigniew Brezinski, *"Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri",* Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.

Ray Bush, Morris Szeftel, "Commentary: Taking Leave of the Twentieth Century", *Review of African Political Economy,* September 1995, Vol. 22 Issue 65, s. 291-301.

John Calabrese, "Turkey and Iran: Limits of a Stable Relationship", *British Journal of Middle East Studies,* May 1998, Vol. 25, Issue 1, s. 75-94.

David Calleo, "Die Osterweiterung der NATO als Problem für die Sicherheit in Europa", *Aussenpolitik,* Vol. 49, 3. Qartal 1998, s. 27-31.

Sönmez Can, "Jeopolitik Açıdan Kafkasya", *Avrasya Dosyası,* Cilt 3, Kış 96, Sayı 4, s. 207-212.

Pierre Célérier, *Jeopolitik ve Jeostrateji,* Genel Kurmay Başkanlığı, P.P. ARGE Dairesi, Ankara, 1963.

Robert S.Chase, Emily B. Hill, Paul Kennedy, "Pivotal States and U.S. Strategy-The New Dominoes", *Foreign Affairs,* Jan/Feb. 96, Vol. 75 Issue 1, s. 33-51.

Noam Chomsky, *World Orders Old and New,* Pluto Press, New York, 1994.

Peter, Cornelius, ""We Must Hang Together". Europa darf Wirtschaftlich Nicht von Amerika Abgekoppelt Werden", *Internationale Politik,* Oktober 1997, Nr. 10, s. 59-66.

Michael P. Croissant, "U.S. Interests in the Caspian Sea Basin", *Comparative Strategy,* October-December 1997, Vol. 16 Issue 4, s. 353-367.

Ernst-Otto Czempiel, "Europa und die Atlantische Gemeinschaft", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* b 1-2/99, 8 Januar 1999, s. 12-21.

Ernst-Otto Czempiel, "Organizing the Euro-American System", *The Euro-American System,* Ernst-Otto Czempiel/Dankvart A. Rustow (Hrsg.), Frankfurt a.M.-New York 1976, s. 206 ff.

Şaban Çalış, "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentlerinde Türk Dış Politikası", *Liberal Düşünce,* Cilt 4, Sayı 13, Kış 1999, s. 5-21.

Cengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkmazı,* Ankara, 1984.

Zeynep Dağı, "Avrasya Enerji Diplomasisi ve Türkiye", *İktisat Dergisi,* Sayı 386, Ocak 1999, s. 37-41.

Ahmet Davudoğlu, "Türkiye-İsrail ve Türkiye-Irak: Bölgeler Arası Etkileşim Ne Kadar Etkili?", *Görüş,* Ekim-Kasım 1998, Sayı 37, s. 30-41.

Beril Dedeoğlu, "Türkiye'de 90'ların Sonunda Dış Politika Davranışları ve Bu Davranışları Etkileyen Temel Faktörler", *İktisat Dergisi,* Sayı: 386, Ocak 1999, s. 5-18.

Matthias Dembinski, Kinka Gerke (Hrsg.), "Cooperation or Conflict?" *Transatlantic Relations in Transition,* Frankfurt a.M., 1998.

M. Sami Denker, Lee Rophing, "2000 Yılına Doğru ASEAN ve Asya Pasifikteki Gelişmeler", *Avrasya Dosyası,* Cilt 2, Yaz 95, Sayı 2, s. 95-106.

M. Zekâi Doğanay, A. Fikret Atun, *Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Değerlendirilmesi Körfez Harbi ve Alınan Dersler,* SSM-15, Ankara, 1994.

Ercan Durdular, "İran'ın Azerbaycan ve Ermenistan Politikası", *Avrasya Dosyası,* Cilt 2, İlkbahar 95, Sayı 1, s. 124-135.

Hans-Georg Ehrhardt, Oliver Thränert, "Die Rolle von NATO, EU und OSZE in der Kaspischen Region", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 43-44/98, 16. Oktober 1998, s. 37-46.

Murat Erdin, "Yeni Dünya Karmaşası ve Türkiye'nin Dış Politikası", *Avrasya Dosyası,* Cilt 2, Sonbahar 95, Sayı 3, s. 215-222.

H. Halil Ergene, *Neden Hedef Türkiye?,* Ankara, 1993.

Andreas R. Fahrner, Die Streitkräfte als Faktor der Russischen Politik, *Internationale Politik,* November 1995, Nr. 11, s. 31-38.

Richard Falk, "False Universalism and the Geopolitics of Exclusion: The Case of Islam", *Third World Quarterly,* Marz 1997, Vol. 18, Issue 1, s. 7-23.

Anthony Favro, "The Return of Geopolitics", *Telos,* Spring 1998, Issue 111, s. 180-182.

Elizabeth Fuller, "Türkiye Orta Asya ve Transkafkasya'da Nüfuz sahibi Olmak İçir Güreşiyor", *Yeni Forum,* Ağustos 1996, s. 6-10.

Graham E. Fuller, "Neonationalism and Global Politics: An Era of Separatism", *Current,* Jul/Aug 1992 Issue 344, s. 17-22.

Graham E. Fuller, "Redrawing the World's Borders", *World Policy Journal,* Spring 1997, Vol. 14 Issue 1, s. 11-20.

Graham E. Fuller, "The Asian Interior", *Orbis,* Fall 1994, Vol. 38 Issue 4, s. 545-547.

Graham E. Fuller, "The Fate of the Kurds", *Foreign Affairs,* Spring 1993, Vol. 72 Issue 2, s. 108-121.

Graham E. Fuller, "The Next Ideology", *Foreign Policy,* Spring 1995 Issue 98, s. 145-158.

Graham E. Fuller, John Arquilla, "The Intractable Problem of Regional Powers", *Orbis,* Fall 1996, Vol. 40 Issue 4, s. 609-621.

Graham Fuller, "Turkey's New Eastern Orientation", *Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China,* Graham Fuller/Ian Lesser (Ed.), Boulder:Westview Press, 1993, s.37-97,

Curt Gasteyger, "Neue Konturen Europäischer Sicherheit", *Internationale Politik,* Dezember 1996, Nr. 12, s. 21-28.

Genelkurmay Başkanlığı, *Kafkaslar, Ortadoğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu, Bildiriler, Soru-Cevaplar, Katkılar ve Konuşma Metinleri,* Genel Kurmay Başkanlığı, Harp Akademileri Komutanlığı, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1988.

Baher A. Ghosheh, "Making Sense of Middle East Geopolitics", *Focus,* Winter 1992, Vol. 42, Issue 4, s. 20-25.

Colin S. Gray, "The Continued Priacy of Geography", *Orbis,* Spring 1996, Vol. 40, Issue 2, s. 247-260.

Werner Gumpel, "An der Nahtstelle von Europa und Asien: Die Mittlerroller der türkischen Regionalmacht", *Internationale Politik,* Nr. 1/1998, s. 17-22.

Azmi Guran, "Mustafa Kemal Atatürk: A Childhood Recollection", *Contemporary Review,* October 1998, Vol. 273, Issue 1593, s. 205-207.

Christian Hacke, "Amerika First-aber Wohin? Die Außenpolitik der USA an der Schwelle zum 21. Jahrhundert", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 19/98, 1. Mai 1998, s. 3-11.

Angelika Hartmann, "Der islamische "Fundemantalismus": Wahrnehmung und Realität Einer Neuen Entwicklung im Islam", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 28/97, 4. Juli 1997, s. 3-13.

Magarditsch Hatschikjan, "Zum Spannungsverhältnis von Nation und Außenpolitik in Ostmitteleuropa", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 3-4/99, 15. Januar 1999, s. 18-28

Ingomar Hauchler, Dirk Messner, Franz Nuscheler, *Globale Trends 1998-Fakten, Analysen, Prognosen,* Frankfurt Main, 1997.

Carsten Herrmann-Pillath, "Herausforderungen der Wirtschaftlichen und Sozialen Wandels in der China: Wohin Führt der Chinesische Weg?", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 27/98, 26. Juni 1998, s.12-24.

Kerin Hope, "Can the Balkans Catch up?", *Europe,* November 1998, Issue 381, s. 26-27.

Hans-Joachim Hoppe, "Die Russische Balkan-Politik", *Aussenpolitik,* Vol. 49, 3. Qartal 1998, s. 44-52.

Jean Houbert, "Russia in the Geopoliticsof Settler Colonization and Decolonization", *Round Table,* October 1997, Issue 344, s. 549-562.

Marshall Ingwerson, "The Next Great Game: Players Jostle to Pipe Home a Share of the Oil Prize", *Christian Science Monitor,* 25/08/1997, Vol. 89, Issue 189, s. 10

Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık,* AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi-Sa.113, Ankara, 1983

Kamran İnan, Rusya'nın Kafkasya Politikası, *Avrasya Dosyası,* Cilt 1, İlkbahar 94, Sayı 1, s. 26-28.

Joseph Joffe, "The New Europe: Yesterday's Ghosts", *Foreign Affairs,* America and the World 1992/93, s. 17-28.

Robert Kagan, "U.S. Dominance: Is it Good for the World?", *Foreign Policy,* (1998) 111, s. 24 ff.

Mustafa Kahramanyol, (Der.), *Türk Hakları,* Ankara, 1995.

Karl Kaiser, Hans-Peter Schwarz, (Ed.), *Die neue Weltpolitik, Bundeszentrale für politische Bildung,* Bonn, 1995.

Karl-Heinz Kamp, "Das neue Strategische Konzept der NATO. Entwicklung und Perspektiven", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 11/99, 12. März 1999, s. 19-25.

Ali, Karaosmanoğlu, "Türkiye Bakımından Avrupa Güvenlik Kimliği: Jeopolitik ve Demokratik Ufuk", *Liberal Düşünce,* Cilt 4, Sayı 13, Kış 1999, s. 72-74.

Wladimir Karowkin, "Wiederwachen imperialer Politik? Rusland und GUS", *Internationale Politik,* November 1995, Nr. 11, s. 19-24.

Kemal Karpat, "Turkey's Foreign Policy: Some Introductory Remarks", *International Journal of Turkish Studies,* 6/1-2 1994, s. 1-10.

Paul Kennedy, Emily B. Hill, Robert s. Chase, Eksen Ülkeler ve Amerikan Stratejisi, *Türkiye Günlüğü,* (Tercüme: Mahmut Gürses) Sayı 47, Eylül-Ekim 1997, s. 51-60.

David Kerr, "The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russian's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies,* 1995, Vol. 47, Issue 6, s. 977-988.

Henry A. Kissenger, *Die Sechs Säulen der Weltordnung,* Berlin, 1994, s. 17.

Kadir Koçdemir, "Avrupa Birleşik Devletleri ve Yeni Koordinatlar", *Türkiye Günlüğü,* Sayı 49, Ocak-Şubat 1998, s. 40-46.

Bassma Kodmani-Darwish, "Islamismus und Staat in der Arabischen Welt", *Internationale Politik,* August 1997, Nr. 8, s.19-24.

Andrej Kortunov, "Zwischen Imperium und Weltharmonie. Rußland und das "Nahe Osten"", *Internationale Politik,* Januar 1997, Nr. 1, s. 9-16.

Hasan Köni, *Jeoekonomik Strateji ve Ticaret Devleti Modeli,* Yayınlanmamış Ders Notu, 1999.

Hans Krech, "Die Bundesrebuplik vor Neuen Herausforderungen im Nahen Osten/Perspektiven Einer Deutschen Golf-Politik: Ein Stragisches Aktionsfeld, das Nicht Ungestraft Links Liegen Bleiben Darf", *Das Parlament,* Nr. 5, 29. Januar 1999, s. 18.

Hans Krech, "Perspektiven der Deutsch-iranischen Beziehungen: Behutsame Eskorte für die Reformer", *Das Parlament,* Nr. 38, 11. September 1998, s. 14.

Heinrich Kreft, "Chine im Konzert der Großmächte. Das Streben nach Einer Weltpolitischen Rolle", *Internationale Politik,* Juni 1997, Nr. 6, s. 36-40.

Anna Kreikemeyer, Andej V. Zagoskij, "Rußlands Politik in der GUS. Zwischen Alleingang und Kooperativem Engagement (Demokratie, Sicherheit, Frieden, hrsg. von Dieter S. Lutz, Bd. 110)", *Nomos Verlagsgesellschaft,* Baden-Baden, 1997.

Anna Kreikemeyer, "Konflikt und Kooperation in der Kaspischen Region: Russische Interessenlagen", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 43-44/98, 16 Oktober 1998, s. 13-25.

Marcia Christoff Kurop, "Greece and Turkey: Can They Mend Fences?", *Foreign Affairs,* Jan/Feb 1998, Vol. 77 Issue 1, p. 7-12.

Wolfgang G. Lerch, "Türkiye: Bölgesel Süper Güç", *Avrasya Dosyası,* Cilt 1, İlkbahar 94, Sayı 1, s. 96-104.

Rémy Leveau, "Der Islam- Eine Herausforderung für den Westen", *Internationale Politik,* August 1997, Nr. 8, s. 25-32.

Werner Link, "Die NATO im Geflecht internationaler Organisationen", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 11/99, 12. März 1999, s. 9-18.

Otto Luchterhandt, "Integration oder Separation. Bricht das "große Reich Rußland" auseinander?", *Internationale Politik,* Januar 1997, Nr. 1, s. 17-24.

Timonthy W. Luke, "The (un)wise (ab)use of Nature: Environmentalism as Globalized Consumerism", *Alternatives: Social Transformation&Humane Governance,* April-June 1998, Vol 23, Issue 2, p. 175-213.

Paul Michael Lützeler, ""Großmacht" Deutschland. Essay Über die Perspektive von Außen", *Internationale Politik,* Februar 1997, Nr. 2, s. 8-14.

Beate Maader-Metcalf, "Russische Minderheiten in den Baltischen Staaten. das Engagement der OSZE", *Internationale Politik,* Oktober 1997, Nr. 10, s.31-38.

Jim Mac Laughlin, "Geopolitics and geoculture in world-system theorizing: A Review Essay", *Studies in Comparative International Development,* Winter 94, Vol. 28 Issue 4, s. 62-70.

S. Neil MacFarlane, "Amerikanische Politik in Zentralasien und im Transkaukasus", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 43-44/98, 16. Oktober 1998, s. 3-12.

Michael Mandelbaum, (Ed.), *Central Asia and the World,* New York: Coincil of Foreign relations Press, 1994.

Charles William Maynes, "The Perils of (and for) an Imperial America", *Foreign Policy*, (1998) 111, S. 36.

John J. Mearsheimer, Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security,* Summer 1990, s. 5-56.

Alain Minc, *Die Wiedergeburt des Nationalismus in Europa,* Hamburg, 1992.

Emil Mintchev, "Südosteuropa nach der Wende. Das Zusammenleben der Ethnien", *Internationale Politik,* Oktober 1997, Nr. 10, s. 45-48.

Leonid Mletschin, "Rußland in der Ecke. Auswege aus dem Streit mit der Nato", *Internationale Politik,* Januar 1997, Nr. 1, s. 53-54.

George Moffett, "Who Deserves us Aid? Revising the 'Dominoes' List", *Christian Science Monitor*, 3/1/1996, Vol. 88, Issue 26, p. 3.

Fotis Moustakis, "Turkey's Entry Into the EU: Asset or Liability?", *Contemporary Review,* September 1998, Vol. 273, Issue 1592, s. 128-134.

Derek Müller, Jeromin Perovic/Andreas Wenger, "Die neue Russische Sicherheitsdoktrin im Zeichen des Transformationsprozesses", *Aussenpolitik,* Vol. 49, 3. Qartal 1998, s. 32-35.

Friedemann Müller, "Ökonomische und Politische Kooperation im Kaspischen Raum", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 43-44/98, 16. Oktober 1998, s. 26-36.

Erol Mütercimler, *21. Yüzyıl ve Türkiye "Yüksek Strateji",* Erciyas Yay., İstanbul, 1997.

David D. Newsom, "US Owes UN More Than Dues", *Christian Science Monitor,* 10/2/1999, Vol. 91 Issue 52, s.10.

Josehp P. Niva, "Word Oil Production After Year 2000. Business As Usual or Crises?", *Congressional Research Service,* Washington: August 18, 1995, Richard Sakwa, *Russian Politcs and Society,* Routledge, London, 1996.

Ziya Nur, *Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si,* Ocak Yayınevi, İstanbul.

John O'Loughlin, Herman Van Der Wusten, "Political Geopraphy of Panregions", *Geographial Review,* January 1990, Vol. 80, Issue 1, s. 1-21.

Robert Olson, "The Kurdish Question in the Aftermath of the Golf War: Geopolitical and Geostrategic Changes in the Middle East", *Third World Quarterly,* 1992, Vol. 13, Issue 3, s. 475-500.

Robert Olson, "Turkish and Russian Foreign Policies, 1997-1997: The Kurdish and Chechnya Questions", *Journal of Muslim Minority Affairs,* October 1998, Vol. 18, Issue 2, s. 209-227.

Rolf Paasch, "Die Halbherzige Intervention. Lektionen aus dem Bosnien-Krieg", *Internationale Politik,* Juli 1997, Nr. 7, s. 15-20.

Norman Paech, "Minderheitenpolitik und Völkerrecht", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 46-47/98, 6. November 1998, s. 18-26.

Scott Parrisch, "Russia's Marginal Role", *Transition,* Nr. 14, 12.7.1996, s. 21-24.

R. Pearson, "The Geopolitics of People Power: The Pursuit of the Nation-state in East Central Europe", *Journal of International Affairs,* Winter 1992, Vol. 45, Issue 2, s. 499-518.

Daniel Pipes, "A New Axis: The Emerging Turkish-Israeli Entente", *National Interest,* Winter 1997/98, Issue 50, s. 31-38.

Daniel Pipes, "The Real 'New Middle East'", *Commentary,* November 1998, Vol. 106, Issue 5, s. 25-29.

Manfred Pohl, "Japan und die Zukunft der ASEAN-Staaten", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 48/98, 20 November 1998, s. 13-24

Alexander Rahr, "Die Sicherung der Energietransportwege. Eine strategische Aufgabe für Rußland", *Internationale Politik,* Januar 1997, Nr. 1, s.25-30.

Alexander Rahr, "Zukunftsperspektive "Slawische Union"- Ein Zusammenschluß von Ukraine, Weißrußland und Rußland?", *Internationale Politik,* November 1995, Nr. 11, s. 13-18.

Oliver Richmond, "Cyprus at the Crossroads", *Contemporary Review,* January 1998, Vol. 272, Issue 1584, s. 23-28.

John Roberts, "Caspian Pipelines", *The Royal Institute of International Affairs,* London, 1996

Rosecrance Richard, "A New Concert of Powers", *Foreign Affairs,* Spring 1992, Vol. 71, Issue 2, s. 64-82.

Alvin Z. Rubinstein, "The Geopolitical Pull on Russia", *Orbis,* Fall 1994, Vol. 38, Issue 4, s. 567-583.

Michael Rühle, Nick Williams, "Liebe auf den Zweiten Blick. Die "Unsichtbare" Europäische İcherheitsarchitektur", *Internationale Politik,* Oktober 1997, Nr. 10, s. 56-58.

Jürgen Rüland, "Religiöse Erneuerung in Südostasien: Ihre Wirkungen auf Säkulasierung und Demokratie", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 48/98, 20 November 1998, s. 34-46.

John Sallnow, "The Bear Wakes Up", *Geographical Magazine,* November 1994, Vol. 66, Issue 11, s. 38-40.

Jens van Scherpenberg, "Konkurrenz um die Weltmärkte. Regionale Wirtschaftsintegration als Hebel", *Internationale Politik,* April 1997, Nr. 4, s. 13-19.

Walter Schilling, "Rückkehr des Imperialismus im Kaukasus?", *Internationale Politik,* November 1995, Nr. 11, s. 45-50.

Hans P. Schmitz, Anja Jetschke, Thomas Risse, "Die Macht der Menschenrechte. Zur Innenpolitischen Durcsetzung Internationaler Normen", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 46-47/98, 6. November 1998, s. 43-53.

George Schöpflin, "Etnische Minderheiten in Mittel- und Osteuropa. Das Verhältnis von Staat, Zivilgesellschaft und Ethnie", *Internationale Politik,* Oktober 1997, Nr. 10, s. 5-10.

Hans-Peter Schwarz, "Die Neue Weltpolitik am Ende des 20, Jahrhunderts-Rückkehr zu den Anfängen vor 1914?", Karl Kaiser, Hans-Peter Schwarz, (Ed.), *Die neue Weltpolitik, Bundeszentrale für Politische Bildung,* Bonn, 1995, s. 15-33.

Hans-Peter Schwarz, *Die Zentralmacht Europas. Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne,* Berlin, 1994.

Konrad Seitz, "Die Neue Welt der Geo-Ökonomie: Das Globale Ringen um die Technologische Vorherrschaft", *Die Neue Weltpolitik, Bundeszentrale für Politische Bildung,* Karl Kaiser/Hans-Peter Schwarz (Hrsg.), Bonn, 1995, s. 247-264.

Emin Sezgin, Selahattin Yılmaz, *Jeopolitik Esaslar,* (Ders Notları) Harb Akademileri Yayınları, İstanbul, 1965

Robert J. Shiller, Charles L., Schultze, "Public Resistance to Indexation: A Puzzle", *Brookings Papers on Economic Activity,* 1997, Issue 1, s. 159-228.

Harvey Sicherman, *Orbis,* Winter 1997, Vol. 41, Issue 1, s. 7-13.

Emmanuel Sivan, Der Radikale Islam. Ursachen und Wirkung Terroristischer Gewalt, *Internationale Politik,* August 1997, Nr. 8, s. 3-10.

Spain William, "Turkey Carving a New Silk Road, Adversiting Age", *Supplement,* Vol. 68, Issue 10, s. 8-9.

Tanja Sprungala, "Die Zusammenarbeit Zwischen der NATO und den ehemaligen Warschauer-Pakt-Staaten seit 1990", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 11/99, 12. März 1999, s. 39-45.

Michael Staack, "Großmacht oder Handelsstaat? Detschlands Außenpolitische Grundorientierungen in Einem Neuen İnternationalen System", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 12/98, 13. März 1998, s. 14-24.

Kenneth W. Stein, "Transatlantische Partnerschaft im Nahen Osten? Europa und die USA Müssen Aktiver Werden", *Internationale Politik,* September 1996, Nr. 9, s. 33-39.

Peter Steinbach, "Deutschland vor und Seit der Wende", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 51/98, 11 Dezember 1998, s. 24-30.

Udo Steinbach, "Außenpolitik am Wendepunkt? Ankara sucht Seinen Standort im Internationalen System", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 11-12/97, 7. März 1997, s. 33-40.

Udo Steinbach, "Die Nahe Osten in der Deutschen Außenpolitik", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 12/98, 13. März 1998, s. 25-38.

Udo Steinbach, "Die Türkei, der Nahe Osten und das Wasser: Verschiebungen des Kräftegleichgewihts", *Internationale Politik,* 1/1998, s. 9-16

Udo Steinbach, "Islamischer Staat Türkei? Folgerungen für die Europäische Politik", *Internationale Politik,* August 1997, Nr. 8, s.51-58.

Susan Strange, "The Name of the Game", *Zea Changes, American Foreign Policy in a World Transformed,* Nicholas x. Rizopoulos (Hrsg.), Council on Foreign Relations Press, New York, 1990

Strobe Talbott, "The New Geopolitics: Defending Democracy in the Post-cold Era", *U.S. Department of State Dispatch,* 14/11/1994, Vol. 5 Issue 46, s. 761-765.

Benno Teschke, "Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory", *International Organization,* Spring 1998, Vol. 52, Issue 2, s. 325-359.

Oliver Thränert, "Perspektiven Russischer Außenpolitik", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 30-31/97, 18. Juni 1997, s. 3-12.

Bassam Tibi, "Der Bosnische Islam. Von Säkularer Religion zum Fundamentalismus?", *Internationale Politik,* Juli 1997, Nr. 7, s. 21-28.

Mevlüt Tikenci, "Dicle-Fırat ve Türkiye'nin Dış Politika Seçenekleri", *Avrasya Dosyası,* Cilt 3, Yaz 96, Sayı 2, s. 179-198.

John Tirman, "Improving Turkey's 'Bad Neighborhood'", *World Policy Journal,* Spring 1998, Vol. 15 Issue 1, s. 60-67.

John Tirman, "The Ankara-Jerusalem Axis", *Nation,* 04/01/1999, Vol. 268 Issue 1, s. 20-22.

Lee Lai To, "Der China-Faktor in der Sicherheitspolitik Asiens. ASEANs pragmatische Dialog- und Kooperationspolitik", *Internationale Politik,* Juni 1997, Nr. 6, s. 17-22.

Gerard Toal, "At the End of Geopolitics? Reflections on a Plural Problematic at the Century's End", http: //www. majbill. vt.edu/ Geog/faculty/ toal/papers/End.htm

Mustafa Tolba, "From Geopolitics to Ecopolitics", *New Perspectives Quarterly,* Spring 1990, Vol. 7, Issue 2, s. 60-63.

Stephen A. Tonsor, "Conservaties as a Creative Minority", *Modern Age,* Winter 98, Vol. 40 Issue 1, s. 8-14.

Ömer Turan, "Balkanlarda Türkler", *Avrasya Dosyası,* Cilt 2, Kış 95, Sayı 4, s. 165-183.

Jonathan H. Turner, "Developing Cumulative and Practical Knowledge Trough Metatheorizing", *Sociological Perspectives,* Fall 1991, Vol. 34 Issue 3, s. 249-270.

Udo Ulfkotte, "Russische Radarstellung auf Zypern", *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ), 22.5.1998

Norbert Walter, "Vom Wirschaftsriesen zum Politischen Riesen? Deutschland auf der Suche nach Positionierung", *Internationale Politik,* Februar 1997, Nr. 2, s.55-58.

C. Dale Walton, "Europe United: The Rise of a Second Superpower and its Effect on World Order", *European Security,* 6(1997) 4, s. 44-52.

Jennifer Washburn, "Power Blok: Turkey and Israel Lock Arms", *Progressive,* December 1998, Vol. 62 Issue 12, s. 20-23.

Hans-Georg Wieck, "Indien- aufstrebende Wirtschaftsmacht in Asien", *Internationale Politik,* März 1997, Nr. 3, s. 9-16.

Manfred Wöhlcke, "Konsequenzen des Globalen Bevölkerungswahstums für die Internationale Politik", *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B 10/99, 5. März 1999, s. 21-30.

Oscar S. Wyatt, "Geopolitics of Oil in the Twenty First Century", *Vital Speeches of the Day,* 15/1/1996, Vol. 62 Issue 7, p. 215-217.

Alâeddin Yalçınkaya, (Derleyen), Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, Bağlam Yay., İstanbul 1998

Hakan Yavuz, "M. Mujeeb R. Khan, "Turkish Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict: Duality and the Development (1950-1991)", *Arab Studies Quarterly,* Fall 1992, Vol. 14 Issue 4, s. 69-74.

Bahri Yılmaz, "Wirtschaftliche Stabilität und Machtpolitik in der Türkei", *Internationale Politik,* April 1997, Nr. 4, s. 47-52.

Zentrum für Türkeistudien (Hrsg.), *Die Schwarzmeerwirtschaftsregion (SMWR),* Leske+Budrich: Opladen, 1996

Michael Zürn, Lars Brozus, "Kulturelle Konfliktlinien. Ersatz für den Kalten Krieg?", *Internationale Politik,* Dezember 1996, Nr. 12, s. 45-54.

Ayten Sezer

Ankara'da doğdu. İlk öğretiminden sonra orta öğrenimini Ankara Etlik Lisesi'nde, yüksek öğrenimini ise Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı (1982). 1983 yılında aynı üniversitenin Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 1985'te "Atatürk Dönemi Milli Eğitim Politikası (İlk ve Orta Öğretim)" konulu tezi ile Yüksek lisansını, 1994'te ise "Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-38)" konulu tezi ile Doktorasını tamamladı. Halen aynı Enstitü'de Öğretim Görevlisi olarak görevine devam etmektedir.

ATATÜRK'ÜN TÜRKİYE'NİN STRATEJİK KONUMU İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Ayten Sezer

Giriş

Atatürk'ün bu konudaki görüşlerine geçmeden önce 'strateji' kavramı üzerinde durmak yerinde olacaktır. Strateji, genelde askerî bir kavram olarak kullanılır ve askerlik ilmi ile ilişkilendirilir. Köken olarak "Generallik sanatı" anlamına gelen 'strategos'a bağlanan strateji; bir savaş hali içerisinde siyasî iktidarın sonuca ulaşmak için askerî kuvvetleri kullanma sanatı olarak tanımlanır. Ancak, bu kavram zamanla daha geniş anlamda kullanılarak, bir milletin veya milletler topluluğunun olağanüstü hallerde hedefe ulaşmak için ekonomik, siyasî, askerî ve moral güçlerini birbirleriyle uyumlu olarak düzenlemesi ve kullanması bilim ve sanatı olarak nitelendirilmiştir.

Osmanlıcada 'sevkülceyş' olarak bilinen strateji kavramı, günümüzde askerî alan dışındaki -siyasî, sosyal, ekonomik, eğitim, kültür vb - diğer alanlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, strateji; belirli bir amaca ulaşmak için izlenmesi gereken ana yol olarak ifade edilebilir. Coğrafya anlamına gelen jeo ile stratejinin birleşiminden meydana gelen 'jeostrateji' kavramı ise, millî stratejinin belirlenmesinde ve stratejinin yürütülmesinde coğrafî faktörlerin yaptığı etkileri ve strateji ile coğrafya arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilimdir. Bu anlamda bir ülkenin ekonomik, siyasî ve sosyal bakımlardan millî gücü üzerinde önemli ölçüde etkisi bulunan limanları, şehirleri, boğazları, kanalları, endüstri ve ticaret merkezleri ile yeraltı yerüstü kaynakları ve insan gücü stratejik unsurları arasında yer alırlar[1].

---

[1] Strateji kavramı hakkında bkz. *Türkçe Sözlük*, C.II, Genişletilmiş 7. bs., Ankara, 1983, s.1086; Kemal Girgin, *Politika Sözlüğü*, İstanbul, 1982, s.230-

Türkiye'nin Stratejik Konumu

Bu açılardan bakıldığında Türkiye stratejik olarak önemli bir konuma sahiptir. Zira, bir yandan tarih boyunca çeşitli ırkların, kültür ve dinler ile medeniyetlerin yaşadığı bir coğrafyada bulunan Türkiye aynı zamanda, üç tarafı denizlerle çevrili bir kara parçası üzerinde Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleştiği bir bölgede yer almakta olup, bu kıtaları gerek karadan gerekse denizden birbirine bağlamaktadır. İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Asya'dan Avrupa'ya doğu-batı ekseninde, Avrupa ve Asya'dan Afrika'ya kuzey-güney ekseninde yapılabilecek her türlü ekonomik ve askerî faaliyetleri kontrol edebilen bir konuma sahiptir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile ise İskenderun ve Basra Körfezi'ne giden yollarda etkili bir durumdadır. Kısacası, toprağı, iklimi, engebeleri, şekli, ekonomik kaynakları, Boğazları, irtibat yolları, kavşak noktaları ve adalar zinciri ile kıtaları birbirine bağlayan Türkiye, karada Avrupa ile Asya arasında, denizde ise, Karadeniz ve Akdeniz arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Bu yönüyle Türkiye hem bir Avrupa ülkesi, hem de bir Asya ülkesidir. Aynı zamanda bir Balkan, Akdeniz ve Kafkas ülkesi olup tarihî açıdan ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile bağları vardır.

Devletin güçlü olduğu dönemlerde bu konumu ile yararlılıklar kazanan Türkiye, zayıflamaya başladığı dönemlerde -özellikle 19. yüzyıldan itibaren - bölgede menfaati olan emperyalist batılı devletlerin hakimiyet sahası haline geldi. Balkan Savaşları (1912-13) ile Balkanlardaki topraklarını kaybeden Osmanlı Devleti, Almanya safında katıldığı Birinci Dünya Savaşı'ndan ise Arap topraklarını kaybederek çıkmıştı. Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandı. İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'dan oluşan sözkonusu devletler Mütareke hükümlerine dayanarak Musul, İzmir ve İstanbul gibi stratejik bölge-

231,491; "Strateji", *AnaBritannica*, C.20, s.71-72; Pierre Celerier, *Jeopolitik ve Jeostrateji*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1963, s.52-53; J.E.A. Whitman, *Tarih Boyunca Strateji ve Tabiye*, Çev: Feridun Ergin, Ankara 1945; Carl von Clauewitz, *Harp Üzerine*, Çev: Fahri Çeliker, 2.bs, Ankara 1991, s.13 vd; Erol Mütercimler, *21. Yüzyıl ve Türkiye "Yüksek Strateji"*, İstanbul, 1997.

ler ile Anadolu'nun güney illerini işgal ettiler. Ayrıca, tünellere, demiryollarına ve haberleşme vasıtalarına el koydular. Böylece ülkenin toprak bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikeyle karşı karşıya kaldı. Bütün bu gelişmeler sonucunda işgalci güçlere karşı örgütlenen Türk milleti, M. Kemal Atatürk'ün önderliğinde Millî Mücadele hareketini başarıyla sonuçlandırarak yeni Türkiye Devleti'nin kurulmasını sağladı.

Atatürk'ün Türkiye'nin Stratejik Konumuna İlişkin Görüş ve Stratejisi

Tebliğimizin başlığı 'Atatürk'ün Türkiye'nin stratejik konumu ile ilgili görüşleri' olmasına rağmen, O'nun bu konudaki görüşlerinden daha çok, uygulamaları dikkati çekmektedir. Yani Atatürk bu konuda bir teorisyenden ziyade bir taktisyen, bir eylem adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda ülkenin içinde bulunduğu şartlardan yola çıkarak Türkiye'nin stratejik konumuna uygun stratejiler geliştirip uygulayan iyi bir stratej olduğu da bilinmektedir. O'nun bu yönü üzerinde gerek yetiştiği ortamın gerekse aldığı askerî eğitimin rolü büyük olmuştur. Zira, askerî tarih açısından yapılan değerlendirmelerde, Atatürk'ün Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında görev aldığı bütün cephelerdeki tutumu ile stratejinin iyi bir uygulayıcısı olduğu tesbit edilmektedir. Özellikle O'nun Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerindeki çalışmalarını dünyanın gidişatına ve Türkiye'nin stratejik konumuna uygun olarak yürüttüğü ve bu çalışmalarının dayanak noktalarını ise stratejinin ana unsurlarının oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla biz burada Atatürk'ün Türkiye'nin stratejik konumu hakkındaki görüşlerini stratejiye dayalı uygulamalarından yola çıkarak açıklamaya çalışacağız[2]. Şimdi, ülkenin içinde bulunduğu olumsuz ortamdan kurtarılması için gösterilen çabalarından yola çıkarak Atatürk'ün konu ile ilgili görüş ve uygulamalarını açıklamaya çalışalım.

---

2 Atatürk'ün bu konulardaki görüşlerini daha çok askerlikle ilgili olarak yazdığı eserlerinde, *Nutuk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* ile *Tamim, Atatürk'ün Telgraf ve Beyannameleri*'nde bulmak mümkündür.

Atatürk'ün Millî Mücadele Dönemindeki Stratejisi

Mütareke sonrası Türkiye'nin önemli stratejik bölgelerinden olan İstanbul ve Boğazların 13 Kasım 1918'de emperyalist batılı güçler tarafından işgali karşısında 'geldikleri gibi giderler' diyen Atatürk, Anadolu'ya geçtikten sonra yayınlanan Amasya Tamimi(21-22 Haziran 1919), Erzurum(23 Temmuz-7 Ağustos 1919) ve Sivas (4-11 Eylül 1919) Kongrelerinde alınan kararlarda Millî Mücadelenin ana amacını ortaya koymuştur. Bu kararlarda: "Vatanın bütünlüğünün tehlikede olduğu ancak bu tehlikeden, Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararının kurtaracağı", "Millî sınırlar içinde vatanın bir bütün olduğu ve her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı konulacağı, manda ve himayenin kabul olunamayacağı" vurgulanmıştır[3]. Bu kararların alınmasında Atatürk Türk milletine, ordusu ve askerine olan güvenini hemen her ortamda sıklıkla dile getirmiştir. Zira O, milleti iyi tanıyor ve ona inanıyordu. İşgaller sonrası ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında çeşitli çareler arayan çevrelere karşı kendi kararını şöyle açıklamıştır: " Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hakimiyeti millliyeye müstenit, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!"[4]. Bu sözleri ile Millî Mücadelenin stratejisini belirleyen Atatürk, başarıya ulaşabilmek için daha Çanakkale'de iken birliklerine verdiği: "Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve başka kumandanlar kaim olabilir"[5] talimatı çerçevesinde hareket etmiştir. Türk milletinin tam bağımsızlığı için bir ölüm kalım mücadelesinin verilmesi gerektiğine dikkatleri çeken Atatürk, bunu *'ya istiklal ya ölüm'* sözleri ile ifade etmiştir[6].

Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde alınan kararları kapsayan Misak-ı Millî, Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda 28 Ocak 1920'de ka-

3 Bu gelişmeler için bkz.Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.I, Dokuzuncu Basılış, İstanbul 1969, s. 31, 65-66, 88-89.

4 Atatürk, *Nutuk*, C. I, s. 12-13.

5 Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe*, Yayına Hazırlayan: Uluğ İğdemir, Ankara, 1990, 2. bs, s. XVII.

6 Atatürk, *Nutuk*, C. I, s. 13.

bul edildi. Yeni devletin sınırlarının çizildiği bu belgenin kabulünden sonra, 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali üzerine 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını sağlayan Atatürk, bu Meclis'in Başkanı olarak sözkonusu belgede kabul edilen kararları *meşruiyet* çerçevesinde hayata geçirmek için harekete geçti. Bu amaçla ilk iş olarak düzenli orduların kurulmasından sonra doğu ve batı cephelerinde Ermeni ve Yunanlılara karşı askerî harekatlar başlatıldı ve başarı elde edildi. Bu dönemde işgalci güçlere karşı yürütülen mücadelede batılı ülkelere karşı, dış ilişkilerde Sovyetlere dayanan bir politika takip edildiği, böylece bir denge politikasının uygulandığı görülür.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) Başkanı ve Başkomutan olarak Sakarya ve Büyük Taarruz esnasında uyguladığı strateji ile Türkiye'yi işgalci güçlerden kurtarmaya çalışan Atatürk bu konudaki tutumunu Sakarya Meydan Muharebesi esnasında şöyle ortaya koymuştur: "Hattı müdafaa yoktur sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz"[7]. Nitekim bu görüş çerçevesinde 21 gün geceli gündüzlü yürütülen mücadele sonunda 13 Eylül 1921'de işgalci güçler yenilgiye uğratılmıştır[8].

Millî Mücadele'nin hedeflerini tam bağımsızlığın sağlanması ve Misak-ı Millî'nin gerçekleştirilmesi olarak belirleyen Atatürk'ün, bu amacına ulaşmak, dolayısıyla yurdu emperyalistlerden kurtarmak için şu yolları takip ettiği görülür: Herşeyden önce milletin ve ordunun hazırlanması, daha sonra siyasî örgütlenmenin sağlanması ve ardından da topyekun savaşa gidilmesidir[9]. Savaşı sadece iki ordunun çarpışması olarak değil, iki milletin hatta milletler topluluğunun bütün maddî ve manevî güçleriyle çarpışması olarak değerlendiren Atatürk bu konudaki görüşlerini şu sözleriyle açıkla-

---

7 Atatürk, *Nutuk*, C.II, Onuncu Basılış, İstanbul, 1970, s.618.

8 Atatürk'ün Millî Mücadele döneminde takip ettiği strateji için şu eserlere bakılabilir: Suat İlhan, *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Ankara, 1987; aynı yazar, *Atatürk ve Askerlik*, Ankara, 1990; Muzaffer Özsoy, "Askerlik Bilimi ve Strateji Açısından Atatürk", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, İstanbul, 1983, s.83-130; *Atatürk ve Strateji*, Harp Akademileri Komutanlığı yayını, İstanbul, 1976.

9 Nurettin Türsan, *Atatürk'ün Türk Kurtuluş Savaşı Stratejisi*, Ankara, 1983, s. 11.

mıştır: "Harp ve muharebe demek; iki milletin yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün mevcudiyetleriyle ve bütün mamelekleriyle, bütün maddîyet ve maneviyetleriyle yek diğeriyle karşı karşıya gelmesi ve birbirleriyle vuruşması demektir. Binaenaleyh bütün Türk milletini, cephede bulunan ordu kadar fikren hissen ve fiilen alakadar etmeli idim. Millet efradı, yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan muharip gibi vazifedar hissederek, bütün mevcudiyetini mücadeleye hasredecekti"[10]. Görülüyor ki Atatürk, bu dönemde yürüttüğü askerî stratejide milletin maddî ve manevî birliğini sağlamış ve mevcut kaynakların seferber edilmesi için çalışmıştır.

Bu düşüncelerle örgütlediği Türk milleti ile başarıya ulaşan Atatürk, bütün bunların gerçekleşmesinde etkili olan faktörleri ise şöyle açıklamıştır: "Bizim yolumuzu çizen içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin bin bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir."[11]. Bu görüş ve inanç doğrultusunda yürütülen mücadele sonunda, işgalci güçler yurttan atılmış ve 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Misak-ı Millî sınırları içinde bağımsız bir Türk Devleti'nin varlığı batılı ülkelere kabul ettirilmişti. Bu tarihlerden itibaren Türkiye'nin stratejik önemi azalmamış aksine daha da artmıştır. Zira, Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, Avrupa'nın büyük ve güçlü devletleriyle komşu durumuna gelmişti. Irak'taki mandaterliği ve Kıbrıs dolayısıyle İngiltere ile, Suriye'deki mandaterliğiyle Fransa ile, Oniki Ada dolayısıyla İtalya ile, Boğazlar ve Doğu Anadolu üzerindeki emellerinden hiçbir zaman vazgeçmeyen, hatta Karadeniz ile Kafkasya'yı kendisine stratejik sahalar olarak kabul eden Sovyetler ile sınırdaş olmuştu. Sözkonusu büyük devletlerin arasında ve siyasî ideolojilerin ortasında kalan Türkiye, stratejik konumundan dolayı güçlü olmak zorundaydı ve politikalarını da bu doğrultuda belirlemesi gerekiyordu. Ne var ki, Türkiye sanayileşme sürecini yaşayamamış ve savaştan yeni çıkmış, bir hayli sorunları olan bir ülke görünümündeydi. İşte Cumhu-

10 Atatürk, *Nutuk*, C. II, s. 619.

11 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (ASD)*, C. 1, İstanbul, 1945, s. 389.

riyet'le beraber bir yandan Osmanlı'dan kalan sorunlar çözümlenmeye çalışılırken, diğer yandan da toplumu gelişmiş medenî toplumların seviyesine yükseltmek için yeni düzenlemeler yapılmaya başlandı. Bütün bunların ise ancak barışçı bir ortamda yapılması mümkündü ve bu durumu Atatürk "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" sloganı ile ifade etmiştir.

Atatürk'ün Cumhuriyet Dönemindeki Stratejisi

Lozan'ın imzalanmasından hemen sonra memleketin imar ve ihyasına büyük ağırlık verildiğini görüyoruz. Bu konudaki görüşlerini daha anlaşma imzalanmadan 25/26 Ocak 1923'te Alaşehir'de halka hitaben yaptığı bir konuşmasında: "Muzafferiyatı askeriyemizle mağrur olmıyalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım"[12] diyen Atatürk, gerçekleştirmeyi düşündüğü inkılâplarla millî ve çağdaş bir toplum meydana getirmeyi amaçlıyordu. Bu konudaki hedefi ise, 'toplumu muasır medeniyetler seviyesine yükseltmek'ti. Bu amaçla bir taraftan Türkiye üzerinde emelleri olan devletlerle iyi geçinilmeye çalışılırken diğer taraftan da Türkiye'yi onların düzeyine ulaştıracak düzenlemeler yapıldı.. Bunda hedef batının akılcı ve bilimsel anlayışı ile tekniğini ve diğer çağdaş değerlerini alarak ülkeyi modernleştirmekti. Böylece Türkiye'nin medeni dünyada layık olduğu yeri alması ve eziklikten kurtulması sağlanmış olacaktı. Askerî başarıdan sonra en önemli sorunlardan biri olan ülkenin kalkınması sorununu halletmek için özellikle ekonomi üzerinde duran Atatürk, bu konuyu 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nin açılışında yaptığı konuşmasında şu sözleri ile dile getirmiştir: "Siyasî, askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadî muzafferiyetlerle tetviç edilemezlerse husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner"[13]. Gerçekten de yeni Türkiye Devleti temsilcilerinin ekonomiye verdiği önemin en önemli göstergesi henüz Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmamış olmasına rağmen, Konferansın kesintiye uğradığı bir tarihte 17 Şubat 1923'te İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi'nin toplanmasıdır. Sanayi, tarım ve

12 *ASD*, C.2, Ankara 1952, s.71.

13 *ASD, C.2, s.107.*

işçi kesiminden binin üzerinde temsilcilerin katıldığı ve yeni Türkiye Devleti'nin ekonomik ve sosyal temellerinin atıldığı bu Kongre'de, yeni Devletin kısa sürede mamur hale gelerek kalkınması için takip edilmesi gereken ekonomi politikasının esasları üzerinde tartışılmış ve Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlara uygun esasların bulunduğu "Misak-ı İktisadî" kabul edilmiştir. Burada, Türklerin yabancı sermayeye karşı olmadığı, Türkiye halkının ormanlarını evladı gibi sevdiği ve Türklerin birbirlerini sevdiği, istediği şeyleri yapabileceği gibi siyasî, sosyal ve ahlâkî kararlar alınır[14].

Türkiye'nin bir iktisat devleti olacağını hemen her vesile ile belirten Atatürk, Türkiye'nin ekonomik kaynaklarının ortaya çıkarılıp değerlendirilmesini ve bu konuda da çağın gereğinin yerine getirilmesini istemiştir. Bununla ilgili olarak 1 Kasım 1937'de TBMM'de yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: "En güzel coğrafî vaziyette ve üç tarafı denizle çevreli olan Türkiye; endüstrisi, ticareti ve sporu ile en ileri denizci millet yetiştirmek kabiliyetindedir" diyen Atatürk aynı günkü konuşmasında Türkiye'nin stratejik önemini şöyle belirtmiştir: "Ekonomik kalkınma, Türkiye'nin hür, müstakil, daima daha kuvvetli, daima daha refahlı Türkiye idealinin belkemiğidir. Türkiye bu kalkınmada, iki büyük kuvvet serisine dayanmaktadır: Toprağının iklimleri, zenginlikleri ve başlı başına bir servet olan coğrafî vaziyeti ve bir de, Türk milletinin silah kadar, makine de tutmaya kudretli eli ve millî olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda, tarihin akışını değiştirir celadetle tecelli eden, yüksek sosyal benlik duygusu..."[15]. Türkiye'nin ekonomik alanda yükseleceğinden hiç kimsenin şüphesi olmaması gerektiğini belirten Atatürk'ün bütün bu çabaları O'nun askerliğin yanısıra ekonominin de stratejideki önemini hiç bir zaman gözardı etmeyen bir lider olduğunu göstermektedir.

Atatürk iç politikada ülkeyi daha ileri müreffeh bir toplum haline getirecek çalışmaları sürdürürken; siyasî, sosyal, hukukî ve ekonomik alanlarda yapılan inkılâpları hem topluma anlatmak hem de

14 İzmir İktisat Kongresi hakkında şu esere bakılabilir: A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi: 1923*, İzmir, 1971.

15 *ASD*, C. 1, s. 382-383.

bütün bunların toplum üzerindeki tesirlerini yakından takip etmek maksadıyla zaman zaman yurt gezilerine çıkmıştır. Gerek Cumhuriyet'in ilanından önce gerekse daha sonra yaptığı bu gezilerinin pek çoğunda Türkiye'nin stratejik konumunu vurgulayan görüşlerine rastlamak mümkündür. Bunlardan bazıları gittiği illerin önemini vurgulayan konuşmalarıdır. Örneğin, Cumhuriyet'in ilanı öncesinde 16.3.1923'te Adana'da çiftçilere hitaben yaptığı konuşmasında, Türkiye topraklarının kıymetini ve özellikle Adana toprağındaki bereketin önemini ve bir devleti başlı başına idareye yetecek bir servet kaynağı olduğunu ifade eden Atatürk, benzer sözleri gittiği illerin konumuna göre vurguladığı dikkati çekmektedir[16].

İç politikada Türkiye'nin kalkınması için çalışılırken dış politikada da batılı devletlerden gelecek tehditleri bertaraf edecek yeni stratejiler geliştirildi. Zira, bu dönemde bir tarafta Almanya ve İtalya gibi ülkelerde ortaya çıkan totaliter rejimlerin yayılmacı siyaset izlemeleri, diğer taraftan Sovyet Bolşevik rejimine karşı duyulan güvensizlik Türkiye'nin dış politikasında yeni esasları belirlemesine yol açmıştır. Bu politikada uygulanan en akılcı ve gerçekçi yol, anti-revizyonist bir yaklaşımla komşuları ile olan sorunları barışçı yollarla çözümlemek olmuştur. Bu alanda atılan ilk önemli adım Lozan'ın imzalanmasından sonra 13 Ekim 1923'te yeni Devletin başkentini İstanbul'dan Ankara'ya taşımak olmuştur. Bu kararda tarihî, coğrafî ve stratejik sebeplerin etkisi fazla olmuştur[17]. Barışın sağlanmasından sonra Atatürk, Cumhuriyet'in ilanını müteakip ülkeyi güçlendirecek çalışmalarda bulundu. Özellikle batılı devletlerden gelecek tehditlerin önüne geçmek için gerçekçi davranılarak Türkiye'nin gücü oranında yeni millî politikalar oluşturuldu. Bu konudaki görüşünü Atatürk daha Millî Mücadele döneminde 1 Aralık

16 Atatürk'ün Adana'daki konuşması için bkz. ASD, C.2, s.118-119; Adana'daki konuşmasından başka Bursa'da da:" Bursa ziraat memleketidir, sanat memleketidir, şifa memleketidir. Bursa malik olduğu tabii güzellikleriyle bolluk ve mutluluk memleketidir" (Aynı eser s.183,186,188) diyen Atatürk Mersin'deki bir konuşmasında da bölge hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:" Mersinliler, memleketiniz Türkiye'nin çok mühim bir noktası bulunuyor, çok mühim bir ticaret noktasıdır. Memleketiniz bütün dünya ile Türkiye'nin en mühim irtibat noktasıdır" (Aynı eser, s.129).

17 Atatürk, *Nutuk*, C.II, s.795.

1921'de TBMM'de yaptığı bir konuşmasında şöyle açıklamaktaydı: "...Büyük hayaller peşinden koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz. Efendiler; büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine celbettik. Biz panislamizm yapmadık. Belki 'yapıyoruz, yapacağız' dedik. Düşmanlar da 'yaptırmamak için bir an evvel öldürelim!' dediler. Panturanizm yapmadık! 'Yaparız, yapıyoruz dedik, yapacağız dedik' ve yine 'öldürelim' dediler... Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız mefhumlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan tazyıkatı tezyid etmekten ise haddi tabiiye, haddi meşrua rücu edelim. Haddimizi bilelim...Biz hayat ve istiklal isteyen milletiz "[18].

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin güvenliğini sağlamak için Atatürk'ün dış politikada izlediği yol millîyetçi, barışçı, gerçekçi, ittifaklar sistemine dayanan, anti emperyalist ve anti sömürgeci özellikler taşımaktadır. Bu dönemde özellikle batılı işgalci güçlere karşı Millî Mücadele döneminde Sovyetlerle kurulan iyi ilişkiler devam ettirilmeye çalışıldı. 1920'li yılların sonlarından itibaren dünyadaki gelişmeler karşısında özellikle barışın korunması için çalışıldı ve bu doğrultuda hareket edildi[19]. İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlara yönelik tehditine karşılık 1934'te Yunanistan, Yugoslavya

---

18 *ASD*, C.1, s.195-196; Bu konuda yapılan bir değerlendirmede, Atatürk'ün yeni Türkiye Devleti ile birlikte benimsediği görüşler ve yaptığı uygulamalarla Avrupa'ya antipatik gelen Osmanlı, İslam ve Pantürkizm imajlarını bir taktik olarak ortadan kaldırdığını , böylece Avrupa'da Türkler hakkındaki mevcut olumsuz imajları silmek dolayısıyla onlara Türklerin değiştiği ve modernleştiği imajını vererek Batının Türklere olan öfke ve gazabının azalacağının düşünüldüğü tesbiti yapılmaktadır . Bkz. Bayram Kodaman, " Atatürk'ün İç ve Dış Politika Stratejisi", *Türkiye Cumhuriyeti'nin Yetmişbeş Yılı Armağanı*, Ankara, 1998, s.131-136.

19 Bu konuda Atatürk'ün 25.X 1928'de Lehistan Elçisine "Türkiye, prensiplerine sadık olarak katiyetle sulhperverane bir siyaset takip etmektedir (*ASD*,C.V, Ankara 1972, s.53); 1 Kasım 1929'da TBMM'de yaptığı bir konusmasında da:" Hariciyede dürüst ve açık olan siyasetimiz bilhassa sulh fikrine müstenittir" (*ASD*, C.I,s.347); 16.X.1930'da ise Yugoslav Elçisine "Komşuları ile bütün devletlerle iyi geçinmek Türkiye'nin siyasetinin esasıdır" (*ASD*,C.V, s.57) sözlerinde de görüldüğü gibi bu dönemde en fazla vurgulanan husus barışçı bir yaklaşımdır.

ve Romanya ile Balkan; 1937'de İran, Irak ve Afganistan'la da Sadabat Paktları yapıldı. Bu ittifaklardan Balkan Antantı'nın yapılmasında etkili olan yaklaşımını Atatürk, 1 Kasım 1931'de TBMM'de yaptığı bir konuşmasında şöyle ortaya koymuştur: "Türkiye, coğrafî durumu yönünden Balkanlarda barışın korunması ve desteklenmesi konusuyla özellikle ilgilidir. Komşularıyla hemen hiçbir davası ve anlaşmazlığı bulunmaması durumu Türkiye'nin dileklerindeki samimiyeti ortaya koymaktır"[20].

Yine bu dönemde özellikle İtalya'ya karşı caydırıcılık olması bakımından Musul ve Hatay gibi temel meselelerin halledilmesinden sonra dönemin en güçlü ülkesi olan İngiltere ve dolayısıyla Fransa ile dostane ilişkiler kuruldu. İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ve Almanya'nın Hitler yönetimiyle Versailles'ı ihlal eden davranışları yeni bir savaşa zemin hazırlarken, Atatürk diğer Avrupa ülkeleri ile kurduğu dostluk sayesinde Lozan'da halledilemeyen Boğazlar meselesini gündeme getirerek Türkiye'nin hakimiyetine geçmesi için çalıştı[21]. Bu çabalar sonucunda 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazların güvenliğinin sağlanması ve hakimiyeti Türkiye'ye verilmiş oldu. İkinci Dünya Savaşı öncesi Boğazlar meselesinin Türkiye'nin lehine çözümlenmesi ülkenin güvenliği bakımından o dönemde takip edilen millî dış politikanın önemini ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Boğazlardan sonra stratejik olarak önem taşıyan bir başka bölge Kıbrıs'tır. Atatürk'ün uzak görüşlülüğünü ve strateji konusundaki yaklaşımını yansıtan bir tavrı da bu bölge hakkındadır. Kıbrıs'ın önemi konusunda Antalya civarında yapılan bir tatbikat esnasında Kurmay subaylara hitaben Atatürk, "Birinci Dünya Savaşı'ndaki duruma düşecek olursak, ikmalinizi nasıl yapar ve vatanı nasıl kurtarırsınız?" sorusunu yönelttikten sonra haritadan Kıbrıs'ı göstererek "Efendiler, Kıbrıs'a dikkat ediniz. Kıbrıs, düşman işgalinde olduğu sürece Anadolu'yu savunamazsınız"[22] sözleri ile Ada'nın

(20) *Atatürk'ün TBMM'sini Açış Konuşmaları*, Ankara 1987, s.197.

(21) Mondros Mütarekesi sonrası İtilaf Devletlerinin işgaline uğrayan Boğazlar, Lozan'da alınan karar gereğince askersizleştirilerek uluslararası bir Komisyonunun idaresine bırakılmıştı.

(22) Fikret Alasya, "Tarihi Perspektiften Kıbrıs Meselesi", *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu*, Ankara, 1992, s.232.

konumunun Türkiye'nin güvenliği açısından taşıdığı öneme işaret ederek Kıbrıs'ın Türkiye için ileri bir karakol ve üs durumunda olduğunu vurguluyordu.

Sonuç

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, üçüncü bine girerken Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'da yaşananlar göz önüne alınırsa, dün olduğu gibi günümüzde de Türkiye'nin stratejik konumundan hiçbir şey kaybetmediği görülür. Dolayısıyla, Boğazları, tünelleri, ekonomik ve doğal kaynakları ile nüfusunun çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu insan gücü bakımından Türkiye halen pek çok devletin ilgilendiği bir ülkedir. Dünyanın en karışık bir bölgesinde yer almasına ve çeşitli tehditlere maruz kalmasına rağmen, gücünü ve istikrarını korumaya çalışmaktadır. Osmanlı'nın son dönemlerindeki sancıları yaşayan ve karşılaşılan sorunları akılcı , gerçekçi ve bilimsel yaklaşımlarla çözmeye çalışan Atatürk, yaşadığı dönemde Türkiye'nin ve dünyanın durumunu çok iyi bilen, dolayısıyla buna uygun stratejiler geliştirip uygulayan bir liderdi. O iyi bir komutan ve devlet adamı olarak dünyanın en güzel coğrafyasında bulunan, zengin bir tarih ve kültüre sahip, bağımsızlığına düşkün insanların yaşadığı Türk topraklarının emperyalistlerden kurtarılması için stratejinin bütün unsurlarını kullanan ve nerede durulması gerektiğini bilen iyi bir stratejdi. Atatürk Türkiye'nin stratejik konumuna ilişkin teorik anlamda pek fazla bir görüş belirtmemiştir; ancak Türkiye'nin bu konumunun önemini çok iyi değerlendirmiş ve bu konumunun korunması için sürekli aktif görevlerde bulunarak bir eylem adamı olarak çalışmıştır. Bunları gerçekleştirirken varmak istediği hedefini; çağın gereklerine uygun olarak 'millî egemenliğe dayalı tam bağımsız bir Türk Devleti'nin kurulması' şeklinde belirlemişti. Bu hedefine ulaştıktan sonra Türkiye'nin millî stratejisini 'Türk milletini gelişmiş toplumlar seviyesine ulaştırmak ve millî sınırlarını koruyan güçlü bir ülke konumuna getirmek" üzerine oturtmuştu. O'nun özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi dış ilişkilerde takip ettiği barışa ve -Osmanlı döneminde olduğu gibi - doğu ile batı arasında dengenin kurulmasına dayalı bir dış politika anlayışını uygulaması, Türkiye'nin

uluslararası platformlarda layık olduğu yerini almasını sağlamıştı. Böylece Atatürk döneminde oluşturulan bu politikanın günümüze kadar sürdürülmesi, Türkiye'nin zaman zaman sıcak çatışmaların yaşandığı bir bölgede bu ortamların içine girmesinin önüne geçtiğini söylemek, sanırız yanlış bir değerlendirme olmaz.

Mustafa Yılmaz

1956 yılında Ankara'nın Gölbaşı ilçesine bağlı Tulumtaş köyünde doğdu, İlkokulu doğum yerinde, Ortaokulu Gölbaşı'nda ve Liseyi Ankara'da bitirdi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitim Yönetimi Teftişi ve Planlaması Bülümü'nden 1978 yılında mezun oldu. İçişleri Bakanlığı'nda çalıştı. 1983 yılında Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ne Araştırma Görevlisi oldu. 1985'te "Millî Mücadele'de Yeşil Ordu" isimli tezi ile master derecesi aldı. İngiltere'de "British Public Opinion and the Turkish Republic 1923-1938", isimli tezi ile doktorasını tamamladı. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Aralık 1994'te Yardımcı Doçent oldu. Kasım 1995'de Müdür Yardımcılığı görevine atandı. Kasım 1997'de Doçent oldu. Halen aynı kadroda görev yapmaktadır.

TÜRKİYE'NİN JEO-STRATEJİSİ AÇISINDAN GÜNÜMÜZ OLAYLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa Yılmaz

Bizden önceki tebliğlerde açıklanan jeopolitik kavramı ve Türkiye'nin jeopolitik konumuna ilişkin yapılan tespitler sonrasında Türkiye'nin mevcut konumu gereği kendisine yönelik tehditler üzerinde durmaya çalışacağız.

Ama bundan önce iç ve dış tehditlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaya yarayacak, Emperyalizm ve "Doğu Sorunu " üzerinde kısaca duracağız.

Bilindiği gibi emperyalizm, bir devletin diğer bir devlet üzerinde maddî-manevî bir kontrol ve nüfuz kurması veya üstünlük sağlaması demektir[1]. Toprak kazanmak ve diğer toplumlar üzerinde üstünlük kurmak gibi ilkeleri olan emperyalizmin çeşitlerini kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür;

1) Ticarî Emperyalizm

2) İktisadî Emperyalizm

3) Kültür Emperyalizmi

4) Siyasî Emperyalizm

5) Askerî Emperyalizm

6) Teknolojik Emperyalizm

7) İdeolojik Emperyalizm

Avrupa emperyalizmi bu sayılan maddelerin birini veya birkaçını sömürülen ülkenin şartlarına göre uygulamaya koymuştur.

---

1 M. Said Edward, *Oryantalizm (Doğu Bilimi Sömürgeciliğin Keşif Kolu)* Tercüme: Nezih Uzel, İstanbul, 1982.

Emperyalizm'de itici güç olarak nitelenebilecek yani emperyalist politikanın sebepleri olarak sayılabilecek nedenleri ise; Maddî nedenler, stratejik nedenler ve psikolojik nedenler başlığı altında toplamak mümkündür.

Bunlardan maddî nedenler; XIX yy. da dünyanın sanayi, sermaye ve üretim merkezi durumunda bulunan Avrupa'nın sanayi için hammaddeye, üretimi için pazarlara, sermayesi için de emeğin ucuz olduğu, teknik ve sermayenin bulunmadığı ülkelere ihtiyacını beraberinde getirmiştir.

Stratejik nedenler ise; Avrupalı devletler kendi ilgi alanlarını kolonilerini ve pazarlarını korumak ve buralarla ilişkilerini temin için belirli stratejik noktaları ve mevkileri ele geçirmek veya kontrol altında tutmak zorunda bırakmıştır.

Son olarak psikolojik nedenler ise; Emperyalizmin sadece maddî yönlerden tatmin için değil aynı zamanda psikolojik ihtiyaçları karşılamak gibi bir yönü de vardır. Bu büyük millet ve devlet olma arzusu, prestijini artırma, Avrupalı beyaz ırkın diğer ırklardan üstün olduğuna olan inanç, Hıristiyanlığı yayma, medeniyet götürme ve medeniyetin nimetlerinden insanlığın faydalanmasını sağlama isteği sayılabilir[2].

Avrupa'nın kendini dünyanın merkezi olarak nitelendirmesi ve buna bağlı olarak kendisini dünyaya nizam veren güç olarak görmesi ile kendine bir misyon yüklemiştir. Böylece Batı kendi dışındaki farklılıkları Doğu'yu kendi içinde eriterek farklı özellikleri ve kurumları ortadan kaldırarak onu yönetmeyi ve hatta ona sahip olmayı kendi doğal hakkı olarak görmüştür.

Emperyalizm hakkında bu kısa açıklamadan sonra bugün içinde yaşadığımız bir çok problemi açıklamada referans verdiğimiz "Doğu Sorunu" kavramına geçebiliriz[3].

Türklerin Anadolu'ya girişi ile başlayan ve 1815 yılında Viyana Kongresi'nde ilk defa dile getirilen "Doğu Sorunu" Avrupalı büyük

2 Bayram Kodaman, "Şark Meselesi Emperyalizm ve Ermeniler", *Kaynaklar,* C.2, Ankara, 1984, s.11-12.

3 Şark Meselesi ve Bunun Safhaları ile İlgili Olarak Geniş Bilgi İçin bkz. Bayram Kodaman, "Ermeni Meselesinin Doğuş Sebepleri" *Türk Kültürü,* S. 210, s.240-247.

güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu siyasî ve iktisadî açıdan nüfus ve hakimiyetleri altına almak ve imparatorlukla yaşayan çeşitli milletlerin bağımsızlıklarını elde etmelerini sağlayarak parçalamak ve nihayet Türkleri Avrupa'dan atarak Anadolu'yu paylaşmak için giriştikleri çabaların tümüne birden verilen addır.

İki safhada açıklanan "Doğu Sorunu"'nun birinci safhasında Avrupa savunmada, Türkler ise taarruz halindedir. 1071-1683 tarihleri arasını kapsayan bu dönemde "Doğu Sorunu" Batı için; 1) Türkleri Anadolu'ya sokmamak, 2) Türkleri Anadolu'da durdurmak, 3) Türklerin Rumeli'ye geçişini önlemek, 4) İstanbul'un Türkler tarafından fethini engellemek, 5) Türklerin Balkanlar üzerinden Avrupa içlerine doğru ilerleyişine engel olmak şeklinde özetlenebilir.

Bilindiği gibi "Doğu Sorunu"nun bu safhasında Türkler Anadolu'ya girmiş, Rumeli'ye geçmiş Balkanları tamamen fethederek Viyana kapılarına kadar dayanmıştır. Ancak 1683 tarihinde Viyana'da Türklerin yenilgisi ikinci safhayı başlatmıştır. Bu dönemde 1683'den 1920 hatta günümüze kadar devam eden bu süreçte" Doğu Sorunu "şu şekilde gerçekleşmiştir.

1) Balkanlardaki Hıristiyan milletlerin Osmanlı hakimiyetinden kurtarılmaları. Bunun için Hıristiyan toplumları isyana teşvik ederek onların önce muhtariyetini, sonra bağımsızlığını temin etmek,

2) Birinci maddede belirtilen hedeflerin gerçekleştirilememesi durumunda Hıristiyanlar için reform istemek ve onların lehine reform yapılması için Osmanlı'ya baskıda bulunmak

3) Türkleri Balkanlardan tamamen atmak

4) İstanbul'u Türklerin elinden almak

5) Osmanlı Devleti'nin Asya toprakları üzerinde yaşayan Hıristiyan cemaatler lehine reformlar yaptırarak, muhtariyet elde etmek ve mümkünse bağımsızlıklarını sağlamak

6) Anadolu'yu paylaşmak ve Türkleri Anadolu'dan çıkarmak.

Görüldüğü gibi "Balkan Meselesi", "Ermeni Meselesi", "Kutsal Yerler Meselesi" reform yolunda talep ve yönetime baskı, İmparatorluğun siyasî ve iktisadî açıdan sömürülmesi ve paylaşılmasına karar verilmesi ve son aşama Sevres Antlaşması, hep "Doğu Sorunu" nun Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan ve Asya toprakları üzerindeki yansımalarıdır, onun uygulanışına örnek olaylardır.

Özellikle farklı yapısı ile Osmanlı Devleti'ne uygulanan politikalar Afrika'da ve Hindistan'da uygulanan metotlardan farklı olmuş ve böylece Avrupa sırası ile mamûl mallarını, malî sermayesini, yatırım sermayesini, kültürünü, fikirlerini ve yaşam biçimini İmparatorluğa sokmuştur. Bunları başarmada yani Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'na girişinde 1) Yabancı okullar ve yabancı kültür, 2) Ticarî mallar, ticaret anlaşmaları, 3) Malî sermaye, borçlandırma, 4) Teknoloji, 5) Gayri Müslimler ve Levantenler etkili olmuşlardır[4].

Bilindiği gibi Avrupa'nın emperyalist emellerini önleyen gelişme Birinci Dünya Savaşı'nı takiben İstanbul'un işgal edilip Anadolu'nun paylaşılması sonrasında Mustafa Kemal Paşa önderliğinde verilen Milli Mücadele ile Sevres'in yırtılıp atılması ve 1683'den başlayarak geri çekilmenin Sakarya'da durdurulması ile sonuçlanmış ve Lozan Barış Antlaşması ile yeni bir devlet kurulmuştur. Kurulan bu yeni devletin Türkiye Cumhuriyeti'nin bulunduğu coğrafî konumu onun önemini artırmak yanında kendisine yönelik tehditleri de beraberinde getirmektedir. Türkiye, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'nun ortasında tabi bir kale görünümündedir. Bu konum kaçınılmaz olarak Balkanlarda Kafkasya'da ve Ortadoğu'da çıkarı olan bütün ülkelerin, kuruluşların ve teşkilatların ilgisini çekmektedir. Aynı konum diğer açıdan Türkiye'ye birçok alternatif ekonomik, siyasî ve askerî politikalar uygulayabilme imkânı vermektedir. Elbette Türkiye'nin jeopolitiğine etki eden değişmeyen bu coğrafî konumun yanında yine onun jeopolitiğini etkileyen değişen etkenlerde vardır. Bunların başında bulunduğu coğrafyada Atatürk önderliğinde verilen Kurtuluş Savaşı sonra kurulan Laik ve Millî devlet, Türkiye Cumhuriyeti gerek nüfus gerekse sosyo-kültürel değerleri itibarıyla hem Türk dünyası hem de Müslüman dünyasıyla ile olan bağları nedeniyle önemli bir ülkedir. Yine içinde yaşanılan dünyada kendi besin ihtiyaçlarını karşılayabilen şanslı ülkeler arasında yer almaktadır, yeterli su kaynaklarına sahiptir. Sonuçta Türkiye Cumhuriyeti demokratik, Laik ve Sosyal bir hukuk devleti olarak izlediği politikayı tasvip etmeyen ideolojiler ve anlayışlar tarafından hedef seçilmiş bir ülke konumundadır.

4 Bayram Kodaman, "Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğuna Giriş Vasıtaları" (1838-1914), *Millî Kültür,* Haziran 1980, s.23-33.

Türkiye'nin değişmeyen coğrafî konumu ile jeopolitik konumu farklı durumları açıklar. Şöyle ki coğrafî konum değişmezken jeopolitik konum bölgedeki, çevredeki ve dünyadaki güç odaklarındaki değişmeye bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. İçinde yaşadığımız ve sürekli değişiklik arz eden ortamdan Türkiye'ye yönelik jeopolitik kaynaklı tehditler ve fırsatlarda değişebilmektedir. Özellikle içinde yaşanılan dünyada evrensel denilen olaylar Türkiye'yi etkilemekte ve onun gündemine girebilmektedir.

Bu durum yani Türkiye'nin coğrafî ve jeopolitik konumu Suat İlhan Paşa'nın değerlendirmesi ile onu çok değerli ve duyarlı bir arsa haline getirmektedir[5]. Böylece Türkiye askerî, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan birçok tehdit ile karşı karşıya gelmek konumundadır. Bu çerçevede Türkiye'ye yönelik tehditleri sıralayacak olursak;

1) Coğrafi konumu her dönemde ve her durumda güç odaklarının ilgi alanıdır.

2) Yine Türkiye Avrupa-Asya; Müslümanlık-Hıristiyanlık, Demokratik Sistem-Totaliter Sistem, Liberal ekonomi- Devletçilik, Doğu-Batı Kavramı ve ayırımlarının ortasında yer alışı ile jeopolitik konumu bir tehdit altındadır.

3) Türkiye bölge üzerinde etkili diğer güçlü devletlerin ve güç odaklarının üzerindeki etkisi ile komşuları ile olan güç dengesi (ekonomik, sosyal, politik, askerî ve kültürel) tehdit ortamı yaratmaktadır.

4) Tarihî olayların sebep olduğu tehdit ortamı "Doğu Sorunu" halen yürürlüktedir.

5) Komşu ülkelerin Türkiye üzerindeki tarihî emellerinin oluşturduğu tehdit devam etmektedir. Özellikle Türkiye aleyhine yayılmacı emeller besleyen Yunanistan, Suriye ve Ermenistan başta olmak üzere İran ve Irak gibi ülkeler sayılabilir.

6) Bölücü Terör PKK ve diğer yasa dışı örgütler

7) İrtica dinî propaganda

8) Göç ve bunun istismarı

5 Suat İlhan, *Terör Neden Türkiye,* Ankara, 1995, s. 203.

9) Batı Trakya ve Doğu Karadeniz bölgesi ile ilgili faaliyetler

10) Güvenlik

11) Boğazlar

12) Avrupa Birliği

13) Yabancı yayın ve propaganda (Med TV)

14) Dinî Turizm

Bu listeyi uzatmak mümkündür. Ama biz bu listeyi uzatmak yerine Türkiye'nin jeopolitiğine yönelik tehditleri iç ve dış tehditler başlığı altında özetlemeye çalışacağız.

İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünyanın belirlediği statüko Sovyetler'de yaşanan değişiklik sonrası tek kutuplu bir dünyaya ve onun düzenine dönüşmüştür. Yine içinde yaşanılan dünyada birleşme ve bölünme hareketleri hızlanmıştır.

ABD ve Japonya'ya karşı Avrupa'nın ticari, ekonomik ve siyasal birleşmesi ve bunun askeri bir oluşumu da gerçekleştirmesi durumunda NATO'nun bundan nasıl etkileneceği bir soru olarak ortada durmaktadır. Yine Sovyetlerde ve Yugoslavya'da görülen bölünme hareketleri Balkanlar ve Kafkasya'da yaşanan gerginlikler çatışma yaratmıştır. Bir anlamda daha önce değindiğimiz "Doğu Sorunu" nun ikinci aşaması devam etmektedir. Yunanistan, Yugoslavya, Ermenistan ve Kıbrıs ile Türkiye bir kıskaç içine alınmak istenmektir. Diğer yandan Ortadoğu'daki istikrarsızlık ve Arap-İsrail anlaşmazlığı devam etmektedir.

Bütün bu gelişmeler bölgesinde Türkiye'nin önemini artırırken aynı zamanda Türkiye'ye yönelik tehditleri de beraberinde getirmektedir. Türkiye bölgesindeki bu sosyo-ekonomik ve demografik yapının karmaşıklığından etkilenmektedir. Yine çevresindeki yönetim anlayışının farklılığı Türkiye'yi siyasî rejim açısından tehdit etmektedir. Bölgedeki milletlerin farklı özelliklerinden kaynaklanan çıkar çatışması Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmektedir. Güneydoğu sorunu ve bu sorunun ilgili bölge devletleri yanında diğer devletlerce de desteklenerek istismarı tarihte görüldüğü gibi Türkiye'yi parçalamaya en azından zayıf düşürmeye yönelik ciddi bir tehdittir. Nitekim bu konuda Türk milletinin maddî ve manevî ka-

yıpları ve sosyal barışının bozulma noktasına gelmesi dikkate alındığında tehdidin büyüklüğü ortaya çıkmaktadır.

Sonuçta dünyada soğuk savaşın sona ermesi Sovyetlerin dağılması Türkiye'ye yönelik tehditleri azaltmamış aksine jeopolitik konumuna bağlı yeni tehditler yaratmıştır. Günümüz teknolojisi ile bu tehdidi uygulama alanına koymak siyasi dostluklar, politik ve ekonomik baskılar ile kendini psikolojik harp şeklinde göstermektedir ve bu anlamda siyasî, askerî, ekonomik, sosyal, kültürel ve ideolojik alanlarda faaliyetler yapılmaktadır. İçinde yaşadığımız dünyada maddî ve manevi çarpışma dışında her yönü ile devam eden savaşların karakterine ilişkin yaptığı bir değerlendirmede Atatürk şöyle demektedir:"[6] Harp, muharebe, nihayet meydan muharebesi yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değil/milletlerin çarpışmasıdır. Meydan muharebesi milletlerin bütün mevcudiyetleriyle hülasa bütün maddî ve manevî kudret ve faziletleriyle ve her türlü vasıflarıyla çarpıştığı bir imtihan sahasıdır."

O halde ülkenin millî hedeflerine ulaşmak için ekonomik, siyasî, askerî ve moral güçlerini ve dinamiklerini harekete geçirerek bunları kullanması yani bir strateji geliştirmesi gerekmektedir. Belirlenen hedef için onu gerçekleştirmek yolunda her türlü imkân ve vasıta bilimsel şekilde kullanılmalıdır.

Bu bağlamda Türkiye'ye yönelik çevre ülkelerden kaynaklanan tehditlere kısaca değinecek olursak bunların başında Yunanistan gelmektedir.[7]

1) Yunanistan: bütün politikasını Türkiye ve Türk düşmanlığı üzerine inşa etmiştir ve "megali idea" fikri doğrultusunda çalışmalarda bulunmaktadır. Bu doğrultuda;

-Yunanistan'ın bağımsızlığının kazanılması

-Batı Trakya'nın alınması

---

6 *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 1-2,* Yüksek Öğretim Kurulu Yayınları, Ankara, 1989. s.134.

7 İç ve dış tehditlerde ilgili geniş bilgi için bkz. H.Halil Ergene, *Neden Hedef Türkiye?*, Ankara, 1993.

-Girit'in alınması

-Ege adalarının alınması

-Oniki adaların alınması

-Gökçeada ve Bozcaada'nın alınması

-Kıbrıs'ın alınması

-Batı Anadolu'nun alınması

-Pontus Rum Devleti'nin kurulması

-İstanbul'un alınarak Bizans İmparatorluğu'nun kurulması gibi ideallerin ilk beşi gerçekleşmiş olup kalan beş maddeyi gerçekleştirme doğrultusunda çalışmalar yürütmektedir

Ayrıca sürekli batı desteği ile Kıbrıs, Ege Kıta Sahanlığı ve Fır Hattı sorunlarını çıkarları doğrultusunda elde etmek, Ege'de karasularını 12 mile çıkarmak, Türk azınlığı Yunanistan'ı terke mecbur bırakmak veya asimile etmek ve Türkiye'ye karşı askerî ve ekonomik yönden güç kazanmak yönünde yine çalışmalarda bulunmaktadır.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları ise şöyle sıralayabiliriz.

-Balkanlarda takip ettiği politika (Makedonya, Bosna–Hersek, Kosova)

-Nüfus ve coğrafî yapısı ile uyumlu olmayan ölçüde silahlanma

-İkili görüşmelerle çözülebilecek sorunları uluslararası kuruluşlara çözdürme isteği.

-Kıbrıs Sorunu

-Ege Denizi Sorunu (Kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası, fır hattı)

-Türk Okulları ve Vakıfları üzerindeki baskılar

-Türk azınlığı üzerindeki ekonomik ve idarî baskılar ile onları asimile etme ve göçe zorlama

-Yunanistan'ın açıktan PKK'yı desteklemesi gibi sorunlar sayılabilir.

Diğer taraftan sürekli batı desteğine dayalı bir politika yürüten Yunanistan Türkiye'nin batı dünyası ile ilişkilerini olumsuz yönde

etkilemektedir.(NATO ve diğer kuruluşlarda Türkiye fonlarını bekletmek.)

2) Bulgaristan: geçmiş yıllarda Sovyetler'e bağlı bir politika izleyen bu ülke Sovyetler Birliğinin dağılması sonrası Batı ülkeleriyle temasını artırmakla birlikte, Bulgar millîyetçiliğini güçlendirmeye ve azınlıkları asimileye yönelik politikalara ağırlık vermiştir. Ancak son yıllarda Türkiye ile Bulgaristan'ın ilişkileri bir hayli gelişmiş, iki ülke arasında bir işbirliği zemini yaratılmıştır. Ama bilindiği gibi Balkanlarda demokratikleşme yolundaki hareketlerin başlaması ve Varşova Paktı'nın kontrolünün kalkması sonrasında millîyetçilik hareketleri ortaya çıkmış ve bir tür etnik temizlik başlamıştır. Balkanlardaki bu tür gelişmeler hem Türkiye hem de Avrupa'ya yönelik barışı bozan hareketlerdir.

3) Suriye: Bu ülkenin içte ve dışta gelişmiş büyük bir Suriye yaratmak üzerine oturttuğu politikaların sonucunda Türkiye ile ilgili sorunlarını şöyle sayabiliriz;

-PKK terör örgütünü desteklemesi

-Hatay üzerinde hak iddia etmesi

-GAP'tan duyduğu rahatsızlık ile su sorunu yaratmak çabası ve sorunun çözümüne yanaşmaması.

-Suriye'nin amaçlarına ulaşmak için Yunanistan'la siyasî ve askerî açıdan işbirliği yapması tehdidin boyutlarını artırmaktadır.

4) Irak: Arap dünyasının liderliğine dayanan ve bu amaca yönelik politikalar belirleyen Irak'ın Türkiye ile olan sorunları;

-Su sorunu

-Kuzey Irak sorunu

-Irak'taki Türklere yönelik baskı ve onları yok etmeye yönelik faaliyetler

-Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru hattı sorunu

-B.M.'nin uyguladığı Ambargo Sorunu

-PKK'ya verdiği destek sayılabilir

-Özellikle ABD'nin desteği ile Kuzey Irak'ta oluşturulan Kürt güvenlik bölgesinin giderek siyasî bir oluşuma doğru yönelmesi ge-

lecekte Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve güvenliğini birinci derecede tehdit edebilecek bir gelişmedir.

5) İran: İçerde gerçekleştirdiği islâmî rejimi ülkede tam hakim kılarak bu rejimi ihraç etmeye yönelik çalışmalar yapan İran'ın amacı tüm Müslüman ülkelerde İslâm Cumhuriyeti kurmaktadır. İran'ın Türkiye ile olan sorunları ise şöyle sıralanabilir.

-Türkiye'nin Batı Bloku içinde yer alması

-İran'ın yine diğer komşularımız benzeri PKK terör örgütüne destek vermesi

-Türkiye'ye yönelik rejim ihracı yönündeki politikası ve bu doğrultudaki çalışmaları ile Türkiye'de dinî akımları organize etme onlara ideolojik ve silahlı eğitim vermektir.

-Yine Ortadoğu'da ve hattâ dünyada önemli bir sorun olarak ortaya çıkabilecek konulardan birisi de su sorunudur. Su sorunu yakın bir gelecekte Türkiye'nin stratejik önem ve önceliklerin etkileyebilecek konuların başında yer alacaktır. Türkiye'nin bu konuda yapıcı tavrına ve problem olarak görülen konuların karşılıklı görüşülmesi yolundaki isteğine de olumlu cevap gelmemektedir.

Türkiye coğrafyasının sağladığı avantajlar yanında laik ve çağdaş bir Müslüman ülke oluşu yanında bölgesinde ve dünyada Müslüman ülkelere bir model oluşturması bölgesinde barış ve istikrar için teminat iken bu durum bozulmak istenmektedir. Nitekim belirli ülkeler tarafından desteklenen bazı oluşumlar dünyanın farklı yerlerinde etkili olmaya bölge ve dünya barışını bozucu bir şekilde devam etmektedir.[8]

Sonuçta topluca bir değerlendirme yapacak olursak Yunanistan, Türkiye ile aralarındaki problemlerini ikili görüşmeler ile halletmek yerine sorunu uluslararası platformda çözümlemeyi ve bunu kendi isteği doğrultusunda gerçekleştirmek için Avrupa Birliği üyeşliği kozunu da kullanarak arkasına aldığı batı desteği ile Ege De-

(8) Erdoğan Özdal, *Değişen Dünya Dengeleri ve Türkiye'nin Jeo-Stratejik Önemi*, Ankara, 1992.

nizi, Batı Trakya Türk azınlığı, Kıbrıs sorunları üzerinde propaganda faaliyetlerini yoğunlaştırarak kendi lehine çözüm elde etme çabasını sürdürmektedir. Bu doğrultuda Rum Patrikhanesi ile işbirliğini de sürdüren Yunanistan, Türkiye aleyhine her oluşuma destek vermekte ve her türlü fırsatı değerlendirmektedir. Hattâ Yunanistan PKK terör örgütüne verdiği destek ve Doğu Karadeniz Bölgesine yönelik Pontus iddiaları ile Türkiye'nin iş işlerine müdahale etmekte ve Türkiye'yi parçalamaya yönelik bir politika izlemektedir.

Bulgaristan ile Türkiye arasında gittikçe gelişen iyi ilişkilerin Yunanistan'ın Balkanlarda Türkiye aleyhine oluşturmaya çalıştığı bloklaşmayı engelleyeceği ve bu ülkede yaşayan Türklerin durumlarını iyileştireceği gerçeği yanında bu ülkedeki Türklere yönelik asimilasyon politikaları halen devam etmektedir.

Genel olarak Bosna-Hersek'ten sonra Kosova'daki savaşın Balkanlara yayılması halinde Türkiye'nin güvenliğini doğrudan tehdit edebileceği gibi Türkiye kontrolsüz büyük bir göç dalgası ile karşılaşabilir.

Türkiye'nin Irak, İran ve Suriye'yle olan ilişkilerinin bu ülkedeki mevcut rejimlerin demokrasiye dönüşmesi ile ancak düzelebileceği aksi halde mevcut problemlerinin devam edeceği ve varolan tehdidin ortadan kalkmayacağı bir gerçektir. Yine Türkiye'nin bulunduğu coğrafî konum onu kuzeyden bir tehdit ile karşı karşıya bırakmıştır. Sovyetlerde yaşanan değişiklik ve Bağımsız Devletler topluluğunun ortaya çıkışı bu tehdidi tam olarak ortadan kaldırmamış daha da beliren bir hale sokmuştur. Çünkü gerçekte Kızılordu halen devam etmekte ve bir tehdit oluşturmaktadır. Ama niyette bir belirsizlik vardır.

Türkiye dün olduğu gibi bugünde dünya ve bölge güçlerinin politikalarında dikkate aldıkları jeopolitik bir konumda bulunuyor. Türkiye içinde yaşadığımız dünyada bulunduğu bölgede; Demokrasi, laik yönetimi, serbest pazar ekonomisi, eğitim ve kültürü, askerî eğitimi, batı ülkeleri ile işbirliği ve batı ile enformasyon ayrıca batı kurum ve kuruşlarına üyelik Bağımsız devletler topluluğuna yardımcı olabilecek ve anılan konularda örnek alınabilecek bir ülke

konumundadır. Yine kendisini ilgilendiren jeo-stratejiyle ilgi alanlarıyla bağını koparmamak zorunluluğu ile karşı karşıya kalan Türkiye, dış tehdit dışında iç tehditlerle de karşı karşıyadır. Yalnız dış tehditten farklı olarak ülke içindeki tehdit, toplumun fertlerini ve toplumu hedef alan ve psikolojik harp denilen, farklı teknik, taktik ve stratejilerle uygulanan bir tarzda gelişmektedir. Gelişen teknoloji basın yayın araçları ve haber ajansları günümüzde belli görüş ve düşünceleri anında yansıtmaktadır. Özellikle çeşitli ülkelerin bazen dış politika, bazen ekonomik, bazen de kültürel açıdan Türkiye'ye yönelik politikalarını uygulamada bundan yararlandıkların görüyoruz. Yine bu tür faaliyetlerle karşılaşan ülke, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel açıdan zayıflıklar arz ediyorsa bu ülkede etki daha fazla olabilmektedir.

Bu türden psikolojik faaliyetlerin en yaygın hedef grubu gençliktir, özellikle eğitim ve kültürel açıdan etkilenen gençliğe dikkat edilmesi gerekmektedir. Atatürk,"Öğretmenler, yeni nesil sizin eseriniz olacaktır" derken beklediği anılan türden kültürel etkilenmelere karşı gençliğin dirençli olmasını istemiştir.

Gençlik ve üniversite üzerinde sürdürülen bu tür olumsuz propagandanın amacı Türk devletinin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü parçalamaya ve laik Cumhuriyet rejimini ve hukuk rejimini yıkmaya yöneliktir.

Bu türden unsurları sayacak olursak;

1) Aşırı sol unsurlar

2) Bölücü unsurlar

3)Aşırı sağ unsurlar

Bu tür ideolojik faaliyetlerle Türk milletinin birlikte yaşama azim ve iradesi zayıflatılmaya çalışılmaktadır. Özellikle asırlardır oluşmuş olan ve büyük ağırlık teşkil eden ortak noktalar bir tarafa bırakılmakta, buna karşılık mezhep ve alt kültür farklılıkları ön plana çıkarılarak Türk milletinin sosyal yapısı bozulmak istenmektedir.

İç tehdidin çoğu zaman dış mihraklar tarafından desteklendiği

bilinmektedir. Bunlardan PKK terör örgütünün gerçeklere dayanmayan söylemleri özellikle insan hakları ve kimlik konuları Batının ilgisini çekmiş ve sözde bu kavramlara duyarlı davranan Batı konu ile ilgilenmiştir. Oysa aynı Batının kendi içinde ve çevresinde bu tür konulara hiçte bu denli ilgi göstermediği hattâ duyarsız kaldığı görülmektedir.

Yine Batının PKK'yı kullanarak tarihte örneklerini gördüğümüz gibi kendisini Türkiye'nin iç işlerine karışmaya yetkili kılması asıl amacın Türkiye'ye baskı ve müdahale ile Türkiye'deki çıkarlarını bölgedeki çıkarlarını korumak olduğunu göstermektedir.

Bugün Türkiye'nin zayıf karnı olarak sayılabilecek bölgesel farklılıklar, mezhep farklılıkları gibi konularda gerektiğinde kullanılmak üzere yeterli malzemeyi toplayan ülkeler PKK'ya verdikleri desteği gerektiğinde diğer konulara vereceklerdir. Böylece sahip olduğu coğrafyanın tarihî birikimin ve dinamiğinin getirdiği zenginlikleri Türkiye'nin kullanamaması bölgesinde güçlü bir ülke olmasının engellenmesi için gerekli çabalar sarf edilmektedir. Sonuçta kara, deniz ve hava hakimiyet teorilerinin sentezini oluşturacak bir jeopolitik ve jeo-stratejik değere sahip olan Türkiye'nin buna uygun stratejiler geliştirmesi ve Boğazları, Ortadoğu'yu Balkanları ve Kafkasları içine alan bir stratejide sahip olduğu nüfus, ordu, yer altı ve yer üstü zenginlikleri üzerine güçlü ülkelerin politik, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan hesap yaptığı Türkiye'nin bu sayılan etmenleri dikkate alan bir tavır belirlemesi ve geliştirmesi gerekmektedir. Deprem kuşağı gibi bir tehdit kuşağı üzerinde bulunan Türkiye'ye yönelik tehditler zamanla şartlara uygun olarak yaratabilmektedir. Din ve etnik yapı ile ilgili tehditlerin yerini gelecekte dönemin şartlarının belirlediği ve ona bağlı olarak ortaya çıkarılabilecek yeni tehditler alabilecektir. Bu durum Türkiye'yi yeni stratejiler üretmeye zorlayacaktır. Bize düşen ise başkalarının kendi millî menfaatlerini korumak uğruna yaptıklarını eleştirmek yerine içinde bulunduğumuz anı ve dünyayı iyi tanıyarak bizim millî menfaatlerimiz için neler yapıp yapmadığımızı kontrol etmek, kısacası çevreye değil kendimize dönüp bakmamız gerektiği kanaatindeyiz.

Ömer Tarkan

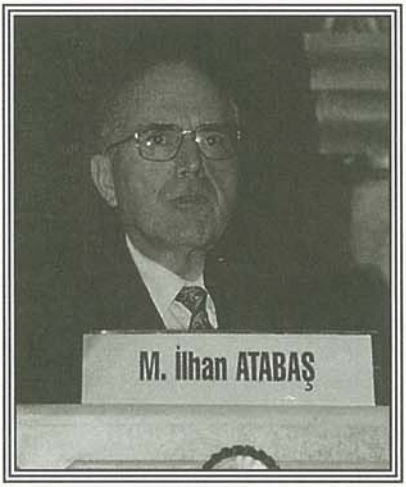

M. İlhan Atabaş

BAŞKAN (Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER)- Efendim, hepinizi sevgilerle, saygılarla selamlarım.

2000 yılına, şunun şurasında sekiz ay kadar bir süre kaldı. Yeni bir yüzyıla girilecek. *Newsweek* mecmuasını okuyordum, orada, Hazret-i İsa'nın doğduğu şehirde, 2.000 yılına giriş dolayısıyla bir olay çıkmış. Geniş bir alan varmış, o şehirde yaşayan halkın 40 bini Müslüman, 20 bini Hıristiyan imiş. Müslümanlar, aralarında biriktirdikleri paralarla, geniş bir alan var, o alan üzerinde büyük bir cami yaptırmak istiyorlar. Buna mukabil Hıristiyanlar da, bunun yapılmasını engellemek istiyorlar. İhtilafı nasıl çözelim; siz o kadar büyük yapmayın, bunun yarısı kadar büyük bir cami yapın, Hıristiyanlar da onunla ilgili şeyler yapsınlar denilmiş. Papa, 2.000 yılına gelindiği zaman, oraya gelip bir töreni idare edecek imiş. Fakat, böyle muazzam bir cami yapılırsa, ben oraya gelmem demiş mecmuanın yazdığına göre. Hülâsa, şimdi tartışma devam ediyormuş...

Programı bütünüyle tetkik ettim, inceledim, biraz evvel Sayın Bolay'ın da ifade ettiğine ilave bir cümle söyleyeyim, ben bu toplantıyı şöyle mütalaa ediyorum: Türkiye'nin bir bilançosu çıkarılmak isteniyor; yani iki kısmı bölmeli bu sempozyumu. Belki bunları sonunda söylemem lazım gelirdi; ama baştan söyleyeyim. Bir bilançosu çıkarılıyor; Türkiye ne, Türkiye'nin jeopolitik durumu neden ibaret, şimdiye kadar nasıl bir strateji uygulamış, kalkınmanın imkânları, insan bakımından imkânları, teşebbüs bakımından imkânları. Tamam, bilançoyu çıkardık; ama, her bilançonun bir aktifi, bir de pasifi vardır. Tebliğci ve müzakereci arkadaşlar konuşmalarını yaparken, bu bilançonun aktif ve pasifine değindiler, değinecekler.

Sonra, asıl 2.000 yılı bakımından söz konusu olan olay ise şu: Bu bilançoyu nasıl geliştiririz. Bu sempozyumun ikinci yahut sonuncu aşaması ise, bu bilançonun daha da geliştirilmesi bakımından yapılması gerekli olan şeyler.

Bu itibarla, böyle güzel bir konuyu, böyle sistematik bir şekilde hazırlamış olan arkadaşları kutluyorum şahsen, kendilerine ayrıca teşekkür ediyorum.

Şimdi, müzakerecilerin söz alması gerekiyor.

Önce, Sayın Ömer Tarkan; buyurun.

ÖMER TARKAN – Sayın Başkan, değerli müzakereciler, değerli izleyenler; saygılarımı sunarak sözlerime başlamak istiyorum. Kutlu Doğum Haftası'nı bir kez daha idrak ettiğimizden dolayı duyduğum mutluluğu da dile getirmek istiyorum.

Çok değerli tebliğ sahibi arkadaşlar etraflı bir şekilde Türkiye'nin mevcut sorunlarını ele aldılar. Eğer, müsaade ederseniz, bu tebliğlerle bağlantılı olarak, jeo-strateji konusunda bir-iki yeni kavram ilave etmek istiyorum.

Eskiden askerlikle ilgili gördüğümüz jeo-strateji kavramında, genellikle coğrafya konusunu daha sık ele alır ve fiziksel engeller, ulaşım yolları, ülkelerin konumlanmasını hesaba katardık. Şimdi devir değişti, çok büyük uçakların icadından sonra dünyanın küçülmesi, fiberoptiğin icadından sonra iletişimin hızlanması, bütün ideolojik, askerî her türlü iletişimi hızlandırdı; bundan sonra, ekonominin de gelişmesiyle, küreselleşme dediğimiz dünyanın küçülmesi olgusuyla karşı karşıya geldik.

Eğer, çeşitli haritalara bakarsanız, haritaların nasıl çizildiğini göz önüne alarak, dünyanın sıklet merkezini değişik anlamda değerlendirebilirsiniz. Ama, klasik olarak, dünya tarihi bakımından tarihin geliştiği en önemli ağırlık merkezi, dünyanın ağırlık merkezi Ortadoğu'dur. Ortadoğu'ya yakınlığımız ve bu bölgeye tarihî bağlarımız bakımından Türkiye'nin Avrupa merkezli dünya bakımından çok önemli bir coğrafî bölgede olduğunu biliyoruz. Jeo-stratejik önemimiz, bu bakımdan gayet açık. Ancak, Pasifik dünyasının ortaya çıkmasıyla, özellikle bu yüzyılın sonunda, ağırlık Pasifik'e doğru, Çin'e, Japonya'ya doğru da kaymıştır.

Bir defa, bu coğrafî kısmı ele aldıktan sonra, bir de tarihsel konjonktürü göz önüne almamız lazım. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin coğrafî konumu, yani stratejik konumu çok önemliydi, Çanakkale Savaşı, dünyada, sonuçları itibariyle büyük etkileri olmuş, Sovyetler Birliği'nin kurulmasına kadar gitmiş bir hadiseydi; fakat, İkinci Dünya Savaşı'nda biz tarafsız kalabildik. Dolayısıyla, jeo-stratejiden bahsederken, biraz oynak merkezli, her bakımdan biraz oynak merkezli düşünmek gerekiyor. O günkü tarihî konjonktür içerisinde, çıkan sorunların nerede olduklarına bakarak ülkenin jeo-stratejik durumunu değerlendirmemiz lazım.

Bu, bugün böyle olabilir, yarın başka türlü olabilir; ama, içinde yaşadığımız dönemde baktığımızda, çok önemli iki problemli bölgenin arasında yer aldığımız bir gerçek. Balkanlar'da elli yıl sonra NATO'nun ilk defa ciddî biçimde savaşa girdiği bir olay yaşıyoruz, Balkanlar bize çok yakın ve Kosova'nın hukukî statüsü de, henüz yapılan hiçbir anlaşmayla, Yugoslavya ile Türkiye arasında yapılan anlaşmalarla belirlenmemiştir, açıktır. Yani, dolayısıyla biz bu konuda müdahil değiliz; ama, çok önemli bir tarafız, psikolojik olarak en azından.

Bu bakımdan, Türkiye'nin önemi, geçiş bölgesi olması bakımından, kimi zaman köprü diye, kimi zaman pencere diye nitelendirilen Türkiye'nin önemi, son derece açıktır.

Bu arada, son tebliğde de söylenildiği gibi, ideolojik birtakım noktalar var. Yani, devamlı bir ideolojik baskı veya ideolojik biçimlendirme, etki altındayız, ideolojik bir bombardıman altındayız. Bu bakımdan, gerçekten bizim hazırlıklı bulunmamız ve gereğine göre birtakım önlemleri almamız gerekiyor.

Bunlar nedir: Küreselleşme, dünyadaki bazı alışkanlıkları değiştirmiş, ulusal egemenliğin çeşitli ölçülerde sınırlandırılması sonucunu vermeye başlamıştır. Örneğin, Amerika'da, Pittsburg Üniversitesi'nde, bu konuyla ilgilenen uzmanlar, bu bir trendir -bu trene binemeyenler dışarıda kaldı, örneğin Afrika'nın hiçbir imkânı yoktur- gidiyor, ortak değerleri kabul edeceksiniz biçiminde birtakım tezlerle ortaya çıkarken; Fransa'da, ulusçu, son derece yeniden ciddî anlamda millîyetçi birtakım fikirler türüyor. Bunların ikisinin arasında bir noktayı bulmak lazım. Bizde, küreselleşmeye karşı ve miliyetçilik konusunda mantıktan ziyade tepkisel birtakım duygusallıklar içine girebiliyoruz.

Küreselleşme bütünüyle reddedilecek bir olgu değil elbette, bunun getirdiği birtakım avantajlar var. Örneğin, daha kolay ve kârlı ticaret yapma olanağı sağlıyor. Bunun yanında, küreselleşmeye çok fazla inanıp, çok fazla küreselleşme taraftarı olup, tamamen kendi dışımızda oluşan değerleri göz önüne alırsak, bu sefer hakikaten ulusal çıkarlar dediğimiz, onlarsız yapamayacağımız çıkarlarımızdan birtakım tavizler vermek zorunda kalabiliriz. Demek ki, ikisi arasında bir dengeyi kurmamız lazım. Bu bakımdan, duygusallık-

tan kaçınarak, mümkün olduğu kadar konjonktürü iyi okuyup, ona göre gerekeni yapmamız lazım.

Bunun dışında, ideolojik birtakım çalışmaları, yani tarihimizi iyi anlayarak -Osmanlı İmparatorluğu'nun 700'üncü Kuruluş Yıldönümünü idrak ettiğimiz şu sıralarda- gerçekten Osmanlı İmparatorluğu'nu da abartmadan ve aşağılamadan, tam yerine koyarak, iyi anlayıp, arkasından gelen Cumhuriyet tarihinin bu geçirdiğimiz 700 yıllık devresinin nerelerini tamamlamak ihtiyacını hissettiğini ve ne konuda katkılar yaptığını da iyi görerek, tarihî bir bütünlük çizgisi içinde alıp, ne yaşadığımızı ve kendimizin iyi farkına varmamız gerekiyor.

Buradan başka bir konuya gelmek istiyorum müsaade ederseniz: Tanıtma sorunu. Biz, ideolojik mücadelenin bir bölümü olarak, tanıtma konularıyla sürekli karşı karşıyayız ve tanıtma konusunda son derece zayıfız. Biraz benim kendi alanım olduğu için de, belki biraz mübalağa ediyor olabilirim; ama, örneğin Yunanistan, sürekli aleyhimize genişlemesine rağmen, devamlı bizi saldırgan olarak takdim edebiliyor; yani, bunu birtakım vesilelerden istifade ile her zaman Türkiye'nin saldırmaya hazır büyük doğu komşusu olduğu propagandasını yayıyor. Batı'nın ideolojisinde de, daha az gelişmiş dünyada Türk tehdidi ideolojilerinin bir parçası olarak çıkmış. Ayrı dinden, daha farklı ırktan ama Avrupa'nın dışında bir tehdit. Onlar da kendi işlerini, kendi suçluluklarını gidermek için bir günah keçisi, dış düşman olarak bir Türk meselesi önlerine koymuşlar. Yunanistan bundan da istifade ediyor ve dolayısıyla biz, Avrupa'nın kıyıcığındaki tehlikeli adamlar olarak devamlı negatif tanıtım malzemesi olarak ortadayız.

Buna karşı, gençlerde özellikle görüyorum, basında da çok yaygın biçimde kullanılıyor; devamlı, bütün dünya bize düşman, Batı bize düşman şeklinde bir reaksiyonu, haklı olarak ama duygusallıkla hissediyoruz. Aslında, Avrupalıların da çeşitli çevrelerinde, kendilerini objektif olmak zorunda hisseden birtakım kimseler var, dolayısıyla o insanlara yönelik tanıtım yaparak, kendi haklılığımızı, kendi tarihimizin başka devletlerin, milletlerin tarihinden farklı olmadığını anlatarak... Yani, bokstaki gibi, hani bir yumruk atıp da, hafif kaşı açtıktan sonra üzerine çalışarak, yavaş yavaş genişletip,

kendi haklılığımızı, kendi tanıtımımızı yapabilmemiz lazım. Bu konuda çok zayıfız. Çok duygusal ve öfkeli tepki veriyoruz. Asla Batılıların sahip oldukları değerleri anlamaya çalışmıyoruz.

Bir örnek vermek istiyorum, PKK terörünün tanıtıldığı broşürleri gördük, çeşitli kurumlarımız tarafından bastırılmış. Hattâ, gazetelerimiz de bunu kullandılar. Burada, bebek cenazeleri, kadın cenazeleri falan... Halbuki, eğer Batı kültürünü iyi tanırsak, biliyoruz ki biz, Batı'nın en büyük korkusu ölüm. Yani, cenazesini bile giydirip süslüyor, püslüyor, makyaj yapıyor, canlı gibi, yani öldüğüne inanmadan gömmeye çalışıyor. Siz, onun karşısına, hayatın en büyük gerçeği, bizim kültürümüzde kolay kabul edilen, ama onların asla kabul edemedikleri cenaze resmiyle çıkıyorsunuz. İşte, burada kendi savunduğumuz noktayı kendimiz zayıflatmış oluyoruz. Başka anlamda... Ama, dikkat edin, bütün Bosna olaylarından bu yana, Kosova'daki olaylarda da, küçük kız çocuklarının çektikleri acıları, yalnız küçük kız çocuklarını... Bayağı, kanlı canlı yaşayan, onun ağlarkenki fotoğraflarını, filmlerini göstererek Kosova olayına taraftar kazandırıyorlar. Yani, aslında kendimizi tanıtmamız için, -bunlar tabiî çok basit, en ilkel örnekleri- Batı kültürünü de iyi tanıyıp, bize kendilerinden geçmiş şekilde düşman olmadıklarını, ama kendi ideolojilerine yıllarca Türk düşmanlığı işlendiğini de göz önünde bulundurarak, onların kültürleri içerisinden birtakım ipuçları tarayarak, kendimizi tanıtmamız lazım. Yani, aslında ideolojik sürtüşmelerin, çarpışmaların... ki, bu hemen hemen bütün devletler arasında söz konusu. Buradaki yerimizi iyi saptayıp, kendimizi iyi anlatmamız lazım. Burada ciddî bir sıkıntımız var, maalesef anlatamıyoruz ve bizi olduğumuz gibi kabul edin, biz böyleyiz, biz haklıyız gibi baştan onlarınki kadar önyargılı birtakım davranışları benimsiyoruz.

Dünyada beraber yaşamaya mecbur olduğumuz için bütün bu devletlerle, sonunda onları inkâr etmek veya onlara yok olun demekle onlardan kurtulmak mümkün değil. Bunlarla beraber yaşamaya ve bir yolunu bulmaya mecburuz.

Başka bir konuya daha gelmek istiyorum. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında -Sayın Sezer'in bildirisinde böyle bir yaklaşım var- çok önemli bir stratejik karar alındı. Her dönemin, dün-

yada kuvvetli bir ülkesi oldu; işte, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu oldu, Osmanlı İmparatorluğu oldu, Fransa bir dönem oldu, İngiltere oldu, Hollanda, İspanya oldu kendi emperyalizmi bakımından. Bu aralar da, Amerika Birleşik Devletleri tek önemli güç. Bizim kurtuluş savaşı verdiğimiz dönemlerde, en güçlü devlet İngiltere idi. Yavaş yavaş bu sıklet merkezi Amerika'ya doğru değişme içerisindeydi. Mustafa Kemal, İngiltere'nin en büyük hassasiyetini saptadı. Hindistan, taç kolonisi, taç sömürgesi Hindistan, İngiltere'nin en büyük el emeği kaynağı. Londra Metrosu'nu, şimdi Pakistanlı olan, o alt kıtadan gelen işçiler yapmıştı. Yakut, elmas, zümrüt damarlarını, tabiî kaynaklarını alabildiğine sömürüyordu ve İngiltere'nin en büyük gücü Hindistan'a dayanıyordu. Hindistan yolu, biliyorsunuz, Süveyş Kanalı vasıtasıyla Ortadoğu'dan geçiyordu ve İngiltere'nin en büyük korkusu da, kendisine karşı Ortadoğu'dan itibaren doğuya giden halkların büyük bir direniş göstermesiydi. Hattâ, laisizm konusunda da bu tartışmalar, Mim Kemal Öke de bunu bir miktar yazdı. Enver Paşa'nın aksine, Mustafa Kemal, dünyanın en büyük gücünü karşısına almamak için, gayet pragmatik bir karar aldı ve dünyanın en büyük gücüne karşı, onun menfaatlerine karşı çok büyük bir engel oluşturmayacağını Türkiye'nin açıkça ortaya koydu ve bu sayede biz ayakta kalabildik. Ama, bununla mı kaldı, burada bıraktı mı, yani dünyanın en büyük gücüyle uğraşmayı bıraktı mı; hayır, bütün sömürge olan ülkelerin bağımsızlıklarını bir gün kazanacaklarını görüyorum derken, kendi kurduğu modelle, yani pratik, pragmatik anlamda ayakta kalırken, bizatihi Türkiye'nin varlığı, başkalarına model olarak.. ki, ondan sonra bütün bağımsızlık hareketleri peş peşe gelmiştir, 1960'lara kadar sürmüştür, bu modeli kurdu ve aslında uzun dönemde, kendi amacına, yani İngiltere ile Türkiye arasındaki çatışmada kendi üzerine düşen kısmını yerine getirdi ve bu iş, yani İngiltere'nin gerçek boyutlarına gelmesi, zaman içerisinde gerçekleşti.

Bugün de, biz hasbelkader dünyanın en güçlü olan ülkesiyle aynı bloktayız, NATO üyesiyiz ve çok önemli bağlarımız var, Türk Silahlı Kuvvetleri NATO'nun ikinci büyük gücü halinde, ikinci büyük yeteneği olan gücü halinde, nükleer gücü dışarıda bırakırsanız ve doğru bir yerdeyiz. Ama, örneğin Kosova konusunda, bugün biraz eski, itidalli davranış alışkanlığımızdan ötürü, Kosova konusunda

harekâtın birinci, ikinci safhasına katılacağız, üçüncü dördüncü safhasına katılamayacağız gibi birtakım yorumlarla karşılaşıyoruz. Aman bu Balkanlar iğneli bir fıçıdır, buraya düşmeyelim diyoruz. Bu çok haklı, biz, bu Balkanlar'da Türk politikası yürütmeyeceğiz. Bizim yapacağımız şey, NATO çerçevesinde oraya önemli katkılarda bulunmaktır. Eğer, NATO çerçevesindeki rolümüzü tam manasıyla yüklenmezsek, burada 19 tane ülke var, bunlardan başkaları da biz de dördüncü safhasına katılmayalım, ikinci üçüncü safhasına katılmayalım derler. Dolayısıyla, bu işin başını çekenler İngiltere, Amerika, Fransa halinde kalır ve biz, belki de tek kuvvetli olduğumuz, güçlü olduğumuz yerde NATO içerisindeki rolümüzü de yerine getirmeyiz, içimize daha kapanık, kendi içimize çekilmiş bir politika izlemiş oluruz.

Bu gibi analizlerin çok iyi yapılması lazım. Türkiye, bugünkü tarihî konjonktürü itibariyle, önemli çatışma bölgelerine, önemli fay hatlarına yakınlığı itibariyle coğrafî olarak önemli. İkinci Dünya Savaşı'nda biz burada tarafsız kalabilmiştik. Şimdi de tarafsızlık, büyük çatışmaların içine sürüklenmemek elbette akıllıca; ancak, eğer uluslararası şekillenmeler varsa, bunlardaki rolümüzü de iyice ve akıllıca yüklenerek, dünyadaki ağırlığımızı arttırmamız lazım.

Özetlemek için söylüyorum, oynak merkezli bir jeo-strateji düşünmemiz lazım; Türkiye'nin bugünkü sınırları bakımından, etrafı yeteri derecede problemli, ve çeşitli enerji kaynakları bakımından, bunların ulaştırılması bakımından, geçecek boru hatları vesaire bakımından önemlidir. Önemli bir konumdayız, çok abartmamalıyız, kendimizi iyi tanıtmalıyız, dünya düzenine bir aktör olarak girmenin yollarını aramalıyız, bunun için etrafa karşı tepki duymamalıyız, Türk düşmanlığı kompleksine kapılmamalıyız. Böyle bir önyargının olduğunu da akıldan çıkarmadan, gereğini duygusallıktan mümkün olduğu kadar uzak, mantıklı bir biçimde gerçekleştirerek.

Teşekkür ederim, söyleyeceklerim bu kadar efendim.

BAŞKAN – Teşekkür ediyoruz, sağ olun.

Efendim, şimdi söz, Emekli Tümgeneral Sayın ilhan Atabaş'ta.

Buyurun efendim.

İLHAN ATABAŞ – Sayın Başkan, muhterem hanımefendiler ve beyefendiler; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Kutlu Doğum Haftası fikrine kavuşan, bu haftayı ilmî çalışmalarla değerlendiren Diyanet Vakfı'na ve onun ilgili kuruluşlarına tebriklerimi ve takdirlerimi sunuyorum; çünkü, bu vesileyle, Türkiye'nin çok önemli konuları, güzide topluluklara takdim edilmiş oluyor.

Şimdi incelediğimiz konu, jeo-politik, jeo-strateji ve bunlardan doğan Türkiye'nin problemleri konusu, günümüzün canlı ve çok önemli konuları. Maalesef, jeo-politik ve jeo-strateji kelimeleri de, herkes tarafından doğru kapsamlı olarak bilinemiyor, çünkü meşguliyetler farklı. Bunlara, Sayın Başkanın müsaadesi nispetinde, biraz açıklık getirme arzusundayım.

Sözlerime başlarken, size, millî şairimiz Arif Nihat Asya'nın Bayrak şiirinden iki kıtayı okumak istiyorum.

Ey mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü,
Kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü,
Işık ışık, dalga dalga bayrağım,
Senin destanını okudum, senin destanını yazacağım.

Tarihim, şerefim, şiirim her şeyim,
Yeryüzünde yer beğen,
Nereye dikilmek istersen söyle,
Seni oraya dikeyim.

Ben, bu şiirin etkisinde çok kaldım ve ders malzemesi olarak kullanılan dünya kürelerini, bir jeo-strateji ve jeo-politik meşguliyetçisi olarak dünyayı inceledim. Bir kısmını şurada görüyorsunuz, yerküresindeki karalar ve denizleri birlikte mütalaa ederek, en değerli coğrafyayı, yetkim olsa bayrağımı nereye dikerim diye inceledim ve Türkiye'den başka değerli bir yer göremedim. Bir jeo-strateji ve jeo-politik gözle, bir Türk vatandaşı olarak değil.

Ülkemiz, gerçekten son derece değerli bir yer. Bu değer, çok eski zamanlardan beri bilinmekteydi. Günümüzde, bunun uzmanları tarafından da açıkça itiraf ve takdir edilmektedir. Hattâ, günümüzde, Bill Clinton bile, haritada Türkiye'ye baktıkça heyecanlanıyorum

diyor. Ne kadar değerli bir ülke olduğunu düşündükçe, heyecanlanmaktan kendisini alamıyor.

Tarihî bilgilerinizi şöyle yoklarsanız, Türkiye, bu topraklar, bu kutsal topraklar Müslüman Türk Milletinin eline geçtikten sonra bu topraklardaki yeni Türklere karşı, Batı asırlar süren Haçlı Seferleriyle mücadele etmek ihtiyacı doğmuştur. Yeni Türkler ve eski Türkler terimlerini de bilerek kullanıyorum. Çünkü, Alparslan ordusuyla beraber gelen Türkler yeni Türklerdi, ondan önce gelen de Hıristiyan ve hattâ eski dinlerini taşıyan eski Türkler. Alparslan'ın 1071'de büyük zaferini kazandıktan beş sene sonra sadece kendi kuvvetleriyle İznik'te başkentini kurabilmesi, yani her tarafı Hıristiyanlarla, düşmanlarla sarılı bir coğrafyada başkentini kurabilmesi mümkün olmazdı. Onun güvendiği başka topluluklar da vardı. Nitekim, Romen Diyojen'le yaptığı savaşta, bu topluluklardan faydalanmasını bilmiştir.

1095'ten başlayan Haçlı Seferleri, günümüze kadar devam etmiştir. Aslında, 1292'ye kadar 9 Haçlı Seferi icra edilmiş, ama ondan sonrakilere Haçlı Seferi denilmemiş, fakat Haçlı ruhuyla bu topraklara hücum edilmiştir.

Biraz önce konuşan arkadaşlarımızdan birisinin çok güzel tasvir ettiği gibi, Türkiye, Batı'ya doğru, denizlerin med ve cezir hadisesi gibi evvela yayılmış, sonra çekilmiş. Tabiî, bu çekilmede, karşı taraftan itmeler ve bizim devletimizi idare edenlerin de büyük hataları, yanılgıları olmuştur. Bu çekilmelerin nihaî noktası, 12 Eylül 1921'dir, yani Sakarya Meydan Muharebesi'nin Türkler tarafından kazanıldığının bilindiği ve karşı taarruza geçildiği son gündür. Ondan sonraki günlerde, Türk ordusu, Yunan ordusunu Batı'ya doğru sürmeye devam etmiştir ve bildiğiniz hadiseler...

Bugün elimizde bulunan topraklar Hıristiyanlık âlemine karşı İslâm dünyasını koruyan Türk Milleti için olduğu kadar bu İslâm âlemi için de son derece önemli ve bütün gücüyle savunulması lâzım gelen topraklardır.

Jeo-politik terimler ve bunların manaları üzerinde kısaca durmak isterim. Jeo-politik terimlerden bir tanesi, dünya adası terimidir. Dünya adası, Asya, Afrika ve Avrupa'dan müteşekkil kara topraklarıdır, buna jeo-politikçiler dünya adası derler. Bir kalpgâh te-

rimi vardır, bu da bugün Rusya Federasyonunun işgal ettiği Avrupa'daki kısmıdır. Kenar Kuşak terimi vardır, eski Sovyetler Birliğinin yayılmasına karşı, İngiliz jeo-politik uzmanı Machinder'in terimiyle ortaya çıkan, Rusya'yı güneyden kuşatan ülkelerin meydana getirmiş olduğu kuşaktır. Bu kuşakta, Türkiye, İran, Pakistan vardır. Onun devamında -ki bunlar daha önce CENTO teşkilatını kurmuşlardı- onun doğusunda da SEATO teşkilatı kurulmuştu ve bunlarla, Sovyetler Birliği, sıcak denizlere ve daha zengin ülkelere yayılmaktan alıkonulmak istenmiştir.

Jeo-politik uzmanlarından, biraz önce konuşan arkadaşlarımızın kısaca geçtiği bir - iki terim daha vardır. Denizlere hakim olan, dünyaya hakim olur. Bu, Amiral Maha'nın sözüdür. Alman Pavsofer ise, Orta Avrupa'ya hakim olan kalpgâha hakim olur, kalpgâha hakim olan Avrasya'ya hakim olur, Avrasya'ya hakim olan da dünyayı kontrol eder. Bir Avrasya terimi geçiyor. Dünkü Avrasya terimiyle, bugünkü Avrasya terimi birbirinden oldukça farklıdır. Dünkü Avrasya terimi, Avrupa ve Asya'nın tamamını ifade ederken, bugün bu daha dar olarak mütalaa edilmektedir jeo-politik uzmanları tarafından. Bu da, Adriyatik - Karadeniz ve Hazar denizi çevresindeki ülkeler, Rusya Federasyonu'nun içlerine fazla nüfuz etmeden, batıdan doğuya Çin hududuna kadar olan coğrafyayı ifade eder; ki, bu coğrafya, hem jeo-politik yönden, hem de tabiî kaynaklar yönünden son derece değerlidir.

Bu noktada, size, NATO'da yaşanmış bir olayı, müsaadenizle kısaca arz etmek isterim. Sene 1961, NATO Askerî Komitesi ve Genel Sekreterlik elemanları henüz Washington'dadır, Avrupa'ya nakledilmemiştir. Askerî Komite'nin bir karargâhı, bugünkü AMS dediğimiz karargâhın bir nüvesi Washington'da çalışmakta, o karargâh içinde de, Türk subayları vardır. Bir gün, bu karargâhın kurmay başkanlığı İngilizlerden Fransızlara geçer, bir Fransız tümgenerali görevi teslim aldıktan sonra, karargâhtaki proje subaylarını bir salonda toplar ve eldeki dosyalarla beraber yeniden bir görevlendirme yapar. Bu görevlendirme esnasında, Sovyetler Birliği'ne karşı uygulanacak psikolojik harp harekâtı plânını, bizim oradaki subaylarımızdan daha sonra korgeneral rütbesiyle ayrılan, şu anda hayatta olmayan Atıf Erçıkan Bey'e verir. Atıf Bey, çok güzel İngilizcesi, fevkalade zeki hali, sürati intikal kabiliyeti olan çok değerli bir suba-

yımız. Kendisiyle muhtelif yerlerde beraber oldum, yakinen tanırım. Şu arz edeceğim hususlar, kendi ağzından dinlediğim hususlardır. Bu toplantı bitip herkes odasına geçtikten sonra, Atıf Bey masasına oturur oturmaz kapıdan iki tane izbandut gibi albay girer, bunlardan birisi Amerikalıdır, birisi İngilizdir ve hemen başlarlar konuşmaya. Albay, kurmay başkanı senden bu dosyayı geri istiyor. Neden?.. Yanlışlıkla vermiş. Hayır, o bilerek verdi der hemen cevap olarak. Daha okumamıştır bile, ama bilerek karşı çıkar. Bir ağız dalaşı esnasında, öndeki albay hemen masanın üzerinde duran dosyayı kapıp kaçmak ister. Fakat Atıf Bey daha da çeviktir, dosyayı kapar çekmeceye atıp kilitler. Bundan sonra tehdit safhası başlar. Biliyor musun derler, bu dosyanın gizlilik derecesi nedir. NATO'da bulunan en yüksek gizlilik derecesi kozmik top secrettir. Hayır derler, bu dosyanın gizlilik derecesi vagramdır. Bilesin ki, bu dosyadan bir kelime dışarı sızarsa, ölürsün. Onun da cevabı, ben bu dosyayı tamamen okuyup, kendi genelkurmay başkanıma arz ettikten sonra, gerisini o bilir, ben ötesine karışmam der. Daha sonra dosyayı okur ve kısaca şu esasları tespit eder: Sovyetler Birliği'ne karşı uygulanacak psikolojik harp harekâtının hedefi, Sovyetler Birliği'nin merkezî otoritesini çökertmektir. Bu amaçla kullanılacak vasıtalar, teknikler vesaire zikredilir, kullanılacak elemanlar, hedef unsurlar vesaire. Sonunda, merkezî otorite çöktükten sonra meydana gelecek manzarayı da tasvir ederler. Aşağı yukarı bugünkünün aynısıdır veya bir - iki ufak değişiklikle. Yani, pek çok Türk devleti Sovyetler Birliği'nde doğacaktır. İşte bu noktada, Atıf Bey'e verilen bu dosyadan son soru şudur: Doğu Türklüğü ile Anadolu Türklüğünü birbirine birleştirmemek için ne yapılması lazımdır? Bunun çareleri bulunmalıdır. Bunun çaresini bulma vazifesi de Atıf Bey'e verilmiştir. Evet, hata yapılmıştır. Doğu Türklüğü ile Anadolu Türklüğünün yahut Batı Türklüğünün birleşmesinden sonra derece korkarlar. Çünkü, bu Türklerin elinde bulundurduğu coğrafya, şu haritaya bakarsanız, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar deyiminin haklı olarak kullanıldığı bu coğrafya Türklerin elindedir. Jeo-stratejik değeri ve jeo-politik değeri son derece yüksek. Başka; bu topraklarda insanlık için çok çok önemli petrol, doğalgaz, uranyum, altın vesaire, demir, kömür fevkalade boldur. Dünyanın bir numaralı uranyum kaynakları, bugün Asya'daki Türklerin elindedir. Yine

dünyanın, Basra Körfezinden sonra en zengin petrol yatakları ve doğalgaz yatakları bu bölgededir. Bu milletler hürriyetlerine kavuşur ve birlik meydana getirirse, ellerindeki servetle ve de Türk Milleti'nin haiz olduğu büyük cengaverlikle başımıza Hitler'den ve Stalin'den daha büyük tehlikeyi yüklenmiş oluruz. Onun için çare, bu ülkeleri Türkiye ile birleştirmemektir. Ondan sonra Türkiye'nin başına neler geldiği, yavaş yavaş ne gibi çoraplar örüldüğü hepinizin malûmudur. Barış gönüllüleri olayları, vesair diğer hadiseler, Anadolu Türklüğü ile Doğu Türklüğünün birbirinden ayrılması...

Ermenistan'ın gayet zayıf haliyle Azerbaycan'a taarruz edebilmesi, taarruz ettirilmesi ve onun silahlı kuvvetlerle desteklenmesi, bu fikrin bir uygulamasıdır. Doğumuzda bir Kürdistan devletinin yaratılmaya çalışılması, bu fikrin bir uygulamasıdır. Türkiye, bunları bilerek hareket etmek zorundadır.

Sarıkamış'ta tümen komutanı iken, ziyaretime bir yabancı tümgeneral geldi eşiyle beraber. 7 Kasım 1982'de. Henüz kayak mevsimi yok, ama turizm seyahati için de hiç elverişli olmayan bir zaman. İlhan Atabaş'ı ziyarete niye geldi bu general?.. Neyse, sohbet esnasında vaziyet ortaya çıktı. Bize, benim yanımdaki subaylarla beraber bize, şu telkinde bulunuyordu: Ertesi sene GAP Projesinin, daha doğrusu Atatürk Barajı'nın temeli atılacaktı. Sakın bu teşebbüse girişmeyin, bu size çok pahalıya mal olur, Türkiye'nin çok yüksek bir nüfus artışı vardır, millî gelir artışı bunu ancak karşılamaktadır. Atatürk Barajı'na yapacağınız masraf, millî gelirinizden birçok şeyi alıp götürecektir. Bunun sonucunda Türkiye'de sosyal patlamalar olur. Sakın ha buna kalkışmayın dedi. Biz, gereken cevabı verdik. Bu gelen batılı tümgeneral, Atatürk Barajı ve GAP Projesiyle Türkiye'nin kazanacağı, Ortadoğu'da ve özellikle Doğu Anadolu'daki vatandaşlarımızın ekonomik hayatları, kültürel hayatlarında vaki olacak gelişmelere mani olmak istiyordu.

İşte, Türkiye, hâlâ üzerimizde çok büyük emeller taşınan ve çok büyük düşmanlıklara hedef olmuş bir ülkedir.

Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra, üzerimizdeki tehlikeler daha da arttı diye bir görüş var. Büyük çapta düşünürsek, belki doğru olabilir. Çünkü, Sovyetler'e karşı bizi koruyan, koruduğuna inandığımız NATO şemsiyesi, büyük ölçüde zayıfladı. Ancak, yakınımızda-

ki devletlere baktığımız zaman da, bize Yunanistan'dan daha başka büyük tehdit teşkil eden ülke yoktur. Eğer Sovyetler Birliği olsaydı, Türkiye, Suriye'ye karşı silahlı kuvvet kullanma tehdidinde bulunamazdı ve de, Apo denen o şahsın, Suriye'den uzaklaştırılması yine ertelenirdi. Keza, Sovyet tehdidi olsaydı, Irak bugünkü durumda olmazdı ve Türkiye rahatlıkla silahlı kuvvetlerini Kuzey Irak'a sokup operasyon yapamazdı.

PKK tehlikesi, Sovyetler'in dağılmasından sonra ortaya çıkmış değildir. Kuruluşu, çok daha eskidir, 1970'lerde başlar. İlk icraatı, 1984'tedir. Bu tarihlerde Sovyetler Birliği vardır ve onun da desteğiyle, Irak'ın desteğiyle, Suriye'nin, İran'ın desteğiyle kuvvetlenmişlerdir.

Şimdi, Sovyet tehdidi, yakınımızda büyük bir komşunun kuvvetli bir tehdidi olmadığı için, içimizdeki bu tehlikeyle mücadelemiz oldukça rahat seyretmektedir. Komşularımızın Türkiye'ye yönelik hasmane zihniyetlerini arkadaşlarımız çok güzel izah ettiler. Hepsinin hazırladıkları metinleri okudum. Çok değerli fikirler ihtiva etmektedir. Kendilerini, teker teker, ayrı ayrı tebrik ederim.

Komşularımızdan İran'ın durumu, evet, İran, ülke olarak Türkiye'den daha geniş. Nüfus olarak daha düne kadar Türkiye'den geriydi. Birkaç yıldır nüfus rakamları Türkiye'yi geçmiş olduğunu göstermektedir, 68 milyona çıktığına dair bilgiler vardır. Ancak, İran nüfusunun yapısı incelendiğinde, İran'ın bir parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu görmekteyiz. İran'daki nüfus çok büyük ölçüde Türkler, Azerî Türkler, Türkmen Türkleri, Kaşgar Türkleri, bunlar İran nüfusunun yarısına yakın kısmını teşkil ederler. Büyük bir Arap nüfusu, bir diğer bölücü nüfus ve Kürtler. Asıl İran'da Fars unsuru, yüzde 50'nin altına düşmüş vaziyettedir. Büyük Türk kütlesini hürriyet fikirlerine sevk edebilmek kabiliyeti Türkiye'de vardır veya doğusundaki yeni Türk devletlerinde vardır. İran bundan son derece tedirgindir, onun için Türkiye'yi zayıflatma operasyonlarına ta Şah zamanından beri devam etmektedir. Türkiye, İran'ı bu şekilde değerlendirmek mecburiyetindedir.

Türkiye'nin bugün için asıl karşı karşıya bulunduğu büyük tehlike Yunanistan'dır. Çevresindeki ülkelerin hemen hepsinin -Azerbaycan hariç. Bugün belki Bulgaristan'ı da bir kenara bırakabiliriz-

Türkiye'ye hasmane tutumlar içinde olduğuna bakınca, stratejik deyimle Türkiye bir iç harp durumundadır. İç harp durumunda olan bir ülke veya bir komutan, şu stratejik kuralı uygulamak mecburiyetindedir: En kuvvetli düşmana karşı savunma, diğer yandaki, diğer cephedeki zayıf kuvvetleri, düşmanları yenip, bütün kuvvetlerini topladıktan sonra, gerisinde başka tehlike kalmadıktan sonra, bütün gücüyle kuvvetli düşmana yönelmektir. İstiklal Savaşı'nın harekâtını dikkat nazarına alırsanız, Mustafa Kemal'in de yaptığı aynen böyledir. Yunanistan'a karşı stratejik bir savunma, Yunan kuvvetlerine karşı Batı Anadolu'da stratejik bir savunma, önce Doğu Anadolu'da Ermenileri temizlemek, arkasından güneyde İngilizlerin ve Fransızların artıklarını temizlemek, İtalyanlar zaten bu tehlike karşısında uzaklaşıp gitmişlerdi, bütün Türkiye'deki kuvvetlerimizi toplayarak, Batı Anadolu'da bildiğiniz zaferleri kazanmak. Mustafa Kemal, bir arkadaşımızın söylediği gibi, bir strateji veya jeo-politik teorisyeni değildi. Ancak, fiilen, gerek jeo-politik sahada, gerek jeo-stratejik sahada, askerî strateji sahasında, ekonomik strateji sahasında fevkalade başarılı bir uygulayıcıydı.

Bu cümleden olarak size, bir vesika okumak isterim. Bu vesika, 1920'de, Mustafa Kemal'in Fevzi Paşa'ya, Fevzi Çakmak'a yazılı olarak verdiği bir vazifedir. 21 Aralık 1920 tarihli, Fevzi Paşa'ya "Müdafaa ve maliyemiz icabatıyla kabili telif olduğu takdirde Afgan Ordusunu tensik için bir heyeti zabitanın görevlendirilmesini önemli ve zaruri görmekteyim. Cemal Paşa'nın ekli mektubunda zikredildiği veçhile, bunun istikbalde Anadolu üzerine çöken ağır yükü hafifletmeye yarayabileceği gibi, gelecekteki noktalara riayet edildiği takdirde, Orta Asya'da emrimize amade kuvvetli bir orduya malik olmamız hususu oldukça temin edilmiş ve dolayısıyla her icap ettiği anda anavatanı harp sıkıntısından korumak için, İngilizleri daha uzaklarda işgal etmek için bir vasıta elde etmiş oluruz.

Fikri acizaneme göre, bu heyeti teşkil edecek zabitanın intihabında ve kendilerine verilecek talimatta, aşağıdaki hususlara riayet edilmelidir:

Birinci olarak, bu heyetin, bidayette katiyyen siyasetle iştigal etmeyip sırf vazife-i askeriyesini ifa ve kendisini gerek Afgan, gerek Türkistan ve Buhara ahali ve askerlerine fevkalade sevdirmesi.

İkinci olarak, giden zabitanın zahiren Afgan hükümetinin adamları olmuş gibi görünmekle beraber, daima ve her halukârda Türk hükümetinin bilcümle emirlerine tabî olacak ahlâk ve metanette intihap edilmesi ve bunu bir dereceye kadar temin zımnında Afganistan hizmetinde bulundukları müddetçe, terfi vesair hususatta Türk ordusu kadrosuna dahil bulundurulması,

Üçüncü olarak, işbu heyetle, telli ve telsiz muhaberatın sağlanması,

Dördüncü olarak -burası çok önemli- Afganistan yetkilileri harici entrikalar sayesinde İslâmiyet ve Türklüğün menfaatlerine aykırı bir surette hareket etmeye hazırlandıkları takdirde, heyetimizin bu suretle hareketlerine mani olabilecek, İslâm ve Türk menafiine hadim bir Afgan partisini mevkii iktidara getirebilmeye muktedir olmalıdır."

1920'de, Anadolu'da büyük dertlerle, belalarla meşgul olan bir komutan, ta Orta Asya'da Afganistan'ı elde tutmaya... Onun hemen kuzeyi, bildiğiniz gibi Komünist Rusya. Ama, oradan da Türkistan içlerine nüfuz ederek, onları da etki altına almayı düşünebilen, son derece ileri görüşlü bir büyük dahi.

Sayın Başkan, size de vakit bırakmak için sözlerimi burada tamamlayacağım. Daha sizlere takdim edecek, çok değerli Atatürk'e ait sözler vardı. Onları bir başka güne bırakarak, sözlerimi burada kesiyorum Sayın Başkanım.

Teşekkürlerimi sunuyorum.

BAŞKAN – Çok teşekkür ederiz.

Efendim, programımıza göre, söz almak isteyenlere söz vereceğim.

Buyurun efendim.

ORHAN ÖZALP – Sayın Başkan, iki konuya, Sayın Kadir Koçdemir'in açıklık getirmesinde, bazı konuların aydınlığa çıkması açısından yarar olacaktır.

Bunlardan birisi, konunun ders kitaplarına aktarılışı bakımından, Hazar Denizi, Hazar Gölü terminolojisi açısından, bizim genel dış politikamıza olan etkileri bakımından nasıl bir tutum içine girilmesinde yarar görmektedir? Çünkü, bilhassa Azerbaycan ile İran

ve diğer kıyısı olan ülkeler açısından, gerek stratejik, gerekse ekonomik bakımdan çok önem arz etmektedir. Bilhassa Azerbaycan ile Türkiye arasındaki sağlıklı ilişkilerin, her iki ülkenin dış politikası bakımından da önem arz etmektedir. Bu bakımdan, buna açıklık getirilmesinde yarar görmekteyim.

İkinci bir konu da, NATO'yla ilgili. Yine, NATO, ilk kurulduğundan şu güne kadar, çeşitli ülkeleri de içerisine almak suretiyle genişleme politikası gütmektedir. Bu politikalar sırasında, NATO'da, birleşik işbirliği ortaklığı adı altında bir proje uygulanmaktadır. Bu proje, henüz tam uygulama safhasına girmemekle birlikte, bugün gerek ders kitaplarında, gerekse diğer kültürel kitaplarda, bu NATO BİO dediğimiz Birleşik İşbirliği Ortaklığı Projesinde Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın, hattâ Baltık, Kuzey ülkelerinin bu projenin içine alındığı malûmlarınızdır. Azerbaycan'ın, bu projenin içerisine alınması bizler için çok önemlidir ve güvenli bir konudur. Başarılı olması temennisinde de bulunuyorum. Ancak, Ermenistan konusunun, bu BİO Projesi içerisine alınması ve daha sonra bir NATO ülkesi, Balkan ülkesi gibi mütalaa edilmesi, gerek Türk cumhuriyetleri, gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikası bakımından önemli bir konu olarak gündeme gelmektedir. Bu konuyla ilgili açıklamada bulunursanız memnun olurum.

Teşekkür eder, saygılar sunarım.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz.

Başka söz almak isteyen?..

Buyurun efendim.

AYHAN BIÇAK – Bir yandan, günümüz ve geçmişteki stratejiler gereği birlikler içinde yer aldık ve almaya çalışıyoruz. Ama, ülkenin geleceğine yönelik stratejilerimizi belirlerken, bağlı olduğumuz birliklerin buna ne kadar izin verip vermeyeceği üzerinde ne kadar düşünüyoruz ve bu konuda sizler ne diyeceksiniz? Merak ettiğim önemli konu bu.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz.

Başka söz almak isteyen?

Buyurun.

KEMAL GÜRAN - Değerli generalimizin yaptığı açıklamalar-

dan, Türkiye ile Batı Türklüğü ile Orta Asya Türklüğü'nün birleşmesi noktasında çeşitli engellerin konulmak istendiğini hissettik, anladık. Şu anda, Batı Türklüğü ile Doğu Türklüğü arasında, Ermenistan gibi, İran gibi çeşitli engeller görüyoruz. Bu engellerin önemi veya önemsizliği nedir gelecekle ilgili olarak? Bunu sormak istiyorum.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – O halde, sözü hemen paşama vereyim, cevabını hemen versin.

İLHAN ATABAŞ – Efendim, Batı Türklüğü ile yani Anadolu Türkiye Cumhuriyeti ile Doğu Türklüğü, daha çok Hazar Denizi'nin doğusundaki Türklük arasında Ermenistan'ın mevcudiyeti, karadan irtibatı büyük ölçüde güçleştirmiştir. Bu belli. Ancak, Ermenistan ne kadar büyük tehlike teşkil etmektedir; bu bir. Sorunun birinci kısmı bu.

İkinci kısmı, İran ne kadar güçlük teşkil etmektedir. Her iki güçlük, hattâ bunların dışında başka güçlükleri yenmenin yegane yolu, içeride çok kuvvetli Türk hükümetlerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin oluşmasıyla mümkündür. Ehil kişilerden oluşmuş Türkiye Büyük Millet Meclisi ve gerçekten kudretli kişilerden oluşmuş Türk hükümetleri, istikrarlı Türk hükümetleri sayesinde, evvela Türkiye kendi gücünü, millî gücünü arttırma imkânlarını bulur, artırabilir ve bu güç karşısında, ne Ermenistan'ın esamesi okunur, ne de İran bugün karşımıza çıkardığı engeli devam ettirme imkânı bulur.

Türkiye Cumhuriyeti zayıf olduğu müddetçe, en küçük ülkeler bile başımıza dert açabilir. İşte Ermenistan'ın olduğu gibi. Ama, Türkiye Cumhuriyeti güçlü kudretli olursa, hiçbirisi yan gözle bakmak fırsatını dahi bulamaz.

Ülkenin millî gücü denen bir terim vardır. Sekiz unsur, bu millî gücün oluşmasını sağlar. Bu unsurlardan bir tanesi de, ülkenin, Anayasal ve idarî gücüdür. Maalesef, bu sekiz unsur itibariyle Türkiye'yi incelediğimiz zaman, en zayıf halkanın Anayasal ve idarî unsur olduğunu görmekteyiz. Bu halka kuvvetlendirilirse, Türkiye, yıldırım süratiyle, çok büyük merhaleler kat eder.

BAŞKAN – Sağ olun efendim, teşekkür ederiz.

Buyurun.

YUSUF ZİYA İRBEÇ – Benim sorum şu: Dünyadaki ülkeler, iki konumu hemen hemen imkânsız bir şekilde değiştiremiyorlar. Bunlardan bir tanesi stratejik, jeo-stratejik durumu, ikincisi de bu ülkelerin komşularını istedikleri gibi seçememeleri. Fakat, dünyaya baktığımız zaman, komşularıyla iyi ilişkilerde bulunamayan veya ticarî ilişkileri istedikleri seviyeye getiremeyen ülkeler, dünya ticaretinde çok başarılı olamıyorlar. Bu, dünyanın her tarafında aşağı yukarı böyle. Entegrasyonlar da, yerel manâda yürüyor. Mesela, Amerika, İngiltere'yle çok iyi ilişkide bulunmasına rağmen, ekonomik entegrasyonu, Brezilya olsun, Kanada olsun, bu gibi ülkelerle yapmayı tercih ediyor. Böyle bir durumda, Türkiye'nin çevresindeki entegrasyona gidebileceği bloklar açısından problemleri var. Mesela, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ile ilişkilerini 1990'lı yıllardan itibaren geliştirdi. Bu arada, ayrı bir blok, ECHO, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, yine İslâm Konferansı Teşkilatı ve Avrupa Birliği. Şimdi, bunlar arasında öyle bir stratejik denge kurmak zorunda ki, zaman zaman Avrupa Birliğine üye olması, bazı anlaşmaları, yani Karadeniz Ekonomik İşbirliği bölgesindeki bazı yapılacak anlaşmaları imkânsız hale veya çok zor duruma getirebiliyor. Bunlardan bir tanesi, işte Avrupa Birliğiyle bizim Gümrük Birliği anlaşmamız var. Bu çerçevede, Karadeniz Ekonomik işbirliğine aynı yönde bir uygulamayı götürmemiz mutabakatı gerektiriyor, durum zor. Bununla birlikte ihtiyacımız var. Ekonomik İşbirliği Teşkilatıyla ilişkilerimizin çok iyi tutulması gerekiyor. Bir de, Ortadoğu ile İslâm ülkeleriyle ilişkilerin belirli bir dozajda tutulması gerekiyor.

Benim, özellikle son tebliğci arkadaştan istediğim, Türkiye, hangisine önümüzdeki yıllarda daha ağırlık vermek zorunda kalacak veya önerileri nelerdir?

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Sağ olun efendim.

Başka soru?.. Yok.

İsterseniz, hepinize teker teker söz verelim. Soruları dinlediniz, kendiniz bakımından verilmesi icap eden cevapları lütfedin.

KADİR KOÇDEMİR – Efendim, sorular için çok teşekkür ediyorum her şeyden önce.

Hazar konusunda bir soru geldi öncelikle. Hazar coğrafyası kısmını ben değerlendirme durumunda değilim; ancak, hukuken, tabi olduğu hukuk şartları bakımından, Türkiye'nin Hazar'ı deniz olarak telaffuz etmesi gerekir, göl olarak değil; çünkü, Rusya göl diyor ve bunun arkasında oradaki enerji kaynaklarının kullanım hakkı bakımından çok büyük menfaat çekişmeleri var.

Bu vesileyle, iyi oldu bu sorunun sorulduğu. Artık kendi coğrafyamızı kendimizin gibi isimlendirmemiz gerekiyor. Mesela, Onikiadalar yerine Menteşe adaları, yukarıda Saruhan adaları, Boğazönü adaları ve uluslararası yazışmalar dışında haritada ismi ne olursa olsun, bizim Türkçe'de adlandırdığımız gibi adlandırmamız gerekiyor. Bu, devletimizin de bir politikası. Bütün bakanlıklara, bu şekilde yazılar gönderiliyor.

NATO barış için işbirliği ortaklığı uygulaması var. Amerika, 1991'den sonra şunu gördü: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Rusya'nın... Gerçi Rusya'yı, bu son Kosova hadisesinde de görüldüğü gibi, olayı harekât başlamadan birkaç gün önce, 3 milyar, 5 milyar dolar kredi anlaşmasıyla bağlayabiliyorlardı. Fakat, esas tehlike Çin. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde veto yetkisine sahip olunca, buradan karar çıkarıp buna göre bir harekâtta bulunma imkânı yok NATO'nun, Amerika Birleşik Devletleri'nin. Yapacağı harekâtın meşruiyetini sağlayamıyor. Bunun için, NATO'yu, sanki Birleşmiş Milletler'in bir askerî gücü, silahlı gücü gibi ilk önce göstermek istedi ve bu Birleşmiş Milletler kararlarından da muaf olması için NATO'nun Balkanlar'da, Kafkas'lardaki ülkeleri bu süreçlere dahil etmek için bu yollar bulundu. Bunların, şu anda işlerliği, bizim korkacağımız kadar değil. Rusya'nın, hâlâ etkisi var.

Mustafa Bey bir düzeltme yaptı. Bir yanlış anlama oldu sanıyorum. Rusya hâlâ daha çok büyük potansiyel bir tehdittir. Meselâ, Avrupa Güvenlik mimarisinin oturtulduğu AGİT, BAB, Barış İçin Ortaklık İşbirliği gibi teşebbüsler nedense Kafkaslar'da işlememektedir. AKKA tavanlarını tek yanlı olarak Rusya tanımamaktadır. Askerî gözlemci, Birleşmiş Milletler barış gücü falan müzakere bile edilmemektedir, orada, Osetlerin kendi aralarındaki çatışmalarda,

Tacikistan'da, şurada, burada. O bakımdan, şu anda, Ermenistan'ın bunun içinde bulunmasının Türkiye bakımından çok fazla anlamlı olmadığını şahsen düşünüyorum.

Birliklerin rolü diye bir soru geldi. Özellikle Avrupa Birliği, subranasyonal bir örgüttür, yani Avrupa Birliği hukuku, hiçbir işlem olmadan, üye ülkelerin içinde geçerli hale gelir. Bu bakımdan da, millî hakimiyet prensibiyle, Atatürk'ün millî hakimiyet prensibiyle esas itibariyle çelişir. Avrupa Birliği, sadece ekonomik değil siyasî bir birlik olma yoluna da gitti. Bazı yazarlarımızın haklı tabiriyle -diğer arkadaşlarımız da bu konuda görüş bildirecektir- Lüksemburg'ta Türkiye'nin reddedilmesi kararı alınması, Türkiye'nin kendini görmesi, değerlendirmesi bakımından olumlu olmuştur. Soruyu soran arkadaşımızın oradaki endişesi doğrudur. Bu birliklerde belli taahhütlere girilmektedir ve bu taahhütler sizin ileriye yönelik millî hedeflerinizi ve millî menfaat algılamalarınızı da etkilemektedir.

İleriye yönelik hangi şey olabilir; Karadeniz Ekonomik İşbirliği mi, ECHO mu, onu da hemen söyleyeyim. Victor Hugo'nun 1849 yılında yazdığı "Bir Gün Gelecek" diye başlayan 1,5 sayfalık bir yazısı var. Bugünkü Avrupa Birleşik Devletleri idealini ortaya koymuştur ve biliyorsunuz İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Birliği, Amerika başta olmak üzere birçok katkıyla, destekle yapıldı ve ancak 1990'ların sonunda 11 ülkeyle para birliğine gidebildi. O bakımdan, bölgesel birlik oluşturmak uzun, meşakkatli bir yoldur; ama, bu ideal her zaman olmalıdır ve küçük küçük, tarihin coğrafyanın müsaade ettiği kadar büyük adımlarla buna doğru gitmelidir diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Sağ olun.

Buyurun.

AYTEN SEZER – Teşekkür ederim.

Aslında, bana doğrudan bir soru yöneltilmedi; ama, ben Ayhan Bıçak Bey'in sorusuna, bildiğim ölçüde -ben strateji uzmanı değilim, sadece tebliğim kadarıyla ilgilendim bu konuyla- bir açıklık getirmek istiyorum.

Özellikle uluslararası bloklardaki Türkiye'nin konumu ne? Dili-

mizden hiç düşürmediğimiz, özellikle son yıllarda Atatürkçülük olarak bildiğimiz ve ilkelerinden oluştuğunu, yolundan gittiğimizi söylediğimiz bir durum var, o da tam bağımsızlık ilkesi. Bu ilkenin ne kadar yerine getirildiği, ne kadar uygulandığı tartışılabilir bence. Bilimsellik ilkesi, yine bu ilke de tartışılan ilkelerden birisi. Yani, bunları diyoruz da, ne kadar yapıyoruz, ne kadar gerçekleştiriyoruz.

Bugüne kadar katıldığım bu tip toplantılarda hep bir şey dikkatimi çekmiştir, o da şu: En yüksek makamdan, Cumhurbaşkanından, Başbakandan, bakanına ve her türlü icra makamında olan her bireyin söylediği bir şey var; şunları yapmalıyız, yapılması gerekir. Allahaşkına, kim yapacak bunları?.. Yani, o yetkili mercilerdekiler yapmayacak da, sade vatandaş mı yapacak?..

Öncelikle, şöyle bir temennide bulunmak istiyorum: Tam bağımsız olabilmek, bilimin işlerliğini gerçekleştirebilmek için, öncelikle siyasî ve akademik kafaların bağımsızlaşması gerekir diye düşünüyorum. Çünkü, şu Bosna olayıyla ilgili bir haber dinlemiştim. Kosova'ya buradan devlet kanalıyla giden yardımların maalesef, bizim devletimiz tarafından değil, orada uluslararası kuruluşlar tarafından dağıtıldığını, onlara el konulduğunu işittim. Dolayısıyla yardımlarınızı, sivil kuruluşlar kanalıyla yapın deniliyordu. Bu beni çok üzdü. Bundan sonra, Atatürk'ün dileği doğrultusunda daha bağımsız, ama özellikle kafaların daha bağımsız, daha millî düşünen kişilere ihtiyaç vardır, bu kişilerin yetiştirilmesi gerekiyor diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz.

Buyurun.

MUSTAFA YILMAZ – Şimdi, aslında o soruyu soran sayın hocama sormak lazım, acaba aynı endişeler diğer Batılı ülkeler için de yok mu? Yani, diğer Batılı ülkeler -biz kendimizi ayırarak konuşalım- örneğin İngiltere için, biz bir ada devletiyiz, bilmem nerede alınacak karar bizi bağlar, bizim kendi millî çıkarlarımızı bağlar endişesi, onlar için de var. Biz, dışarıdan baktığımızda onu bir klüp olarak görüyoruz; ama, aynı uygulamanın veya uygulamadan gelebilecek problemlere ilişkin orada da sıkıntılar olduğunu görüyoruz.

Ama, burada herhalde üzerinde durulması gereken şey, içinde yaşadığımız dünyanın, günün şartlarına bağlı olarak tavır geliştirmesi. Tabiî, bu bir ön hazırlığı gerektiriyor. Bu ön hazırlığın öncesinde, aslında, ön yargınızın olmaması da gerekiyor. Tabiî, bu önyargıyı aşan ve ön hazırlığı olan ülkelerin de, içinde yaşadığı dünyayı iyi algılayarak, kendi dinamiklerini de -az önce altı çizildi, kültürünüzü, insanınızı, ekonomik yapınızı, bulunduğunuz coğrafyanın size verdiği dinamikleri- harekete geçirecek hesapları iyi yaparak, sonuçta millî menfaati gerçekleştirmek üzerine kuracağımız politikaları belirlemek ve uygulayabilmek gerekiyor. Tabiî, bir kapıdan döndüğünüzde, alelacele, o heyecanla bir başka kapıya müracaat etmek yerine, sizin zaten o kapıları açabilecek güce ulaştığınızın bilincine varmanız gerekir kanısındayım. Yoksa, böyle kimsenin elinde, gelecek on yılı, onbeş yılı görecek sihirli reçeteler falan yok. Türkiye, geçmişte bu tür uygulamaları, yani kendine, coğrafyanın, tarihin verdiği gücü görememiştir. Buna örnekler vardır, uyguladığı politikalara bakarsanız, dış politika konusunda olsun, işte az önce anılan Yusuf Ziya hocamızın bahsettiği o kuruluşlarda yer alıp almamayla ilgili yaşadığı tereddütler de... Bence onu bir aşması gerekir diye düşünüyorum. Daha sonra da, bununla ilgili gerekli yapı ve donanım var ise sizde... Çünkü biliyoruz hepimiz, Batılı kuruluşların bu andığımız ve üzerinde bugün konuşmaya çalıştığımız konulara ayırdığı kaynak ve insanın üretilen projelere ilişkin gelişmelerin Türkiye'de olduğunu söyleyemiyorum, bilemiyorum da, eğer varsa söylesinler.

Onun için, problemlerin ancak daha geniş düşünülerek aşılabileceği, önyargısız olmak kaydıyla aşılabileceği kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Biz de teşekkür ederiz.

Ben, CNN'i, Eurosank'i muntazaman dinlerim, Fransızca, İngilizce olarak dinlerim. Onlardan bir tanesinde, Clinton'un ağzından işittim. Dedi ki, bu Kosova konusu, Türkiye ile Yunanistan'ı savaşa götürebilir. Bunu nasıl anlamak lazım; neden götürsün Kosova konusu Türkiye ile Yunanistan'ı savaşa? Kulağımla işittim bu sözleri. Var mı cevabınız?

KADİR KOÇDEMİR – O konuda ben, Kosova olmasaydı, Türki-

ye ile Yunanistan -basında izledim, sizin gibi kaynağından duymadım- savaşa girebilirdi dedi diye aktardılar bize. Tabiî, Balkanlar'daki bütün hadiseler Türkiye'yi ilgilendiriyor ve gözler Türkiye'ye bakıyor. Ama, ben, Türkiye'de basının, belki yanlış bir şekilde yaptığı aktarmanın daha muhtemel olduğunu düşünüyorum. Kosova, belki bizi orada savaşa dahil etmezdi, ancak, Yunanistan'la, gelecek yıllar içinde belli gerginliklerin, arzu edilmemekle birlikte, bu zamana kadar olduğundan ileriye geçebileceğini düşünüyorum.

AYTEN SEZER – Aslında, Yunanistan'ın 1829'dan beri, Türkiye üzerinde, Osmanlı üzerinde hepimizin bildiği bir megalo ideası var. Bu megalo ideanın, yani büyük Yunanistan düşüncesinin, nihaî hedefi, İstanbul'a kadar uzanmak. Dolayısıyla, bir şeyleri bahane ederek, yani Bosna - Hersek'ten başlayıp Kosova'ya, oradan Makedonya'ya, Makedonya'dan İstanbul'a kadar uzanan bir çizgide, büyük bir Yunanistan, hattâ eski Bizans'ın ihyasına çalışma gibi büyük düşünceleri var. Yani, her bir olayda bir bahane aradığını biliyoruz. Mesela, Kardak Kayalıkları krizi, ya da Kıbrıs, sürekli gündemde olan konular. Türkiye'yi zayıflatmak için izlediği politikaları da biliyoruz. Dolayasıyla, Kosova, bu anlamda Yunanistan'ın Türkiye ile savaşa girmesi için, sadece bir bahane olarak, nihaî amacına ulaşmak için kullanacağı bir araç olarak değerlendirebilir diye düşünüyorum.

MUSTAFA YILMAZ – Bence, az önce söylediğimiz, Doğu Sorunu olarak çizdiğimiz çerçeve içerisinde mütalaa edersek, Clinton'un tespitinin yerinde olduğunu görürüz. Çünkü, İstanbul'da oturuyorsanız ve Türkiye coğrafyasında yaşıyorsanız, Balkanlar'daki gelişmelere gözünüzü kapatamazsınız. Az önceki arkadaşlarımızdan birisi işaret etti, işte bu kriz sonrası biz Balkanlar'ı keşfettik, buradaki insanlar Türkçe de konuşuyorlar, bakın bizi de çok iyi tanıyorlar falan diye. Oysa, tarihin verdiği, az önce ayırım olarak söylediğimiz 1683'teki tarihî sürecin verdiği bir realite var ortada, o da, İstanbul'un güvenliğinin Balkanlar'dan geçtiği.

Balkanlar'daki her gelişmeyle, Türkiye coğrafyası üzerinde yaşayan yönetim ilgilenmek zorunda. Yine, Balkanlar'a yönelik, Rusya'nın, Yunanistan'ın ve diğer ülkelerin politikaları da orta yerde. O zaman, bizim direkt güvenliğimizi ilgilendiren, İstanbul'un güven-

liğini ilgilendiren bir bölgedeki oluşuma bizim müdahil olmamız gerekir. O konuyla ilgili olarak, ki çok da haklı gerekçeler var orta yerde, ortaya çıkmamız, dediğimiz gibi, az önce Clinton'un tespit etmesine gerek yok bunu, o bölge üzerinde hesabı olan Yunanistan'la bizi karşı karşıya getirecektir. Bu, bizim, o bölgeyle olan ilgimizi bırakmamız, o bölgeden ilgimizi kesmemiz anlamına da gelmeyecektir kanaatindeyim.

Onun için, o gelişin, bir anlamda Balkanlar'da bugünkü ilerleyişin, arkadaşlarımızın söylediği gibi İstanbul'a, hattâ Anadolu'ya hattâ Sevr'i tekrar uygulamaya koymaya yönelik olduğunu söylemek kehanet olmayacaktır; çünkü Sevr, ortalık yerde bir realitedir, İstanbul'un işgal edildiği ortalık yerde bir realitedir, verilen kurtuluş savaşıyla... Az önce ifade edildi, Sakarya sonrasında tekrar bugün üzerinde yaşadığınız coğrafyada bağımsızlığımızı temin ettiğimizi unutmamamız gerektiği kanasındayım.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Buyurun Hocam.

İLHAN ATABAŞ - Efendim, Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaş, her iki ülkenin menfaatlerinin çatıştığı yerlerde, her zaman için mümkündür. Yeter ki, Türkiye, böyle bir savaşı göze alabilecek kudret ve cesarette bulunsun.

Ege Adalarının silahlandırılmaması gerekirken, silahlandırdılar. Batı Trakya Türklerine, bildiğiniz mezalimi yapmamaları lâzımken yaptılar. Haklarımızı, Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, bu iki sahada korumadı, koruyamadı. Kosova olayları dolayısıyla siyasî durum, şu şekillerde gelişebilir, tırmanabilir: Arnavutlar'ın Sırbistan'dan sürülmesi, bir kısmının Makedonya'ya gelmesi, yine Sırbistan'ın gayretiyle, Yunanistan'la işbirliği halinde Makedonya'yı da ortadan kaldıracak bir operasyona yönelebilirlerdi. Diğer taraftan, Arnavutluk da bunun içine girerdi. Türkiye, hem Kosova'daki ırkdaşlarının, hem Makedonya'daki ırkdaşlarının, hem de Arnavutluk'la olan, keza Makedonya'yla olan anlaşmalarının gereği olarak, bunlara çeşitli seviyelerde yardım etmek mecburiyetinde idi. Bu yardımları, silahlı kuvvetler kullanarak yaptığı zaman, bir savaşın çıkması pekala mümkündü.

Özetle şunu demek istiyorum: Savaşı çıkarmak için siyasî bir

iradeye ihtiyaç vardır. Bu irade olmadıkça, Balkanlar'da kan gövdeyi götürse de, Türkiye, kılını bile kıpırdatmaz.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Sağ olun.

Buyurun.

MEHMET KERVANCI – Efendim, bütün bunlar bana, bir büyükelçimizden dinlediğim bir hususu hatırlattı. Bunu izninizle burada arz etmek istiyorum ve değerli hocalarımızdan da, bu bağlamda, bu değerlendirmenin anlamını almada fayda mülahâza ediyorum.

Efendim, Bosna - Hersek olaylarının geliştiği günlerde, Avusturya Büyükelçisi'nin Brüksel'deki evinde, beş-altı Avrupa Büyükelçisi birlikte yemekteler. Bosna - Hersek olayları değerlendiriliyor. Avusturya büyükelçisi diyor ki bu değerlendirme sırasında, "Avrupa'nın ortasında Müslümanların ne işi var? Bu iş bitirilmelidir." Hiç kimseden, o büyükelçilerden, bu kanaate karşı çıkan kimse olmuyor ve bunun, Avrupa'nın geleceği için ciddî bir sorun olması hususunda sanki birleşiyorlar.

Acaba, bu müzakerenin, bu değerlendirmenin, bu bağlamdaki anlamı nedir?

Teşekkür ediyorum.

MUSTAFA YILMAZ – Efendim, bu türden değerlendirmelere, aslında daha önceki Bosna - Hersek savaşı sırasında veya bir önceki Körfez Krizi sırasında da denk geldik. Mesela ben, Bosna kriziyle ilgili olarak, Batı kamuoyunda, İngiliz kamuoyunda şu görüşün, Millî Savunma Bakanı tarafından televizyonda dile getirildiğine şahit oldum: "Şimdi biz oraya çocuklarımızı göndersek ve oradan onların cenazeleri gelmeye başlasa. O zaman ben, yahu bizim çocuklar orada Müslümanlar öldürülüyorlardı, onlara yardım etmeye gittiler desem, bu kamuoyuna, insanlara bu durumu açıklayamam" demişti. Bence, bunda bir gariplik yok; yani, İngiltere'nin, az önce söylediğimiz gibi, stratejisi, millî menfaatleri neyi gerektiriyorsa öyle davranıyor, o türden hareket ediyor. Bence burada bizim problemimiz var. Bizim problemimiz, Batı'nın mantığının bunun üzerine kurulu olduğunu ve bu millî menfaatleri gerçekleştirme doğrultusunda tavır geliştirdiğini görememekle ilgili bizim problemimiz.

Az önce söylenildiği gibi -ben ona da katılmıyorum- öyle hoş görünelim, işte şu tanıtımı yaparken, şu resimleri vermeyelim falan denildi. Tam tersine, yine, Körfez krizi sırasında, Batı kamuoyunun, ilgili ilgisiz -ben İngiltere'deydim o zaman, buna şahit oldum- konu ne olursa olsun, Batı kamuoyunun gündemine, daha önce videoya kaydettikleri Saddam'ın zehirli gazla öldürdüğü insanların görüntüsünün geldiğini gördüm ve bu görüntüler, aslında, Batı kamuoyunu, bir hafta içerisinde İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını koruyacak politikalara destek verecek kamuoyunu hazırladı. Gerçekten de öyle oldu. Amerika'da falan bunun yüzdeleri yapıldı. Meselâ, % 50'lerle başlayan kamuoyu desteği, giderek, bu tanıtım kuruluşlarının, Kuveyt'teki zenginlerden veya Kuveyt'ten aldıkları destekle birlikte yaptıkları tanıtım, yani kamuoyunu ayağa kaldırma yönündeki tanıtımda daha da etkili oldu.

Burada, bizim kendi tespitlerimiz nelerdir, bu konudaki bizim değerlendirmelerimiz, aldığımız tedbirler nelerdir; bunları konuşmak çok daha yerinde olur. Yoksa, ilgili Batılı ülkelerin elçilerinin bir araya gelip söyledikleri şey, bence söylemeleri gereken bir şey. Bunda şaşılacak bir şey yok diye düşünüyorum. Bizim elçiler acaba ne söylüyorlar diye, onlara bakmak lazım; aynı tarihlerde, bizim elçiler, o bölgedeki gelişmelere bağlı olarak hangi tespitleri yapıyorlar diye bakmak lazım. Bizim, az önce, Türkiye'de olmadığını söylediğimiz bu konularla ilgili kuruluşların ürettikleri şeyler nelerdir; onlara bakmak lazım. Çünkü, Batılı ülkelerde bunların karşılığı var ve bunlar üretiyorlar politikalarını.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Zannederim, artık, bu toplantıyı sona erdireceğiz; ama, bu nevi toplantıları sona erdirmeden önce, Başkanın, iki - üç dakikalık bir konuşma hakkı olur. Ben de izninizle onu kullanacağım, çok kısa, özet olarak.

Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı olan düşmanlığı... Bakın, sosyolojide bir tespit vardır; bir grup içinde sıkışmak ve tesanüt kazanmak için, husumetleri dışa tevcih etmeli. Husumetleri dışa tevcih eden gruplar, kendi içinde sıkışırlar. Bu, toplumbilimin ortaya koyduğu kurallardan birisi. Yunanistan da, bunu, pekâla kendi iç, sos-

yal politikası bakımından kullanıyor. Halkının husumetini dışa tevcih edecek bir hedef lâzım. O hedef, İngiltere olamıyor, Fransa olamıyor, diğerleri olamıyor, işte Türkiye oluyor. İşin aslı bu. Dolayısıyla, bundan bir nevi sosyal politika olarak istifade etmek istiyor.

Sayın Paşamın söylediği gibi, Türkiye, kesin ve kati olarak bazı hususları belirttiği zaman, Yunanistan, benim gördüğüm kadarıyla geri çekiliyor. Karasularını çıkarabiliyor mu? Bakın, Türkiye, onu yaparsan harp sebebidir, savaş sebebidir diye açıkça söyleyince, ona pek cesaret edemiyor.

Bana öyle geliyor ki, Suriye, Irak, İran'da demokrasi gelişse, öyle sanıyorum ki, bize karşı tehdit olmalarının dozu da azalır. Onda hiç şüphe yok. Binaenaleyh, oralarda demokrasinin gelişmesi, teessüs etmesi, yavaş yavaş yerleşmesi bakımından meydana gelecek olan gelişmeler, bu devletlerin Türkiye bakımından olan tehditlerini hiç şüphesiz azaltacaktır, bunda hiç şüphe yok.

Üçüncü belirtmek istediğim nokta, şu Avrupa dediğiniz yer, artık bugün insan hakları dönemi içindedir, bunu bilelim. Yani, insan çağında muhtelif dönemler var; bunlardan birisi de, işte insan hakları çağı. Bugün, Strasburg'taki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bütün Avrupa devletleri üzerinde insan haklarının bekçiliğini ve jandarmalığını yapıyor; biz dahil. Bizim Yargıtay'ımızdan çıkan kararı, Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin şartlarına uydurmak, onu tatbik etmek suretiyle Türkiye'yi tazminata mahkûm ediyor. Zannediyor ki, yalnız Türkiye'yi tazminata mahkûm ediyor; hayır, diğer Avrupa devletlerini de mahkûm ediyor. Bizim aleyhimizde açılmış ne kadar dava varsa, bir o kadarı, İngiltere ve özellikle İtalya hakkında da var. Bu vakıayı da, biz, demokratik düzen içinde ve Avrupa entegrasyonu içinde yaşamak istiyorsak, bu vakıayı da mutlaka göz önünde bulundurmak mecburiyetindeyiz. Buna kendimizi uydurmak mecburiyetindeyiz.

Efendim, bize karşı çifte standart kullanıyorlar deniliyor. Kısmen doğru olabilir; ama, bizim de bu konuda yapmamız lâzım gelen çok esaslı şeyler var, onları yapmamız lâzım.

Belirtmek istediğim bir nokta daha, Türkiye bakımından bana

öyle geliyor ki, her şeyin üstünde, Türkiye, çok güçlü, kuvvetli, teknik bakımdan fevkalade yetişkin bir silahlı kuvvetleri caydırıcı güç olarak muhafaza etmek mecburiyetindedir.

Teşekkürler efendim.

II. OTURUM

KALKINMANIN TABİİ İMKÂNLARI

Başkan
Yusuf Ziya İrbeç

Başkan Yardımcısı
Mehmet Öz

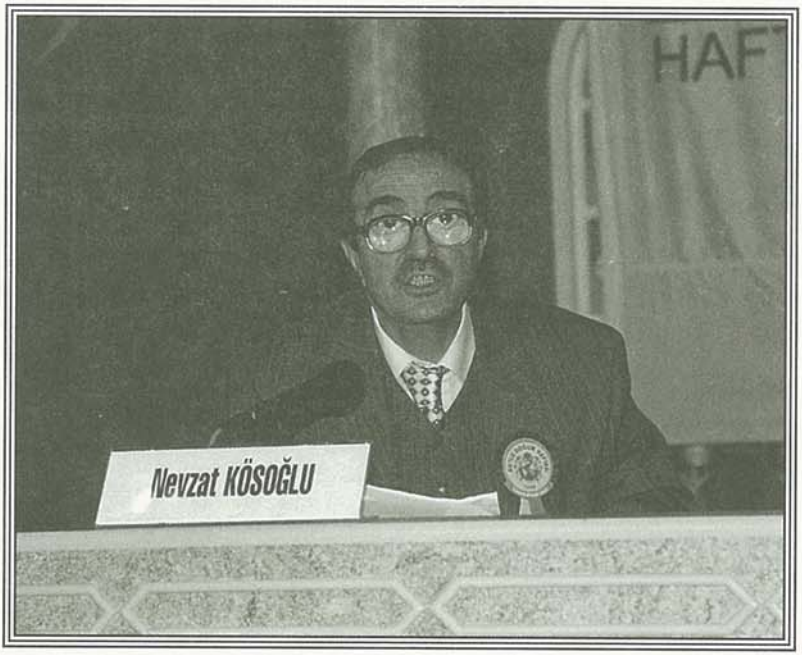

Nevzat Kösoğlu

1941 yılında İspir'de doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsünde okudu. 1965-68 arasında Ankara'da Bâb-ı Âlide *Sabah* Gazetesinde, parlamento muhabiri ve Ankara temsilcisi olarak çalıştı. Ötüken Yayınevi'nin ve *Söğüt* edebiyat, sanat dergisinin editörlüğünü yaptı; yazılar yazdı.

1970'de Ankara'da serbest avukatlığa başladı. Yayıncılığa devam etti ve ayrıca *Ocak*, araştırma, inceleme dergisinin yöneticiliğini yaptı; burada yazılar yazdı.

1975 yılında aktif olarak siyasete atıldı. 1977 seçimlerinde Erzurum milletvekili seçildi.

Halen yayıncılıkla uğraşmaktadır. On iki ciltlik Büyük Türk Klasikleri'ni yayımladı. Bir kaç yıldan beri, 24 cilt tutacak ve Türkçe konuşan bütün halkların dile dayalı zenginliklerini toplayacak olan *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları*'nı Kültür Bakanlığı adına hazırlamaktadır.

Kösoğlu'nun basılı dört eseri vardır: *Kitap Şuuru, Konuşmalar, Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, Millî Kültür ve Kimlik.*

KALKINMA SÜRECİNDE İNSAN

Nevzat Kösoğlu

İktisadî bir kavram olarak kalkınma, ölçülebilir ve rakamlar yahut grafiklerle ifade edilebilir. İktisadî kalkınmanın ölçütleri olarak kullanılan millî gelir, büyüme hızı, gelir dağılımı gibi kavramlar da ayni şekilde ifade edilebilmektedir. Bu kavramlara varlık veren ve iktisadî faaliyetin girdileri olarak isimlendirilen sermaye, hammadde ve enerji gibi unsarların da ölçülebilir olduğunu görüyoruz. Ancak, iktisadî hayatın gayesi ve kalkınmanın temel belirleyici imkânı olan insandan söz ettiğimizde, ölçme ve ifadelendirme işini her zaman aynî rahatlıkla yapamıyoruz.

Kalkınma sürecinde insan, bir yönüyle emek unsuru olarak yer alır. Çıplak kol gücünden, iyi eğitilmiş beyin gücüne kadar bütün insanî katkıları bu kategori içinde düşünebiliriz. Bugün, iktisadî hayatın temel belirleyicisi konumuna gelen ve iki binli yıllara adını verecek olan bilgi de, bu anlamda beşerî unsur içindedir. Bu yönüyle, kalkınmanın en önemli girdisi olan insan/emek unsurunu ifade etmek ve tarihsel süreç içindeki seyrini grafiklere dökmek mümkündür. Bu tür dillendirme ve ayrımlarda kullanacağımız temel ölçü ve ölçütler, insanın eğitim düzeyi ve alanları olacaktır. İş gücünün genel eğitim düzeyi, dağıldığı alanlar ve uzmanlaşma derecelerine bakarak, bunların, kalkınmanın ihtiyaç ve talepleri karşısındaki durumunu değerlendirerek, insan unsurunun değeri ve gelişmeleri hakkında yargılara varabiliriz. Hedefleri önceden belirlenen bir kalkınma hareketinde, insan gücü kaynaklarının eğitim ve yönlendirilmesi de bu ilişkiler çerçevesinde düzenlenebilmektedir. Sözün kısası, kalkınmanın diğer unsurları gibi, insan unsurunun da, bu açıdan projeksiyonları yapılabilmekte ve plânlanabilmektedir.

Geleceğe dönük bu imkânlar yanında, bir kalkınma hareketinin geçmiş sürecine bakarak, iş gücünün eğitim yönü ve düzeyi ile kal-

kınmanın yönü ve başarısı arasında anlamlı ilişkiler kurmak mümkün olabilecektir. Ancak, kalkınma hareketi içinde insanın, bir başka yönden ve öyle bir yeri daha vardır ki, bunun rakamlarla ifadesi mümkün olmadığı gibi, kalkınmanın seyri ile olan ilişkisinin görülmesi de o kadar açık değildir. Bu, kalkınma hamlelerinin bir ölçüde dinamiğini ve biçimini belirleyen, insanların zihniyet ve ruh dünyalarıdır.

Başta Max Weber ve Werner Sombart olmak üzere, yüz yılımızın başlarından itibaren bir çok ilim adamı, iktisadî hayatın, onu taşıyan ruh ve zihniyet dünyası ile birlikte ele alınması halinde gerçek anlamını kazanmış ve kavranılmış olacağını ifade etmeye başladılar. İktisadî hayatın yahut kalkınmanın sırf normatif çerçevesi yahut üretim tekniği, onu uygulayacak olan aktif unsur yani insan gözönüne alınmadıkça çok fazla bir anlam ifade etmez. İktisadî hayatın dış görüntüleri, "Satıh üstüne sıralanan şekil ve madde yığını altında alabildiğine yaygın bir ruh ve zihniyet dünyası" yatmaktadır[1]. Bu bilginlere göre, ayni hukukî yapı ve üretim biçimlerine sahip oldukları halde, ülkeler arasında görülen kalkınma farklılıkları, bunları uygulayan insan farkından; yâni, zihniyet, duyuş, tutum ve iman farkından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak, iktisat dünyasının/kalkınma hareketlerinin bütün dış görüntülerinin altında yahut gerisinde, kendine has iman dünyası ile insan gerçeği vardır; duyuş ve davranış biçimi, algılama tarzı ve tercihleri ile insanın bütün bir zihniyet ve ruh dünyası...

Görülüyor ki, bu bağlamda insan, istatistiklere yahut grafiklere konu yapılamayacak, ancak tarif, tasvir ve nitelenebilecek olan bir unsurdur. Aslında, bir unsur demek de yanlıştır; çünkü, kalkınma olayının bütününü kuşatan ve temellendiren bir olgudan söz edilmektedir.

Bir zamandan beri, iktisat tarihi açısından, yukarıda dokunduğumuz zihniyet ve ruh dünyası araştırmaları, iktisadî hayatın dış görüntüleri ile aynı hizda yürütülmeye ve incelenmeye başlanmış-

1 Sabri F. Ülgener, *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul, 1981, s. 12.

tır. Prof. Sabri Ülgener'in, iktisadî çözülme dönemimizin ahlak ve zihniyet meseleleri üzerine yaptığı yayınlar, bu konuda ülkemizdeki en yetkin çalışmalardır.

Bu araştırmalarda, sorulmuş fakat cevabı henüz verilememiş yahut verilemeyeceği ileri sürülmüş sorular vardır. Birisi, bu iki yapının karşılıklı etkileşim yahut sebep-sonuç ilişkisi içinde olup olmadıklarıdır. "Zihniyet sadece gövde ve yapıya eşlik eden bir gölge hadise midir; yoksa, gövde ve davranışı şekillendirmede ayrıca pay sahibi bir etken olduğu düşünülemez mi[2]?" Gerek Ülgener ve gerekse esinlendiği Weber, çalışmalarında iktisadî hayatın dış tezahürleri ile insanın zihniyet dünyası arasındaki koşutluğu tesbit ve tasvire yönelmişlerdir. Ülgener, bu iki yapı arasındaki sebep-sonuç ilişkilerinin yahut ne ölçüde birbirlerini şekillendirdiklerinin, uzun tartışmalara konu olabileceğini söyler.

Ülgener, Max Weber'in bu konuda, zaman zaman iktisadî hayatın dış yapısının belirleyiciliğine üstünlük tanımasına rağmen, farklı anlaşıldığını ifade eder. "Max Weber'e, Kalvinizmi kapitalist düzenin en etkili faktörü olarak ileri sürüyor diye, hem de kendisinin açık açık direnmesine, hatta zaman zaman aksini savunmasına rağmen, karşı çıkanlar az değildir."[3] Sebep-sonuç ilişkileri bakımından, her iki yönde de ölçüyü kaçıranların bulunduğunu ifade eden Ülgener, bir uca tarihi maddecileri, öbürüne de Werner Sombart'ı koyar.

Tarihi maddeciliğin, üretim ilişkilerini temel belirleyici, bütün diğerlerini de, ona göre beliren gölge olgular olarak gördüğü bilinmektedir. Sombart ise bu ilişkiyi tam tersine çevirir. Ona göre kapitalist zihniyet sadece kapitalist iktisadî hayatın dış olgularının iç yönü değil, "ayni zamanda kurucu ve şekillendirici unsurudur..... Her çağın kendine göre hakim bir zihniyeti vardır ve çağın iktisadî yaşayışı onunla biçimlenmiş olur."[4] Sombart, kapitalist düzenin doğuşunun da bir zihniyetin eseri olduğunu, şu kesin cümle ile açıklar: "(Atılgan) teşebbüs zihniyeti ile (temkinli) burjuva zihniyetinin

2 Sabri F. Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler,* Ankara, 1983, s. 21.
3 Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar...* s. 21.
4 a.g.e. s. 21.

karışımından vücut bulan ruh ve mizaç: Kapitalist zihniyet işte bu. Kapitalizmi yaratan da bu zihniyettir."[5]

Ülgener, ünlü çalışmasında, Ümit Burnu'nun keşfi ve ticaret yollarının Anadolu üzerinden kaymasını temel değişken olarak kabul eder ve bu olayın yol açtığı iktisadî çözülmenin ahlâk ve zihniyet dünyasını inceler. Bununla beraber, zihniyet ve ruh dünyasının, maddeci tarih anlayışına uygun olarak, "derivé" hislerden ibaret oldukları kabul edilse bile, bunların araştırılması gerektiğini, kaldı ki, hisler ve duyguların tarihin akışına zaman zaman bir "eser"den fazla bir varlık, bazen gerçek bir "müessir" olarak katıldıklarını yazar[6]. Ancak, yine de, "sözü sebep ve sonuç tartışmasına döktüğümüz an, bahsin, içinden çıkılmaz bir hal alacağı şüphesizdir" diye bağlar[7]. Bu durumda, araştırmacı için yapılabilecek olan şey, bu iki yahut daha çok yapı arasındaki mâna yakınlığını göz önüne sermektir. "Tarih sırası ile öncelik ve sonralığı değil, ancak yanyanalığı tesbit edebiliyoruz[8]." Ülgener, bu meselede teorik çerçevede bir kural konulamayacağını, ampirik olaylarda hangisinin önce veya sonra olduğunu ise tarihçinin söyleyebileceğini yazar.

Görülebileceği gibi, bu düşüncelerde, toplumun ruh dünyasının hangi zamanlarda ve niçin bir "müessir" gibi tarihin oluşumuna katıldığının açıklaması yoktur. Bu açıklama yapılamadığı için de, Ülgener, olaya teorik bir kural konulamayacağını, bunların münferit olgular şeklinde düşünülmesi gerektiğini ileri sürer.

Biz, bu tarihî oluşların bir ilkesi olduğunu düşünüyoruz. Hayatın dış yüzü -madde- ile iç yüzü -ruh dünyası- arasında kesintisiz bir etkileşim vardır. Bu etkileşimin yönü ve derecesini de, toplumun imanı belirler. İmanın gücü nisbetinde ruh dünyası hayatın maddesini kendi ölçü ve değerlerine göre biçimlendirir, zaafı ölçüsünde, hayatın maddesi tarafından toplumun ruh dünyası ezilir ve şekillendirilir.

Biz daha önceki yazılarımızda, imanın fert ve toplumda bir geri-

5 Nakleden, a.g.e. s. 22.
6 Ülgener, İktisadî Çözülme... s. 13.
7 Ülgener, Zihniyet, Aydınlar... s. 22.
8 a.g.e. s. 22.

lim yarattığını, bunun da, toplumun iş yapabilme/aksiyon gücünü oluşturduğunu ifade etmiştik. Burada aynî zamanda, toplumsal yahut ferdî gerilimin bir inancın değerleri ile ölçülenmesi söz konusudur. Ölçülenmemiş, bir inançla disipline edilmemiş gerilimin, hangi kaynaktan doğarsa doğsun, toplumsal hayat için tahrip edici olduğu düşünülmektedir.

Eğer, bu tesbitlerimiz doğru ise, tarihin oluşumunu değerlendirirken, gelişmenin kurucu gücü ve yönü/biçimi şeklinde bir ayırım yapmamız gerekecektir. İmanın içeriği ne olursa olsun, inanmanın şiddeti toplumsal gerilimi yani iş yapabilme kabiliyetini yaratır ki, bu, kurucu güçtür. İmanın içeriği, yani neye inanıldığı sorusunun cevabı ise, gelişmenin yönü ve biçimini belirler. Eğer Püritanizme, Kalvinizme inanıyorlarsa kapitalist bir dünya, eğer Marksizme inanıyorlarsa komünist bir dünya kurulur.

Bu bildiri çerçevesinde ayrıntılara girilmese de, bazı noktaları işaret etmek gerekecektir. İman, dış dünya ile sürekli etkileşim halinde olarak insanın zihniyet, tercih, tutum ve davranışlarını belirler. Ancak, bu belirleyicilik, imanın şiddetine bağlıdır. Eğer insan yeterince inanıyorsa, bakış açılarını, beklentilerini, bütün tercih ve davranışlarını, inancının emrettiği ölçüler içinde gerçekleştirir. Çevre şartları yani dış dünya nasıl olursa olsun, o, inandığı değerlerden sapmaz ve problemlerine buna göre çözümler bulur. Ülgener'inki de dahil, bu konudaki çalışmalarda, imanın zihniyetin teşekkülündeki rolüne, az çok işaret edilmekle birlikte, iman sabit bir olgu gibi düşünülmektedir. Halbuki, iman hem dış dünya ile sürekli etkileşen, hem de iç mekânizmaları itibariyle sürekli değişen, şiddeti ve etkisi farklılaşan bir olgudur. İslâm düşüncesinde, imanın değişip değişmeyeceği konusu, daha çok küfre gidilip gidilmeyeceği açısından tartışılmış, ancak sevgi, merhamet, nefret gibi kalbin amellerinin imana aykırı olamayacağı hususuna işaret edilmiştir.

Yeterince inanmış bir insanın, inancı ile eylemi arasında çelişki olamaz. Bunun olmaması için inanan insan, hayatın maddesini, inancının talepleri doğrultusunda ve ölçülerine göre biçimlendirir. Aynı inancı paylaştıkları farzedilen toplumlar arasındaki kültür/yaşayış farklılıkları, hayatın maddesinden doğar; göçebe, tarım yahut

sanayi toplumundaki farklı kültürler gibi. Ancak, hayatın maddesinin de inanç dünyasını sürekli etkilediğini unutmamak gerekir.

Çevre ile karşılaşarak zihniyeti belirleyen bu iman, ağırlıklı olarak dinî olmakla birlikte, ondan ibaret değildir. İnsanın/toplumun davranış ve tercihlerini, bakış açılarını motive edecek ölçüde güçlü olan her tür inanış, bu kavrama dahildir.

İmanın güçlü yahut zayıf olması insan/toplumun gerilimini yâni eylem gücünü yükseltip düşürdüğü, bu yoldan kültürü yaratıcı kıldığı yahut donuklaştırdığı gibi, Prof. Ülgener'in, bir araştırma konusu olacağını söylediği, ahlâk-zihniyet ayrışmasına da, açıklama getirmektedir. İşaret edeceğimiz ikinci mesele de budur.

Ülgener çalışmasında, iktisat ahlâkı ile iktisat zihniyeti kavramlarının ayırt edilmesi gerektiğini vurgular. İktisat ahlâkı "uyulması istenen normların ve hareket kurallarının toplam ifadesi! Öbürü, gerçek davranışında kişinin sürdürdüğü değer ve inançların toplamı!"[9] Yani, bir yanda imanın emrettiği soyut kurallar ve değerler, öbür yanda hayata, eyleme fiilen egemen olan kurallar ve değerler... Bu iki yapı, çoğu zaman birbiriyle uyum halinde olamaz. İnanç sistemleri ve onların sözcüsü kitapların yazdıkları başka, onlara inanmış görünen insanların fiilen yapıp eyledikleri daha başkadır. Bazı dönemlerde iman-söz ve davranış birbirine daha çok uyarken, bazı dönemlerde kitaba uymayan bir zihniyetin eylemlere egemen olduğu görülür. Bu yapıların "hangi noktalarda birbirlerine yaklaştıklarını ve ne gibi hallerde aralarında derin tezat uçurumları açıldığını araştırmak, fikir ve zihniyet tarihiyle uğraşanlar için çok ehemmiyetli ve alâka çekici bir tetkik mevzuu olabilir.[10]

Hiç de kolay olmayacak böyle bir incelemenin teorik çerçevesini, iman konusunda yukarıdan beri söylediklerimiz vermektedir. İmanın güçlü olduğu dönemlerde insanın ruh dünyası, hayatın maddesini biçimlendirmektedir; yani, insanî eylemler, -hayatın hangi alanında olursa olsun- ahlâka/kitaba uygun gerçekleşmektedir. Bu, Ülgener'in yaptığı ayırıma göre, zihniyetle ahlâkın örtüşmesi anlamı-

9 Ülgener, *İktisadi Çözülme...*, s. 21
10 a.g.e. s. 44-45

na gelmektedir. İman zayıflayıp, motivasyon gücü düştükçe, eylemler de iman ilkelerinden, ahlâkî değerlerden sapmaya yüz tutarlar. Böyle zamanlarda ferdî hırs ve tamahlar, disipline edilmiş, ölçülendirilmiş bir sosyal gerilim yaratmak yerine, infiratçı, gerilimi düşürücü, eylem gücünü kırıcı sapmalar olarak ortaya çıkarlar.

İmanın kavi, gerilimin yüksek olduğu dönemlerde, insan/toplum güvenli, atak ve yaratıcıdır. Kavramları algılayışı da daima ileriye, eyleme dönük ve yaratıcıdır. Bu dönemin insanı, "Faust" ruhlu diye nitelenen dinamik, aydın kişilikli bir insandır. İman zayıflamaya başlayıp, gerilimi düştükçe, canlılık ve yaratıcılık da kaybolur; kavramlar daha pasif ve içe dönük biçimde algılanmaya başlar. Bizim kültürümüzde, anlam ve çözümlemelerinde maalesef çok fazla yanlışlara düşülen "tevekkül" kavramının algılanış biçimlerindeki değişmeler, çok çarpıcı bir örnek olabilir. İmanın henüz kavi, toplumsal gerilimin yüksek olduğu dönemlerde, tevekkül, eylemi temellendiren, hareketin iç dinamiği önündeki bütün tereddütleri silen bir ilke olarak Barbaros Hayrettin Paşa'nın Preveze'deki hücum emrine girer: "Tevekkeltü taâlâllah niyet-i gaza, kasd-ı kâfir, bismillah..." Tevekkül burada, biraz sonra can pazarına çıkacak olan askerlerin, iradelerini köstekleyebilecek olan arkada bıraktıkları her şeylerine ve gelecekteki her türlü ihtimale Allah'ı vekil ederek, fütursuz saldırışlarının dayanağıdır; besmeleden önce gelen bir eylem ilkesidir. 1663 Avusturya seferinde Osmanlı ordusu Belgrat'da konaklar ve nereye yönelmek gerektiğini görüşmek üzere savaş divanı kurulur. Kararı, veziri âzam ve serdar-ı ekrem Fazıl Ahmet Paşa şöyle açıklar: "Allah'a tevekkül edip, Uyvar Kalesi'nin fethi içün yürümek gerektir." Görülüyor ki, eylem, yine tevekküle dayandırılmaktadır. Daha sonraki, toplumsal gerilimin düştüğü zamanlarda ise, ayni kavram, hayattan kaçışın, pısırıklığın bir örtüsü gibi algılanmaya başlamıştır.

Her kalkınma hareketinin canlı, ilkeli, kendine güvenen, atak ve yaratıcı insanlara ihtiyacı vardır; yani, gerilimi yüksek bir toplum, kalkınmanın ilk ve en büyük imkânıdır. Kalkınma yahut iktisadî hayatın biçimini, sosyal gerilimin iç talepleri ve imanın değerleri, gücü ölçüsünde belirler. Bunlar ve belirleyicilik güçleri her toplum-

da farklı olabilir; kalkınan toplumlarda ortak olan, sosyal gerilimdir.

İki binli yıllara girerken, toplumsal gerilimi yükselen Türkiyenin iç talepleri ve egemen zihniyet değerleri, üzerinde çok uzun durulması gereken bir meseledir. Türkiye'nin bir kalkınma ve topyekûn yükselme sürecine girdiği çok açık olarak görülmektedir. Fakat, bu kalkınmanın vadettikleri, asıl üzerinde tartışılması gereken konudur. Nasıl bir insan tipine ve nasıl bir beşerî ilişkiler düzenine gidiyoruz? Özellikle eğitimcilerimizin düşünmeleri gereken mesele budur.

Zeki Birdoğan

1946 yılında Kozan'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Adana'da tamamladı. İstanbul'da yüksek öğrenimini bitirip 1974 yılında Kimya Mühendisi oldu. 1975-1976 yıllarında Federal Almanya'da meslekî çalışmalar yaptı. 1977 yılında Türkiye Petrolleri'nin Batman Rafinerisi'nde göreve başladı. 1986 yılında Kırıkkale Rafinerisi'ne tayin oldu. 1995 yılında buradan ayrıldı. Halen Eti Holding AŞ. Genel Müdürlüğü'nde çalışmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır. Almanca bilir.

SU VE MADENLERİMİZ

Zeki Birdoğan

A. Sularımız

Su; canlı hayatın idamesi için vazgeçilmez bir kaynaktır. Suyun olmadığı bir mekanda canlı hayatın mevcutiyetini düşünmek imkân dışı bir şeydir. Kimyasal olarak iki Hidrojen atom (H2) ile bir oksijen (0) atomunun birleşmesinden su (H20) oluşmaktadır. Susuz bir hayatın olamayacağını bilen Anadolu halkı "Su hayattır" kelimelerini bir ata sözü haline getirmiştir.

Dünya su varlığı 1.4 milyar km3 (kilometre küp) olup, bunun %97.5'i tuzlu, %1.76'sı buzul, %1'i kullanılabilir tatlı sulardır. Bu oranlara bakınca tatlı su kullanımının ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca su kaynaklarının yeryüzündeki dağılımı da oldukça farklıdır. Bazı ülkeler doğal su zengini olurken bazı ülkeler ise ne yazık ki su fakiridir.

Türkiye'de Su Kaynaklarımız

Türkiye'nin su kaynakları meteoroloji ve hidroloji ağıyla kapsamlı bir şekilde incelenip değerlendirilmektedir. Bu çalışmalara göre yurdumuza yılda ortalama 501 milyar m^3 su düştüğü, bu miktarın 274 milyar m^3'nün toprak ve su yüzeyleri ile bitkilerden oluşan buharlaşma yoluyla atmosfere geri döndüğü 41 milyar m^3'nün ise sızmalarla yeraltı su rezervini beslediği tesbit edilmiştir. 186 milyar m^3 suyun ise muhtelif büyüklükteki akarsular vasıtasıyla denizlere ve kapalı havzalardaki göllere boşalmak üzere akışa geçtiği hesaplanmaktadır. Komşu ülkelerden yurdumuza giren nehirlerin ise toplam 7 milyar m^3 civarında bir su kütlesini getirdiği kabul edilmektedir.

Meteorolojik ortalamaları dikkate alırsak Türkiye'nin yenilenebilir toplam su kaynağının 234 milyar m^3 olduğu görülür. Aşağıda verilen tablo bu su kaynaklarını göstermektedir.

Tablo 1

Türkiye'nin Su Kaynakları

Türkiye Yıllık Yağış Ortalaması	=	642.6 mm..
Türkiye'ye Düşen Yıllık Ortalama Yağış Miktarı	=	501 Milyar m^3
Buharlaşma İle Atmosfere Geri Dönen Su Miktarı	=	274 Milyar m^3
Yeraltı Su Rezervlerini Besleyen Su Miktarı	=	41 Milyar m^3
Yıllık Akış Miktarı	=	186 Milyar m^3
Yıllık Akış /Yağış Oranı	=	% 37
Komşu Ülkelerden Doğan Akarsular Yoluyla	=	6.9 Milyar m^3
Yıllık Yenilebilir Tatlı Su Potansiyeli	=	234 Milyar m^3

Yapılan hesaplara göre yer üstü sularımızın %29'unu oluşturan 95 milyar m^3 su, teknik ve ekonomik olarak kullanılabilecek miktardadır. Komşu ülkelerden doğup yurdumuza giren 7 milyar m^3'lük suyunda 3 milyar m^3'ünü yukarıdaki miktara ilave etmek gerekir. Yeraltı sularımızda 12 milyar m^3'ü kullanılabilir durumdadır. Dolayısıyla Türkiye'nin kullanılabilir su miktarı 110 milyar m^3'dür. Şu anda kullanılabilir su potansiyelimizin %37'sini kullanmaktayız. Aşağı yukarı 35.6 milyar m^3 olan kullanma suyumuzun %74'ü sulama, %15'i belediyelerde %11'i de endüstriyel amaçlarla kullanılmaktadır. Yaklaşık 75 milyar m^3 su varlığımızın daha kullanım imkânı mevcuttur.

Ülkemizde kişi başına su tüketimi 1830 m^3'dür. Su zengini sayılabilen bir ülkede kişi başına tüketimin 10000 m^3'den fazla olması gerekir. Bu rakama bakınca Türkiye'nin su kullanım bakımından fakir bir ülke olduğu görülecektir. Bunun sebebi su kaynaklarının dengesiz dağılımı ve kullanım alt yapılarının yetersizliğidir.

Tablo 2

Drenaj Sahaları Bakımından Havzalara Göre Yıllık Su Potansiyeli (186 Milyar m3)

	Ortalama Yıllık Akış (Milyar m3)	Potansiyele İştirak (%)
Fırat	31.61	17.0
Dicle	21.33	11.5
Doğu Karadeniz	14.90	8.0
Doğu Akdeniz	11.07	6.0
Antalya	11.06	5.9
Batı Karadeniz	9.93	5.3
Batı Akdeniz	8.93	4.8
Marmara	8.33	4.5
Seyhan	8.01	4.3
Ceyhan	7.18	3.9
Kızılırmak	6.48	3.5
Sakarya	6.40	3.4
Çoruh	6.30	3.4
Yeşilırmak	5.80	3.1
Susurluk	5.43	2.9
Aras	4.63	2.5
Konya	4.52	2.4
Büyük Menderes	3.03	1.6
Van Gölü	2.39	1.3
Kuzey Ege	2.09	1.1
Gediz	1.95	1.1
Meriç	1.33	0.7
Küçük Menderes	1.19	0.6
Asi	1.17	0.6
Burdur Göller	0.50	0.3
Akarçay	0.49	0.3
Toplam	186.05	100.0

Yıllık su potansiyeli bakımından en büyük beş havzamız sırasıyla Fırat (31.6l milyar m^3), Dicle (21.33 milyon m^3), Doğu Karadeniz (l4.90 milyar m^3), Doğu Akdeniz (ll.07 milyar m^3) ve Antalya (ll.06 milyar m^3).

Su kaynaklarımızın amaca uygun kullanım ve dağıtımıyla ilgili olarak l954 yılında D.S.İ (Devlet Su İşleri) Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bir kamu kuruluşu olan DSİ yerleşim alanlarına içme, kullanma ve endüstri suyu sağlanması, sulama drenaj, enerji üretim, doğal yaşamın korunması ve iyileştirilmesi,balıkçılık,avcılık için uygun alanlar sağlanması ve bu alandaki projelerin yapılması ve uygulanmasını üstlenmiştir.

Su kaynaklarının ülke ekonomisine en iyi şekilde katkı sağlaması için ön inceleme, master plan projelendirme, uygulama izleme ve işletme DSİ'nin en başta gelen görevleridir.

Bu çalışmaların en başında gelen, baraj inşa etmek ve suyun kullanımını planlamaktır.

Ülkemizin ilk barajları Osmanlı döneminde çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere içme suyu maksatlı 8-20 metre yüksekliğindeki su bentleridir. Cumhuriyet döneminin ilk barajı 1930-1936 yılları arasında inşa edilen Çubuk (1) barajıdır. 1950 yılından sonra ise gerek içme gerek sulama ve gerekse elektrik üretimine yönelik baraj inşaatlarına hız verilmiştir. 1997 yılı başında Dünya Barajlar Kütüğü kayıtlarına göre Türkiye'de ICOLD (Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu) standartlarında 406 adedi işletmede ve 219 adedi inşa halinde olmak üzere toplam 625 baraj bulunmaktadır.

Tablo 3

Türkiye'deki Barajların Yükseklik ve Tiplerine Göre Dağılımı

Tipi	Toprak Dolgu		Kaya Dolgu	Beton Ağırlık		Kemer	Toplam
Adedi	505		105	9		6	625
Yükseklik	0-15M	16-29M	30-59M	60-99M	100-149M	150M	Toplam
Adedi	8	247	255	88	17	10	625

Su varlığımızı ekonomik zenginliğe dönüştüren barajlarımızın büyük bölümü içme, kullanma ve sulama amaçlıdır. 1997 yılı başı

itibari ile 97 adet hidroelektrik santralları akarsularımız üzerinde 9933 MW kurulu gücü ile ülkemize yılda ortalama 36.3 milyar kilovat saat enerji kazandırmaktadır. Önümüzdeki Üçüncü bin yıl başlarında akarsularımız üzerine kurulabilecek ilave barajlarla maksimum HES (hidroelektrik santralı) kapasitemiz olan 35.059 MW kurulu güce, 123.799GWh (123.799 milyon kilovat saat) yıllık üretime ulaşmamız gerekmektedir.

Su kaynaklarımızın önemli kullanım alanlarının başında topraklarımızın sulanması gelmektedir. Tarım alanlarının 23 milyon hektarı sulanabilir yapıya sahiptir. Ancak su yetersizliği sebebiyle 8,5 milyon hektarın da sulamaya gidilebileceği belirlenmiştir. Bunun 4.6 milyon hektarı DSİ Genel Müdürlüğü, 2.9 milyon hektarı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1 milyon hektarının da çiftçi imkânları ile sulanması düşünülmektedir. 1998 yılı sonu itibari ile sulanabilen tarım alanlarının 4.6 milyon hektar olabileceği planlanmıştır.

2030 yılında Türkiye kullanılabilir 110 milyar m^3 suyun tamamını kullanacaktır. Bunun 74 milyar m^3ü sulamada, 15.1 milyar m^3ü evsel içme ve kullanma amaçlı, 11 milyar m^3ü endüstriyel amaçlı kullanılacaktır. 2030 yılından sonra su açığının ortaya çıkacağı görülmektedir.

Üçüncü bin yılın nüfus artışları, peşinden önemli ölçüde su sıkıntıları getirecektir. Dünyanın büyük bölümü su kıtlığı ve bunun peşinden gelecek olan problemlere hazırlıklı olmalıdır. Su kaynaklarının geliştirilmesi pahalı da olsa, devletimiz proje ve tedbirleri şimdiden almalıdır. Zira ekonomik gelişmişlik suya olan ihtiyacı her geçen gün artırmaktadır. Su kaynaklarının en verimli bir şekilde değerlendirilmesi için gerekli yasal ve finansal çağdaş tedbirlerin alınması en önemli meselemiz olmalıdır.

Türkiye Akarsuları Hakkında Genel Bilgiler

Karadenize Dökülenler: Karadenize dökülen akarsularımızdan bir çoğu kısa uzunlukta ki sellerdir.

Doğu Karadeniz bölgesinde Harşit çayı (134 km), Ordu yakınında denize dökülen Melet Suyu (125 km); Batı Karadeniz bölgesinde Bartın Çayı belli başlılarıdır.

Bunların dışında iki ırmak, doğuda Çoruh ve batıda Filyos oldukça içerilere kadar sokulmuştur.

Anadolu içlerinden gelip Karadeniz'e dökülen en önemli ırmaklarımız Yeşilırmak (468 km), Kızılırmak (1082 km) ve Sakarya (824 km) dır.

Yeşilırmak: Belli başlı üç kolun birleşmesiyle oluşur. Bunlar Çekerek, Tozanlı ve Kelkit çayıdır.

Kızılırmak: Kızıl dağdan çıkar Yeşilırmak gibi Devrez çayını (170 km) Gökırmağı (140 km) ve Delice ırmağını (426 km) içine alarak Karadeniz'e dökülür.

Filyos ırmağı: İki kolu vardır. Biri Bolu suyu, diğeri'de Gerede (260 km) çayıdır.

Sakarya: İçbatı Anadolu yaylarının güney-doğu kesimlerinden doğar. Üç kolu vardır. Bunlar Porsuk çayı, Ankara çayı ve Kimir çayıdır. Karadenize dökülmeden az önce Mudurnu suyu ile birleşir.

Akdenize Dökülenler: Akdeniz'e dökülen akarsularımız genel olarak kısa uzunlukta ve yazın suları azalan sellerdir. Dalaman ve Koca çaylarını bunlara örnek verebiliriz.

Antalya Körfezi'ne dökülen Aksu ve Köprü Suyu büyük göller yakınına kadar sokulmuşlardır. Daha doğuda Göksu vardır.

Akdenize dökülen en önemli iki ırmak Seyhan(560 km) ve Ceyhan(509 km)'dır.

Seyhan: Ana kolu Zamantı'dır. Daha doğuda ikinci kolu Göksu'yu (250) km içine alır. Adana'ya varmadan az önce Çukurova'ya girer ve Tarsus Çayı'nın ağzı yakınında denize dökülür.

Ceyhan:Kolu Aksu çayıdır. İskenderun Körfezi'nin ağzında denize dökülür.

Marmaraya Dökülenler: Trakya yöresinden bu denize hiçbir akarsu dökülmez. Anadolu kesiminden karışanların belli başlıları Susurlu Irmağı ile Gönen ve Kocabaş çaylarıdır.

Susurluk Irmağı: Şaphane dağından çıkar. Koçaçay (170), Kirmasti Suyu, Nilüfer Çayı kollarını oluşturur. Trilye'nin batısından Marmara'ya dökülür.

Gönen Çayı: Gürgen dağından çıkar ve Erdek körfezine dökülür (115 km).

Kocabaş Çayı:Kazdağlarının kuzey eteklerinden doğar ve Marmara'ya dökülür.

Ege Denizine Dökülenler: Ege Denizine dökülen belli başlı akarsular. Bakırçayı, Gediz Küçük ve Büyük Menderes'tir.

Bakırçayı (350 km): Şifa dağından çıkar ve Çandarlı körfezine dökülür.

Gediz (350 km): İki kolu vardır. Derbent Suyu ve Kum Çayı'nı içine alır ve İzmir Körfezi'ne dökülür.

Küçük Menderes (140): Boğazdan iner ve Kuşadası Körfezi'ne dökülür.

Büyük Menderes (529km): Bir kolu Dinar'dan çıkar. Kufi Çayı ile birleşir. Banaz Çayı, Çürüksu, Akçay ve Çine suyunu içine alarak Ege Deniz'ine dökülür.

Yabancı denizlere dökülen akarsularımızı meydana getiren Doğu Anadolu akarsuları, yüksek ve dağlık, kışları şiddetli, yağışları oldukça bol olan bir bölgeden çıkar. Doğu Anadolu'nun ırmakları arasında en önemlileri: Aras (920 km), Kura (bütün uzunluğu 1300 km), Fırat (bütün uzunluğu 2800 km) ve Dicle (bütün uzunluğu 1900 km)'dir. Aras ve Kura birleşerek Hazar Denizi'ne, Fırat ve Dicle birleşerek Basra Körfezi'ne dökülür. Bütün bu ırmakların yalnız yukarı çığırları topraklarımızda bulunur.

Yabancı Topraklarda Doğan Akarsularımız: Balkan yarımadasının güneydoğusundan geçen Meriç (490 km) ırmağı Edirne yakınında Batı Trakya'dan gelen Arda ve Bulgaristan'dan gelen Tunca çayları ile birleşir ve Ege Denizi'ne dökülür. Asi nehri (380 km) Lübnan da Baalbek yakınında Elbika çukurluğundan doğar. Amik gölünün

fazla sularını alır ve Süveydiye yakınında İskenderun körfezine dökülür.

B. Madenlerimiz

Madencilik eski çağlarda, özellikle Anadolu'da aktif olduğu için medeniyetlerin gelişmesi mümkün olmuştur. Meselâ Mermer, Anadolu'dan bütün Akdeniz memleketlerine gönderilmiş, demir, Mısır ve Kıbrıs yoluyla Anadolu'dan Avrupa'ya geçmiştir.

Ortaçağda geri kalmış olan Avrupa, kömürden buhar enerjisi elde ederek ve kömürün katkısıyla demir cevherinden çelik üreterek Sanayi İnkılâbını yapabilmiştir.

Ülkemiz önemli uygarlıkların beşiği olduğu gibi metallerin ilk kullanıldığı, metal işçiliği, ticareti ve dağıtım kanallarının oluşturulduğu ilk yer olma özelliğine sahiptir. Bu gün Türkiyemiz bor, krom, nadir toprak elementlerinde şanslı durumdadır. Bor krom ve bazı endüstriyel minerallerde ekonomik ölçekte üretim yapılmasına rağmen nadir toprak elementleri olan trona ve toryum gibi bazı madenlerde henüz üretim aşamasına gelinmemiştir. Ancak ülkemiz için umut vaad eden bu üç maden grubunda Eti Holding'de yoğun çalışmalar devam etmektedir.

Madenciliğin Gayri safi millî hasılaya (GSMH) yaptığı katkı takriben 2 milyar doların üstünde olup bu da % 1,3-2 lik bir orana tekabül eder.

Madencilik sektörü istihdam ağırlıklı bir sanayi dalıdır. Daha çok kırsal kesimde faaliyet gösteren madencilik endüstrisi, işsizliği giderir ve yöresel olarak refah seviyesini yükselterek büyük şehirlere göçü önler. Madencilik sektörü bu özelliğiyle Türkiye'miz için ayrı bir öneme haizdir.

Maden Potansiyelimiz

Türkiye maden potansiyelini üç gruba ayırmak suretiyle incelememiz uygun olacaktır.

- Enerji Hammaddeleri
- Metalik Madenler
- Endüstriyel Hammaddeler

1- Enerji Hammaddeleri Potansiyeli

a- Jeotermal Enerji Potansiyeli

Ülkemiz jeotermal enerji varlığı bakımından dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer almakta ve jeolojik potansiyel 31.500 MWt olarak tahmin edilmektedir. Sıcaklığı yer yer 100 C'ye ulaşan 600'ün üzerinde sıcak su kaynağımız mevcuttur. Ancak iyi bir sondaj çalışmasıyla bu sayının ikiye katlanması mümkün görülmektedir.

Jeotermal Enerjisinin Uygulama Alanları aşağıda gösterilmiştir.

1- Elektrik Üretimi: 20 MW kurulu gücündeki ilk jeotermal santral Denizli Kızıldere sahasında 1984 yılında kurulmuştur.

2- Konut Isıtması: 1996 yılı itibariyle 90 bin TEP (Petrol Eşdeğeri Ton) olarak gerçekleşen Jeotermal ısı enerjisi ile Gönen, Simav, Kırşehir, Balçova, Kızılcahamam, Kozaklı, Afyon, Gediz, Havza, Salihli'de konut ısıtma uygulaması yapılmaktadır.Bazı yerlerde Isıtma Sistem inşaatları devam etmektedir.

3- Sera Isıtması

4- Endüstriyel Uygulamalar: Karbondioksit üretimi, deri tabaklama ve yün agartmada yararlanılmaktadır.

5- Termal Turizm: Balçova, Yalova, Afyon, Ömer, Sandıklı, Gönen, Haymana, Bolu ve Havza'da modern tesislerde insanlara sağlık hizmetleri sunulmaktadır.

b- Kömür Potansiyeli

Ülkemiz kömür potansiyelinin belirlenmesi, yeni kömür sahalarının araştırılıp bulunması, bulunan yatakların ekonomik özelliklerinin ve rezervinin tesbiti bir devlet kuruluşu olan M.T.A (Maden Tetkik Arama) Genel Müdürlüğü'nün görevidir. Özel sektörün aramalardaki payı oldukça küçüktür.

Bu güne kadar yapılan çalışmalar sonunda 117 ekonomik saha bulunuştur. Bu yataklardan 47 adedi 1-10 milyon ton, 20 adedi 10-20 milyon ton, 42 adedi 20-100 milyon ton, 9 adedi 100-250 milyon ton, 4 adedi 250 milyon tonun üzerinde, 1 adedi de 3 milyar tonun üzerindedir.

Tablo 4
Türkiye Maden Potansiyeli

	Rezerv(Gör+Muh)(Ton)	Açıklamalar
Altın	ll2.8	Metal Au
Alünit	4.000.000	%7.54 K2O
Antimuan	106306	Metal Sb
Asbest	29 646 379	Değişik lif boylarında,lif yüzdesi%4ün üzerinde
Asfaltit	74 370 000	AID:2876-5536 Kcal/kg
Bakır	2 279 2210	Metal Cu
Barit	35 001 304	%7l-99 BaSO4
Bentonit	250 543 000	Sondaj+Döküm+ağartma
Bitümlü Şist	l 641 381 000	Or.AID 541-1390 Kcal/kğ
Boksit	87 375 000	%55 Al2O3(25.667.000 Metal Al)
Bor	l 805 709 953	%24.4-35 B2O3
Civa	3 820	Metal Hg
Çinko	2 294 479	Metal Zn
Demir	149 925 000	%55 Fe(82 458 750 t metal Fe)
Diatomat	44 224 029	İyi kalite
Disten	3 840 000	%2l-52 Al2 O3
Dolomit	15 887 160 000	% l5 MgO ve üzeri
Feldspat	239 305 500	Albit ve Ortoklaz
Fosfat	70 500 000	%l9 P2 05
Fluorit	2 538 000	% 40-80 CaF2
Graft	90 000	2-l7 C
Gümüş	6062	Metal Ag
Kaolen	89 063 770	% l5-37 Al2=3
Kaya Tuzu	5 733 708 017	% 88.5 üzeri NaCliçerikli (200.000.000 ton göl rezerv)
Kl(Ser-Ref)	354 362 650	Seramik+Refrakter kili
Krom	25 931 373	%20 üzeri Cr2O3
Kurşun	860 387	Metal PB
Kuvars Kumu	1 307 414 250	%90 Üzeri SIO2
Kuvarsit	2 270 287 821	%90 Üzeri SIO2
Kükürt	626 000	%32 S
Linyit	7 964 982 000	AID:868-5000 kcal/kg
Lületaşı	(sandık)l 483 000	İyi,orta kalite
Manganez	4 560 000	%34.54 Mn(Metal Mn içeriği l (l.576.000)
Manyezit	lll 368 020	%4l-48 MgO
Mermer	5 l6l milyon M3	toplam ponsiyel rezerv (l3 933 milyon ton)
Perlit	5 690 027 600	Değişik genleşme oranlarında
Pomza	(m3) l 479 556 876	İyi kalite
Profilit	6 644 000	Seramik+refrakter+çimento
Sepiyolit	13 546 450	%50 üzeri sepiyolit içerikli
Sodum Sülfat	16 536 000	%8l NaSO4(l.304.000 tonu göl rezervi)
Stronsiyum	665 082	%72 üzeri SrSO4
Talk	482 736	İyi kalite
Taşkömürü	l 126 548 000	İyi kalite
Toryum	380 000	%0.24 ThO2
Trona	2 33 3l7 680	%56 üzeri Trona
Uranyum	9 l37	% 0.05-0.lU3 O8
Volfram	36 7l9	Metal W
Zeolit	l9 923 750	Klinopitilolit+Höylandit
Zımpara	3 735 082	İyi kalite

Kömür Rezervlerimiz aşağıdaki gibidir.

a) Linyit Rezervleri:

Görünür : 7.339.046.000

Muhtemel : 625.936.000

Mümkün : 110.014.000

Toplam : 8.074.996.000 tondur.

Türkiye Linyit varlığı yönüyle şanslı sayılabilecek ülkelerdendir. Toplam rezerv 8 milyar tondur. Ancak bu rezervin çok büyük bölümü düşük kalorilidir. Toplam rezervin %69'unun kalori değeri 2000'nin altında, %29'un kalori değeri 2000-4000 arası, %2'si ise 4000 kalorinin üzerinde bir yapıya sahiptir.

b) Taş Kömürü: Ekonomik taş kömürü yatakları Zonguldak ve yöresinde yoğunlaşmıştır. Ülkemiz taş kömürü rezervi 1.126.000.000 tondur. Bu rezervin 428 milyon tonu görünür, geri kalanı ise muhtemel-mümkün kategorisindedir.

Yıllık taş kömürü üretimimiz 2.5 milyon ton civarında olup bu miktar özellikle demir-çelik sektörünün ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Yıllık taş kömürü ihtiyacımız 10-12 milyon ton civarındadır. Açık, ithal yoluyla karşılanmaktadır. M.T.A yeni kömür yatakları bulmak amacıyla çalışmalarına devam etmektedir.

c) Bitümlü Sist: Bitümlü Sist yataklarının önemli bölümü Batı Anadolu'da bulunur. Toplam rezerv 1.6 milyar ton civarındadır. Türkiye'de ticarî anlamda bitümlü sist üretim ve tüketimi yoktur. Kalori değeri düşüktür.

d) Uranyum: Ülkemizin Uranyum rezervi 9129 tondur. Ancak bu rezerv düşük tenörlüdür. Türkiye'nin şu anda üretimi ve tüketimi yoktur. Kurulması düşünülen Nükleer Santral yakıtının ithal edilmesi yoluna gidilecektir. Ekonomik olabilecek uranyum aranmasına M.T.A tarafından özellikle Doğu Karadeniz yöresinde devam edilmektedir.

e) Toryum: Türkiye'nin Toryum rezervini 380.000 ton olup Eskişehir Kızılcaören yöresinde 1960 yılında M.T.A tarafından keşfedilmiştir. Tenörü %0,2'dir. Toryumun zenginleştirilmesiyle ilgili teknik problemler henüz çözülemediğinden üretime geçilememiştir. Az miktardaki ülke ihtiyacı ithal yoluyla karşılanmaktadır.

f) Asfaltit: Asfaltit yatakları Şırnak ve Silopi yöresinde yer almaktadır. Belirlenen toplam rezerv 82 milyon ton olup açık işletme üretimi yapılmaktadır. Kalori değeri (3000-5500 Kcal kğ)yüksek olan bu enerji kaynağı Doğu Anadolu yöresinde ısınma amaçlı olarak kullanılmaktadır.

g) Petrol: 1940'lardan beri ülkemizde petrol araştırması yapılmaktadır. İşletilebilir petrol rezervi 150 milyon tondur. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın 1997 üretimi 2.655.740 ton olarak gerçekleşmiştir.

Bu rakam ülke petrol üretiminin % 76'sına karşılık gelmektedir.% 24'lük üretim yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye Petrolleri yukarıda miktarı verilen petrolü 631 kuyudan sağlamaktadır. Ülke ihtiyacının % 10'luk bölümü yerli kaynaklardan karşılanırken geri kalan kısmı ithal edilmektedir.

ı) Doğalgaz: Türkiye'nin bilinen doğalgaz rezervi 14 milyar m^3 tür. 1997 yılı üretimimiz 250 milyon m^3 tür. Aynı yılın ülkemiz ihtiyacı 8 milyar m^3 olup bu açık ithal yoluyla karşılanmaktadır.

Yapılan araştırmalar ülkemizin petrol ve doğalgaz yönünden zengin olmadığını göstermektedir.

2- Metalik Maden Potansiyeli

Anadoluda bilinen en eski madencilik çalışmaları M.Ö. 8000 yıllarına kadar gitmektedir. Bu kadar eski zamanlarda yapılan maden işletmeciliği Anadolu'nun dünya madenciliğinin beşiği olarak adlandırılması sonucunu doğurmuştur.

Türkiye maden yataklarımız çeşitliliği açısından dünyanın sayılı ülkelerinden biridir. Ancak bu çeşitlilikle orantılı olarak birkaç maden dışında (bor, krom, linyit) Dünya çapında maden yataklarına sahip değildir. Ülkemiz jeolojik yapısının karmaşıklığı bir yandan çok çeşitli maden yataklarının oluşumuna sebep olmuş, öbür yandan bu karmaşıklık maden yataklarının aranıp bulunmasını zorlaştırmış, yatakları kırıp parçalayarak, veya aşındırıp taşıyarak potansiyellerini küçültmüştür.

Ülkemizde 3500'e yakın metalik maden yatak veya zuhuru bulunmaktadır. Bunlar demir, krom, bakır, kurşun, çinko, manganez, alüminyum, antimuan, molibden, nikel, wolfram, altın, gümüş ve civa yataklarıdır.

Tablo 5
Madenlerde Dış Satım

Maden Cinsi	1991	1992	1993	1994	1995	1995(%)
Bor	133 028 369	130 891 754	120 519 881	120 881 387	133 750 507	33.07
Krom	46 358 677	32 562 712	19 471 141	33 548 173	93 213 989	23.05
Manyezit	40 746 644	39 309 907	33 240 636	39 958 377	44 132 800	10.91
Bakır	1 395 640	10 504 542	9 237 841	10 026 574	35 023 937	8.66
Feldpast	4 628 073	7 154 602	6 740 483	9 505 324	15 445 467	3.82
Çinko	4 503 263	3 178 072	2 042 918	3 666 244	13 331 203	3.30
Metalik cürüf	453 825	2 069 969	2 092 694	4 311 148	11 136 689	2.75
Mermer	9 457 248	9 498 887	8 593 070	9 153 332	9 984 292	2.47
Pomza	11 422 131	10 906 322	10 595 284	9 436 553	9 923 116	2.45
Barit	8 420 759	3 182 774	3 686 493	4 108 671	6 367 315	1.57
Kaolen	1 541 221	2 226 942	2 623 887	4 136 759	5 891 552	1.46
Perlit	2 037 644	2 693 428	3 005 333	2 896 885	4 601 294	1.14
Granit	241 471	731 789	1 443 362	2 177 023	3 736 637	0.92
Bentonit	1 632 603	1 553 175	1 726 415	2 436 265	2 967 613	0.73
Zımpara	1 035 012	2 041 196	1 769 221	1 747 592	2 552 688	0.63
Alçıtaşı	177 074	394 500	1 060 067	1 554 562	1 808 733	0.45
Stronsiyum	7 013 112	2 622 400	2 924 000	1 496 000	1 599 700	0.40
Diğerleri	10 996 779	7 816 278	5 554 714	11 132 830	8 969 989	2.2:
Toplam	285 089 545	269 339 249	236 327 440	272 173 699	404 437 521	100.00

Kaynak : Dış Ticaret Müsteşarlığı

Yukarıdaki rakamlar ABD Doları üzerindendir.

a) Demir: Ülkemizin en önemli demir yatakları Sivas, Malatya, Kayseri, Adana bölgelerinde yoğunlaşmıştır. İşletilebilir veya yakın bir gelecekte işletilebilecek baz demir cevheri rezervleri, %55 ortalama tenör alındığında 101.513.000 ton görünür, 48.923.000 tonu muhtemel olmak üzere toplam 149.925.000 ton civarındadır.

Ülkenin yıllık üretimi 6.000.000 ton tüketimi ise 8.000.000 tondur. İthalat 2.000.000 tondur.

b) Bakır-Çinko-Kurşun: Bakır-Kurşun-Çinko yataklarımız genelde Doğu Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu yörelerinde toplanmıştır. Ayrıca yeni yataklarında bulunma ihtimalleri yüksektir.

Türkiye Bakır rezervi 2.280.000 ton dolaylarındadır. Yıllık blister bakır üretimimiz 7.5000 tondur.

Doğu Karadeniz bölgesi, Güneydoğu Anadolu kenar kıvrımları kuşağı Çanakkale- Balıkesir-Yozgat- Akdağ madeni- Orta Toroslar aramalar yönünden birincil önceliğe sahip yörelerdir.

c) Altın: Türkiye'nin jeolojik yapısı altın cevherleşmesi yönünden oldukça elverişlidir. Gerek Batı Anadolu bölgesi gerekse Doğu Karadeniz bölgesi dünya altın yataklarının bulunduğu bölgelerle tipik benzerlik göstermektedir. Bu bakımdan ülkemizde bilinen altın varlığının gerçekte daha fazla olabileceği düşünülmektedir. Bugün işletilebilir altın rezervi 76 ton, potansiyel rezerv 17, ton altının yan ürün olarak elde edilebileceği baz metal cevherleşmelerindeki altın rezervleri 42 ton kadardır.

a) Gümüş: Türkiye'nin en büyük gümüş yatağı Kütahya Gümüşköy yatağı olup, halen Eti Holding tarafından işletilmektedir. Toplam gümüş rezervimiz 6.062 ton civarındadır.

e) Krom: Türkiye'deki krom yatakları Elazığ, Erzincan, Denizli, Bursa, Kütahya, Eskişehir, Mersin, İskenderun ve Kahramanmaraş yörelerine dağılmıştır. Toplam rezervimiz 224 milyon ton olup,bunun 26 milyon tonu %20 Cr2O3, 198 milyon tonu ise % 5.4 Cr2O3 düşük tenörlüdür. Yıllık üretim 1,2 milyon ton olup, bu miktarın 300 bin tonu iç tüketimde kullanılmakta, 900 bin tonu ise ihraç edilmektedir.

f) Alüminyum: Alüminyum üretiminde kullanılan en ekonomik hammadde Boksit'tir. Dünya Boksit rezervinin %2'si Türkiye'dedir. Toplam Boksit rezervimiz %55 Al2O3 tenöründe 87.35.000 tondur. Bu rakam 25.667.000 ton metal Alüminyum demektir.

g) Ülkemizin muhtelif yörelerinde bulunan Nikel, Antimon, Civa, Volfram, Molibden ve Manganez gibi metalik madenlerin rezervleri Tablo 4'de verilmiştir.

3- Endüstriyel Hammadde Potansiyeli

Türkiye endüstriyel hammadde çeşitliliği ve rezerv yüksekliği bakımından zengin bir konuma sahiptir. Bugün 30 civarında endüstriyel hammadde üzerine madencilik faaliyeti sürdürülmekte

olup, başta Bor minarelleri olmak üzere, Manyezit, Feldpat, Ponza, Perlit, Mermer, Stronsiyum gibi hammaddelerde önemli ihracat kapasitelerine ulaşılmıştır.

a) Bor: Balıkesir-Bigadiç, Kütahya-Emet, Eskişehir, Bursa-Kemalpaşa kolamonit yatakları 1.8 milyar ton toplam rezerve sahip olup bu miktar dünya bor rezervinin %50'den fazlasını oluşturur. Üretim 2 milyon ton olup 1,5 milyon tonu iç tüketime, 500 bin tonu ise yurt dışına satılmaktadır.

b) Trona: Beypazarı Trona (Doğal soda) yatağı % 56 Trona içerikli 235 milyon ton rezerve sahiptir.

Amerika'dan sonra Dünyanın en büyük rezervidir. Bu yatak 1979 yılında bulunmuştur.

Beypazarı Trona projesi kapsamında, yeraltı üretim yöntemleri ile yılda 2 milyon ton civarında Trona çıkarılması ve çıkarılan Trona'nın işlenmesi ile yılda 1 milyon ton soda külü üretilmesi planlanmaktadır. Yatırım tutarı 300 milyon dolar olacak işletmede üretilen soda külünün satış hasılası 175 milyon dolar olacak ve bunun büyük bir kısmı ihraç edilecektir. Proje yaklaşık 500 kişiye istihdam imkânı sağlayacaktır.

c) Sodyum Sülfat: Ankara-Çayırhan Sodyum sülfat yatağı,%8l Na2SO4 tenörlü 3,5 milyon ton,%30 un üzerindeki Na2SO4 içerikli 194 milyon ton rezerve sahiptir. Ayrıca Denizli Çardak ve Konya-Bolluk göllerinde kurulu tesislerden de yılda 300 bin ton üretim yapılmaktadır.

d) Kaya Tuzu: Türkiyemizin toplam 6 milyar ton'un üzerinde kaya tuzu rezervi vardır. Ayrıca deniz ve göllerimizden de tuz üretimi yapılmaktadır.

e) Manyezit: Geleneksel ihraç ürünlerimizden olan manyezit ülkenin birçok yerinde vardır. Toplam bilinen rezerv 111 milyon tondur. Yıllık üretim 1,5 milyon ton olup 220 bin tonu ihraç edilmektedir. Yüksek kapasiteli demirçelik sanayimizin reflaktör tuğla ihtiyacını karşılamaktadır.

f) Perlit-Pomza: Perlit rezervimiz 5.7 milyar m^3'tür. Yıllık üretim 280 bin ton olup bunun 200 bin tonu ihraç edilmektedir. Pomza rezervimiz 1,5 milyar m^3 olup yıllık üretim 1,3 milyon m^3, ihracat ise 120 bin m^3tür.

Hafifliği, üstün ısı ve ses yalıtım özelliği ile son derece ekonomik inşaat malzemeleri olan perlit ve ponza, inşaat sektörünün hizmetine sunulan, ancak yeterince kullanılmayan sanayi hammaddeleridir. Milyarlarca metreküplük perlit ve pomza rezervlerimiz, yaygın kullanımın sağlanması halinde yapılarda önemli bir enerji tasarrufu sağlayacak, depremlerde hasarı azaltacaktır. Ayrıca gelişmiş teknolojilerde üretim yapılması durumunda her iki hammadde için mevcut ihracatı birkaç kat artırmak mümkündür.

Tablo 6
Dünya Maden Üretiminde Türkiye'nin Yeri (1993)
(Ton, Metal İçeriği)

MADEN CİNSİ	DÜNYA ÜRETİMİ	TÜRKİYE ÜRETİMİ	DÜNYADAKİ PAYI (%)	DÜNYA SIRALAMASI
Bor	2 579 961	1124 484	43.59	1
Perlit	1 802 740	213 000	11.82	3
Krom	4 011 077	275 400	6.87	4
Feldspat	6 562 210	519 762	7.92	4
Manyezit	10 586 067	1 130 000	10.67	4
Bentonit	8 874 974	382 313	4.31	6
Barit	4 626 316	110 000	2.38	8
Grafit	893 255	19 500	2.18	9
Linyit	920 431 564	47 827 000	5.20	9
Antimuan	45 413	104	0.23	13
Boksit	109 894 493	594 600	0.54	16
Demir	517 493 140	2 433 600	0.47	19
Tuz	178 418 676	1 400 000	0.78	19
Jips-Anhidrit	89 157 231	541 000	0.61	21
Kadmiyum	16 269	31	0.19	22
Kaolen	20 960 132	138 989	0.66	22
Çinko	6 968 150	33 000	0.47	23
Gümüş(Kğ)	13 873 416	64 000	0.46	23
Fluorit	4 392 463	3 000	0.07	24
Kömür	3 626 622 092	5 000 000	0.14	24
Kurşun	2 755 766	10 900	0.40	25
Bakır	9 539 375	39 200	0.41	26
Fosfat	36 989 932	7 300	0.02	30
Kükürt	44 269 533	102 000	0.23	31
Talk	8 214 901	4 000	0.05	31
Alüminyum	19 534 353	58 501	0.30	33

Kaynak : *Welt-Bergbau Daten*, 1995

g) Kil-Kaolen-Felspat: Ülkemizde kurulu seramik sanayinin ana hammaddeleri olan kil ve kaolen için en önemli rezerv bölgesi Kuzeybatı Anadoludur. Türkiye toplam kil rezervi, 350 milyon tondur. Yıllık üretim ise 1,3 milyon ton civarındadır. Kaolen yataklarımızın miktarı 89 milyon ton olup yıllık üretim 220 bin tondur. Bu hammaddeler sayesinde yurdumuz dünyanın önemli seramik üreticilerinden biri konumuna gelmiştir.

Felspat rezervimiz 239 milyon ton olup yıllık üretim 1 milyon tondur. Bu miktarın 270 bin tonu içerde tüketilmekte, 730 bin tonu ise ihraç edilmektedir. Dünyada önemli ihraç mallarımızdan olan Cam ve Seramik Sanayimizin gelişmesini felspat kaynaklarımıza borçluyuz.

h) Mermer: Türkiye, jeolojik yapısı gereği çeşitlilik arz eden önemli bir mermer potansiyeline sahiptir.Toplam rezerv 5 milyar m^3 olup, yıllık üretim 280 bin m^3 'tür. Bu üretimin 200 m^3'ü yurt içinde tüketilirken 70 bin m^3'ü ihraç edilmektedir.

Yukarıda açıklanan maden varlıklarımız dışında ülkemizin muhtelif yörelerinde kuvars kumu, fosfat, sepiyolit, diyatomit, grafit, zeolit, aspest, dolomit, çimento gibi hammaddeler ile Kalsit, Lületaşı ve Zımpara gibi hammadde yatakları mevcuttur.

4- Türkiye'de Maden ve Madenciliğe Dayalı Sanayiler

Türkiye'de maden ve madenciliğe dayalı sanayi yatırımları 1930'lu yıllarda devlet eliyle başlatılmıştır. Devlet eliyle yapılan madencilik yatırımlarına 1980'li yıllara kadar devam edilmiştir.

Ülkemizde büyük sermaye grupları riskli sektörlerin başında gelen madencilik sektörüne yatırım yapmaktan çekindikleri için bu alana girmemişlerdir. Bu nedenle Türkiye'de madencilikle uğraşan özel sektörün sermayesi madenciliği geliştirecek potansiyele sahip değildir.

Madencilik sektörünün diğer sektörlere göre %14 daha fazla vergi ödemek zorunda olması, sermayenin madenciliğe ilgi duymasını teşvik etme yerine, adeta engellemiştir.

Bütün bu şartlara rağmen Türkiye'de maden ve madenciliğe dayalı sanayilerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Örneğin demir çelik sanayinin kurulması demir madenciliğini, alüminyum sanayinin kurulması boksit üretimini, inşaat sektörünün gelişimi mermer, çimento, agrega, kum, çakıl, cam, boya, seramik, tuğla/kiremit üretimini, refrakter sanayinin gelişimi manyezit üretimi teşvik etmiştir. Enerji üretimi için kömüre dayalı termik santralların kurulmasıyla birlikte Türkiye'nin 1978 yılında 18 milyon ton/yıl olan kömür üretimi, 1980'li yıllarda 55 milyon ton/yıl mertebesine ulaşmıştır.

Toplam enerji üretiminin %35'i santrallerde yakılan kömürden karşılanmaktadır. Türkiye'nin yıllık linyit üretimi 55 milyon tonu aşmıştır.

Bir diğer önemli sanayi dalı olan demir çelik sektörüne baktığımızda, Türkiye'de yılda 5 milyon ton demir cevheri üretilmektedir. Sadece demir cevherine bağlı sıvı demir çelik üretimimiz toplam 5 milyon ton/yıl'dır.

Türkiye'nin yıllık cam ürünleri ihracatı 260 milyon doları, seramik ürünleri ihracatı 250 milyon doları, bor ve türevleri ihracatı 220 milyon doları, mermer ihracatı 90 milyon doları, refrakter tuğla manyezit ihracatı 90 milyon doları, krom/ferrokrom ihracatı 130 milyon doları geçmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'nin endüstriyel hammaddelere dayalı olarak kurulu mermer, cam, seramik, refrakter, boya, çimento, tuğla, kiremit, agrega, alçı, tuz vb. sanayilerin ülke ekonomisine katkısı yıllık 7 milyar doları geçmiştir. 55 milyon ton linyit üretiminin ekonomiye katkısı 1,5 milyar dolar/yıl'dır. Sadece demir cevherine bağlı olarak üretilen demir çelik üretiminin ekonomimize katkısı 1.4 milyar dolar/yıl'dır. Bunlara alüminyum, bakır-kurşun-çinko, krom, ferrokrom ve diğerlerini ilave ettiğimizde Türkiye'de maden ve madenciliğe dayalı sanayilerin ülke ekonomisine katkısı 11 milyar dolar/yılı geçmektedir. Türkiye'nin 1995 yılı GSMH'nın 165 milyar dolar olduğu göz önüne alınırsa, maden ve madenciliğe dayalı sanayilerin katma değer yaratmada ne denli öneme sahip olduğu görülmektedir.

Madencilik sektörü yüksek katma değer yaratan sektör olması yanında istihdama da önemli katkı yaratan bir özelliğe sahiptir. Örneğin mermer sanayinde 100 bin, kum-çakıl-agrega üretiminde

100 bin, linyit üretiminde 40.000, çimento üretiminde 13.000, seramik üretiminde 14.000, cam üretiminde 15.000, krom üretiminde 5000, demir- çelik üretiminde 20.000 kişi istihdam edilmektedir.

KAYNAKÇA

Türkiye 7.Enerji Kongresi, Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları "2000'li Yıllara Doğru Enerji" Beklentiler ve Düşünceler.

Ziraat Mühendisliği Dergisi, 1998.

Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1997) Devlet Plânlama Teşkilatı Yayını, 1997.

Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler (1996-2000), Devlet Plânlama Teşkilatı Yayını, 1997.

Eti Holding A.Ş 1997-1998 Yıllık Raporu.

Madencilik Bülteni, Kasım-Aralık.

T.P.A.O 1998 Yıllık Raporu.

TÜPRAŞ 1998 Yıllık Raporu.

Türkiye Maden Potansiyeli ve Sektörü.

Devlet Plânlama Teşkilatı Sektörler Raporu.

Madencilik Sempozyum Raporları 1997.

Gürzap Yılmaz

1950 yılında Erzurum'un Oltu ilçesinde dünyaya geldi. İlkokulu, ortaokulu Oltu'da, liseyi Erzurum'da okudu. 1973 yılında İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nden Orman Yüksek Mühendisi olarak mezun oldu. Yurdun çeşitli yörelerinde Orman İşletme Şefliği, Orman İşletme Müdürlüğü, Orman Bölge Müdür Yardımcılığı görevlerinde çalıştı. Halen Orman Bakanlığı, ORKÖY Genel Müdürlüğü'nde Kooperatifler Daire Başkanı olarak görev yapmaktadır. Evli iki çocuk babası olan Gürzap YILMAZ orta derecede İngilizce ve Fransızca bilmektedir.

TARIM ALANLARI - ORMANLAR

Gürzap Yılmaz

Toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayan bir sektör olarak tarım bilinen en eski üretim faaliyetlerini teşkil etmektedir ve hemen hemen insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihin ilk dönemlerinde tek kaygısı yiyecek, giyecek ve barınak ihtiyaçlarını gidermek olan insan, sınırlı bilgisi ve imkânları ile tarımsal üretim sürecini başlatmıştır.

Başlangıçta küçük topluluklar halinde yaşayan insanlar, tarımsal üretim safhasından önce toplayıcılık ve ilkel avcılık yapmak suretiyle varlıklarını sürdürmüş ve bölgelerindeki doğal kaynakların tükenmesi üzerine başka yerlere göç etmişlerdir. Tarihî gelişim içerisinde insanın ihtiyaçları giderek artmış ve çeşitlenmiştir.

Günümüzde değişik ülkeler, tarımsal gelişme sürecinin farklı aşamalarında üretimlerini sürdürmektedirler. Meselâ ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde ileri teknoloji kullanımını gerektiren entansif tarım sistemleri uygulanırken, Türkiye'nin de içinde bulunduğu pek çok ülkede daha ziyade, işgücü ve arazi kullanımının söz konusu olduğu ekstansif tarımsal üretim sistemleri uygulanmaktadır.

Ülkeler ve bölgeler arasında tarımsal üretimin gelişmişliği konusundaki farklılıklara rağmen, tarımın toplumların hayatındaki yeri ve önemi hiçbir zaman azalmamıştır. Pek çok kalkınmış ülkede, sanayii ve diğer sektörlerde görülen gelişmelerin yanında, tarım önemini korumuştur. Zira gıda güvencesi kadar ekonominin diğer sektörlerindeki canlılık da tarımsal üretimle doğrudan ilgilidir. Bu yüzden tarımsal gelişmenin stratejik, ekonomik ve toplumsal yönleri, bir ülkenin hem topyekün kalkınması, hem de sosyal refahı açısından önem taşımaktadır.

Türkiye Ekonomisinde Tarımın Yeri ve Önemi

Tarım sektörünün Türkiye ekonomisi bakımından önemi, bu

sektörün geleneksel olarak ülke ve toplum hayatımız için sağladığı katkı ve oynadığı rollerden kaynaklanmaktadır. Bunlardan en önemlisi, insanımızın beslenmesi açısından tarımın yerine getirdiği işlevdir. Son elli yılda ülke nüfusunda görülen önemli nüfus artışlarına rağmen tarım sektörü halkımızın gıda ihtiyacını çok geniş ölçüde karşılamaya devam etmektedir. Diğer taraftan bu sektör, gittikçe gelişen, genişleyen ve çeşitlenen sanayinin tarımsal hammadde ihtiyacını da yine önemli ölçüde karşılamaktadır. Ayrıca tarım, ülkemizde çok uzun yıllar boyunca, nüfusun çok büyük bir kısmı için bir istihdam alanı ve geçim kaynağı olmuştur. Dolayısıyla tarımsal gelişmenin toplumsal yönü de ekonomik yönü kadar önemlidir. Tarım sektörünün diğer bir önemi ise, tarihî gelişim sürecinde bu sektörün, ekonominin diğer sektörleri için sağladığı iş gücü, sermaye ve tüketim potansiyelidir.

Bu önemine karşılık, ülkemizde tarım sektörü, ekonominin en az plânlanabilen ve en az kontrol altında tutabilen kesimini oluşturmaktadır. Bunun nedeni ise tarımsal yapının elverişsizliği, küçük ve yetersiz sermayeye sahip çok sayıda cüce işletmenin mevcudiyeti, ekolojik ve sosyo-ekonomik şartların elverişsizliğidir.

Türkiye'de plânlı dönemde özellikle ilk üç plân döneminde, sanayiye öncelik verilmesine rağmen, tarımın hızlı bir büyüme ve gelişme sürecine girdiği görülmüştür. Gerçekte tarım, sanayi yönündeki tercih ve müdahalelere rağmen bir çok yönden ekonomik kalkınmada etkili olmuştur. Gerçekte tarımın ekonominin tümü içindeki önemlilik derecesini belirlemek kolay değildir. Her ne kadar değişik istatistiksel değerler veya parametreler tarımın ülke ekonomisi içindeki yeri hakkında bir fikir verebilseler de, bunu ölçmeye yarayan tek bir kriter henüz belirlenememiştir.

Ülkemizde tarım 1980'li yıllara kadar ekonominin en önemli sektörü durumunda olmuştur. Halen millî gelirin % 17'si, işlenmiş tarımsal ürünler dahil olmak üzere ihracatın yaklaşık % 10.57'si tarımsal üretimden sağlanmaktadır. 1996 yılı itibariyle tarımsal nüfus ve istihdam oranı ise % 40 – 45 düzeyinde bulunmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin tümü dikkate alındığında, tarımın Türk ekonomisi için hala önemli bir sektör konumunda olduğu görülmektedir.

Tarımın Nüfus ve İstihdam İçindeki Payı

1990 yılı nüfus sayımına göre nüfusumuzun 56.5 milyon olduğu, bunun % 41'inin köylerde yaşadığı (23.1 milyon) görülmektedir. Günümüzde bu rakamın % 35 oranına çekildiği ve kırsal kesimde yaşayanların % 80'e yakınının tarımsal faaliyette bulunduğu tahmin edilmektedir.

Tablo 1

Şehir ve Köy Nüfusunun Değişimi (Milyon)

Yıl	Toplam Nüfus	Şehir	Oranı (%)	Köy	Oranı (%)
1980	44.7	19.6	43.9	25.1	56.1
1985	50.7	26.9	53.0	23.8	47.0
1990	56.5	33.3	59.0	23.1	41.0

Tarımda istihdam edilen nüfus 1997 rakamları ile 9.6 milyon civarında olup, istihdam edilen toplam nüfusun % 45.31'ine tekabül etmektedir.

Tablo 2

İstihdamın Sektörel Dağılımı (15 + yaş) (1000 kişi)

Yıllar	Tarım		Sanayii		Diğerleri		Toplam
	Bin	%	Bin	%	Bin	%	
1980	9.520	62.5	1.771	11.6	3.941	25.9	15.231
1990	8.731	47.5	2.773	15.1	6.860	37.4	18.364
1995	9.538	46.6	3.111	15.3	7.745	37.9	20.394
1996	9.348	44.9	3.353	16.2	8.120	38.9	20.821
1997	9.485	44.6	3.436	16.2	8.348	39.2	21.269

Toplam istihdam edilen nüfusun yaklaşık % 45'i kadındır. Tarım sektöründe D.P.T.'nin belirlemelerine göre % 30 civarında işgücü fazlası bulunmaktadır.

Artık Türkiye'nin besin maddeleri ihtiyacını tümüyle kendi tarımsal üretiminden karşılayamadığı herkesçe bilinmektedir. Hatta bu yetersizliğin yakın geçmişte uygulanan bir kısım hatalı tarımsal

politikalar sonucunda bazı ürünlerde dışa bağımlılık noktasına kadar ulaştığı söylenebilir. FAO verilerine göre Türkiye her ne kadar kişi başına düşen toplam kalori (3196 kal./gün) bakımından dünya ortalamasının (2697 kal./gün) üzerinde bulunuyorsa da, hayvansal kalori açısından (242 kal./gün) dünya ortalamasının (424 kal./gün) altında olup, ancak gelişmekte olan ülkeler (240 kal./gün) düzeyindedir. Söz konusu değerler gelişmiş ülkeler için sırası ile (3404 kal./gün) ve (1008 kal./gün) dür. Ayrıca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kişi başına ortalama hayvansal kalori miktarı artarken, Türkiye'de azalmaktadır.

Ülkemizde ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak, tarımın toplam üretim ve istihdam içindeki payı giderek artmaktadır. Tarımın millî gelir içindeki payı 1997 yılı rakamlarıyla yaklaşık % 17'dir. Bu oran gelişmiş ülkelere göre yüksek fakat tarımda istihdam edilen nüfusun ekonomiye katkısı açısından oldukça düşüktür. Ülkemizde kişi başına ortalama milli gelir 3105 ABD doları iken (1998), tarımsal gelir ortalama 1200 ABD doları civarındadır.

Gayrı safi millî hasıla (GSMH) 1997 yılında 195.3 milyar dolar olup, tarımın GSMH'daki payı yaklaşık 25.3 milyar dolardır.

1996 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 26.8 milyar dolar, toplam ithalatı ise 48.0 milyar dolar olmuştur. 1996 yılı rakamlarına göre tarımın toplam ihracattaki payı % 11.7'dir. İthalatta ise % 5.5'ini tarım ürünleri oluşturmaktadır. Türkiye'nin 1996 yılı tarım ürünleri ihracatı 2.9 milyar dolar, ithalatı ise 2.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tabiî Kaynaklar

Tarım Arazileri: Türkiye konumu itibariyle Asya ve Avrupa arasında 36 ile 42 kuzey enlemleri ve 26 ile 45 doğu boylamları arasında yer alan, ortalama yüksekliği 1040 m, ortalama yağışı 650 mm. ve ortalama sıcaklığı 13∞ C olan bir ülkedir. Türkiye'nin yüz ölçümü 77.8 milyon ha. olup, bunun 27 milyon hektarı tarla, bahçe, bağ ve zeytinlik olarak kültüre alınmıştır. Gerçekte ise kültüre almaya uygun 1., 2. ve 3. sınıf arazilerimizin toplam miktarı 18.1 milyon ha. dır. 4. sınıf arazilerde ise ancak belirli tedbirler (teraslama, şeritvari ekim, çok yıllık bitki yetiştiriciliği, uygun toprak işleme v.b.) alındıktan sonra kültüre alınabiliyor. Bu durum tarım yapılan arazi-

lerden yaklaşık 8.9 milyon ha. nın uygun olmayan kullanımdan dolayı erozyona mazur kaldığını göstermektedir. Hali hazır tarım arazilerimizin % 73.6'sı su ve rüzgar erozyonuna maruz bulunmaktadır. Diğer bir problem de tarım topraklarının başta yapılaşma olmak üzere amaç dışı kullanılmasıdır. Sanayileşme ve hızlı şehirleşmeye bağlı olarak, verimli tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanımı her geçen gün daha ileri boyutlara ulaşmaktadır.

Topraklarımız genel olarak azot, fosfor ve çinko gibi temel bitki besin maddeleri bakımından fakir olup % 64'ü organik madde yönünden yetersizdir. Yetersiz yağış ve uygun tarım tekniklerinin yaygınlaştırılamaması nedenleriyle her yıl ekilebilir toprakların % 20'sinde (5.2 milyon ha.) nadas uygulanmaktadır.

Türkiye'de ekilebilir alanların halâ % 80'inde tarla tarımı, tarla tarımına ayrılmış toprakların % 75'inde de tahıl tarımı yapılmaktadır. İşlenebilir tarım arazilerinin 12.5 milyon hektarı sulanabilir nitelikte iken, teknik ve ekonomik olarak sulanabilir arazi miktarımız 8.5 milyon hektarıdır. Halen sulanan miktar ise 4.5 milyon ha. dır.

Ülkemiz topraklarının 20.7 milyon ha. rı orman, 13.6 milyon ha. rı çayır ve meralardır. Geri kalan 16.5 milyon ha. ın 11.1 milyon ha. ı göl, baraj gölü, akarsular ile kayalık, bataklık, ıslaha muhtaç çorak ve tuzlu topraklardır. 5.4 milyon hektarı ise meskun mahaller ve yolların meydana getirdiği alanlardır.

Grafik 1

Türkiye'nin Toprak Dağılımı (%) 1997

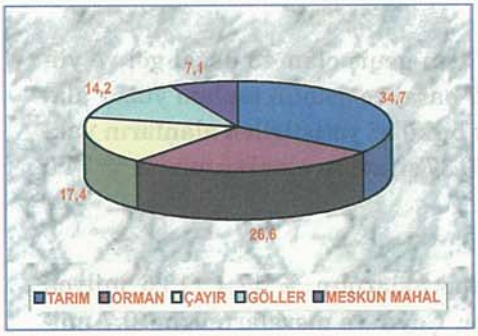

- Tarım alanları
- Orman alanları
- Çayır ve meralar
- Göller, kayalıklar, bataklıklar, tuzlu topraklar
- Meskun mahal ve yollar

Bu belirtilen rakamlar kesin rakamlar olmayıp yaklaşık olarak arazilerin bugünkü kullanım durumlarına uygun olarak tespit edilen rakamlardır. Çünkü ülkemizde halen arazi kadastrosu çalışmaları bitirilmediğinden, neresi tarım arazisi neresi orman, nereleri çayır ve mera ve neresi yerleşim yeri, sanayi yeri olmalıdır, bu kesin olarak belirlenmemiştir.

Su Kaynakları: Türkiye'de yer altı ve yer üstü su kaynaklarının yıllık debisi yapılan hesaplara göre 9 milyon hektar araziyi sulayabilecek durumdadır. Türkiye tarımının en önemli engeli yağış, yani su noksanlığıdır. Eğer yeterli ölçüde sulama yapılabilirse, tarımdan büyük ölçüde değer artışları sağlamak mümkündür. Halen tarım alanlarının 3.5 milyon ha. rı devletin götürdüğü yatırım imkânları ile 1 milyon ha. rı da çiftçilerin özel imkânlarıyla olmak üzere 4.5 milyon ha. rı sulanmaktadır. GAP sulamaları ve diğer sulamalarla birlikte 2015 yılına kadar bu rakam 6.0 milyon ha. ra çıkacaktır. O takdirde hiç şüphesiz ki Türkiye'nin tarımsal geliri de birkaç misli artacaktır. Sulamalarda çok büyük su kayıpları söz konusudur.

Tablo 3

Türkiye'nin Su İhtiyacı (Milyar m2)

Kullanım	1995	1990	1995	2000
İçme – kullanma	4.73	5.95	7.38	9.70
Sulama	31.80	42.00	54.10	57.60
Sanayi	4.00	5.10	6.20	7.30
Toplam	40.53	53.05	67.68	74.60

Ülkemizde yüzölçümü 5 km^2 den geniş olan 48 doğal göl ve yüzölçümü 5 km^2 den geniş olan 57 baraj ve göletin toplam yüzey alanı yaklaşık 12128 km^2 dir. Tarla bitkileri yetiştirilen alanların yaklaşık % 21'i, meyve alanlarının % 37'si, sebze alanlarının ise % 74'ü sulanabilmektedir.

Çayır ve Meralar: Türkiye topraklarının % 17.4 (13.6 milyon ha.)'ü çayır ve meralarla kaplıdır. Çayır ve meralarımızın (0.7 mil-

yon ha. rı) biçilebilecek kalitede çayırlıktır. Geri kalan kısım için mutlaka ıslah ve amenejman önlemleri vakit kayıp edilmeden alınmalıdır.

Çayır ve meralarımızın çok büyük bir kısmı koyun merası niteliğinde olup, ıslaha muhtaçtır. Özellikle büyükbaş hayvan otlatmak için elverişli değildir. Meralarımızın verim ve kalitesi oldukça düşüktür. Meralarımız, alan, kalite ve verim bakımından, batı bölgelerimizden doğuya doğru bir miktar iyileşmektedir.

Bitki ve Hayvan Kaynakları: Doğal kaynaklar bakımından Türkiye çok büyük bir bitki ve hayvan çeşitliliği ve zenginliğine sahiptir. Ülkemiz bütün dünyada tarımı yapılan çok fazla sayıdaki kültür bitkisinin gen merkezi durumundadır. Aynı durum tabii floradaki yabani bitkilerimiz için de geçerlidir. Yine Türkiye'miz, gerek kültür ırkları ile melezlemeler yapılarak, bizim ekolojik şartlarımıza daha iyi uyabilecek, gerekse bir çok menfi özelliklere karşı gen kaynağı durumunda bulunan yerli hayvan ırkına sahiptir. Bunların kıymeti bilinip korumaları yapılmalıdır. Bütün Avrupa kıtasında 7 bin civarında bitki türü bulunuyor iken, Türkiye'deki bitki türü sayısı 11 bin dolayındadır. Bu türlerden yaklaşık 3000'i endemik, yani sadece Türkiye'ye mahsus olup, başka yerlerde rastlanmamaktadır.

Yüzlerce yıllardan beri Anadolu'da başta topraklarımız olmak üzere hem insanımız, hem hayvanımız ve hem de bitkilerimiz erozyona uğrayarak kaybolmaya yüz tutmuştur. İnsanımızın erozyona uğraması kültür yozlaşmasıdır. Topraklarımızın, bitki ve hayvanlarımızın da süratli bir şekilde kaybolduğu artık herkes tarafından görülmeli ve bunun önlemleri alınmalıdır. Yoksa her zaman ve mekânda övünç vesilesi yaptığımız doğal kaynaklarımız yok olmakla karşı karşıyadır.

Ormanlarımız: Ormanlar 6000'i aşkın ürünün hammaddesidir. Ormanlarda üretilen aslî ve talî orman ürünleri insanların barınmaları için gerekli olan yapılardan, kullandıkları sağlık ürünlerine kadar her yerde gereklidir.

Ormanlar erozyonu önler, toprağı korur, su rejimini düzenler. Bu

açıdan tarımın sigortasıdır. Ayrıca rekreasyon, turizm, yurt savunması v.b. hizmetleri de üreten ve önemi her geçen gün artan yenilenebilir doğal kaynakların başında gelmektedir.

Bugün ülkemizde yaklaşık olarak 9 milyon orman köylüsü orman içinde ve orman kenarı köylerde yaşamaktadır. Bu insanlar geçimlerini % 90 oranında ormanlarda yaptıkları, istihsal, nakliyat, ağaçlandırma, turizm gibi işlerden temin ettikleri gelirlerle sağlamaktadırlar. Bunun yanında çok küçük çapta tarım ve hayvancılık ile gelirlerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Orman köylerinde fert başına düşen milli gelirin yaklaşık 250 dolar civarında olması, ormancılığın orman köylüleri açısından ne kadar gerekli olduğunu bir kere daha gözler önüne sermektedir.

Ormanlarımızın ve Ormancılığımızın mevcut Durumu: Ülkemizde hızla artan nüfus ve teknolojik gelişmeler sonucunda, tarım, sanayi ve yerleşim alanlarına olan ihtiyaç artmış, ormancılık dışındaki alanların bu ihtiyaca cevap vermemesi üzerine orman alanlarımız tahribata uğramış ve bunun doğal sonucu olarak ormanlarımız gerek servet, gerekse alan olarak azalmaya başlamıştır.

Ülkemiz alanının % 26.6'sı ormanlarla kaplıdır. Bu ormanların da % 44'ü iyi vasıflı orman, % 56'sı ise bozuk ve verimsiz orman statüsündedir.

Grafik 2

Ormanlarımızın Vasıflarına Göre Dağılımı

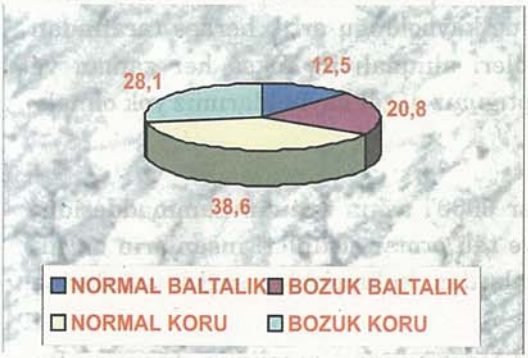

	Alan (Ha.)
Normal Koru	: 8.002.855
Bozuk Koru	: 5.836.321
Normal Baltalık	: 2.545.132
Bozuk Baltalık	: 4.318.814
Genel Toplam	: 20.703.122

Bir ülkenin ormanca yeterli olabilmesi için ülke alanında en az % 30'unun verimli alanlarla kaplı olması gerekmektedir. Bizim ülkemizin arazi yapısı dikkate alındığı zaman % 48'lik kısmının ormanlarla kaplı olması gerekmektedir. Bu yönüyle değerlendirdiğimiz zaman ülkemiz bir orman fakiri ülke konumundadır.

Tablo 4

Bölgelerimize Göre Orman Sahası (ha.)

Bölgeler	Orman Sahası (Ha.)	Yüzde Oranı (%)
Karadeniz Bölgesi	5.189.623	25
Akdeniz Bölgesi	5.047.187	25
Ege Bölgesi	3.483.380	17
Marmara Bölgesi	2.377.429	11
Doğu Anadolu Bölgesi	2.287.409	11
İç Anadolu Bölgesi	1.623.026	8
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	695.068	3
Ülke Geneli	20.703.122	100

Ağaç serveti olarak incelediğimizde ise Koru ormanlarında (972.251.069) m^3, Baltalık ormanlarında ise (149.320.399) ster servet bulunmaktadır. Ormanlarımızın yıllık cari artımı koru ormanlarında (26.828.435) m^3, baltalık ormanlarında ise (8.798.111) sterdir.

Ormanlarımızın mevcut durumunu belirledikten sonra ormancılığımıza göz atalım. Ormanlarımızın % 99'u devlete ait ormanlardır. Dünyada başka hiçbir ülkede böyle bir durumla karşılaşmazsınız. Komünizmle idare edilen devletlerde dahi bu oran % 65'leri geçmez. 1945 yılında çıkarılan 4785 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ülkemizdeki bütün ormanlar ormanların işletilmesi devlet eliyle yapılmaktadır. Bu işler için Orman Bakanlığı kurulmuş, bu bakanlık kendisine bağlı üç ana genel müdürlük olan; 1-Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü, 2-Millî Parklar ve Av Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü, 3-Orman ve Köy İlişkile-

ri Genel Müdürlüğü ile bağlı genel müdürlük olan Orman Genel Müdürlüğü'nden teşekkül etmiştir.

Üç ana genel müdürlük her yıl genel bütçeden ayrılan paylar ve fonlarına gelen çeşitli gelirlerle faaliyetlerini sürdürürken, bağlı bir kurum olarak çalışan Orman Genel Müdürlüğü ise döner sermayesi sayesinde her yıl ormanlardan istihsal ettiği aslî ve talî ürünlerin satışı ile giderlerini karşılamaya çalışmaktadır. Ormanlarımızdan her yıl yaklaşık olarak 7.5 milyon m^3 endüstriyel odun, 8 milyon ster yakacak odun istihsali yapılmaktadır. Bu istihsalin tamamını orman köylüleri yapmakta ve yaptıkları işin karşılığı olarak ta m^3 veya ster başına ücret almaktadırlar. Bu ücret yaklaşık istihsali yapılan ürünün satış bedelinin 1/6'sı kadardır. Bu gelirlerin 5/6'sı ise ormanların bakımına, ağaçlandırılmasına, orman yollarının yapımına ve bakımına harcanmakta, büyük bir kısmı ise üretime doğrudan hiçbir katkısı olmayan yaklaşık 40 bin işçi ve 26 bin adet memurun maaşlarına ödenmektedir.

Yılda yaklaşık 10 m^3 endüstriyel odun ve 10 ster yakacak odun istihsali yapan orman köylü ailesi her yıl gelirinin azlığından yakınmaktadırlar. Bazı ufak tefek iyileştirici kanunî haklar da orman köylülerini geçim sıkıntısından kurtarmaya yetmemiş ve orman köylüsü büyük bir servetin içinde yaşamasına rağmen bugünkü toplumun millî gelirden en az payı alan kesimi durumuna düşürülmüştür.

Ormancılığımızın GSMH'daki yeri % 1 dolayındadır.

Ormancılığımızın Genel Sorunları ve Çözümler:

a) Çevre: Ülkemizin bir orman fakiri ülke durumunda olduğunu belirtmiştik. Ormanların tahribata uğraması çevre açısından büyük felaketlere sebep olmaktadır. Ormanlar ülkenin akciğerleridir. Gelecek nesillere yaşanabilir bir ülke bırakabilmek için ülkemiz topraklarını % 48'ini mutlaka ormanlarla kaplı hale getirmemiz gereklidir. Doğal ormanlarımızın büyük bir bölümünü korumaya alarak hızlı gelişen türlerle tarla ormancılığı denen ormancılığa geçmemiz gereklidir.

b) Erozyon: Ülkemiz topraklarının % 79'unda erozyon olduğu

tespit edilmiştir. Şiddetli ve çok şiddetli erozyonun hakim olduğu alan 42 milyon ha. dır. Ülkemiz topraklarında her yıl Kıbrıs adası kadar toprakların erozyonla kaybolduğu, denizlere, göllere ve barajlara taşındığı bilinmektedir. Eğer bu durum böyle devam ederse 30-40 yıl sonra erozyon neticesinde sahalar elden çıkacak ve fidan dikilecek toprak bulunamayacaktır. Tarım yapılan sahalarda bundan büyük ölçüde zarar görecektir. Kısacası erozyon devletimiz ve milletimiz açısından yakın gelecekte çok büyük tehlikeler arz etmektedir.

Çözümü ise doğal ormanlar başta olmak üzere her türlü bitki örtüsünü öncelikle muhafaza etmek, sonra erozyonu millî bir tehlike ilan ederek genel bütçeden yeterli kaynağı ayırıp her yıl erozyon kontrol çalışmalarını en az 100 bin ha. sahada yapmak gereklidir.

c) Ağaçlandırma: Ülkemizde yaklaşık 18 milyon ha. ağaçlandırılacak saha mevcuttur. Yani ülke topraklarının % 23'ü ağaçlandırılmayı beklemektedir. Eğer yıl 300 bin ha. ağaçlandırma yapabilirsek 60 yılda ancak bu hedefe varabiliriz. Halbuki son yıllarda bu rakam 20-30 bin ha. kadar düşmüştür. Böyle devam edilirse şiddetli erozyon nedeni ile ağaçlandırılacak sahalar süratle elden çıkacaktır.

Çözüm her yıl en az 300 bin ha. ağaçlandırma yapabilecek kaynağı mutlaka genel bütçeden ayırarak devreye sokmaktır. Ağaçlandırmayı sadece Orman Bakanlığı'nın üzerine yıkarak gereğini bu bakanlığımızdan beklemek sonunda bizleri hüsrana sürükler. Devletin bütün kurum ve kuruluşları ağaçlandırma için devreye sokulmalıdır. Özel ağaçlandırma özendirilmeli, özel ve tüzel kişilere bazı haklar tanınarak ağaçlandırma yapmaları için teşvik edilmelidir. Ağaçlandırma yapacak olanlara uzun vadeli düşük faizli krediler verilmeli, ürettikleri orman ürünlerini istedikleri şekilde pazarlayabilmeleri için gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılmalıdır. Bugün insanlarımız devletin el koyacağı düşüncesiyle kendi tapulu yerlerine orman ağacı dikmemektedirler. Hatta kendiliğinden gelen gençlik tabir ettiğimiz ağaççıkları fidanken keserek yok etmektedirler. Bu durum halledilirse özel sektörde çok büyük ağaçlandırma çalışmaları olabilir.

d) Kadastro: Bugün ormanlarımızın sınırları tam olarak belli değildir. Her yerde mülkiyet sorunları vardır. Devletle halkımız sınır

ihtilafları yüzünden karşı karşıya gelmiş ve hasım olmuşlardır. Mahkemeler orman davaları yüzünden çalışamaz durumdadır.

Çözümü: öncelikle yeteri kadar teknik eleman istihdam edilerek kadastro konusunda çalışan elemanlar özendirilmelidir. Bunun için hiçbir masraftan kaçınmamalı, kadastro komisyonları teknik elemanların sürgün yeri olmaktan çıkarılmalıdır. Ülkemiz topraklarının kullanımı planlanmalı, nerelerin yerleşim yeri, nerelerin sanayi bölgesi, nerelerin tarım arazisi, nerelerin mera ve nerelerinde orman alanı olarak kullanılacağı belirlenmelidir. Ormanlar yeniden fonksiyonlarına göre sınıflandırılmalıdır. İşletme, muhafaza, millî park ormanları tam olarak yeniden tespit edilmelidir. Ormanların sınırlarının, sahibinin ve işletme amacının belirlenmesi ormancılık politikamızın "Olmazsa Olmaz Şartı" olmalıdır. Orman kadastrosu süratle tamamlanmalı, orman kadastrosu ile tapu kadastro koordineli çalışmalı, orman hudutları, mülkî hudutlara uyumlu hale getirilmelidir.

e) Orman Köylüsünün Problemleri ve Çözüm Yolları: Ülkemizde yaklaşık 19 bin adet orman köyünde yine yaklaşık 9 milyon orman köylüsü yaşamaktadır. Bu insanlar millî gelirden en az payı aldıkları gibi (GSMH dan 200 dolar yıllık fert başına) devletin yatırım imkânlarından da çok az yararlanmaktadırlar. Ayrıca hiç bir sosyal güvenceleri de yoktur.

Öncelikle geçim kaynaklarının büyük bir bölümü ormana dayalı olan bu kesimin millî gelirden aldıkları payı arttırmak gereklidir. Ormanların işletilme ve koruması orman köylülerine bırakılmalıdır. Ormanların gelirinin tamamını alan ve kendisini ormanların sahibi olarak gören orman köylüsü ormanları daha iyi koruyacaktır. Devlet sadece orman yangınları ile mücadelede iyi yetiştirilmiş kadrolu işçiler çalıştıracak, onun haricinde hiçbir işte işçi çalıştırmayacaktır. Türkiye'nin yıllık endüstriyel odun üretimi ortalama 7.5 milyon m^3, tüketimi ise yaklaşık 15 milyon m^3'tür. Aradaki farkın 4.5 m^3'ü özel ağaçlandırmalarla karşılanmakta 1 milyon m^3 ise ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Bu açığın 2009 yılında 6 milyon m^3 olacağı tahmin edilmektedir.

Hızlı gelişen türlerle yapılacak özel ağaçlandırmalarla bu açık kapatılamadığı takdirde, ormanların tahrip olmaması ve içeride fi-

vatların makul düzeyde tutulabilmesi için mutlaka odun hammaddesi ithal edilmelidir. Gerekli kotalar konularak bu ithalatın odun hammaddesi açığını geçmemesini sağlamalıdır. İhracat ise mutlaka odun hammaddesi işledikten sonra yapılmalıdır. Yarı mamul veya işlenmemiş odun hammaddesi ihracatı kesinlikle yasaklanmalıdır. Resmî kayıtlara göre odun hammaddesi ihracatımız yoktur. Ülkemizdeki odun hammaddesinin arz açığının çok büyük olması ve ülkemiz topraklarının % 48'inin ormanlara kaplı olması gerekirken % 26'sının ormanlık alan olması, bunun da % 15'inin bozuk, % 11'inin iyi ormanlarla kaplı olması, özel ormancılığın devletçe teşvik edilmesini şart kılmaktadır.

Orman köylüsünün yerinde kalkındırılması ve büyük kentlere göçü önlemek için ORKÖY (Orman ve Köy ilişkileri) Genel Müdürlüğü daha aktif hale getirilmelidir.

1744 sayılı kanunla değişik 6831 sayılı orman kanununun Ek-3 maddesi ile oluşturulan Orman Köyleri Kalkınma Fonuna kanunda ön görüldüğü şekilde Genel Bütçenin 1/1000'i oranındaki pay aktarılmalıdır. Hatta bu oran biraz daha yükseltilmelidir. Böylece oluşturulan fonla cazibe merkezi olarak seçilen merkez köylere havza bazında gerekli yatırımlar yapılmalı ve orman köylüleri düşük faizli kredilerle, hayvancılık, arıcılık, tarımsal faaliyetler, el sanatları gibi konularda kredilendirilerek üretici durumuna getirilmelidir. Köylerde kurulmuş olan Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri hem üretimde, hem de pazarlamada köylülerin lokomotifi olmalıdır.

Orman köylülerinin ekonomik durumlarının güçlendirilmesi ve ormana olan sosyal baskının kaldırılabilmesi için ağaçlandırılma sahalarının uygun yerlerinde ve köylere yakın olan yerlerde ceviz, kestane, badem, dut, fıstık çamı, ıhlamur v.b. türlerle ağaçlandırılmalı, kekik, defne, adaçayı, kuşburnu v.s. gibi tıbbî ve aromatik bitkilerin üretimi özendirilmelidir. Bu gibi yerlerin tapusunu köylülere vermemize Anayasa'nın 169. maddesi engel olduğundan bu yerlerin kullanım hakkı, kamu yararı söz konusu edilerek 99 yıllığına orman köy tüzel kişiliğine veya köy kalkınma kooperatiflerine devredilmelidir.

Orman köylüsü devletçe sosyal güvenlik kurumlarından birisi vasıtasıyla, sosyal güvenceye kavuşturulmalıdır. Bunun için gerek-

li üyelik aidatları kooperatiflerce üretilen ürünlerin satış gelirlerinden tahsil edilmelidir.

f) Millî Parklar ve Tabiatı Koruma Alanları: 5 milyar 300 milyon ha. lık dünya orman alanlarının her yıl yaklaşık 18 – 20 milyon hektarı tahripler sonucu yok olmaktadır. Her yıl 250 milyon ton atıklarla denizler kirlenmekte, her yıl 10 milyar ton karbondioksit atmosferde birikerek dünyamızın sonunu hazırlamaktadır. 1992 yılında Rio de Janerio da düzenlenen "B.M. Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED)" nda çevre ve kalkınma konusunda, ülkelerin hak ve sorumluluklarını kapsayan bir dizi ilkeler listesi konmuş, eylem planı hazırlanmış orman prensipleri vazedilmiş ve iklim değişikliği sözleşmesi imzaya açılmıştır. Türkiye'de iklim değişikliği sözleşmesi hariç, diğer prensipleri kabul ederek, bu sözleşmeyi imzalamıştır.

Ülkemizde 100 bin çeşit hayvan (böcekler dahil), 3132'si endemik olmak üzere 9500 bitki türü bulunmaktadır. Ülkemiz bu yönden çok zengin kaynaklara sahiptir.

Biyolojik çeşitliliğin, gen kaynaklarının ve kültürel değerlerin yerinde korunması, bu değerlerin günümüz insanlarına sunularak faydalanılmasının temin edilmesi ve gelecek nesillere aynen intikal ettirilmesi sadece Millî Park, Tabiat Parkları, Tabiat Anıtları, Tabiatı Koruma alanları ve orman içi dinlenme yerlerinin ihdası ile mümkündür.

Orman Bakanlığı 1956 yılından bu güne kadar 625.462 ha. vüsatinde 32 millî park, 46.872 ha. vüsatinde tabiat parkı, 82.023 ha. alanında 32 adet tabiatı koruma alanı, 31 adet tabiat anıtı, 428 adet orman içi dinlenme yeri tesis etmiştir. Toplam olarak 754.000 ha. rı bulan bu alanlar ülke topraklarının yaklaşık % 1'ine eşittir.

Ayrıca bu alanlar iyi işletilmediği için amacına tam olarak ulaşamamaktadır. Ülke insanına yeterli hizmet verebilmek için bu alanları ülke topraklarının en az % 2'sine çıkarmak ve mevcutları da en kısa zamanda ihya etmek gerekmektedir. Bu durum ülkemize gelen turist sayısını da arttıracak hem millî ekonomiye, hem de orman köylüsünün gelirlerine önemli oranda katkı sağlayacaktır. Yaylalarımız yayla turizmine, dağlarımız kayak ve dağcılık için kış turizmine, sahillerimiz yaz turizmine açılacaktır. Başta orman köy-

lüleri olmak üzere, diğer özel ve tüzel kişilere, kamu yararı gözetilerek turizme açılacak ormanlık sahalar en az 49 yıllığına kiralanacaktır. Bunu yaparken o yörede yaşayan orman köylülerinin izni alınacaktır. Ayrıca turizme hizmet vermek isteyen orman köylülerine düşük faizli krediler temin edilmelidir.

KAYNAKÇA

Türkiye'de Tarım ve Kırsal Kalkınma, Selçuklu Vakfı Birlik – Araştırma – Geliştirme Merkez yayını.

DPT yıllık kalkınma plânları.

Ülkü – TEK, *Cumhuriyetin 75. yılında Türk Ormancılığı.*

Cumhuriyetin 50. yılında Ormancılığımız, Orman Bakanlığı yayınları.

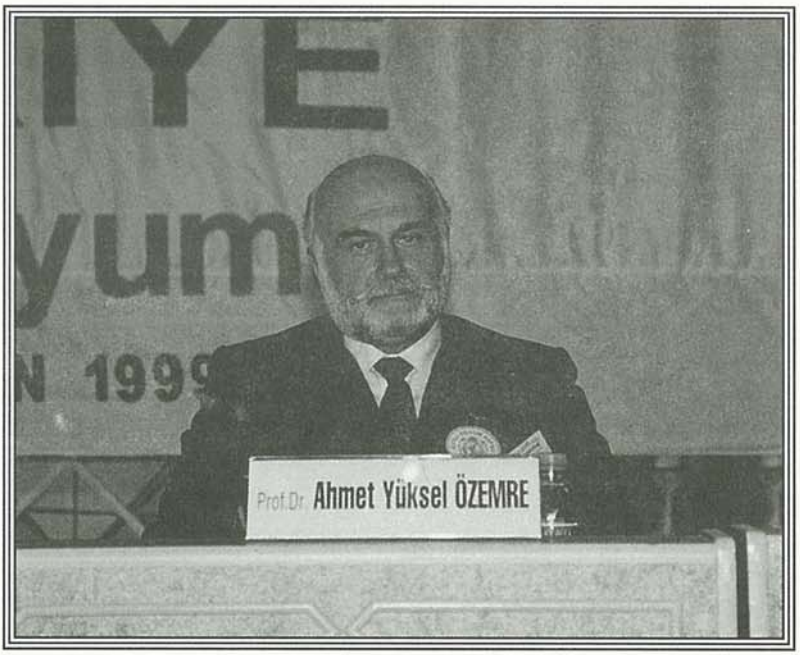

Ahmet Yüksel Özemre

1935 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi (1954), İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi (1957), ve Fransa'da Institut National des Sciences et Techniques Nucléaires'den mezun oldu (1958).

Türkiye'nin ilk Atom Mühendisi olan Özemre, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde 1960 yılında doktor, 1964 yılında doçent ve 1969 yılında profesör oldu.

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanılığı (1980-1983), Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı (1985-1987), Borusan Boru Sanayii A.Ş. Genel Müdürlüğü (1984), Bilim ve Teknoloji Vakfı Genel Müdürlüğü (1989-1991). NATO Bilim Komitesi üyeliği, OECD Nükleer Enerji Ajansı Yönetim Kurulu üyeliği yaptı. CERN (Avrupa Nükleer Araştırmalar Merkezi) Konseyinde müşâhid üye olarak bulundu.

280 kadar araştırma, inceleme ve makâlesi, 12 adet te'lif üniversite ders kitabı, 11 adet tercüme kitabın yanısıra, "*Türkiye'nin Çernobil Çilesi*" (Hâtırat), "*İlimde Demokrasi Olmaz!*" (Deneme), "*İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı*" (İnceleme), "*Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı*" (Hâtırat), "*Gel De Çık İşin İçinden*" (Hâtırat), "*Kâmil Mürşidin Portresi*"(Necmettin Şahinler ile), "*Geçmiş Zaman Olur Ki...*" (Hâtırat), "*Aklın Yolu İlimdir*" başlıklı genel kültür kitaplarının da yazarıdır.

Özemre, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca, İspanyolca bilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BİNE GİRERKEN TÜRKİYE AÇISINDAN ENERJİNİN STRATEJİK ÖNEMİ

Ahmet Yüksel Özemre

Konvansiyonel Enerji Kaynaklarının Tüketim Stratejisinin Kaba Hatları

Üçüncü bin yıla girerken Türkiye açısından enerji meselesini, Dünyâ'nın enerji meselesinden soyutlayarak tartışmak anlamlı ve de mümkün değildir.

Dünyâ'da enerjinin: 1) kaynakları, 2) teknolojisi ve 3) uygulama imkânları bakımından kendi kendine yetebilen ancak birkaç ülke vardır. Son yüzyılın bütün savaşlarının görünen sebeplerinin ardındaki temel sebebin birincil enerji kaynaklarının tekelini ele geçirmek ya da en azından bunlara erişen yolların açık tutulmasını sağlamak olduğu husûsunda pekçok târihçi birleşmektedir.

Petrol, doğalgaz ve kömür gibi konvansiyonel enerji kaynaklarının bilinen rezervleri hızla tükenmektedir. Bu durum Dünyâ'nın politik stabilitesini sarsan bir gerilim ve potansiyel bir tehlike ihdâs etmektedir. Bugünkü rezervlerin durumu göz önüne alındığı takdirde petrol rezervlerinin 2050, doğal gaz rezervlerinin 2070 ve kömür rezervlerinin de 2150 yıllarında tükenmiş olacağı hesaplanmaktadır. Bu tüketimin ivmesinin artmasına çeşitli faktörler katkıda bulunmaktadırlar.

Bunların başında gelişmekte olan ülkelerin artmakta olan nüfusları ve geçirmekte oldukları sanayileşme süreci çerçevesinde her yıl enerji ihtiyaçlarının % 5-10 dolaylarında artması gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oran % 0,5-1,5 arasında sâbit kalmıştır.

B. İkinci faktör *Dünyâ Petrol ve Kömür Kartelleri*'nin, petrol ve kömüre alternatif olabilecek bir enerji kaynağının yayılmasının güçleri yetebildiğince önüne geçerek, kendi mallarının tüketimini arttırma çabalarıdır.

Söz konusu kartellerin bunu gerçekleştirebilmek üzere uyguladıkları stratejinin esası çok basittir. Bunlar kendi mallarına rakîb ve gerçek alternatif olarak gördükleri nükleer enerji hakkında halk kütlelerinde aşırı duyarlılıktan paranoyaya kadar uzanmasını istedikleri bir kollektif histeri uyandırmak için: 1) çevreci geçinen bazı millî ve uluslararası örgütleri, 2) akademik titre sâhip bazı kimseleri, ve 3) yazılı ve görüntülü basında etki altında tutabildiklerini çeşitli yollarla beslemektedirler.

C. Üçüncü faktör ise A.B.D.nin petrolün rahat, yaygın ve hızlı tüketimine dayanan ileri-görüşlü enerji stratejisidir. A.B.D. büyük petrol havzalarına ulaşımın açık olması için savaşı bile göze almakta, fakat Alaska ve Teksas'daki petrol rezervlerinin hemen hemen %50 ye yakın bir bölümünü hiç kullanmamaktadır. Amacı Basra Körfezi, Hazar Denizi, Kuzey Denizi ve Güney Amerika petrol havzalarının tükenmesinden sonra bir süre benzinin, kerozenin ve petrokimya sanayiinin tekelini eline geçirmektir.

"Çevreci"lerin Enerji Tüketim Stratejisi

"Çevreci" denildiğinde, her ne kadar aynı isim altında zikredilmekteyse de, farklı iki kategoriyi biribirinden kesinlikle ayırmak gerekir. Bunlardan biri Doğa'nın olabildiğince az kirlenmesi için bilimsel kriterleri objektif bir biçimde uygulamak isteyen bilim adamları, mühendisler ve politikacılardan; diğeri ise kendi kuruntusunu (*vehmini*) hâzâ ilim zanneden aşırı duygusal ve (*akademik bir titre sâhip olsa bile*) bilimsel objektiflikten ve irfandan uzak kimselerden oluşmaktadır.

İşin objektif ve gerçekçi yanıyla meşgûl olanlar *"sürdürülebilir bir gelişme"*den yanadırlar. Diğerleri ise "*Doğa'ya dönüş*" sloganı altında neredeyse Âdem ile Havvâ'nın kaybettikleri Cennet'i yeryüzünde gerçekleştirebilecekleri zannıyla, Güneş ve rüzgâr enerjileri dışındaki diğer bütün enerji kaynaklarını ellerinin tersiyle iten bir ütopyanın peşinden koşmaktadırlar.

CO_2, NO_x ve SO_x salgılayarak *sera etkisi*'ne (*iklim değişikliklerine*), *asit yağmurları*'na sebep oluyorlar ve *ozon oluşumu*'nu engelliyorlar bahânesiyle termik santralleri hemen kapatmak ve petrol ile kömür rezervlerinden yararlanmamak düşünülemez. Refah ve

gelişim için bu enerji kaynaklarına muhakkak ihtiyaç vardır. Ancak bu kaynakların bilinçsizce kullanılmasının beşeriyetin aleyhine sonuçlar doğurduğu da reddedilmesi mümkün olmayan bir gerçektir. Beşeriyet gelişmesini *sürdürecektir*. Ama bu gelişme her şeye, çevre için olumsuz sonuç doğuran her etkene rağmen olmamalıdır. Bu, gerekli önlemlerin alınmasıyla zararları asgarîye indiren, bu zararları mâkul sınırlar içinde tutan *sürdürülebilir bir gelişme* olmalıdır.

Sürdürülebilir gelişme felsefesi çerçevesinde alınması gerekli önlemlerden biri de, uluslararası anlaşmalarla, CO_2, NO_x ve SO_x gibi gazların salgılanmasını kısıtlayıcı yaptırımların kabûl edilmesidir. Aslında bu gazların salgılanmasının günâhı, büyük ölçüde, gelişmiş sanayî ülkelerinindir.

Bir başka önlem de *üretim için gerekli yakıt mikdarının üretilenin mikdarına oranını* düşürecek teknolojik gelişmelerin peşinden koşulmasıdır. Bir örnek vermiş olmak için bir ton demir üretimi için A.B.D.nde kullanılan yakıtın 700 kg olmasına karşılık bu mikdar Avrupa Topluluğu ülkelerinde 610 kg ve Japon sanayiinde ise yalnızca 550 kg'dır. Bütün bu önlemler yeni yatırımlar gerektirdiğinden ve dolayısıyla da üretim mâliyetlerini belirli bir süre için arttırdığından şimdilik kimse bu yöndeki îkaz ve çağrılara maalesef kulak vermemektedir.

Duygusal çevrecilerin önemli yanlışlarından biri de nükleer enerjinin Yeryüzü'nden mutlaka silinmesi gerektiği husûsundaki inançlarıdır. Bu inancın onlarda yerleşmesinde, hiç şüphesiz, bu konudaki bilgi eksikliğinin yanında atom bombası ve onun insanlıkdışı etkileriyle nükleer santrallerin işlemesi ve etkileri arasındaki farkı temyiz edememek de yatmaktadır. Oysa Batı anlamındaki nükleer güvenlik doktrinine uygun olarak inşâ edilen nükleer santraller çevreyi kirleten radyasyon salgılamazlar. Ayrıca nükleer santrallerin hiç bir tipi sera etkisine ya da asit yağmurlarına sebep olacak bir gaz da salgılamaz. Bu bakımdan nükleer santraller gerçekten de *çevre dostu* üretim araçlarıdır. Batı'da en katı imâlât, güvenilirlik ve güvenlik norm ve standartlarının uygulandığı iki teknolojiden biri *uzay teknolojisi,* diğeri ise *nükleer teknoloji*dir.

Dünyânın Enerji İhtiyâcı ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Dünyâ'nın 1990'ların başında ihtiyâcı olan elektrik enerjisi 15 TWe'lik bir kurulu güce denkti. Bunun 2020 yılında 50 TWe olması 2050 yılında ise 100 TWe'in üstünde olması beklenmektedir. Oysa 2050 yılı (A.B.D.ninkilerinin dışında) bugünkü petrol rezervlerinin tükenmiş olacağı yıldır. Şu hâlde petrolün yerine ikâme edilecek bir *alternatif enerji* kaynağının 2050 yılından itibâren petrolün boşluğunu doldurması gerekir.

Bugün için bu meselenin tek çözümünün nükleer enerji olduğu ve bu kaynağın petrolün boşluğunu tam anlamıyla dolduracak bir alternatif olduğu kabûl edilmekteyse de nükleer enerjiye alerji duyan çevreler alternatif ve *yenilenebilir enerji* kaynakları olarak başka alternatiflere dikkati çekmektedirler. Bunlar:

1) Nehirlerin hidrolik potansiyeli,

2) Okyanuslardaki gel-git hareketinin enerjisi,

3) Güneş enerjisi,

4) Rüzgâr enerjisi,

5) Jeotermal enerji,

6) Biomas enerjisidir.

1. Bütün Dünyâ'nın hidrolik potansiyelinin, yeşillerin ve saf çevrecilerin ümid ve iddia ettikleri gibi, Dünyâ'nın enerji ihtiyacının tümünü karşılaması maalesef mümkün değildir. 2030 yılında hidrolik potansiyelden üretilebilecek elektriğin toplam kurulu gücünün ancak 1,5 TWe ve hidrolik potansiyelin tümünün tüketilmiş olacağı çok daha ileri bir târihde ise ancak 2,9 TWe olabileceği hesaplanmıştır.

Türkiye'nin kullanılabilir hidrolik potansiyeli ise yaklaşık 35.000 MWe kadar bir kurulu güce denktir. Bunun hâlen 9.935 MWe kadarı bilfiil kurulu ve üretim yapar durumdadır. Geri kalan 25.000 MWe'lik bölüm 2020 senesine kadar hizmete girse bile, bunun, ülkenin enerji ihtiyacı için ne kömüre ne doğalgaza ve ne de nükleer enerjiye bir alternatif olması mümkün değildir. 2020 yılında Türkiye'nin kurulu elektrik üretim gücü 109.218 MWe ve buna hidrolik potansiyelin katkısı da 29.984 MWe olacaktır.

2. Okyanuslardaki gel-git hareketinden yararlanarak elektrik

enerjisi üretmek zâten Türkiye'yi ilgilendiren bir husus değildir. Gel-git hareketinden yararlanarak elektrik üreten bir santral Rusya'da bir diğeri de Fransa'da kurulmuşsa da:

- denizden sürüklenen balık, denizanası, plânkton, yosun, kum, taş ve benzerlerinin türbinleri tıkaması,
- türbinlerin deniz suyunun asit etkisiyle paslanma ve aşınması,
- üretilen elektriğin: a) her gel-git olayındaki faz değişimleri, b) üretim piklerinin talebin pikleriyle çakışmaması, ve
- tesisin rantabl olmaması

gibi sebeplerden ötürü bu projelerden vaz geçilmiş ve tesisler kapatılmıştır.

3. Güneşin ısıl enerjisi binâların ısıtılması ve sıcak su elde edilmesi bakımından Yeryüzü'nün ekvator kuşağı ve ılıman kuşakları gibi sınırlı bölgelerinde ucuz bir imkân sağlamaktadır. Ama Güneş enerjisinden hareketle elektrik üretiminin ekonomik bakımdan câzip hâle gelmesi için teknolojik bir takım zorlukların halli, ve özellikle de üretilen elektriğin kapalı havalarda ve geceleyin de kullanılabilmesi için depolanabilmesi probleminin de tatminkâr bir çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Güneş enerjisinden: ya 1) yarı-iletken teknolojisine dayanan ve Güneş'in ısı enerjisini doğrudan doğruya elektriğe dönüştüren "fotovoltaik paneller" aracılığıyla, ya da 2) bu enerjiyi parabolik aynaların odağında yoğunlaştırıp bu odaktan geçen bir akışkanın buharının türbo-alternatörlere gönderilmesiyle yararlanılır. Her iki hâlde de aynaların ya da panellerin Güneş'in gökteki görünen hareketini otomatik olarak ve hassas bir biçimde izleyecek çok güçlü ve hassas mekânik sistemler gerekir. Güneş enerjisinden hareketle endüstriyel ölçekte elektrik üretimi km^2 lerce büyüklüğündeki bir alanın aynalarla kaplanmasını gerektirir. Bir başka sıkıntı da aynaların ve panellerin yüzeylerinin sürekli olarak tozsuz olmasının gerekliliğidir. Zîrâ çok ince bir toz tabakası bile verimi gözardı edilmeyecek bir oranda azaltmaya yetmektedir.

Her iki hâlde de Güneş santrali: 1) gündüzün, ve 2) hava kapalı değilse elektrik üretir. Bundan dolayı optimal üretim ancak çöl böl-

gelerinde kurulacak olan santrallerde elde edilecektir. Ama burada da, yukarıda değinmiş olduğumuz aynaların ve panellerin yüzeylerinin kumlardan ve tozlardan arındırılması problemi ve bunun hemen hemen imkânsızlığı karşımıza çıkmaktadır.

Bu şartlar mükemmel bir biçimde sağlanmış olsalar bile Güneş santralinin üreteceği elektrik enerjisinin düzeyi, ışınların katettikleri atmosfer kalınlığına bağlı olarak, sâbit kalmayacak ve günboyu değişecektir. Bu düzey sabah ve ikindiden sonra düşük, öğle vaktinde ise maksimum olacaktır.

Bugünün elektrik depolama teknolojisi akümülâtör teknolojisinden ibârettir. Hâlbuki akümülâtör sanayii demek çevreyi olağanüstü kirleten kurşun ve sülfürik asit sanayii demektir. Bu bakımdan, ve global çevrimi göz önünde tutulduğunda, Güneş enerjisinden elektrik üretimi için yararlanmanın hiç de çevre dostu ve de zararsız olmayacağı âşikârdır.

Ayrıca fotovoltaik panellerle elektrik üretiminin çevrimi göz önünde tutulacak olursa bu çevrimin de çevreye zarar verme açısından pek mâsum olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu panellerin üretimi çevreyi arsenik, galyum ve kadmiyum gibi elementlerle kirletmektedir.

Güneş enerjisi santrallerinin, konvansiyonel enerji üretim santrallerine oranla:

- İlk yatırımları şimdilik çok yüksektir. Kurulu kWe başına nükleer santraller için bu yatırımın 1.300 ilâ 2.500 dolar olmasına karşılık, fotovoltaik dönüşümlü santraller için bu 4.000 ilâ 6.000 dolar; termik dönüşümlü santraller için ise 3.000 dolar civârındadır.
- Üretim düzeyi arzuya ve talebe göre âyârlanabilir değildir.
- Üretimi sürekli değildir. (*Üretim Yeryüzü'nün ancak belirli bölgelerinde ve gündüzün belirli saatlerinde mümkündür*)
- Üretilen elektriğin üretim saatleri dışında da kullanılabilmesi için depolanması gerekir.
- Bu boyuttaki bir depolama için gerekli olan teknoloji henüz çevre dostu, güvenilir ve verimli bir düzeye erişmiş değildir.
- Nükleer santrallerde üretilen elekriğin kWh'inin % 0,28 ilâ %

0,35 dolar olmasına karşılık Güneş enerjisi santrallerinde üretilen elektriğin % 0,6 ilâ % 1 dolar arasında bir mâliyete sâhiptir.

Bütün bu sebeplerden ötürü Güneş enerjisinden hareketle elektrik enerjisi üretimi aslı herhangi bir konvansiyonel birincil enerji kaynağının ya da nükleer enerjinin alternatifi değil, olsa olsa palyatifi olabilir.

Ayrıca en iyimser hesaplar dahi 2030 yılında, yâni petrol rezervlerinin tükenmesinden 20 yıl öncesinde, Güneş enerjisinden elektrik üreten santrallerin kurulu gücünün 3 TWe düzeyini aşamıyacağına işâret etmektedir.

4. Bugün henüz daha deneme aşamasında olan yâni orta çapta sınaî bir tesisin ihtiyacını dahi karşılamaktan çok uzak olan rüzgâr santrallerine gelince, bunların dönen paletlerinin pekçok kuşu parçalamasından ötürü bunlara karşı bilhassa A.B.D. nde kuvvetli bir tepki baş göstermiş bulunmaktadır. Zâten en iyimser hesaplar bile rüzgâr santrallerinin toplam kurulu gücünün 2030 yılında bile ancak 1 TWe düzeyinde olabileceğine işâret etmektedir.

5. Gene iyimser hesaplar bütün yenilenebilir enerji kaynakları hesaba katılsa bile bunların 2030 yılı itibâriyle kurulu güçlerinin en fazla 8,9 TWe civârında olacağına işâret etmektedir. Bu düzeydeki bir elektrik üretiminin 2030 yılında hiç şüphesiz insanlığın refahına hayatî bir katkısı olacaktır ama bunların tükenmekte olan konvansiyonel birincil enerji kaynaklarının yerini doldurması tümüyle muhâldir.

Ümit Bağlanan Enerji Kaynakları Olarak Nükleer Yakıtlar ve Hidrojen

Geriye insanlığın enerji açığını kapatabilecek düzeyde şimdilik yalnızca iki kaynak kalmaktadır. Bunlar uranyum ve toryum gibi nükleer yakıt maddeleri ile hidrojendir.

Ilık nötronlarla işleyen nükleer reaktörler söz konusu olduğunda bilinen uranyum rezervinin 75 yıl, hızlı nötronlarla işleyen "üretken nükleer reaktörler" söz konusu olduğunda da bu rezervin 1800 yıl kadar yeteceği hesaplanmıştır. Ancak, birkaç yıl önce Fransız *Superphœnix* reaktörünün teknik problemler yüzünden kapatıl-

masından sonra, üretken nükleer reaktörlerin güvenliği ve güvenilirliği hakkında büyük endîşe ve kuşkular gelişmiştir. Bunların gelecekleri ve gelişimleri ciddî bir duraksama safhasına girmiş bulunmaktadır.

Toryumlu nükleer reaktörlerin teknolojisi henüz tatminkâr bir biçimde geliştirilmiş değildir. Bununla beraber Dünyâ'daki büyük toryum rezervleri göz önüne alındığında, teknolojileri gerekli kemâl düzeyine eriştiğinde toryum yakıtlı nükleer santrallerin Dünyâ'nın elektrik enerjisi talebini en azından birkaç yüzyıl karşılaması mümkündür. Bu arada da Türkiye'nin ârızî olarak tesbit edilmiş sathî 380.000 tonluk toryum rezerviyle Dünyâ'da Hindistan'ın arkasından 2. sırayı işgal etmekte olduğunu da hatırlatmakta fayda vardır. Derinliğine ve bütün Türkiye'nin taranması sonunda toryum rezervlerimizin 1.000.000 ton ve buna bağlı olarak da uranyum rezervlerimizin 250.000 ton olarak tecellî etmesi ümid edilmektedir.

İnsanlığın enerji ihtiyacını yüzlerce ve hattâ binlerce yüzyıl boyunca karşılayabilecek ideal enerji kaynağı ise Yeryüzünde en çok bulunan element olan hidrojendir. Hidrojenden gerek kimyasal gerekse nükleer olarak enerji elde etmek mümkündür. Kimyasal açıdan bakıldığında hidrojen gerçekten de tükenmeyen, yenilenebilir bir enerji kaynağıdır. Çünkü bunun patlayıcı bir gaz olarak enerjisinden yararlanıldığında kimyasal olarak ortaya çıkan su buharı gene kullanılan kadar hidrojen ihtivâ etmektedir. Ancak bu enerji kaynağının çok güvenli ve de güvenilir bir biçimde uygulanabilmesi için ortaya çıkan teknik problemler henüz kemâliyle aşılabilmiş değildir. Her ne kadar hidrojenin kimyasal enerjisiyle muharrik otomobil ve uçak prototipleri yapılmış ise de bunların ticarîleştirilmesi safhasına belki 21. yüzyılın sonlarına doğru gelinebilecektir.

Dört hidrojen atomunun biribirlerine kaynaştırılması (*füzyon*) yoluyla bir helyum atomu elde ederken açığa çıkan enerjiden yararlanmayı amaçlayan *füzyon reaktörleri*nin ise bütün fiziksel parametrelerine henüz hâkim bulunulmamaktadır. Bu amaçla uluslararası bir proje olan *JETP (Joint European Torus Project)* başarıyla 1992 yılında tamamlandıktan sonra Avrupa Topluluğu, A.B.D., Japonya ve Rusya'nın katılımıyla bundan sonraki faz olan *ITER (In-*

ternational Thermonuclear Experimental Reactor) safhasına geçilmiştir. Bu fazın 2010 yılında tamamlanması ve üçüncü faz olan 6000 MW gücündeki prototip termonükleer reaktörün ise 2020 ilâ 2030 civârında gerçekleşebileceği ve bu kabil termonükleer santrallerin de 2050 yılından başlayarak harc-ı âlem olabileceği ümid edilmektedir.

Türkiye'nin Enerji Stratejisi Nasıl Olmalıdır?

Türkiye gibi nüfusu yılda reel olarak % 2 civârında artan ve hızlı bir sanâyileşme süreci içinde olan bir ülkenin enerji ihtiyâcını 25 yıllık bir zaman aralığının ötesine kadar isâbetli bir şekilde hesaplamak mümkün görülmemektedir. Bunun başlıca sebebi sanâyileşme sürecini tamamlamış olan ülkelerde elektrik enerjisine duyulan ihtiyaç artışı yıllık % 0,5-1,5 arasında olurken Türkiye için bu oranın % 8-14,75 arasında bir değişim gösterebilmesidir. Buna rağmen Türkiye'de kişi başına yıllık elektrik tüketimi hâlâ Dünyâ ortalamasının altındadır.

Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş.nin (*TEAŞ'ın*) Araştırma Plânlama ve Koordinasyon Daire Başkanlığı Üretim Plânlama ve Koordinasyon Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olan Aralık 1997 târihli "*Orta ve Uzun Dönem Elektrik Enerjisi Üretim Plânlama Çalışması 1997-2020*" başlığını taşıyan bir rapor hazırlanmış bulunmaktadır.

Şahsî kanaatim, gelişmiş ülkeler için daha uyumlu sonuçlar veren MAED modeline göre hazırlanan bu raporun Türkiye'nin elektrik enerjisi ihtiyacı için oldukça iyimser bir manzara çizmekte olduğudur. Bu rapor 1999 yılında yaklaşık 24.000 MW olan kurulu elektrik üretim kapasitemizin 2020 yılında 109.218 MW'a ulaşmasını öngörmektedir. Böyle bir sonuca ulaşmak için elektrik enerjisine duyulan ihtiyacın yıllık artış oranının

2006 yılına kadar ortalama % 8,5,

2013 yılına kadar ortalama % 7,5,

2020 yılına kadar ortalama % 6,5,

civârında olması gereklidir. Bu sonuca ulaşabilmek ancak, Devletin: 1) ülkenin yıllık nüfus artışı oranını ortalama % 1,5 dan daha

düşük tutacak zecrî tedbirleri almasıyla (*söz konusu raporda bu konuya hiç temas edilmemiştir*), ve 2) ülkenin sanayileşme sürecine de sert bir fren yapmasıyla mümkündür.

Oysa Türkiye'de elektrik enerjisine duyulan ihtiyacın yıllık artış oranı Kalkınma Plânları döneminde hep %8 ilâ %12 arasında seyretmiştir. Bu oran, istisnaî olarak, 1996 yılında % 14,74 olarak gerçekleşmiştir. Eğer bu oran, nüfus artışına ve sanayileşme sürecine nasıl yapılacağı bilinmeyen frenler yapılmaz da, 2020 yılına kadar % 10 civârında seyredecek olursa bu takdirde 2020'de kurulu elektrik üretim gücümüzün 109.218 MW değil 190.000 MW cîvarında olması gerekir.

Söz konusu raporda elektrik üretim talebinin ancak 2020 yılına kadar toplam 10.000 MWe kurulu güce sâhip nükleer santrallerin devreye girmesiyle dengeli bir şekilde karşılanabileceğine de işâret edilmektedir. Buna karşılık *merhûm* Prof.Dr.h.c. Nejat Aybers ile Prof. D. Ahmet Bayülken, Türkiye 7. Enerji Kongresi'ne sunmuş oldukları bir ortak tebliğde uyguladıkları bir başka yöntemle 2020 yılında elektrik enerji talebi ile üretim arasındaki dengenin bu yıla kadar toplam 14.000 MWe kurulu güce sâhip nükleer santrallerin devreye girmesiyle sağlanabileceğine dikkati çekmektedirler.

Söz konusu rapora göre, 2020 yılında toplam 109.218 MWe olması beklenen kurulu gücün üretim tarzlarına dağılımının ve oransal katkılarının şöyle olması beklenmektedir:

✧	34.256 MWe	Doğalgaz	%32
✧	29.984 MWe	Hidrolik	%28
✧	17.906 MWe	Linyit ve Taşkömürü	%16
✧	10.000 MWe	Nükleer	%9
✧	9.000 MWe	İthal Kömür	%8
✧	8.025 MWe	Fuel-oil ve Motorin	%7
✧	47 MWe	Jeotermal ve diğerleri	(%1 den küçük).

Bu durum karşısında, gerçekçi olmak gerekirse, nükleer enerjinin ülkenin elektrik enerjisi üretiminde gitgide payının büyümesi-

ni beklemek realist bir tutum olacaktır. Buna göre Türkiye enerji üretim stratejisinin diğer umdeleri yanında şunları da göz önünde tutmak zorundadır:

1. Nükleer enerji ülkenin enerji açığını kapatabilecek bir imkândır. Güneş ve rüzgâr enerjisi ya da biyomas gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının hiç birisi bu büyüklükteki bir enerji açığını 2020 yılına kadar kapatmak için yeterli değildir. 2020 yılı için öngörülen enerji açığının, tedrîcen, nükleer enerjiden yararlanarak kapatılması yegâne çözümdür.
2. Türkiye nükleer teknolojinin en azından bir bölümüne hâkim olmalı ve mâkul bir zaman dilimi içinde, kendi reaktörlerinin önemli bir bölümünü kendisi yapabilecek düzeye mutlaka ulaşmalıdır.
3. Nükleer teknolojinin seçimi ve stratejisi şu ya da bu kurumun kıstaslarına bırakılmayacak kadar hayatî bir konudur. Bu itibarla bunlar *"Bilim Ve Teknoloji Yüksek Kurulu"*nda karara bağlanmalı ve Hükûmetler bunların uygulanmasında kararlı ve sürekli bir siyâsî irâde sergilemelidir.
4. Devlet, daha ilk nükleer santral birimlerinin inşaatı sırasında bile, özel teşebbüsün ufak çapta da olsa nükleer teknolojiye katkısı olan bir yan sanâyi kurmasını teşvik etmelidir.
5. Nükleer santral teknolojisinin transferi ve geliştirilmesi konusunda özel sermâyenin muharrik gücünden yararlanmak şarttır. Mâkul bir süre sonra, tıpkı termik santrallerin özel sermâye tarafından kurulup işletilmesi imkânının tanınmasında olduğu gibi, Devletin özel sermâyeye, (yetkili yasal kurumların denetiminde ve lisans alma şartına bağlı olarak) nükleer santral kurup işletme yetkisini vermelidir.
6. Türkiye toryum rezervi bakımından Dünyâ'nın 2. ülkesidir. *Bu olağanüstü büyük imkânın hebâ edilmeden değerlendirilmesi ülkenin geleceği için hayatî bir meseledir.* Toryumlu reaktörlerin teknolojisine mutlaka hâkim olmamız gerekmektedir. Bu bakımdan Devlet bu yönde kesin ve kararlı bir siyâsî irâde ortaya koymalıdır.

7. Sâdece uranyum, toryum, zirkonyum, niyobyum, kadmiyum, hafniyum vb.. gibi nükleer teknolojide stratejik öneme sâhip cevherlerin ülke genelinde ve yalnızca satıhda değil derinliğine de aranıp bulunması için hükûmetler gerekli önlemleri almalıdırlar.
8. Teknoloji transferine hâkim olması, teknoloji yenileştirme ve geliştirmesi yapması, stratejik nükleer maddeleri bulup çıkartması, nükleer tesislere lisans vermesi, üniversiteler ve gerek yurt içinde gerekse yurt dışındaki diğer araştırma kurumlarıyla sıkı bir işbirliğini gerçekleştirebilmesi için TAEK'e gerçek ve otonom bir kurum statüsü verecek olan yasal düzenleme âcilen yapılmalıdır.
9. TEAŞ ve TAEK üniversitelerimizdekilerden olduğu kadar bu konuyla yakından ilgilenmiş ve ilgilenmekte olan bağımsız uzmanlardan da yoğun bir biçimde yararlanmalıdırlar.

Sonuç

Üçüncü bin yıla girerken Türkiye'nin enerji meselesi Dünyâ konjonktüründen soyutlanarak ele alınamaz. Dünyâ'da petrol rezervlerinin 2050, doğal gaz rezervlerinin 2070 ve kömür rezervlerinin de 2150 yılları civârında tükenme noktasına geleceği öngörülmektedir. Bu birincil enerji kaynaklarının yerine tam olarak ikame edilebilecek nitelikte kaynak olarak *fisyon*'a ve *füzyon*'a dayalı *nükleer enerji* kaynakları ile hidrojenin *kimyasal enerjisi* öngörülmektedir. Güneş ve rüzgâr enerjileri konvansiyonel birincil enerji kaynaklarının avantajlarına ve kolaylığına sâhip olmadıklarından, bunlardan yararlanma her hâlükârda kısıtlı kalacaktır.

Türkiye elindeki sathî olarak tesbit edilmiş 380.000 ton toryum ile Dünyâ'nın toryum rezervi bakımından en zengin 2. ülkesidir. Toryum yakan nükleer santrallerin devreye girmesiyle Türkiye en azından birkaç yüzyıl enerji üretimi meselesini bu yoldan çözmüş olabilecektir. Bu bakımdan, ve eğer Türkiye'de yeterince zengin petrol ve doğal gaz rezervleri keşfedilmezse, Türkiye'nin elektrik enerjisi üretimi meselesi bu üçüncü bin yılın ilk birkaç yüzyılında bugünkü Fransa'nın yapmakta olduğu gibi, nükleer teknolojiye

bağlı olacaktır. Bu bakımdan siyâsî irâdenin çok berrak bir biçimde bunu idrâk ederek gerekli tedbirleri şimdiden almağa başlaması gerekmektedir.

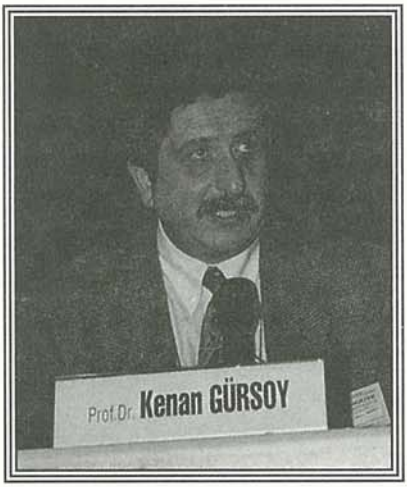

Kenan Gürsoy

Sümer Şahin

Haldun Atıf Danışman

BAŞKAN (Yusuf Ziya İRBEÇ) - Saygıdeğer misafirler, sevgili dinleyiciler; Kutlu Doğum Haftası dolayısıyla düzenlenen sempozyumun "Kalkınmanın Tabiî İmkânları" konulu ikinci oturumunun bildirilerini dinledik.

Kalkınmanın Tabiî İmkânları konulu bu bölüm oldukça önemli; çünkü, dünyada rekabetin belirleyicisi olarak, artık beşerî unsur, insan unsuru, yeraltı kaynakları, yerüstü kaynakları kadar önemli bir boyuta ulaşmıştır. Size, sadece bir örnek vermem gerekirse, bugün, artık yabancı sermayenin veya ülkelerin rekabet gücünü belirleyen diğer teknolojik gelişmelerin ücrete verdiği rekabet açısından pay, sadece yüzde 10 dolayındadır. Yüzde 90'ını, beşerî kaynaklar ile yeraltı, yerüstü zenginlikleri ve teknoloji oluşturmaktadır. O bakımdan, kalkınmanın tabiî imkânları oldukça önemli bir yer tutuyor.

Kıymetli araştırmacı yazar Sayın Nevzat Kösoğlu'na teşekkür ediyoruz. İnsan - kalkınma ilişkisini çok iyi bir şekilde ortaya koydu. Bizim bildiğimiz, iktisatçılar olarak biz, meselâ üretim faktörlerinden toprak, sermayeye, çok rahat bir kıymet biçerken, insanın ancak emeğine kıymet biçebiliyoruz, kendisine değil. Hiçbir iktisatçı da, şu âna kadar, emek dışında insanın kendisine değer biçememiştir. O bakımdan, kalkınmanın en önemli motoru, unsuru olan insanın yeri bambaşka bir şekilde tarif edildi; ki, doğrudur. Kendisine bu bakımdan teşekkür ediyoruz.

Sayın Zeki Birdoğan'a çok teşekkür ediyoruz. Yeraltı ve yerüstü kaynaklarında sudan başlayarak diğer yeraltı kaynaklarını bize saydı; fakat, önümüzdeki yıllarda zannediyorum su savaş sebebi olacak kadar ön plâna çıkacak. Bütün uluslararası kuruluşların yaptığı araştırmalar, hele hele Ortadoğu'daki kriz çıkarma senaryolarında ön plâna geçmiş durumda.

Sayın Hocamız Prof. Dr. Ahmet Yüksek Özemre Beyefendi, engin tecrübesine de dayanarak, enerji politikasına çok güzel bir şekilde açıklık getirdi.

Bu arada, petrol konusuyla enerji politikası geliştirilmesi açısından, petrol tröstlerinin ilgisini dile getirdi. Onun için, ben bir kitap tavsiye etmek istiyorum. 1974'lerde yazılmış Raif Karadağ'ın *Petrol Fırtınası* kitabını mutlaka okumanızı tavsiye ediyorum, okumamış

olanlar için söylüyorum. Çünkü, petrol savaşlarını çok açık ve net olarak anlatan bir kitap.

Başka bir örnek vermek istiyorum. Petrol konusunda, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'da çok fazla ilgisine dair. Meselâ Amerikalılar tarafından bulunan naylonun keşfi... Naylon genelde uluslararası ticarete Japonların ipeğine karşı çıkmıştır. Naylon "Never you layough nippon"'un baş harflerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. (Japonya'ya hiçbir zaman bağlanmayınız). Naylonun hammaddesi yüzde 90'ın üzerinde petrole bağlıdır.

1990 yılındaki Körfez krizinden bir sene önce, Amerika Birleşik Devletleriyle Irak'ın ticaret hacmi yüzde 450 artmıştır. Çok enteresan, Amerika, sanki, onları korkutmamak için, onları cesaretlendirmek için böyle bir politika izlemiştir.

Başka bir konu, Amerika, şu anda dünyada dolar basarak kendi açıklarını kapatırken, dünyayı da vergilendirecek seviyeye gelmiştir. Bu imkânı da, fırsatı da elinden kaçırmamak istememektedir. Bakın, bir örnek olarak söylüyorum, bugün Amerika Dolarlarının sadece yüzde 40'ı Amerika Birleşik Devletleri'ndedir, yüzde 60'ı yurt dışındadır. Bu ne demektir, Amerika'da enflasyon olduğu zaman Amerika'nın zararı yüzde 40'tır, ama dünyanın zararı yüzde 60'tır. O bakımdan çok rahat dolar basabilir. Amerika'nın batması demek, dünyayla birlikte krize girmesi demektir. Onu garanti etmek için, zaman zaman bölgelerde müdahale yapabilmektedir.

15'er dakikalık takdimler için ilk sözü Prof. Dr. Sayın Kenan Gürsoy Beyefendiye veriyorum.

Buyurun efendim.

KENAN GÜRSOY – Sayın Başkan, değerli misafirler, değerli dinleyiciler; ben, mesleğimin felsefecilik olması dolayısıyla, müsaadenizle sadece birinci konuşmayla ilgili bir değerlendirme yapma durumunda kalacağım. Sanıyorum benden sonra gelecek olan arkadaşlarım da, diğer konuşmacıların konuşmalarıyla ilgili değerlendirmeler yapacaklar. Kendim için de, şayet haddimse diyorum.

Kalkınma sürecinde insan konulu son derece güzel bir tebliğ, bir konuşma dinledik. Daha evvel okumuştum, burada bir defa daha dinledim ve kalkınmada insan faktörünün ne kadar önemli olduğu-

nu. Bu faktörün de, biraz Max Weber'den ve Werner Sombart'dan etkilenerek, zihniyetlerle kalkınma arasındaki, zihniyetlerle ekonomik görüntüler arasındaki münasebetin kurulmasıyla ilgili olduğu söylendi.

Kısaca özetleyecek olursam, insanda, onu taşıyan ruh ve zihniyet dünyası ile ekonominin birlikte ele alınması gerekiyordu. İnsan unsuru, son derece önemliydi. İktisat dünyasının, kalkınma hareketlerinin bütün dış görüntülerinin altında, yahut gerisinde, kendine has bir iman dünyası ve insan gerçeği vardı. Duyuş ve davranış biçimi, algılama tarzı ve tercihleriyle insanın bütün bir zihniyet ve ruh dünyası. Yine Ülgener'den etkilenerek, ahlâk ve zihniyet meseleleri burada son derece önemliydi. Fakat, acaba zihniyet sadece gövde ve yapıya eşlik eden bir gölge hadise miydi, yoksa gövde ve davranışı şekillendirmede ayrıca pay sahibi önemli bir etken mi? Sonbart bu konuda çok uç bir görüşe sahipti, buna göre, her çağın kendine göre hakim bir zihniyeti vardı ve çağın iktisadî yaşayışı onunla biçimlenmiş oluyordu. Belki tarih sırası, öncelik ve sonralığı değil, ancak yan yanalığını sadece tespit edebiliyorduk; ama, sayın konuşmacının, Ülger'den de, Weber'den de çok daha cesur olarak ifade ettiği gibi, tarihî oluşların bir ilkesi olduğu düşünülüyordu bu tebliğde.

Hayatın dış yüzü madde ile iç yüzü ruh dünyası arasında kesintisiz bir etkileşim vardır dedi sayın konuşmacı. Bu etkileşimin yönü ve derecesini de, toplumun imanı belirler. İmanın gücü nispetinde ruh dünyası, hayatın maddesini kendi ölçü ve değerlerine göre biçimlendirir. Zaafı ölçüsünde hayatın maddesi tarafından, toplumun ruh dünyası ezilir ve şekillendirilir, dedi. Muhakkak ki burada, Ülgener'in ifadesinden çok daha fazla bir şey var, çok daha cesur olan bir şey var; fakat, yine kavramda da bir değişiklik var. Artık bu kavram, zihniyet kavramından iman kavramına dönüşmüş durumdadır.

O halde, toplumların ya da insanın, o toplumda yaşayan insanların iman motivasyonlarıyla, iman şiddetleriyle bu toplumdaki kalkınma arasında son derece önemli bir bağlantı vardır. İmanın güçlü olduğu dönemlerde, yine kendi yazılarından okuyorum, "insanın ruh dünyası hayatın maddesini biçimlendirmektedir, yani insa-

nî eylemler, hayatın hangi alanında olursa olsun, ahlâka, kitaba uygun gerçekleşmektedir. İman zayıflayıp motivasyon gücü düştükçe, eylemlerde iman ilkelerinden, ahlâkî değerlerden sapmaya yüz tutarlar. Böyle zamanlarda, ferdî hırs ve tamahlar, disipline edilmiş, ölçülendirilmiş bir sosyal gerilim yaratmak yerine, infiratçı, gerilimi düşürücü, eylem gücü kırıcı sapmalar ortaya çıkarlar" dediler ve Faust ruhlu diye nitelenen bir dinamik insanı özlediklerini ifade ettiler. Aydın kişilikli bir insan, imanı zayıflamayan, gerilimi fazla, canlılık ve yaratıcılık dolu bir insan.

Efendim, benim kendi değerlendirmelerimle ilgili olarak -bana sorulan da o- ben de muhakkak ki imanın kalkınmada fevkalade önemli bir rolü olduğunu biliyorum. Fakat, acaba bu motivasyonu sağlamada imanın muhtevasının da önemi yok mu ya da imanın insan tabiatına uygunluğunun, imanın aşkın değerlere olan bağlılığının bir rolü yok mu? Sanki metinde, çok tefrik edilmemiş bir hava var, bir anlam var. Meselâ, komünist ya da eğer ilave edersek faşizm de bir imanmış gibi değerlendiriliyor. Halbuki, burada, insanlığın mahfına sebep olmuş olan birtakım şeyler var. Neden diye düşünecek olursak, neden bazı iman görüşlerinin ya da imanî yaşayışların bu kadar kalkınmada etki edeceği yerde, insanı mutlu kılacağı yerde, acaba onları farklı bir noktaya, bir çukura doğru götürüyor diye soracak olursak, herhalde burada gerçek hakikî iman gibi bir kavramın, insan tabiatına uygun olan bir imanî yaşayışın ve tarihten gelerek artık gelenekselleşmiş, kurumlaşmış bir imanî yaşayışın önemi olduğunu fark etmekte fayda var.

Peki, motivasyon nereden geliyor; yine metinden hareketle söylüyorum, var olan imanî değerlerin hayata intibak ettirilmesi, hayata geçirilmesi çabası olarak ortaya çıkıyor. Peki, nasıl bir insan, hangi insan bunu yapacaktır? Ana soru buradadır. Bir kere, evvela kalkınma kavramıyla insan kavramının yan yana getirilişinde, eğer yanlış bir pencereden bakacak olursak, büyük bir problemin var olduğunu görürüz. Herhangi bir ekonomist gibi düşünmemek durumundayım; çünkü, ben bir felsefeciyim. Kalkınmadan çok insan kavramının ön plânda yer alması gerekir. Eğer öyle olursa, bir taraftan ilme, bir taraftan belki çevreciliğe de önem vermiş olacağız; ama, hocamın söylediği sınırlar çerçevesinde. Diğer taraftan da, in-

sanı kaybetmemiş olacağız; çünkü, kalkınma en sonunda kendisine dönülüp dolaşılıp insanla buluşacağı, buluşturulacağı bir kavram olarak ele alınmalıdır. Peki, böyle olursa ne olur? Burada, herhalde böyle bir insan, tabiatla ahengini doğru kurabilmiş bir insan olmalıdır. Nitekim, eğer iman, doğru bir iman, kendi iç fıtratı dolayısıyla, iç tabiatı dolayısıyla bir dinamizm kazanıyorsa, doğru bir dinamizm kazanıyorsa, dış anlamdaki tabiatın da bu insanı etkilemede önemli bir payı olsa gerektir. İnsan, tabiatla kendisi arasındaki bu dengeyi, bu armoniyi, bu ahengi kurmak durumundadır. Çünkü tabiat, itidal noktasıdır, tabiat bir yerde bu nizamın kendisiyle yaşandığı yerdir ve bu insan evet sadece economicus değil, tabiata da uygun olan bir insan, tabiata kendisini ahenkle yerleştiren bir insan olacaktır.

Yine bu iman, kendisine tarihsel çerçevede kanıtlamış, gelenekselleşmiş, kurumlaşmış, insan tarihiyle bütünleşmiş bir imanın doğrultusunda gelecek olmalıdır. Eğer biz, şu kadar yüzyıl sonra, bu güzel günü tekrar kutluyorsak, burada önemli bir durum var. Bu bir gelenekselleşmiş durumdur ve tarihin bu gelenek olması dolayısıyla da itibar edilmesi gereken bir tarafı vardır. Fakat, asıl önemli olan ve asıl kalkınmada hiç ihmal edilmemiş olması gereken nokta, insanın etik tarafıdır, yani ahlâkî tarafıdır. Her şeyi kendisi için düşündüğünüz insan, tabiat üzerinde, tabiat karşısında ve tabiatın içinde ahenkli olarak önce kendisini etik insan olarak, etik kişi olarak bulmakta ve kendini o şekilde ifade edebilmektedir. Bu etik kişilikte ise, kendi sorumluluğu ve mükellefiyeti vardır.

O halde, Sayın konuşmacıdan özür dileyerek, acaba bu ahlâkî taraf üzerinde de, etik tarafı üzerinde de, zihniyetten belki biraz daha fazla olarak durulması gerekmez miydi diye soracağım. Belki cevaplarını daha sonra da almış olacağım. Bu etik karakter, belki bugün bizim türlü fırtınalar içerisinde yüzerken ya da yaşarken, çeşitli rüzgârların bizi ne tarafa götüreceği belirsizken, tam da takınmamız gereken bir tavrı kendi içinde, beraberinde getirmektedir. Çünkü, etik insan, kendini sorgulayarak ayakları yere basan ve fakat, ayrıca da bir ideali takip eden insandır. Bu ideal, eğer imanla bütünleşirse, belki ayakları yere basan, fakat kendini aşma gayretinde olan bir insanla karşılaşırız; çünkü, ideali, yani burada İslâmi-

yet için söyleyecek olursam îlayı kelimetullah, onu kendisine hapsetmeyen, onu kendisine doğru taşıran, onu kendisine doğru aşıran bir ideal olmak durumundadır.

Peki, bu nasıl yaşanacaktır? Bu nasıl ortaya konacaktır? Bu, her şeyden evvel, bir prototipi gerekli kılıyor. Nitekim sayın konuşmacı, son derece vukuflu olarak, konuşmalarının sonunda şunu söylediler: Nasıl bir insan tipine ve nasıl bir beşerî ilişkiler düzenine doğru gidiyoruz; bunun, özellikle eğitimcilerimiz tarafından düşünülmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması lâzımdır dediler. Bu insan tipi, son derece önemlidir. Bu insan tipi, evvela, etik olarak, teorik bakımdan değerlendirilebilir. Meselâ, bugün bizim çok sıkıntıda olduğumuz, yine konuya ahlâk ya da etik açısından baktığımızda gördüğümüz bir insan tipi var. Bu insan tipi, kendi kendisine hapsedilmiş bir insan tipidir. Televizyonlarınıza bakınız, gazetelere bakınız, reklamlara özellikle bakınız, sadece dünyevî tarafı önplâna çıkarılmış ve sadece dış tarafı gündemde tutulan, işte güzellik gibi, moda gibi, etkileyicilik gibi tarafları ön plâna çıkarılmış bir insan modeli oluşturulmaya çalışılıyor. Bunun arkasında ve temelinde olması gereken o kendisine sahip mükellef olan insan tipi unutuluyor. İnsan, bu haliyle ele alındığında, bir robot, bir mumya haline getirilecektir ki, burada özendirilmeleri bakımından çok büyük bir problemle karşı karşıya kalıyoruz. Çünkü, özendirilen insan, bir de ayrıca derinliği tarafından yakalanan insan olmalıdır.

Diğer taraftan, bu insan, daima kendininkiyle övünen bir insan haline getiriliyor. İşte, benim takımım, benim elbisem, benim değerlerim. Hayır, bu insana dinamik bir taraf kazandırmak istiyorsanız, özendirilecek olan şeyin kendisinde hapsedilmemiş olduğunu ona ifade etmek, onu kendisini aşmaya doğru sevk etmek gerekmektedir. Bu da etik karakter bakımından kötü bir şeydir.

Zamanım daraldığı için çok fazla bir şey söylemek istemiyorum; fakat, herhalde Ahmet Yüksel Özemre Hocamın da ifade ettikleri gibi, bilimselliğiyle, ahlâkıyla, stratejileri çok iyi belirleyen bir insan tipine, insana ihtiyacımız var. Bütün eğitim kurumlarımız, mutlaka prototip insan yetiştirme işini bir tarafa bırakmalı, elbette bunu çok iyi sağlamalı; fakat, artık yavaş yavaş stratejik elite doğru, stratejik elit yetiştirilmesine doğru yönelmelidir. Eğer insan

kavramını, aynı zamanda kalkınmayla birlikte düşünürsek, bir yerde evrimi, insanın kendi iç tekâmülünü de buna bağlı olarak düşünürsek, böyle bir stratejik elit yetiştirme işine hemen girmemiz gerekmektedir.

Dikkatleriniz için teşekkür ederim efendim.

BAŞKAN – Prof. Dr. Sayın Kenan Gürsoy Beyefendiye çok teşekkür ediyorum.

Şimdi, ikinci konuşmacımız Prof. Dr. Sayın Sümer Şahin Beyefendiye söz veriyorum.

SÜMER ŞAHİN – Sayın Başkan, kıymetli arkadaşlar; üç konuşmacımızın ve ondan sonra dördüncü konuşmacı olarak da Kenan Beyin konuşmaları gayet faydalı, güzel, bizi bilgilendirir konuşmalardı. Ben de, elimden geldiği kadar bunları tamamlayıcı birkaç söz söylemek istiyorum.

Kalkınmayı, ülke olarak, millet olarak kalkınmayı ele aldığımız zaman, kalkınmada yüksek teknolojinin ehemmiyetini, yüksek teknolojinin önemini ihmâl etmek mümkün değildir. Zaten, bilhassa Ahmet Bey ve diğer konuşmacılar bu konulara biraz değindiler. Yüksek teknoloji, bir ülkenin askerî gücünün, istihbarat gücünün ve siyasî gücünün en önemli altyapısını teşkil eder. Maalesef, bizim kendi cihan devletimizde, üçyüz yıldır ihmal edilen bir faktör olduğu için, bunun çok iyi analiz edilmesi ve teknolojik olarak neden geri kaldığımızın iyi anlaşılması gerekir.

Enerji açısından incelediğimiz zaman, insanın bedenî gücü, sadece 75 watt kadar enerji üretir. 75 wattın, ne kadar ehemmiyetsiz, küçük bir enerji olduğunu hepiniz takdir edersiniz. Bu, 0,1 beygir gücü kadar bir enerjiye tekabül eder. Bir Satürn roketinin birinci kademesinin gücü ise, 20 milyon beygir gücüdür; yani, 200 milyon insanın enerjisi, bir Satürn roketinin birinci kademesinde teksif edilmiştir.

Enerji ve yüksek teknolojiye hakim olan milletler, daima dünyada hakim milletler olacaklar, söz sahibi milletler olacaklar ve Türkiye'nin de istiklali için, muhakkak yüksek teknoloji aşamasını başarması gerekir.

Yüksek teknolojinin, üç temel şartı vardır: Birincisi, samimi is-

tek. İkincisi, bilgi ve iktidar. Üçüncüsü de bunun için gerekli altyapı ve teçhizattır. Samimi istek ve bilgi, insan faktörüyle yakından ilgilidir.

Şimdi biraz siyasî konuşmam gerekecek. Aydınlar, genellikle pek siyasetten konuşmak istemezler, çekinirler; çünkü, bilhassa ülkemizde, siyaset şahsî çıkar veya grup çıkarı için şimdiye kadar suiistimal edilen bir mefhum olduğu için, bu konuya aydınlar dokunmaktan çekinirler. Fakat, siyaset ülkenin yönetilmesi demektir ve siyaset Peygamber ilmidir. Bu açıdan bakarsak, siyasetin ülke yönetiminde önemi son derece mühimdir. Demin sıraladığım istek, bilgi ve altyapı konusunda siyasetin rolüne bakarsak, Türkiye gibi gelişmesini tamamlamamış ülkelerde ne derece geri kaldığımızı birkaç misalle belirtmek isterim. Seçmen düzeyinden en üst düzeydeki yöneticiye kadar, siyasî tercihlerimizi yaparken, hiçbir zaman, ülkenin uzun vadeli kalkınması, uzun vadeli gelişmesi, güçlenmesini maalesef plânlamamaktayız. Seçmenin düşüncesi, oğluma, çocuğuma iş bulabilir miyim, hastama hastahanede yatak bulabilir miyim, doktor bulabilir miyim düzeyine inmektedir. Politikacının düşüncesi de, devlet yönetimine gelen yöneticinin düşüncesi de, en büyük iktidarla gelse bile, Meclis'e en büyük çoğunlukla gelse bile, gelecek seçimi nasıl kazanacağım telaşı olmaktadır. Türkiye'nin bu kefeni yırtması gerekir. Bunun için de, ahlâkî yapının gerçekten güçlenmesi gerekir.

Yüksek teknolojinin ehemmiyetinin altını çizerken, ziraatın ve diğer konuların ehemmiyetsiz olduğunu ifade etmek istemiyorum. Fakat, ziraatle, turizmle güçlenen, zenginleşen, refah seviyesi yükselen bir milet bilmiyorum. Siz biliyorsanız söyleyin, hatamı tashih edeyim.

Enerji konusunda, nükleer enerji özel bir yer taşır. Nükleer enerjiyi, sadece elektrik üreten bir vasıta olarak görmemek gerekir. Nükleer enerji, nükleer teknoloji, yüksek teknolojinin lokomotifidir. Yanında, pek çok dalı beraber sürükler. 2'inci Asırda, insanoğlunun entellektüel değerlerinin yapılanmasında, nükleer bilimler en önemli rolü oynayacaklardır. 21'inci Asırda, bir uzay teknolojisi olmadan, medeni millet, güçlü millet düşünebilir misiniz? 21'inci Asırda, uzay teknolojisinin en önemli desteğini nükleer teknoloji ve-

recektir. İnsanoğlunun entellektüel değerlerinin yapılanmasına katkıda bulunmayan ülkeler, geri kalmış ülkeler olmaya mahkûm olacaklardır. Onlar da, uzun vadede, istiklâllerini muhafaza edemezler.

Türkiye'ye, nükleer teknolojinin girmesi amacıyla, 1955 yıllarında olduğunu zannediyorum, Atom Enerjisi Kurumu kurulmuştur. 1955 yılının bir başka önemli noktası var dünya nükleer teknolojisi yönünden, bugün dünyada nükleer santral kurulu gücü olarak en büyük ülke Amerika ise, ikinci ülke Fransa'dır, üçüncü ülke Japonya ve dördüncü ülke Almanya'dır. 1955 yılına kadar, Almanya'da, üniversitelerde nükleer bilimler konusunda ders verilmesi dahi yasaktı. Yani, bırakın bir nükleer santral imalatını, 1955 yılına kadar, üniversitelerde nükleer bilimler konusunda Almanya'da ders dahi verilemiyordu. 1960 yılında Almanya'ya gittiğim zaman, 1961'de Stutgart Üniversitesinde eğitime başladığım zaman, bizi çekirdek fiziği dersleri profesörümüz aldı, grup olarak, Karsruhe'deki atom reaktörüne götürdü, gezdirdi. Yani, 55 yasağının üstünden beş - altı yıl geçtikten sonra Almanya'da nükleer elektrik üretiliyor idi.

Türkiye'de, 1955 yıllarında, yani aşağı yukarı 45 yıl önce, Nükleer Atom Enerjisi Kurumu kurulmuştur. 2000 yılına Türkiye, 1 watt dahi nükleer elektrik üretemeden girecektir. 2010 yılına girerken dahi, Türkiye'nin 1 watt nükleer elektrik üretip üretemeyeceği hakkında ciddî kuşkularım vardır. Çünkü, bu önemli kurumlar, daima bilimsel kurumlar olsa dahi, yüksek teknolojinin lokomotifi olan kurumlar olsa dahi, maalesef yöneticilerimiz tarafından birer umum müdürlük olarak görülmektedir ve diğer umum müdürlükler gibi, kısa vadeli siyasî hesaplar daima ön plâna çıkmaktadır. Bunun silinmesi lazım.

Bu konuda, bir misal vermek istiyorum. Son derece önemli olan Atom Enerjisi Kurumu, 45 yıllık tarihinde, bakanlık süresi biten bir inşaat mühendisinin emeklilik istirahat makamı olarak değerlendirilmiştir. Bunlar, bir yüksek teknoloji ülkesi olmaya aday, yüksek teknoloji hamlesi yapmak isteyen ülkelerde olmaması gereken durumlardır. Onun için, siyasîlerin, devletin yönetimine getirdiğimiz insanların daha ciddî ve daha düşünceli, daha bilimsel, daha rasyonel olarak bu konulara yaklaşması gerekir.

Nükleer enerji, bugün dünyada, 36 ülke tarafından elektrik istihsalinde kullanılmaktadır. Türkiye, 40'ıncısı dahi olamayacaktır. Sayın konuşmacı, Toryum'un ehemmiyetini anlattı, son derece doğrudur. Ben, bir başka noktayı daha söylemek istiyorum, Toryum'a kadar gitmeye gerek yok, dünyadaki tabiî suyun 5000'de 1'i ağır sudur. 1 litre tabiî su içindeki Döteryumu alsak -sayın konuşmacının kısaca anlattığı- füzyon reaktöründe yakıt olarak yaksak, açığa çıkan enerji, 300 litre benzinin enerjisine eşdeğerdir. Denizlerdeki 1 litre suda, göllerdeki 1 litre suda, çeşmeden akan 1 litre suda, her litre suda 300 litre benzine eşdeğer nükleer enerji mevcuttur. Nükleer enerji, öyle korkulacak bir enerji de değildir. Cenab-ı Hak, bütün kâinatı, nükleer enerji esası üzerine yaratmıştır. Neden mi, güneş sistemimizin esas enerji kaynağı olan güneş ve bütün yıdızlar, birer nükleer füzyon atom reaktörleridir. Bunlara bilinçle yaklaşmak gerekir, bilerek yaklaşmak gerekir ve Cenab-ı Hakk'ın nasip etmiş olduğu bu güçleri kullanabilmek gerekir.

Herhalde zamanım bitmek üzere. Sözümü, şu tariflerle bitirmek istiyorum: Kalkınmanın birinci şartının yüksek teknoloji ve yüksek ilimler olduğunu şöyle anlayabiliriz: Yüksek bilimlerin, şöyle bir tarifini vermek istiyorum: Cenab-ı Hak, kâinatı yaratırken, bu kâinatın işlemesi için, düzgün çalışması için pek çok kanun ortaya koymuştur. Bu kanunların kavranması ve bu kanunlar hakkındaki bilgi birikimi yüksek ilimlerdir. Mesela, Gravitasyon Kanunu, Elektromanyetizma Kanunu, bildiğiniz bütün kanunlar, bunlar Allah'ın kanunlarıdır ve kâinatın işlemesi için kurulmuş, vaz edilmiş kanunlardır. Bunları kavramak, bunları anlamak müspet ilimdir.

Osmanlı medresesinde, yani üniversitesinde 16'ncı Yüzyıla gelinceye kadar müspet ilimler, sosyal ilimler kadar ve din ilimleri kadar ehemmiyet görmüş ve takdir görmüştür. Her nedense -bunun da tarihî olarak incelenmesi gerekir- 16'ncı Yüzyıldan itibaren müspet ilimler, alet ilmi olarak, ikinci sınıf ilim olarak nazarı dikkate alınmıştır ve hakir görülmeye başlanmıştır. İslâm'da böyle bir tarif yoktur. Hepsi Allah'ın ilmidir. Kâinatın bütün sırları Allah'ın ilmidir.

Yüksek teknolojiyi de şöyle tarif edebiliriz: Cenab-ı Hakk'ın, kâinatta yaratmış olduğu engin zenginlikten, engin güçten faydalana-

bilme sanatıdır. Yüksek teknolojinin anahtarı müspet ilimlerdir. Kalkınmanın temeli yüksek teknolojidir, onun da anahtarı müspet ilimlerdir.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

BAŞKAN – Prof. Dr. Sayın Sümer Şahin Beyefendiye, Hocamıza çok teşekkür ediyorum.

Son konuşmacımız, Dr. Yurdakul Yiğitgüden idi, Enerji Bakanlığı Müsteşarı, kendisi burada olmadığı için, yerine, yardımcısı Sayın Haldun Atıf Danışman konuşacaklar. Kendilerini kürsüye davet ediyorum.

HALDUN ATIF DANIŞMAN – Sayın Başkan, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Ben, enerjiyle ilgili konuşacağım. Daha önce Sayın Özemre'nin bahsettiği gibi, enerjiyle ilgili konuşurken, önce dünyadaki gelişmelere iyi bakmak, ondan sonra Türkiye'deki gelişmelere göz atmak herhalde Türkiye'nin enerji konusundaki durumunu ve Türkiye'deki enerji konusunun önemini daha iyi anlamak açısından yararlı olacak diye düşünüyorum.

Dünyadaki rakamlara baktığımızda, Dünya'da enerji tüketimi milyar ton eşdeğer petrol olarak, 99'da 10; 2020'de 15; 2050'de 20 milyar ton eşdeğer petrol olarak tahmin ediliyor. Bu rakamlar, aşağı yukarı Sayın Özemre'nin verdiği rakamlarla çakışıyor. Zaten rakamlar aynı kaynaklardan alınıyor; yalnız, bazı çalışmalarda bazı rakamlar biraz fark ediyor. Elektrik enerjisi tüketimi, milyar kilovat/saat olarak, 1999'da yaklaşık 13 bin, 2020'de yaklaşık 25 bin, 2050'de 35 bin. Bu, Sayın Özemre'nin verdiği rakamlardan biraz daha düşük rakamlar. Sanıyorum Sayın Özemre'deki talep artış tahminleri daha yüksek. Nüfus olarak da, 1999'da dünyada 6 milyar, 2020'de 7,2 milyar, 2050'de 10 milyar olarak tahmin ediliyor.

Buradan, kişi başına tüketime geçmek istiyorum. Kişi başına tüketim olarak, ton eşdeğer petrol olarak, 1999'da 1,66; 2020'de 2; 2050'de yine 2 görünüyor. Kişi başına elektrik tüketimi, 2000 kilovat/saat dünya ortalaması. 2020'de 3 bin, 2050'de 3 600.

Türkiye ile mukayese ettiğimizde, enerji tüketimi milyon ton eşdeğer petrol olarak, 1999'da 76, 2020'de 318, 2050 tahminleri yok;

çünkü bizim yaptığımız çalışmalar 2020'ye kadar şu anda. Elektrik enerjisi tüketimi, 114 milyar kilovat/saat 1999'da, 2020'de 547. Nüfus, 1999 rakamları 63 milyon, 2020'de 90 milyon olarak alınmış. Kişi başına tüketim, 1999'da 1 200 kilovat/saat, 2020'de 3 500 kilovat/saat. Bu söylediklerim, ton eşdeğer petrol olarak, toplam enerji olarak. Elektrik tüketimi olarak, 1 800 kilovat/saat 1999'de, 6 bin kilovat/saat 2020'de.

Bu rakamlar ne gösteriyor: Bir defa, önümüzdeki elli yılda, gelişmiş ülkelerde enerji tüketimi neredeyse sabit kalırken, gelişmekte olan ülkelerde bu üç misli artmaktadır. Elektrik tüketimi de, gelişmiş ülkelerde yüzde 1,6'lık bir artış gösterirken, gelişmekte olan ülkelerde 4,4'lük bir artış gösteriyor. Buna mukabil Türkiye'ye baktığımızda, eğer 1999 rakamı 1 800; 2020 rakamı 6 bin kilovat/saat olacaksa yılda, bu oldukça ciddî, oldukça büyük bir artış gösteriyor ve bunun, bu talebin karşılanması için, çok iddialı bir elektrik plânı var Türkiye'nin. Daha önce bahsedildi, Türkiye'de enerji talebi ve elektrik tüketimi talebi hızla artıyor ve bunun karşılanabilmesi için de çok ciddî tedbirler alınması, ciddî yatırımlar yapılması lazım.

Türkiye, elektrik üretimi plânları açısından, dünyanın en iddialı üç - dört ülkesinden bir tanesi. Mevcut elektrik kapasitesi, kurulu kapasitesi, 1999 itibariyle 23 bin küsur megavat, 2020'de ulaşması gereken rakam 110 bin megavat. Bu şu demek: Aşağı yukarı, Türkiye'nin, yirmi yılda, şimdiye kadar, Cumhuriyet tarihi boyunca kurduğu toplam kapasitenin dört misli daha ilave etmesi demek, 2020 yılında 5 misli bir kapasiteye ulaşması demek. Bu, tabiî, çok ciddî bir yatırım. Bu yatırım, aşağı yukarı, yılda 4,5 - 5 milyar dolarlık Türkiye'nin sadece elektrik üretimi ve dağıtımıyla ilgili, yani elektrikle ilgili yatırım yapması gerektiğini ortaya koyuyor.

Bu kadar ciddî bir yatırımda, benim değinmek istediğim, bu kadar büyük yatırımların, bütçe kaynaklarıyla yapılması söz konusu değil. Bunun için, Türkiye, ciddî şekilde özel sektörün bu sektörde yatırımını destekliyor ve bununla ilgili çeşitli modeller geliştiriyor. Yap - İşlet - Devret modeli gibi, Yap - İşlet modeli gibi veyahut işletme hakkı devirleri gibi.

Burada, dikkatinizi çekmek istediğim önemli konu şu: Bu yatırımların yapılabilmesi için tabiî ki en önemli konu, finansman ola-

yı. Bu projelerin finansman bulabilmesi lazım. Aksi takdirde, bizim bu projelerimizin olması, bizim bu plânlarımızın olması, bizim bu gerçekleştirme durumunda olduğumuz yatırımları gerçekleştirmemizi sağlamaz. Burada da en önemli konu, Hazine'nin belli bir borçlanma kapasitesi var. Bu nedenle, daha önce bahsettiğim gibi Hazine kaynaklarıyla bu yatırımların tamamının yapılması mümkün değil. Özel sektörün, uluslararası finansörlerden borçlanabilmesi için de, belli şartlar var; yani, uluslararası finansörlerin ileri sürdüğü belli şartlar var. Bunların içerisinde, detaya girmeden en ciddisi, uluslararası tahkim konusudur. Bu konu çözülemediği sürece, özel sektör, büyük projeler için, uluslararası finans piyasalarından para bulamaz ve biz bu projeleri zamanında realize edemeyiz. Bu nedenle, bu konu, Türkiye için, enerji açısından fevkalade önemli bir konudur.

Diğer önemli bir konu, Türkiye, birincil enerji kaynakları açısından kendine yeterli değildir. 1997 itibariyle, yerli kaynaklar yüzde 41'ken, ithal yüzde 59 olmuştur. 2010 yılında bu oran, yerli 29, ithal yüzde 71 olacaktır. 2020 yılında yapılan tahminlere göre, eğer yeni kaynaklar, yeni kömür kaynakları, linyit kaynakları bulunamadığı takdirde Türkiye'de, su potansiyeli zaten bellidir, bu oran yerli yüzde 25, ithal yüzde 75 olacaktır. Bu, Türkiye'nin, giderek, enerji açısından dışa bağımlılığının artacağını göstermektedir. Bu da fevkalade önemli bir konudur. Bu nedenle, Türkiye, kaynak çeşitliliğine gitmek mecburiyetindedir. Kaynaklarını çeşitlendirmek mecburiyetindedir. Kaynak temin ettiği ülkeleri çeşitlendirmek mecburiyetindedir.

Buradan, şu noktaya gelmek istiyorum: Daha önce bahsedildi, bakanlığın hazırladığı, 2020 yılına kadar elektrik konusunda yapılması gereken santrallar, yatırımlar ve bunların oranları var. Burada, bizim plânlarımıza göre, 2020 yılına kadar Türkiye kömür kaynaklarının tamamını kullanacaktır; yani, tamamını tüketecektir manasında söylemiyorum; ama, elektrik üretimi açısından, yüzde 100'ünü kullanacaktır. Hidrolik potansiyelinin yüzde 80'ini kullanacaktır. Bunun nedeni, bazı su kaynaklarının ekonomik açıdan cazip olmaması, çok pahalı olmasıdır. Bu nedenle hidroelektrik santrallar konusunda, 2020'ye kadar yüzde 80'inin hidrolik potansiyelinin değerlendirilebileceği hesaplanmaktadır. Burada, petrole daya-

lı, petrol kullanan, fuel oil kullanan, dizel yakıt kullanan elektrik santralları da devreye girecektir, kaynak çeşitliliği açısından bu önemlidir. Yine kaynak çeşitliliği açısından, ithal kömüre dayalı santrallar kurulması plânlanmıştır. Şu anda Türkiye'de ithal kömüre dayalı kurulu santral olmamakla beraber, 2020 yılında, aşağı yukarı 9 bin megavatın ithal kömüre dayalı santrallardan elde edileceği plânlanmaktadır. Nükleer -uzunca bahsedildi- Türkiye için, gerçekten vazgeçilemeyecek alternatif kaynaklardan bir tanesidir. Bu, 110 bin megavatlık gücü ve kaynak çeşitliliğini sağlayabilmek için, bizim plânlarımıza göre, aşağı yukarı elektrik enerjisi üretiminin yüzde 10'u nükleer santrallerden karşılanacaktır. Bu da, yaklaşık 10 bin megavatlık bir nükleer santral gücü demektir. Hidroelektrik potansiyelden bahsettim. Bir de, yine Sayın Özemre'nin de uzun uzun bahsettiği, yenilenebilir potansiyelinin dışındaki yenilenebilir kaynaklar vardır. Bunlar, işte jeotermal, rüzgâr, güneş, biomas gibi kaynaklar. Sayın Özemre'nin bahsettiği gibi, bu kaynaklar, bizim büyük enerji talebimizi karşılayacak kaynaklar olmaktan uzaktır. Bunlar, ancak, küçük çaplı ve çeşitlilik sağlamak açısından üzerinde durduğumuz, desteklediğimiz konulardır. Güneş, zaten ısınma amaçlı, sıcak su elde etme amaçlı kullanılabilmektedir; ama, şu anda güneş enerjisinden elektrik üretimi fevkalade pahalıdır, bu konunun gelişmesi gerekmektedir. Rüzgâr santrallarını desteklemekteyiz. Şu anda 1 rüzgâr otoprodüktörü, bir rüzgâr santralı -özel sektör, Yap - İşlet - Devret şeklinde- çalışmaya başlamıştır, aşağı yukarı 600 - 700 megavatlık rüzgârla ilgili proje halen bakanlığımızda değerlendirilmektedir. Jeotermal enerji dekteklenmektedir. Şu anda çalışan bir jeotermal santral vardır; 20 megavatlık, 25 megavatlık bir santrala izin verilmiştir, bu da Yap - İşlet - Devret modeliyle yapılacaktır.

Dediğim gibi, burada, bu bahsettiğim kaynaklardan elde edilecek elektrik enerjisi miktarının, aşağı yukarı Avrupa'da da hedeflendiği gibi, yüzde 2'ler civarında olacağını tahmin ediyoruz ve plânlıyoruz. Demek ki, bunlar, kaynak çeşitliliği açısından bizim önem verdiğimiz, desteklediğimiz, ama büyük çaplı enerji talebini karşılamayacak çeşitli kaynaklardır.

Burada, doğalgazdan bahsedilmedi. Doğalgaz kullanımına önem veriyoruz. Bunun iki nedeni var; birincisi, fiyat olarak daha uygun

oluyor; ikincisi, nükleer gibi temiz enerji kaynaklarından bir tanesi. Bu arada, şunu da bahsetmekte fayda var: Uluslararası Enerji Ajansının raporlarında da, daha önce bahsedilen iklim değişikliğini etkileyen, karbondioksit emisyonları ve diğer azot, kükürt emisyonlarıyla ilgili olarak, temiz enerji kaynağı olarak ve bu iklim değişikliğiyle ilgili problemlerin azaltılması yönünde nükleer santralların ve nükleer enerjinin ve gaz santrallarının kullanılması tavsiye edilmektedir. İngiltere'de ve Fransa'da, bu emisyonların düşürülmesinde, nükeer santrallarının kullanılmasının önemi vurgulanmaktadır.

Bu arada, nükleer santrallarla ilgili çok konuşulduğu, üzerinde durulduğu için bir bilgi daha vermek istiyorum. Şu anda dünyada kurulu güç olarak, 1996 rakamlarıyla 354 bin megavatlık nükleer santral kurulu kapasitesi vardır. Bunun 102 bin megavatı, Amerika Birleşik Devletleri'ndedir. Eğer Türkiye'de, biz, 2020 yılında toplam 110 bin megavatlık kurulu güç kapasitemizin yüzde 10'unun nükleerden karşılamayı düşünüyorsak, bu oldukça uygun bir çözümdür ve bu arada, nükleer karşıtı, Batı'nın nükleer enerjiyi bıraktığı, nükleer santrallar yapmadığı iddiasına karşılık da bu rakamı vermek istedim. Halen, 100 bin megavatlık bir kurulu güç Almanya'da, 40 küsur bin megavatlık kurulu güç Fransa'da çalışmaktadır ve Fransa, elektriğinin yüzde 77'sini nükleer santrallardan karşılamaktadır ve büyük ölçüde de elektrik ihraç eden ülkelerden bir tanesidir. Nükleere karşı olduğunu iddia eden ülkeler bile, elektriklerini Fransa'dan nükleer santrallardan temin etmektedir.

Çok kısaca, su potansiyeliyle ilgili rakamlar verildi. Su potansiyeli, dediğim gibi yüzde 80'i 2020'ye kadar elektrik amaçlı kullanılacaktır. Toplam şu andaki kurulu güç yaklaşık 10 bin megavattır ve bu 35 bin megavata çıkabilecektir ve bunun toplam üretebileceği enerji 125 milyar kilovat/saat kadardır.

Madenlerle ilgili değinmek istediğim bir - iki konu var. Burada, jeotermal kaynaklar kanunu taslağı hazırlanmıştır. Bunun bir an önce çıkarılması gerekmektedir, bu jeotermal enerjinin kullanımı açısından önemlidir. Madenciliğin, özellikle arama safhası risklidir. Bu nedenle, madenciliğin desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca, altın madenciliğiyle ilgili olarak ülkemize gelen yabancı firmalar, al-

tın aramak için büyük paralar harcamışlar, buna mukabil gerekli yasal düzenlemelere uymalarına karşın, şu anda hukuk savaşı vermektedirler. Bu da madenciliğimizi olumsuz etkileyen konulardan bir tanesidir. Trona, fevkalade önemli bir konudur. Bunun bir an önce değerlendirilmesi gerekmektedir. Toryum konusundan uzun uzun bahsedildi. Gerçekten önemli rezervler vardır ve Toryum teknolojisi, yakından takip edilmelidir ve uzun vadede bunun Türkiye'de kullanılması değerlendirilmelidir. Hidrojen enerjisi potansiyel enerji kaynaklarından bir tanesidir. Bunun da henüz araştırma safhasında olduğu belirtildi; fakat, bu konunun takip edilmesi, ileride bundan yararlanabilmek için bu konunun dikkatlice izlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, İstanbul'da, uluslararası hidrojen araştırma merkezi kurulması gibi UNİDO'nun bir girişimi vardır. Sayın Veziroğlu'nun girişimleriyle, bir an önce bu konunun da gerçekleşmesi, bu merkezin İstanbul'da kurulması, bu teknolojiyi takip etmek açısından çok önemli olacaktır. Madencilikle ilgili son söylemek istediğim konu da, bu bir önemli istihdam kaynağıdır, sektörde çalışan bir kişi, ek olarak 3 ilâ 12 kişiye iş olanağı sağlamaktadır. Bu nedenle, bu sektörün desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca, bu sektörde yüzde 15 oranında ilave vergi yükü vardır yerli madencilerle ilgili; çeşitli fon ve diğer adlar altında alınan kesintiler nedeniyle. Bunun da en kısa sürede düzenlenmesi gerekmektedir.

Teşekkür ediyorum.

Hepinize saygılar sunuyorum.

BAŞKAN – Sayın Danışman'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Şimdi sorularınıza geçiyoruz.

SORU – Efendim, Başkanımızı ve muhterem heyetimizi saygıyla selamlıyorum.

Bize, bilimsel bilgiler verdiniz, teknik bilgiler verdiniz; ama, halka dönük olmadı gibi geliyor bana. Efendim, falan senesinde şu kadar elektriğe sahip olacağız da, memleketin işsizliği ortadan kalkacak mı? Bir de, ben, böyle bir şey duymak isterdim. 10 bin fabrika kurulacak yirmi sene sonra, memlekette hiç başıboş kimse kalmayacak, işsizlik ortadan kalkıyor falan gibi olsaydı, çok daha yararlı olacaktı. Çünkü, hep bilimsel ve rakamlara dayanan konuları verdiniz.

Ben ormancılıktan yetiştim. Memleketimiz, ormanlar gidiyor, topraklar gidiyor, bunun çaresi nedir, ne yapmamız lâzım; buna para mı lâzım, tohum mu lâzım, işçi mi lâzım, ne lâzım, bunu da bize duyursaydı, bu da yetebilirdi. Çok daha hayırlı olacağını düşünüyordum.

Hepinize sevgiler, saygılar sunuyorum, başarılar diliyorum efendim.

ABDULLAH TUNCAY – Sayın Hocam, Ahmet Yüksek Özemre Beyefendiye iki sorum olacak.

Hocam, Hasbelkader Mardin'den Cizre'ye doğru bir yolculuğum oldu. Bu yolculukta, Türkiye tarafında, bir petrol pompasına karşılık, Suriye tarafında göz hesabı neredeyse 10 tane petrol pompası vardı. Siz, konunuzu anlatırken, Amerika'nın stratejisinden bahsettiniz, yani kendi topraklarındaki madenleri, petrolü ve benzeri şeyleri aramıyor veya bekletiyor, dışarıdan parayla alıyor. Türkiye de bunu mu yapıyor acaba diye aklımıza geldi; çünkü, basında, bazen petrol aramalarında, gravitesi düşüktür diye bazı petrol sahalarına beton döküldüğü, kapatıldığı şeklinde haberler çıkıyor. Bu konuyu yanıtlarsanız memnun olurum.

İkincisi, Türkiye'de, barajlarda üretilen elektriğin yerleşim yerlerine veya sanayiye ulaştırılırken büyük kısmı kayboluyor. Rüzgâr enerjisinden faydalanılabilmesi hakkında, son müzakereci Danışman Beyefendi, gündeme alındığını, bu konuda çalışmalar yapıldığını belirttiler. Malûmunuz, İngiltere bir ada devlet, burada rüzgâr enerjisinden fevkalade faydalanılmaya çalışıldığını öğreniyoruz medyadan. Türkiye de bir yarımada, Hopa'dan Hatay'a, İskenderun'a varıncaya kadar çok rüzgâr alan bölgeler var. Buralarda yerleşim bölgelerinin kendi enerjisini kendisinin üretmesi, bu şekilde enerji kaybına fırsat verilmemesi hususunda geniş bir çalışma başlatılamaz mı diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Teşekkür ederim.

Yalnız soruları kısa ve öz soralım; çünkü vaktimiz daraldı.

MUHİTTİN ÖZDEMİR – Ben, Nevzat Kösoğlu Beyin konuşmasıyla alâkalı bir soru soracağım. Stratejik, etik insan tipi modeli,

yani Türkiye'de gençlik adına halihazırdaki eğitim sistemimiz böyle bir insan tipini yetiştirmeyi ne kadar hedefliyor? Bu stratejik, etik insan tipi nasıl sağlanacak?

Ayrıca şunu sormak istiyorum: 2020'de rezervlerimizin biteceği gibi karamsar bir tablo oluştu. Fakat, biraz önceki soru soran arkadaşın da söylediği gibi, somut bir çözüm teklifi göremedik. Ne tip çözüm teklifleri var? Meselâ, nükleer enerji santralı denildi; fakat, hâlâ buna karşı ciddî bir cephe var. Bu konuda neler yapılabilir?

BAŞKAN – Teşekkür ediyoruz.

Başka soru sormak isteyen var mı? Yok.

O zaman cevaplara geçelim.

GÜRZAP YILMAZ – Soru soran dinleyicimiz son derece haklı, biz, zaman darlığı nedeniyle çok kısa geçtik konuları, gerçi, birazcık değindik; ama, anlaşılmamış olabilir.

Ülkemizde, 19 milyon hektar ağaçlandırılması gereken saha mevcut. Yılda 300 bin hektar ağaçlandırma yapmak suretiyle, 60 senede bu açığı ancak kapatabiliriz. Kaldı ki, biraz önce de bahsetmiştim konuşmamda, son yıllarda ülkemizde yapılan ağaçlandırma miktarı 20-30 bin hektarlara kadar düşmüştür; bu gidişle, açık daha da büyüyecek, uzun yıllar ağaçlandırılamayacaktır. Fakat, bir hektar ağaçlandırmanın maliyeti, bugün için 400 milyon Türk Lirasıdır. Erozyonla mücadelenin bir hektarının maliyeti ise, 600 ile 800 milyon Türk Lirası arasında değişmektedir; yani, yaklaşık olarak bu dediğimiz rakamları, 100 bin hektar erozyonla mücadele, 300 bin hektar ağaçlandırma çalışması yapmak için genel bütçeden yaklaşık 200-250 trilyon lira arası bir meblağın ayrılması gerekmektedir. Bildiğiniz gibi, bütçe, her sene büyük miktarlarda açık vermektedir; bu rakamlar genel bütçeden ayrılamadığı için bu çalışmalar yapılamamaktadır. Eğer, bu ağaçlandırma çalışmaları yeterince zaten yapılabilse, orman köylüsünün hemen hemen tamamı da bu çalışmalarda istihdam edilebilir; bu, tamamıyla genel bütçeye bağlı bir durum, arz ederim.

BAŞKAN – Teşekkür ediyorum.

Şimdi, Yüksel Özemre Hocamıza dönelim, 5 dakikalık bir süresi var, en fazla 6 dakika olabilir.

AHMET YÜKSEL ÖZEMRE – Şimdi, "Türkiye'de petrol var mı" dedi arkadaşımız. Kanaatimce Türkiye'de petrol var, zaten, şu anda, eğer, hafızam beni yanıltmıyorsa, senede 3-3,5 milyon ton petrol üretiyoruz; ama, ihtiyacımız 25 milyon tonun üzerinde. Şimdi, bir taraftan Bakü Havzasını düşünün, bir taraftan Basra Havzasını düşünün, ikisinin arasında Türkiye kalıyor; yani, bunun arasında kalan bölgede petrol olmaması bana pek makul gelmiyor. Yalnız, şu var, arkadaşımızın Cizre'den Mardin'e giderken, ondan sonra, gözlemi son derece yerinde ve son derece isabetli bir gözlem. Bir sürü petrol şirketi, Türkiye'den petrol arama izni alıyorlar ve aldıktan sonra da, bu aradıkları yer üzerinde de belirli bir sene süren hakları var; yani, "bulamadık" derlerse, onu, bizim tahkik edecek pek imkânımız yok. Keza, bizim, Türkiye Petrolleri Anonim Şirketi'nin de, Türkiye'nin dörtbir tarafını büyük bir süratle araştıracak gücü yok; yani, iş geliyor bir taraftan para eksikliğine, bir taraftan kaliteli eleman eksikliğine geliyor.

Şimdi, rüzgâr enerjisi, bakmayın siz 60 megavat kuruluyor, vs... bunlar, ancak, lokal ihtiyaçları karşılamakta kullanılabilir. Siz, rüzgâr enerjisiyle Erdemir Fabrikasını işletemezsiniz, mümkün değil; yani, böyle büyük bir sanayide bir fabrikayı işletemezsiniz; çünkü, sürekli bir enerji değildir; ama, bir köyün aydınlatılmasını, hattâ, bir kasabanın dahi aydınlatılmasını sağlarsanız. Yalnız, burada enterasan bir şeyler var, rahmetli dostum Prof. Nejat Aybers'in yaptığı bir hesap var; Ankara'nın ihtiyacı olan enerji miktarını, sadece ve sadece Ankara'nın çevresinde kurulu olan rüzgâr enerjisi santrallarından elde etmek istesek diye bir suali ortaya attı, sonra da, hesabını yaparak kendisi cevabını verdi. Ankara'nın günlük ihtiyacını karşılamak için, Ankara'nın civarına 40 bin adet rüzgâr santralı kurmanız lâzım. Bu 40 bin adet rüzgâr santralinin meydana getireceği kuşağın gürültüsünü, yani, gürültü kirliliğini, görüntü kirliliğini, varın siz hesap edin. Ayrıca, rüzgâr santralleri hakkında Amerika'da bir mukavemet ortaya çıktı; çünkü, rüzgâr santralleri Amerika'da pek nadir bir kuş türünü biçip geçiyor. Onun için, çok realist, çok gerçekçi olmak lâzım. Muhakkak ki rüzgâr santrallerinden istifade edeceğiz, Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığımızın bunu desteklemesi fevkalade isabetlidir; ama, ütopik olmayalım; bunlar, petrolün, kömürün, doğalgazın yerine ikame edi-

lecek santraller değil; çünkü, bunlar, hem müstatler itibariyle mümkün değil hem yatırımların büyük olması bakımından mümkün değil hem de aynı zamanda enerjiyi sürekli üretebilecek kapasitede, yapıda olmamaları dolayısıyla mümkün değil.

Şimdi, Türkiye'de nükleer enerjiye karşı ciddî bir cephe yok; yani, o sadece işin görüntü kısmı. Şunu da hemen arz edeyim: Türkiye, nükleer enerjiye geçmek için 1960'ların sonunda, 1970'lerin ortasında, 1980'lerin ortasında ve en nihayet bundan 3 sene evvel teşebbüs etmiştir. İlk 3 teşebbüsünde başarılı olamamıştır, bunun sebeplerini takdim etmek istemiyorum; ama, kendi tebliğimde bir parça değindim, hatırlarsınız orada. Bir de şu var, ilk 3 teşebbüste, bu teşebbüsün arkasında hükümetin belki hevesi vardı; ama, siyasî iradesi yoktu. 1996 senesinde hükümetlerin ve siyasî partilerin siyasî iradesi tekevvün etmiştir. Bunun sayesindedir ki, şu anda, Akkuyu Nükleer Santrali için 1,5 sene evvel açılmış olan ihale şu günlerde tamamlanmak üzeredir, değerlendirme şu günlerde tamamlanıyor, bir haftaya, 10 güne kadar tamamlanmış olacak, her halde, yeni hükümete de, bunun sonucunu açıklama imkânı geçecek. Burada, aşağı yukarı 1.200-1. 300 megavatlık bir santral ilk defa kuruluyor ve 2006 senesinde işletmeye alınacak bir santral.

Bu arada, aziz dostum Prof. Sümer Şahin'in karamsarlığına katılmamak mümkün değil, bu çok büyük bir atılım ve biz, şimdiye kadar nükleer mühendislerin başından geçmiş olan bir sürü olumsuz hadisede hepimizin karamsar olmaması mümkün değil; ama, bütün bu karamsarlığımıza rağmen, biz, Türkiye'nin nükleer enerjiye kavuşturulması için büyük bir irade gösterdik. Ümit ediyoruz ki, bu, bir kere tekevvün ettimiydi, artık, bununla ilgili, paralel olarak gerekli adam yetiştirme tedbirleri de gelecek. Zaten, şunu da söyleyeyim; bu santralin ihalesinde 200 kişilik bir birinci sınıf kadronun santralin ihalesini kazanan kimseler tarafından yetiştirilmesi de bahis konusu.

Bu arada, eğer, müsaade ederseniz, Sümer Şahin Beyin konuşmasının bana telkin etmiş olduğu bir iki hususa değinmeden geçemeyeceğim. Şimdi, birincisi, Sümer Bey kardeşim "devletlerin yüksek teknolojiye sahip olduklarında cihan ülküsüne layık olduklarını" söyledi ve son derece isabetli ve "Osmanlı Devleti'nde bu niye ol-

madı" dedi. Eğer, müsaade ediyorsanız, size, iki dakika zarfında size Osmanlı Devleti'nde ne olduğunu anlatayım. Osmanlı Devleti'nde motivasyon yoktu. Motivasyon, ancak ve ancak Fatih Sultan Mehmet zamanında İstanbul'un fethi esnasında büyük bir motivasyon çıktı ve Fatih, 14 yaşından itibaren İstanbul'u fethedebilmek için muazzam bir aşk ve şevkle ilim öğrendi. 21 yaşında, astronomide, ondan sonra, matematikte büyük yetki sahibiydi. Düşününüz ki, İstanbul'un fethi için ta Macaristan'dan getirtmiş olduğu top döküm ustalarına dahi kendisi talimat verecek ve onların hatalarını düzeltebilecek kadar matematik ve teknolojiden anlıyordu. Keza, Venedik'ten özel olarak getirtmiş olduğu kadırga yapım ustalarının bütün plânlarını, programlarını değiştirip, kendisi bizzat plân çizecek kadar ve bunu gerçekleştirebilecek kadar ve bu işin başında devamlı suretle kontrol edecek kadar büyük bir irade sahibiydi ve gerçekten de, Fatih Sultan Mehmet'in döneminde, ilim, İstanbul'da, Osmanlı İmparatorluğu'nda birden bire patlamıştır, sadece pozitif bilimler değil, bütün ilimlerde öyle, felsefede öyle, mistisizmde öyle, fıkıhta öyle, hepsinde öyle. Düşününüz, büyük sultan ve astronom Ulu Beyin talebesi Ali Kuşçu'yu Semerkant'tan davet etmiş İstanbul'a ve Osmanlı memalikine adımını attığı andan itibaren İstanbul'a gelinceye kadar her adımına bir altın saymıştır. Şimdi, böyle bir motivasyondan, Osmanlı İmparatorluğu muazzam bir şey kazandı ve bu ne zamana kadar sürdü; bu, III. Murat'ın zamanına kadar sürdü. III. Murat'ın zamanına kadar sürmekle beraber, pozitif ilim adamlarıyla din adamları arasında pozitif ilim adamlarının Osmanlı İmparatorluğu'nda ön kademeye geçmiş olmasının verdiği bir eziklikle devamlı suretle pozitif ilim adamlarının yanlışlarını bulmak ve bunları padişaha şikâyet etmek hususunda bir gambazlık senaryosu teşekkül etti ve bu paroksizmine, şahikasına III. Murat döneminde, Şeyhülislam Kadızade Ahmet Şemsüddin Efendi de ondan sona ulaştı. III. Murat, İstanbul'da, Galata sırtlarında dünyanın en büyük rasathanesini inşa ettiriyordu astronom Takiyyiddin'e; fakat, astronom Takiyyiddin padişahı ayda bir görürken, Şeyhülislam Padişahı hemen her gün görüyor ve göğün rasat edilmesinin bir devlet için ne kadar musibetli bir iş olduğunu devamlı suretle telkin ediyordu. Neticede, Şeyhülislam Ahmet Şemsüddin Efendi'nin ivasına kapılan Padişah III. Murat, Galata Voyvodası

Kaptanı Derya Kılıç Ali Paşa'ya yazdığı bir ferman ile bizim 1580'e tekabül ediyor, haki yeksan ettirdi bu rasathaneyi. Bunun neticesinde bütün bilim adamları kabuklarına çekildiler ve zaten, medreselerden de yavaş yavaş pozitif bilim silindi. Ne zamana kadar; III. Selim'in ne kadar geride kalmış olduğumuzu anlayıp da, humbaracılığı ve ondan sonra 1777'de Mühendishaneyi Berru Hümayunu kuruncaya kadar. Fakat, işin en matrak tarafı şu: Bu arada geçen 200 senelik dönemde Osmanlı zekâsı üç muazzam icata imzasını atmış; fakat, yine de, maalesef, o zamanın zihniyeti dolayısıyla, bunlar, sadece tuhaf birer eğlence olarak telakki edilmişlerdir. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ni açacak olursanız, orada, IV. Murat'ın zamanında Hezarfen Ahmet Çelebi'nin Galata Kulesi'nin tepesinden muhtemelen Leonard De Vince'nin dizaynına, tasarımlarına bakarak gerçekleştirmiş olduğu bir çift kanatla 3,5 kilometre uçarak İstanbul'da Doğancılar mevkiinde, bugün, Ahmet Çelebi Mahallesi denilen bir yerde yumuşak iniş yaptığını anlatır ve bu IV. Murat'ın huzurunda cereyan etmiş bir olaydır. IV. Murat bu olaydan haşyet duymuş ve Hezarfen Ahmet Çelebi'yi potansiyel tehlikeli bir zat olarak Cezayir'e Kalabent tayin etmiştir, adam orada vefat etmiştir.

Bundan birkaç sene sonra, yine, aynı IV. Murat, bu sefer bir kız çocuğunun doğumu münasebetiyle Topkapı Sarayı'nın Sarayburnu'ndaki bahçelerinde, has bahçesinde tertip ettiği bir eğlencede - yine, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden arz ediyorum- Lagari Hasan Çelebi 50 okka barut macununu 7 adet füzeye yerleştirip ve bunu sırtına bağlayarak ve bunları ateşlemek suretiyle, aşağı yukarı yerden birkaç kilometre yüksekliğe kadar fırlamış ve bunları çıkarıp attıktan sonra, kendisine, Hezarfen Ahmet Çelebi'den miras kalan kanatları takmak suretiyle, süzüle süzüle padişahın önüne kadar inmiş, tahtına kadar inmiş ve gayet büyük bir sevinçle, meserretle "hünkarım, sultanım, IV. gökten, Hazreti İsa'dan size haber getirdim, selam getirdim, sıhhatı ve afiyeniz için dua idiler" dediğinde, IV. Murat, kendisini, yeniçeri ocağına ağa tayin etmiştir.

Fakat, işin en acı tarafı, III. Ahmet'in, 1717 senesinde, yine, Topkapı Sarayı'nın Sarayburnu'ndaki has bahçesinde, çocuklarının sünnet düğünü münasebetiyle yaptığı şenlikte ortaya çıkmıştır. Tersane-i Amire kumandanı İbrahim Paşa, padişahı eğlendirmek

için kendi icadı olan bir tahtelbahirle padişahın huzuruna gelmiştir; timsah kuyruğunda, aşağı yukarı 15-16 metre uzunluğundaki bu tahtelbahir, padişahın huzuruna gelip dolandıktan sonra, birden bire suyun içinden dalarak, aşağı yukarı 500 metre ileriden çıkmış, tekrar ondan sonra dalıp, tekrar gelmiş ve timsahın ağzı açılmış, içinden üç tane çengi çıkarak padişahın karşısında göbek atmışlar, padişah da bunlara bir atlas kese içerisinde altın ihsan etmiş. Şimdi, bakınız, bu üç mühim olay, teknolojik, dünyada ilk defa. Şimdi, bunların hiçbir tanesinin stratejik ehemmiyeti, askerî ehemniyeti anlaşılmamış, hepsi, sadece ve sadece birer tuhaf eğlence olarak telakki edilmiş. Bunun sebebi nedir derseniz; bunun sebebi, işte, Osmanlı İmparatorluğu'nda aşağı yukarı 200 sene hakim olan bir zihniyetin içtihat kapısının kapanmış olduğu zihniyetinin eseridir. Dinde içtihat kapısının kapanmış olduğu; yani, büyük mezhep imamlarının bütün meseleleri halletmiş, artık, halledilecek mesele olmadığı, bir sual sorulması gerekmediği, içtihat kapısının kapanmış olduğu, bununla uğraşmanın da boş olduğu şeklinde, maalesef, küçük bir zümrede, fakat, etkin bir zümrede teessüs etmiş olan bu zihniyetin eseridir; bunları takdim etmek istedim.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Teşekkür ediyorum, çok güzel bir konuşmayı kesmek istemedim; onun için, 5 dakika sabrınızı istirham edeceğim, böylece, muhterem Nevzat Kösoğlu Beyefendi'ye söz veriyorum.

NEVZAT KÖSOĞLU – Teşekkür ederim.

Ben fazla bir şey söylemeyeceğim.

Son soruyu soran dinleyicimizden başlayayım, değerli, Kenan Gürsoy Bey de konuşmasının sonunda aşağı yukarı aynı soruyu bir parça irdelemişti. Yani, nasıl insan? Tabiî, tebliğimizin konusu bu değil, nasıl insan olduğu değil. Bana sorarsanız, tebliğimizin konusu bu olmadığı için girmediğim bu soru, toplumsal hayatın, insan hayatının, bütünün temel sorusudur, nasıl insan? Bu soruya cevap verilip, o ölçülerle insan yetiştirildikten sonra, zaten, kalkınma, onun bileceği bir iştir. Yani, nasıl kalkınma, hangi yöntemlerle kalkınma gibi sorular, nasıl insan sorusunun cevabı verildikten sonra, çok talî sorulardır. Biz, burada, bu talî sorular üzerine bir tebliğ sunduk.

Burada, ben, tebliği hazırlarken, esasen, temel problemimin böyle bir konunun birkaç sayfa içerisinde ifade edilmesindeki zorluk olduğunu biliyordum. Değerli tartışmacı Kenan Bey'in konuşmalarında bunu bir kere daha gördük, çok güzel değerlendirmeler yaptı. İfade ve işaret ettiği noktalara gelince, onların her biri, ayrı bir müzakere konusu olmak durumundadır. Ben, bunlardan sadece bir tanesi hakkında izin verirseniz birkaç cümle söyleyerek sözümü bağlayayim.

Ben, toplum kalkınmasında, daha geniş anlamıyla bir medeniyet hamlesinde kurucu gücün inançtan doğan toplumsal gerilim, enerji olduğunu söyledim. Bunun gerçekleşiş biçimini, üslûbunu da, o inancın muhtevalarının ve iç taleplerinin belirleyeceğini söyledim. Bu cümle içerisinde tabiî ki, fazla bir açıklık yok, ben, anlaşılması bakımından böyle bir ayrım yaptım. Bu inancın muhtevası, elbette ki, son derece önemlidir. İnancın muhtevası, eğer, insan tabiatına uygunsa veya değilse, doğan medeniyet hamlesi, yahut bir medeniyet açılışı, yahut bir kalkınma hamlesinin geleceği, süresi ve güzelliği ona bağlıdır. Eğer, bu gerilim, yani, Marksizme yönelik de olabilir, faşizm yönelik de olabilir, çok farklı şeylere yönelik de olabilir. Eğer, bu farklı muhtevalara yönelik gerilimden bir sosyal nizam, bir iktisadî nizam çıkmışsa, bu da onun ölçülerine göre olur. Eğer, insanî değerlere, insanî yapıya uygun değilse, işte, Marksizm'de örneğini gördüğümüz gibi olur, yani, çok büyük bir hamle, çok büyük bir enerji, aslında, patlamasıdır, Marksizmin ortaya çıkışı da, nihayet, 40 sene, 50 sene ancak devam eder, ondan sonra çöker. O 40 sene, 50 sene devam edişin de, şimdi, daha iyi görüyoruz, o demirperde çöktükten sonra daha iyi anlıyoruz ki, bir 15-20 senesi veyahut 30 senesi de demir cendere içerisinde, zor altında yürümüş, yani, inanç çoktan kaybolmuş, zor altında yürümüş. Ama, vahiye dayanan bir İslâmî iman patlamasını, bir gerilim patlamasını düşünün, işte, aradan şu kadar yüzyıl, bin yıl geçmiş, halen onun yeni çiçeklenmelerini beklemekteyiz, görmekteyiz, ümit etmekteyiz. Marksist inancın veya benzeri bir başka inancın ortaya çıkardığı bir toplum düzeni ve geriye bıraktığı bakiyeleri, bugün, yakından müşahede edebildiğimiz şekilde olur. Bir de, insan tabiatına uygun, bir adım daha ileriye gidelim, yani, ilâhî ölçülerle ölçülenmiş bir imanın gerçekleştireceği

bir medeniyet hamlesi de, meselâ, bizim Osmanlı medeniyeti gibi olur; insana verdiği değer, toplumsal ilişkileri, gelişme istikametleri, güzelliklerini kıyaslayarak bunun değerini vurgulayabiliriz.

Diğer birçok konuları arz ettiğim gibi, hep ayrı bir konu olarak müzakere etmek gerektiği için, ben, sözü burada, teşekkür ederek kesiyorum.

BAŞKAN – Bütün konuşmacılara ve müzakerecilere teşekkür ediyorum.

Ben, sabrınızı taşırmayacağım, sadece, bir konuya değineceğim; Petrol Fırtınası, bu kitabın yazarı öldürüldü şüphesi üzerinde çok duruldu 1970'li yıllarda. Onun için, o kitap piyasadan 1980'li yılların başında kalktı; ama, bununla birlikte, bunu, kütüphaneden bulmak mümkün.

Zannediyorum, şu anda yarım saatlik bir ara var, ondan sonra diğer oturum başlıyor.

Teşekkür ediyorum.

III. OTURUM

KALKINMANIN KÜLTÜREL İMKÂNLARI-I

Başkan
Zehra Odyakmaz

Başkan Yardımcısı
Ramazan Acun

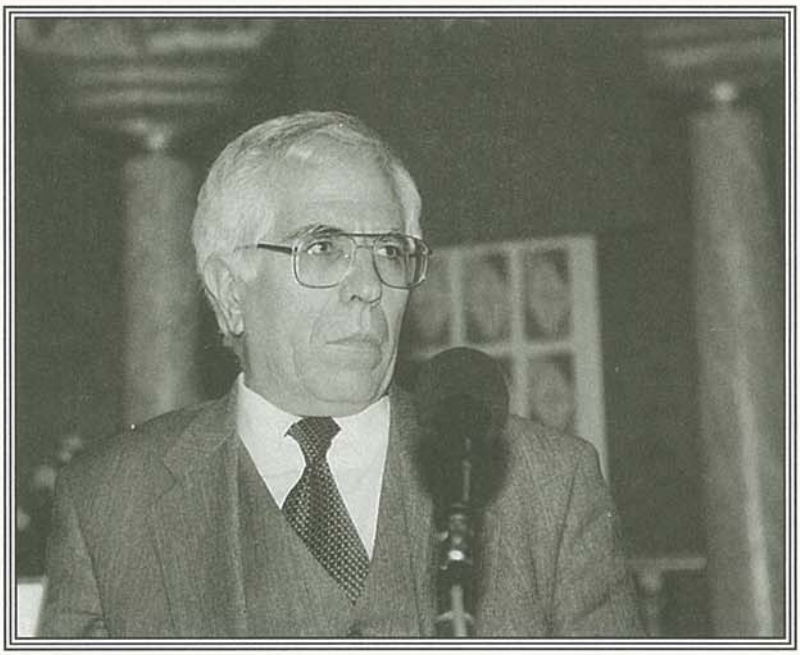

Mehmet S. Aydın

Mehmet Aydın 1943'de Elazığ'da doğdu. 1966 yılında Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Edinburg Üniversitesinde felsefe dalındaki doktora çalışmasını 1972'de tamamladı. 1976 yılında Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'ne atandı. 1978 yılında Sistematik Felsefe ve Mantık dalında doçent oldu. Kendi kuruluşundaki görevine ek olarak Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi ile O.D.T.Ü.nin Felsefe bölümlerinde çalıştı. 1984 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesine Profesör olarak atandı. Hâlen aynı fakültede Dekanlık görevini sürdürmektedir.

Prof. Dr. Mehmet Aydın'ın Din ve Felsefe alanlarında (Türkçe, İngilizce, Arapça ve Hollandaca olarak) kaleme alınmış yazıları bulunmaktadır.

Ayrıca yurtiçinde ve yurtdışında bulunan çeşitli bilimsel ve akademik kuruluşların ve uluslararası düzeyde yayın yapan bazı dergilerin danışma kurulu üyesidir.

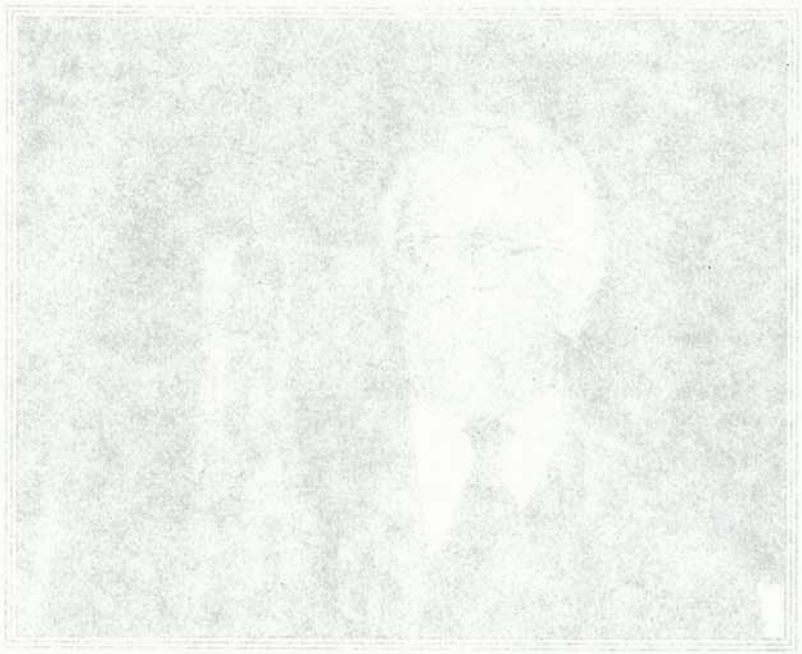

KALKINMANIN KÜLTÜREL İMKÂNLARI: KALKINMA VE DİNÎ HAYAT

Mehmet S. Aydın

Kalkınma: Bilindiği gibi, kalkınma, gelişme, terakki ve benzeri kavramlarla anlatmaya çalıştığımız içtimaî durum, özellikle son yüz elli yılın belki de en önemli konusu olmuştur. Bu büyülü kelimeleri bazen "tasvir edici" (deskriptif) anlamda kullanır, onlarla bir durumu bilimsel olarak dile getirmeye çalışırız, bazen de onları "değer ifade edici" bir anlamda kullanır ve bu yolla bazı toplumları över, bazılarını yerer, bazılarını "ilkel", bazılarını "medenî" sayar ve çok kere uluslararası ilişkilerimize de ona göre bir içerik ve form kazandırır; planlar, projeler ve stratejiler hazırlarız.

"Kalkınma" kavramı, öteki benzer kavramlar gibi, çok boyutlu değişgen bir kavramdır. Bu yüzden de kavramın "efradını cami, ağyarını mâni" bir tarifini yapmak imkânsız görünmektedir. Onunla bilimsel ve teknolojik ilerleme, sermaye birikimi, iş gücünün bir farklılaşma sürecine girmesi, genel refahın -dolaısıyla gayr-ı sâfi millî hasılanın- artması, eğitim, sağlık ve benzeri alanlarda temel sorunların çözümlenmiş olması, hatta ortalama ömür çizgisinin uzamasından tutalım da özgürleşme, rasyonelleşme, demokrasi ve temel insan hakları alanında ilerlemeyi ve daha pek çok şeyi anlatmaya çalışırız. Katı rasyonelliğin, pozitivizmin, bilimselciliğin ağır bastığı dönemlerde kalkınmanın "maddî unsurları" ön planda olmuş, fakat özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren de, insan hakları, demokrasi vs. gibi "manevî" yönü önemli olan konular ön planda tutulmaya çalışılmıştır. Genelde ifade edilecek olursa, günümüzde kalkınma, aynı zamanda, geniş kültür yapısı içinde ele alınması gereken insan ve çevre merkezli bir konu olma özelliğini taşımaya başlamıştır. Söz kültüre, hele bizimki gibi tarihî geçmişe sahip bir toplumun kültürüne, gelince dinin nasıl bir güçle ortaya çıkacağını tahmin etmek o kadar zor olmasa gerektir. Kelamî açıdan

şeyin her şeyle ilgili olduğu bir ontolojik yapıyı gözönünde bulundurur.- kısmî otonomlukları (bilimin, ahlâkın, sanatın) ortaya çıkaracak bir gelişme gösterebilir. Fakat o, daima bütünü dikkate almak durumundadır. Bu durumda hakiki kalkınmanın *bütün*'ün kalkınması demek olduğunu anlamakta zorluk çekmeyiz.

Dinî Tecrübe: Buna çok geniş anlamıyla dinî hayat da diyebiliriz. İslâm söz konusu olduğunda bu hayat, en yoğun haliyle, birey-Allah ilişkisinde yani ibadetlerde, dualarda, yakarış ve serzenişlerde yaşanır. İslâm'da tecrübenin hâlis manâda *dinî* olabilmesi için ilişkiye ait ve/veya bu ilişkiyle bağlantılı olması gerekir. Bağlantıları kurulmuş bir dinî tecrübe, hayatın her bölgesinde yaşanır ve o, hayatın her alanında etkili olur. Belki de en çok ekonomik hayatta etkisini gösterir. Bu etki hem bireysel düzlemde, hem de toplumsal düzlemde kendisini belli eder. Yine bazen geniş kitlelerin günlük hayatlarında bir bilinç hali, bir farkında oluş olarak yaşanır; bazen de derin ilmî ve fikrî yanı olan, yahut duygu dünyasını çok derinden etkileyen ve eylemlerimize anlam kazandıran canlı ve müessir bir tecrübe olarak var olur. O, bireyin psikolojik dünyasında *motive* eden, toplumsal hayatta *pekiştiricilik* görevi yapan, felsefî ve uhrevî boyutta hayatımıza *gaye* sunan bir zenginlik olarak var olur.

Kalkınma ile dinî tecrübe arasındaki ilişkiyi görmeye çalışırken bu zenginliği gözden uzak tutmamamız icab eder. Şüphe yok ki, İslâm'da dinî tecrübenin *nihaî* gayesini uzak tutmamamız icab eder. Şüphe yok ki, İslâm'da dinî tecrübenin *nihaî* gayesi uhrevî hayattır. Fakat bu, biraz sonra daha ayrıntılı olarak anlatacağım gibi, İslâm'ı öteki dünya dini (eskatolojik bir din) yapmaz. Bu hayatı, uhrevî hayatın "mukaddimesi" gibi gören bir dini "dünya" veya "ahiret" dini şeklinde değerlendirmek yanlış olur. Aslında bütün dinler bu dünyada bir şeyler yapmak, bir işe yaramak için vardırlar.

İslâm ve Kalkınma: Kur'an'ın ışığında bakıldığında, kalkınma, nihaî tahlilde bir *ahlâkî* başarıdır. Bu yüzden de Kur'an'ın başlıca hedefi, iman ve ahlâk değerlerinin, yani *takva*'nın belirleyici olduğu bir toplum düzeni kurmaktır. Ona göre, görünüşte ve kısa vadede başarı, güçlünün gibi algılansa da aslında *ahlâklı*nındır. İnançsız ve ahlâksız güç, sonunda kendi kendini yok eder ve geride sadece

ibret alınacak kültür ve medeniyet izleri *(âyâtı)* bırakır. Kur'an'da bize bu durumu hikaye eden pek çok ayet-i kerime vardır.

Yine Kur'an'ın ilmi ve fikri teşvik ettiğini, mü'mine ampirik ve, geniş anlamda, rasyonel bir bakış tarzı verdiğini, "insan için çalışmaktan başka bir şey yoktur ve sa'yı ona gösterilecektir." dediğini; hiç kimsenin, ne mü'minin ne de mü'minenin yaptığı herhangi bir şeyin zayi edilemeyeceğini, helal kazancın bir nimet ve ihsan olduğunu müslüman bilginler, özellikle "dinin mani-i terakki" olduğu rivayetinin ortaya çıkmasından bu yana, anlatmaktan geri durmamışlardır.

Bütün bunlara rağmen, devamlılık arzeden yani sürdürülebilir bir kalkınma İslâm dünyasında halâ niçin yok? Bu soruyu, neredeyse iki asırdır sora sora hem de büyük bir sıkıntı, üzüntü ve utanç içinde, bir hal olduk. Aslında sorunun cevabını *tam olarak* bilmiyoruz. Kanaatimce bu soruya benim gibi düşünenlerin verebilecekleri en genel cevap şudur: Kalkınma ile İslâm'ı, İslâm ile kalkınmayı, dolayısiyle çağdaşlaşmayı bir arada götürmede ciddî zorluklarımız oldu. Tehlikesini bile bile ben burada bu genellemeyi sürdürmek istiyorum.

Her şeyden önce İslâm'ın kuruluş dönemini takip eden genişleme ve yayılma yıllarında da çok kere sanıldığının aksine maddî ilerleme ile manevî ilerleme bir arada yürütülemedi. Kültüre o dönemlerde dahil olan yüzlerce yeni unsur yeterince İslâmlaştırılamadı. Hem siyasî hem iktisadî hayat manevî unsurlarca yeterince islâmlaştırılamadı. Hem siyasî hem iktisadî hayat manevî unsurlarca yeterince beslenemedi. Kudret peşinde olanlar manevî derinlikten, yatkınlıkları manevî derinlikten yana olanlar ise, dünya işlerinden uzaklaşmaya başladı. Felsefe ve kelam, hissi ve ameli (içtimaî ameli); tasavvuf, ilmi ve fikri, hukuk ise batını ihmâl etti ve sonunda yukarıda sözünü ettiğim epistemik bütünlük ve ona bağlı olarak ferdî ve içtimaî plânda tecrübe bütünlüğü bozuldu. Çok geçmeden bu bozulma bir kültür parçalanmasına kapı açtı. Eğitim ve öğretim de ona göre şekil ve istikamet kazandı. Bilim önemli mesafeler kaydetmesine rağmen ne kurumlaşabildi, ne de bu alanda başka kurumların desteğini kazanabildi. Kurumlar hukuku yeterince gelişemedi. Tüzel kişilik son derece zayıf kaldı. Bilimi, teknolojiyi, ekonomik gelişmeyi destekleyecek sosyal sınıflar güçlenemedi. Ve böylece

modern dönemlere süreklilik içinde değişmeyi sağlamış ve sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmış bir içtimaî yapı ve onu var kılacak içtimaî bir iman ve ahlâk ile giremedik. Yönetim tarzının bazı yönleri, din ve vicdan özgürlüğü, sanat vs. alanlarında durum çok daha iyi idi. Ama o iyiler topyekün iyi için, ne yazık ki, yeterli olamadı. Netice itibariyle, kalkınmışlığın, hiç değilse maddî kalkınmışlığın ne demek olduğunu savaş meydanında mağlub olmanın getirdiği öfke, korku ve utanç tecrübesiyle birlikte anlamaya başladık.

Artık bir asrı bulan çağdaş hayatımızda bir çok şeyi, sanıyorum, biraz daha iyi görüp anlamaya başladık. Bilimin, teknolojinin, modern kurumların ve yasal düzenlemelerin önemini anladık. Ama kanaatimce bu kez de, pek çok uyarıya rağmen, İslâm'ın içtimaî gücünü takdir edemedik ve bu çağda İslâm'a layık bir "İslâm ile varoluş"un felsefesini geliştiremedik. Bunu başaramamanın pek çok sebebi var. Ben burada sadece birinin, en geniş kapsamlı olanının üzerinde kısaca, hem de safdil görünme riskini göze alarak, durmak istiyorum.

Bilindiği gibi biz bu asra "üç tarz-ı siyaset"in tartışmasıyla girdik. Şüphe yok ki bu üçü, aynı zamanda, "üç tarz-ı terakki" idi: Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak. Bu projelerin her üçü de *modern*di. Fakat İslâmlaşmanın modernliğinin görülmesi için daha ince bir dikkate ihtiyaç vardı. Burada İslâmlaşmak, İslâm'da dinî hayatın (tecrübenin) yeniden inşası, yani *bu zamanda* inşası anlamına geliyordu. Önce Kur'an dikkate alınacak, sonra onun ışığında görenek sorgulanacak, yani yaşayan kavramlar, ilkeler vs. bir bir gözden geçirilecek, böylece ciddî bir zemin temizliğine girişilecek ve bilahare *ilmen, fikren, hissen ve amelen müterakki muasır bir dinî hayat inşa edilecekti.* Ve bu yolla, Ziya Gökalp'in deyimiyle "muasır Müslüman Türk'ün yetişmesi"[3] için din kendi payına düşeni yapmış olacaktı. Sonuçta bu Türk'ün millîyetçiliği inancı ile ve her ikisi de çağdaşlığı ile yapıcı-yaratıcı bir ilişki içinde olacaktı. Bu konudaki farklı düşüncelere ve yorumlara saygılıyım; ama ben modern Türkiye'nin inişli çıkışlı asırlık gayretlerine rağmen bu kollektif başarıyı sağlayamadığına inanıyorum. Bu da bizi şu iki tehlike ile karşı

3 Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, s. 12.

karşıya getirdi: Kalkınma çabamızı -ki bunu ben modernleşme çabamızla aynı görüyorum- çok etkili bir manevî güçten mahrum bıraktık. Çağdaşlığın sözüm ona "sembolik" tezahürlerini çok önemli sayarak, onları geniş kitlelerin adeta kafasına vururcasına öne çıkardık, halk desteğini ciddiye almadık; hattâ zaman zaman halk bilincini, biraz da o semboller yüzünden, rencide ettik. Ama bu arada ilim öğrenmenin *farz,* vergi vermenin *kutsal* olduğunu da duvarlara yazmaya devam ettik.

Kanaatimce bundan da daha vahimi kendimizi modern hayatın tam içine girmek suretiyle yenilemiş, yani terakki etmiş olan bir dinî hayattan mahrum bıraktık. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, dinî hayat, fikrî, ilmî, bedii ve amelî boyutları olan çok zengin bir hayattır. Bu hayatın hâlâ fakir ve tutarsız bir düzeyde seyretmesi, İslâm dünyasında pek çok içtimaî problemin çözümünü zorlaştırmaktadır. Kısacası, kalkınma (modernleşme) dinden, dinî hayat ise kalkınmadan beslenemedi. Yani din, millîleşme ve asrîleşme projelerine, bu ikisi de zaten özellikle ilmî ve fikrî plânda gözden çıkarılmış olan İslâmlaşma projesine katkıda bulunamadı. Bu asrın başında Türkçülerin çıkardıkları İslâm Mecmuası'nın alt başlığında "şiar" olarak dile getirilen "Dinli Hayat ve Hayatlı Din"e bir türlü ulaşılamadı. Mehmet Akif bunun temelinde çok yanlış bir telakkinin yattığını söylüyor.[4]

İçtimaî, edebî, hasılı her meselede
Garbı taklid edemezsek, ne desek beyhude.
Bir de din kaydını kaldırmalı; zira o belâ,
Bütün esbab-ı terakkiye engel hâlâ.

Mehmed Akif'de, tıpkı çağdaş müslüman aydınlar gibi, dinî hayatta kalkınmaya engel unsurların olduğundan şikayet etmektedir. Ama onlar, mücerret manâda "din hayatını" değil, yaşanan dinî hayattaki ilerlemeye mani kayıtları, meselâ yanlış tevekkül, sabır, rıza, kader vs. gibi telakkileri kaldırmak ve bu yolla dinî hayatı da çağdaşlaştırmak istemektedirler. Akif'in "doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı" demesinin sebebi, söz konusu kayıtların

4 Mehmet Akif, *Safahat,* C. 1., Zaman Yayınları, İstanbul, tarihsiz, s. 358.

kaldırılma işinin sadece muasır hayatın bir gereği olarak değil, bizzat Kur'an'ın bir talebi olarak görülüp anlaşılmış olmasıdır. Başka bir deyişle burada öne sürülen "inkılâp" hem muasır ilim ve sanatın hem de Kur'an'ın taleplerini karşılayacak bir "köklü değişme" olmak durumundadır.

İslâm böyle bir değişmeye müsait midir? Sorunun cevabını Akif'den alalım:

Mütefekkirlerimiz dini de hiç anlamamış,
Ruh-i İslâm'ı telakkileri gayet yanlış.
Sanıyorlar ki terakkiye tahammül edemez
Asrın asâr-ı kemâliyle tekâmül edemez.[5]

Bu mısralarda kalkınma ile din, yani "ruh-i İslâm" arasındaki *diyalojik* ilişki en açık bir şekilde dile getirilmektedir. Din, kalkınmanın kaynağı ve en büyük motive edici gücü olabilir. O, kalkınmaya içerik ve istikamet verme bakımından etki edebilir. Pek tabiî, bu arada, dinin şekillendirdiği hayat da "asrın asâr-ı kemâliyle tekamül" edebilir. Yani kalkınma hem maddî hem de manevî yönüyle bir bütün olarak gerçekleşebilir. Şehbenderzâde Ahmet Hilmi'nin de işaret ettiği[6] "İslâmiyetin simasını kaybetmeden hakkıyla medenileşmek... Bu çare pek zordur, fakat gayr-ı mümkün değildir." Ahmet Hilmi'ye göre, İlmin ve fennin arkasına dinî hissi koymak bir mecburiyettir. Aksi takdirde yapılacak değişikliğin adı inkılâp değil, *istihale* olur. "İstihalenin zaruri şartı ise", diyor Ahmet Hilmi, "köklü İslâmî kaidelerden uzaklaşmak olur."[7] Bu yol Ziya Gökalp'in deyimiyle, "muasır bir İslâm Türklüğünü ibda etmek" yolu değildir.[8] Gökalp'e göre katı muhafazakârlıktan da radikal inkılâpçılıktan da kaçınmak lazımdır. Dışarıdan tarihsiz, ananesiz müesseseler almakla tekamül yolu açılamaz. Önce Türklüğün vücuda getirdiği müesseseleri tarihî tetkike tabi tutmalıyız. Aynı yolu İslâm'a ait müesseselerimiz konusunda da takip etmeliyiz. Asrın fenlerini ve

5 *A.e.*, s. 366.
6 "İslam Tarihi", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I*, Nşr. İ. Kara, İstanbul, 1987, s. 17.
7 *A.e.*, s. xxvı.
8 Ziya Gökalp, *a.g.e.*, s. 12.

tekniklerini ve usüllerini millî ve dinî ananelerimize aşılar ve mezc edersek, *muasır bir İslâm-Türk medeniyetini hasıl edebiliriz.*[9]

Bu çizgi, Türk fikrî hayatında çok ciddî bir şekilde konuşulmuş ve tartışılmış olmasına rağmen amelî hayatımızda yeterli içtimaî ve siyasî destekten mahrum kalmıştır. Kalkınma felsefemizin de, din anlayışımızdan birer problem alanı oluşturmasının temel sebebi, kanaatimce, bu mahrumiyette aranmalıdır. Kalkınma problemimizin odak noktasında bir de din problemimiz vardır. Yukarıda işaret ettiğim diyalojik ilişki kurulabilseydi, yani kalkınma kavramımız (veya kavramlarımız) dini ciddiye alsaydı, dinî hayattan yararlanan bir tutum izleseydi; ilmî, fikrî ve hissî bakımdan güçlenmiş olan ve gittikçe devletten (kısmen de olsa) bağımsız bir statü kazanan din, yeterli bir faaliyet alanı bulabilseydi, her iki problem de bugün daha başedilebilir nitelikte olurdu.

Ben, bu ciddî problemle başedebilme imkânının hâlâ güçlü -belki de halâ yegane kalkınma yolu- olduğuna inanıyorum. Bana uzun ömürlü gibi görünmeyen mevcut "manevî buhran"a -ki onu bütün dinî, siyasî ve ideolojik köktencilikler ayakta tutmaktadır.- rağmen bugün pek çok şeyi düne nazaran, daha berrak görmekteyiz. Tarihi ciddiye almayan, kalıcı hâlis kültür değerleriyle uzlaşmaya ihtiyaç dahi hissetmeyen "Batıcı kalkınma anlayışı"nın başarısızlığı ortadadır. Bizzat Batı, batıcılığın bizdeki çıkmazlarını bizden çok önce -veya bizim batıcılarımızdan çok önce- görmüştü. Bugün Batıdaki klasik batıcılık dahi çok ciddi eleştirilerle karış karşıyadır. Dekonstriksiyonist, post-yapısalcı, post-modern yazılara bir göz atmak bu eleştirinin ne kadar ciddi olduğunu görmek için yeterlidir.

Batıdan bölük-pörçük alıntılarla -bunu da özellikle savunmacı bir amaç için kullanmak düşüncesiyle- kendisine güç katmak isteyen "İhyacı dinî akımlar"ın da başarı sağlayamadıkları görülmektedir. Eleştirel ve analitik bir zihin yapısının yeterince güçlü olmaması, ihyacıyı hem "dekonstriksiyon" hem de rekonstriksiyon" çabalarında başarısız kaldı. Yani ihyacı, İslâm'ın bir beşerî tecrübe olarak tarihte sergilenişini, bu tezahürün yarattığı fikirleri, sistemleri, kurumları, -ve hattâ hayelleri- bir çözme, ayırma, sökme ameliyesine

9 Ziya Gökalp, *a.g.e.*

tabi tutarak parçalama ve onlar arasındaki ilişkileri yakından görme imkânına kavuşamadı. Muhatap olarak aldığı Batıyı da tatmin edici bir vukufla göremediği için, çok önemli hizmetler îfa etmesine rağmen, bir "yeniden-inşa"ya girişemedi.

Batı'da bir tür "İslâm modernizmi" diye adlandırılan ve kanaatimce temel özelliği, yahut çizgisi "yenileşmeci-özgürleşmeci" olan fikir akımı, bütün sistemsizliğine, hattâ naivliğine rağmen, kalkınma anlayışında daha sağlam bir çıkış noktasına sahiptir. Şöyle ki:

1) Bu akım, problemlerin görülmesi ve anlaşılmasında bilimsel yaklaşımı ön plânda tutmaktadır. Kalkınma sorunu, her şeyden önce, amprik bir sorundur. O halde onu anlayabilmek, yorumlayabilmek için ilgili bilimsel disiplinlerin sunacağı her imkâna açık olmak, rasyonelliğin bir gereğidir. Bugün İslâm dünyasının cesur ve dürüst bilim adamlarına, yani bilimsel sonuçları görmekten, anlatmak ve uygulamaktan korkmayan, zaman zaman akıl-dışı tepkiler gösteren zümrelerin, siyasetçilerin, gücü elinde tutanların tutumlarından çekinmeyen *entellektüel bilim adamları*'na âcil ihtiyacı vardır.

2) Bu akım, Kur'anî olan ile tarihî olanı birbirinden ayırıyor ve Kur'an'ın problemlerin çözümde "anahtar" olacağına inanıyor. "Anahtar" olmakla "İşte problem, işte onu çözmeyi sağlayan âyet" gibi safdilâne bir yaklaşımı birbirine karıştırmamak gerekir. Kur'an parça parça ifadelerinin yanında ve ötesinde bir görüş, bir ışık sunmaktadır. Mesela, Kur'an bir ekonomi kitabı değildir; ama hangi büyük ekonomik modellerin onun genel öğretisi ile uyum içinde olup olmayacağını görmek de imkânsız değildir. Kur'an ta işin başında dinî davranışla iktisadî davranış arasında bir "takva" bağı kurmuş, iman ile içtimaî adaletsizliğin bir arada bulunmasının "olmazlığına" açıkça işaret etmiştir. başta İngiliz âlimi W.M.Watt[10] ve Fransız Maxim Rodinson[11] olmak üzere pek çok Batılı müşteşrik, Kur'an'ın iktisadî hayata bakışı üzerinde önemle durmuşlardır.

Müslüman aydın tarihin dekonstriksiyonunu da o ışık altında gerçekleştirmek durumundadır. Mesela, İslâm tarihinde sistemli bir içtimaî ahlâk felsefesi geliştirilememiştir. Acaba Kur'an'da açık-

10 W.M. Watt, *Islam and the Integration of Society,* London, 1961; Ayrıca bkz. Aynı yazar, *Muhammad at Mecca,* Oxford, 1953.

11 Maxim Rodinson, *Islam et Capitalism,* Paris, 1966.

ça ifadesini bulan din ve vicdan özgürlüğü, ferdî irade hürriyeti, çalışma (*sa'y*)nın değeri, teşebbüs hürriyeti, helâl kazanç ilkesi; aklın, malın ve ırzın mahfuziyeti; renk, dil, ırk ve cinsiyet ayırımına dayalı uygulamaların reddi ve daha nice ilke, standard ve değerleri temel alan bir içtimaî ahlâk geliştirilebilse, ve bu ahlâk, ilmî, sınaî ve iktisadî çabalar için de bir çerçeve oluşturSaydı nasıl bir sosyal yapı vücut bulurdu? Ve, yine, meselâ, Weberci bir yaklaşımla iktisadî hayat ile iman ve ahlâkî hayat arasında nasıl bir ilişki görülebilirdi? Burada *Weber ve İslâm* adlı eserin yazarı Bryan S. Turner'in aldığı bir iktibasa ve bir değerlendirmesine atıfta bulunmak istiyorum. S.D. Goitein bir yazısında Richard Steel'in *Tüccarın Çağrısı*'nda yer alan bazı görüşlerle Hicrî 804 yılında vefat eden ünlü Muhammed Şeybani'nin *Kazanç Üstüne* adlı eserinde dile getirilen bazı görüşler arasında mukayese yapıyor ve şöyle diyor: Şeybanî "dürüst bir maişet için ticaretle meşgul olan yeni müslüman sınıfın sıkı bir mücadeleye koyulmasının sadece İslâm'ın tasvibini almakla kalmadığını, onun aynı zamanda İslâmî bir görev olduğunu ispat etmek durumundaydı. O tıpkı Richart Steel gibi, para kazanmanın aleyhinde olan köklü dinî ön yargıları kaldırmak zorundaydı." Bu ön yargıları, tıpkı ortaçağ rahipleri gibi, dindarlık adına servet sahibi olmaya karşı çıkan ve dilenerek geçinen sözde zahidler yaymaktaydılar.[12]

Şeybanî'nin teşvik ettiği ortamda çok sık tekrarlanan bir hadîse göre, helal kazanış peşinde olan bir tüccar devlet hizmetinde olan bir kimseden Allah katında daha önemliydi. İslâm'ın ilk üç yüz yılında görülen bu olumlu (dünya hayatı karşısında), faaliyetçi ve kendi şartları içinde rasyonel tablo, İslâm tarihinde babaerkil saltanat döneminin başlaması, yöneticilere mutlak itaatin ön plânda tutulması, şer'î hükümlerin katı bir şekilde kodifiye edilmesi ve askerî sınıfla ulema sınıfı arasında bir ittifakın oluşması ile ve başka pek çok sebep yüzünden yavaş yavaş solmaya yüz tuttu.[13]

3) Yukarıda yenileşmeci-özgürleşmeci akımın tarihî olanla dinî olan arasında bir ayırım yaptığını söyledim. Fakat bu yaklaşımı savunanların bir kısmı, bir adım daha atarak vahyin bünyesinde de

12 Turner, a.g.e., s. 142.
13 *A.g.e.*, s. 142-3.

tarihîlik görmektedir. Kur'an mü'minlerin önüne adım adım gerçekleştirilecek olan bir "ahlâkî düzen" koymaktadır. Temelde ahlâkî olan hukukî düzenlemelerde sağlam birer başlangıç noktası vermekte, gerisini İslâmî bilincin evrimine terk etmektedir. Sözgelişi Kur'an, bazı haklar ve özgürlükler konusunda, hitap ettiği ilk müslüman toplumu gelebileceği çizgiye getirmiştir. O toplum, beşerî bir bünye olarak o kadar gidebilirdi. Ama o çizgiyi orada bırakmak, değişmeyi, iyileşmeyi, evrimi inkâr etmek anlamına gelir. Bu durumda da dinî tecrübe, manevî kalkınmayı sağlayacak güç ve zenginlikten mahrum kalır; asırlar boyu kalmıştır da. Kur'an ve çağımızın talepleri açısından bakıldığında, kalkınmanın manevî unsurlarının pekiştirilmesi çok daha aciliyet arzetmektedir. Aslında, İslâm dünyasında kalkınmanın maddî cephesinin tekamülü manevî cephesinin tekamülüne bağlıdır. Temel insan haklarının güvence altına alınmadığı hiç bir ülkede topyekün kalkınma olmaz, olamaz. Türkiye gibi ülkeler, sadece dinî hayatta değil, seküler alanda da yenileşmeci-özgürleşmeci bir istikamette yürümek ve tarihîliği, dolayısiyle sınırlılığı, hattâ yer yer izafîliği o bölgelerde de görmek durumundadır. Ucu açık bir dinî ve fikrî, dolayısiyle siyasî, içtimaî, iktisadî vs. tecrübe dünyasına ihtiyaç vardır. Bu çizgi elbette bizi bir açık topluma götürür. Çağımızın ünlü filozofu Kral Popper'in çok okunan bir kitabının başlığından da esinlenerek diyebiliriz ki, "düşmanları çok olmasına rağmen açık toplum" kalkınmış ve kalkınabilecek en iyi toplumdur. Yirminci yüzyılın son çeyreği kapalı, baskıcı, tutucu, örfî idarelerle kalkınmış gibi görünen ülkelerin -mesela komünist blokun- sonunun nereye vardığını bize açıkça göstermiştir.

Manevî gücü kuvvetli bir kalkınma felsefesine Batı dünyası da muhtaçtır. İslâm dünyası, kalkınma anlayışında Batının işlediği tarihî hatalardan ders almalıdır. Batının maddî kalkınmasında yeterince ahlâklı olmayan bir üretim-tüketim telâkkisinin, insanı ve tabiatı -haram lokma derdine- sömürmenin, dolayısiyle mazlumun ter ve kanının büyük payı vardır. Kudret ve hakimiyeti ana faziletler olarak gören, başta rasyonellik -özellikle de ekonomik rasyonellik- olmak üzere pek çok şeyi bu "faziletler"e göre formüle eden Batı, yeni yeni "insan ve çevre merkezli kalkınma modelleri" üzerinde kafa yormaya, çalışmaya başlamıştır. Buna şükretmek ve insanlık adına onun bu uyanışının geliştireceği plân ve projelerde

seyirciler olarak değil aktörler olarak yer almak, İslâmî ve insanî bir görevimiz olsa gerektir.

Weber, Protestan ahlâkı ile kapitalizm arasında bir ilişki görmüştü. Fakat aynı Weber, iyice güç kazanmış bir kapitalizmin artık Protestanlığın ahlâkına muhtaç olmayacağını, kendi yolunu kendisinin çizeceğini de söylüyordu. Yine o farkındaydı ki, hayatı iyiden iyi sekülerleştirmenin kapısını açan, hattâ bizzat Batı Hıristiyanlığını sekülerleştiren Protestanlık, kendi idam fermanını bizzat kendisi hazırlıyordu. Kapitalizmin ve Protestanlığın hız kazandırdığı sekülerleşme, dini sadece sosyal kurumlar manzumesi içinde bir köşeye itmekle kalmadı (objektif sekülerleşme), dinin bireysel tecrübedeki kreditibilitesine de (subjektif sekülerleşme) büyük bir darbe vurdu.[14]

Açıkça görülmektedir ki, İslâm böyle bir duruma girmemek için iki asra yakındır önemli bir mücadele vermektedir. Bir inanç ve ahlâkî değerler bütünü olarak İslâm'ın kendisini hayattan çekmesi gibi bir şey söz konusu olamaz. Önemli olan, onun içerik ve istikamet kazandırdığı dinî tecrübenin sürekli değişmekte olan hayat ile diyalojik bir ilişki içinde kalarak hayatı yenilemesi ve hayatla yenilenmesidir. İslâm ile kalkınmanın derin anlamının bu olduğunu düşünüyorum.

14 Bkz. P.L. Berger, *The Social Reality of Religion,* London, 1968, s. 128.

Sulhi Dönmezer

10 Şubat 1918 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Eski bir hoca ailesinin mensubudur. Dedesi Hacı Abdurrahim Efendi Fatih dersiamlarındandır ve 10. kademeden huzur hocasıdır.

Dönmezer 1938 yılında İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun olmuş, 1940 yılında Hukuk Doktoru ünvanını kazanmış, 1941 yılında Doçent, 1949 yılında Profesör olmuştur.

1950 yılında Hukuk Fakültesi Dekanı seçilmiştir.

1946-1948 yıllarında Amerikan Ilinois Üniversitesinde bulunmuştur.

İstanbul Üniversitesi Ceza Hukuk Bilim Dalında 1957 yılında Ordinaryüslüğe terfi ettirilmiştir.

1985 yılında yaş sebebiyle emekli oluncaya kadar Kürsü Başkanı ve Enstitü Müdürü görevini sürdürmüştür.

Dünyanın çeşitli Üniversitelerinde ders vermiştir.

Türkiye'deki en büyük eğitim vakıflarından birinin kurucusudur. Halen Üniversitelerde ders vermeye devam etmektedir.

Türkiye'nin büyük kanunlarını hazırlayan komisyonlarda Komisyon Başkanı veya raportör olarak çalışmaktadır.

Türkçe, İngilizce ve Fransızca pek çok bilimsel etüdler ve 16 cilt kitabı vardır.

HUKUKÎ TECRÜBE

Sulhi Dönmezer

1- Büyük Atatürk'ün 1933 İstanbul Üniversitesi reformu çerçevesinde Türkiye'ye getirilmiş bulunan Ord. Prof. Dr. Andreas Schwartz, bundan 57 yıl önce bir vesile ile bana şunları söylemişti: "Türkiye, büyük Atatürk'ün toplumda uyandırdığı ruh çerçevesinde ve sayesinde, içinden geçilen savaşın sıkıntılarına rağmen ekonomik kalkınma yolunda cihazlanmaya çalışıyor ve yatırımlar yapıyor. Ancak kaynaklarını hep kısa zaman içerisinde ürün getirecek üretim alanlarına tahsis ediyor. Hukuk uygulamalarına, adlî işlemlere, kaliteli adaletin tessüsüne ve hak aramanın kolaylaştırılmasına ivme kazandırmak amacıyla fazla bir şey yapmıyor; gerekli yatırımlara rastlanmıyor. Oysa ekonomik kalkınma ile yargının işleme tarzı arasında çok yakın bir ilişki vardır ve yargıya yapılan yatırımlar aslında üretimi teşvik edici tercihlerdir. İlerde bunun zararlarını, kötü etkilerini görürsünüz."

Türkiye Diyanet Vakfı'nın "Üçüncü Bine Girerken Türkiye" başlıklı sempozyumunda kalkınmanın imkânlarından hukukî tecrübe konusunda bir konuşma yapmamız istendiğinde, toprağı bol olsun, büyük hocamızın bu sözlerini hatırladım. Gerçek şudur ki, aradan geçen yarım yüzyıl içerisinde büyük hocanın kehaneti kısmen de olsa gerçekleşmiş gibidir. Bütün siyaset adamları, kamu oyu, etkin ve ekonomik kalkınmayı teşvik edici bir yargı ihtiyacını belirtmekte ve vurgulamaktadır.

75. yılına ulaştığımız Cumhuriyetimiz her alanda büyük gelişmeler kaydetti; elbette ki, hukuk ve uygulaması alanında da gelişmeler gerçekleştirildi. Atatürk'ün hayatta bulunduğu dönem içerisinde tam bir hukuk reformunun yapıldığını, adalet teşkilatının yeni esaslara uydurulduğunu, Ankara'da ikinci bir Hukuk Fakültesi'nin açıldığını hatırlayalım. Bütün bunlar büyük önderin adalet hizmetleri konusundaki duyarlılığını gösteriyor. Ancak İkinci Dün-

ya Savaşı'nın sıkıntılarından geçen Türkiye'de adalet hizmetleri için her yıl bütçeden tahsis olunan miktarın oranı diğer alanlara nazaran hep düşük hatta çok düşük olmuştur. Bunu tabii saymalıdır. Ancak savaştan sonraki dönemde de durum değişmemiştir. Neden böyle olmuştur?

Bu hususta her dönemde mevcut ve ne yazık ki, aydınlarımız arasında adedi az sayıda olmayan bir kısım, adalet hizmeti bakımından sözünü ettiğimiz durumu, devleti idare edenlerin kendilerini yargı mekânizmasının denetiminden sıyırmak, bu nedenle yargının zayıf kalmasını sağlamak maksadına dayandırdıkları görülüyor. Geçenlerde katıldığım bir hukuk sempozyumunda eski bir öğrencim avukat bu sözleri, sanki bir gerçeği yansıtıyormuş gibi göğsünü kabarta kabarta söyleyince kendisine şu cevabı verdim: "Türkiye 1950'lerden bu yana çok partili demokrasiye girdiğine ve demokratikleşme bakımından ve birdenbire büyük adımlar attığına ve atmakta devam ettiğine göre iktidarların daimî ve sabit olamayacağına artık herkes ve özellikle siyaset adamları inanmışlardır. Böyle olunca ister iktidarda ister muhalefette olsun, siyaset adamının temel güvencesi bağımsız ve tarafsız yargıdır. Yargının bağımsız ve tarafsız olması için gerekli hukukî ilkeler, hakim güvencesi, araç gereç ve bilgiyi sağlamak bu hususlarda herşeyi yapmak, katkıda bulunmak iktidardaki siyasîler için bir bakıma kendi geleceklerini güvence altına almak anlamını taşır. Türk siyasetinde yer almış bulunan kişilerin, geçirilen elem verici bir kısım tecrübelerden sonra bunun idrakinde birleşmiş bulunmaları gerekir".

Aslında adalet hizmetleri bakımından durumun temel nedeni şu görüşe dayanmıştır: "Nüfusu büyük oranda artan, her alanda kalkınmasını hızlandırarak üretimi, millî hasılayı çoğaltıp halkın refahını arttırmak, gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek mecburiyetindeki bir ülke, yatırımını önce bu temel amaca doğrudan yönelik alanlarda yoğunlaştırmak zorundadır. Kaynakların kıtlığı nedeniyle cezaevlerini çağdaş zihniyete ve tipe uygun bir biçime sokmak ile mümkün olduğu kadar çok sayıda çocuğa okul temin etmek, mecburi öğretim yıllarını arttırmak arasında bir tercih yapılması gerekirse, elbette ki, okula yatırım yapılır."

2- Bütün sorun, çeşitli alanlarda yapılması zorunlu tahsislerde

önceliklerin isabetle tayin edilmiş bulunmasına bağlıdır. Bugünün dünyasında başta gelen öncelik insana yapılacak yatırıma verilmelidir; çünkü ekonomik kalkınmanın temel unsuru eğitimdir. Bunun anlamı, herşeyden önce bireyin refahını arttıracak, mutluluğunu sağlayacak bir siyasetin, stratejilerin belirlenmesi ve bu maksatla da eğitime önceliklerin başında yer verilmesidir.

Tercihlerin belirlenmesinde, elbette ki, o sırada iktidarda bulunan gruba ait siyasî ideoloji, kanaatlar başlıca rolü oynayacaktır. Siyasî ideolojinin unsurlarını ve uygulanacak stratejileri nazara alarak iktidar, stratejilerini belirleyecektir. Sosyal, siyasî ve özellikle ekonomik nitelikte bulunan ve aynı zamanda bu amaçlara yönelik olan unsurları belirlemek, usûlleri tayin etmek, yaptırımları tesis etmek ise hukuka ve buna göre uygulama yapacak yargı kuruluşlarına düşmektedir.

3- Bu konuda temel görev kanun koyucuya düşüyor; yukarda açıklanan amaç ile hukukun temel ögelerinden birisini oluşturan kanunlar meydana getirilirken, kanun koyucular, geleneksel olarak, daha doğrusu 1950'lere kadar bütün dünyada şu iki yoldan birisini tutmuşlardır:

a) Sosyal gerçeği izlemek, kamu yararından, adalet ilkelerinden esinlenmek,

b) Sırf pozitivist ve normativist bir hukuk anlayışını kabul ile, kanun koyucunun iradesi ile hukuku serbest olarak tesis edebileceğini kabul etmek ve bu biçimde uygulama yapmak.

Gücünden çok kaybetmekle beraber birinci görüş, İkinci Dünya Savaşı'na kadar demokrasinin geleneksel ülkelerinde uygulandı. Ancak bazı Avrupa ülkelerinde ikinci görüş, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar çok daha güçlü oldu. Bu görüş hayat ile hukuk arasında çatışmalar yaratmış ve insan hak ve hürriyetleri bakımından zararlı olmakla kalmamış, ayrıca ferdi, devlet karşısında ikinci plana iterek, devletin mutlak despotizmine götüren rejimleri ortaya çıkarmıştır. Devlet-birey ikilemi karşısında devletin mutlak üstünlüğü kabul edilince, artık sistemin, bireyin gerek maddî gerekse manevî mutluluğunu kovalaması kabul edilemez hale gelir. Bireyin durumu önceliklerde yer almaz.

1990'lara kadar gücünü yitirerek devam etse de ikinci görüş eko-

nomide de devletin en sıkı biçimde müdahalesini gerektirmiş ve Marksist, komünist rejimler toplumdaki ekonomik gücü siyasî güçle birleştirmişlerdir. Oysa batı demokrasileri ile sosyalist, daha doğrusu Marksist sistemler arasındaki temel fark, batı demokrasilerinde siyasî güç karşısında ayrı bir ekonomik güç mevcut bulunduğu halde, Marksist rejimlerde bu iki gücün birleşmesi yani devletin, toplum ihtiyaçlarını karşılayan ekonomik gücü kendi içine alarak yok etmesidir. Üretim, tüketim ve dağıtım artık devletin idaresi altındadır. Bu rejimler tabii olarak kendi hukuk kurallarını da birlikte getirmişlerdir; sağladığı bir yaptırımlar sistemi ile ölüm cezasına kadar gidebilen müeyyidelerle, hukuk söz konusu ekonomik sistemin yürütülmesi aracını sağlamıştır.

Devletin herşeyin sahibi olmasını ifade eden bu rejimler belirli bir süre toplumu bir yere getirebilmiş; sefalet giderilmiş ve bir kısım sosyal hakların geçerliliği sağlanmıştır. Ancak böyle bir rejimde insanın doğal temel hakları sadece devletin izin verdiği ölçüde var olabilir ve kullanılabilir. İnsanın ekonomide, değişik derecelerde olsa da, devletin işçisi olarak yaşayabildiği bir toplumda, temel insan hak ve hürriyetlerinin, sistemin mantığına göre sınırlandırılması zorunludur.

Bu rejime göre yetiştirilmiş ve mevcutla yetinmeye alıştırılmış insanlar, globalleşen, televizyonlarla birbirine bağlanan bir dünyada, zaman içerisinde mutlaka temel hak ve hürriyetlerin ve ekonomik bakımdan da melekelerini geliştirerek yaşam tarzlarını yükseltmenin noksanlığını hissedeceklerdi. Hak ve hürriyetler genişledikçe ve dış dünya ile mukayeselerde bulunmak olanakları artınca, ekonomik güçle siyasî gücü birleştiren bir rejimde özgürlüklerin kısıtlı kalmasının kaçınılmaz olduğu anlaşılacak ve bir hukuk mücadelesi başlayacaktır. Aslında, manevî yönden temel haklara sahip olma amacını güden bir haklara ulaşma görünümünü verse de, bu savaşımın altında ekonomi, ekonomik kalkınma ihtiyacı yatmaktadır. Nitekim I ve II. Dünya savaşlarından sonra Doğu Avrupa ülkelerinde ve Sovyet İmparatorluğu'nda gelişme böyle olmuş, kişi hak ve hürriyetleri üzerindeki istemler hür pazar ve serbest piyasa ekonomisine doğru olan yolu açmıştır.

4- Hür pazar ve serbest piyasa ekonomisi yani siyasî güç ile eko-

nomik gücün birbirinden ayrılması demokrasinin ve temel insan hak ve hürriyetlerinin varlık koşuludur. Ancak siyasî ve ekonomik gücün birbirinden tam olarak ayrıldığı bir toplumsal hayatın da kendisine özgü mahzurları bulunduğu şüphesizdir:

Hür pazar ve serbest piyasa sistemini uygulayan toplum biçimlerinde, zamanla sözünü ettiğimiz bu gelişimin panzehirleri de ortaya çıkmış, hukuk antitröst, antikartel kanunları getirmiş, sermaye piyasası kanunları, rekabeti düzenlemek ve mücadelenin belirli bir ahlâka ve kurallara göre cereyanını sağlamak amacını güden yasalar, yüksek rekabet kurulları, tüketiciyi korumak amacını güden yarı kamusal yetkilere salip özel kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Hukuk Fransız Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda olduğu gibi bazı suçlular aleyhine ceza davası açmak veya açılan davalara katılmak yetkisini bu kuruluşlara vermektedir. İşçilerin sermaye kuruluşları karşısında örgütlenmelerini, sendikalaşmalarını, sendikalar birliklerini kurmalarını sağlayan, sosyal hakları anayasalarda perçinleştiren hükümler kabul edilmiş ve böylece insan hak ve hürriyetlerini teminat altına almak amacını güden hukuk, ekonomik gücün de belirli kurallara saygılı biçimde etkinlikte bulunmasını sağlamak istemiştir.

Bu gelişmenin dikkati çekici özelliği, insanın fikir, düşünce ve kanaat, basın, iletişim, siyasî faaliyetlerde bulunmak, örgütlenmek özgürlüklerini ve diğerlerini güvence altına alan hükümlerin, ekonomik gücün de dolaylı yönden denetim altına alınmasını sağlamasıdır. Şu bir gerçektir ki, iyi hukuk, bütün kısımları itibariyle birbirini tamamlayan ortak hedeflere götüren bir sistemdir.

5- İnsanın temel hak ve özgürlükleri 1950'lerden sonra milletler arası güvenceye de kavuştu: Devletlerin iki taraflı veya çok taraflı olarak meydana getirdikleri sözleşmeler, söz gelimi Birleşmiş Milletler'in temel haklara ilişkin bildiri ve sözleşmeleri, kadın, çocuk hakları sözleşmeleri, işkenceyi ve insan haysiyetine aykırı cezaları yasaklayan sözleşmeler, siyasî ve medenî haklar sözleşmeleri ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bireyler için temel hak ve hürriyetleri kurarken yukarda açıkladığımız maksada da hizmet etmektedirler.

6- Şunun şurasında 2000 yılında artık sekiz ay kaldığı bir dö-

nemde Türkiye'nin ekonomik kalkınma düzeyi ile hukuk arasındaki ilişkiye de bir göz atalım:

Türk Anayasası, kimileri ne derecede aşağılarlarsa aşağılasınlar, temel hak ve hürriyetleri tesis etmiş bulunuyor. Bunların daha da geliştirilmesi gerekli midir? İçinde yaşadığımız insan hakları çağında elbette ki gereklidir. Dünyanın demokraside bizden çok daha kıdemli ülkelerinde de kanunlarla, Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi kararlarıyla açıklıklar getiriliyor. Atatürk inkılâp ve ilkelerine dayalı laik, temel insan hak ve hürriyetlerine saygılı olmak Türkiye devletinin temel niteliklerinden en başta gelenleridir. Laiklik özgürlüğün, demokrasinin, eşitliğin olduğu kadar ekonomik kalkınmanın da temel koşuludur.

Türkiye'de, bizim gözlemlediğimiz kadarıyla, ister sol ister sağ partiler veya siyasî gruplar olsun, elbette ki, belirli farklılıklarını korumakla birlikte, hür pazar, serbest piyasa ekonomisinden ve bunun gereği olan özelleştirmeden yana gözüküyorlar. Eski karma ekonomi telakkisi artık itibarını kaybetmiş gibidir.

Kalkınmanın şartı üretimin arttırılması ve tüketim fazlasının çoğaltılarak sermaye birikiminin yoğunlaşmasıdır. Türkiye'de üretimin öğelerini koruyan, güçlendiren mevzuat geliştirilmiştir. Çevrenin ve tabiatın korunması, meraların yeniden kazanılması, Orman Kanunu, Sahil Kanunları ve diğerleri hep bu amacın doğrultusundadır. Üretimin diğer bir öğesini oluşturan İş; Sosyal Sigortalar, İş, Grev Lokavt kanunları ve diğerleri gibi mevzuat ile korunuyor. Bu konuda Sendikalar kanunu Türkiye'de ciddi bir işlevi yerine getiriyor. Sermaye; sermaye piyasası, rekabeti düzenleyen hükümler, Bankalar Kanunu, ticaret ve sanayî odaları kanunları ve diğerleriyle bir düzen altına alınmıştır. Üretimin çok önemli bir öğesini oluşturan teşebbüs yeteneği ise Türkiye'nin eğitime verdiği önem ve çabalarla hergün biraz daha gelişmektedir. Türk müteşebbisleri dünyanın her yerinde ekonomik üretim ünitelerini kurabiliyorlar. 1950'lerde bir tanesine dahi sahip olamadığımız İşletme Fakülteleri bugün Türkiye'nin bütün üniversitelerinde ve hattâ bazılarında ingilizce eğitim düzeni içinde çalışmakta ve Türk ekonomisini yürütecek önderleri yetiştirmektedirler.

Özetle halen rekabeti, sendikaları, toplu pazarlığı, iş şartlarını, bankacılık sistemini, sermaye piyasasını, grev ve lokavt'ı ve diğer-

lerini düzenleyen mevzuat yürürlüktedir ve bunların daha da geliştirilmesi, demokratikleştirilmesi, etkinleştirilmesi hususundaki çabalar yoğun biçimde sürdürülmektedir. Piyasa üzerinden fiilî tekellerin, mafyaların etkisini kaldıracak nitelikteki ceza hükümleri düzenlenmiş ve yüce Meclis'e sunulmuştur. Yeni Ceza, Usûl ve Medenî Kanunlar hazırlanmıştır. Ekonomik kalkınmanın aslî temelini oluşturan eğitim, bugünün Türk toplumunun en çok meşgul olduğu ve tartıştığı konuların başında gelmektedir. Bu gözlem Türkiye'nin kalkınma konusunda ne kadar duyarlı olduğunu belirten en önemli gösterge sayılmalıdır.

Bütün bunlarla da kalınmamıştır: Türkiye, yukarda beş numarada sözü geçen sözleşmelere katılmış ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin adeta jandarmalığını yapan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Türk vatandaşlarının bireysel başvuru hakkını kabul etmiştir.

Bu mahkemenin verdiği bazı kararların çifte standart kullanımını ifade ettiği tarzında öne sürülen bir kısım görüşlerde bir doğruluk payı bulunsa da, böyle bir hakkın Türk vatandaşları için kabul edilmiş olması, Türk devletinde hukukun üstünlüğü ilkesinin egemen olduğunu belirtmesi itibariyle onur verici bir olgu sayılmalıdır.

7- Son söz olarak özetle şu hususu açıklamak isteriz: Türkiye, son elli yıl içerisinde, nüfusu büyük bir hızla artmakta bulunmuş olmasına karşın, en yoğun biçimde kalkınan ülkeler arasında yer almış ve millî gelirden fert başına düşen pay mütemadı bir yükseliş göstermiştir. Sosyal kalkınmayı da kapsayan göstergeler itibariyle de büyük ilerleme kaydedilmiştir. Hukuk bu gelişmenin, elbette ki, temel koşullarından birisini oluşturmuştur; noksanlarının ise sürekli olarak giderilmesine çalışılmaktadır. Sıkıntılarımız hukukun kendisinden çok, uygulaması ile ilişkilidir.

Kalkınma yönünden ana sorunumuz, gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Bu bakımdan son yirmi yılda pek fazla birşey yapıldığı söylenemez. Türkiye 2000. yıldan itibaren güç ve enerjisini buna göre ayarlamalı ve gelir dağılımında, mümkün olduğu kadar, adaleti tesis edecek stratejileri oluşturmalı, hukukî kurumları tesis etmelidir. Hukuk bu doğrultuda yararlı yeni kurumları geliştirmeyi hedef almalıdır.

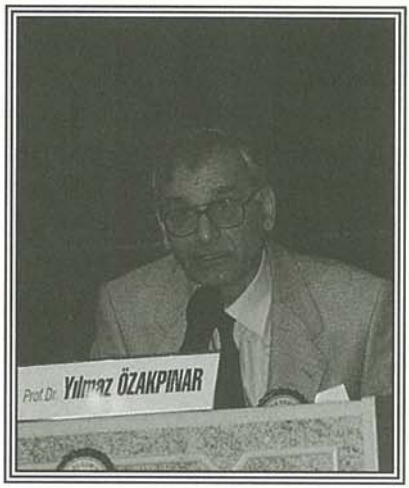

Yılmaz Özakpınar

Ali Bardakoğlu

BAŞKAN (Zehra ODYAKMAZ) – Sayın misafirlerimiz "Üçüncü Bine Girerken Türkiye Sempozyumunun" Üçüncü oturumunun tebliğlerini dinledik, müzakereler kısmına geçiyoruz.

Ben, Sayın hocalarımıza tebliğlerinden dolayı çok teşekkür ederim.

İzin verirseniz, Dönmezer Hocama, -Hocam, siz de izin verirseniz,- bir iki hususu eklemek istiyorum.

Hocamın ilk olarak bahsettikleri yap-işlet-devret sistemi ve tahkim konusu gerçekten çok önemli, benim de konum. İdarî uyuşmazlıklar, idarî sözleşmelerden doğan uyuşmazlıkların çözümünde tahkim çok önemli bir konu. Bu nedenle, Hocam, kamu hizmeti imtiyaz sözleşmelerini yap-işlet-devret sistemiyle olan kıyaslamalarını ve tahkimin mümkün olup olmayacağını devamlı olarak mastır öğrencilerime ödev ve tez konusu olarak vermekteyim, belki, bir çıkış yolu bulabiliriz diye düşünüyorum.

İkinci bir husus, izin verirseniz, Shvarts'ı ben de burada anmak istiyorum. Prof. Dr. Schvarts Sayın Hocam gibi babamın da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde hocaları olmuşlar, halen, ailemizde, Schvarts, hemen hemen her gün, bir fikrinden, bir hukukî bilgisinden dolayı anılmaktadır ve biz de, her zaman, kendisine toprağı bol olsun diye duacıyız.

Bir diğer husus "adalet mekânizmasının gelişmesini devlet istemiyor" diyenlere ben de üzülüyorum. Evvelki sene ve geçen sene Başbakanlık'ça kurulan bir komisyonun başkanıydım. Başbakanlık, İdarî Usûl Kanunu Taslağını benim başkanlığımdaki 4 kişilik bir heyete hazırlattı. İdarî Usûl Kanunu Taslağı tamamen vatandaşa kolaylık sağlayan, idarenin de işini hayli güçleştiren bir çalışmaydı. Fakat, bunu, bize, Başbakanlık hazırlattı.

İzin verirseniz, ikinci bir örnek hatırlatmak istiyorum. Geçen yıl da, bu sempozyumda bir derece bahsetmiştim, Onbutmanlık Kurumu Kanunu Taslağı'nın da komisyon başkanıyım. Bu kanun taslağının hazırlanması için de, bizi, bizzat Adalet Bakanlığı davet etti, daha sonra da, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı aynı komisyona sahip çıktı, biz, Onbutmanlık Kurumu Kanun Taslağını bu iki bakanlık için hazırladık. Yurtdışına gittiğim zaman, bu Onbutmanla ilgili toplantılarda, insan hakları toplantılarına katıldı-

ğım zaman, bana "devlet istemiyor değil mi, siz, kendi çabanızla mı bunu hazırlıyorsunuz" diye sorular yönelttiler. Ben de, bilakis, bunu, bizzat iki bakanlığın kurduğu komisyon vasıtasıyla hazırladığımızı müteattid defalar dile getirdim.

Teşekkür ederim, Oturum Başkanı olarak bir iki dakika beni de dinlediğiniz için.

Şimdi, sıra müzakerecilere geliyor.

İlk müzakerecimiz Prof. Dr. Yılmaz Özakpınar.

Sayın Hocam, buyurunuz.

YILMAZ ÖZAKPINAR – Teşekkür ederim.

Batı Avrupa ülkelerinin hızla gelişmesinden sonra "kalkınma" diye bir mesele ortaya çıktı. Aslında bu ülkelerin gelişmesi, sadece bilimsel-teknolojik ilerlemeyi ve iktisadî gelişmeyi aşan çok kapsamlı bir ruhî, zihnî ve sosyal değişme sürecinin bir parçasıdır. Böylece Batı Avrupa ülkeleri ile o ülkelerin gelişmişlik çemberi dışında kalan ülkeler arasında bir mahiyet farkı meydana gelmiştir. "Kalkınma", o ülkelere dışarıdan bakıp, onların hayat seviyesine ve teknolojik imkânlarına imrenen ülkelerin, sanayileşme, teknolojik gelişmelerden yararlanma ve hayat seviyelerini yükseltme çabalarını ifade eder. Kalkınmayı ilginç ve önemli bir mesele olarak gündemde tutan husus, onun, eski zamanlarda hep var olmuş olan fakirlik-zenginlik gibi tek boyutlu bir mesele olmamasıdır. Eski zamanlardaki fakirlik-zenginlik, ülkelerin doğal imkânlarına ve coğrafî konumlarına bağlı bir derece meselesi sayılıyordu. Oysa, bugün "geri kalmış", "az gelişmiş" ya da "gelişmekte olan" diye nitelenen ülkelerin durumu, o ülkelerdeki insanların şahsiyet özelliklerine, zihniyetine ve içinde yaşadıkları sosyal yapıya bağlı bir mesele olarak görülüyor. Kalkınma ihtiyacı duyan bir ülkenin insanlarının, aynı doğal imkânlarla ve aynı coğrafî konumda, bir yandan kendi tutumlarını ve zihnî niteliklerini değiştirirken, bir yandan da sosyal yapıda değişiklikler yaparak kalkınmaya hız verebileceği düşünülüyor.

Kalkınma meselesi bağlamında kullanılan bir kavram da "modernleşme"dir. Bu kavram bazen, gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde hayatı değiştiren teknolojiyi toplum hayatının her yönüne yaymayı ifade eder biçimde kullanıldığı gibi, bazen de teknolojik değişme ile

birlikte inançları, örf ve âdetleri, değerleri, politik ve iktisadî rejimleri, hukukî düzenlemeleri, idarî teşkilâtı, kılık kıyafet gibi hayatın somut görüntülerini Batı Avrupa ülkelerindeki "modern" hayata uydurmayı ifade eder biçimde kullanılmaktadır. "Modernleşme"nin yanı sıra kullanılan "çağdaşlaşma" kavramının da aynı anlama geldiği söylenebilir.

Gerek "kalkınma" gerek "modernleşme", "geri kalmış" diye nitelenen ülkelerin meselesidir. Batı Avrupa ülkelerinin zaman zaman ön plana çıkan ya da endişe uyandıran bir iktisadî "büyüme" meselesi var olmakla birlikte, kalkınma ve modernleşme meseleleri yoktur. Gelişme ve mahiyet değiştirme sürecinin başlangıcında da Batı Avrupa ülkelerinin böyle bir meselesi yoktu. Çünkü onların önünde kendilerini imrendiren, farklı nitelikte bir gelişmişlik gösteren bir örnek yoktu. Bu ülkeler, başkalarına benzeme hevesi ve çabasıyla değil, kendi şartlarının içten değişmesiyle gelişmişlik noktasına doğru ilerlediler. Batı Avrupa'nın gelişmişlik noktasına gelmesi, uzun bir tarihî süreç için, Batı Avrupa'nın, "modern" kavramını kullanma ihtiyacını duyuran değişme sürecini incelemek istiyorum. Bu sürecin, politik, sosyal, felsefî, dinî, entelektüel, teknik ve ticarî yönleri vardır.

Rönesans öncesinden başlayarak altı yüzyılı kapsayan bu karmaşık süreç, bugün de devam ediyor. Bu süreci, tarihî akışı içinde çok genel çizgilerle ve ister istemez basite indirgeyerek inceleyeceğim. Bununla birlikte, incelememin, dikkati çekmek istediğim bir noktanın algılanması için yeterli olacağı kanaatindeyim: Avrupa ayrı bir tarihtir ve ayrı bir medeniyettir. Kendi tarihimizden ve kendi medeniyetimizden kopmadan onun modernliği içinde yer almak mümkün değildir. Öte yandan, kendi tarihimizle ve kendi medeniyetimizle bir türlü yok edilemeyen duygusal bağa rağmen modernliğe öykünme, ruhî çatışma ve içtimaî çözülme meydana getirir. Kalkınma çabalarının yüzeysel kalması bu yüzdendir. Batı Avrupa'nın değişme sürecini inceledikten sonra, gerçek anlamda kalkınma çabalarının dayanmak zorunda olduğu stratejiyi kısaca işaret ederek konuşmamı bitireceğim.

Kilise'nin siyasî ve iktisadî boyutlar gösteren hiyerarşik kurumlaşması, halk tabakaları üzerinde çok sıkı manevî nüfuz kurması,

krallar ve prenslerle siyasî egemenliği paylaşma çabasına girmesi, Kilise ile siyasî güç arasında devamlı bir gerginliğe yol açmıştır. Bu arada Kilise, tarihî temelleri ve inanç içeriği belirsizlikler taşıyan Hıristiyanlığa dayanak sağlamak üzere, önceleri putperest diyerek dışladığı eski Yunan felsefesine ilgi duymuştur. Özellikle Aristo felsefesini Hristiyanlıkla bağdaşacak şekilde tadil ederek Kilise doktrinini belirlemiştir. Bu doktrinin önermelerinden yapılan mantıksal çıkarımlarla dinî ve dünyevî planda ortaya atılan bir çok mesele hakkında hükümler verilmiştir. Bu hükümlerin gözlem alanına ait olaylara getirdiği açıklamalar, gözlemlerden hareket edilerek yapılan muhakeme sonuçlarıyla uyuşmazlık gösterdiği zaman, Kilise doktrini ve gözlemsel muhakeme bilgisi çatışma konumuna girmiştir. Kilise doktrinine aykırı düşünceler zaman içinde dine karşı düşünceye dönüşmüştür. Rönesans, insan düşüncesini ve insan iradesini ön plana çıkaran eski Yunan felsefe, edebiyat ve sanat eserlerinde, Kilise'nin özgürlüğü boğan havasından kurtulma heyecanını tattı. Reform hareketi, dini aslındaki saflığa döndürme ve Kilise'nin halk üzerindeki baskı ve sömürüsünü önleme girişimi olarak başladı. Fakat bu hareket, basit bir dinî tepki olarak kalmadı. Kilise'yi yanlarına alan krallara karşı bağımsızlık savaşı veren prensler Reform hareketine destek verdi. Böylece kuvvet kazanan Reform hareketi karmaşık bir siyasî ve sosyal süreç olma yoluna girdi. Coğrafî keşifler, sömürgecilik ve ticarî gelişmeler sonucunda şehirlerde iktisadî bakımdan güçlenen burjuvalar, hem kilise dışında saygın bir konum elde etme hem de krallara karşı siyasî güç kazanma amacıyla Reform hareketine arka çıktılar. İktisaden güçlenmiş burjuvaların desteği, Protestanlığın yayılmasında etken oldu.

Bu arada, skolastik felsefenin mantık egzersizleri, Rönesans'ın edebiyatçı, ressam ve heykeltıraşlarında ilk meyvelerini veren gözlemcilikle birleşti. İnsanlık tarihinde yeni bir düşünce ufku açıldı. Gözlemler üzerinde yapılan muhakemelerle açıklayıcı fikirler tasarlanıyor ve açıklayıcı fikirlerden çıkarılan zorunlu mantıksal sonuçlar gözlem planında aranıyordu. Yeni gözlemlerin, mantıksal çıkarım sonuçları ile uyuşması fikrin doğruluğunun, uyuşmaması yanlışlığının kanıtı oluyordu. İşte insan bilgilerinin kaynağına ilişkin rasyonalist ve ampirist felsefelerin zıtlığını aşan ve bir anlamda o yaklaşımları yepyeni bir bilgi edinme yönelişinde birleştiren

bilim metodu böyle ortaya çıktı. Artık gözlem alanında tahkiki mümkün olmayan ve o yüzden tartışmadan başka bir sonuç doğurmayan felsefî iddialar yerine, tahkik edilerek desteklenen ya da yanlışlanan varsayımsal açıklamalar vardı.

Bilim metodunun Kopernik, Kepler, Galile ve Newton'la elde ettiği başarılar Rönesans'ın hümanist eğilimlerini kuvvetlendirdi. İnsan aklının, hem evrenin sırrının hem de insanın aradığı mutluluğun kaynağı olduğu inancı zihinlerde iyice yer etmeye başladı. İnsan aklının, gözlenen olaylar üzerinde düşünmek suretiyle sürekli ilerleme doğuracağına inanıldı. Hümanizm, insanı ve bütün varlıkları yaratan Allah inancından uzaklaşarak, önce tabiatı tanrı yerine koyan deizme ve sonra da insan aklının dışında her kuvveti reddeden ateizme kaydı. Bu temayül çerçevesinde, çoğu düşünürler, artık sadece Kilise'nin baskısından kurtulmakla yetinmek istemiyor, dinin insan düşüncesine yön verici telkinlerine de karşı durarak tam bir özgürlük içinde düşünmek istiyordu. Batı Avrupa'da çeşit çeşit siyasî doktrinler, dünya görüşleri ve ahlâk felsefeleri böyle meydana çıktı.

Mezhep savaşlarında kan gölüne dönen Avrupa, dinî görüş ayrılıklarını aşan birleştirici bir bakış tarzına ihtiyaç hissettiriyordu. İşte bu metafizik hercümerç içinde peş peşe kazandığı başarılarla bilim, zihinlerde hâkimiyet kurdu. Bir taraftan Kilise tahakkümünden ve mezhep çatışmalarından kurtulma gayretiyle, diğer taraftan insan aklının sürekli bir ilerleme doğuracağı ümidiyle, bilim âdeta kurtarıcı gibi görüldü. Bilim, kendi metodolojisi içinde belli bir türde bir bilgi doğurma faaliyeti olarak görülme yerine, insan hayatında tek geçerli bilgi türü olarak görüldü. İnsanın bütün meselelerini, bilimin çözeceğine inanıldı. Pozitivizm felsefesi bu atmosferde ortaya çıktı. Bilimin kendi metodolojisi açısından pozitivizm, bir metafizik sistemden başka bir şey değildi. Buna rağmen pozitivizm, bilimle özdeşleştirildi. Bu yanılgı çerçevesinde, bilime değer vermekle dini reddetmek aynı anlama gelmeye başladı.

İşte bu noktada Batı Avrupa'da "modern" diye nitelenen dünya görüşü belirdi. Dinî ve geleneksel hiçbir kaynağa bağımlı olmayan tamamen hür insan aklı, artık otoritenin tek kaynağı idi. Hristiyanlık düşüncesine hâkim olan, ruhun maddeye üstünlüğü görüşü

gidiyor ve fiziksel dünya, insan faaliyetlerinin odak noktası oluyordu: insan bilinçli ve sübjektif bir varlık olarak objektif ve gayrışahsî bir maddî dünya ile karşı karşıyaydı. Kopernik sonrası kozmolojide yer ve gök ayrımı kayboluyor ve dünya, evren içinde özel bir yer olmaktan çıkıyordu. Doğa kanunlarının doğaüstüyle hiçbir ilgisi yoktu. Fiziksel dünyanın, ruhî hakikatleri yansıtan hiçbir derin anlamı yoktu. İnsanın doğası ve kökeni ile ilgili Darwin teorisinin benimsenmesiyle insanın ortaya çıkışı, tamamen doğal sebeplere bağlanıyor ve prensip itibarıyla gözlenebilir süreçlerin sonucu oluyordu. Dünya, evren içinde nasıl özel bir yer olmaktan çıktıysa, şimdi insan da yaratılışın merkezinde olmaktan çıkıyor ve hayvanlar arasında bir başka tür hayvan oluyordu. Gayrışahsî bir ilâhî gücün, evreni şekillendirdikten ve evrene düzenini verdikten sonra onu kendi haline bıraktığı görüşü o zamana kadar Hristiyanlık ile modern bilim arasında bir kozmolojik uzlaşma sağlamıştı. Türklerin ve başka bütün doğa olaylarının kökenini, doğanın kendi iç süreçleriyle meydana gelen evrimde gören Darwin teorisi şimdi bu uzlaşmayı çökertiyordu. Yeni düşünce yönelişi içinde, ortaçağ Hristiyanlığının dünya görüşü terk ediliyor ve insanın doğaüstü bir güçten bağımsızlığı çok köklü biçimde kabul ediliyordu. İnsanın doğal haklarını, varoluşundaki bağımsızlığı ve bireysel olarak kendini ifade etme hürriyetini engelleyecek ya da sınırlayacak dinî ve geleneksel her türlü inanışa ve sosyal yapı kurumlarına savaş açılıyordu. Allah'ın olmadığı bir dünyada, Hristiyanların kâbusu olan İlk Günah ve İnsanın Cennetten Kovulması doktrini etkisini kaybediyordu. İlk günahı, doğmuş ve doğacak olan bütün insanların günahı olarak gösteren Kilise doktrininin ruhlara yerleştirdiği kollektif suçluluk hissinden Hristiyan Avrupa kurtuluyordu. Şimdi Avrupa, bilgisizliği, ıstırabı ve sosyal kötülükleri yenmek üzere bilimin ve rasyonel düşüncenin rehberliğinde, maddî refahın, doğaya hâkimiyetin ve mutluluğun hüküm süreceği seküler cennete doğru ümit dolu bir yolculuğa çıkıyordu. Fransız İhtilâli, bu yolculuğun önemli bir merhalesiydi.

"Modern" yöneliş, din ve inanç yerine bilimi ve aklı koydu. Bilginin kaynağı olarak duyu verilerini kabul eden Hume, bilimin dayandığı nedensellik kavramının duyu verilerinde algılanabilir bir gerçeğinin olmadığını söyledi. Ona göre, nedensellik ilkesi, olayla-

rın ortaya çıkışına, alışkanlıklara ve beklentilere dayanarak insan zihninin yakıştırdığı bir şeydi. Kant, Hume'un bu görüşünü okuduğu zaman şok geçirdiğini söyler. Newton'un başarısından çok etkilenen ve bilimin ortaya koyduğu hakikatleri inkâr edilemez bulan, fakat Hume'un görüşündeki mantığın zorlayıcılığının da farkında olan Kant, nedensellik, zaman ve mekân kavramlarının her türlü deneyimden önce zihinde var olduğunu ve *sentetik a priori* dediği bu kategorilerin deneyimlerin yapılandırılış tarzını belirlediğini ileri sürdü. Kant, böylece, bilimin dayanmak ihtiyacında olduğu temeli yeniden sağladığını düşünüyordu.

Marx, dinin aşağı sınıfları baskı altında tutma ve sömürme aracı olmaktan başka birşey olmadığını iddia etti. Fikirler, inançlar, dünya görüşleri, ahlâk felsefeleri, içinde bulundukları maddî şartlara ve toplumsal konuma göre insanların aklîleştirdikleri görüntülerdi. Freud, mutlak hâkimiyet konumundaki baba tarafından bastırılan, cinsel enerjisi bastırılan çocuğun bilinç altı duygusal oluşumlarının, psikolojik bir mekânizmayla dışa yansıtıldığını ve Musevi-Hristiyan Tanrısının o suretle ortaya çıktığını iddia etti. Bu iddialar, bilim çerçevesinde birer varsayımdan ibaret olduğu halde, imanı sarsılmış Avrupa'nın entellektüel çevrelerinde, önceki asılsız düşüncelerden insanları kurtaran keşifler olarak benimsendi. Çok geçmeden, o iddiaların içerdiği mantıkî sonuç da çıkarıldı: insan aklı, hakikati arama yolunda kendi düşüncelerinin sahibi değildi; düşünceleri, maddî şartlar ve bilinç altı irrasyonel kuvvetler şekillendiriyordu.

Hume, Newton fiziğinin deneysel prensiplerini insana uygulamak için yola çıkmış, fakat deneysel bilimin kesinliğini şüphe ile karşılama noktasına varmıştı. Kant, insanın deneyimlerini, her türlü deneyimden önce zihinde var olan kategorilerin yapılandırdığını söylemişti. Buna göre, gözlemler kesin kanunları vermiyor, kanunlar insan zihninin yapılandırma tarzını yansıtıyordu. Üstelik insanın ancak fiziksel görüntülerin bilgisini edinebileceğini, görüntülere sebep olan gerçeğin ne olduğunu bilemeyeceğini söyleyen Kant, bu suretle dinî inanca ve ahlâk prensiplerine yer açtığını düşünüyordu. Ona göre Allah'ın varlığı ispat edilemezdi; fakat ahlâklı olmak için insan, Allah'a inanmalıydı. Böylece Kant, bilimi nasıl

şüphecilikten kurtardıysa, dini de bilimsel determinizmden kurtardığı kanaatindeydi.

Kant'ın dini kurtarma çabalarının felsefî değeri ne olursa olsun, Avrupalı insanın gözünde artık imanın ne gözlem planında ne de akıl planında bir dayanağı kalmıştı. İmanın inandırıcılığı kalmadığı gibi artık din, seküler insanın psikolojik tavrına da uymuyordu. Öte yandan, Hume ve Kant'ın getirdiği bakışla, insan zihninden bağımsız bir dış geçerlilikten yoksun kalan bilim Kant'ın mutlak kabul ettiği Newton ve Euclid kategorilerini yirminci yüzyıl fiziğinin sarsmasıyla iç tutarlılıktan da yoksun kalacaktı. Batı bir defa daha imanını kaybedecekti: bu defa dine olan imanını değil, bilime ve insan aklının sırf kendi gücüyle hakikati bulacağına olan imanını kaybedecekti.

Pragmatik planda bilim elbette değerini koruyordu; fakat artık insan ruhuna güven ve ümit verme illüzyonunu yitirmişti. Teorik bilginin iç tutarlılığına ilişkin meselelerden ayrı olarak, akıl ve bilim ışığında insanlığın sürekli ilerleyeceğine ve bütün meselelerini çözerek mutluluğa erişeceğine inanmış olan modern yöneliş, zirveye tırmanırken birtakım olayların etkisiyle sendeledi: Avrupa'nın içine girdiği iki dünya savaşı, Avrupa'yı pençesine alan ve bütün dünyayı tehdit eden totaliter bir rejim, biliminin meyvesi olan atom bombasının Hiroşima ve Nagazaki'de sivil ahalinin üstüne atılması, Avrupa'ya komşu bir başka totaliter rejimin Avrupa ile silahlanma yarışı ve bu yarışın, insanlığın geleceğine ilişkin olarak uyandırdığı endişe ve korku, bilimin başlangıçta saçtığı ümit ışığını söndürdü. Bilimsel araştırmaların siyasî ve askerî güçlerin ve dev şirketlerin hizmetine girebilmesi, bilimin hakikati arama idealini bulandırdı. Bilimsel teknolojilerin önceden kestirilemeyen sonuçlarının ekolojik dengeyi bozması, hayal kırıklığını artırdı. Kâr ve siyasî güç hırsının, dengeyi düzeltecek önlemleri tam anlamıyla almayı önlemesi, hayal kırıklığını karamsarlığa dönüştürdü.

On sekizinci yüzyılın sonlarında ve on dokuzuncu yüzyılda modern yönelişe karşı çıkan romantik reaksiyon, Aydınlanmanın aklı öne çıkarmasına karşılık, sanat ve düşünce tasarımlarıyla, insanın hayal gücünü, ruhî özlemlerini, heyecan derinliklerini ifade etti. Doğa ve insan yeniden ruhî bir anlam kazandı; hatta büyüleyici bir

esrarengizliğe büründü. Romantizmin dine tavrı, Batının ve Doğunun çok çeşitli dinlerine açılabilen bir duygusallık gösterdi. Ortaçağın iman-akıl ikilemi ve modern çağın ilk safhalarındaki din-bilim ikilemi yerine özne-nesne, iç dünya-dış dünya ve insan bilimleri-doğa bilimleri ikilemleri baş gösterdi. İnsan ruhundaki parçalanma bir başka biçimde devam etti. Fakat romantizm cereyanı, duygular üzerinde yoğunlaştığı için, parçalanmanın çok daha şiddetli yaşanmasına yol açtı.

Egzistansiyalizm ve nihilizm, insanın kendini yabancı ve yalnız hissettiği bir dünyada, ruhundaki parçalanmayı ve boşluğu ifade ihtiyacından doğdu. İnsanın elinde hayata anlam verecek hiçbir şey kalmamıştı. İnsan soğuk, anlayışsız ve anlaşılmaz bir dünyada anlamsız bir hayatın ortasındaydı. Artık sadece özgür değil, özgürlüğe mahkûmdu. İnsan sürekli seçim yapmak zorundaydı ve kendisini yanılmaktan koruyacak hiçbir dayanağı yoktu.

Modernlik, başlangıçta vadettiği sürekli ilerleme yolunda nihayet kendi dayandığı temeli de çökertmişti. "Akıl", "medeniyet", "ilerleme" hem düşünce hem ahlâk planında iflas etmişti. İllüzyon bozulmuştu. Batı tarihine insan hayatı açısından bakıldığında, şunlar göze çarpıyordu: sömürgecilik ve emperyalizm, aşağı sınıfların ezilmesi, din ve medeniyet yayma görüntüsü altında dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan katliâmlar ve talanlar, yerli kültürlerin yok edilişi ve yerli kalıntılarının uşak haline getirilişi, esir ticareti, zencilerin horlanması, fakir tabakaların, hâkim tabakaların belirlediği toplum hayatının kenarında kalması, kadınların baskı altında tutulması ve bir sürü haklardan mahrum bırakılması.

İç açıcı olmayan bu olumsuzluklardan duyulan tiksinti, modernliğin eleştirisi olarak postmodernliği ortaya çıkardı. Fakat post-modern eleştirinin, nereye gitmek istediğini ya da yolun nereye varacağını bildiği söylenemez. Onun bildiği, gerçeğin çok çeşitli, yerel ve geçici yani değişken olduğu ve hiçbir gerçeğe aklî bir temel bulmanın mümkün olmadığıdır. Bu yüzden Avrupa düşüncesinin bugünkü manzarası karışık, gergin ve kararsızdır.

Şimdi Türkiye, tarihî perspektifini gördüğümüz modernlik tablosuna nasıl girecektir? Burada yüzyıllarca süren dinî, içtimaî, siyasî, iktisadî, felsefî, bilimsel, ahlâkî oluşumlarla, etkiler ve tepkiler-

le yoğrulmuş çok değişik bir medeniyeti ve onun başarılarını ve bunalımlarını görüyoruz. Bu medeniyeti anlamaya çalışıyoruz; fakat o medeniyeti ruhumuzda hissetmemiz ve onun tahrik gücüyle harekete geçmemiz mümkün değildir. Bir medeniyetin inanç ve ahlâk nizamını ruhunda duymadan, o medeniyetin vereceği azme ve ruhî enerjiye sahip olmadan büyük işler başarılamaz. Bu bakımdan başka bir medeniyetin ruhî ve içtimaî dünyasını çağrıştıran "modernleşme", "çağdaşlaşma" ve "batılılaşma" gibi terimler Türkiye'nin meselesini tanımlamada kullanılmamalıdır. Bu terimler, meselenin çözümünü yanlış yollarda aratıyor ve çözüme ışık tutacak kaynatan uzaklaştırıyor. Türkiye'nin kalkınma stratejisini belirlerken göz önünde tutulacak üç esas vardır: Türk tarihi, İslâm medeniyeti ve Türk kültürü. Bugün bulunduğumuz noktayı anlayabilmek için Türk tarihini incelemek gerekiyor. Kültüre bütünlük, hayata istikrar veren, değerli eserler meydana getirmenin azmini ve ruhî enerjisini sağlayan kaynağın medeniyet olduğunu bir teori çerçevesinde çeşitli yazılarımda açıkladım. Ayrıntıya girmeye esasen süremiz de müsait olmadığı için burada konuya sadece işaret etmekle yetineceğim.

Medeniyetimiz İslâm medeniyeti, kültürümüz Türk kültürüdür. Bütün değişme hamleleri, eğer sağlıklı ve verimli olacaksa, medeniyetin inanç ve ahlâk nizamından güç almalıdır. Medeniyetimiz sarsıldığı için düşünce geleneğimiz yok, siyasî geleneğimiz yok, bilim geleneğimiz yok, sanat geleneğimiz yok. Hayatın hissettirdiği değişme ihtiyacına, medeniyetin şekillendirdiği gelenekler için emin bir tavırla cevap bulamıyoruz. Oradan buradan rastgele aldığımız yenilikleri deniyor ve hayatımızın düzelmesini bekliyoruz. Medeniyet ışık tutar, yol gösterir ve kültür, hayatın değişen ihtiyaçlarını karşılamak üzere değişir. Mesele, medeniyetin verdiği azim ve ruhî enerjiyle çalışmaktadır. İslâm medeniyetinin inanç ve ahlâk nizamına göre hayatımızı, hakikat aşkı, temizlik, iyilik ve güzellikle şekillendirmeli ve insanların rahat edeceği imkânları gerçekleştirmeliyiz. İslâm medeniyetine bağlı bir kültürün bilimi, felsefesi, siyaseti, iktisadı, sanatı bu işe yarar. Kültür hayat demektir. Ülkemizde bilim hayatı verimsiz, ruhsuz, anlamsız ve donuk ise bilime hayat veren medeniyet kaynağı sarsıldığı içindir. Bilim, Avrupa'dan bir mal gibi alınamaz. Ona kendi kültürümüzün içinde kök bulmak ge-

rekiyor. Böyle olduğu için dava, İslâm medeniyetini ihya davasıdır. İslâm medeniyetinin ihyası, İslâmiyetin, insan ruhunu temizleyen, yücelten, geliştiren anlamını Müslümanların kavraması ve o kavrayışın verdiği azim ve ruhî enerjiyle çalışması, imrenilecek bir hayat kurulması davasıdır. Kalkınma, bu dava içinde kendi seyrini bulacak olan bir meseledir.

BAŞKAN – Efendim, ilk müzakerecimiz Prof. Dr. Sayın Yılmaz Özakpınar'a teşekkür ederiz.

İkinci müzakerecimiz Prof. Dr. Ali Bardakoğlu.

Buyurun.

Prof. Dr. ALİ BARDAKOĞLU – Sayın Başkan, saygıdeğer dinleyenler; hemen ifade edeyim ki, din adına konuşmak, din üzerine konuşmak ve bir de etrafımızda olup biten olayları ve gelişmeleri dinle ilişkilendirmek üç farklı çabadır, üç farklı kavramdır.

Bugün konuşmakta olduğumuz "Kalkınmanın Kültürel Maddî ve Manevî Temelleri" konusu ve bu bölümde ele aldığımız "Din ve Hukukun Kalkınmayla İlişkisi" konusu, üçüncü katagoride yer alan, yani, etrafımızda olup biten hadiselerin, sosyal gelişmenin, kalkınmanın din ile ilişkisini kurma işidir; doğrudan veya dolaylı biçimde dinî bilimlerin alanına girmez. Ancak, Sayın Aydın'ın da, Sayın Dönmezer'in de vukufla ifade ettikleri gibi, olayın, değişik merhalelerde dinle ilişkisi vardır, olumlu veya olumsuz bazı gelişmeler, dinle ilişkisi kurulabilecek gelişmelerdir.

Sayın Dönmezer Hukuk Fakültesinden Hocamdır, Sayın Aydın da, Türkiye'de dinî düşüncenin gelişmesinde çok önemli katkıları olan saygıdeğer bir bilim adamıdır. Her ikisinin de tebliğini okudum, vukufla hazırlamışlar. Bu tebliğler üzerinde konuşmaktan ziyade, bu tebliğlerde ele alınan konularda bazı mülahazalarımı arz etmek istiyorum. Tebliğlere yönelik eleştiri yapmayışım, Sayın Hocalarımın konumlarından değil, tebliğlerin derli toplu oluşundan kaynaklanıyor.

İlk Oturumda Sayın Dönmezer'in ifade ettiği gibi, burada bir bilanço çıkarılıyor. Türkiye Diyanet Vakfı'nın büyük bir isabetle ele aldığı bu konu yavaş yavaş Türkiye'nin ve insanımızın bütün meselelerini, bizim, birey olarak, Müslüman birey olarak, sivil bir vatan-

daş olarak ele almamız gerektiğini ve geniş bir açıyla bunları tartışmamızın gerektiğini ortaya koyuyor. Bu açıdan bakarsak, Türkiye'nin hem kalkınmasını hem maddî unsurların hem kültürel unsurların ele alınması önemli bir yaklaşım. Tabiî, bilançonun aktif ve pasif yönleri var. Soğukkanlı bir şekilde olumlu gelişmeleri de olumsuz etkileri de görmek zorundayız. Bunları görebilirsek, ancak, ileriye matuf gelişmeleri, yenileşmeyi, değişmeyi ve olumlu merhaleleri sağlayabiliriz. Bu, din alanında, dinle ilişkili alanda olduğu gibi, hukuk alanında da söz konusu.

Ne yazık ki, milletimizin Osmanlı tecrübesine sahip olmasına rağmen; yani, Osmanlıdaki din devlet ilişkisinin seyri gibi çok dengeli bir dinî hayata ve dinî hayatın toplumla, devletle, kalkınmayla ilişkisine dair çok güçlü, köklü kalıcı bir tecrübeye sahip olmasına rağmen, son yüzyılda din etrafında cereyan eden tartışmalar ve dinî temayüller, bu dine sahip çıkma anlamında da olabilir, karşı çıkma anlamında da olabilir, üzücü gelişmelerdir. Bunlar, son konuşmacının da ifade ettiği gibi, biraz da tarih bilincinden, tarih şuurundan ve kültüründen mahrum oluşumuzu gösteriyor. Halbuki, gördüğümüz kadarıyla, Osmanlının kalkınması da, dinî hayatı da, maddî ve manevî yönleri de birbiriyle ahenkli, uyumlu bir çizgide seyretmiştir. Tabiî, bazı kırılmalar yaşandığı için son yüzyıla, hiç de hak etmediğimiz, din hakkında, dine taraftar olma, dini belli bir düzleme ideolojik bir söylemle taşıma veya dini karşımıza alıp, bütün vebali, günahı ona yükleme açısından dine hak etmediği bir tavır sergiledik.

Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, Sayın Dönmezer'in tebliğinde de bu kısmen ele alınıyor, dini hayatın ve tecrübenin tarihî bir vechesi olduğu gibi sosyal gerçekliği de vardır. Entellektüellerin bu konudaki kanaatleri bireysel bir tercih olarak fazla anlam ifade etmez. Burada, anlamlı olan halkın büyük ekseriyetinin bu tecrübeyi yaşamakta olmasıdır. Böyle görürsek, dinî hayatı tabiî seyrine bırakırsak tabiî gelişmesini tamamlar; ancak, dinî hayata dış müdahaleler ve yönlendirmeler olduğunda, dindarlar, kendilerini ve dinlerini koruma gibi bir sevki tabiîyle aşırı tepkilere girebilirler. Nitekim, son yarım yüzyılda İslâm konusunda tepkisel, duygusal davranışların veya çok kategorik belirlemelerin ortaya çıkışında bu yönlendirmelerin de bu tavırların da mutlaka payı vardır. Daha doğru-

su, her tepki, karşı tepkiyi doğuran ve besleyen bir işlev de görmektedir. Böyle olunca, Türkiye'nin din konusunda problemlerinin kaynağını, son bir iki üç yüzyılda yaşanan fikrî istihalelerde ve tartışmalarda da aramak gerekir.

Muhakkak ki, Sayın Aydın'ın da belirttiği gibi, yenilikçi İslâmcılar kendilerini iyi anlatamadılar. Gerek çağdaşlaşmacı Batıcılara karşı gerekse ilmiye sınıfını teşkil eden İslâmcılara karşı, her iki gruba da kendilerini anlatamadılar. Aslında, onların söylemine göre, İslâm, gelişmeyi de, yenileşmeyi de, değişmeyi de içinde barındırıyordu veya farklı düzlemlerin kavramları olduğu için toplumun kendini yenileştirmesine, hukuk alanında olsun, ekonomi alanında olsun, teşkilatlanma alanında olsun, toplumun kendini değiştirmesine, yenileştirmesine hiçbir zaman tavır almış değildi. Belki, Müslümanlar, dindarlar tavır aldılar. Dindarların tavrı, dinin tavrı olarak algılanabildi. Sayın Yüksel Özemre Hocamızın bir önceki oturumda belirttiği tespite bu bakımdan katılmak mümkün değil. İlmî terakki, ilmi gelişme olacaktı, fakat, içtihat kapısı kapalı olduğu için olmadı... Bu değerlendirme kanaatimce yanlış. Aslında, insanların bilimsel gelişmeye kendilerini hazır kılmaları, hazır etmeleri lazım. Hazır olmadığı vakit, toplumun şartları, kendi birikimi, hür düşünceye karşı yatkınlığı yeterince mesafe almamışsa, o insanların karşı çıkışı din adına olabiliyor. Dinî söylemleri, dinî gerekçeleri o gelişmeye karşı koz olarak kullanabilirler; ama, biz, sosyal bilimciler olarak, bu olayların perde arkasını, asıl saikini görmek zorundayız. Burada, dinin birinci sebep olarak algılanması yerine, bu tip dirençler için dinî kavramların bir yeşil örtü şeklinde kullanıldığını ve paravan yapıldığını söylemek daha doğru olur. Bu yönüyle ifade etmek gerekirse dini kalkınmanın engeli olarak da yegane mûsebbibi olarak da görmek doğru olmaz. Belki din iyi anlaşıldığında kalkınmayı garanti etmese de motive eder. İlk başta söylediğimiz gibi, etrafımızda olup biten olayların dinle ilişkilendirilmesi, bizim maharetimize, din anlayışımıza bağlıdır. Din anlayışımızın bilimsel bir zemine oturması, bir metodolojiye kavuşması gerekir. Bütün bunlar uzun uzun tartışılacak konulardır; ancak, bu irtibatı görmeden, yani, dinin doğrudan alanına girmeyen konularda dini sorumlu tutmak veya dinî belirleyici kılmak, dine büyük ödevler yüklemek hem dindarları hem dinî düşünceyi hem de toplumun sos-

yal, ekonomik gelişmesini olumsuz yönde etkileyecektir. Son yarım yüzyılda Osmanlı tecrübesinden kopup, daha radikal tavırlara, daha ithal söylemlere gidilip, dinin her düzlemde, her türlü teoriyle çatışan, yarışan bir ideolojik söylem haline getirilmesinin bir sebebi de budur. Yani, aynı yanlış tutum, her iki kesimde birbirine zıt görünen iki farklı tepkiye yol açsa da, her ikisinin mantığı aynıdır. Her iki kesim de dinle doğrudan ilgili olmayan gelişmeleri dinle ilişkilendirmede yanlışlık yapmaktadır.

Dinin birey merkezli olduğu ve birey Tanrı eksenine oturduğu tespiti doğrudur. Ancak, dinin değer yönü de vardır. Dinin toplum hayatına yön veren, toplum hayatının gelişmesine katkı sağlayacak bir arka plan oluşturduğu da gözardı edilemez. Din bu alanda belirleme yapmasa bile, toplumun kendi inisiyatifiyle yapacağı belirlemeler için sağlam bir zemin oluşturur; ahlâkî zemin oluşturur, zihnî zemin oluşturur. Burada iman üzerinde duruldu, insan unsuru üzerinde duruldu. Din bireyi ve bireyin sahibi olduğu ahlâkî kimliği, davranış bilincini kıvama getirir. Bu itibarla biz, bu alanlarda dini doğrudan belirleyici ve nokta tayini yapıcı bir teori veya ideoloji olarak algılamak yerine, toplumların bu alanlardaki gelişmesine zemin hazırlayan, onları motive eden, onlara hedefler çizen bir arka plan olarak, bir altyapı olarak görmek zorundayız. Böyle olunca, hukukla dinin örtüştüğü, birlikte olmasının gerektiği bir alan da ortaya çıkıyor, o da, hukukun değer yönüyle dinin değer yönü. Çünkü, hukuk da, bir yönüyle topluma belli hedefler gösterir, toplumu belli hedeflere doğru götürmek ister, bir yönüyle de normatif düzenlemelerle o gelişmenin şekli kurallarını belirlemeye çalışır. Birincisi, daha çok hukuk bilimcisinin işidir, ikincisi ise hukuk teknisyeninin işidir. Önemli olan da hukuk teknisyenliğinden ziyade hukuk bilimi alanıdır. Son yüzyılda ülkemizde hukuk teknisyenliğinin hukuk biliminin yerine geçmesi, hukukun değer, kimlik ve etik yönü göz ardı edilerek çok iyi kurallar üretmenin, gösterişli kurumlar oluşturmanın yeterli görülmesi kalkınmayı da sosyal bütünleşmeyi de olumsuz yönde etkilemiştir. İşte, hukukun değer yönüyle, dinin değer yönü, aslında, birlikte, topluma altyapı kazandırmaya, toplumu belli hedeflere doğru sürüklemeye matuf tedbirler, teşvikler içerir. Bu itibarla, din ile hukuk arasında, aslında, hiçbir dönemde çatışma olmaması gerekir. Çatışma olduğu vakit, her iki alanda da bir-

takım hasarlar meydana gelir. Sayın Dönmezer'in ifade ettiği gibi, hukuk, devletin himayesi altında maddî yaptırımla desteklenmiş kurallar olabilir; ama, birey açısından düşündüğünüzde, hukukla form, şekille din çatıştığı vakit veya birey onu öyle algıladığı vakit, uzun vadede kazanacak olan yine dindir ve yıpranacak olan kuraldır. Onun için, Sayın Aydın'ın kalkınmayı ahlâka dayandırması, toplumun kalkınmasının temelinde ahlâkı görmesi veya Sayın Kösoğlu'nun insan unsurunu görmesi çok isabetli tespitlerdir.

Sözün özü, dinî hayatı ve dinî tecrübeyi, biz tabiî gelişim seyrine bırakmak zorundayız. Her iki yöndeki müdahaleler de, onun tabiî rotasını değiştirmesine ve kabul edilemez veya çok abartılı teorilerin de kılıfı olmasına yol açmaktadır. Gördüğümüz ve izlediğimiz kadarıyla baskı dinî hayatın, dinî tecrübenin en büyük düşmanı değildir, belki, onu besleyen bir başka kaynaktır. Aslında, dinî tecrübenin, dinî hayatın en ciddî tehlikesi, dünyevileşmedir, maddîleşmedir, Sayın Aydın'ın o tespitine katılıyorum.

Kanunların, yargı teşkilatının düzeltilmesi, bu konuda önemli adımların atılması büyük bir ihtiyaçtır ve bunun toplumun kalkınmasında mutlaka payı vardır; ancak, toplumda hukuk bilincinin yerleşmesine de büyük ihtiyaç vardır. Hukukun değer kısmının, bilim kısmının, hukukun üstünlüğünün, hukuk devletinin artık tartışmasız şekilde beyinlerimize, genlerimize yerleşmesi lazım. Bunun telaffuz edilmesi önemli değil. İçselleştirme, benimseme olmayınca sözün bir anlamı kalmıyor. Hatta o kadar fazla telaffuz ediliyor ki, fazla telaffuz edilmesi insanları rahatsız eder hale geliyor. Acaba, bu konuda, olmayan bir şeyi örtmek için mi bunları çok söylüyoruz diye endişelenmeye başlıyoruz. Çünkü, insan haklarının, demokrasinin oturacağı zemin de, zaten, hukuk devletidir, hukukun üstünlüğüdür. Onlar olmadığı vakit, demokrasi, insan hakları gibi çağdaş temayüllerin, çağdaş değerlerin işlemesi mümkün olmaz.

Tabiî, burada, yine, bir bağ kurmak istiyorum, İslâm Hukukunun ilk üç asrında, İslâm Hukuku hukukçuların hukuku şeklinde gelişmiştir ve bireysel inisiyatif, yetişkin insan unsuru hukukun gelişmesinde çok önemli rol oynamıştır. Ne zaman ki, toplum daha karmaşık hal alıp, göçler ve şehirleşmeler artıp, yetişkin insan te-

mini zorlaşmaya başlayınca, hukuk kodifike edilmiş, mezheplerin daha şekli hukukları önplana çıkmaya başlamıştır. Bu bakımdan Sayın Aydın haklıdır. Batı hukuk düşüncesinde de her zaman için iyi hâkimler, iyi kanunlardan daha önemlidir. Bu itibarla, İslâm Hukunun ilk asırlardaki gelişimi, iyi kurallar sebebiyle değil, belki de, iyi uygulayıcılar sebebiyle olmalıdır.

Sayın Dönmezer Hocamın endişelerine katılıyorum; yani, Türkiye'nin bir ihtiyacı da, kanunları ve hukukun uygulanmasında belli bir istikrara kavuşmamızdır. Artık, toplumun bu kadar karmaşık hal aldığı, şehirleşmenin, farklı kültürlerin bir mozaik oluşturduğu toplumumuzda, hukuku, hukukçular hukuku haline getirmemiz doğru olmaz. Hukukun hukukçular hukuku olması, belki, ilk dönem toplumlar için avantaj teşkil etse bile, günümüz toplumları için ciddî bir tehlikedir ve hukuk bilimini de, hukukun üstünlüğünü de yaralayabilecek bir tehlike arz eder. Ülkemizde de hukukun zaman zaman böyle bir renk aldığı hatta konjonktürel hukuk haline geldiği de gözlemlenmektedir. Sayın Dönmezer Hocamın, bu itibarla "kabahat hukukta değil, hukuk biliminde değil, hukuku uygulayanlarda" demesine katılıyorum ve hukuk biliminin doktrini, çizgisi istikametinde hukuk uygulayıcılarının da belli bir kıvama kavuşmasının Türkiye'deki hukukun geleceği açısından çok önemli olduğunu vurgulamak istiyorum.

Burada üzerinde konuşabileceğimiz çok farklı konular var. Ancak bunlar üzerinde çok net, katagorik belirlemeler yapmamız çok zor. Kalkınmayla ilişkisi yönüyle din de, hukuk da, kalkınma da netice itibariyle sosyal bilim alanında kalan tespit yığınlarından ibaret. Burada, sadece izlenimlerimizi, bu toplumda yaşayan bir birey olarak kanaatlerimizi ve önerilerimizi getirebiliriz; hiçbirini tartışılması kabil olmayan doğrular şeklinde aktarmamız mümkün değildir. Öyle zannediyorum ki, Türkiye Diyanet Vakfı'nın bu tür konuları ele alması, Türk kamuoyunun, dini, hukuku, ahlâkı, kalkınmayı, sanayileşmeyi, şehirleşmeyi; yani, toplumumuzun, insanımızın her türlü meselesini geniş bir hoşgörü ortamında tartışmaya açması, önyargılardan kurtularak hangisinden ne ölçüde istifade edebileceksek, onu, o ölçüde devreye katma heyecanı, toplumumuzun sağlıklı gelişmesi için de ümit verici durumlardır.

Hepinize saygılarımı sunarım.

BAŞKAN – İkinci müzakerecimiz Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'na teşekkür ederiz.

Sayın Hocamızın ve müzakerecimizin belirttiği gibi, uygulamadaki bir çok aksaklıklar kanunlarımızdan değil, uygulamacıların değişik uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Bu konuda çalışabilmek veya buraya katkıda bulunabilmek üzere, geçtiğimiz hafta, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi yargı reformu konusunda çalışmak üzere bir özel ihtisas komisyonu kurdu. Bu komisyonumuzda, Adalet Bakanlığı eski müsteşarları, Yargıtay üyeleri, Türkiye Barolar Birliği'nden, Türkiye Noterler Birliği'nden ve Ankara Barosu'ndan birer temsilci istendi, hepsi bir hafta içinde cevap verdiler ve bizim hukuk fakültemiz şemsiyesi altında bu komisyon önümüzdeki hafta çalışmaya başlayacak. İlk çalışacağı husus, yalnızca uygulamadan kaynaklanan aksaklıkları tespit etmek ve ilgililere duyurmak olacak. Bunu da, böylece haber vermek istiyorum.

Efendim, şimdi, sorulara geçiyoruz. Sorular, sözlü olarak sorulacak. Soru sormak isteyen dinleyicilerimiz, lütfen, önce adını ve soyadını söylesin, daha sonra mensup olduğu kurumu belirtsin. Yalnızca soru sormak mı istiyorsunuz, yoksa, katkıda bulunmak mı istiyorsunuz veya her ikisini birden mi yapacaksınız, onu da belirtiniz. Eğer, soru sormak istiyorsanız, kime soracağınızı da lütfen belirtiniz.

Bildiğiniz gibi, Prof. Dr. Mehmet Aydın aramızda olmadığı için, tebliğ sadece okunduğu için ona soru yöneltmeyeceksiniz. Sayın Hocamıza ve iki müzakerecimize soru sorabilirsiniz.

Buyurun.

ÖMER TURAN – Sulhi Dönmezer Hocama şu soruları sormak istiyorum:

Hukukî tecrübe ne demektir? Gerek mevzuat gerekse uygulama bakımından Batı Avrupa hukukunda hukukî tecrübenin yeri nedir? Bu çerçevede bizim dünümüz demek olan Osmanlıdan ne şekilde istifade edebiliriz, ne derece edilebilir, ne derece ediliyor; bu hususlarda bizleri aydınlatmasını istiyorum.

BAŞKAN – Başka soru sormak isteyen?

YUSUF ZİYA İRBEÇ – Ben, özellikle kısa bir katkı ve bununla ilgili bir soru sormak istiyorum.

Şimdi, bir defa iktisadî kalkınmayla hukukî mevzuatın uygulanması arasında çok yakın ilişkinin en güzel örneğini İsviçre'de görüyoruz. İsviçre'de kalkınmanın büyük bir kısmı komisyonlardan geldiği için; yani, iş komisyonlarından, banka komisyonlarından geldiği için, İsviçre gibi bir ülkede komisyonu ödememek, 10 dakika içerisinde anlaşmanız varsa, bütün İsviçre'deki bankalarda hesabınızın dondurulmasını gerektirir ve bunu da herkes yapabilir; yani, kuvvetli falan olmanıza gerek yok. Siz anlaşma yapmışsınız, anlaşmayı ihlal eden tarafı 10 dakikada tespit ettirebiliyorsunuz ve o tarafın, komisyonunuzu alıncaya kadar bütün bankadaki mevduatı dondurulabiliyor, bu kadar hassas hukukî mevzuat. Türkiye'de ise, ben, bir insanın kaçakçı mı olduğunu, nasıl olduğunu, hangi bankada neler yaptığını bilmiyorum; yani, enformasyon ağının geliştirilmesi konusuna değinilmedi, bu, bir kere çok önemli.

İkincisi, banka mevzuatı, Bankalar Kanunu Türkiye'de sanayinin canına okuyor. Şimdi, banka, istediği gibi, ufak bir hadiseden dolayı, kredileri muaccel hale getirebiliyor; yani, 8 ay sonra ödemeye başlayacağınız bir krediyi şu anda ödemek zorunda kalabiliyorsunuz ve sanayici bundan muzdarip oluyor. Şimdi, Bankalar Kanunu çıkmadı Türkiye'de; yani, gündemde olmasına rağmen, senelerce bunun sürüncemede kaldığını görüyoruz.

Bir de, istihdam, yani, parttime, kısmî çalışma, Avrupa'da bugün yüzde 23'lere, yüzde 24'lere varan bir oranda, fakat, Türkiye'de bunun da kanunu yok; yani, buna benzer meseleler halâ çözüm bekliyor. Ben şunu sormak istiyorum: Meselâ, Bankalar Kanunu çok önemli, uygulamacılar şu ana kadar bunun üzerine fazla gitmediler; acaba, uygulamada, üst düzeyde, emekli olduktan sonra yüzde kaçı bankaların yönetim kurullarında çalışırlar? Hocamıza soruyorum; yani, böyle bankalarla hukukî sistem arasında bir bağlantı mı var bu gecikmede, yoksa, başka sebepler mi var, bunu öğrenmek istiyorum.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Efendim, katkınızdan dolayı da teşekkür ederiz.

Buyurun.

KEMAL KÖSE MEHMETOĞLU – Sayın Özakpınar Hocam bir tespitte bulunmuştu "bize yabancı bir kültürden bazı şeyler alınması ya da o kültürü taklit etmek çok önemli sonuçlar doğurabilir, hattâ, hüsrana uğrayabilir, bu yüzden, Batılılaşma gibi terimlerin de kullanılmaması gerektiğini" demiştiniz; fakat, Sayın Dönmezer Hocam da "biz, Avrupa'nın hukukunu kullanıyoruz, eğer, bu hukuku kullanmazsak çıkar gideriz bu gruptan" dediler. Sonuçta hukuk da bir kültürel olaydır, ben, burada bir çelişkiye düştüm, iki hocam farklı şeyler söylediler. Biz, Avrupa hukukunu kullanmalı mıyız, yoksa, kendi hukukumuzu mu oluşturup, buna göre mi hareket etmeliyiz?

BAŞKAN – Peki, her iki hocaya da bu soruyu yönelteceğiz.

Başka soru sormak isteyen?..

Buyurun.

NEVZAT KÖSOĞLU – Muhterem Dönmezer Hocamı bir kere daha dinlemek mutluluğuna erdiğim için kendisine özellikle şükranlarımı sunarım. Bazı konulardaki bakış açılarımız hem muhkemleşti, hem yenilendi, bazı konularda bilgilendik.

Mehmet Aydın Bey, konusunda, her zaman olduğu gibi derinliği mükemmel bir tebliğ sundu. İzin verirseniz, ben ona birkaç cümlelik katkıda bulunmak istiyorum.

Gerek İslâmın doğuş dönemiyle ilgili tespit ve değerlendirmelerinde gerekse çağdaşlaşma yahut Batılılaşma dönemiyle ilgili tespit ve değerlendirmelerde bu konuda gelenek olduğu gibi bilgi ve İslâmı algılamak biçimindeki farklılıkları Sayın Aydın öne çıkardı. Gerçekten de, pek fazla dikkat edilmeyen bir nokta olarak İslâmın ilk doğuş ve ilk yayılma dönemlerindeki İslâmı algılama farklılıkları ve bilgi farklılıkları, bazı tarihçilerin de dikkatini çekmiş, Mehmet Beyin de tebliğinde sözü geçen tarihçi var, bu farklılıklardan doğan duraklamayı, bir bakıma, işgal edilen milletlerin İslâmdan intikamı gibi biraz da esprili bir tarzda ifade etmiştir. Toynbe'nin İslâm medeniyetinin tam açılamadığı, potansiyel imkânlarını tam gerçekleştiremediği yolundaki yorumunda da bir bakıma bu algılama ve bilgi noksanlıklarının payı vardır.

Çağdaşlaşma dönemine geldiğimiz zaman da, Âkifte en güzel ör-

neğini bulan anlayışta, İslâmı yer yer yanlış algılamış olmamızın ve ilkelerini yeterince bilmeyişimizin bizi bu hallere düşürdüğü ve bu bilgilerimizi telafi etmekle, algılama yanlışlarımızı düzeltmekle, buradan kalkılacağı anlayışı vardır. Mehmet Aydın Bey de aşağı yukarı aynı anlayışı ifade etti. Bu bakış açısı, aşağı yukarı Batılılaşma olaylarımız yahut çağdaşlaşma meselelerinin tartışılmaya başlandığı yüzyıldan beri aşağı yukarı sabit. Yani, İslâmı yanlış algıladık, hiç değilse bazı noktalarda yanlış algıladık ve İslâm hakkındaki bilgilerimizde noksanlıklar var, yahut, unutmuşuz. Bu yüzden geri kaldık. Kalkışımızda yine buradan oldu. Ben şimdi bu bir iki dakikalık konuşmada, elbette ki, bunun yanlış olduğunu ifade etmeyeceğim; çünkü, bunun açıklamasını yapamam; ama, çok noksan olduğunu söylemek istiyorum. İslâmın yanlış algılanışında ve bilgi noksanının da temelinde bir olay vardır, o olay da, yeterince inanmamak olmuştur. İslamı doğru bilseniz ne olur, doğru algılasanız ne olur. Bilmek ile yapabilmek farklı olaylardır ve yapabilmek meselesi inanmakla ilgilidir. Çok klasik bir misâlini hemen söyleyeyim, uzatmadan, Osmanlı İmparatorluğu ticaret yollarının karalardan denizlere kaydığını çok iyi biliyor. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferini bununla izah eden tarihçiler de vardır. Bu konuda, 16'ncı Yüzyılda yayınlanmış eserler vardır, ben, ikisini biliyorum "ticaret yolları değişiyor, aman ha dikkat" diye; fakat, bir şey yapamamıştır, bilmek farklı, yapabilmek farklı.

Bu anlayışın temel bir yanlışını ifade ederek yahut noksanını ifade ederek son sözümü tamamlamak istiyorum, o da şu: Toplum, 11'inci Yüzyıldan, 10'uncu Yüzyıldan itibaren Müslüman oldu, bugüne kadar hep aynı inanç seviyesinde devam ediyor peşin hükmü var; yani, bu kabul üzerine bilgi ve algılama noksanlıklarının mütalaasına giriyor. Hiç de öyle değil. Toplumun bugünkü inanç düzeyi, 200 yıl önceki inanç düzeyi ve ilk Müslüman olduğu zamanlardaki inanç düzeyi fevkalade farklıdır ve değişkendir. Bu inanç dalgalanmalarını dikkate almadan, bu algılama farklılıklarını ve bilgi noksanlıklarını da alamayız ve çoğu kere değerlendirmelerde olduğu gibi, sebepleri netice yerine koyarız; birisi içtihat kapısının kapanması. İçtihat kapısının kapanması, başlangıçta kültürün yaratıcılığını kaybetmesinin bir sonucudur; ama, ortaya çıktıktan sonra, yine, o mânâda tesirleri de olmuştur.

Son dönem yorumlamalarında da yine aynı şeyin olduğunu; yani, bilgi ve algılama noksanlıklarının ikinci bir faktör olarak, çok önemli olmakla beraber, farklı tesirleri olan ikinci bir faktör olarak ele alınması gerektiğini, bunu da, hattâ, bir noktada belirleyen inanç dalgalanmalarının bu konuların mütalâasında bir faktör olarak düşünülmesi gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Efendim, Sayın Kösoğlu'na katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Başka soru sormak isteyen?.. Yok.

Cevaplamaya geçiyoruz.

Buyurun Hocam.

YILMAZ ÖZAKPINAR – Sayın dinleyicimiz, Batı kültüründeki bazı antlaşmaları veyahut da hukukî düzenlemelere bağlı olmakla benim konuşmamda aldığım tavır arasında ve bununla da Sayın Sulhi Dönmezer'in tavrı arasında bir uyuşmazlık gördüğünü, bunun açıklanmasını istemişti.

Şimdi, ben, medeniyeti kültürden tamamen ayrı bir kavram olarak görüyorum. Yani, medeniyet bir inanç ve ahlâk nizamıdır, rasyonel bir inanç ve ahlâk nizamıdır ve kültürün verimliliğini, istikametinin hangi değerlere göre gelişeceğini tayin eder. Bu bakımdan, yani, benim burada ortaya koyduğum tavır, Batı'ya tamamen karşı olma veyahut da Batı'dan hiçbir kültür unsurunu almama veyahut da onlarla ilişki içinde bulunmama anlamına gelmiyor. Benim söylediğim, bir toplum, sağlıklı değişmeler yapabilmek için bir medeniyet çerçevesine, o da bir inanç ve ahlâk nizamıdır, ona bağlı olmalıdır. Bugün, benim işaret ettiğim nokta bu medeniyet çerçevesi sarsıldığı için karar verme yeteneğimiz ve isabetli karar verme yeteneğimiz de kaybolmuştur. Çoğu zaman, bir muhakemeye dayanmaksızın kendi tarihimizi gözardı ederek, gelişmelerin sonuçlarını hesaplamadan, sanki, biz, gerçekten Avrupa'nın bir parçasıymışız gibi "Avrupa'da böyle" diyerek, bir görüşün, teklifin, kurumun doğruluğu veya karşı konulamaz hakikati kabul ettirilmek isteniyor; bu, yanlış bir tutumdur. O kültür unsuru, ne teklif ediliyorsa o, kendi medeniyet çerçevemiz içinde değerlendirilir. İşte, sabahki sayın ko-

nuşmacılardan biri olan Dr. Ayten Sezer'in de "bağımsız düşünme kapasitemizi kaybettik" deyişini, ben, böyle bir noktaya bağlıyorum. Halbuki, Batı'ya baktığınız zaman, sürekli olarak bir Batı geleneğinden bahsediyorlar, sürekli olarak bir Batı düşüncesi tarihinden bahsediyorlar. Biz, onun gelişimi içinde yer almadık, nasıl olur da, onun vardığı bütün sonuçlara göre kendi hayatımızı şekillendiririz veya değerlendiririz, biz, o geleneğin dışındayız. Gerçek mânâda Batı düşüncesi eski Yunan'ı hareket noktası olarak aldığı halde, eğer, Avrupa'daki, gerçek psikolojik tavırları tetkik ederseniz Yunanistan da bu Batı geleneğinin dışındadır; çünkü, o benim çizdiğim değişme sürecine iştirak etmemiştir. O da, yani, bizimle olan mukayesesi bakımından çeşitli siyasî sebeplerle veyahut da hissî tavırlarla Batı'nın Yunanistan'ı tercih etmesi veya tutması, Yunanistan'ın, benim burada söylediğim anlamda bir Batı kültürünün içinde gelişmiş ve onlar gibi olmuş bir ülke olduğu anlamına gelmez. Elbette, imza atıyorsanız, uyacaksınız; ama, imza atarken, mensup olduğunuz medeniyetin bilincinde olarak fikirlerinizi geliştireceksiniz, o imza sütrasyonunda teklif edeceksiniz veyahut da başkalarının gözüne onların göremediği bir meseleyi getireceksiniz, buna rağmen de eğer imza atmayı uygun buluyorsanız, ondan sonra, tabiîdir ki, onlara uymak lazım. O bakımdan, bir medeniyet çerçevesine bağlı olmak kültür bakımından kapalı olmayı ifade etmiyor.

Çok çeşitli şekillerde vurguladığım bir nokta var; Osmanlı Devleti sürekli olarak Batı ile ilişki içerisinde bulundu, kendini Batı siyaseti içinde gördü, daima o güç dengesinin içinde bir noktayı kendisi açısından belirlemeye çalıştı; yani, bizim Batı'yla ilişki içinde olmamız, eğer, medeniyetimizin bilincine sahip olursak, bizim için yeni bir hadise değil ki; ama, biz, şimdi, Avrupa'da böyle, biz de yapalım diye Batı'yla ilişki içinde duruyoruz. Osmanlının yaptığı gibi, kendi medeniyetinin bilincinde olarak kendi isteklerini ve arzularını orada etki kaynağı haline getirmeye çalışmıyoruz.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Efendim, Sayın Yılmaz Özakpınar'a teşekkür ederiz.

Sayın Ali Bardakoğlu da konuşmak istiyorlar, buyurun.

ALİ BARDAKOĞLU – Efendim, katkıya katkı olarak arz etmek istiyorum.

Din ve inanma ile kalkınma ve gelişme arasında birebir ilişki kurmak ve çok sıkı bir mülâzemet görmek fazla doğru değil. Bu konuda, biraz daha temkinli olmak zorundayız. Kalkınma ve gelişmenin kendine göre dinamikleri var, kendine göre makul bir süreci var. Zaten, din ve iman ile kalkınma ve gelişme farklı düzlemlerin kavramları. Ne kadar çok Müslümansak o kadar çok kalkınmışızdır şeklinde bir anlayış, biraz da bizim dine bakışımızdan ve dindar olarak bu yaşadığımız çağda çok kötü konumda olmamızdan kaynaklanıyor ve onun sıkıntısını, biz, din ile toplumsal gelişme arasında, ekonomik gelişme arasında sıkı bir birebirlik görerek, en azından, kendi zihin dünyamızda rahatlamayla çözmek istiyoruz; ama, bu konuda şunu diyebilirim; din, inanma, inanç bu konuda belki arka plan oluşturur, altyapı oluşturur, bu doğrudur, bu mümkündür; ama, hiçbir zaman garanti etmez veya mutlak olarak engel olmaz, o, çünkü farklı bir şey.

Arz ederim.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz.

Efendim, son sözü, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Hocamıza veriyorum.

Buyurun Hocam.

SULHİ DÖNMEZER – Şimdi, şu din ile ekonomik kalkınma, ekonomik hayat arasındaki ilişki bakımından bir iki cümle söyleyerek bir defa girişelim.

Bakın, şimdi, uzun boylu, buradaki bir arkadaşımız Sayın Kösoğlu zihniyet dünyasıyla, iman dünyasıyla insan arasındaki; yani, üretimin temel unsurunu teşkil eden insan arasındaki ilişkiye ait dünya kadar söz söyledi ve memleketimizin bu konuda en iyi çalışmış olanlarından birisi de, Sabri Ülgener benim çok yakın dostum, arkadaşım, onun çalışmalarından bahsetti. Ben, kendisine ayrıca söyledim, ekonomik sosyal konferanslar heyetinin, bundan takriben 15 sene evvel yaptığı bir sempozyum var, orada, bu konu, yabacı bilim adamlarının da katılmalarıyla tartışılmıştır. Meselâ, meşhur Amerikan sosyoloğu Lerner Anadolu'da yaptığı araştırmaları oraya getirmiş ve demiştir ki: "Türkiye'nin kalkınamamasının sebebi insanlarındaki bu zihniyettir." Meselâ, neticelerinden biri öyleydi; oysa, bunu söylediği tarihler 1960'lar.

Halbuki, bakın, burası benim ekmek kapımdır, patron benim velinimetimdir, o ne verirse eyvallah, ben velinimete ihanet etmem diyen bir zihniyette çalışan bir işçi var, 1960'lardan sonra, yani, yeni 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra sendikal hayatın genişlemesinden falan sonra ortaya çıkan işçi var; zihniyeti?.. Zihniyeti tamamıyla değişmiş; o benim velinimetin falan filan değil, ben onun velinimetiyim diyor, ben hakkımı çatır çatır ondan isterim diyor. Bakın, iş hayatındaki bu zihniyet değişmesini, biz, şu son 40 senelik hayatımızda gözlerimizle gördük Türkiye'de. Bugün kaldı mı, o fabrikada çalışıp da patron benim velinimetimdir deyip her şeye razı olacak, öyle işçi var mı bugün Türkiye'de; yok. Ne olmuş; işte, bahsettikleri zihniyet dünyasında değişme bu ve değişecek bu, hiç şüphe yok, gittikçe değişiyor. Bu itibarla, elbette ki, dinî inançlarla ekonomik hayat arasında da ilişkiler vardır; bunu inkar etmek söz konusu değil; ama, ben, konuşmamın başlangıcında da söyledim, bu ilişkiyi birebir tesis etmek mümkün değildir sosyoloji bakımından. Sosyolojide sosyal olayın arkasında 15 tane etken vardır. Hangisinin ne kadar etki yapmış olduğunu tayin etmek bakımından da, elinizde, bunu tespit etmeye imkân verecek olan sahih bir ölçü de yoktur. Hattâ, biz deriz ki, bakın, kriminolok olarak, suçu bir sebebe bağlarlar, hayır, suç bir bileşke sonuçtur, ona tekaddüm eden, ona öngelen dünya kadar sebep vardır, onların bileşkesi işte o suç denen olayı ortaya çıkarır, işte, yeni teori bu, kabul ettiğimiz teori bu. Onun için, tabiî olarak din ile dinî inançlarla ekonomik hayat arasında ilişkiler bulunduğundan hiç şüphe yok. "El kasibi Habibullah" diyen bir dinde ne olur, insanlar daha çok çalışır, daha çok kazanmaya gayret eder; ama, bilmem Hindistan gibi "canım, bir lokma, bir hırka yeter, bu dünya aslında geçici, asıl hayat öbür tarafta, binaenaleyh ben bir köşeye sıkılayım" zihniyetinin egemen olduğu yerlerde de üretim ve kalkınma fazla olmaz, bunlar birer vakıa, dediğim gibi, bunlar tespit edilecek vakıalar.

Şimdi, bu konuya böylecene değindikten sonra, hukukî tecrübe meselesine gelelim. Benim kanaatimce bu bir tercüme, şöyle yâni, "legal experiment" dediğiniz zaman İngilizce'de ne anlamı taşıyorsa, ben burada onu öyle anladım, öyle algıladım. Yâni, ne demek; hukukla, hukukun etkisiyle, hukukun uygulanmasıyla, hukukun içeriğiyle Türkiye'deki ekonomik kalkınma arasında nasıl bir

münasebet tesis edilebilir, bunun anlamı bu. Böyle bu kelime de kullanılabilir, başka kelimeler de kullanılabilir, asgarî, ben onu öyle anlıyorum.

Şimdi, sayın Profesörün konusu, şimdi, dediniz ki, İsviçre'de kim görevini yapmazsa hemen gidiyormuş, onu tam anlayamadım?

YUSUF ZİYA İRBEÇ – İsviçre vatandaşı bir komisyon sözleşmesi yapıyor, bir tanesi ticaret yapıyor, bir tanesine de komisyon ödeyecek, bu anlaşmaya istinaden komisyonunuzu alamıyorsanız, çok basit bir hadisedir Türkiye'de, hiç kimse üzerinde durmaz, belki, iki sene sonra falan neticeye varabilirsiniz. Halbuki böyle bir durumda, İsviçre'de gidiyorsunuz herhangi bir tribünale, diyorsunuz ki, anlaşmam budur, komisyonumu alamıyorum. Hemen tespit yaptırma hakkına sahip ve İsviçre bankalarında hesabını dondurma hakkına sahip hakem ve de donduruyor 10 dakika içerisinde. Ben şahit oldum olaya, onu diyorum, çok hızlı bir enformasyon ağı var, bu, Türkiye'de işlemiyor.

SULHİ DÖNMEZER – Şimdi, bir dakika, izin verin bana.

Bakın, şimdi, İsviçre'nin uyguladığı kanunlar ile Türkiye'nin uyguladığı kanunlar aynı; İsviçre'nin Borçlar Kanunu ve Medenî Kanunu'nu uyguluyoruz biz ve usûl kanunu olarak da Neuchetel Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nu uyguluyoruz, uyguladığımız kanunlar arasında fark yok. İsviçre de bir hukuk devleti olarak böyle bir ihtilafta, mutlaka, hâkimin kararı olacak, hâkimin kesinleşmiş kararı olacak ki, hâkim belirli tedbirleri alabilsin. Türkiye'de de şartları varsa, hâkim, bu suretle hareket edebilir. Yani, arada, dediğim gibi, hukuk düzeni itibariyle aramızda bir fark yok, kullandığımız kanunlar da aynı, tatbik ettiğimiz kanunlar da ayrıca aynı. İşte, size söylediğim, bahsettiğim bu, uygulama diyorum. Orada, İsviçre gibi küçücük bir ülke, içindeki ihtilafı az, insanlar birbirleriyle olan ilişkilerinde üç kağıtçılığa sapmıyorlar genel olarak, dolayısıyla, hâkimin huzuruna giden vaka az. Türkiye'de öyle değil. Geçenlerde bir Yargıtay üyesi söyledi, Türkiye'de her 5 kişiden 4'ü birbiriyle ihtilaf halindedir, biz, böyle bir haldeyiz; yani, ihtilaf çok, nüfus çok, buna mukabil, teşkilat, o nüfus artmasıyla mütanasip olarak genişlememiş. Bu neden dolayısıyla, bu sıkıntılar, kendiliğinden ortaya çıkıyor, hadise bu;

yani, bir numaralı sebebi bunun bu. Şimdi, tedbir almak, bugün, Türk hâkimi de yapabilir, aynı; borcunu ödemeyen bir kimse ilk önce mahkemeye gider, tedbir kararı ister, ondan sonra dava açacağım der, Türk hâkimi de aynı tedbir kararını verebilir, veriyor da, bazen veriyor da, Türkiye'de verilmiyor zannetmeyin, burada da yapılıyor.

Gelelim bankalar yönetim kurullarına. Bankalar yönetim kurulu üyelikleri, iki çeşit banka itibariyle Türkiye'de ayrı ayrı sisteme tabi olmuş. Şöyle; bir defa, eğer, devletin sermayesinin sahibi olduğu bankalar söz konusuysa, umumiyetle, iktidarda bulunan siyasî partiler, o bankalara kendilerine yakın olan kişileri tayin ediyorlar, bu bir vakıa, böyle oluyor. Özel bankalara gelince, onlar da, ileride, siyasî iktidarlarla temasları bakımından kendilerine kolaylık sağlayacak birtakım kişilerin oraya gelmesini istiyorlar, umumiyetle, emekli generaller, emekli üniversite öğretim üyeleri, bana, şimdiye kadar hiç olmadı ya, neyse, onlar, böyle tayin ediyorlar, onu tayin eden de, zaten, bankanın sermayesinin sahibi olan kişiler. Bunu tayin etmelerinin sebebi de, ilerideki işlerini kolaylaştırmak ve çok kere, maalesef, bu yönetim kurullarına tayin edilen kişiler ne banka muamelatını ne ticarî muamelatı bilmediği için başlarına felaket de geliyor maalesef. Bilmeden birçok evraka imza ediyor bakıyorsunuz bir emekli general, ondan sonra altından bir çapanoğlu çıkıyor, ondan sonra gel bakalım mahkemelere diyorlar, falan. Halen, böyle bir konsültasyon verdiğim bir vaka var ki, yürekler acısı, aynen anlattığım gibi oluyor.

Efendim, kalkınan, süratle büyüyen, nüfusu artan Türkiye gibi ülkelerde bu olur. Benim için, bir sosyolog olarak, bir kriminolog olarak fevkalade olaylar değil. Kalkınma ve iktisadî büyüme, sanayileşme geliştikçe bunlar olacak ve sonra bunlar olmakla devam edecek, sonra, yavaş yavaş bunlar düzenine girecek, birden bire, hiç kimsenin elinde sihirli değnek yok, dokunsun, bütün işleri düzenlesin.

Şimdi, Kemal Köse mi sormuştu ne. Şimdi bakın, 1839 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük bir reform hareketine girişilmiş, Gülhane Hattı Hümayun'ı neşrolunmuş, biliyorsunuz bunları, okullarda da okutuldu sizlere. Diyor ki orada: "Emniyet-i can ü mal mahfuziyeti, ırz u namus kaziyesi gereğince, bundan böyle, hafî ve

celî idam yoluna hiç kimse gitmeyecek ve bunu saptamak amacıyla, tespit etmek amacıyla bir ceza kanunnamesi meydana getirilecek, o ceza kanunnamesini ihlal eden adam hakkında ancak gerekli müeyyideler uygulanacak, diğer hallerde hayır. Ben de yemin ediyorum padişah olarak vallaha da, billaha da yapmayacağım" diyor Şimdi, Gülhane Hattı Hümayûnu'nun yapılmasını istediği bu ceza kanununun yapılmasına çalışılmış, bir kanun yapılmış, ceza kanunu, kanunun adı Kanun-ı Cedid. Kaç madde biliyor musunuz, 36 madde, eline alsan gülersin. Bakmışlar ki bir müddet sonra, olmadı bu yahu demişler. Bu defa yenisini yapmışlar, o da 80 madde falan, Ceza Kanunnameyi Hümayunu, o da olmamış. Onun üzerine 1856 tarihinde Fransız Ceza Kanununu, Napolyon'un 1810 tarihli Ceza Kanunu'nu Türkçe'ye tercüme etmişler ve Ceza Kanunname-i Hümayunu adıyla yürürlüğe koymuşlar. Bak, 19'uncu Asrın ortasında, Batı kanunu o zaman alınmış. 1'inci maddesinde diyor ki: "Bu kanunname ulûlemre ait olanın tazir hakkının suret ve deracatını göstermekte olup, her halükârda şeriat hükümleri bakidir." Yahu, padişah o kanunu tazir hakkını kullandığını ifade etmek üzere yürürlüğe koydum diyor, o kanun Hıristiyan kanunu, bakın, bunları görelim hepimiz ve bu kanun, size sözünü ettiğim bu kanun 1926 yılına kadar 70 sene uygulanıyor Osmanlı İmparatorluğu'nda. Yalnız bizde değil, Mısır'da da uygulanıyor, Irak'ta da uygulanıyor. Biz, Cumhuriyet'i kurduktan sonra ceza kanunu yapıyoruz, Mısır'da, benim bildiğim kadarıyla 1946'ya kadar uygulanmaya devam ediyor. Osmanlının yaptığı arazi kanunnamesi, bildiğim kadarıyla halen İsrail'de uygulanıyor. Ondan sonra, 1879'da, yine, Fransız Ceza Usûl Kanunu alınıyor, tercüme ediliyor, ta 1929'a kadar uygulanıyor. Ticaret Kanunu'yla, diğer kanunlar öyle; yani, biz, Batı kanunlarını iktibas etmişiz, resepsiyon derler buna Fransızca, bu hareket Cumhuriyet'le falan başlamış değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun son 100 senesi içinde sürekli olarak Batı kanunları iktibas edilmiş, bütün müesseselerimiz ona göre şekillendirilmiş. İşte, burada hanımefendiye sorun, efendim, Danıştay'ınız, Divan-ı Ahkamı Adliye dediğiniz Yargıtay hepsi oradan alınmış müesseselerdir. Hani, bu milletlerarasında kültürel ilişki, karşılıklı alışlar, verişler, bu tabiî olaydır, olur bu ve bu alışverişler yeni sentezler ortaya çıkarır. Kanunlarını aldın mı, bu defa yeni mahkemeler

çıktı ortaya, Şeriye mahkemelerinin yanında Nizamiye mahkemeleri çıktı o zaman. Yani, 1860'lardan itibaren Nizamiye mahkemeleri çıktı, ondan, İstidab mahkemeleri çıktı, ondan sonra Mahkeme-i Temyiz çıktı. Hep bunlar Batı müesseselerinin iktibas edilmesidir. Bugün de öyle, bugün bunlardan vazgeçelim mi yani; olacak şey mi bu.

Yani, sözün özü şu: Bakın, bugün, dünya üzerinde özellikle ceza hukuku ve hukuk sistemleri itibariyle 4 tane hukuk sistemi vardır; birincisi, Romano Germanic sistemdir, ikincisi Commonlaw sistemidir, yani, Anglo Amerikan sistemidir, üçüncüsü sosyalist sistemdir, dördüncüsü Arap sistemidir. Bu hukuk sistemleri arasında, özellikle ceza hukuku bakımından bir mukayese yaparsanız yüzde 85'i aynıdır, hükümleri itibariyle, müeyyideleri itibariyle, yüzde 85 hükümleri aynıdır, yüzde 15 farklılıklar vardır, olabilir. Biz, bundan 150 sene önce Romano Germanic sistemi seçmişiz, cumhuriyetten çok önce, 70 yıl önce seçmişiz ve o sistem içerisinde hayatımızı devam etmiş, gitmişiz.

Bu kadar söyleyeceklerim.

BAŞKAN – Teşekkür ederim.

Efendim "Üçüncü 1000'e Girerken Türkiye Sempozyumu"nun "Kalkınmanın Kültürel İmkânları" konulu Üçüncü Oturumunu kapatırken, bize tebliğleriyle katılan sayın konuşmacılara, sayın müzakerecilere ben ve yardımcım teşekkür ederiz.

Bizi dinlediğiniz için teşekkür ederiz.

IV. OTURUM

KALKINMANIN KÜLTÜREL İMKÂNLARI-II

Başkan
Bahaeddin Yediyıldız

Başkan Yardımcısı
Ömer Turan

Mehmet Öz

1960 yılında Samsun'un Bafra ilçesinde doğdu.

İlk ve orta öğrenimini Bafra'da tamamladı. Yüksek öğrenimini 1976-81 arasında Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yaptı.

Yüksek Lisansını Hacettepe Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında (Ocak 1985), doktorasını Cambridge Üniversitesi Doğu Araştırmaları Fakültesinde (Ocak 1991) tamamladı.

Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümünde Araştırma Görevlisi (Ekim 1981-Şubat 1986), öğretim görevlisi (Nisan 1991-Nisan 1992) ve Yardımcı Doçent (Nisan 1992-Mart 1995) olarak çalıştı. Ekim 1994 döneminde Doçent unvanını aldı ve Mart 1995'de aynı bölümde doçentlik kadrosuna atandı. Halen aynı bölümde öğretim üyeliği ve Tarih Bölümü Başkan yardımcılığı görevlerini sürdürmektedir. Yayınlanmış iki kitabı, çeşitli makaleleri, birisi kitap olmak üzere çevirileri bulunan Mehmet Öz'ün çalışmaları daha çok 15-17. yüzyıllar Osmanlı sosyal, iktisadî ve entellektüel tarihi alanlarına aittir.

KALKINMANIN KÜLTÜREL İMKÂNLARI: TARİHÎ TECRÜBE

Doç. Dr. Mehmet Öz

İki binli yıllara girerken ülkemizin potansiyelini, gelecekte karşılaşması muhtemel durumlara karşı bu potansiyel ışığında geliştirebileceği politikaları ve hepsinden önemlisi geleceğe yönelik hedeflerini tartışmak üzere toplanan bu sempozyumda, kalkınmanın kültürel imkânları çerçevesinde tarihî tecrübenin yeri ve rolü hususunda bazı genel değerlendirme ve tespitlerde bulunmaya çalışacağım.

Böyle bir konuya sağlıklı bir şekilde yaklaşabilmek için öncelikle, kalkınma, kültür ve tarih kavramlarından ne anladığımı kısaca ifade etmeye, bilahare tarihî süreç içerisinde tarihten umulan faydaların kısa bir analizini yapmaya ve son olarak da kendi tarihî tecrübemizin yeni bir bin yıla gererken bize ne gibi imkânlar sunduğunu/sunabileceğini irdelemeye çalışacağım.

Her şeyden evvel şunu belirtmeliyim ki, yıldönümü, yüzyıl dönümü ve özellikle Batıda Binyılcılık şeklinde tezahür eden bin yıl dönümü gibi vesilelere aşkın bir anlam yüklemek gibi bir hareket noktasından kalkmadan, böyle yıl, yüzyıl veya bin yıl dönümlerini, geçmişin sağlıklı bir muhasebesi yaparak geleceği daha sağlam temellere dayalı olarak kurmaya katkı yapmanın bir vesilesi saymak isabetli bir tavırdır. Buradaki toplantının da böyle bir maksat ve beklenti ile tertip edildiğini düşünüyorum.

Kalkınma, genel bir ifadeyle, bir toplumun maddî-manevî bütün alanlarda mevcut refah ve kültür seviyesini yükseltme çabası ve bu çabanın sağladığı sonuç olarak tanımlanabilir. DPT'nin V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu olarak hazırlanan *Millî Kültür* başlıklı yayının "Tarih Alt Komisyonu Raporu"nda

kalkınma, "hem maddî kaynakların hem de teknik manâda çevreye hâkim olmanın birikimi"[1] olarak tarif edilmektedir.

Kültür en çok tarif edilen kavramlardan biridir ve biz burada sadece Tylor'un kültür tanımını vermekle iktifa edeceğiz: kültür, "bilgiyi, imanı, sanatı, ahlâkı, hukuku, örf-adeti ve insanın cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün maharet ve itiyatları ihtiva eden gayet girift bir bütündür."[2] Yani kültür insanlığın tarihî tecrübesinin bir ürünüdür, C. Wissler'in ifadesiyle "bir halkın yaşama tarzıdır"[3].

Tarih teriminin iki temel anlamına da kısaca işaret edelim: 1) Tarihçinin incelediği geçmiş anlamında tarih, 2) Tarihçinin yeniden kurduğu, yâni ilmî bir disiplin olarak tarih. Tarihi, kısaca 'geçmiş ile bugün arasında sürekli bir diyalog' olarak tanımlayan Carr, tarihin aynı zamanda 'tarihçi ile olguları arasındaki kesintisiz bir etkileşim süreci' olduğuna dikkat çeker[4]. Genelde kabul edildiği üzere tarih insanlığın kollektif hafızasıdır. İnsanın kendi geçmişi ile ilgili olarak hatırladıklarının yanında hazırlayamadıklarının-hele de ayrıntı düzeyinde-çokluğu malumdur; bu belki tarihe de uyarlanabilir. Gerçekten de bizim tarih olarak yeniden inşa ettiğimiz şeyin, akademik tarih disiplininin kurucusu sayılan Ranke'nin ifadesiyle geçmişin "geçmişte olduğu gibi" yazımı olduğu, iyimser bir yaklaşımdır. Tarihçilerin, bir takım ön yargılardan, ideolojik etkilerden, kullandıkları belgelerin niteliğine kadar uzatılabilecek bir dizi sebepten dolayı mutlak manâda objektif ve tarafsız olmayacakları açıktır.

Burada her iki anlamda da tarihin topluma ve o çerçevede de kalkınmaya ne gibi yararlarının-veya daha nötr bir ifadeyle etkilerinin- olabileceğini tartışacağız. Tarihî geçmişin kendisi, biz ister onu çok önemseyelim istersek hiç kâle almayalım, bugünümüz üzerinde etkilidir ve dolayısıyla tarihî süreç geleceğimizde de etkili olacaktır. Tarih, bir yanıyla geçmişin ortak kültür mirasını günümüze

1 *Millî Kültür,* D.P.T. Yayını, Ankara, 1983, s. 486.
2 Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri-Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik,* İstanbul, 1987, s. 36.
3 Turhan, a.g.e., s. 37.
4 E.H. Carr, *What is History?* Middlesex, 1964 (yeni basım 1982), s. 30.

aktararak insanı geçmişin yükünden ve ağırlığından da kurtarır. Geçmişin mahiyetini öğrenen, kavrayan bir insan artık o mirasa karşı kendisini hür hissedebilir.[5] Bu anlamda tarihî tecrübenin şimdiki nesiller tarafından bir ayıklamaya tâbi tutulması olağan ve gereklidir.

Belirtmek gerekir ki, tarihî bilginin üretilmesi işinin iyi yapılıp yapılmaması, toplumun bütünleşmesini, kendini geleceğin şartlarına uyarlama yeteneğini etkiler. Bundan dolayı, tarihçinin yaptıkları herkesi ilgilendirir.[6] Yukarıda ifade edilen husus bağlamında, geçmişin şuuruna varan insanın artık o geçmişin karşısında hür davranabilmek, kendisini yeni şartlara uyarlayabilmek bakımından böyle bir şuura sahip olamayan insana göre avantajlı bir konumda olacağı muhakkaktır. Kendi tarihimizden bir örnek verecek olursak Osmanlı Beyliği'nin Anadolu'daki diğer beylikler arasından sıyrılıp ön plana çıkmasında, diğer faktörlerin yanında, Türk hükümranlık geleneğinden temel bir kopuşun yani ülkenin hanedan üyeleri tarafından ortaklaşa yönetimine son vermelerinin de etkili olduğunu genelde kabul edilen bir özelliktir. İşte burada geçmiş tecrübeler ışığında kendini yeni şartlara uyarlamanın tipik bir örneği ile karşılaşmaktayız.

İnsanlar sadece objektif tarihî bilginin peşinde değildir, bu bilginin yorumlanması gereklidir. Erol Güngör'ün ifade ettiği üzere, tarihin belli bir tarzda yorumu, insanın kendi hürriyeti ve misyonu konusunda belli bir fikre varması demektir. Sağlam bir tarih şuuru verebilmek için de objektif tarih olguları ile sübjektif tarih anlayışını mümkün mertebe birbirine yaklaştırmak gerekir.[7] Aksi takdirde tarihin, geçmişin yüceltilmesi-geçmişe sövülmesi aşırı uçlarında dolaşması ya da geçmişin belirli ideolojiler çerçevesinde tahrif edilerek sadece o ideolojilere hizmet eden bir araca dönüşmesi kaçınılmaz olacaktır.

Esasen insanların tarihe karşı ilgileri çoğunlukla ilmî endişelerin dışındadır; toplumlar özellikle bunalım dönemlerinde çıkış yolu

---

5 *Millî Kültür,* s. 489.

6 J.Tosh, *Tarihin Peşinde-Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular,* çev. Özden Arıkan, İstanbul, 1997, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 4.

7 E. Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik,* Ankara, 1980, s. 57, 68.

tarihe başvurularak bulunmaya çalışılır.[8] Bu bazen geçmişe özlem şeklinde tezahür edebildiği gibi, bazen tarihi inkâr biçiminde de tezahür edebilir. Bu tavırlar geçmişin yanlış algılanmasından kaynaklanır. Halbuki geçmişi geçmiş olarak ve bütün yönleriyle akılcı bir biçimde tahlil etmek gerekir. Tarihimizden bir örnekle bu hususu açıklamaya çalışacağız. I. Ahmet için yazılan ve dönemin bozukluklarının sebeplerini irdeleyen *Hâb-nâme* adlı eserinde Veysî, kendi döneminin karışıklıklarından şikâyet eden Padişah'a İskender-i Zülkarneyn'in ağzından şunları söyler: Dünya "ne bir padişah zamanında her giz mâmur ve âbâdân olmuştur ve ne halk-ı âlem anın şerrinden aman bulmuştur"[9]. Burada özetle dünya üzerindeki iyilik ve kötülüklerin devamlı olmadığının altı çizilmektedir.

O halde geçmişin özellikle belli dönemlerini altın çağ olarak yorumlayan ve bu dönemleri ideal dönemler ve tarihî olguları, kurumları, usûlleri kendi bağlamlarından koparark her zaman geçerli ideal tipler olarak gören yaklaşımların sağlıklı olmadığını, geleceğe bakarken geçmişi taklit etmenin yararlı olmadığını söylemeliyiz.

Toplumların kullanabilecekleri bir geçmişe ihtiyaç duydukları açıktır. Bu çerçevede tarih geçmişte önceleri yöneticilerin yönetimlerinin meşruiyetini topluma kabul ettirmede kullandıkları araçlardan birisi idi. Hanedan veya hükümdar adına yazılan tarihler bu amaca hizmet ederdi. Tarihten umulan bir başka fayda da geçmiş olaylardan ders çıkarmak suretiyle geleceğe yönelik kehanetlerde bulunabilmek idi. Günümüzde siyasetçiler tarihte kendi davranışlarına yol gösterecek bir şeyler bulmaya çalışırlar. Daha ilmî bir düzlemde tarihin faydasını arayanlar içinse, gelecekte oluşacak kalıpların ana hatları tarihin bugüne kadar izlemiş olduğu doğrultudan çıkarsanabilir. Her iki görüş de, tarihî olayları bağlamlarından koparark yorumlamaya meyilli olduğundan yanıltıcı yanlar ihtiva eder[10].

Tarihi beşerî ilimler içinde mi, yoksa sosyal bilimler arasında mı saymak gerektiği konusundaki tartışmaların da tarihin ne işe yara-

8 Güngör, s. 47.
9 Veysî, *Hâb-nâme*, Kahire, 1252, s. 7.
10 Tosh, s. 12-13.

yacağı sorusu açısından önemi vardır. Bir beşerî bilim olarak tarih, diğer beşerî bilimlerle birlikte, insanlığın düşündükleri ve yaptıklarını, pratik faydalarını birinci derecede dikkate almaksızın, önemli ve ilgiye layık sayar. Tarihin pratik yararlarına inanan tarihçiler ise onun sosyoloji ve iktisat gibi insan ile çevrenin karşılıklı etkileşimi açısından ele alınması gerektiği düşüncesindedirler[11]. Asrımızın önde gelen tarihçilerinden E.H.Carr, bu konuda şunları söyler[12].

"Bilim adamları, sosyal bilimciler ve tarihçiler aynı çalışma alanının farklı dallarıyla uğraşmaktadırlar: İnsanın ve çevresinin, insanın çevresi ve çevresinin insan üzerindeki etkilerinin incelenmesidir bu. Çalışma hedefi aynıdır: İnsanın çevresini daha iyi anlamasını ve ona daha iyi hakim olmasını sağlamak". Ancak Carr, metodoloji yönünden farklılıkların önemini de göz ardı etmez.

Bir başka tarihçi ise tarihin beşerî ve sosyal bilimler arasında melez bir disiplin olduğu fikrinden hareketle, tarih eğitiminin bir dizi hedefi bir arada gerçekleştirdiğine dikkati çeker[13]:

"Zihni eğitir, başkasını anlama ve kendini onun yerine koyma yeteneğini geliştirir ve zamanımızın en ağırlıklı sorunlarından bir kısmı için çok ihtiyaç duyulan bir tarihsel perspektif sağlar."

Gerçekten de bu son husus, yani tarihî perspektif meselesi son derece hayatî önemi haizdir ve aktüel meselelerimizin daha doğru ve gerçekçi bir biçimde anlaşılması ve dolayısıyla bunların çözümü için atılacak adımların sağlam temellere dayandırılması bakımından vazgeçilmez niteliktedir. Tarih bize yalnızca geçmişle ilgili bir takım nesnel bilgiler sağlama ve bu çerçevede de entellektüel merakımızı giderme aracı görevini ifa etmez. Tarihi bu biçimde algılayanlar ve onun pratik faydalarını hiç dikkate almak istemeyen ve hattâ böyle bir özelliğin tarihi bilginin saptırılmasını beraberinde getireceğinden endişe edenler vardır; ancak unutulmamalıdır ki geçmiş ile günümüz ve dolayısıyla gelecek arasında bir bağlantı kurma isteği de en az mücerret entellektüel merak kadar tarih

11 Tosh, s. 29.
12 Carr, s. 86.
13 Tosh, s. 30

araştırmalarını yönlendiren bir saiktir. Toplum açısından, tarihin böyle bir bağlantı işlevi, geleceğe yönelik kararları formüle etmek için bir temel sağlar.[14]

Tarihin geleneksel kullanımlarını, yani iktidarları meşrulaştırma ve siyasetçilere gelecekte yapacakları için bir rehber olma işlevini bir yana bırakırsak tarihî tecrübenin kalkınma açısından ifade ettiği mânâyı şu şekilde özetleyebiliriz:

Kalkınma kavramını geniş anlamda, yani maddî-manevî bütün alanlarda bir toplumun kültür ve iktisadî refah düzeyini yükseltme anlamında kullandığımızda tarihin sağlayabileceği imkânların genişlik ve zenginliği ortadadır. İnsanlık geçmişimizi, bu geçmişin tecrübelerini, birikimini ve çeşitliğini ortaya koyan tarih geleceğin de çeşitli ihtimallere açık olduğu, insanlar ve toplumlar arasında farklılıkların olağanlığı konularında sağlam bir bilinç edinmemize yarar. Kişisel, millî, milletlerarası vs. düzeylerde tarihin kaydettiği iniş çıkışlar yaşadığımız problemlerin çözülmez olmadığını, ya da çok rahat ve nispeten az sorunlu bir durumdaysak bu durumun her zaman böyle sürmeyeceğini bize hatırlatır ve gelecek için müteyakkız olmamızı sağlar. Tabiî ki bunun için sağlam bir tarih perspektifine ve şuuruna ihtiyaç vardır. Bir şuur haline getirilmeyen tarih, sadece derinden ve alttan gelen etkileriyle bizi yönlendirir; bu durumda bizim tarihî tecrübeyi yönlendirmemiz ya da ondan yararlanmamız söz konusu olmaz.

Meseleyi kendi tarihimiz açısından ve bazı somut örneklerle açıklarsak kısaca şunları söyleyebiliriz: 1970'li yıllara kadar bir Ermeni meselesi yokmuş gibi davranmanın Türkiye'nin hangi problemlere karşı hazırlıksız yakalanmasına yol açtığını tekrarlamak gereksiz. Günümüzde, Soğuk Savaşın sona ermesiyle oluşan, kimilerine göre tek kutuplu kimilerine göre kutupsuz Yeni Dünya Düzenine de daha vahim bir hazırlıksızlıkla girdiğimize çok kuvvetle itiraz edilebileceğini sanmıyorum. Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntısı üzerinde millî bir devlet projesini hayata geçirmeye çalışan ve bu gayreti sırasında tarihî bir hasmının bu defa ideolojik bir söylemin de eşliğinde ortaya koyduğu tehdide, Batı dünyasının yanında

14 Tosh, s. 27.

yer alarak karşı koymaya çalışan Türkiye, sanki soğuk savaş döneminin denge politikasının, bazı yumuşamalar dışında, hiç değişmeyeceği gibi bir varsayımla tarihî açıdan son derece derin bağlarla bağlı bulunduğu Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslar gibi bölgelerin gelişmelerine büyük ölçüde kayıtsız kalmıştır[15]. Haksızlık etmemek için belirtmeliyiz ki, Soğuk Savaşın bitmesinden sonra bu konularda önemli adımlar atılmıştır. Ancak bizim vurguladığımız husus, tarih şuuru ve perspektifi ile hareket edildiğinde bu gibi açılımların hesap edilerek hazırlıkların zamanında yapılmasıdır.

Dünyada küreselleşme eğilimleri hususunda da kendi tarihî tecrübemiz bize faydalı ip uçları temin edebilir. Çok milletli ve çok dinli (mezhepli) bir dünya imparatorluğunun varisi olarak ve farklı kültürlerin-tabiî ki başka bir tarihî bağlamda-bir arada yaşatıldığı bir siyasî-sosyal tecrübe birikimine sabip olmamız hasebiyle, bir yandan alt-kimliklerin önem kazandığı öte yandan da milletler-üstü yapılanmaların etkili bir biçimde hayatımızı etkilediği bir çağda, insanlığa sunabileceğimiz çözümlerimiz olmalıdır. Tabiatıyla bunu yapabilmemiz için öncelikle kendi iç meselelerimizi bu tarihî tecrübe ışığında, ama tabiî ki günümüzün ihtiyaçlarına cevap teşkil edebilecek bir biçimde çözmemiz gerekir. Türkiye'nin son yirmi yıldır iyice güncelleşen etnik ve mezhebî problemlerinin, sağlam bir tarih perspektifine dayanmadan çözümlenmesi zor hattâ imkânsızdır.

Günümüzde bu meselelerin çözümü için proje üreten/üretmeye çalışan siyasetçi ve bürokratlar tarafından tarihçiler, sosyologlar, ilâhiyatçılar, iktisatçılar vb.ne resmî veya gayrı resmî bir bakış açısı çerçevesi empoze edilmeden bu meselelerin araştırılması gerekir. Nesnel bir biçimde yapılacak araştırmaların sonucu değişik görüş sahipleri tarafından kendi programlarına göre yorumlanabilir; ancak yaklaşım ve bakış açısı empoze edilmiş çalışmalar kendimizi aldatmaktan başka bir anlam taşımaz.

Tarihî tecrübemiz bir yönüyle zaman zaman gelecekle aramızda bir engel de oluşturabilir. Tarihimiz şüphesiz bütün yönleriyle bi-

15 Tarihçiler ve bazı sosyal bilimciler bu alanlardaki ihtiyaca öteden beri dikkat çekmiştir. 1983'de yayınlanan D.P.T. Özel İhtisas Komisyonu Tarih Alt Komisyonu raporunda bu hususlar dış meselelere yönelik araştırmalar olarak sıralanmıştır: *Millî Kültür*, s. 497-498.

zimdir ve onun içinde övünebileceğimiz yanlar olduğu gibi hayıflanacağımız yanlar da bulunabilir. Tarihi bütünüyle kavramanın yararı, tarihimizdeki nahoş tecrübelerin tekerrürünü, ya da daha doğru bir ifadeyle benzerlerinin vuku bulmamasını sağlamak için gayret sarf etmemizi sağlamasıdır. Yakın dönem siyasî tarihimize baktığımızda, çok partili hayata geçtikten sonra yaşadığımız askerî darbelerin ilkinde yapılan vahim hataların daha sonra tekrarlanmamasına özen gösterildiğini söyleyebiliriz-gerçi her darbe bir öncekinin yapmadığı ya da yapmayı aklına getirmediği başka vahim hataları beraberinde getirmiştir.

Tarihin bize verdiği ders, geçmişin [olumlu veya olumsuz yönde] tekerrürünü sağlamak ya da önlemek değildir; tarihin tekerrür etmediği açıktır ve bu gerçek tarihe dayanarak sağlam öngörüler geliştirmemizi engeller. Ancak, tarih öte yandan geçmişteki eğilimlerin tespit edilmesi suretiyle geleceğe yönelik projeksiyonlarda bulunmamızı, bir başka deyişle, geçmişteki devamlılık ve değişmeleri ortaya koyarak geleceğe yönelik sezgi ve tahminlerde bulunmamızı sağlayabilir[16]. Bunun da kişisel, toplumsal, millî, milletlerarası vb. açılardan insanlara ne denli geniş ufuklar açabilen bir imkân olduğu son derecede açıktır.

Gelecek nesillerin yetişmesinde tarih öğretim ve eğitiminin sağlayabileceği faydalar çoktur. Kısaca birkaç hususa temas edelim. Yukarıdaki genel değerlendirmelerde sıkça kullandığımız tarih şuuru ve perspektifini edinen yeni nesiller geleceğe hazırlanmada gerekli donanımın bir kısmını edinmiş olurlar. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi yeni nesillere tarihten örnek alınmasını salık verirken bunu kendi zamanlarına uygun tarz ve muhtevaya dönüştürmek gereğidir. Meselâ tarihle ilgili olarak salt kahramanlık motifinin ön plâna çıkarılması ne geçmişin layıkıyla anlaşılması ne de geleceğe sağlıklı hazırlanılması bakımından bir yarar sağlar. Geçmişteki başarıları sadece övünme, başarısızlıkları da yerinme vesilesi haline getiren bir duygusallık yerine, bunların sebepleri üzerinde düşünmemizi sağlayacak bir muhakeme yeteneğini geliştirmek hedef alınmalıdır.

16 A.g.e., s. 489; Tosh, s. 22. Tarihin tekerrür etmediği, geçmişteki olaylar arasında benzerlikler olabilse de bunun tekerrür sayılamayacağı bir bedahet ise de toplum olarak sıkça kullandığımız bir ifade olduğu için buna değiniyoruz.

Tarih geleceği bugüne, bugünü de yarına bağlayan bir köprüdür. Geleceğin şekillenmesinde tarihî tecrübe insanların önüne değişik seçenekler sunar. Kendisini, geçmişini ve kültürünü tenkidî bir bakış açısıyla tahlil edebilen toplumların bu birikimden yararlanarak yeni atılımlar yapacağı muhakkaktır. Bu anlamda tarihin yararını, tarihten sadece bir takım siyasî olaylar bağlamında ders alınmasına indirgemek tarihî doğru anlayamamanın bir neticesidir. Tarihin tekil olaylar çerçevesinde bize verebileceği derslerden çok daha önemli ve kapsamlı yararı, insanlığın yaşadıklarını ve düşündüklerini daha geniş bir çerçevede anlayıp yorumlayabilmemizi sağlayan bir perspektif sunmasıdır.

Yusuf Ziya İrbeç

1959 yılında Antalya'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Antalya, İzmir ve Tekirdağ'da yaptı. 1982 yılında Viyana İktisat Üniversitesi İktisat Bölümü'nden mezun oldu. 1987 yılında aynı üniversiteden "İktisadi ve Sosyal İlimler Doktoru" ünvanını aldı.

Ayrıca 1984-1986 yılları arasında Viyana Diplomat Akademisi'nde "Uluslararası İktisat ve Malî İlişkiler" konusunda ihtisas, Paris ENA'da yerel yönetimler konusunda staj yaptı. Bildiği Yabancı Diller: Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Arapça ve Rusça'dır.

Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde İslam Ülkeleri, Mağrip Ülkeleri ve Türk-Tunus Ekonomik İşbirliği ve Osmanlı Devleti'nin Dış Dünya ile Temasları Neticesi İçtimaî ve İktisadî Politikasında Oluşan Değişiklikler konusundaki basılmış kitapları yanında, yurtiçi ve yurtdışı hakemli dergilerde elliye yakın bilimsel makale yayınlamıştır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nde çalıştı.

1990-1996 yılları arasında Bilkent Üniversitesi'nde Yard. Doç. ve Doçent olarak çalıştı.

1996 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF'ne profesör kadrosuyla atandı. 1998 yılından itibaren ise, Çankaya Üniversitesi İİBF'nde profesör olarak çalışmakta, Uluslararası Ticaret Bölümü başkanlığı görevini sürdürmektedir.

TÜRKİYE'DE SANAYİ VE TİCARET HAYATI

Yusuf Ziya İrbeç

Genel Ekonomik Yapı İçinde Sanayi ve Ticaret

Yeni bir asra girmeye hazırlanan Türk ekonomisi, son 20 yıl içinde 1980 ve 1994 yılları hariç iyi bir gelişme trendi yakalamıştır. Gayri Safi Millî Hasıla (GSMH), yıllık ortalama olarak 1980-1990 yılları arasında %5.3 ve 1990-1995 yılları arasında ise, %3.2 oranında büyümüştür. Buna karşılık dünya ekonomisindeki büyüme hızı, 1980-1990 yılları arasında %3.1 ve 1990-1995 yılları arasında %2 olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılında %8 büyüme hızını yakalayan GSMH, 1996 yılında %7.1 ve 1997 yılında tekrar %8 büyümüştür. 1998 yılının ilk yarısında %6.4 oranında büyüyen GSMH'nın yıl sonuna doğru büyüme hızı yavaşlamış ve yıl sonu itibariyle % 3.8 olarak gerçekleşmiştir. 1998 yılının ilk 9 ayındaki büyüme hızı ise, %4.4'dür. 1998 yılı ortalamasının aşağıya çekilmesinde imalat sanayii önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Ekim-Aralık 1998 döneminde toplam imalat sanayii üretimi %6.7 oranında gerilemiştir. Bu dönemde özel sektör imalat sanayii üretiminde %9.5 oranında bir düşüş gözlenirken, kamu kesimi imalat sanayii üretimi %2 artmıştır. Aynı dönemde, Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki küçülme oranı ise, %1.4'dür. Bununla birlikte, Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki yıllık ortalama büyüme, %2.8 olarak gerçekleşmiştir. Gayri Safi Millî Hasılanın Gayri Safi Yurtiçi Hasıladan daha yüksek bir büyüme hızını yakalamasında, işçi dövizlerindeki ve dış alem gelirlerindeki artışların önemli katkıları oluştur. 1998 yılında ihracat artışı %2.4 'tür. Buna karşılık, Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracat %9.7 oranında yükselmiştir. Ayrıca, 1998 yılı dış ticaret açığı az da olsa gerilemiştir. 1997 yılında, 26.3 milyar dolara ulaşan toplam ihracat, 1998 yılında %2.4'lük bir artışla 26.9 milyar dolar olmuştur. Türkiye'nin toplam ithalatı ise, 1997 yılındaki 48.6 milyar dolarlık değerinden 1998 yılında %5.4'lük bir azalışla 45.9 mil-

yar dolara gerilemiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise, 1998 yılında bir önceki yıla göre artarak %54.1'den %58.6'ya yükselmiştir. Bununla birlikte 1997 yılında, 5.9 milyar dolar olan bavul ticareti, 1998 yılında %37.3 oranında azalarak 3.7 milyar dolara gerilemiştir.1997 yılında, bavul ticareti dahil 15.4 milyar dolar olan dış ticaret açığı, 1998 yılında %6.5 oranında azalarak 14.4 milyar dolara düşmüştür.

1998 yılının son çeyreğinde, en büyük iki sektör olan sanayi ve ticaret sektörleri, sırasıyla %5.4 ve 5.3 oranlarında gerilemişlerdir. Böylece, bu sektörlerin yıllık büyüme hızları da olumsuz etkilenmiş ve 1998 yılında sanayi sektörü %1.8 büyürken, ticaret sektöründeki büyüme ancak %1.2'ye ulaşabilmiştir. Sanayi ve ticaret açısından önemli bir yere sahip olan malî kuruluşların yıllık büyüme oranı ise, %6.9 olmuştur.

1998 yılı sonuna doğru daha da belirginleşen ekonomik kriz, ticaret hayatında karşılıksız çek ve protestolu senet sayısında patlamaya da neden olmuştur. 1998 yılının ilk 10 ayında, protestolu senet miktarı 1 milyon adedi aşmıştır. *Paramatik* dergisinde yayınlanan Fehim Genç'in araştırmasına göre, 1998 yılının ilk 10 ayındaki protestolu senetlerin tutarı, 291 trilyon liraya yükselmiştir. Ocak 1998'de 24 trilyon lira olan protestolu senet tutarı, her ay itibariyle daha çok artmış ve sadece 1998 Ekim ayı için 42 trilyon liraya ulaşmıştır. 1998 yılının son iki ayını da gözönüne aldığımızda, bu tutarın yaklaşık 360 trilyon lira seviyesinde olduğu tahmin edilmektedir.

Bütün bu gelişmelere rağmen, Türk ekonomisi dünya ve Avrupa Birliği ekonomilerine kıyasla, ortalamanın üzerindeki büyüme performansını 1997 ve 1998 yıllarında da sürdürmüştür. 1997 yılında gelişmiş ülkeler ortalama %2.8, düşük ve orta gelirli ülkeler %4.9 büyümüştür. 1998 yılında beklenen büyüme hızı, gelişmiş ülkeler için ortalama %2 ve gelişmekte olan ülkeler için ise, %2.3'dür. Türk ekonomisi, 1998 yılında da dünya ortalamasının üstünde bir performans göstermiştir. Türk ekonomisinin son yıllardaki performansı, Tablo 1'den rahatlıkla izlenebilmektedir.

Tarımın GSMH içindeki payı, 1960'lı yılların sonunda %30 civarında iken, 1990'lı yılların başlarında %15'lere düşmüş ve 1996 yı-

lında %14.4 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık sanayinin payı, aynı dönemde %17'lerden %25'lerin üzerine çıkmıştır. Sanayi kesiminin GSMH'ya katkı payının son yıllardaki ortalaması %25'ler civarındadır.

Tablo 1

GSMH Büyüme Oranları

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Tarım	-0.2	3.9	-1.0	-0.6	1.4	5.8	-2.2
Sanayi	3.3	6.8	8.7	-3.9	10.2	6.6	10.4
Madencilik	3.5	0.5	-6.0	6.9	-6.3	2.2	4.1
İmalat Sanayi	3.1	6.8	9.9	-5.6	11.7	6.4	11.6
Enerji	5.3	11.8	8.7	3.4	9.4	9.8	4.9
Hizmetler	0.5	6.9	6.7	-3.6	5.3	7.6	6.7
İnşaat	0.9	5.9	7.9	-2.7	-4.5	4.5	5.0
Ticaret	-0.7	10.0	6.9	-8.4	11.6	9.3	12.3
Ulaştırma ve haberleşme	0.5	8.0	11.5	-1.4	4.5	11.1	3.2
Devlet Hizmetleri	2.4	3.4	1.8	0.8	2.5	-0.3	0.1
Diğer Hizmetler	1.6	2.2	2.0	0.6	2.3	5.0	3.7
GSYİH (Faktör Fiyatlarıyla)	1.1	6.4	5.9	-3.2	6.0	7.0	6.4
Net Dış Alem Faktör Gelirleri	-47.3	74.9	17.8	-62.0	-	-	68.1
GSMH (Faktör Fiyatlarıyla)	0.5	6.8	6.1	-3.9	6.8	6.9	7.2

Kaynak : DİE

Dünya Bankası verilerine göre; kişi başına 785 doların altında geliri olanlar az gelişmiş, kişi başına 786 ile 3 bin 125 dolar geliri olanlar orta gelirin alt grubu ve kişi başına 3 bin 126 dolar ile 9 bin 655 dolar arasında geliri olanlar ise, orta gelirin üst grubunu oluşturmaktadır. Kişi başına 785 doların altında geliri olan ülkelerde yaşayan toplam nüfus, 2 milyar 48 milyon, başka bir ifadeyle dünya nüfusunun %35.1'idir. Kişi başına 786 dolar ile 3 bin 125 dolar gelir elde eden ülkelerde, dünya nüfusunun %39.2'si (2 milyar 285 milyon kişi) yaşamaktadır. Orta üst gelir grubundaki ülkelerde (Kişi başına 3 bin 126 dolar ile 9 bin 155 dolar arası) 571 milyon ve en üst gelir grubundaki ülkelerde de 426 milyon nüfus yaşamaktadır. Türkiye, orta gelirli ülkelerin üst grubunun başlangıcında yer

almaktadır. Dünya Bankası, 1997 yılında Türkiye'nin kişi başına düşen millî gelirini 3 bin 130 dolar olarak hesaplamıştır. Satınalma Gücü Paritesi'ne (PPP) göre ise, kişi başına millî gelir 6.430 dolardır. Türkiye, kişi başına düşen millî gelir bakımından, 1997 yılında normal sıralamada 48.nci ve Satınalma Gücü Paritesine göre 43. sırada yer almıştır. Türkiye'de Satınalma Gücü Paritesi kullanılmadan hesaplanan kişi başına düşen millî gelirdeki gelişmeler tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2

Türkiye'de Kişi Başına Düşen GSMH'daki Gelişmeler

Yıllar	Yıl Ortası Nüfus (Bin)	GSMH	Cari Fiyatlarla Fert Başına GSMH	
	Bin	Milyar TL	Bin TL	Dolar ($)
1980	44,438	5,303	119	1,539
1981	45,540	8,023	176	1,570
1982	46,688	10,612	227	1,375
1983	47,864	13,933	291	1,264
1984	49,070	22,168	452	1,204
1985	50,306	35,350	703	1,330
1986	51,433	51,185	995	1,462
1987	52,561	75,019	1,427	1,636
1988	53,715	129,175	2,405	1,684
1989	54,893	230,070	4,197	1,959
1990	56,203	397,178	7,067	2,682
1991	57,064	634,393	11,117	2,632
1992	57,931	1,103,605	19,050	2,729
1993	58,812	1,997,323	33,961	3,039
1994	59,706	3,887,903	65,117	2,216
1995	60,613	7,854,887	129,591	2,806
1996	61,534	14,978,067	243,411	2,984
1997	62,469	29,393,262	470,526	3,080
1998	63,462	----------	----------	3,224
				(Tahmin)

Türkiye, 1997 yılında kişi başına düşen millî gelirde dünya ortalaması olan 5 bin 130 doların altında kalırken, Satınalma Gücü Paritesine göre yapılan hesaplamalarda dünya ortalamasının üstüne çıkabilmiştir. Satınalma Gücü Paritesine göre, 1997 yılı dünya

ortalaması 6 bin 330 dolardır. Ülkenin ürettiği toplam millî gelir göz önüne alınırsa, Türkiye'nin durumu dünya ülkeleri arasında daha da iyi seviyede görülmektedir. 1997 yılında, Satınalma Gücü Paritesiyle hesaplanan toplam 409 milyar 700 milyon dolarlık gayri safi millî hasılası dünyanın 16. sırasındadır. Bu hesaplamaya göre, Türkiye'nin 2000 yılına kadar 15. sıraya gelebilmesi oldukça zordur. Çünkü, 15. sırada yer alan İspanya'nın Satınalma Gücü Paritesine göre GSMH'sı 617 milyar 600 milyon dolar düzeyindedir.

Son yirmi yılın ekonomik gelişmesinin incelenmesi, Türkiye'de sanayi kesimi ile hizmetler kesiminin gelişmesini yakından ilgilendiren ticarî faaliyetlerin önemli bir noktaya geldiğini göstermektedir. Hizmetler kesimi içinde değerlendirilen ticaret alt sektörünün Gayrisafi Millî Hasıla (GSMH) içindeki payı 1970-1997 yılları arasında %11.9'dan %20.4'e çıkmıştır. Aynı yönde bir gelişme sanayi kesiminde de görülmektedir. Tarım, sanayi ve ticaret kesimlerinin 1970-1997 yılları arasında GSMH'ya yaptığı katkı oranları Tablo 3, 4 ve 5'den kolaylıkla izlenebilmektedir.

Tablo 3

Tarım, Sanayi ve Ticaret Kesimlerinin
GSMH'ya Yaptığı Katkı Payları
(1970-1997 Yılları arası % olarak)

Yıllar	Tarım Kesimi	Sanayi Kesimi	Ticaret Kesimi
1970	37.3	17.2	11.9
1975	33.8	17.7	14.5
1980	26.1	19.3	16.0
1985	19.7	21.7	19.1
1990	17.5	25.5	19.1
1991	15.2	25.9	18.6
1992	15.0	25.6	18.5
1993	15.4	24.5	18.6
1994	15.5	26.4	19.7
1995	15.7	26.3	20.5
1996	16.9	25.2	20.5
1997	14.8	24.6	20.4

Kaynak : DİE ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

Ticaret sektörü, millî gelire katkı açısından bütün hizmet sektörleri arasında en hızlı gelişen alt hizmet sektörüdür. Ticaret sektörünün büyüme hızı, 1996 yılında %8.9'a ve 1997 yılında ise, %11.2'ye kadar ulaşmış, fakat 1998 yılındaki olumsuz ekonomik gelişmeler sebebiyle, aynı yıl içinde %1.2'ye kadar gerilemiştir. Bununla birlikte, Ticaret sektörü, hizmet alt sektörleri arasında, birinci sıradaki yerini uzun dönemde korumaktadır. Turizm sektörünü de kapsayan ticaret alt sektörünün 1973 yılında %11.6 olan millî gelire katkısı, 1982'de %16'ya yükselmiş ve 1996 yılında %20 oranının üzerine çıkmıştır.. Ticaret sektörünün GSMH'ya katkısının artmasında, turizmin son yıllardaki hızlı gelişimi ile dış ticaret hacminin artış eğiliminde olması önemli rol oynamıştır.

Dünya ticaret hayatında önemli bir yere sahip olan franchising hakları ve uygulaması da, son yıllarda Türkiye'de giderek artmaktadır. Franchising, bir işletme sistemi çerçevesinde yapılan satış faaliyetlerinde denenmiş ve kendisini ispatlamış bir ismin marka, isim ve sistemi diğer girişimcilerce paylaşmasıdır. ABD ve Batı Avrupa'da hızlı bir şekilde gelişmesine devam eden franchising alanındaki ilk faaliyetler, Türkiye'de 1980'li yılların ortalarında başlamıştır. Günümüzde yerli ve yabancı yaklaşık 300'e yakın firma Türk pazarlarındaki faaliyetlerine bu şekilde devam etmektedir. Yabancı markalar bir taraftan Türkiye'ye teknoloji ve know-how transferi sağlayarak kendilerine yeni "franchisee"'ler bulurlarken, diğer taraftan Türk firmaları kendi markaları ile yurt dışında franchising faaliyetlerini devam ettirmektedirler.

Franchising faaliyetlerinin desteklenmesi ve geliştirilmesi amacıyla, Türkiye'de bir de "Uluslararası Franchising Derneği" (UFRAD) kurulmuştur. UFRAD, üyelerini, akademik çalışma yapan kişileri ve Franchising sistemiyle ilgilenenleri, oluşturmuş olduğu kütüphanesinden yararlandırmakta ve isteyen kişi ve gruplara danışmanlık hizmeti sunmaktadır. Ulusal Franchising Derneği'nin merkezi İstanbul'dadır.

Franchising sistemiyle çalışan Türk grupları olarak Sagra Special (Çikolata), Örme-İş (Yün, Angora, Triko Kazak) ve TESPO (Grosmarket) gibi kuruluşlar ilk franchising faaliyetlerine başlayanlar arasında yer almaktadır.

Tablo 4

Sanayi Sektörü Katma Değeri

(1987 Yılı Fiyatlarıyla)

(% Değişme)

	1969	1970	1971	1976	1981	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
1968	12,1	6,6	7,4	8,7	6,2	6,6	6,7	6,4	6,4	6,5	6,3	6,3	6,4	5,9	6,1	6,1	6,3
1969		1,3	5,1	8,2	5,7	6,3	6,4	6,2	6,1	6,2	6,0	6,0	6,1	5,6	5,9	5,9	6,1
1970			9,0	9,4	6,1	6,6	6,7	6,4	6,3	6,5	6,3	6,3	6,3	5,8	6,1	6,1	6,3
1975				9,0	3,3	5,3	5,6	5,3	5,2	5,5	5,3	5,3	5,5	4,9	5,2	5,3	5,5
1980					9,2	7,9	8,1	7,3	7,0	7,1	6,7	6,7	6,8	5,8	6,2	6,3	6,5
1985						11,1	10,1	7,2	6,6	7,0	6,3	6,2	6,5	5,0	5,7	5,9	6,2
1986							9,1	5,4	5,1	6,0	5,3	5,4	5,8	4,3	5,2	5,3	5,8
1987								1,8	3,2	5,0	4,4	4,7	5,3	3,7	4,7	4,9	5,5
1988									4,6	6,6	5,3	5,5	6,0	4,0	5,1	5,3	5,9
1989										8,6	5,6	5,7	6,3	3,8	5,2	5,4	6,0
1990											2,7	4,3	5,6	2,7	4,5	4,9	5,7
1991												5,9	7,1	2,6	4,9	5,4	6,2
1992													8,2	1,0	4,6	5,2	6,2
1993														-5,7	2,8	4,2	5,7
1994															12,1	9,6	9,8
1995																7,1	8,7
1996																	10,4

Rakamlar ait oldukları sütunda yer alan yıl ile satırda gösterilen yıl arasındaki yıllık ortalama büyümeyi göstermektedir.
Bir önceki yıla göre büyümeler Diagonal üzerinde yer almaktadır.
Kaynak: DPT-Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü

Son yıllarda franchising sistemini kullanarak gelişme gösteren alanlardan birisi de, kargo işletmeciliğidir. Express Kargo gibi kargo şirketleri, anlaşma yaptığı girişimcilere çalışma sistemi konusunda eğitim vermeye başlamışlardır.

İletişim ve Haberleşme alanında ise, CC İletişim Merkezi gibi şirketler, ABD'nde çok yaygın olan Posta/Haberleşme merkezlerinin bir örneğini Türkiye'de oluşturmuşlardır. Bu alanda çalışan şirketler, bir taraftan özel posta kutuları, yurt içi ve yurt dışı kargo servisi verirken, diğer taraftan özellikle fuarlar için tele iletişim merkezleri kurmaktadırlar. Burada, faks, fotokopi cihazı ve istenildiği kadar telefon bağlantısı temin edilerek hizmetler sunulmaktadır.

Türkiye'de bulundurdukları temsilcilikleri vasıtasıyla franchising anlaşması yapan kuruluşlar arasında ise, McDonald's (Fast food), Pastavilla (Makarna), Wimpy (Fast food), Jani-King (Temizlik şirketi), MS-Çiti (Modern Çamaşırhane), Stefanel (Hazır Giyim), Alphagraphics (Hızlı basım) ve Baskin Robbins (Dondurma) gibi firmalar bulunmaktadır.

Tablo 5
Hizmetler Sektörü Katma Değeri
(1987 Yılı Fiyatlarıyla)
(% Değişme)

	1969	1970	1971	1976	1981	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
1968	4,8	4,5	4,5	7,0	4,8	5,1	5,1	5,3	5,0	5,3	5,1	5,1	5,3	4,9	4,9	5,0	5,1
1969		4,3	4,4	7,3	4,8	5,1	5,6	5,3	5,1	5,3	5,1	5,1	5,4	4,9	4,9	5,0	5,1
1970			4,5	7,8	4,9	5,2	5,6	5,3	5,1	5,3	5,1	5,2	5,4	4,9	4,9	5,0	5,2
1975				12,9	3,3	4,5	5,1	4,8	4,5	4,9	4,6	4,7	5,0	4,4	4,5	4,6	4,8
1980					6,2	5,9	6,9	6,0	5,5	5,9	5,4	5,5	5,9	5,0	5,1	5,2	5,3
1985						6,0	9,4	6,3	4,9	6,0	5,1	5,3	5,9	4,5	4,7	4,9	5,2
1986							12,9	6,5	4,6	6,0	4,9	5,2	5,9	4,3	4,5	4,8	5,1
1987								0,5	0,7	3,8	3,0	3,7	4,8	3,1	3,5	4,0	4,3
1988									0,9	5,5	3,8	4,5	5,7	3,6	3,9	4,4	4,8
1989										10,3	5,4	5,7	7,0	4,1	4,5	4,9	5,3
1990											0,6	3,5	5,9	2,6	3,3	4,0	4,6
1991												6,5	8,6	3,3	4,0	4,7	5,3
1992													10,7	1,7	3,2	4,3	5,0
1993														-6,6	-0,3	2,2	3,7
1994															6,3	7,0	7,3
1995																7,6	7,8
1996																	8,0

Rakamlar ait oldukları sütunda yer alan yıl ile satırda gösterilen yıl arasındaki yıllık ortalama büyümeyi göstermektedir.
Bir önceki yıla göre büyümeler Diagonal üzerinde yer almaktadır.
Kaynak: DPT-Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü

Türkiye'de franchising uygulaması giderek yaygınlaşmakta ve uluslararası büyük mağaza zincirlerinin Türkiye'deki faaliyetleri her geçen gün biraz daha artmaktadır.

1998 yılı hariç tutulursa, son yıllarda sanayi ve ticaret kesimlerinde daha istikrarlı bir büyümenin olduğu görülmektedir (Tablo 6). Buna karşılık, sanayi kesiminin en büyük alt sektörü olan imalat sanayii, son yıllarda faiz kıskacına girmiş durumdadır. İstanbul Sanayi Odası'nın verilerine göre, Türkiye'nin 500 en büyük sanayi kuruluşu 1997 yılında Türkiye toplam GSMH'sının %27.8'ini üretmiştir. Dünyanın en büyük kuruluşlarını belirleyen *Fortune* dergisi sıralamasına tek bir firmasını bile sokamayan Türkiye imalat sanayii, hem gider hem de gelir açısından büyük oranda faiz politikalarının etkisi altında kalmıştır. Özel kesimdeki büyük kuruluşların faiz ödemeleri 1996 yılında satış hasılatının %6'sı iken, bu oran 1997 yılında %6.6'ya yükselmiştir. Aynı şekilde, en büyük 500 arasında yer alan özel sektör kuruluşlarında toplam bilanço kârlarının büyük bir kısmı (%52.7) repo ya da faiz gelirleri gibi sanayi veya fa-

aliyet dışı gelirlerden oluşmaktadır. 1998 yılında da durumda önemli bir değişiklik olmamış ve bu oran %50'nin üzerinde gerçekleşmiştir. Böylece, asıl amacı üretim yapmak olan özel sektör imalat sanayi kuruluşları, bir taraftan faiz ödemekte, diğer taraftan ise, üretim yerine devletin yüksek getirili kağıtlarına para yatırarak faiz geliri elde etmektedirler.

Tablo 6

Tarım, Sanayi ve Ticaret Kesimlerindeki Değişme Hızı

(1987 Yılı fiyatlarıyla % değişme)

Yıllar	Tarım Kesimi	Sanayi Kesimi	Ticaret Kesimi
1970	2.8	1.3	5.9
1975	3.1	9.1	10.0
1980	1.1	-3.3	-2.2
1985	-0.5	6.2	5.6
1990	6.8	8.6	12.3
1991	-0.9	2.7	-0.7
1992	4.3	5.9	6.9
1993	-1.3	8.2	11.6
1994	-0.7	-5.7	-7.6
1995	2.0	12.1	11.5
1996	4.4	7.1	8.9
1997	-2.0	10.4	11.2
1998	7.6	1.8	1.2

Kaynak: DİE ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

Türkiye'de özel sektör daha yüksek kârlılık oranıyla çalışmaktadır. Her iki sektörde de, uygulanan faiz ve iç borçlanma politikaları sebebiyle, sanayi faaliyet gelirlerinin satışlara oranı 1987 yılından beri düşüş göstermiştir. Türkiye'nin iç borç stokunun 40 milyar ve dış borç stokunun 100 milyar doları aşması, burada önemli bir etken olarak gösterilebilir.

Dünyada Dış Ticaret ve 1997-1998 Türkiyesi'nin Yeri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası ticaret devamlı olarak dünya ekonomisindeki büyümenin üzerinde bir performans göstermiştir. 1990-1995 yılları arasında, dünya üretimi yıllık orta-

lama olarak % 2 oranındaartarken, dünya ticareti % 6.2 oranında büyümüştür. Dünya ticaretindeki daha hızlı büyümenin en önemli sebebi, ülkelerin giderek ticareti serbestleştirmesi ve bu yöndeki müzakerelere ağırlık vermeleridir. Bu gelişmelerin sonucunda, sanayileşmiş ülkelerin ithalata uyguladığı vergiler, 1950'li yıllarda %40'lar civarında iken, bugün % 3-4'ler seviyesine gerilemiştir. Dünyanın diğer bölgelerinde de, aynı yöndeki politikalar ağırlık kazanmıştır. Türkiye ise, ithalat vergilerini Avrupa Birliği üyesi ülkelerin uyguladığı seviyelere çekmeye çalışmış ve 1996 yılında bu bölgeyle gümrük birliğine gitmiştir.

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tarafından 1997 yılında yayınlanan "Dünya Ticaretindeki Gelişmeler" adlı rapora göre, Türkiye dış ticaret hacmi en hızlı artan ve böylece dış ticaret dinamizmi en yüksek olan dünyanın 21 ülkesi arasında yer almaktadır. 1995 yılında, dünya mal ve hizmet ihracatı 6 trilyon 388 milyar dolar olmuş ve bunun %21.8'i az ve orta gelirli ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Dünya ticaret hacmindeki büyüme, 1990-1996 yılları arasında yıllık ortalama %7 olurken, Türkiye'de bu oran ithalatta %11.3, ihracatta %10.1 ve ticaret hacminde %10.9 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye bu dönemde, Kuzey Amerika'yı(%7.5), Avrupa Birliğini(%4.5), Afrika(%5) ile Ortadoğu(%6.5) ülkelerini ve Japonya'yı(%7), dış ticaret dinamizmi açısından geride bırakmış ve bu bölgeler veya ülkelere göre, daha iyi bir performans göstermiştir.

Son yıllarda, özellikle hizmet ihracatında önemli mesafeler alınmıştır. Dünya hizmet ihracatının toplam dünya mal ve hizmet ihracatı içindeki payı, 1980-1995 yılları arasında %16'dan %18'e çıkmıştır. Türkiye'de ise, toplam mal ve hizmet ihracatının ortalama olarak %20'si hizmet ihracatıdır. Dünya toplam hizmet ihracatının %1.2'si Türkiye tarafından gerçekleştirilmektedir. Dünyada ve Türkiye'de, hizmet ihracatının en önemli kalemleri arasında turizm, taşımacılık, sigortacılık, bankacılık, reklamcılık, inşaat ve haberleşme bulunmaktadır.

Son yıllarda izlenen liberal politikaların sonucunda, Türkiye'nin ithalatında tüketim mallarının payı da hızla artmaya başlamıştır. 1980'li yılların başlarındaki % 2 gibi çok küçük bir düzeyden, 1985

yılından itibaren % 8-9 seviyelerine ve 1990'lı yıllarda da, ortalama %12'nin üzerine çıkmıştır.

Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1980-1997 yılları arasında %73'lere kadar çıkmış ve çok az sayıdaki dönem hariç, ortalama olarak % 60'lar seviyesinde seyretmiştir. Türkiye, bazı mallar itibariyle dünya ticaretinde ön sıralardadır. Hazır giyim eşyası, tütün, bazı metaller, meyve ve kabuklu yemişler gibi ürünlerde, dünya ihracatındaki payı % 5-10 arasında değişmektedir.

Türkiye'de ihracat çeşitli şekillerde teşvik edilmektedir. Son yıllarda, parasal teşvikler yerini üretim ve yatırım safhasındaki teşviklere bırakmıştır. Bu çerçevede, Türk Eximbank aracılığı ile ihracatçıya kredi, garanti ve sigorta desteği sağlanmaktadır. Geniş anlamda bir ihracat teşvik aracı olarak, 1980 sonrasında ihracatta bürokratik formaliteler azaltılmış ve basitleştirilmiştir.

Türkiye, geleneksel olarak OECD ülkeleriyle daha fazla ticaret yapmaktadır. Toplam ticaret hacminin ortalama %65'i bu bölge ile gerçekleştirilmektedir. Avrupa Birliğinin payı, uzun dönemde %50'ler civarında seyretmektedir. 1980'li yılların başından itibaren, özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki İslam ülkeleri, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir konuma gelmişlerdir. Dış ticarette ikinci önemli ülke grubu olan İslam ülkelerinin payı, ortalama %15'ler civarındadır.

1990 yılında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, ortaya çıkan Cumhuriyetler arasında Rusya Federasyonu, Türkiye'nin dış ticaretinde giderek önem kazanmaya başlamıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi içinde önemli bir ekonomik potansiyele sahip olan Rusya Federasyonu ile 18 Eylül 1984 tarihinde (eski Sovyetler Birliği dönemi) "Doğal Gaz Sevkiyatına Dair Anlaşma" imzalanmıştır. Bu anlaşma sonucunda, taraflar arasındaki dış ticaret hacmi hızla artmıştır. Ayrıca, 1989 yılında Türk Eximbank ile eski SSCB Dış Ekonomik İlişkiler Bankası arasında imzalanan Tüketim Kredisi Anlaşması da, ticaret hacminin genişlemesine katkıda bulunmuştur. Bu olumlu gelişmeler sonucunda Rusya Federasyonu, Türkiye'nin toplam dış ticaretinde % 5'in üzerinde bir paya ulaşmıştır.

Türkiye'de mal ve hizmetler toplamı ihracatın GSYİH'ya oranı 1980 yılında sadece %5 iken, bu oran 1997 yılı itibariyle %22 sevi-

yesine ulaşmıştır. Yine, toplam mal ihracatı içinde imalat sanayiinin payı 1980-1997 yılları arasında %27'den %70'e yükselmiştir. 1998 yılında ise, bu oranlarda önemli bir değişiklik olmamıştır.

Hizmetler sektörünün GSMH içindeki payı 1980 öncesi %50'nin altında iken, bu oran 1995 yılında %58'e yükselmiş ve 1996 yılında %57.9 olarak gerçekleşmiştir. 1997 yılında ise, %59.9 seviyesine ulaşmıştır. 2000 yılında, hizmet sektörünün GSMH içindeki payının %60'lar civarında olacağı kolaylıkla tahmin edilebilmektedir. Hizmetler kesimi içindeki ticaretin payı ise, son yıllarda %25'in üzerine çıkmıştır.

Özellikle 1997 yılından başlayarak, dünyada riskler dengesi değişmiş ve ülkelerin dörtte birinde ekonomik durgunluk işaretleri belirmiştir. Bu gelişmelerin olumsuzlukları 1998 yılına da yansımış ve aynı yıl içinde yaşanan finans krizi, Uluslararası Para Fonu (IMF) kaynaklarını zorlayan bir noktaya ulaşmıştır.

Türkiye'de Serbest Bölgelerin Sınaî ve Ticarî Faaliyetlere Katkısı

Serbest bölgeler; hukukî açıdan Türkiye sınırları içinde olmakla beraber gümrük hattı dışında kabul edilen, burada ülke içinde geçerli olan ticarî, malî ve iktisadî alanlara ilişkin hukukî ve idarî düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticarî faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fizikî olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'deki ticari ve sınai faaliyetlerin gelişmesi ve bu faaliyetlerin uluslararası alanda da yaygınlaştırılmasında önemli bir görev üstlenen serbest bölgeler, Türkiye'de yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli bir şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkânlarından daha fazla yararlanmak ve ihracat için yatırım ve üretimi artırmak gibi amaçları gerçekleştirmek için faaliyet göstermektedir.

1985 yılında yürürlüğe giren 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile birlikte, Türkiye'de bu yönde önemli adımlar atılmıştır. 1998 yılı sonuna kadar 14 serbest bölge faaliyete geçmiştir. Bakanlar Kurulu kararı ile yer ve sınırları tespit edilen ancak henüz faaliyete geçmemiş olan serbest bölgelerin sayısı ise 4'tür. Yine ayrıca

proje aşamasında olan 4 adet daha serbest bölgenin kurulması gündeme alınmıştır. Gelişmeler, Türkiye'nin 2000'li yılların başında 20'den fazla serbest bölgeye sahip olacağını göstermektedir. Bu serbest bölgelerin dağılımı ve kuruluş yılları şu şekildedir:

3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 1985 Yılında Yürürlüğe Girişinden İtibaren Bugüne Kadar Faaliyete Geçen Serbest Bölgeler:

01.Mersin (1987),

02.Antalya (1987),

03.Ege (1990),

04.İstanbul-Atatürk Havalimanı (1990),

05.Trabzon (1992),

06.İstanbul-Deri (1995),

07.Doğu Anadolu (1995),

08.Mardin (1995),

09.İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler (1997),

10.İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi (12.03.1998),

11.Rize (26.04.1998),

12. Samsun (20.03.1998),

13. İstanbul Trakya (Çatalca) (06.03.1998)

14. Kayseri, (01.11.1998)

Bakanlar Kurulu Kararı İle Yer ve Sınırları Tespit Eedilen Ancak Henüz Faaliyete Geçmemiş Serbest Bölgeler:

01.Adana Yumurtalık, (29.02.1992 tarih ve 92/2797 sayılı BKK)

02.Trakya (Çorlu), (16.10.1996 tarih ve 96/9108 sayılı BKK)

03.Gaziantep (07.07.1998 tarih ve 98/11368 sayılı BKK)

04. İpekyolu Vadisi (09.12.1998 tarih ve 98/12125 sayılı BKK)

Proje Aşamasındaki Bazı Önemli Serbest Bölgeler:

01.Kocaeli (Protokol imza tarihi 19.8.1998)

02.Bursa

03.Şanlıurfa

04.Denizli

1998 yılı sonu itibariyle, serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmaların sayısı 2300'e yaklaşmıştır. Bu firmaların %17'ye yakın bir bölümü yabancıdır. Bu bölgelerde oluşturulan istihdam ise, 15 binin üzerindedir. Ayrıca, serbest bölgelerde oluşurulan ticaret hacmi de, 8 milyar dolara yaklaşmıştır.(Tablo 7).

Tablo 7

Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri

(1000 ABD-$)

Bölgeler	1997	1998	*% 98/97*	1998-II	1999-II	*% 99/98*
Mersin	1,792,600	1,697,068	*-5*	287,234	220,251	*-23*
Antalya	180,592	168,084	*-7*	17,995	21,346	*19*
Ege	1,429,659	1,446,380	*1*	209,689	137,840	*-34*
İst-Ahl	866,232	1,778,062	*105*	180,388	254,771	*41*
Trabzon	96,196	57,482	*-40*	7,533	5,072	*-33*
İst-Deri	1,127,785	2,354,483	*109*	244,680	271,616	*11*
D. Anadolu	1,001	476	*-52*	6	*-100*	
Mardin	13,808	13,698	*-1*	2,219	570	*-74*
Menemen		178,578			19,707	
Samsun		1,958			269	
Rize		1,726			722	
İst. Trakya		19,769			5,621	
Toplam	5,507,874	7,717,764	*40*	949,745	937,785	*-1*

Kaynak : Dış Ticaret Müsteşarlığı

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Türkiye'de hükümetler acilen ihracata dayalı endüstriyel kalkınma politikalarına ağırlık vermelidirler. Bunun dışında, serbest ticaretin geliştirilmesi ve 1998 yılında açıkları 6 milyar dolara yaklaşan cömert sosyal güvenlik sisteminin kontrol altına alınması gibi tedbirler de ihmal edilmemelidir.

Türk ekonomisi önümüzdeki yıllarda ağırlıklı olarak dış açık, yüksek faiz politikası ile devam eden iç borçlanma ve dış borçların

kontrol altında tutulması gibi konulara öncelikle çözüm bulmak zorunda kalacaktır. Türkiye'de bütçeden yapılan yüksek faiz ödemeleri sebebiyle, faiz dışı dengenin GSMH'ya oranı pozitif olurken (1996: %1.7, 1997:%0.1 ve 1998 yılı gerçekleşme tahmini %4.6), faiz ödemeleri dahil edildiği zaman konsolide bütçe dengesinin GSMH'ya oranı negatif olmaktadır (1996: -%8.3, 1997:-%7.6, 1998 gerçekleşme tahmini -%7.1). Konsolide bütçeden yapılan faiz harcamaları, GSMH'nın %10'u civarındadır (1996:%10, 1997:%7.7, 1998 gerçekleşme tahmini:%11.7). Tablo 1'den görülebileceği gibi, Avrupa Birliği ülkelerinde de Bütçe Dengesi/GSYİH eksi (-) olmasına, yani bütçe açık vermesine rağmen, bu ekonomilerde faiz giderleri kontrol edilebilecek seviyelerdedir. Son yıllarda açıklanan Kamu Borç Stoku verilerine bakarak, hızla yükselen iç borçlar ve faiz yükü sebebiyle, durumun iyiye gittiğini söylemek mümkün olamamaktadır.

İç borçlanma vadesi 1997 yılının Ocak-Kasım döneminde 341 gün iken, 1998 yılının aynı döneminde 231 gün olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemler itibariyle yıllık bileşik bazda devlet iç borçlanma senetleri faiz oranı (stopaj hariç) ise %106.2'den %111.0'e çıkmıştır. 1998 yılı Ocak ayında %120.0 olan iç borçlanma faiz oranı (stopaj hariç yıllık bileşik), Şubat ayında %126.2'ye yükseldikten sonra sürekli olarak gerilemiş ve Temmuz 1998'de %77.6 seviyesine düşmüştür. Fakat, 1998 yılı sonuna doğru bir taraftan Rusya krizi ve diğer taraftan Türkiye'de görülen siyasi istikrarsızlık sonucu,Hazine iç borçlanma faiz oranları Eylül 1998'de %135.8'e, Ekim ayında ise, %140.8'e ve Kasım ayında %144.9'a yükselmiştir. Mart 1999'da bu oranlar %100'ün üzerinde seyretmektedir.

Türkiye'de ortalama stok devir hızı 4 aydır. Faizlerin üreticiye %150 seviyesinde ulaşması, hiçbir ek işlem yapmadan stokların maliyetinin sadece faiz sebebiyle %50 artması anlamına gelebilmektedir. Enflasyon ile faiz oranları arasında görülen dikkate değer fark, yine aynı şekilde haksız kaynak aktarımına sebep olmakta, hükümetin enflasyon, banka ve para politikalarını koordineli bir şekilde götüremediğini göstermektedir. Nitekim, yanlış ve yükek faiz politikaları sebebiyle 1998 yılında yatırımlar %2.4 oranında azalmıştır. Aynı şekilde, 1998 yılında özel tüketim artışı da gözlen-

memektedir. Böylece, ekonomideki yavaşlamanın en önemli iki sebebi olarak özel tüketim ve yatırım harcamalarındaki gerileme gösterilebilir.

Türkiye'de millî gelirin ve refah düzeyinin sağlıklı bir şekilde artabilmesi, eldeki kaynakların borç-faiz kıskacından kurtarılması, enflasyonun makul düzeye indirilmesi ve haksız rekabet ortamına karşı mücadele tedbirleri ile doğru orantılıdır. Ancak, bu şekilde ticari faaliyetler daha verimli hale gelebilecek ve hükümetler toplumdaki hizmet fonksiyonunu daha rahat yerine getirebileceklerdir.

Makroekonomik dengesizlikler 1997 ve 1998 yıllarında da giderilememiştir. Enflasyon oranı, 1997 yılında 1996'daki seviyesinden daha yukarı tırmanmış, Toptan Eşya Fiyatı Endeksi (TEFE) bazında %91, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) bazında ise %99,1 olarak gerçekleşmiştir. 1998 Kasım ayında yıllık enflasyon TÜFE'de %72.8'e ve TEFE'de %58.6'ya gerilemiş ve bu oranlar yıl sonunda daha da aşağıya çekilmiş olmasına rağmen, gelinen nokta kalıcı ve istikrarlı bir sonuç olarak görülememektedir. 1998 yılında kamu tarafından üretilen mallara, maliyetlerin yükselmesini karşılayabilecek oranda zam yapılmaması sonucu, Toptan Eşya Fiyat endeksi düşük çıkmıştır. Böyle bir politikanın 1999 yılında sürdürülmesini beklemek, iç borçlanmayla bu kuruluşların desteklenmesi anlamına gelmektedir. Bu ise, enflasyonla mücadelede kısa vadeli siyasi düşüncelerin ön planda olduğunu göstermektedir. Ayrıca, 1999 Nisanında yapılacak seçimlerin istikrar tedbirlerini geciktirme ihtimali, 1999 yılında enflasyonun düşürülmesi açısından ciddi problemlerle karşılaşılacağı sinyallerini vermektedir. Türkiye'de 1997 yılından başlayarak, Toptan Eşya Fiyat Endeksi ((TEFE) ile Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) arasındaki fark giderek açılmıştır. 1997 yılı sonunda, TÜFE ve TEFE artış oranları farkı %8.1 ve 1998 yılı sonunda ise, %15.4 olarak gerçekleşmiştir. Bu ise, asıl tüketicileri ve dar gelirlileri ilgilendiren fiyat hareketlerinde yükselme eğiliminin kırılamadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

E. Çarıkçı, "Son Yüzyılda Dünya Ekonomisi ve Türk Dünyası", *Millî Kültürler Ve Küreselleşme* , Türk Yurdu Yayını, Mart 1998, Konya, s. 23-48.

E. Çarıkçı, "20. Asırdan 21. Yüzyıla Dünya Ekonomisi ve Türkiye", *Yeni Türkiye*, Mart-Nisan 1998, s. 971-977.

E. Çarıkçı, "Cumhuriyet'den Bugüne Türkiye'nin İktisat Politikaları ve Neticeleri", *Yeni Türkiye* , Eylül-Aralık 1998, s. 3244-3254.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *İstatistik Göstergeler 1923-1990,* Ankara, 1991.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Çeşitli İstatistik Göstergeleri,* Ankara, 1998.

DEVLET PLÂNLAMA TEŞKİLATI, Çeşitli İstatistik Göstergeleri, 1999 Yılı Programı DPT tarafından hazırlanan Ekonomik Raporlar, Ankara, 1998.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticaretle İlgili 1923-1998 dönemine ait İstatistikler.*

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI, *Dış Ticaretle İlgili 1950-1997 dönemine ait Raporlar ve İstatistiki Bilgiler.*

INTERNATIONAL MONETARY FUND (IMF), *World Economic Outlook,* Eylül 1998, Washington,

Y. Z. İrbeç, "Türk Ekonomisinde Sektörel Değişim ve Gelişme Trendleri", *Yeni Türkiye* , Eylül-Aralık 1998, s. 3466-3479.

Y. Z. İrbeç, "Türkiye'de Çalışma Hayatı, Enflasyon ve Gelir Dağılımı Açısından 1997 Yılının Değerlendirilmesi ve 1998 Yılına Bakış", *'97 Türkiye Ekonomisinin Değerlendirilmesi ve '98 Yılına Bakış* , Konya Ticaret Odası Yayını, No.:15, s. 31-38.

E. Uygur, "2000'li Yıllarda Türkiye Ekonomisi", *İktisat İşletme ve Finans*, Yıl: 10, Sayı: 106, Ocak 1995, s.25-31.

WORLD BANK (1998), *The World Development Report 1998/1999,* Washington.

R., Karluk, *Türkiye Ekonomisi -Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim-,* İstanbul, 1996.

S. İlkin, İ., Tekeli, 1929 *Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları,* Ankara, 1983.

F. Yemişçi, A. Kösetorunu, G. Taşkın, "1923-1993 Döneminde Türkiye Ekonomisine Genel Bakış", *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi,* Cumhuriyetin 70. yılı Özel Sayısı, Ankara, 1993, s.1-66.

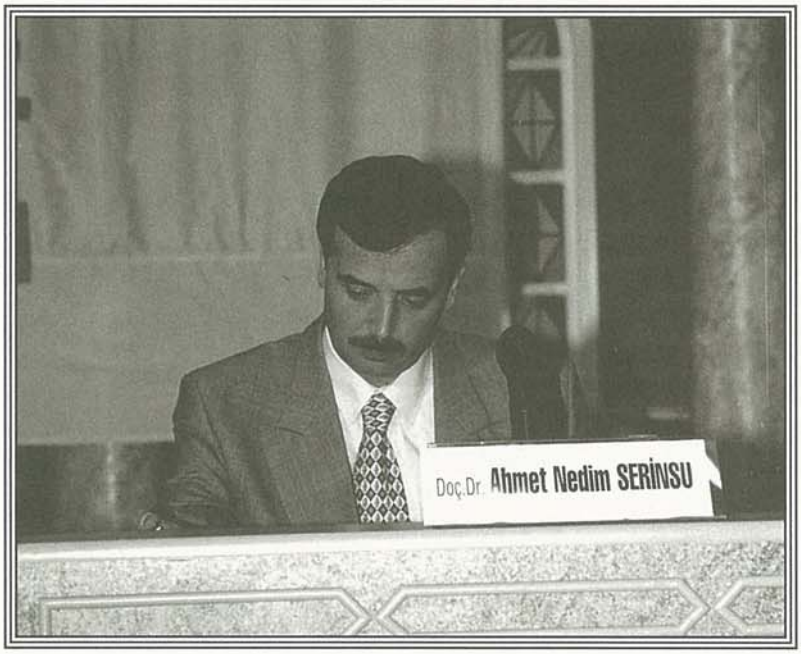

Ahmet Nedim Serinsu

1955 yılında Ankara'da doğdu. Ankara Kurtuluş Lisesi'ni bitirdikten sonra Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1978 yılında mezun oldu. Suudi Arabistan'da Riyad Üniversitesi Arap Dili Enstitüsü'nde dil öğrenimi gördü (1978-1980). Ardından Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi'nde master yaptı. Mayıs 1993'de *"Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzul'ün Rolü"* isimli çalışmasıyla doktor ünvanını aldı. 1996 yılında Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesinde doçentliğe yükseltildi.

Halen aynı kurumda öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Yayınlanmış makaleleri ve kitapları arasında *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzul'ün Rolü, Sa'lebe Kıssası, Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzul, Kur'an Nedir?* gelmektedir.

BİZİ BİZ YAPAN DEĞERLERİMİZ VE HAYATIMIZI ANLAMLANDIRMADAKİ ROLÜ

Ahmet Nedim Serinsu

"Güneş kaynağını görmek istiyorsan başka bir göze ihtiyacın var. Çünkü baş gözünde o kudret yok. Yalnız aydın güneşin suya aksini görebilir."
Şebüsteri

"İnancın
- hangi biçimde olursa olsun-
egemen olduğu çağlar parlaktır, yücelticidir
ve çağdaşları ve gelecek kuşaklar için
verimlidir."
Goethe

"Dünya,
aşkın bir hakikat imanının
yokluğundan muzdariptir."
Renouvler

"İnsanı insan kılan
onun bağlı bulunduğu
değerler sistemidir."
Necati Öner

Sunuş

Hayatta insanı canlandıran şey nedir? Peki ya onu öldüren !?...

Bir ders kitabından veya ansiklopedilerden hayatı anlamak mümkün müdür?

Bu eserleri okuyarak hayatı anlamak isteyen kimse, hayatın işleyişi konusunda nasıl bir görüş elde eder? Oralardaki çözümler, şekiller, formüller bu kimsenin hayatı sırtlamasına nasıl ve ne kadar yardımcı olabilir?

Bilgi hayatı anlamak için tek başına yeterli midir? Bilgiyi hayata mal etmenin/ hayata katmanın yolu nedir? Bilgiyi nasıl bir tavırla ve hangi niyetle ruha vermelidir?

Şu yaşadığımız dünyanın nasıl bir dünya olduğunu anlamanın ve anlatmanın yolu nedir?

Ve daha birçok sorular...Yani kısaca:

Hayat reçete edilebilir mi?

Evet edilebilir! Ama bir noktaya kadar. İşte biz o noktayı söz konusu etmek istiyoruz.

Neden söz konusu etmek istiyoruz? Çünkü yeni bir asra girerken umduklarına ulaşabilecek, yepyeni bir gelecek yaratabilecek donanıma sahip olduğumuzun ve bu donanımı kültürel kalkınmamızın temeli kılabileceğimizin yeni bir yaklaşımla ortaya konulması gerekiyor. Bunun için şimdiyi oluşturmada payı olan ve insanın/ insanımızın varoluşunun zeminini, varlık şartlarını hayata katmasını meydana getiren şeyleri kavramak gerekiyor.

Ancak anılan noktaya bakmak istediğimiz bir açı var: "insanın anlam arayışı"!

Buna göre reçetenin en temel amacı, insanımızın ayakta durabilmesini, - psikiyatristlerin deyimiyle- hayatın dayanılmaz acılarına katlanabilmesini sağlayan şeyi bulmak.

Bu şey, hayatımıza anlam katan her ne ise ondan kaynaklanan "değerlerimiz"dir.

Değerlerimizi ele alırken geçmişle gelecek arasında bir bağ kurmayı, bugüne bu çerçevede bakmayı deneyeceğiz. Bizi biz yapan değerlerimizden – ve dolayısıyla insandan/ insanımızdan- yana bir

ümidi uyanık tutmaya yönelik bir katkıda bulunmaya çalışacağız. Hepimizin gördüğü ve içinde yaşadığı vakıayı Spinoza'nın şu sözündeki manaya uygun olarak incelemeye gayret edeceğiz:

"Ağlamayın,

öfkelenmeyin,

anlayın !!!"

Değer Nedir ve Nasıl Oluşur?

Değer/ kıymet kavramı felsefe ve sosyoloji sözlüklerinde şöyle tanımlanıyor:

- "Kişinin, isteyen, gereksinme duyan, erek koyan bir varlık olarak, nesne ile bağıntısında beliren şey."
- "Nesne ve olayların bir toplum, bir sınıf ya da bir insan bakımından taşıdığı önemi belirleyen niteliği.
- "Bir toplum, bir sınıf ya da bir insan için önem taşıyan nesne ve olaylar."
- "Bir şeyin arzu edilebilir/ iyi veya edilemez/ kötü olduğu hakkındaki inanç."

Aynı sözlüklerde *toplumsal değerler* kavramı ise şöyle tarif ediliyor:

"Belli bir toplumda ya da toplumsal kümede bireylerin olumlu tepki gösterdikleri düşünceler, kurallar, uygulayımlar, maddi nesneler."

O halde *değer*, insan gerçeğinin bir olgusudur. İnsanın kendini ifade etmesidir.

Peki *değer* nasıl oluşur?

İnsanın varlıkla olan ilişkileri sonucu oluşur. İnsan var olanın bilgisini kullanırken elde ettiği sonuçlar onu değer kazanmaya zorlar ve elde ettiği bilgileri ölçü niteliğinde olan değerlere göre kullanır. Değerler insanın varlık şartıdır. İnsan akıl sahibi olduğu için değerleri vardır. İnsandan başka canlıların bir değer dünyası yok-

tur. Değerlerin işlevi, insanın zekasını ve aklını olumlu yönde (hayata- tabiata- evrene uyum yönünde) kullanmasını sağlamaktır.

Dolayısıyla değer, insan davranışlarının yol göstericisi bir inanç olmak bakımından insanın, dünyanın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerinin bir terkibi demektir. Bu sayede o, özellikle ahlaki davranış konusunda, çeşitli insanları, insanlara ait nitelikleri, istek ve niyetleri değerlendirirken başvurduğu bir ölçüt edinir. Ancak değer, inancın spesifik bir şekli olmak itibariyle ondan daha temel bir zemine oturur. Şöyle ki bir değer bir tek inanca değil, bir arada organize olmuş bir grup inanca, yani hayatı anlamlandırma'ya tekabül eder.

Peki *insanın hayatını anlamlandırması/ insanın anlam arayışı* ne demektir?

Buradaki *anlam* sözcüğü insanın bütün yapıp- etmelerini yöneten, insanın somut varlık bütününde temelini bulan varlık koşullarından birini ifade eder. Buna göre *hayata anlam verme*, insanın varlık bilincine ermesi, içinde bulunduğu nimetleri idrak etmesi, yeteneklerinin sınırını bilmesidir. *İnsanın anlam arayışı* ise, onun fıtrî yeteneklerini keşfetmesi, bu sayede hayatın problemleriyle baş edebilecek bir yetenek kazanması, hayattaki dengeyi keşfetmesi ve böylelikle mutluluğa ermesidir.

İnsanın Hayatına Anlam Vermesi Nasıl Gerçekleşir?

İnsan, hayatına hangi değerlerle anlam veriyorsa o değerler, yapıp- etmelerine yön verirler; onun yapıp- etmelerini yönetirler. Artık insan, eylemlerine ve bu eylemlerin ortaya koyduğu başarılara bu değerler çerçevesinde anlam verir. Çünkü insan, yapıp-etmeleri ile ana amaçları arasında bir ilgi kurar. İşte kişi- obje ilişkisinde özü/ fıtrat'ı oluşturan bütün varlık şartları, bu şekilde içerik/ anlam kazanır; insanın anlam vermesi/ değer görmesi yani var oluşu, bu şekilde gerçekleşir.

İnsan şöyle veya böyle hareket ederken verdiği tüm kararlar, hayatını anlamlandıran değerlerin (yüksek veya araç değerler) ışığında oluşan amaçları, hedefleri, planları gerçekleştirmeye yöneliktir. Ayrıca insan, içinde bulunduğu sonsuz durumlarda bu amaçlarını,

hedeflerini, planlarını bir defada gerçekleştiremez. Bunun için insan, hayatını anlamlandıran değerlere dayanarak ve seçerek eylemlerini düzenler, onları önemine göre sıraya koyar. Kendi amaçlarına hizmet eden eylemi anlamlı/ değerli bulur. Bu durum, aynı eylemin/ amelin bir başkası için anlamlı olmasını hem gerektirmez hem de anlamlı olmasını engellemez. Çünkü bir eylemin değerliliğinin tasarımı kişiden kişiye değişebilir.

İnsanın bir bütün olarak var oluşunu gerçekleştirmesi, hem iç hem de dış dünyasındaki başarılarıyla birlikte sağlanır. Birinin eksikliği anlamsızlık olur. Kişinin bu bütünlük içerisinde hayatın anlamını keşfetmesi üç farklı yoldan gerçekleşebilir:

1- Amel/eylem ortaya koyarak, üreterek, eser yaratarak.

2- Bir şeyi/bir insanı severek, karşılıklı etkileşerek.

3- Kaçınılmaz acıya karşı bir tavır geliştirerek (musibetlere/sıkıntılara sabrederek).

İnsanın böyle yapıp etmesinin, hayatını anlamlandırmasında gerçekleşen sonuçları vardır: Bunun için eylemine bir anlam vererek insan olma koşullarının yerine gelmesini sağlar. Değerleri duyan bir varlık olarak doğru ve değerli eylemde bulunmak (dürüst bir insan, adil bir insan, saygılı bir insan olmak) ister.

Aslında insanın hayatını anlamlandırmada temel aldığı değerler, ona her zaman amaçlarını, hedeflerini, planlarını gerçekleştirmesini sağlamaz. Çünkü insan, değişen hayat durumları içinde yaşar ve bu değişik hayat durumlarından birisi öbürünü izlerken talihsizliklerle, başarısızlıklarla karşılaşabilir.

İnsanın karşılaştığı bu gibi olaylar, onu, şimdiye kadar bilmediği, kendisine örtülü kalan yeni bir hayat yönüne çevirebilir. İnsanın karşılaştığı olaylar onu uyarabilir. İnsan böyle bir bilgiye erişirse, o zaman bu bilgiden yola çıkarak yeni bir yolda yürümeye başlayacaktır.

İnsanın hayatı anlamlandırmada başka tarzlara genellikle duyarsız kalması, onun kendi eylemlerini, kendi hareket tarzını anlamsız bulmaması, yani kendi durumunu meşrulaştırması sebebiyledir. Çünkü yaşamak isteyen insanın doğal hali budur. Hiçbir insan kendi yeteneklerinden kuşku duymaz; aksine her eyleminde bir

anlam görür. Bu, ister gerçekten var olsun veya olmasın, hiçbir önemi yoktur. İnsanın hayatta kalmasını sağlayan, onun kendisinde bazı yetenekler görmesi, yapıp etmelerine bir anlam vermesi, içinde bulunduğu durumu meşrulaştırmasıdır. Yoksa insan yaşayamaz.

O halde insan, dünyada gerçekleştirmeyi istediği amaçlarına, hedeflerine, planlarına ulaşmada ya başarılı veya başarısız olacaktır.

İnsan anlam arayışında başarılı olduğunda:

- fitri yeteneklerini keşfetmiş olur;
- bu sayede hayatın problemleriyle başa çıkabilecek bir yetenek kazanır;
- hayatta aradığı 'denge'yi keşfeder;
- en önemlisi mutlu olur.

İnsanın anlam arayışı boşa çıkarsa:

- fitri yeteneklerini iptal eder;
- hayat yük olur;
- anlık haz arayışlarına yönelir (sigara, içki, uyuşturucu, cinsellik...);
- 'denge'yi tamamen yitirir;
- en önemlisi, anlam arayışı yönelimini geri çeker, her şeyden 'vazgeçer'. Bütün bunlar öldürücü bir durumla sonuçlanabilir.

Değer- Kültür İlişkisi

İnsan sürekli bilgi akımı ve iletişim içerisindedir. Bilgiyi ya doğrudan veya dolaylı yollarla elde eder. Elde ettiği bilgilerle tutumlar içinde bulunur ve amelini/ üretimini ortaya koyar, yeni davranışlar kazanır. Bu tutumlar, insanın temel kabul ettiği değer hükümlerinden/ hayatı anlamlandırmadan kaynaklanır. Bu temel hükümler, onun zihin dünyasını sınırlar. O tutum içinde kaldığı sürece verdiği her hüküm, yapacağı her davranış, temel kabullenmelere bağlı olarak onların çerçevelediği alan içerisinde olur. Bu alan aynı zamanda kültür faaliyetlerinin alanıdır. Yani insan, kültürü bu şekilde oluşturur. Farklı hüküm verme, farklı davranış içinde olma ancak temel kabullenmeleri değiştirmekle, yani tutum değiştirmekle mümkün olur.

Şu halde insan hep bilgi iledir. Onun varoluşunun sebebi bilgidir.

Aslında bilgi, fertte kalmaz; başkalarına aktarılır. Nesilden nesile devreden, gelişen ve büyüyen bilgi, insan türünün ortak malı olur. Her fert bundan istediği miktar ve gücü oranında faydalanır.

Bütün canlılar içerisinde ancak insanın yaptığı bu faaliyete kültür denir. İnsanın varoluşunun oluşması ve onu hissetmesi kültür sayesindedir. Kültür, insanın varolanlar hakkında, hangi yolla olursa olsun edindiği bilgilerdir. Bu bilgilere dayanarak ortaya koyduğu eser ve davranışlar, sahip olunan kültürün görünümleridir. Çünkü kültürde bilgi esastır. Bilgi çeşitleri aynı zamanda kültür unsurlarını oluşturur. İnsanlar, var olanların bilgisini, onlara farklı açılardan bakarak, farklı metotlar kullanarak elde eder. Böylece bilgi türleri (din, felsefe, bilim, sanat, düzensiz bilgi, büyüsel bilgi) doğar. Bütün bu bilgi çeşitleriyse hayatı anlamak ve anlamlandırmak için var olanlar hakkında bilgi verir. Her birinin tanıma, tanıtma, anlama, anlamlandırma yolları, metodu, üslubu, fonksiyonu farklıdır. İnsan; zamana, mekana, ihtiyaca göre bunların birini kullanır. Bu bilgi türlerinin kullanımının bütünü, kültür denen şeyi meydana getirir. Kültürün bir kısmı, onu meydana getiren millete özgüdür. O milletin zihniyetini, damgasını taşır (*özgün kültür*). Kültürün bir kısmı da bütün insanlığa hastır. Herhangi bir milletin damgasını taşımaz, milletlerin ortak malı gibidir (*ortak kültür*). Ortak kültür, var olanlara etki etme, tabiata hakim (halife) olma yolunda (emrine sunulmuş her şeyin kullanımı için) insanlığın bir mücadelesidir.

O halde bir bütün olarak ele alındığında kültür, insanın kendisini gerçekleştirme süreci diye tanımlanabilir. Din, felsefe, bilim, sanat, düzensiz bilgi, büyüsel bilgi, bu süreçteki çeşitli alanlardır. İnsan, bunların hepsinde yeni bir dünya kurma, hayatı anlamlandırma gücünü kanıtlamak istemiştir.

Burada önemli bir sorun karşımıza çıkmaktadır: İnsan, özünde/fıtratında hür bir varlıktır. İnsan, 'hürriyeti', insan olmasını sağlayan doğal bir hak olarak yaşamaktadır. Onun için insan böyle bir imkâna sahip olduğunu hisseder.

İnsan, hayatını anlamlandırırken, fıtratından kaynaklanan imkânları gerçekleştirirken bir yaşantı hali olarak hürriyetini de kul-

lanır. O zaman 'doğru' ve 'değerli' eylemde/amelde bulunması nasıl mümkün olacaktır?

Bunun için *'örnek/önder kişilere'* ihtiyaç vardır. Bunlar, içinde bulundukları durumlarda doğru ve anlamlı/değerli eylemler gerçekleştiren kişilerdir. Eylemlerinde insan olma imkânlarının yolunu daima açık tutma kaygısı, bu kişilerin ana özelliklerinden biridir. Çeşitli düşünceler, ideler olarak karşımıza çıkan bu anlamları insan dünyasına getiren de, katan da bu kişilerdir. Peygamberler, veliler, filozoflar ve düşünürlerin işlevleri bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Bu hayat tecrübelerini örnek almak ise hayatın anlamlı/değerli kılınmasının bilgisini verir. İnsan, bu yaşantısında fıtri kabiliyetlerinin tümünü harekete geçirdiğinden kişi olarak imkânlarını bilme, amel/eylem üretme ve geliştirme yolunu açmış olur. Kişiye her koşulda değerli eylemde bulunma gücünü sağlar. Yani kişiye *'insan olma'*nın, hayatını nasıl anlamlandırırsa mümkün olacağının yolunu gösterir.

Burada önemli bir sorun da şudur:

Eğer kişi fıtratına yabancılaşmışsa, insan olarak yapısal imkânlarını köreltme, onlara ters düşme gibi bir yaşantı içindeyse ne olacaktır?

Öncelikle bu kişi, yukarıda anlatılan *'insan olma'* imkânlarından kendini mahrum etmiş demektir. İnsanî ilişkilerinde bu 'değerleri/anlamları', 'anlamsız/değersiz' görecektir. Hayatını anlamlandırmadaki ana amaçlarını fıtratıyla uyumlu olan bu tip bilgiler oluşturmayacaktır.

Eğer insan, kendini ve çevresini anlayamazsa, yani hayatını anlamlı/değerli kılamazsa dış dünyayı tehlikeli bir alan olarak algılar. Böyle bir durum, davranışları, tehlikelere karşı savunmaya yönelik bir biçimde düzenlemeye ve enerjinin çoğunu bu doğrultuda tüketmeye sebep olacağından 'gerçekleri' algılamayı ve kendini yaşayabilmeyi engeller. Fıtratındaki insani yapısal imkânları ve dolayısıyla üretimini/amellerini köreltir. Çünkü insanın kendi içinde ürettiği kargaşa, dış dünyadaki gerçek tehlikelerden çok daha ürkütücüdür.

Öte yandan insan öyle bir varlıktır ki, gözlemlediği yaşantı ile kendisi (hayatı anlamlandırması) arasında hiçbir ilişki kurmayabilir. Anılan özelliklerin, çevresindeki bazı insanlarda bulunduğunu düşünebilir. Böylesi bir inkar, insanın o eylemini/amelini değiştirmeye hazır olmadığını gösterir. Üstelik kişinin bu eyleminin doğru ve değerli olmadığını fark etmesi, onu değiştirebilmesi için yeterli değildir. Çünkü değişme, 'neden' öyle davrandığımızı görebilmekten çok, o davranışı 'nasıl' yaptığımızı zamanında fark edip, aradaki anlamlandırmamızı/yaşantımızı anlamaya çalışarak gerçekleştirilebilir. Bir insanın bunu tek başına başarabilmesi pek de kolay değildir. Çünkü bu, her şeyden önce bir *'niyet'* ve *'kararlılık'* sorunudur. Niyet ve kararlılık ise, hayatın manevi alanına aittir. Bu yüzden insanın hayatını aydınlatacak, bu sorunları aşmış *'örnek / önder kişilere'* ihtiyacı vardır.

Kısacası insana hayatında anlam bulmasında yardım edecek, yol gösterecek bir rehbere ihtiyaç vardır. Bu rehber, insana, varlığının derinliklerinde bulunan gerçekten özlediği şeyleri ona fark ettirmelidir. İnsanın temel arzularını ve iç güdülerini nasıl doyurup tatmin edeceğini, egosunun veya süper egosunun çatışan istekleri arasında nasıl uzlaşma sağlayacağını, topluma ve çevreye nasıl uyum göstereceğini, insan bu rehberde bulabilmelidir. Çünkü insan, uğruna çaba göstermeye değer bir hedef, özgürce seçtiği bir amaç için mücadele etmezse psikolojik bunalıma düşer. İnsan hayatında daima ulaşmış olduğu şeyle, ulaşmayı hedeflediği ve ulaşması gereken arasındaki gerilimi yaşar.

Değerlerimizin Temelinde Ne Var?

İnsanın bir fert olarak veya topluluk içinde hayatını anlamlandırması *'etik- aksiyon meselesi'* ile dünyayı ve dünyada olup bitenleri anlamak ve açıklamak *'bilgi meselesi'*, bütün çağlarda, bütün filozoflarca, biri diğerine bağlı, biri diğerinin içinde ele alınmıştır.

Bu iki meselenin toplumlara mal olmasının somut izleri vardır. Halk arasında yaşayan efsaneler[1], atasözleri[2], ahlaki nasihatler ve

1 Dede Korkut, Manas Destanı vb. ...

2 Atasözlerimize bu çerçevede baktığımızda onların temelinde bizi biz yapan değerlerimizin olduğu görülecektir.

yasalar[3] hayatın türlü görünümlerine cevap veren hayatı anlama, açıklama ve anlamlandırmadır[4] İnsan, böylece fertler ve toplumlararası ilişkilerde fıtratından kaynaklanan sert, kendi çıkarını düşünen, hileci, ihtiraslı, egemenlik kurmak isteyen zihniyeti dengeye, doğruya, hak ve adalete ulaştırma arayışı içinde olmuştur.

Peki bu yaşantıların anlamı nedir?

Bu yaşantılar, diğer yaşantılara (hayat tecrübelerine) göre özellik taşırlar. Dolayısıyla bunları yaşayanlar, hayattan farklı bir lezzet almışlardır. Aynı zamanda bu yaşantılar, karşılığı olan, kuruntu olmayan, tarihselliklerinde süresiz, her bir ilişkideki eşsizliklerinde eşdeğerli, aynı anda yaşanırken birbirleriyle çekişmeyen- çatışmayan yaşantılardır.

Peki bu yaşantıların temelinde ne vardır?

Bu yaşantıların temelinde hem 'özgü kültür'e hem de 'ortak kültür'e dayanan hayatı anlamlandırma ve değerler sistemi vardır. Böylece toplum içindeki fert, hayatını anlamlı/ değerli kılmanın bilgisini edinir. Artık o ayakta durabilir. Çünkü yaslanacağı ve durabileceği zemin üzerinde bulunmanın gücünü sağlamıştır. Bu yaşantısında fıtri kabiliyetlerini harekete geçirdiğinden kişi olarak imkânlarını bilir, kendine amel/ eylem üretme ve geliştirme yolunu açar. Bu hal ona her koşulda *'değerli eylem / salih amel'*de bulunma imkânı verir. Yani kişiye 'insan olma'nın, hayatını nasıl anlamlandırırsa mümkün olacağının yolunu gösterir.

Peki bizim, bizi biz yapan değerlerimizin temelinde ne var?

Bizi biz yapan değerlerimizin temelinde ne olduğunu tarihimizle dinimizin eseri olan *'özgü kültürümüz'*de ve hem dinimiz hem de bulunduğumuz coğrafya ile katıldığımız *'ortak kültürümüz'*de ara-

3 İki örnek: *"İçilmez hiçbir su durulmayınca / İnsan kâmil olamaz yorulmayınca"*. Bir Anadolu türküsünden:
"Herkes sever yavrum okuyanı yazanı / Kimse sevmez yavrum meyhanede gezeni"...

4 Stefan Zweig'ın *Yıldızın Parladığı Anlar* (Çev.B.Arpad, T.İş Bankası Yay., Ankara tarihsiz) isimli eserinde Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul'un Fethi üzerine anlattıklarını bu bağlamda okumanın bize pek anlamlı göründüğünü bilvesile zikretmek isteriz. Ancak, sözü uzatmamak için bu örnekle ne demek istediğimizi açmıyor ve mütalaa edenlerin iz'ânına bırakıyoruz.

mamız gerekir. Biz burada sadece özgü kültürümüz ile ortak kültürümüzde dinimizden kaynaklanan değerlerimizi söz konusu edeceğiz.

Dinimiz İslamiyet ile katıldığımız ortak kültürümüzün temelinde Kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimiz Hz. Muhammed vardır. Buna göre:

- Kur'an-ı Kerim, insanın bütün varlık koşulları ile uyumlu ve o koşullara cevap veren bir ilahi mesajdır. Yani o, - Kur'ani kavramı ile- fıtrata hitap eden, insanın fıtri ihtiyaçlarını en mükemmel şekilde gözönünde bulunduran bir kitaptır. Tanrı, onu, insan *'sistemi'* düzgün kullanabilsin, dünya- hayat- tabiat- evren karşısında takınacağı tavrı bilebilsin ve bunu bütün varlıklarla paylaşabilsin diye indirmiştir. Bu sebeple Kur'an, kendini *'hidayet rehberi'* olarak tanımlamakta, insan modelinin nasıl olacağını göstermekte, insan-hayat- tabiat- evren bütünlüğünün gerçekleştirilmesi için kurallar koymaktadır. Kısaca Kur'an, insanın anlam arayışına cevaptır; insanın hayatını anlamlandıran kitaptır.

- Hz. Muhammed'e gelince; o, insanın sorumluluk/ emanet bilincini diri tutmak, anlam arayışında fıtri dengesini korumak için vahy'in insan modelleri olarak, yarattıklarını en iyi bilen Yüce Allah tarafından gönderilmiş peygamberlerin sonuncusudur.

Hz.Muhammed'i kıyamete kadar değişmez insan rehberi kılan, son peygamber olması kadar, Kur'an ahlakıyla ahlaklanmış, yaşayan bir Kur'an oluşudur. Kısaca o, Kur'an'ın nasıl yaşanacağının/ hayatı anlamlandıracağının ve insan olma imkânlarının yolunun daima nasıl açık tutulacağının somut örneğidir.

Şimdi de buraya kadar ifade edilenleri birkaç misalle somutlaştırmamız yerinde olacak.

Örnek 1: *"Türk Ailesinin Ev İçi Düzeninde Levhalar" :*

".....Öteki gruptaki levhalar ise, mesajlarında akıp giden hayatın insana etkisini, ona verdiklerini, edebileceklerini veya ondan alıp-alabileceklerini değerlendirir. İnsanı sıradanlıktan, duyarsızlıktan, hayalgücü yeteneğini kaybetmekten korur. Çünkü insan hayatı yekdüze akıp gitmez. İyi günler, sıkıntılı günlerle; acılar neş'elerle, ümitler yeislerle içiçedir. Öyle ise, insan darlık zamanlarında karamsarlığa kapılıp hayata ümitsiz bakmamalıdır. Aynı şekilde se-

vinçli günlerinin iyi değerlendirilmesi, bu anın hayatın bir cilvesi ile bölünmesi durumunda herşeyi toz pembe değerlendirirken tam aksi bir ruh haline, herşeyi kapkara görme durumuna düşülmemelidir. İşte Türk evinin duvarlarını süsleyen levhalardan bir kısmı bu ve benzeri konularda derin mesajlar içerir:

"Fakir halin izhâr etme Hâlikın bilmez mi hiç
Âleme ihsan eder de sana etmez mi hiç
Rabbine ağlar isen göz yaşın silmez mi hiç
Tâ ciğerden âh idersen istediğin virmez mi hiç.[5]"

Örnek 2: *"Kur'anî İfadelerin Mekân'da Görsel Kullanımı" :*

Eserlerinde mimari yapı elemanlarını büyük ustalıkla biraraya getirerek vahdet'e ulaştıran ve maddeyi adeta zıddına dönüştüren Mimar Sinan'ın yapıtlarında XVI. Yüzyıl yazı (hat) sanatının en güzel örneklerini buluruz. Sinan'ın camilerinde yazı (hat) sanatı ondan önce ve sonra inşa edilen camilerde görülmeyen bir biçimde hesaplı, akılcı ve mimariyle tam bir uyum halindedir. Bütün yapı unsurlarının merkezi kubbede ifadesini bulduğu Selimiye Camii kubbesinde, büyük hattat Karahisarî'nin Tevhid (Lâ ilahe illallah) ile İhlâs Sûresi hattının bulunması çok anlamlıdır. Burada Kur'anî ifadelerin mimarî yapıya kimliğini veren kubbenin "birliği" simgeleyen anlamı ile bir örtüşme vardır; sanki madde ve biçim olan mimariye Kur'anî ifadeler anlam vererek onu bir başka boyuta taşımıştır."[6]

Örnek 3:

"Eski kentlerimizde insanların biraraya geldiği, sosyal yaşama hayat veren ve aynı zamanda kentsel mekânlara estetik ve kimlik kazandıran, ayrıca yön ve yer belirleyici bir kent mobilyası olan çeş-

5 A.N. Serinsu, *"Türk Ailesinin Ev İçi Düzeninde Levhalar"*, Türk Aile Ansiklopedisi, B. Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, II.600- 605.

6 H. Taşkıran- A.N. Serinsu, *"Kur'anî İfadelerin Mekanda Görsel Kullanımı"*, Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi Yıl:1 Sayı:1 (Kasım 1997), s.16-23.

meler vardı. Galata Kule kapısı civarında yer alan ve musluğun bulunduğu ayna taşı üzerinde:

'Ve caalnâ mine'l-mâ'i kulle şey'in hayy- Ve her hayatı olan şeyi sudan yarattık.' (21/ Enbiya 30)

ayeti yazılı olan Bereketzâde Çeşmesi'nden akan suların şırıltısı bu ayeti kendi diliyle söyler dururdu..."[7]

Örnekleri arttırmak mümkün. Mesela bayramlar, düğün, doğum, ölüm, komşuluk vb. üzerine hayatın içinden, bilinen ama bilginin dönüşümü çerçevesinde algılanmadığından sıradanlaşmış, alışkanlık yapmış pek çok örnek sırlanabilir.

Değerlerimizi Kalkınmanın Kültürel İmkanı Olarak Yeniden Hayata Katmak İçin Ne Yapmalıyız?

Bu sorunun pek kolay verilebilecek bir cevabı olmadığı açık. Ancak bu çetin soruya verilecek cevaplara zemin oluşturacak bir başlangıç noktası da olmalı. Bu da şudur:

- İslam'a layık bir *'İslam ile varoluş'*un yaşam felsefesini geliştirme.

- Bu yaşam felsefesini çağdaş kültürümüze katarak kalkınmanın bir imkânı olarak kullanabilmek için *değerlerimizi yeniden inşa etme.*

- Bunu yapabilmek için değerlerimizi yeniden değerlendirme.

- Değerlerimizi yeniden değerlendirmek ve inşa edebilmek için de bilginin dönüşümünü mümkün kılarak soyut olandan somut olanı üretme: *yeni/güncel değerler çıkarma.*

İnsan potansiyelimizin verimliliğini en yüksek noktaya çıkarmak ve bunu kalkınmanın bir imkânı olarak kullanmak istiyorsak, ilk önce bizi bu günlere getiren değerlerimizin temelindeki Kur'an ve Hz. Peygamber'e bu çerçevede bakmamız gerekir. Aksi takdirde insanımız *alışılmış değerler*in hayata yön vermesine terk edilmiş olacak ve sürüklendiği yozlaşma daha da derinleşecektir.

Bizi biz yapan değerlerimizin zeminini oluşturan Kur'an ve Ha-

---

7 A.g.m.

dis'e bu yaklaşımla baktığımızda, Kutsal Kitabımız ve model edindiğimiz insan Hz.Muhammed ile ilişkimizi bir temele oturtmamız gerekmektedir. Bu temelden hareketle kendimize- hayata- tabiata - evrene bakabilmeli, yaşamın bize sorduğu sorulara cevap verebilmeli ve bu yolla hayatın sunduğu anlamları gerçekleştiren bir varlık olduğumuzun bilincine erebilmeliyiz. Bu ise *'bilgiyi dönüştürebilmemizle'*, yani Kur'an'ı ve Hadis'i *yeni / güncel değerler* olarak hayatımıza katabilmemizle mümkündür.

Şimdi yukarıda ifade edilenleri birkaç misalle somutlaştırmak istiyoruz.

Örnek 1: *"Kendimize Ayıp Olmasın" :*

"..... Bu büyük ve örnek Yunus, demek istiyor ki, manasını öğrenmeyi ihmal etmeyerek, her hal-ü şâniyle örnek Peygamber'imizin cemiyet ahlâkını düzgün tutmak için kurduğu en makul kaideleri tatbik ile yetinen ve kötü taraf tutan uydurma cereyanlara kapılabilecek olanları kurtarmak lazım. Bu cihetle muhakkak din esaslarından kendisine tatbik ettiklerini temiz saf halk diliyle tekrarlıyor. Bizler ne yapıyoruz? Bunları okuyup geçiyoruz...

Koca Yunus bizi birkaç gün ve saat oyalamak için mi memur oldu?...

Onun ortaya koydukları nelerdir? Bunlar o kadar çoktur ki, hepsi bir araya getirilse, saf ve örnek sade dilimizle Kur'an ve hadis esasından ayrılmamış olarak bunlardan adapte tahakkukuına çalışacağımız bir zihniyetle hayatta muvaffak olmak ve ilerlemek için muhtaç olduğumuz bir tüzüğümüz mahiyetinde sözlerini bâş üzerinde taşıyacak ve onlara uyacağız.

Şimdi onun en eski ve doğru Divan nüshalarından topladığımız maddelerinden kendi meslek ve meşrebimize göre tüzüklerimizi hazırlayalım. Bunları okumakla ve yalnız lezzet almakla iktifa etmeyelim. Eğer bunları kendimize icraatiyle mâledemezsek yaşayamayız...:

- Ne varlığa sevin ne yokluğa yerin.

- Kimde bir zerre aşk varsa, Tanrının varlığı andadır.

- Onun bunun gönlünü kıranın ibadeti makbul olmaz.

- Sevelim ki sevilelim. Zira dünya kimseye kalmaz.

- Dünya dış, ahiret içtir. Biz onu kabul ederiz.

- Derdini fâzıllara aç.

- Paran varsa bin defa Hacca git. Hepsinden iyisi bir gönüle girmektir.

- Tanrıyı anlayıp O'nu cidden bilerek sevenler nazarında cümle âlem kardeştir.

- Bilgi edinmekten maksat kendisini bilmektir.

- Kendi varlığını öğrenmeyen hayvandan farksızdır.

- Allah'a 'Senin benzerin yok!' dein mi, ondan vazgeçme.

- Manasını kendine tatbik etmezsen, öğrenmek de nafile!...

- Kendimizi bilmek ciddi konuları okumakla olur.

- Okumanın manası ibret almaktır. İbret almazsan karşındakinin gönlü yıkılırsa ona çare yok.

- Doğru yol, gönülden görülendir."[8]

Örnek 2:

"Bu babamsız geçirdiğim ilk Kurban Bayramı... Bizim milletin, bayramlarda kabir ziyareti geleneğini bilirdim ama bu geleneğin ilk kez ben de bir parçası oldum ve Bayramın kuşaklar boyu milyonlarca insanımız için önemini ve değerini yüreğimin en derinlerinde ben de hissettim.

İnsanlar, inançlarıyla, töreleriyle, gelenekleriyle yaşıyorlar. Kimisi bayramları tatil azgınlığına dönüştürüyor. Kimisi, Arefe günlerinde aile bütünlüğünü, servi ağaçlarının dibinde, elleri göğe açılarak ayakta tutuyor..."[9]

Peki değerlerimizi kalkınmanın kültürel imkânı olarak hayata katmak, kimin öncelikli sorunu olmalıdır?

Elbette ulemanın/ bilim insanlarının.

---

8 A. Süheyl Ünver, "Kendimize Ayıp Olmasın", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 5 (Mayıs 1972), s.9-10.

9 Cengiz Çandar, 30 Mart 1999 tarihli Sabah Gazetesi'ndeki köşe yazısından.

Burada *ulema/ bilim insanları* sözcüğü ile ülke aydınlarının özel bir kesimi olarak *akademisyenler, bürokratlar,din kültürü ve ahlâk bilgisi/ İHL meslek dersleri öğretmenleri, müftüler/ din görevlileri*'ni kastediyoruz.

Neden mi?

Çünkü akademisyenlerin ürettiği ve yarattığı bilgiyi toplumun hizmetine sunan bürokratlardır. Öğretmenler ve din adamları ise uygulamayı gerçekleştiren kimselerdir. Dolayısıyla değerlerimizi kalkınmanın kültürel imkânı olarak hayata katma stratejisini yeniden yaratacak, uygulamaları en verimli hale getirecek ve en yeni teknolojileri akıllıca uygulayacak olanlar onlardır.

Peki bunun yöntemi nedir?

Bu hususta bizim teklifimiz ve denenmesini önerdiğimiz yöntem TKY (Toplam Kalite Yönetimi)'dir.

Burada TKY'ne nasıl yaklaştığımıza değinmek istemiyoruz. Ancak şu kadarını ifade etmeliyiz ki TKY'yi ne yeni bir ideoloji, ne sihirli bir yönetim tarzı ve ne de her derde deva bir reçete olarak ele almıyoruz. Sadece TKY'yi önemsiyor ve 'Kendi özgü kültürümüze nasıl mal edebiliriz?' sorusuna cevap arayan bir tavrı benimsiyoruz. Bu tavrın gereği olarak, özgü kültürümüze ait Ahilik Teşkilatı'nı TKY çerçevesinde bilginin dönüşümünü mümkün kılan, değerleri yeniden inşa etmeye ve yeni/ güncel değerler çıkarmaya imkân yaratan bir yaklaşımla aktüel kılabilir miyiz, diyoruz.

Bu yaklaşımımızın gereği, Kur'an ve Hadis'in içerdiği bilginin dönüşümünü, onlardan yeni/ güncel değerlerin çıkarılmasını ve bu üretimin öncelikle eğitim alanında uygulanmasını hedefleyen bir çerçevede TKY'ni özgü kültürümüze uyarlama yolunda çalışmalarımızı sürdürmekteyiz[10]. Ancak bunun gerçekleştirilmesinde bireysel olanın çok ötesinde bir işbirliğinin, disiplinlerarası ortak çalışmalar

10 Bu yaklaşımın somut bir örneği için bkz.: *"Kur'an'ı Gençlerimize Nasıl Anlatalım?"*, UÜİF ve İSAV tarafından 17- 18 Mayıs 1998 ve 11- 13 Aralık 1998 tarihleri arasında Bursa'da düzenlenen "Gençlik Dönemi ve Eğitimi Sempozyumu"na sunduğumuz tebliğ.

yapılmasının lüzumunu özellikle belirtmeliyiz[11]. Eğer bunu başarabilirsek, yeni bir asra girerken yepyeni bir gelecek yaratabilecek donanıma sahip olduğumuzu ve bu donanımı kültürel kalkınmamızın motivasyonunda temel kılabileceğimizi yeni bir yaklaşımla paylaşıma sunmuş oluruz.

KAYNAKÇA

Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tarihsiz.

Süleyman Bolay, *"Eğitim, Din ve Değer"*, Yayımlanmamış Tebliğ.

Par Hervé Carrier, *"Bir Ülkenin Kıymet Hükümleri ve Dinî Müesseseleri Nasıl İncelenir?"*, (Çev. Münir Koştaş), AÜİF Dergisi Cilt: XXIX Ankara, 1987, s.335-346.

Ernst Casirer, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, (Çev. N. Arat), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.

Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay., Ankara, 1966.

Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991; *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, Sistem yay., İstanbul, 1995, 8.baskı.

Yılmaz Eker, *"Osmanlı Çeşmeleri"*, *İlgi Dergisi* Sayı:96 (Bahar 1999), s.3-7.

İsmail Fennî ERTUĞRUL, *Lügatçe-i Felsefe*, İstanbul Dârüfünûnu Edebiyat Fak. Neşriyatı, İstanbul, 1927.

Viktor Frakl, *İnsanın Anlam Arayışı*, (Çev. S. Budak), Edesos Yay., Ankara, 1991;

---

11 Burada 'daha çok kâr!' isteyen bir şirketin,Fransız petrol şirketi ELF'in kısa hikayesini vermek, ne demek istediğimizin anlaşılması bakımından yaralı olacaktır.

" 1966 yılında çeşitli akaryakıt dağıtım şirketlerinin hisselerini alan Union Générale de Disribution, bu küçük birimleri tek bir isim altında toplamaya karar verdi..... Yapılması gerken ilk iş bir isim ve amblem/ logo bulmaktı. Kısa, çarpıcı, her dilde kolay söylenecek ve kanunen bütün ülkelerde kabul edilebilir bir isim aranıyordu. Bu ideal ismi bulmak için bilimadamları bilgisayarda üç, dört, veya beş harften oluşan tam 8.253.000 kelime taradı. Söylenmesi güç veya anlamı uygun olmayanlar elendikten sonra kalan son 100 kelime anlambilimciler ve fonetik uzmanları tarafından incelendi. Dilbilimciler, bu kelimelerin çeşitli dillerdeki etkisine bakarken, psikologlar da söz konusu kelimelerin çağrışımlarına ve insanları motive etme kapasitelerine dair çalışmalar yaptılar. ELF tüm testleri geçti! Yorucu araştırmalar sonunda ELF sözcüğü bulundu....." (elfabe Dergisi No:2 Nisan 1999'dan kısaltarak.)

Duyulmayan Anlam Çığlığı- Psikoterapi ve Hümanizm, (Çev.S.Budak), Öteki Yay., Ankara, 1996, 2.baskı.

Engin Geçtan,*İnsan Olmak*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, 13. baskı; *Varoluş ve Psikiyatri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, 3.baskı.

Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yay., İstanbul, 1998, 2. baskı.

Orhan Hançerlioğlu, *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.

Attilâ İlhan, "Attilâ İlhan'la Söyleşi", *Düşünen Siyaset Dergisi*, Sayı:1 (Şubat 1999), s. 69-92.

Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Kültürel Psikoloji –Kültür Bağlamında İnsan ve Aile-*, YKY, İstanbul, 1998.

Sadık Kılıç, *Fıtratın Dirilişi*, Nehir Yay., İstanbul, 1991.

Recep Kılıç, *Ahlâkın Dinî Temeli*, TDV Yay., Ankara, 1992.

İonna Kuçuradi, *Etik*, Ankara, 1988; *İnsan ve Değerleri*, TFK Yay., Ankara, 1998; *Nietzsche ve İnsan*, TFK Yay., Ankara, 1997.

Rollo May, *Kendini Arayan İnsan*, (Çev.A.Karpat), Kuraldışı Yay., İstanbul, 1997.

Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, Selçuk Yay., Ankara, 1982; "İnsanda Öz ve Varoluş", *Felsefe Dünyası*, Sayı:1 (Temmuz 1991) Ankara; "*Kültür*", Felsefe Dünyası Sayı: 2 (Aralık 1992); "Niçin Din Öğretimi", *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri Açış Tebliği*, 8- 10 Nisan 1988, DİB Yay., Ankara 1991; "Aşkın (Trancendant)Değer Bunalımı", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, MEB Yay., İstanbul 1995, s.183-187; "Öğretim ve Eğitime Bir Bakış", a.g.e., s.193-196; "*Millî Zihniyet ve Millî Birlik*", a.g.e., s.201-217.

Max Scheler, İnsanın Kosmostaki Yeri, (T.Mengüşoğlu), Yaprak Yay., İstanbul, tarihsiz.

Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an Nedir?*, Şule Yay., İstanbul, 1996.

Hüseyin Taşkıran-Ahmet Nedim Serinsu, "Kur'anî İfadelerin Mekânda Görsel Kullanımı", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* Yıl:1 Sayı:1 (Kasım 1997).

Hasan Âli Yücel, *Felsefe Dersleri*, Maarif Basımevi, İstanbul 1954.

Ayhan Bıçak

Hanifi Özcan

Necati Arıkan

BAŞKAN (Bahaeddin YEDİYILDIZ) – Efendim, Kutlu Doğum Haftası münasebetiyle Türkiye Diyanet Vakfı'nın düzenlemiş olduğu "Üçüncü 1000'e Girerken Türkiye Sempozyumu"nun Dördüncü Oturumunun müzakereler kısmına geçeceğiz.

Üç değerli müzakereci var: Sayın Doç. Dr. Ayhan Bıçak, İstanbul Üniversitesinden; Prof. Dr. Hanifi Özcan, Dokuz Eylül Üniversitesinden ve üçüncü müzakerecimiz Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Rahmi Koç Beyefendi katılacaklardı; ancak, kendileri Amerika'ya gittiği için Koç Holding Planlama Grubu Başkanı Sayın Necati Arıkan Beyefendi müzakereye katılacaklar.

Ben, sırasıyla kendilerini kürsüye davet edeceğim.

Şimdi, Doç Dr. Sayın Ahmet Bıçak'ı kürsüye davet ediyorum; buyurun.

AYHAN BIÇAK – Merhaba.

Kalkınma ve kültür arasındaki ilişkiye bakıldığında özellikle kültür alanı oldukça karma karışık bir tablo çıkarır; ama, kalkınmayı, ekonomik çerçevede de değerlendirdiğimizde, kültürle karşılaştırmamızda biraz daha kolaylık gösterir kanaatindeyim; ama, kalkınmayı sadece ekonomik anlamda değil de, biraz daha geniş anlamda kullandığımız takdirde şöyle bir tabloyla karşı karşıya kalıyoruz:

Toplumu, kendi sorunlarını çözmüş ve gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlar için yöntemlerini belirlemiş, başka toplumlara örnek teşkil edebilecek bir yapıya ulaştığında, biz, o topluma kalkınmış diyebiliriz, aksi takdirde, birtakım çarpıklıkları muhakkak vardır.

Bu çerçevede konuya girerken, beni, bu noktada daha da çok ilgilendiren, geleceğe yönelik bir problem hakkında bir sempozyumun düzenlenmiş olmasıdır. Yani, "3. Bin" zaman boyutu açısından geleceğe denk gelmektedir, biz, bir anlamda da gelecek hakkında konuşmamız gerekiyor gibi gözüküyor bana.

İki gündür dinlediklerimden oldukça faydalandığım konular oldu; ancak, geleceğe yönelik projeksiyonlarda ya da gelecek hakkında ne düşündüğümüzü pek söyleyemedik gibi gözüküyor. Ben, daha çok, zaman kavramı çerçevesinde insan davranışları hangi temele dayanır, onun altını çizmeye çalışacağım.

İnsanı tanımlamaya aldığımızda üç boyutlu olarak görmekteyiz;

geçmiş, şimdi ve gelecek; ama, görülen o ki, insan, büyük ölçüde şimdi içinde faaliyet gösteriyor ve geçmişi ve geleceği şimdi açısından büyük ölçüde değerlendiriyor. Şimdinin ağırlığı oldukça önemli bu açıdan; çünkü, ayrıntılarda boğulma, yani, karamsar bir tabloyla karşılaştığımızda onun altında ezilme ya da küçücük bir olayla sevindiğimizde onu bütün evrenin aynı sevinci yaşıyormuş gibi algılamamızda hatalarımız sonsuz derecede çoktur; ama, bu, insan olmamızdan kaynaklanıyor.

Fakat, gerçekçi bir tabloya oturmak zorundayız. Yani, şimdiyi temel değer olarak aldığımızda karşımıza birçok problem çıkmaktadır; bir bakıma körleşme yaşarız. Körleşme, şu andaki problemlerin altında eğilme, problemin geçmişi ve geleceği üzerinde hiç düşünmemeyi birlikte getiriyor. Yani, üniversitenin öz yapısının, amaçlarının ne olduğundan çok, kılık kıyafet yasasıyla uğraşması gibi, bu bir körleşmedir. Yani, bin yıl sonra ya da yüzyıl sonra Türk üniversitesinin dünyaya vereceği şey nedir, önce kendisine, ondan sonra da dünyaya vereceği şey nedir, bunu düşünmemiz gerekli.

Diğer yanda, şimdide kaldığımız bir problem de teknik terimiyle paradigma sorunudur. Sorun, ekonomide, siyasette, tarihte olaylara bakış açımızı ya da yönlendirmemizi ya da yorumlamamızı açıklayan modeller var; ama, bunlar şimdiye ait modeller ve bunlar, sanki, ebediymiş gibi algılanıyor. Zamanın üç boyutuna göre düşünmüyoruz. Sanki, zamanın üç boyutu yoktur, sadece şimdide biz bunları alıyoruz, haşa, kendimizi Tanrı gibi algılayıp, zamanın diğer iki boyutunu görmezlikten geliyoruz. Çünkü, günümüzde hâkim olan paradigmalar tarihî bir süreçten gelmektedir, ayrıca, gelecekte de büyük bir ihtimalle yok olacaklardır, yerine, yeni paradigmalar gelecektir. Bu açıdan baktığımızda günümüz paradigmalarını totemleştirmek, Tanrılaştırmak ya da onlara tapınmak tarzına dönüştürmek yanlışlığının zaman anlayışına indirgenebileceği kanaatindeyim.

Şimdi, zamanı gelecek boyutu açısında değerlendirirsek ve bu 3. binde Türkiye'nin geleceğini düşündüğümüzde nelerle karşılaşıyoruz. Burada iki tablo var, yine, birisi karamsar, ikincisi biraz daha iyimser gibi gözüküyor. Karamsar tabloya baktığımda, bugünkü dünya çerçevesinde, biraz önce ekonomist arkadaşım rakamlarla

ortaya koydu, 40'larda, 20'lerde dolaşıyoruz. Bir insan olarak, birey olarak hep duygusal, psikolojik, rasyonel olarak hep tepede yer alma isteğini yaşar mıyız, yaşamaz mıyız; yaşarız. Peki, toplum olarak tepede olmak istemeyiz mi? O zaman, 40'ıncı sırada, 20'nci sırada olmanın beğenilecek bir yanı var mı, bir numarada niye değiliz? Bu soruyu sormak gerekiyor. Bir numarada olmadığımız sürece, Türkiye'yi olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirmekten kurtulamayız; çünkü, amaç varsa, bu amaç, bir numarada olmaktır.

Yine Türkiye'nin bugününe baktığımızda, askerî yapısı, siyasî yapısı, ekonomik yapısı, kültürel yapısı, kültürel yapısını çok özel bir anlamda kullanıyorum, eğitim yapısı, üniversitesi, sanayisi, bütün bunlarda dünyadaki yeri nedir ve kendi problemlerini çözebilecek gücü sahip midir; işte Balkanlar, işte Ortadoğu, işte Kafkasya, işte Orta Asya ya da biraz önceki rakamlarıyla yıllardır altında ezildiğimiz enflasyon. Peki, bunlardan iyi bir tablo çıkar mı? İşte, çıkmadığını da görüyoruz, gerçekçi bir tabana baktığımızda. Peki, bunların altında ezilecek miyiz? İşte, burada, gelecek boyutunu olumlu bir tarzda yorumlamayı denememiz gerekli, bu sorunlar bir günde olmadı ki. Bir hükümet döneminde, bir cumhuriyet döneminde, bir Osmanlı döneminde değil ki, bunların bin yıllık tarihi var en az. Belki, bunları biz bin yıl sonrası çözebileceğimizi düşünmemiz gerekli ve bin yıl sonrası için belki projeler üretebilmeliyiz. Tabiî, bin yıl sonrası oldukça uçuk gibi gözüküyor, bin yılı bir kenara bırakalım, yüz yıl sonrası için ne diyebiliriz, yüz yıl sonrası Türkiye'nin tablosu ne olacak? Bunu ne kadar düşünüyoruz ve bu anlamda zamanın gelecek boyutunu nasıl değerlendiriyoruz. Görülen o ki, eğer, bizim, yüz yıllık projelerimiz yoksa, bilim adamları da dahil, kendimi de içine koyuyorum, körleşmiş bir yapı, bir zihniyet içindeyiz. Bunu aşamamışsak, yüz yıl sonrası için Türkiye'nin kendisi için ne yapabileceğini ve dünya için ne yapabileceğini belirleyemiyorsak, çok önemli olan bir nokta bu, çok da kendimizi önemli görmesek de olur; yani, an içinde yaşayıp, anın birtakım körlüklerini, başkalarının oluşturduğu paradigmaları savunarak kendi bireysel huzurumuz açısından, buna da huzur denilir mi bilmiyorum, işte, günümüzü gün edip, 40-50 yıllık ömürlerimizi tamamlayalım. İşte, bu noktada geleceğin bize getirdiği çok önemli iki kavram var. Birisi

amaç, az önce arkadaşlarımız burada işaret etti. Amaç koymadığımız sürece gelecek ve şimdi açısından şimdiyi anlamlandırmak oldukça güçtür. Anlam amaçta yatar. Amacımız varsa geçmişi ve geleceği anlamlandırabiliriz ancak. Peki, birey olarak amacımız ne, toplum olarak amaçlarımız ne, bunları ne kadar konuşabiliriz. İşte, zamanın bir başka boyutu olarak karşımıza çıkan umut kavramıyla karşı karşıya kalıyoruz, yani, biz, gelecekten umutlu olmak durumundayız; çünkü, gelecek kavramı felsefî açıdan temellendirilmeye kalkışıldığında, belirsiz olduğundan dolayı korkutucu, ürkütücü bir yanı vardır, ne yapıp, ne edeceğimizi bilemiyoruz. Bu, zamanın gelecek boyutunun karamsar yanının kaynağıdır.

Gelecek kavramının bir de umut yanı vardır, bu da, iyimserliğin kaynağıdır. Bir şeyler umut edebilmeliyim; ama, sadece, bu, hayalî bir çerçevede kalmamalı, gerçekleştirmek için çaba harcamayı gerektirir. İşte, umutlarımızı, umutlarımız çerçevesinde de amaçlarımızı koyduğumuz ölçüde ve amaçlarımızı temellendirdiğimiz ölçüde Türkiye'nin 3. binde bir numarada olmaması için bir neden kalmaz; bunu, iyi bir şekilde düşünmemiz gerekli.

İşte, bu noktada ne umut edebiliriz çok önemli; yani, biz dünyaya ne verebiliriz. İşte, ekonomik performansımız ortada, Afrika'daki açları doyurabilir miyiz ve gelecekte, insanların açlıktan ölmesine engel olabilir miyiz, bu, bizim, devlet olarak önümüze almamız gerekli olan amaçlardan biri. Niçin devlet olarak önümüze almamız gerekli amaçlardan biri; çünkü, biz, dünya devleti geleneğinden gelen bir toplumuz ve dünya devleti olmanın şartı, en azından bizim tarihimizde yatan şartı, başkalarına hizmet etmektir, sömürmek değildir, gerekirse sömürülmektir; ama, muhtaç olan, çökmüş, zayıf olanları sömürmeyeceksin. İşte, çözmemiz gerekli olan sorun bu yola girmek, yani, hem kendi sorunlarımızı çözüp belli bir seviyeye ulaşmak, başka bir insanlara veya toplumlara model teşkil ettirmek, birinci dereceden görev bu.

İkincisi ise, dünyada büyük sorunları çözebilecek mekanizmaları geliştirmektir. Bunlar, umutlarımız ya da amaçlarımızdır. Eğer, bir çaba harcamazsak umutlar olarak sönüp gidecektir, çaba harcarsak, gerçekleşecektir. İşte, o zaman, kültürel anlamda da ve her anlamda da kalkınmış oluruz ve Türkiye'de, Türk toplumu olarak

da dünyaya model olur, hem kendi sorunlarını çözmüş olur hem de dünyanın sorunlarının çözümünde ön ayak olur.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Efendim, Ayhan Bıçak Beye ben de teşekkür ediyorum.

Şimdi, söz sırası, Prof. Dr. Sayın Hanifi Özcan Beyefendide.

Buyurun.

HANİFİ ÖZCAN – Önce, sayın dinleyenleri saygıyla selamlıyorum daha sonra, böyle bir sempozyumu tertip etmelerinden dolayı Vakıf mensuplarına, yetkililerine sonsuz teşekkür ediyorum.

Vaktimizi, Başkanı kızdırmadan uygun bir ortam içerisinde kısa zamanda çok şey söyleyerek bitirebilmek; yani, vakti uygun harcayabilmek için mümkün olduğu ölçüde aldığım notları kısaca okuyup konuşmaya geçeceğim; okuyamayacağım kısa notlarım çıkacak olursa, hoş karşılamanızı diliyorum.

Önce, oturumumuzun başlığını gündeme getireyim: "Kalkınmanın Kültürel İmkânları çerçevesinde Tarihî Tecrübe" Birincisi bu, benim üzerinde durmak istediğim nokta.

İkincisi, diğer arkadaşımızın tebliği, yine, aynı çerçeve içerisinde "Bizi Biz Yapan Değerlerimiz" başlığını taşıyor.

Öncelikle tarihî tecrübe üzerinde durmak gerekecek. Ancak, hemen şunu belirtmekte fayda var, biz, burada, tebliğ sahibi bir konuşmacı olarak değil, sunulan tebliğlerde ortaya konulan görüşleri tartışmak, onlarla ilgili, mümkünse, farklı ve açıklayıcı başka bilgiler sunmak için bulunuyoruz. Bu nedenle, farklı bir perspektiften girerek, konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaya çalışacağız.

Başlığımız "Kalkınmanın Kültürel İmkânları Çerçevesinde Tarihî Tecrübe" üzerinde durulmayı gerektiriyor; bu nedenle, kültür kavramı üzerinde biraz daha fazla durulması gerekir.

Kültür kavramını, ilk defa filozoflar 1793 yılında kullanmışlar. Bu açıklamalara göre, kültür, insanın sosyal hayatı boyunca meydana getirdiği yapay ortamın fikrî yanıdır. Yani, *kültür,* insanın ürünüdür. İnsan, bizzat kendisi tarafından meydana getirilen bir çevrede yaşar ve bu çevrenin insanın zihninde bıraktığı izlere kül-

tür denilmektedir. Bu, belirli bir kişinin zihninde olursa bireysel kültür; bir sosyal grubu oluşturan kişilerin zihninde olursa *toplumsal kültür* adını alır. Kültür, fikrî ögelerin bütünü olmasından dolayı, kültürle düşünce birbirine çok yakındır ve genelde birbirine karıştırılır. Düşünce kültürden farklıdır; düşünme fiili vuku bulurken kültürden faydalanır, yani, fikirlerin oluşumunda kültürün rolü vardır. Kültürlerin sunduğu unsurlardan hareketle yeni fikirler oluşturulabilir. Kısacası, kültür, bir bakıma, düşünme denilen etkin sürecin malzemesini sağlamada yardımcı olmaktadır.

Kültür, bir başka açıdan, *kazanılmış kültür* ve *yaşayan kültür* diye de ayrılmaktadır. Kazanılmış kültür, bir sosyal grubun ortak hafızasının temsil ettiği kültürdür. Meselâ, müzeler, kitaplar ve benzeri kültür varlıklarımız bunlardandır. Bunlar, belirli bir çağın durağan tanıklarıdır. Yaşayan kültür ise, sürekli gelişme halinde olan, dolayısıyla, belirsiz, kesinleşmemiş bir oluşumu temsil eder. Yaşayan kültür henüz tam belirginleşmediğine göre, kalkınmanın kültürel imkânlarını hangi açıdan tartışacağımız tam belirtilmemiştir. Kazanılmış kültüre göre düşüneceksek, onun tartışılması ayrı bir şeydir. Yeterli kültürel imkânlara sahip olup olmadığımız, vesaire üzerinde durulması gerekir ki, kalkınma hakkında bir şeyler söyleyebilelim. Yaşayan kültürden söz edeceksek, yani, tartışmaya o açıdan bakacaksak, içinden çıkılmaz veya çıkılamaz görülen bir durumla karşı karşıya kalırız; çünkü, kazanılmış kültür ile yaşayan kültürün imkânları artık değişmiştir; her şeyden önce, kültürün toplumsal dinamiği değişmiştir; kitle iletişim araçları, vesaire hayli farklıdır. Kısacası, insan, içinde yaşadığı canlı kültürü hayatında hisseder ve ona göre hayatını tayin eder. Meselâ, *televizyon,* kolay ulaşılabilirliği nedeniyle sinemayı; algı kolaylığı nedeniyle kitabı; çabukluğu nedeniyle günlük basını geriletmektedir; dil bir kültür ürünü, bir kültürel mesaj olduğu için ona etki etmektedir; düşünce dilin ürünü olduğu için etkisi ona da yansımaktadır. Tebliğlerde, kalkınmanın kültürel imkânlarına bu açılardan bakılmadığı kanaatindeyim.

Ayrıca, artık, günümüzde, kültür, bir şeyi bilmekten çok, kimlerin neyi bilmesi gerektiğini bilmekten ibaret görülmeye meyledilmektedir; çünkü, kültürel birikim, insanları kendi öz ürünleriyle boğma tehlikesini beraberinde getirdiği için, artık, kültürün, top-

lumları dünyadan soyutlayıp, soyutlamayacağı tartışılmaktadır. İçinde yaşadığımız çağ, kültürel değerlerin yücelmesi çağıdır. Ancak, günümüzde, bu değerler, toplumların dünyayı anlamasına engel olup olmayacağı tartışmasının gölgesi altındadır.

Üzerinde durulması gereken noktalardan biri de, tarihin bir bilim olup olamayacağı meselesidir. Bilim filozofları, genelde, tarihin bir bilim olamayacağını söylerler. Onlara göre, "doğa bilim örneği-"ne göre bir "tarih bilimi" düşünülemez. Yani, objektif anlamda bir tarih biliminden söz edilemez; çünkü, doğal olgular ve tarihsel olaylar birbirinden farklıdır. Tarih, rastlantısal ve düzensizdir. Bu nedenle o bilime uymaz. Ayrıca, tarihî bilgi şüphelidir; seçilmiş olayların bilgisidir; tarihçinin özel ilgisi kadar bilgi ve malzemenin eksikliği de bu noktada etkili bir faktör olarak görülmektedir. Bu ve benzeri çeşitli nedenleri göz önünde bulunduran bilimciler, tarihe doğruluk kazandıracak hiçbir genel kavramın olmadığını söylemektedirler. İşte, bu yüzden, tarihçilik, pratik ve ahlâkî açıdan değeri sorgulanabilecek olan bir yorumlama işi ve bir yorum sanatı olarak görülmektedir. Bu ise, hermenutik tarih anlayışıdır.

Bu anlayışı haklı kılan faktörlerin başında, tarihî konularda zihnin, doğal alanlarda olduğu gibi, zorunlu doğal nedensellikle değil, amaç-fiil ilişkisine dayalı bir tarihsel nedensellikle çalışmasıdır. Bu yüzden, tarihî alanda zorunlu bir belirleme ilişkisi yoktur. Yani, tarihî nedensellik, ihtimalli bir nedenselliktir; o, metot yönünden de ihtimallidir; çünkü, *geçmiş* hakkında elimizde yeterli malzeme olmadığı gibi, geçmişteki bir yaşantının ruhsal boyutunu anlamamız da mümkün değildir; bu nedenle, geçmişi ancak yorumlayabiliriz.

Ancak, bunda da çeşitli problemler vardır. Meselâ, yorumlama, her şeyden önce anlamaya dayanmaktadır. Anlama ise, bir şeyi, başkalarıyla ilişkileri içinde kavrama demektir. Bu ilişkiler ne kadar iyi bilinirse, anlama da o kadar başarılı olur. Bu da, yine, tarihî malzemenin yeterli olup olmadığını gündeme getirmektedir. Ayrıca, her dönem miras aldığı özelliklere yeni renkler kattığı gibi, önce hiç bulunmayan yeni özellikler de ekleyebilmektedir. Kısacası, bizler, tarihi *bugün*den hareket ederek anlamaktayız. Fakat, geçmişe bakışımız, kendi ruhsal donanımıza göre olmaktadır. Her dönem geçmişe kendine göre eğilmekte ve geçmişi kendine

göre yeniden kurarak yorumlamaktadır. O halde, yorum bize aittir. Bir başka deyişle, insan her yerde kendini ortaya koyar ve kendi dikte ettiği şeyi orada anlamak ister. Bu bakımdan, anlamak ve yorumlamak, kişiden kişiye değişmektedir.

Peki, tarihin belli bir anında yaşayan bizler, nasıl olup da tarihin bütünü hakkında söz söyleme yetkisini kendimizde bulabiliyoruz? Günümüze ait bir bakış açısıyla geçmişi nasıl yorumlayabiliyoruz? Her yorum kişinin kendi motivasyonunu, kendi kişiliğini yansıttığına göre, bu, kişinin tarihi kullanarak kendisini ortaya koyması anlamına gelmiyor mu? Kendi yorumumuzu öne çıkararak başkalarına etki etmek, acaba, ne derece saygıdeğer bir davranış olur? Ayrıca, tarihî bilgi objektif olmadığına göre, yapılan yorumların isabetsizliği daha işin başındayken kabullenilmiş olunmuyor mu? İşte, bunlar gibi birçok problem, filozofları, tarihi bir edebî tür olarak görmeye yöneltmiştir. Böylece, âdeta tarihi şiirleştirme yolu açılmış ve *"tarih yazıcılığı"* önemli hale gelmiştir. Burada, tarih yazıcılığı hakkında ayrıntılı bilgi vermeye gerek görmüyorum.

Bütün bu açıklamalar, konunun basitçe görülüp geçilemeyecek derecede önemli olduğunu vurgulamak içindir. Unutmamalıyız ki, milletlerin hayatında tarih önemlidir. Tarihe gereken önemi vermezsek, ön yargılarımızın nereden kaynaklandığını bilmemiz mümkün olmayacaktır. Bu noktada tarihin rolü çift yönlüdür. Tarih, hem ön yargıların kaynağını göstermekte, hem de kendisi birtakım önyargıların oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, filozoflara göre tarihe saygı duymak ayrı bir şey, *tarihselcilik* yapmak ayrı bir şeydir. Tarihi, akla uygun bir gelişim olarak görüp, her şeyi tarihsel oluşuma bağlayan anlayışa tarihselcilik denilmektedir. Yani, sınırsız ve eleştirisiz bir tarih taklidi içinde bulunmak, faydalı sonuçlar vermeyebilir. 19'uncu Yüzyıl *tarih yüzyılı;* içinde yaşadığımız dönem ise artık *tarihsel eleştiri* dönemi olarak adlandırılmaktadır.

Yine, bu bağlamda denilmektedir ki, eleştirel bir yöntemle ve bugünün imkânlarıyla geçmiş üzerindeki perdeyi kaldırmak, ön yargılarımızın sebebini anlamak içindir, yoksa ,geçmişten hareket ederek bugünü anlamak için değil.

Eğer, tarih bu şekilde görülüp değerlendirilmezse, tarihin bizi

şartlandıracağından, geleceğimizi yönlendireceğinden ve âdeta kaderimizi bağlayacağından korkulmaktadır. Bir bakıma, bu, şu demektir: Eğer, körü körüne bir tarihselcilik yapılacak olursa, tarih, fayda yerine zarar da verebilir; çünkü, tarih, insanın etkinliğini azaltıp, onu, uyuşukluğa sevk edebilmektedir. Bu durumda, tarih, bir bilgi lüksü haline gelip, günümüzde yapılması gerekenleri engelleyebilir ve bizi yanıltabilir; bize, görmemiz gereken şeyleri göstermeyebilir. Bu demektir ki, günlük hayatı zedelemeyecek ölçüde tarihe yer vermek ve aşırı bir tarih düşkünlüğü içinde olmamak, tarihsel eleştirinin ilk basamağıdır.

Eğer, çağımızın her alanda yöneldiği bu eleştirel tutuma sırt çevrilecek olursa, o zaman, kendi hatalarını tarihten örnekler getirerek meşru göstermeye çalışanlara fırsat verilmiş olacaktır. Oysa, tarih, sadece kendi dönemi için bir model olarak görülürse, o, bugünün yanlışlarının gizlenmesinde bir aracı olarak kullanılamaz. Hiçbir dönem, bu anlamda, bir örnek olarak alınamaz. İnsan hayatı devamlı olarak değişime açık olmalı ve bu konuda, tarih, engel teşkil etmemelidir.

Bir bakıma deniliyor ki: *Tarih,* artık, tarih olmuştur; onu saygıyla analım ve hatta, bilinçli olmak kaydıyla tarihten ibret de alalım; fakat, geleceği tarihe göre kurarak ve geleceği, tarihten faydalanarak ipotek altına almayalım. Aksi halde, geleceği tarihe göre planlamaya çalışırken, acaba, bizzat o geleceği yaşayacak olan insanlara, "siz bizden daha iyi yapamazsınız, sizin aklınız bizimki kadar ermez", demiş olmuyor muyuz? Gelecek nesle mesaj vermeye çalışarak, onları da bizim gibi yaşamaya, bizim gibi düşünmeye sevk etmiş ve şartlandırmış olmayacak mıyız? Unutmamalıyız ki, tarihte hiçbir dönem, başkalarının aşamayacağı kurallar koyma hakkına sahip değildir.

Kalkınmanın kültürel bir imkânı olarak görülen tarihî tecrübeden, eğer, eleştirel bir gözle faydalanılmazsa, ne gibi sakıncaların doğacağına dair, literatürde ve bilhassa felsefi literatürde gördüğüm uyarıları burada böylece gündeme getirdiğim kanaatindeyim.

Diğer tebliğe gelince, diğer tebliğ, aynı genel başlık içerisinde değerler konusuydu; arkadaşımız gerçekten, derin bir duygu yoğunluğu içerisinde konuyu işledi. O tebliği, o üslupla değerlendirmeyince

çok faydalı olacağı kanaatinde değilim; ama, şunu söyleyeyim, tebliğin işleniş tarzı, beni bağışlasınlar, bilimsel bir yöntemle ele alınan bir çalışma şeklinde değildir. Ben olsaydım şöyle başlardım; meselâ, değerler, ahlâkî değerler, sanatsal veya estetik değerler, dinî değerler, ekonomik değerler, vesaire şeklinde sınıflandırılabilirdi. Bunlar içerisinde, değer ve olgu üzerinde durulması gerekirdi; çünkü, değer soyut bir kavramdır, bunun netleşebilmesi için olguyla birlikte anlaşılmasında daha çok fayda görülür. Meselâ basit bir felsefe kitabında bile yeralabilen bir örnek vereyim: Yağmurun yağması bir fizikî olgudur; Fransız İhtilali bir tarihî olgudur; yağmurun yağması çiftçi için iyidir; ama, çömleğini kurutmak isteyen çömlekçi için kötüdür. Bu yönü, duruma göre değişir. Fakat, metrekareye düşen yağış miktarı, isteğe bağlı bir kabulleniş değildir; çiftçiyi de, çömlekçiyi de bağlar. Burası, olayın olgusal yanı; herkes onu öyle kabul etmek zorundadır. Çömlekçi ve çiftçinin üzerinde ittifak etmek zorunda olmadıkları, dolayısıyla, kendi istek ve arzularına göre değerlendirerek *iyi* veya *kötü* dedikleri yanı da bu olayın değersel yanıdır ve görecelidir. Burada, değer yargıları vermekteyiz; bir ressamın tablosunun para etmesi, onun ekonomik değerini ifade eder. Bir şarkının ilâhi olarak okunduğunda dinî duyguyu çoşturması, onun dinî değeriyle ilgilidir. Bir tablonun izleyicide bıraktığı estetik duygu, onun sanatsal değeridir. Sanat eseri, bu yönüyle sanat eseridir.

Değerleri değer yapan şey de ayrıca tartışılır; yani, insana haz vermesi midir veya başka bir şey midir? Niçin o bizim için değerlidir? Değerin yapısı sübjektif midir, objektif midir? Duygu ve eğilimlerden bağımsız bir değer var mıdır? Meselâ, adalet, cesaret, cömertlik, vesaire objektif midir? Herhangi bir davranış biçimi, bir kimsenin kanaatinden ve eğiliminden bağımsız ve mutlak olarak doğru veya yanlış mıdır? Bunların objektifliğini savunanlar, değişen şeyin değerler olmayıp, algılayan gruplar ve bireyler olduğunu söylerler. İnsanların sosyal koşulları, eğitimleri, vesaire, onların objektif değerleri görmelerine engel olabilmektedir. Değerlerin sübjektif olduğunu savunanlar ise, günlük hayattaki deneylerden hareket ederler. Meselâ, inançlar, ahlâkî doğrular, toplumdan topluma, çağdan çağa değişir; bunları örnek gösterirler. Çölde su çok değerlidir; ama, suyu olan yerde aynı değere sahip değildir.

Üçüncü bir şık ise, değerlerin hem objektif hem de sübjektif yönünün bulunduğunu dile getirir. Bir besin maddesinin değerli olması buna bir örnektir; meselâ, süt, kalsiyum içerir, faydalıdır; ama, herkes için faydalı olmayabilir. İşte, burada, sütün değeri objektif ve sübjektif yönlerin birlikte düşünülmesiyle belli olur. O halde, değer, ne objektiftir ne de sübjektiftir. Tam tersine, süje ile obje, yani özne ile nesne arasındaki ilişkiye göre değişir. Yani, değer, ilişkisel bir şeydir. Değerin kaynağı nedir, değerli bir şey niçin değerlidir? Farklı şekillerde tartışılmakta ve farklı cevaplar verilmektedir. Mesela, deniliyor ki, değerler tanımlanamaz. Bir şeyi kabul etmek istemeyene ettiremezsiniz, sonunda da, eğitimin amacı burada karşınıza çıkar ve der ki, insanlara bazı değerleri benimsetmek, eğitimin başta gelen görevidir. Aksi halde, toplumda değer anarşisi ve *kaos* ortaya çıkar.

Diğer bir cevap, değerli olan haz verici olandır, diyenler vardır. Burada, nesnel değerden çok, hoşumuza gidip gitmeme, haz verip vermeme söz konusu edilir. Bazı değerler uğruna ölüme giden insanlar da vardır. O halde, değer, tamamen hazza indirgenemez. Haz, değerli bir davranışa eşlik edebilir; ama, hazzın kendisi bir değer değildir, demek gerekmektedir.

Arzu veya tercih olarak değer: Burada, bir şeyi, iyi olduğu için arzu etmeyiz, o arzu ettiğimiz; için iyidir, sonucu vurgulanır. Öznenin ilgisi, arzusu ön plandadır. Burada da yine rölativizm esastır. Ancak, her tercih değerli olmaya da bilir; hatalı da olabilir; bazı tercihlerimizin hatalı olduğunu sonradan anlamamız, bunun da genel geçer bir bakış açısı olmayacağını ortaya koyar.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; değerler, olguyla birlikte düşünülmeli. Değer yargısının nereden kaynaklandığı meselesi olguya göre değişir. Bir filmi *iyi* bulan niçin iyi bulur; dinî telkininden dolayı mı, sanat yönünden dolayı mı, vesaire, buna göre, değer yargısının kaynağının belirtilmesi gerekir. Meselâ Kur'an emrettiği için mi, gelenek görenek gerektirdiği için mi, kanun emrettiği için mi? Bağlantıların açıkça belirtilmesi lazım.

Bizi biz yapan değerlerimiz konusunun, yukarıdaki değer türlerinden her biri için ayrı ayrı örnek verilerek ele alınması ve ona göre tartışılması gerekirdi. Mesela, ahlakî değerlerimiz nelerdir, sa-

natsal değerlerimiz nelerdir, dinî değerlerimiz nelerdir, hatta, ekonomik değerlerimiz nelerdir? Mademki kalkınmadan söz edilecek ve gelecekle ilgili plan ve projeler yapılacak; o zaman, bu tebliğlerin bu çerçevede ele alınması gerekirdi ve bunun böyle olmasında fayda olduğunu bir kez daha hatırlatarak, beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Evet, Hanifi Beye ben de teşekkür ediyorum.

Şimdi, söz sırası, Koç Holding Planlama Grubu Başkanı Sayın Necati Arıkan Bey'de, buyurun.

NECATİ ARIKAN – Sayın Başkan, muhterem katılımcılar, muhterem konuklar; ben de, Kutlu Doğum Haftası nedeniyle "3. Bine Girerken Türkiye" gibi çok anlamlı bir konuda sempozyum düzenleyen Türk Diyanet Vakfına şükranlarımı sunuyor, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Yönetim Kurulu Başkanımız Rahmi Koç, NATO kutlama töreni nedeniyle Amerika'da olduğu için katılamadılar, yerine ben katılıyorum. Ben, 35 yıldır Koç topluluğunda çalışıyorum. Son 15 yıldır rahmetli Vehbi Koç ve yönetim kurulu başkanımız Rahmi Koç ile çok yakın çalışmalarımız olduğu için, onların görüşleri ve değerleri altında kendi görüşlerimiz oluşmaktadır. Dolayısıyla, benim konuşmam da Sayın Rahmi Koç'un yorumlarından çok fazla olmayacaktır.

Uzun bir toplantı oldu, sizleri fazla yormak istemiyorum.

Kalkınmada kültürel imkânları değerlendirmek amacıyla, bugün, üç değerli tebliğ sunuldu. Tarihî tecrübe konusu işlendi, genel ekonomik yapıda sanayi ve ticareti inceledik ve değerler konusunda tebliğler sunuldu.

Günümüzde, kalkınma, genel olarak ekonomik açıdan ele alınır. Kalkınmışlık rakamlarla ölçülür; fert başına millî gelir, büyüme hızı, fert başına enerji tüketimi, vesaire gibi rakamlar kullanılır. Oysa, kalkınmışlığa sadece ekonomik açıdan değil, kültürel açıdan da bakmak gerektiği kanaatindeyim.

Sayın Doç. Dr. Mehmet Öz'ün konuşmasında ifade ettiği gibi, daha geniş anlamda kalkınma, maddî, manevî bütün alanlarda bir toplumun kültürel ve iktisadî refah düzeyinin yükseltilmesi olmak-

tadır. Sadece maddî alanda refah düzeyinin yüksek olması kalkınmışlık anlamına gelmiyor. Günümüzde kültürel gelişmeyi yaşamadan birden zengin olanlara sonradan görmüş diyoruz. Yine, günümüzde petrol zengini veya herhangi bir tabiî kaynaklar ile birden zengin olan ülkeler var, bunlara da gelişmiş ülkeler denilemiyor. Kültürel gelişmeyle iktisadî gelişme birlikte olduğu takdirde kalkınmış sayılıyor. Kültürel gelişme, aynı zamanda, kalkınmayı hızlandıran bir motor vazifesi görüyor.

Üçüncü 1000'e girerken Türkiye'nin uygulaması gereken kalkınma modelini, ben, burada, üç bölümde değerlendirmeye çalışacağım. Önce, konuyu, tarihî tecrübe açısından ele almak istiyorum. İkinci bölümde kültürel imkânların kalkınma üzerindeki etkisini değerlendireceğim ve son olarak Üçüncü Bin yılın kalkınma modeli nasıl olmalıdır konusundaki görüşlerimi sizlerle paylaşmak isterim.

Yine, Sayın Öz'ün yorumuyla, bir ülkenin tarihi ya da geçmişi, o toplumun yeteneklerini, birikimini, tecrübelerini, kültürünü ve potansiyelini gösterir. Tarih, ne övünme ne de yerinme için kullanılmalıdır. Geleceğe yön vermek için tarihten ders almalıdır. Hem kendi tarihimizden hem de başkalarının tarihinden ders alınmalıdır.

Tarihî tecrübe geleceğe ait kehanette bulunmaya, geleceği tahmin etmeye yardımcı oluyor, gelecek için müteyyakkız olmamızı sağlıyor. Tarihteki nahoş tecrübelerin tekerrürünü önlemeye yarıyor.

Tarihin geçmiş ile bugün, bugün ile gelecek arasında bir bağlantı işlevi var. 21'inci Yüzyıla girerken, Türkiye'nin kalkınma modelini tarihî tecrübe açısından değerlendirirsek, şu potansiyeli ve eksikleri görüyoruz. Türk toplumu, sadece, Anadolu'da, Malazgirt'ten bu yana, 930 yıllık ve Osmanlıdan bu yana 700 yıllık bir devlet idaresi ve kültürüne sahip. 1299 yılındaki Osmanlı Beyliği'nin üç kıtaya yayılan dünyanın en büyük imparatorluklarından biri haline gelmesi, geliştirdiği devlet idaresi kültürü, askerî kültür, savaşmak kültürü ve dinî kültür sayesinde olmuştur. Osmanlı idare kültürü, değişik, din, dil ve ırktaki milletleri yüzyıllarca bir idare altında yönetebilmiştir; ancak, vergi ve asker toplama ile devamlı genişleme esasına dayanan bu sistem, ekonomi ve sanayi kültürünü geliştire-

memiştir. 17'nci Asırdan sonra duraklama ve gerileme başladığı zaman, gelirler azalmış, Osmanlı İmparatorluğu dünyadaki değişime ayak uyduramamış, gerileme süreci bir süre sonra hızlanmış ve çöküntüye dönüşmüştür.

Avrupa'da Rönesansla başlayan ve Amerika kıtalarının keşfiyle ekonomide ve sanayide yeni bir dönem başlarken, Osmanlı, bu gelişmeleri algılamamış. Askerî kültüre ve vergi ve asker toplamaya dayanan idare sistemini sürdürmeye devam etmek istemiştir. Eğer, en zengin olduğu dönemlerde bilim adamlarını teşvik edip, Avrupa'da gelişen sanayiyi ülkeye mal edip, o zaman sanayinin tohumlarını atsaydı, şimdi, yine, dünya devleri arasında bir ülke olabilirdi.

Türk toplumunda ekonominin ve sanayi kültürünün önemi, ilk defa, Atatürk tarafından Cumhuriyetin kurulması sırasında, 1923 yılında İzmir'de yapılan I. İktisat Kongresi'nde Atatürk'ün şu sözleriyle ortaya konulmuştur: "Siyasî ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadî zaferlerle donatılmadıkça devamlı olamaz?" Türkler, sanayi devrimini, ne yazık ki, Avrupa'dan 150-200 yıl sonra Cumhuriyet döneminde başlatmıştır.

Ülkemizde Cumhuriyet döneminde, dönemin özelliklerine göre değişik kalkınma modelleri uygulanmıştır. Atatürk döneminde ülkede özel sektör ve sanayi tecrübesi olmadığı için devlet eliyle sanayileşme modeli benimsendi. İktisadî devlet teşekkülleriyle ilk sanayi işletmeleri kuruldu ve bunlar, Türk sanayisinin alt yapısını ve nüvesini oluşturdu.

1950'li yıllarda Demokrat Parti döneminde özel sektörün gelişmesine önem verildi. Karma ekonomi politikasıyla, devlet, özel sektörle sanayileşme modeli uygulandı.

1960-80 arası, yine, karma ekonomi prensibi çerçevesinde hızlı kalkınma için plânlı kalkınma modeli benimsendi. İthâl ikamesi ve teşvik sistemiyle kapalı ekonomide özel sektörün sanayiye yönlendirilmesi sağlandı. Ülkemizde yaygın şekilde sanayileşme bu dönemde kuruldu.

1980 sonrasında Türk ekonomisi kademe kademe dışarı açıldı, libere edildi ve nihayet 1996 yılında Avrupa Birliğiyle Gümrük Bir-

liği Anlaşması yapıldığı zaman, Türkiye, dünya rekabetine tam olarak açıldı.

Şimdi, Türkiye, tarihî tecrübelerden, hem kendimizin hem de başarılı olmuş veya olmamış ülkelerin tecrübelerinden ders alarak, geleceği iyi tahmin ederek ve tarihsel birikimi ve kültürü değerlendirerek yeni bir kalkınma modeli geliştirmelidir. Osmanlı Beyliği'nden 200 yıl içinde bir imparatorluğa ulaşan tecrübeyi ve kültürü, şimdi de, ekonomi alanında başarabilecek potansiyele sahiptir; ancak, bunun için, istikrarlı, uzun dönemli siyasî iktidarlara ve Dünya vizyonu olan liderliğe ihtiyaç vardır.

İkinci olarak kültürün ekonomik kalkınma üzerindeki itici gücüne ve etkisini değerlendirmek istiyorum. Bu konuyu açmadan önce Sayın Öz'ün tebliğindeki kültür tarifini tekrar hatırlayalım: Kültür, bilgiyi, imanı, ahlâkı, sanatı, hukuku, örf ve âdedi ve insanın toplumun bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün maharet ve ihtiyatları ihtiva eden girift bir bütündür. Bunun önemli elemanlarının kalkınma üzerindeki etkilerini teker teker inceleyelim.

Bilgi ve deneyim, kültürün en önemli parçası. 21'inci Yüzyıl bilgi toplumu yüzyılı olacak. Bilgi, üretmeyi ve geliştirmeyi sağlıyor. Bilgi, rekabette kazanmayı sağlıyor. Bilgi, insanlara iş imkânları açıyor, neyin nasıl yapılacağını, nasıl daha iyi yapılacağını ve yaratıcılığı sağlıyor, daha iyi ürün ve daha iyi hizmet yapmaya yardımcı oluyor, daha rahat yaşamaya yol açıyor; velhasıl bilgi, kalkınmanın hem beyni, hem motoru, hakimiyetin esas gücü, bilgiye hakim olan her şeye hakim oluyor. Türkiye'yi, çevresindeki zengin fakir komşu ülkelerden ayıran, öne çıkaran en önemli unsur bilgidir. Cumhuriyetin kurduğu eğitim sisteminde yetişenler, Atatürk'ün kurduğu iktisadî devlet teşekküllerinde yetişen yöneticiler, sanayide ilk hamleyi gerçekleştirdiler. 1950-60 sonrasında cumhuriyet üniversitelerinde yetişenler, yurtdışında yetişen gençler, bugün, ekonominin çekici güçlerini oluşturmaktadırlar; Türkiye'yi Dünya rekabetine bunlar taşıyorlar.

Amerika Birleşik Devletleri bilgide üstün olduğu için Dünya'ya hâkim oldu. Bir Singapur örneği var, Singapur'un, insanından başka hiçbir varlığı yok, küçücük bir ülke. İnsanları eğitimine verdiği

bir plân dahilinde, bugün, dünyanın en zengin ülkeleri ve en cazip ülkeleri arasına katıldı.

Gelecekte dünya rekabetinde Avrupa'yı ve Batı ülkelerini geçmede kürek çekecek gençleri eğitmenin, tohumları atmanın zamanıdır.

Kültürün ikinci elemanı, iman, ahlâk, hukuk, örf ve âdet. Bilgi, bize, bir işin nasıl daha iyi yapılacağını, yeni bir ürünün nasıl geliştirileceğini, nasıl yaratıcı olunacağını öğretiyorsa, iman, ahlâk, hukuk da işlerin doğru ve dürüst yapılmasını, insanların sistemi düzgün kullanmasını, insan haklarına saygıyı, hak yememeyi, insanları aldatmamayı netice olarak dürüst ve ahlâklı olmayı sağlıyor. Kalkınma üzerindeki en önemli etkisi kaynakları doğru kullanması, insanları istismar etmeden gelişmenin sağlanması, suiistimali önleyerek kaynak israfını önlemesidir.

Geçmişte ve günümüzde ülkelerini kötü idare eden liderler, katliam veya soykırım yapanlar, ülkelerini ve insanlarını geri kalmışlığa mahkûm eden liderler, Hitler gibi, Miloseviç gibi, Saddam gibi, eğer, iman ve inançları olsaydı, etik sahibi olsalardı, geçmişte yaşananlar olmazdı. Savaşlara harcanan kaynaklar, savaşlarda kaybedilen kaynaklar, insanlığın refahında kullanılırdı.

Sayın Nedim Serinsu'nun "Bizi Biz Yapan Değerlerimiz" başlıklı tebliğinde ifade ettiği gibi, ortak dinî kültürümüzün kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de, Tanrı, insan sistemi düzgün kullanabilsin, dünya, hayat, tabiat, evren karşısında takınacağı tavrı bilebilsin ve bunu, bütün varlıklarla paylaşabilsin diye indirmiş diyor. Kur'an bir hidayet rehberi. Onun kuralları sadece şeklen değil, hissedilerek, özümsenerek, inanarak yapılırsa, insanlarla insanlar, insanlar ile düzen ve sistem arasındaki sorunlar yok olur. Hukuka, mahkemelere daha az ihtiyaç olur, aldatan, aldatılan olmaz, kaynak israfı olmaz, bu da, kalkınmayı hızlandıran en önemli etkendir.

1997 yılında Güney Doğu Asya'da patlayan krizin ana sebeplerinden birisi, insanların aşırı para kazanmak hırsı oldu. Gerçek anlamda üretim yapmadan spekülasyon ile hızlı para kazanmak, çabuk zengin olmak isteyen müteşebbisler bu ülkelerde büyük yatırımlar yaptılar ve pompaladılar, körüklediler, sistem çöktüğü zaman da hem kendileri battılar hem de dünyayı krize soktular.

Kültürün üçüncü önemli elemanı sanat. Sanat, dünyadaki mad-

dî kaynakları tüketmeden, çevreyi kirletmeden, etrafa zarar vermeden insanları mutlu ediyor, manevî yaşam seviyesini yükseltiyor. Kaynak tüketmeden refah artışı sağlıyor. Sonuç olarak, kültürel gelişme, daha iyi üretmeyi, doğru üretmeyi, insanlar arası adaleti ve gelir dağılımını, daha az kaynak ile maddî ve manevî refah seviyesini artırmayı sağlıyor.

Üçüncü bölümde, 3 Bin yılın kalkınma modeli konusundaki görüşümü takdim etmek istiyorum. Tarihsel tecrübe ve kültürel değerler, bize, 3. Bin yılın özellikleri ve farklılıkları hakkında da ışık tutuyor. Değişimlerle geçen tarihsel tercübe, 21'inci Yüzyılda yeni bir dönem olacağına işaret ediyor. Bu dönemin özellikleri neler; birincisi küreselleşme. Dünya, global bir köy oluyor. Ülkeler arası sınırların katılığı ve önemi azalıyor. Bir kere, bilgi, teknolojideki gelişmeler sayesinde hiçbir sınır ve kural tanımadan dolaşıyor. İşte, uydularla dünyanın her yerine iletilen televizyon yayınları, işte, internet. Hiçbir hükümet, hiçbir idare bilginin dolaşımını engelleyemiyor.

İkincisi, mal ve hizmetler serbestçe dolaşıyor. Bölgesel blok anlaşmaları, gümrük birliği anlaşmaları, dünya ticaret örgütü kuralları, malların serbest dolaşımını hızlandırıyor, engellemeler kalkıyor. Bir mal nerede en ekonomik olarak üretilirse, oradan dünya pazarlarına sevk ediliyor.

Üçüncüsü, mal ve hizmetler serbest dolaşırken, fikri ve sınayi mülkiyet hakları dediğimiz, patent hakları, buluş hakları, keşifler, yaratıcılık, tasarım hakları eskisinden daha sıkı korunuyor. Artık, taklitçilik, kopyecilik, benzetmecilik yok, sınırlanıyor.

Dördüncü konu, demokratikleşme ve insan haklarının yaygınlaşmasıdır. En diktatör idareler dahi sonunda çökmeye mahkûm oluyor.

Beşinci konu, rekabette daha iyi olmak, yaşayabilmek için toplam kalite kültürü öne çıkıyor; çünkü, kim daha iyi üretiyor, kim daha iyi hizmet veriyorsa o ayakta kalıyor; çünkü, rekabet, çok sert, çok acımasız, kötü hizmeti, hatayı, kötü üretimi hiçbir şekilde affetmiyor.

Bu çerçevede 21'inci Yüzyıla girerken, Türkiye'nin, kültüründen, coğrafyasından, jeopolitik konumundan ve insan potansiyelinden ileriye gelen büyük bir potansiyeli var. Bunun yanında, Sayın Yusuf

Ziya İrbeç'in sunuşunda belirttiği gibi, ciddî ekonomik sorunlarımız da var. Bu sorunların altında eziliyor muyuz; hayır, bu sorunların altında ezilmeyiz. Türkiye, bu sorunları çözebilecek potansiyele sahiptir; ancak, uzun dönemli siyasî istikrar sağlandığı takdirde ve dünya şartlarına uygun vizyon sahibi liderlik olduğu takdirde, Türkiye'nin çözemeyeceği hiçbir sorunu yoktur.

Şimdi, devlet idaresinde bir Osmanlı beyliğinden 200 senede bir imparatorluğu yükselen bir tecrübe var önümüzde. Bu, Türk insanının nelere muktedir olduğunu, neleri yapabileceğini gösteriyor. Şimdi, gelin, bu tecrübeyi, ekonomik ve sanayi alanında önümüzdeki 200 yıl içinde başarmaya çalışalım, geleceğe dönük tohumları şimdiden atalım. Birincisi, eğitime çok daha fazla önem verilmeli; çünkü, 21'inci Yüzyıl bilgi çağı yılı, bilgiye hâkim olan rekabette öne geçecek.

Sekiz yıllık temel eğitim üzerine bir de üç yıl zorunlu meslekî eğitim sistemi kuralım. Yabancı dil eğitimi daha kurumsal ve zorunlu hale gelmeli. Kültürel eğitim içinde toplam kalite eğitimi de önplana alınmalı. Hijyen, sağlık eğitimine de ağırlık verilmeli; çünkü, dünyayla entegre oluyoruz, dünya insanlarıyla entegre oluyoruz ve turizmi geliştirmek istiyoruz.

Dördüncüsü araştırma geliştirmenin tohumlarını şimdiden atmalıyız. Türkiye, gelecekte teknoloji geliştirme ülkesi olmalı, bu potansiyel, Türkiye'de vardır. Dünyanın önde gelen otomotiv firması Ford, araştırma-geliştirmesini Türkiye'ye getirmeyi kabul etmiştir. Bugün, Gölcük'te yapılan sanayi tesislerimizde, yeni modelin araştırma-geliştirmesi tamamen Türk mühendisleri tarafından yapıldı.

Türkiye, kendi öz markalarını, öz tasarımlarını geliştirmeli ve bunun da tohumları şimdiden atılmalı.

Sayın İrbeç'in yine sunuşunda belirttiği gibi, geleceğe dönük kalkınma modelinin esası, dış talebe, yani, ihracata dönük bir büyüme modeli olmaktadır, küresel rekabet bunu gerektirmektedir. Osmanlı İmparatorluğu da dışa açılarak büyüdü, Türk ekonomisi de dışa açılarak büyümelidir.

Eğer, şimdiden bu tohumlar atılır, birlik ve beraberlik içinde doğru vizyonlu idarelerle, istikrarlı idarelerle iyi bir kalkınma mo-

deli geliştirilirse, Türkiye, kısa sürede dünya devleri arasında yerini alır.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

BAŞKAN – Efendim, Sayın Arıkan'a bu sunuşundan dolayı teşekkür ediyorum.

Şimdi, sıra, sorular kısmına geldi.

Söz alan arkadaşlar önce adlarını, soyadlarını ve kurumlarını lütfen bildirsinler; çünkü, kaydediliyor.

Buyurun.

SÜLEYMAN HAYRİ BOLAY – Ben bir şey öğrenmek istiyorum; Yusuf Ziya İrbeç Beyin tebliğini merakla dinledim, bilmediğimiz konular, o da gayet açıklıkla anlattı, teşekkür ederim.

Şimdi, çok güzel, çok iyimser bir tablo çizdi. Biz de, bildiğimiz kadarıyla gazetelerde, televizyonlarda öğrendiğimiz kadarıyla, Türkiye'deki iktisadî hayat hep iç açıcı değil de karamsar tablolarla izah ediliyor. Sayın Necati Arıkan da böyle gayet iç açıcı ve geleceğe dönük projeksiyonlarla iyimser bir tablo çizdi. Şimdi, biz hangisine inanalım. Biz, iktisadî hayatın fiilen içinde; ama, fikir olarak dışında olan, yani, bunların gelişmesinden anlamayan kimseler olarak biz hangisine inanalım? Genelde çizilen, siyasîlerin veya birtakım yorumcuların çizdiği siyasî, iktisadî karamsar tabloya mı ve bilhassa, enflasyonun senelerdir düşürülememesi gibi olaylar, hadiseler de onları biraz doğruluyor gibi görülüyor, bu hususta bize aydınlatıcı bir bilgi verirse, biraz ferahlarız herhalde.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Teşekkürler.

Buyurun.

İLHAN ATABAŞ – Benim sorum, önce, Doç. Ayhan Bıçak Beye olacaktır. Gayet faydalandığım açıklamaları arasında gelecek bin yıl için Türkiye'nin bir numaraya çıkabilmesini mümkün kılacak imkânlarımız var mıdır, varsa nelerdir?

Bu arada bir paradigma terimi son zamanlarda ortaya çıktı, mânâsı tam yaygın şekilde anlaşılamadı; mânâsı nedir, eğer, birkaç

mânâsı varsa, bunlardan hangisini veya hangilerini konuşması arasında kullandı?

İkinci sorum Necati Beyefendiye. Çok faydalandığımız, çok güzel açıklamalarda bulundu ve bir iki defa tekrar etti, çok önemli bir ihtiyacımız olarak, ilerlememiz için, kalkınmamız için vizyon sahibi lidere ve de istikrarlı, uzun ömürlü siyasî iktidarlara ihtiyacımız vardır; hepimizin katıldığı bu fikri gerçekleştirmek neye bağlıdır? Bir de onu lütfederlerse çok memnun olacağım.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Teşekkür ederim.

Buyurun.

SERCAN GÜLSÜN – Ben, programı aldığım zaman bakmıştım, fakat, önyargılı davranmayayım, sonuna kadar bekleyeyim, aile nerede yer alacak, onu, belki, başlıklar altında aileye ilişkin konulara yer verilir diye umdum, bugünkü oturum da buna en uygun yer diye düşünüyordum; çünkü, kalkınmaya ilişkin her tür faaliyet için aile, Türk toplumunun çekirdeği olduğu gibi, en küçük laboratuvar ünitesi de sayılabilir, değerlerin oluşması ve fertten topluma iletilmesi, yahut, bir çocuğun kumbarasında para biriktirmeye başlayarak, ileride sermaye birikimi için bir yol izlemesi, yahut kültürel değerleri alıp, bunu yoğurması için en uygun ortam ailedir diye düşünüyordum, dolayısıyla, buna, hiç değilse bugünkü oturumda yer verilir diye umdum. Bunu tamamlayıcı nitelikte tartışmacı olarak konuşanlarda da onu da dinledim, onların katkıları da yerindeydi; ama, bu konu orada da yoktu, acaba, ben mi yanlış bakıyorum diye şu anda içime bir şüphe düştü. Soru olarak, acaba, böyle bir şey yer alır mıydı, yer alsa yeri burası mıydı diye soruyorum? Kayıtlara geçsin istedim.

BAŞKAN – Teşekkür ederim.

İsterseniz onun cevabını ben vereyim; o, dünkü oturumlarda olmalıydı bence, insan unsuru, onun uzantısıdır, bahsedilebilirdi; ama, konular o kadar genişki, onun için, her yönüne temas etmek son derece güç.

Buyurun.

SÜMER ŞAHİN – Ben, iki dakikalık bir katkıda bulunmak istiyorum Süleyman Hayri Bolay arkadaşımızın sorusuna.

Türkiye'nin hızlı kalkınması için ihtiyaç duyacağı çok çeşitli faktörler vardır. Dün de biraz bahsedildi, en önemli faktörlerin başında, bence, ahlâk silkinmesi gelir. Devlet yönetiminden başlayarak ta aşağılara kadar, halk tabakasına kadar. Bu, aynı zamanda, Sayın Tümgenaralimizin sorusunu da cevaplandırır. Devlet yönetiminde ahlâkı milletin de istediğini şu son seçimlerde göstermiştir, bunun fazla bir yorumuna girmeyeyim. Ahlâkî silkinmenin devlet yönetiminden iş hayatına kadar, eğitime kadar, üniversitelere kadar bütün kesimlere dalga dalga yayılması gerekir.

Ben, bir üniversite hocası olarak Türk üniversitelerindeki eğitim anlayışından son derece muzdaribim, gerek talebe gerek hoca düzeyinde. Talebelerimizin birinci motivasyonu sınıf geçmek ve diploma almaktır, halbuki, üniversitelerin görevi iyi bir meslek vermektir ve üniversiteler talebeyi, genç insanı, kompleks problemlere göre hazırlamak durumundadır. Yani, Türkiye, bir ahlâkî silkinme yapmak mecburiyetindedir, bu takdirde, 3. bin yılda lider ülkeler arasına çabucak girer, 200 yıl beklemez, 20 yılda, Cumhuriyetin 100. kutlama yılında girer.

Saygılar sunuyorum.

BAŞKAN – Teşekkür ederim.

Buyurun.

SERVET ÖZDEMİR – Ben, değerler konusunda bir iki şey söylemek istiyorum.

Bizim kültürümüzde Türk filmlerinde şöyle bir şey var, elde yok, avuçta yok, çalışmasın da ne yapsın garip. Yani, bizim kültürümüzde çalışmak ayıp halen. Hali vaktinin yerinde olanın çalışması için bir neden yok gibi bir ima var. Benim önümde Ali Birinci ağabeyim oturuyor, meselâ, deniliyor ki, halen niye kitap alıyorsun 30 yıldır, yani, üniversite hocasının okuması için de bir neden yok gibi bir anlayış var. Bizim, o zaman, bir anlayış değişikliği yaşamamız gerekiyor. Bizim tarihimizden, dinimizden kaynaklanan bir problemimiz yok, geçmişte her şey vardı, dinimizde çok güzel değerler vardı, fakat, onları bugün, yaşayan hayat sahneleri haline getirememişiz.

Yabancılar hayat sahnesi diye tartışıyorlar onu, meselâ, sayın konuşmacı da öze yönelmekle açıkladı onu, işte, öyle bir hayat sahnesi olacak ki, toplumun tamamı o değerlere hassas olacak. Yani, bizi diğer milletlerden ayıran temel özellikler nelerdir ve bu hayat sahnesi herkese açık olacak, bizim hayat sahnelerimiz var, fakat, herkese açık değil. Örneklendirmek gerekirse, meselâ, milliyetçilik bizim, insan hakları sizin, demokrasi sizin, çevre şunların. Yahu, ben bunların hepsini birden savunamaz mıyım, yani, hem de dindar olamaz mıyım, yok, karar ver diyor, herhangi birine ait olabilirsin ve herhangi biri de, insanlar herhangi birine ait gibi göründükleri zaman da onun birtakım şekli sembolleri öne çıkıyor. Yani, özü de ortadan kalkıyor. O zaman, bizim, Türk Milletinin temel hayat sahneleri nelerdir, dünyayla bunun karşılaştırması nerede olacak ve yerimiz nerede olacak diye düşünmemiz gerekiyor. Yani, bir hayat sahnesi anlayışı. Hadisler var meselâ, ağaç dikmekle ilgili, tabiat sevgisiyle ilgili; ama, Kızılcahamam'dan çıkın, Pozantı'ya kadar hiçbir ağaç yok, hiç kimse bunu alınmıyor üzerine, ben hariç başkaları yapsın anlayışı var. Meselâ, Batılılarda gönüllü trafik anneliği vardır, sabah 7'de çıkar bir tane kadın, işte, yarım saat trafiği düzenler, ondan sonra işine gidiyor. Bizde hiç kimse bu tür şeyleri üzerine almıyor; ama, bakıyorsunuz birtakım değerleri de savunuyor, biraz anlayış değişikliği üzerinde düşünebilir miyiz diye düşünüyorum.

Teşekkür eder, saygılar sunarım.

BAŞKAN – Teşekkürler.

Buyurun.

AYTEN SEZER – Benim sorum Sayın Koç'un yerine katılan Arıkan Beye.

Şimdi, kalkınmada kültürel temellerden bahsedildi, iyi insan yetiştirmekten bahsedildi ve sonucu söylerken de yabancı dille eğitimden bahsedildi. Özellikle son yıllarda, 1980 sonrasında Türkiye'de çok yoğun bir şekilde ve iş çevrelerinin de özel üniversiteler açma bağlamında daha çok teknik dallara yöneldiğini ve yabancı dille eğitime ağırlık verildiğini görüyoruz. Oysa, kültürün ana unsurlarından birisi dildir, ana dildir. Ana diliyle yapılan bir bilim ve araştırma, insanlar üzerinde ve toplum üzerinde daha etkili olur. Tabiî

ki, burada, yabancı dille öğrenmeye hiçbir şekilde karşı çıkamayız, bilmeyi; ama, bunu amaç haline getirmek bence ne kadar bu bağlamla ölçüşür? Yani, teknik insanlar yetiştirirken kültürel boyutunu ilk ve orta öğretimde veremiyorsak, yüksek öğretimde de, bunda, mesela, edebiyat fakültelerinin olmaması, bu anlamda bir amacı olmaması, bence biraz düşündürücü, ne derler kendileri bu konuda.

Teşekkürler.

BAŞKAN – Teşekkürler.

Buyurun.

HÜSEYİN ALBAYRAK – Benim üç konuşmacıya da üç ayrı sorum var.

Sayın Yusuf Ziya İrbeç Beye yönelttiğim sorum şu: Ekonomik konulardan söz ederken Karadeniz Ekonomik İşbirliği Topluluğundan da söz ettiler kısa olarak; ancak, bu topluluğa Yunanistan'ın dahil olmasındaki espri, Karadenizde kıyısı olmamasına rağmen, dahil olmasındaki espriyi dün dinlemek isterdik; ama, bugün fırsat doğdu, bu soruyu kendilerine yöneltsek, acaba, bir açıklama yaparlar mı?

Nedim Beye yönelteceğim bir soru; kültür değerlerimiz ile eğitim ve kültür kuruluşlarımız âdeta ilgisiz ve kaygısız bir durumdadır; manzara bu. Bir yerde sanki ihmal var, daha karamsar bir ifadeyle sanki ihanet var diyesim geliyor. Bu gerçek karşısında neslimiz ölüyor, öldürülüyor, bilmem, acaba, çok karamsar mıyım. Bunun için, acilen ve pratikte ne yapmalıyız, eğitim kuruluşlarımızı nasıl harekete geçirmeliyiz, duran bu treni nasıl yürütebilmeliyiz.

Mehmet Öz Beye yönelteceğim soru şu: Okullarımızda tarih öğretimi ve tarih şuuru giderek monotonlaştırılmaktadır, ilgisi ve etkisi giderek âdeta yok edilmektedir. Mazisi yıkık milletin atisi olur mu hatırlatmasıyla bu erozyonu, bu yok oluşu nasıl telafi edebiliriz.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Teşekkürler.

Buyurun.

RAMAZAN ACUN – Benim sorum Yusuf Ziya İrbeç Beye.

Şimdi, biliyorsunuz, internet var, sınırlar ortadan kaldırılmış durumda. İnternet, bilgi dolaşımı yapılıyor; ama, aynı zamanda bir ticaret yapılmış alan olmuş durumda. Yani, hem mevcut mallar satılıyor internet üzerinden, hem de bilgi bankaları, bilgi sektörü gelişmiş durumda ve dediğim gibi internette sınırlar yok, yapılan projeksiyonlara göre 2005 yılında dünya ticaretinin yüzde 5'i internet üzerinden gerçekleştirileceği tahmin ediliyor, belki, bu daha da fazla olacak,yani, gelecek yüzyılda elektronik ticaret büyük önem kazanacak. Şimdi, ben, Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu'nda bu konuda bir karar alındığını biliyorum, o kararları okumuştum, bu konuda bir çalışma var mı, o kararlar uygulamaya geçirildi mi, bu konuda Türkiye'deki durum nedir? Onu sormak istemiştim.

BAŞKAN – Teşekkür ederim.

Son olarak buyurun.

MEHMET UĞURLU – Benim sorum Prof. Dr. Yusuf Ziya İrbeç'e.

Küreselleşen, iletişimin çok kısa sürede sağlandığı, silahların yerini ekonomik gücün aldığı bir dönemde, üretimde ve sanayide bilgisayar konusu işlenmemişti, bu konudaki düşüncelerini belirtirlerse çok memnun olurum.

BAŞKAN – Teşekkür ederim.

Böylece sorular bitti.

Şimdi, konuşmacılara sırasıyla söz vereceğim ve 5'er dakikaya riayet etmelerini istirham edeceğim; çünkü, süremiz bitmek üzere, yani, 5'er dakikayla bitecek.

Sayın Öz, buyurun.

Doç. Dr. MEHMET ÖZ – Teşekkür ederim.

Ben, bir iki dakikanızı alacağım sadece.

Şimdi, bana yöneltilen bir soru var, bu, tabiî, tarih öğretimiyle ilgili. Okullarımızda tarih şuuru, ya da tarih öğretimi monoton şekildedir tarzında bir eleştiri geldi. Tabiî, buna çeşitli açılardan bakılabilir, okullardaki tarih kitaplarına. Yani, şimdi, ben bunun uzmanı değilim, yani, tarih öğretiminin nasıl yapıldığına dair uzman değilim; ama, bazı izlenimlerim var, ders kitaplarını biraz biliyorum. Belki, cazip birtakım metodlar geliştirilebilir; yani, eğitimciler vardır aramızda, belki onların teklifleri olabilir. Yani, birtakım filmler

yoluyla, tarihi yörelere geziler yapılarak, bu daha canlı bir hale getirilebilir. Ama, tabiî, tarih öğretimi konusundaki eleştirileri tek yanlı olarak da görmeyelim. Kimileri de, bizim tarih kitaplarımızın haddinden ziyade millî olduğunu söylüyorlar; bunu da hatırlatmak istiyorum. Yani, esasen, bizim kitaplarımızda kendi tarihimize ilişkin epeyce bir yer var; fakat, bunun aktarılış biçiminde, belki -sizin ifade etmek isteğiniz husus o olabilir- orada bir problem olabilir.

Bir de, müsaade ederseniz, bir dakikada, müzakerecimiz Sayın Hanifi Özcan burada çok güzel açıklamalarda bulundu. Şimdi, ben, hangi kısmını tam olarak üzerime alınacağımı biraz düşündüm, bazı şeyleri çok açıklamadım, kendisi açıklık getirdi, onun için teşekkür ediyorum. Yani, bir tebliğ çerçevesinde burada dile getirilen hususları benim ortaya koymam mümkün değildi; ama, bazı hususlara temas ettiğimi zannediyorum; yani, tarihin bir bilim mi, akademik disiplin mi olduğunu tartışırken, sizin üzerinde durduğunuz felsefecilerin yorumlarını belki ben bir cümleyle geçiştirmiş oldum, çok fazla üzerinde durmadım. Yine, aynı şekilde tarihselci bir perspektif konusunu zaten pek üzerime almadım; çünkü, tarihin, bize, geçmişin çeşitliliğini gösterdiğini, geleceğin de çeşitli ihtimallere açık olabileceğini gösterdiğini vurgulamaya çalıştım ki, o konulardaki açıklamalarınızı şükranla karşılıyorum, benim üzerinde çok fazla durmadığım konulara değinilmiş oldu, çok teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Çok teşekkür ederiz.

Buyurun Sayın İrbeç.

Prof. Dr. YUSUF ZİYA İRBEÇ – Şimdi, ben, ilk sorudan, Sayın Süleyman Bey Hocamızın sorusundan başlayayım, niye iyimseriz.

Bir kere, ben biraz rakamlara çok boğuldum anladığım kadarıyla, bununla birlikte, ben, diplomat akademisi mezunuyum, o itibarla, bir iki tecrübemi anlatmak istiyorum. 1985 Viyana Diplomat Akademisi bizi ENA'ya, Paris'e gönderdi, Paris'te, biz, OECD'de bir aylık bir staj yapmıştık. Bize, Türkiye'ye karşı yurtdışında bir olumsuz hava hep olur. Özellikle Batı'da, Hıristiyan cemaatların veya kuruluşların Türkiye'de, böyle çok fazla Türkiye'yle ilgisi olmayanlara çok fazla burs verdikleri bilinen bir şey, o grupta da birkaç kişi vardı, hep öyle vermeyebilirler; ama, bunlar normal olanlar. Bir tanesi "Türkiye niye OECD ülkesi" dedi. Bir tanesi, oradan

"mecbur kaldık, çünkü, 1856 yılındaki anlaşma dolayısıyla, biz, Türkiye'yi OECD'ye almak zorunda kaldık ve Türkiye OECD üyesi..."

En kötü dönem, Türkiye'nin 1998 yılında ihracat artışı 2,4 civarındadır, Avrupa Birliğinde yüzde 9 civarındadır; ama, ithalat artışı eksiye düşmüştür. Yani, aslında, Türkiye sanayileşen bir ülke olduğu için, ithalatın kısılması problemlere sebep olabiliyor. Alman sanayine çok bağlıyız, o başka; ama, Türkiye'nin, ihracat artışı durmamıştır, sıkıntıları olmuştur. Şimdi, bunların hepsini birleştirince, Türkiye'nin yıllık 60 milyar doların üzerinde bir girdisi, geliri var. Bu gelirleri şu veya bu şekilde dağıtabilme imkânına sahip ve problemlerini daha rahat çözebilir.

Şimdi, onun için, tabiî, bir de başka bir şey söylemek istiyorum: Şimdi, Dünya Bankası World Development Report'ta, 1998-1999 bu Dünya Gelişme Raporunda -ben bilgisayarda tarattırdım- sadece bir yerde Türkiye'ye atıf vardı; bunun dışında, tabiî, tablolarda atıf var. O da, kötü bir atıf değil. Sadece kötü atıf, İLO'da yapılır. Geçen sene, ben, Çalışma Bakanlığının danışmanıydım. İşte, Cenevre'de, İLO'nun yıllık toplantısında, tabiî, orada çeşitli sendikalar birbirine girdiği için, Türkiye bu manada, yani, kötü olmasa bile, özel bir paragrafa girdi; ama, böyle çok kötü bir netice de değil; ama, iyi netice de olmayan bir sonuca gelindi. Şimdi, mesela, Dünya Bankası raporunda deniliyor ki: "Dünya ortalamasında, Türkiye'de, ebeveynleri, anne babası daha eğitilmiş olanların başarılı olduğunu görüyoruz." Anne babası yüksek eğitim almış, lise eğitimini almış Türk çocuklarının dünya ortalamasının üzerine çıktığını bu Dünya Bankası raporu bize söylüyor. Bu da iyimser bir durum. Yani, Türkler aslında çok aktif. Ben bu tabiri kullanmıyorum; ama, aklıma geldi, onu da kullanayım; bir Rus -ben sevmedim fazla; ama, bununla birlikte söylemek istiyorum- şunu söylüyor: "Türkler diş macununa benzer; çıktılar mı geri dönemezler." Yani, bu, bir manâda böyle; çünkü, ben, Karadeniz Ekonomik İşbirliği danışmanlığını yaptım 1994 yılında; o itibarla, onların bu tip görüşlerine çok muhatap olmuştum.

Gelelim Karadeniz Ekonomik İşbirliğine, Hüseyin Albayrak Beyin sorusuna. Şimdi, Yunanistan niye dahil edildi? Türkiye'nin veto hakkı vardı. Bu veto hakkını Türkiye kullanmadı. Sayın Cumhur-

başkanı Sayın Kenan Evren, 12 Eylül 1980'den sonra, Yunanistan'ı NATO'ya soktu. Bizim Türkiye'nin veto hakkı vardı; ama, veto hakkını kullanmadı. Yunanistan da bizi Avrupa Birliği'nde bir şekilde savunabilir gibi bir müzakere çerçevesinde bu oldu; biz bu konuda başarısız olduk. Doğrudur; çünkü, Yunanistan hiçbir zaman bu taahhüdünü yerine getirmedi. Türkiye o kozu oynayabilir miydi; bu, tamamıyla politik bir konu.

Batılılar tarafından sıkıştırılmamak için, o dönemde, Türkiye böyle bir şey yaptı; ama, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nde Türkiye'nin durumu daha rahattı. Şu anda Yunanistan'ın veto hakkı vardır. Yunanistan almasa, meselâ, şu anda, Türk Cumhuriyetleri Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne giremezler. Kim var burada; Ermenistan, Azerbaycan. Ermenistan'ın veto hakkı var, her an olabilir. Azerbaycan var; ama, bir tane Azerbaycan, diğer 4 Türk cumhuriyeti bu Karadeniz Ekonomik İşbirliğine üye değil. Yani, Yunanistan'a orada bir koz verilmiştir; bu, bir hatadır. Bunun karşılığında bir şey alınmamıştır. Aynı zamanda yeni kurulan Karadeniz Bankası da, yani, Kalkınma Bankası da Selanik'tedir, Selanik'e gönderilmiştir. Parlamenterler Asamblesi Genel Sekreteryası İstanbul'dadır; ama, çok önemli kalkınma açısından bu para musluğunu kontrol etmek Türkiye'ye düşerdi; çünkü, Türkiye motor bir ülke konumunda, bu bölgede bunu yapamamıştır, orada bir hata var, onu kabul etmek gerekiyor.

Şimdi, Ramazan Beyin sorusuna gelince, internet üzerinden mallar satılıyor; bu da, Dünya ticaretinin yüzde 5'idir. Doğru; Uluslararası Ticaret Bölümü Başkanı da olduğum için, uluslararası ticaretin gelişmesiyle ilgili bazı şeylere duyarlı olmam gerekiyor. Şimdi, internet çok önemli. Belki 2000 yılında, 2010 yılında çok insan evinde oturarak bazı şeyleri başarabilecek; fakat, Dünya ticaretinde bu kültürel anlayış farklılıklarının iyi tespit edilebilmesi, bunların üzerinde fazlaca durulması gerekiyor. Bunlardan bir tanesini size örnek vermek istiyorum: Siz, şayet, Batılı firmalara yönelik fuar açmak istiyorsanız, bir arkadaşımın başına geldi, altı ay önce uğraştığı için 50 milyon doları yok oldu; çünkü, bir sene önceden planlamanız gerekiyor; çünkü, öyle alışmışlar. Altı ay önceden planladığınız anda, Batı'da bir müşteri bulamazsınız, bir sene önceden planlayacaksınız.

Diğer taraftan, Japonlar hiçbir zaman hayır demezler, hep evet derler; anladık; ama, uymuyoruz manasında evet. Şimdi, bu kültürel farkları iyi değerlendirerek ticareti yapmak. Öbürü, nitekim, bir makinedir, çok ihtiyaçtır, internet, yani, dünya ticaretinin yüzde 5'ten daha fazlasını 2005 yılında yapabilir; çünkü, şu anda, artık, bu haberleşmeyle muazzam derecede ticarî faaliyetler yönlendiriliyor; ama, şu var: Dünyada büyük şirketler de, tröstler de birleşiyorlar; küçükler daha az şanslı olma yönündeler. Nedir; işte, maliyet bakımından daha az şanslı olabilir. Sadece iletişimi dikkate alan Dünya ticaretini geliştirme stratejileri hayal kırıklığına uğrayabilir önümüzdeki asırda.

Bunun dışında, bilgisayar konusu, küreselleşmede iletişim önemli bir yere sahip olacak; ama, bununla birlikte kültürel değişikliklerin analizi, insanların yaşam tarzları, bunlar da o kadar etkili olacak faktörlere benziyor.

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Ben teşekkür ediyorum.

Sayın Serinsu, söz sizin, buyurun.

AHMET NEDİM SERİNSU – Efendim, ben, yine, bu dünyadan ahirete dönmek için Pepsi'ye sığınacağım. Pepsi diyor ki "yeni nesil, yeni seçim." Coca Cola da diyor ki "hayatın gerçek tadı." Şimdi ne alâkası var içtiğimiz şerbet ile hayatın gerçek tadının veya yeni nesil yeni seçimin ne alakası var? Necati Arıkan Bey onun sebebini söyledi; dünya bir köy oldu; fakat, onu benimsetebilmesi için bir de değer yüklemesi lazım. İşte o değerin arkasına sığınmak için bu sloganları yaratıyor. Şimdi, Kur'an'da bir ayet var; Yusuf Suresinde Hazreti Yakup Aleyhisselam, bir baba için en büyük imtihan, evladını kaybedince söylediği şey "inül hükmü illalillah" yani "bu Tanrı'nın bir hükmüdür, ona boyun eğmeliyim" diyor. Bunu iki yerde söylüyor; bir kaybettiğinde, bir de bulduğunda. Şimdi, Türk ne yapmış bunu; elhükmü lillah diye almış; fakat, bugün ne anlama geldiğini bilmiyor. Şimdi bunun ne anlama geldiğini anlatacak ilâhiyatçıdır, ilâhiyattaki öğretim üyesidir, Diyanet İşleri Başkanlığı personelidir ve din öğretiminde görev yapan öğretmendir. Bugün, burada sıkıntı var. Sizin, Hanımefendinin buyurduğu şey, aile de buradan kaynaklanıyor zaten. Burada, biz, bugün çözüm üretemiyoruz. Bur-

sa'da bir sempozyum yapıldı, gençlik ve eğitimi, sevgili hocam da o zaman oturum başkanıydı; ama, ben, tebliğin bir başka versiyonunu sunduğum için onu dinlemedi sevgili hocam benden. Ben, on yıldır öğretmenlik uygulamasına giden talebe arkadaşlarımız vasıtasıyla orta mektep talebelerine şunu soruyorum: Kur'an nedir? Söyledikleri şu: Slogan, yani, Kur'an işte bizim kutsal kitabımızdır, yükseğe asarız, severiz, okşarız; bu kadar, başka bir şey yok. Bir de, 6666 ayettir, 114 suredir. Ne işe yarar? Onu bilmiyor. Neden; çünkü, benim yetiştirdiğim talebe onu bilmiyor ki, onu anlatacak durumda değilki anlatsın. İşte onun içinde aileye bir etkisi olmuyor.

Şimdi, burada anlatacak çok şey var. Öğrencilerin sordukları sorular üç dört sayfa tutuyor bu tebliğin ilk versiyonunda. O sorulara, bugün, hâlâ o söylediğim üç kurum cevap verebilmiş değil. Demin Ayhan Bıçak Bey dedi ki "yani, mevcut paradigmaların totemleştirilmesine katılmamalıyız dedi. Ona ben de katılıyorum; ama, toplam kalite yönetimini ilâhiyatçılar için, demin saydığım üç grup için bir kurtuluş sayıyorum. Neden; çünkü, ilâhiyatçılar veya demin saydığım üç gruptaki insanlar ortak çalışmazlar, birbirlerini dinlemezler, hiçbir ortak şeyleri yoktur. Şimdi, bakın, biz iki gündür burada bir şeyler öğrendiğimizi söylüyoruz; ama, bu bilim adamları bir daha bir araya gelmeyecek, bir daha hiçbirisi birini dinlemeyecek, hiçbirisi de bu ülke için yarın ne yapabileceğini konuşmayacak; böyle bir ülke ileriye gider mi. İşte, Avrupa'yı bilen insanlarsınız; dolayısıyla, benim, toplam kalite yönetimiyle aradığım şey budur. Bunu Din Öğretimi Genel Müdürlüğü gerçekleştirmiştir. Cumhuriyet tarihinde ilk defa 11 ilâhiyatçı akademisyen, imam hatip liseleri öğretim programını yenilemiştir; inşallah, Talim Terbiye Kurulu'ndan çıkmak üzeredir. Şimdi, bunun yan çalışmaları da yapılmaktadır. Sayın Genel Müdür bizim arkadaşımızdır fakülteden. Ayrıca, toplam kalite yönetimini Millî Eğitim Bakanlığı içerisinde ilk defa o uygulayacaktır, çalışmalar başlamıştır. Dolayısıyla, bunu o şekilde görüyorum. Eğer, biz, hayat ile İslâm'ı, İslâm ile hayatı bütünleştiremezsek, bu sıkıntımız devam edecektir. Demin Sayın Hocamızın söylediği, hayat sahnesi işte ben de onu arıyorum; yani, onu gerçekleştirebilmek için de ortak çalışmalar yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Tebliğimle ilgili Hanifi Özcan Bey Hocamızın söylediği şeye ge-

lince, bilimsellik konusunda o kendi görüşüdür, saygı duyuyorum; ama, değerler konusuna elbette ben bir felsefeci değilim; ama, hasbelkader felsefe okumaya çalışan bir insanım. Kutsal kitabımızla, o konuda okuduğum şeyleri öğrencilerle, öğrenci arkadaşlarımızla paylaşırken kullanıyorum. İşte bunlar da onun sonucudur. Dolayısıyla, Ahmet Arslan Hocanın kitabından yağmur konusunda değer olgu ilişkisi bağlamında yaptığı alıntıları ben de okudum. Kur'an ahlâkı dersimizde, işte talebe arkadaşlarımız buradalar, onlarla paylaşıyorum; ama, ben, işte böyle baktım, böyle denedim.

Saygılar sunarım, teşekkür ederim.

BAŞKAN – Teşekkürler.

Efendim, şimdi söz sırası Sayın Doç. Dr. Ayhan Bıçak Beyde.

Buyurun.

AYHAN BIÇAK – Soruya öncelikle teşekkür ederim; ancak, benim ihmal ettiğim bir konu için de sayın konuşmacılardan özür dilerim; çünkü, bir müzakereci olarak, bir nebze de olsa, fikrimi söylemek istiyordum. Eğer soru hakkı verilmeseydi, ben söz hakkı isteyecektim. Onun için, bir iki dakika tebliğler konusunu konuşmak istiyorum.

Öncelikle ekonomik konuları anlamadığım için o konuda bir şey söyleyemeyeceğim. Yalnız, diğer iki tebliğin, hem tarih üzerine olan tebliğin hem de değerler üzerine olan tebliğin, anladığım kadarıyla, felsefe dışından olmakla birlikte her iki konuşmacı, oldukça tutarlı bir şekilde yaklaşımları ortaya koymuşlar ve bunu gördüğüm için ki, özellikle değerler konusunda çalışan arkadaşı ben felsefeci olarak gördüm metinde, öyle bir izlenim bırakmıştı bende. Bu nedenle, tutarlı ve belli bir konuyu ele alarak sonuçlandırmış. Bunun hakkında söyleyecek fazla bir şey yok. Gerçi bunlar tartışılabilir; ama, farklı bir yaklaşım açısından gerekli olduğu kanaatindeyim.

Tarih konusunda da oldukça yerinde fikirler beyan edilmiş. Tarihin bizim için ne kadar önemli olduğunun tekrar edilmesinin anlamı yok. Önemli olan, onu kullanabiliyor muyuz?

Şimdi, soruya gelince, öncelikle Sayın Paşa'ya teşekkür ederim. Paradigma, fizik tarihçisi, fizik bilimi tarihçisi Thomas Cohn'un ortaya koyduğu bir kavram. Fizikteki anlayışların, özellikle counton

klasik mekâniğin ortaya koyduğu anlayışla, bu anlayışa bir paradigma diyor, buradan kurtulup counton fiziğine geçişi diğer bir paradigma olarak gösteriyor; yani, kaynağı fizik tarihinde gösterilerek açıklanıyor. Bir yanda klasik fizik temelini, fiziği açıklama denemeleri, diğer tarafta ise, counton fiziğini alarak açıklama denemeleri. Bunun yaygın olarak kazandığı anlam ise, bir problem alanını açıklayan teorilere paradigma adı da verilmeye başlandı. Yani, bugün, demokrasi kavramı 20. Yüzyılın paradigması olarak gözüküyor; çünkü, 20. Yüzyılın siyasal yapısını ve toplumsal yapısını büyük ölçüde biz bu kavramla açıklamaya çalışıyoruz.

Benim altını çizmeye çalıştığım olay, paradigmaların totemleştirilmesi sorunu. Yani, teoriler, sonsuzmuş gibi, yani, ebediymiş gibi alınıp, onun altında ezilmektir. Yani, ebedî olan bir teori var, ben bunun yerine yeni bir teoriyi nasıl yapacağım, zaten ebedî bu. Ebedî olanlar da zaten tektir, ikincisi olmaz. Bu anlayış yatıyor arkada. Zaman kavrayışı açısından da bu yanlış diyorum; çünkü, tarihten biliyoruz ki, ortaya konulan her teori değişmiştir ya da bir kenara itilmiştir. Bunlar da günümüz paradigmalarına temel olan teorilerde büyük bir ihtimalle 21. Yüzyılda değişecektir ve büyük bir kısmı bu salonda bulunanlar da buna tanık olacak gibi gözüküyor. Paradigma kavramı bu açıdan önemli ve dünkü tartışmalarda bu paradigma örneğine bağlı olarak alınan tavırlar açısından da bu düşündürücüydü.

Şimdi, Türkiye'nin 21. Yüzyıldan başlayarak Üçüncü 1000'de bir numaraya çıkma şansı nedir? Şimdi, ben, bu kavramı, bu soruyu sürekli kendi kendime soruyorum. Bir seyahat nedeniyle Tayland'ta dolaşıyordum. Tayland'ta adım attığımız her yerde İngilizler vardı. İngiliz tarihi, İngiliz komutanlarının birçok özellikleri, savaşlar. Şu soruyu kendime sordum: Acaba, Türkler burada yok muydu; Türkler biraz daha güneyde vardı. Endonezya'nın -şimdi adını tam hatırlamıyorum- Açe adasına bir Türk garnizonu gitmiştir. Bu şudur; birinci derecede bir merakımız olması gerekli, dünya nasıl yürüyor, nasıl yaşıyor, nelerle eğleniyor, nelerle gülüyor? Bu, çok önemli bir sorudur; yani, biz dünyayı ne kadar tanıyoruz; bir defa, bu önemli.

Bir anlamda, totemleştirdiğimiz Batı'yı da ne kadar tanıyoruz?

Bu, ikinci önemli bir sorudur. Yani, Batı'nın kaynakları, gelişme seyri, tartışma ortamı, ufku, geleceği nedir; bunu çok iyi bildiğimiz kanaatinde değilim. Eğer bilseydik, totemleştirmeye girmezdik gibi geliyor bana.

Önemli bir diğer kavram da, Üçüncü 1000 için bizim temele koymamız gerekli olan kavram da, sorumluluk kavramı ki, bu, ahlâkın birinci kavramıdır. Yani, ahlâkı açıklarken, birinci elden sorumluluğu kullanmamız gerekli ve sorumluluk temeline göre birtakım olayları açıklamalıyız.

Sorumluluğu üç aşamadan ele almak gerekir. Bir, bireyin kendisine karşı olan sorumluluğu nedir; yani, bir öğrencinin kendine karşı olan sorumluluğu, okulunu iyi dereceyle bitirmektir. Bir hocanın kendine karşı olan sorumluluğunu, çalışmalarını mümkün olduğunca en iyi yapmaktır ve kendi kendini yenileyebilecek bir boyuta ulaşmasıdır. Bir siyasetçinin kendine karşı olan sorumluluğu, toplumunu iyi idare edebilecek duruma gelmektir, toplumun sorunlarını en iyi şekilde çözmektir. Bu sorumluluk kavramı her aşamada önümüze çıkıyor.

Sorumluluğun ikinci aşaması, topluma karşı olan sorumluluğumuz var. Yani, kendimiz için yaptığımız işlerin toplum için ne kadar değeri var ve toplumu düşünerek ne kadar çok iş yapıyoruz? İşte bazı işlerimizi toplum için yapmak zorundayız. Bu sorumluluğumuz, yani, topluma karşı olan sorumluluğumuz, ufkumuzu genişletiyor zaten. Bu toplumun sınırları ve tarihi, ufkumuzu da genişletiyor.

Sorumluluğun üçüncü aşaması ise, dünyaya karşı olan sorumluluğumuzdur; yani, insanlığa karşı olan sorumluluk. Kendi toplumum için sorunlar ne kadar önemliyse, başka toplumların sorunlarını da birinci dereceden düşünmek zorundayım. İşte bu sorumluluk kavramı ahlâk çerçevesi içinde değerlendirildiğinde, çok önemli bir mesafe alabileceğimiz kanaatindeyim.

Diğer taraftan, çok önemli bir kavram, az önce konuşmamız arasında geçti, ufuk kavramı. Yani, bizim ufkumuz nereden başlıyor ve nerede bitiyor? Bir çukurda mı, bir taşın altında mı ufuklara bakmak gerekir, tanımlamak gerekir, yoksa, zirvelerde mi ufku ölçmemiz gerekir? İşte bu ufuk kavramı çerçevesinde de kendimizi değerlendirmeliyiz. Paşa, dünkü konuşmasında, çok düşündüm, dünyada

bayrağı dikecek bir yer var mı diye sormuş kendi kendine ve en iyi ortam olarak da bugünkü Türkiye'yi gördüğünü söyledi. Ama, şunu söyleyelim, başka yerlere başka türden bayraklar dikiliyor artık. Bu yolları da denememiz gerektiği kanaatindeyim; yani, ille, milletin sembolü olan bayrak değil, onun alt sembolleri olan başka unsurlar da dünyanın her yerine dikiliyor.

Sabrınız için teşekkür ederim.

BAŞKAN – Biz teşekkür ederiz.

Evet, Sayın Prof. Dr. Hanifi Özcan Bey, buyurun.

HANİFİ ÖZCAN – Efendim, arkadaşların tebliğlerini ben kendi üslubuma göre değerlendirmedim, değerlendirilmesi gereken yöntemle değerlendirdim. Oturum başlığına bağdaşan açıklamalar bekleniyordu, yani, bu kavramların kalkınmaya katkısı nedir, onların incelenmesi, onlar üzerinde durulması gerekiyordu. Şimdi, Ahmet Bey arkadaşımızın söylediği doğru, o basit ders kitaplarında dahi olabilir; ama, şimdi, bir felsefecinin ele alacağı bir konuyu tefsirci bir bakış açısıyla arkadaş alırsa, konu hutbeye dönüşür, benim söylemek istediğim o. Yani, şahsen ben olsam, kırılmasınlar, öyle bir tebliği gider camide rahatça okurum, derin bir duyguyla yazılmıştır. Ben ona saygı duyuyorum; ama, bilimsel bir yöntemle bir meselenin tartışıldığı bir yerde, o üslupla o anlatılmaz. Kendisinin söylediği doğru, Ahmet Beyin kitaplarında olduğunu bilmiyorum; ama, belki orada da olabilir, başka yerde de olabilir. Yani, bunlar son derece basit, sıradan ders kitaplarında dahi olan şeyler. Eğer felsefî bir konuyu felsefe dışından bir kişi inceliyorsa, ilk etapta bir felsefe ders kitabındaki yer alışına, işlenişine bakmaları tavsiye edilir idi, ben o açıdan söylüyorum, yoksa, başka özel bir amaçla değil; ama, genellikle tebliğler, kendi özel konuları doğrultusunda işlenmiş bir görünüm arz ediyor, oturum başlığıyla bağlantı kurulmuyor, yani, tarihî tecrübe işleniyor... Kalkınmaya katkısı diyorsunuz, nedir, net belirtilmesi lazım. Millî değerler diyorsunuz, dinî değerler diyorsunuz, sanat değerleri, bilmem şu değerleri, bu değerleri diyorsunuz. Bunlar tek tek incelenip tek tek ele alınıp kalkınmaya katkısı nedir, geleceğe ne gibi proje üretmeye yardımcı olacaktır, başarısı ne olacak; bunların incelenmesi lazım. Alıyor değeri, tek başına götürüyor. Alıyor tarihî tecrübeyi, tek başına götürüyor. Ta-

rihî tecrübe nedir, neyin nesidir? Tarihî tecrübeyi değiştirmeden ve yönlendirmeden söz ediyorlar. Tarih geçti gitti; geçmiş gitmiş bir şeyi nasıl yönlendirirsiniz? Yani, ben, tebliğlerin epistemolojik tahlilini yapmadım; sadece, görünürdeki kadarıyla, yani, sunuluş tarzıyla ve bir de başlık ile tebliğler arasında ne gibi bir bağlantı var, onu görmeye çalıştım. Eğer inceleyecek olursanız, her satırda kıyamet kadar problem çıkar.

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Teşekkürler.

Son sözü Sayın Necati Arıkan Beye veriyorum.

Buyurun efendim.

NECATİ ARIKAN – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Bana üç soru yöneltilmişti. Önce Sayın Hayri Bolay Hocam ile Tümgeneralimin sorularını birleştirirek cevaplandırmak istiyorum.

Şimdi, ekonomik sorunlarımız var, bir taraftan da iyimser tablo ortaya koyduğumuzdan bahsetti Sayın Hayri Bolay Hocam. Paşam da siyasî istikrar nasıl sağlanır, Türkiye'nin ekonomik gelişmesini hızlandırmak için siyasî istikrarın önemi konusunda bir soru yöneltti. Şimdi, iyimser olmak için ben şu karşıdaki haritaya dikkatinizi çekmek istiyorum, yani, bir yerde iyilik de izafi. O haritaya baktığımız zaman, kuzeybatı tarafındaki üçgeni, Avrupa'yı çıkarın, Türkiye, bir iki istisnayla, Japonya, Singapur falan, geri kalan kıtadaki bütün ülkelerden iyi durumdadır; bilmiyorum, yani, bu konuda Türkiye'nin oradaki ülkelerden daha iyi olmadığını veya daha kötü olduğunu ileri sürebilecek var mıdır?

İkinci konu, Türkiye bunları 75 yılda başardı. 1923'te Cumhuriyet kurulduğu zaman ekonomi sıfır, sanayi yoktu. Avrupa'dan 200 yıl gerideydi. 75 yılda sanayide Avrupa'yı üretimde yakaladı, araştırma geliştirmede henüz yakalamadı. Bugün, Türkiye'de dünyada üretilebilen kalitede, dizaynda, tasarımda her türlü mal üretilebilecek durumdadır. Bunu yakaladı; ama, Ar-Ge'de yakalayamadı. Orada belki onbeş yirmi yıllık bir farkla inşallah onu da yakalayacak diye ben ümit ediyorum.

Şimdi, siyasî istikrar ve vizyon sahibi liderler döneminde neler yapıldığına kısaca dikkatinizi çekmek istiyorum. Atatürk 1923-

1938, sadece onbeş yıl içerisine neler sığdırdı, tahayyül edin; ekonomik devrimleri, siyasî devrimleri. Bütün bunlar onbeş yılda gerçekleşti.

Gene 1938-1950 arası savaş dönemiydi. 1950'de gene on yıllık sayılır istikrar döneminde bir özel sektör doğdu Türkiye'de, bugünkü sanayinin altyapısını teşkil eden. 1960'lı yıllar, plânlı kalkınma dönemi; her sanayide Türkiye'de yatırım yapıldı, her sanayi kuruldu. Evet, o zaman kapalı ekonomideydi; ama, kuruldu. 1980'li yıllarda, uzun istikrar döneminde, bu sanayi dünya rekabetine açıldı. Şimdi, tekrar dikkatinizi çekiyorum, 1980 öncesini hatırlayalım; Türkiye çevresindeki ülkelerden geriydi, yani, kuzeydeki sosyalist bloktan geriydi, güney sınırımızdan Türkiye'ye kaçak mallar geliyordu. Türkiye'de bavul turizmi tersineydi; yani, Türk turistler gidip yurtdışından bavullarla dönüyorlardı; bugün tam tersine, dışarıdan gelen turistler, dışarıya bavullarla gidiyorlar ve bugün 1980'den önce gıptayla baktığımız veya imrendiğimiz sosyalist blok, bugün, Türkiye'ye gıptayla bakıyor. Demek ki, yirmi yıl içinde de çok büyük şeyler başarmışız; ama, son on yıl içinde veya sekiz yıl içinde çok şey başaramadık; çünkü, şu son sekiz yılda sekiz tane veya yedi tane hükümet değişti. Düşünün, tam enflasyon inmek üzereyken, yeni bir iktidar değişikliği, yeni program, yeni bir seçim... Dolayısıyla, eğer siyasî istikrar sağlanabilirse ve dünya şartlarını görebilen vizyonda liderlik olursa, ben, Türkiye'nin bu açığı kapatacağına inanıyorum. Bunun için ne yapılması lazım; tabiî, bunun için, politikacılarımızın anlayışlı olması lazım. Seçmen olarak veya kamuoyu olarak bizlerin doğru seçim yapıp, sonra da, oyumuzun ve ödediğimiz verginin hesabını soracak bir bilinç düzeyine gelmemiz ve çeşitli sivil toplum örgütleriyle bu baskıyı kurmamız lazım.

Son soru da, yabancı dil konusundaydı. Tabiî ki, kültürün ana unsuru dildir; ama, yabancı dil, amaç değil araçtır. Dünyayla entegre olduğumuza göre, dünyayla diyalog kuracağımıza göre, bir yabancı dili bilmenin çok büyük faydası vardır, hiçbir zararı yoktur; hattâ, bugün, günümüzde, artık, bir yabancı dil de yetmiyor, ikinci yabancı dil eğitimi teşvik ediliyor.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Teşekkür ederim.

Efendim, bu şekilde konuşmalar bitti. Yani, dikkat ederseniz, ben hiç konuşmadım söz vermek dışında ve zamanı da 20 dakika aştık. Onun için, uzun bir konuşma yapmayı düşünmüyorum. Yalnız bir cümleyle bağlamak istiyorum oturumu.

Şimdi, iki gündür hepsini dinledim, bütün konuşmaları dinledim. Şu sonuç ortaya çıkıyor aşağı yukarı. Özellikle Sayın Arıkan'ın son tespitinden hareketle söze başlamak istiyorum. "İşte, üretimde dünyayı yakaladık; fakat, Ar-Ge'de yakalayamadık, yirmi yıllık bir gerilik var" diyor. Aslında, iki günlük tartışmalarda, işin özünün Ar-Ge olduğu ortaya çıkıyor ve bu Ar-Ge kavramı eskiden yoktu Türkiye'de, işte son yıllarda bu Ar-Ge geldi ve ben öyle inanıyorum ki, bu araştırma geliştirme kavramı Türkiye'yi gerçekten çağdaşlaştıracak ve Sayın Bıçak'ın dediği birinci sıraya gelme vizyonunu da belki getirecek, orada yatıyor çünkü. Araştırıp, dünyayı kendimizi, dünü bugünü itabariyle en ince noktalarıyla bilmek, ondan sonra o bilgiyi geliştirerek yeni vizyonlar oluşturmak ve birinci sırayı yakalamak. Birinci sıralamayı yakalamaktaki hedefimiz de, başkalarını sömürerek değil, bütün insanlığın huzurunu temin edecek tarzda çalışarak onu gerçekleştirmek, hedefimizin bu olması gerekiyor. O halde, sonuç olarak, Ar-Ge'ye mutlaka önem verilmeli, bu, hem devlet olarak, kamu kuruluşları olarak bu noktada çok büyük adımlar atmamız gerekiyor hem özel kuruluşlar olarak bu noktada büyük adımlar atmamız gerekiyor. İkincisi, insan potansiyelimizi yetiştirmek, aslında hem tabiî hem kültürel imkânlarımız var, yok değil, hepsi var; bunları işte bilerek, o varlıkların bilincine vararak ve onları en iyi niyetlerle ve en iyi hedeflerle en iyi şekilde geliştirerek ve uygulayarak çalışmamız icap ediyor. Bilgi, şuur, çalışma; yani, sonuç bu. Yani, bileceğiz, ondan sonra belli değerlerle yeni vizyonlar oluşturacağız, kalkınmanın temeline değerleri oturtacağız; çünkü, biraz önce dediğim, bütün insanlığın huzuru için çalışma bir değerdir. Bu hedef, bizim kültürümüzde, tarihimizde de bu vardır. Türk Milleti, gerçekten, insanlık için çalışan bir millettir; yani, başkasına işkence, eziyet yapan değil, onu soyup soğana çeviren değil, onlara hizmet götüren bir millettir. Bu hasletimizi yeniden harekete geçirerek, bilerek, anlayarak ve en az 100 sene uzağı görerek, yeni projeler üreterek çalışmak, üretmek gibi bir işimiz var. Şu toplantılarda bu yola girildiğini gösteriyor, ben o açıdan da mut-

luyum ve iyimser görüşlere sonuç olarak katılıyorum. İnşallah, bu olacak.

Böylece, ben sözlerimi tamamlıyorum; ancak, bu değerli tebliğleriyle bizleri aydınlatan konuşmacılara, tartışmacılarımıza ve sabırla bizleri dinleyen siz dinleyicilerimize teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum efendim.

Saat 14.30'da buluşmak üzere, oturumu kapatıyorum.

V. OTURUM

İMKÂNLARIMIZIN TESBİTİ VE UYGULAMA YOLLARI

Başkan
Süleyman Hayri Bolay

Başkan Yardımcısı
Ayhan Bıçak

İlber Ortaylı

21.5.1947'de Avusturya (Viyana)'da doğdu. İlkokul ve ortaöğrenimini Ankara, İstanbul ve Ankara'da geçen yıllarda tamamladı. 1969 yılında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1974'de de Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Yakınçağ Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. 1974 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesine sunduğu "Tanzimat Dömenide Mahalli İdareler" konulu teziyle Doktora derecesi aldı. 1979'da da aynı Fakültede "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu" konulu tezle Doçentlik ünvanını aldı. On yıl süreyle bu fakültede İdare Tarihi, Devrim Tarihi gibi dersler okuttu. 1984'den itibaren Paris Ecole des Hautes, Princeton, Berlin Freie Universitaet ve Moskova Devlet Üniversitesi'nde misafir profesörlük yaptı. Princeton, Harvard, Berlin, Paris, Münih, Tahran, Kudüs, Tel Aviv ve Leidein'de konferanslar verdi. Avrupa Kronoloji Cemiyeti üyesi, CIEPO Yönetim Kurulu üyesi, Atatürk Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu üyesi ve UNESCO Millî Komisyonu Başkan Yardımcısıdır.

TÜRKİYE'DE SİYASET-YÖNETİM

İlber Ortaylı

Hanımefendiler, beyefendiler; Türkiye idaresinin hali ve geleceği üzerinde bir konuşma yapmak, hiç şüphesiz ki, devlet ve millet hayatımız üzerinde çok geniş bir yorumu icap ettirmektedir. Tabiatıyla, bu konuşmanın biraz sohbete doğru dönüşme tehlikesi de vardır.

Şimdi, Türkiye idaresi dediğimiz zaman, yakın maziye kadar üniversal bir medeniyet, yani, beynelmilel medeniyete bir katkı teşkil eden bir yapıdan söz edilmektedir. Bu, basit bir şema değildir. Bunun evveli şudur; bu, bir askerî idaredir, yani, 19. Yüzyıla kadar Türkiye idaresi askerî bir idaredir. Bizim bugün çok üzerinde söz ettiğimiz bir konudur; fakat, aslında, devletin idarî hiyerarşisi askerî biçimde örgütlenmektedir ve zaten hiyerarşinin katmanları da ordunun ve askerin komutasına tekabül etmektedir. Eyaletleri yöneten bir vezirdir, beylerbeyi bir mareşaldir, altındaki sancaklar mirlivadır, tuğgeneral, tümgeneral gibi bir şeydir ve bunların hepsi, bildiğiniz gibi, büyük ordunun kendine göre birimlerini de teşkil etmektedirler. Komutan adaylarının eğitiminde bu nedenle sivil hayata yönelik kültüre, dine, sanata, hatta spora yönelik ağırlıklı programlar yer almaktadır. İşte burada bunun üzerinde duracağız. Klasik Osmanlı idaresinin iki tane önemli müessesesinden birisi Enderun'dur. Bu, çok orijinal bir sistemdir. Bunu *palace school* diye çeviriyorlar Batı dillerinde ve bizdekiler de bunu bu şekilde alıyorlar. *Palace school* yanlış bir kelimedir; çünkü, *palace school* başka dillerde ve başka memleketlerde vardır. Ama, bu, hepinizin bildiği gibi, imparatorlukların yahut devletlerin, krallıkların içinde Avrupa'da belirgin imtiyazlı herediter, yani, irsî zümrenin çocuklarının kendilerini yeniden ürettiği mekteplerdir. Burada okumak için belirli ailelerden olmak gerekir, hukuken imtiyazlı ve statüsü tespit edilmiş gruplardan olmak gerekir ve bunlar burada kendini yeniden üretir âdeta. Binaenaleyh, bu tür bir tercüme ve anlama Enderun için doğru değildir; çünkü, Enderun, doğrudan doğruya devşir-

me müessesesine dayanır. Devşirilen çocukların içinde fizik bakımdan en güzel ve zeki görünümlüleri, en kabiliyetlileri seçilir ve bunlar burada imparatorluğu yönetecek kadrolar olarak yetiştirilirler. Devşirmelerin hepsinin de illa Hıristiyan olması gerekmez. İçlerinde az miktarda Türk de vardır. 16. Yüzyıldan itibaren mağrip eyaletlerine gönderilen devşirmelerin hepsi Anadolu çocuklarıdır.

İkinci kademe, gene aynı şekilde şeriat grubudur; yani, şeriat adamlarıdır. Ehli örfün yanında bunlar da hiç şüphesiz, gene aynı şekilde belirgin bir eğitimden geçerler. Bu eğitimin özelliği şudur: İnsaf sahibi ve ilim sahibi hiç kimse, ta 15. Asırdan itibaren 16. ve 17. de dahil, Osmanlı medreselerinin İslâm dünyasının zirvesini teşkil ettiğini söyleyemez. Bunu söylemek ham bir milliyetçiliktir. Yani, bizim Osmanlı medreseleri, 10. ve 11. Miladî asırların ne El-Ezheridir, ne Nizamülmülk devrinin Nizamiye Medresesi'dir, ne Bağdat'taki muhtelif okullardır ne de Semerkant ve Buhara'dakilerdir. Ama, bu mekteplerin belirgin bir hususiyeti vardır; İslâm dünyasında ilk defadır ki, eğitim hiyerarşisini Osmanlı İmparatorluğu getirmiştir. Yani, hangi medresenin hangi dereceye ait olduğu, nerede nasıl okunacağı, bir adayın bunları nasıl imtihanlarla geçeceği bellidir ve belirgin bir idareci zümreye dahil olmak için ne lazımdır; İstanbul ruûsu, yani, İstanbul'daki sahn-ı Seman yahut Süleymaniye Medreselerini bitirip buralardan icazet almış olmak gerekir. Dolayısıyla, imparatorlukta, dikkat ediniz, bir hiyerarşi ve kadro her şeyden önemlidir. Dolayısıyla, bu şeriat adamları da çok enteresan bir şekilde hem devletin rüknü; fakat, aynı zamanda da ahalinin şeriat adına temsilcisidir; yani, bir kadı, bazı meseleleri merkeze ahali adına arz edebilir ve bütün bu zümreler askerîdir. Askerî deyiminin altına sırf bunlar değil, gayri müslim milletlerin idarecileri ve ruhanî liderleri de girer ve orada da belli bir hiyerarşi vardır ve o hiyerarşi bazı müeyyideleri uygulatmak için Osmanlı kolluk kuvvetlerini kullanır.

Şu halde, üçüncü kategori, idarede ehliyet, *efficiency* esas unsurdur. Aristokrasinin olmadığı, irsî hak ve imtiyazata sahip olmayan zümrelerin bulunduğu yerlerde bu ehliyet en önemli unsurdur. İdare baştan sona kadar devamlı bir imtihanı deneme, yanılma ve gözden geçirme sistemidir. İşte gelecekteki Türkiye idaresinin bu sistemi nasıl taşıyacağı tartışılır. Cumhuriyet rejimi de bunu böyle al-

mıştır. Temel idarî makamlara daimî surette kariyerden geçilir. Bu, Maliye Nezâretinde, ilk başta maliye müfettişliğiydi, sonra hesap uzmanlığı oldu, sonra başka dallar bunun yerini aldı. Dışişleri Bakanlığı, zor bir imtihan sistemiyle diplomatik kariyeri teşkil etti; öbür memuriyetlerde idarî memur statüsünde ayrı bir imtihanla işe alındı. Dahiliye Nezâreti, Vekâleti aynı şekilde kaymakamlığı bir kariyere bağladı; hatta ve hatta, idarî yargıda da bu kariyere ve imtihan sistemine çok dikkat edilir oldu.

İdarede nepotizm, yani, Azerbaycanlıların kullandığı tabirle bohumbazlık ki, bunu kullanmak lazım, akraba kayırıcılığı önemli bir problemdir. Nepotizm, doğrudan doğruya -çok enteresan ve çarpık bir yöntem- çok partili demokratik hayata geçişle ortaya çıkmıştır. Kariyer dışı kadrolar, kariyer dışı meslekler, bürokrasinin içerisinde geniş ölçüde yaygınlaştırılmış ve mahallî politikacıların ve partilerin kontenjanlarına tahsis edilmiştir. Burada şöyle bir tehlike ortaya çıkmaktadır. Eğer, Türkiye idaresi için, liyakat sistemine süratle avdet etmez ve dikkat edin, burası çok önemli, sahip olduğu mükemmel imtihan sistemlerini uygulamazsa, gelecek yoktur. Türkiye, liyakat tespiti imtihanlarını en iyi beceren ülkelerin başında gelir. Mevcut ÖSYM sistemimiz sadece üniversitelere talebe almakla kalmıyor bugün, kabiliyetli öğrenci tespit etmekle de kalmıyor, fakat, büyük ölçüde memuriyet sistemine de geçmiştir ve buradaki imtihanlar, tabiî, tıpta da ihtisasa başladı, yakında hukukla buna başlayacak, son derece de olabilirin en iyi şekliyle bunu tespit edebilmektedir. Benzerimiz ülkelerde üniversitelere alınış büyük ölçüde nepotist ilişkilere, parti ilişkilerine ait olduğu ve haksızlık yapıldığı halde, Türkiye'de hepinizin bildiği gibi, çok adilane bir sistem uygulanmıştır. Şimdi, bu mükemmel ÖSYM sistemimizi memuriyetin bütün kademelerine yaymadığımız takdirde, gelecekte büyük adaletsizler olacaktır. Yani, çok kötü daktilo bilen birisi, devletin içinde muayyen maaş aldığı halde, ondan daha iyi bilen birisi, mesela, teksir bürosunda çalışacak. Bir ülkede adaletsizlik, zengin sınıflar ile fakir sınıflar arasındaki gerilimden çok, böyle aynı işi yapan, dikeyine sınıflama dediğimiz dikeyine sınıflamalar, kompartımanlar arasındaki, bireyler arasındaki haksızlıktan ileri gelir ve bu tip adaletsizlik büyük patlamalara neden olur. İşte bugün, Türkiye'de, mezhep, hatta etnisite etrafında toplanan çatışma ve gruplaş-

malarda bir ölçekte de bunu aramak mümkündür ve bu, daha da beteri, beyin göçüne neden olur. Memleketin yetiştirdiği insanlar çok genç yaşta ülkeyi terk ederler. Türkiye, bugün, en büyük beyin göçü dalgasına maruz ülkelerden biridir.

Beyin göçünün şüphesiz birtakım nedenleri vardır. Doğru dürüst vatanseverlik öğretemezseniz, tarih bilinci veremezseniz, coğrafya öğretemezseniz, vatanı tanıtamazsanız, yeterince ananenizi, ahlâkınızı, atmosferinizi, ambiansınızı sevdiremezsiniz. Yani, bugün, Fransa, İtalya, ülkesinin mutfağını, coğrafyasını, tarihini, sokaklarını sevdirir insanlarına ve onlar ondan kolay kolay vazgeçemezler. Bu, Türkiye'de mevzubahis değildir. Yani, Türkiye'deki gençliğin yüzde 90'ı Türkiye'yi tanımadığı için gayet kolaylıkla terk edebilir; ama, bunun asıl önemli nedenlerinden birisi, adaletsizliktir. İnsanlar tatmin olmadıkları yerde durmazlar. Binaenaleyh, gelecekte bunu tasfiye etmek zorundayız ve vatandaşları, oportünizme ve siyasî kirlenmeye bulaşmadan, yeni bir yöntemle sevk etmek zorundayız.

Şimdi, Türkiye idaresini gelecekte ne gibi gelişmeler beklemektedir. Bunlardan bir tanesi, nüfus meselesidir. Türkiye, nüfus konusunda, bir kere, eskisi gibi ve bazılarının çok tekrarladığı gibi nüfus patlamasına sahip değildir, onu size söyleyeyim. Yani, bugün, Türkiye'de doğum azalmışsa, bunda acaba Vehbi Koç Vakfı veya diğer doğum kontrol kurumlarının mı faydası oldu, yoksa, kendiliğinden mi bu nüfus azaldı, o tartışılır. Kaldı ki, şu yıllardan itibaren Türkiye'de nüfus artışı ciddî bir problem değildir. Özellikle batı ve orta bölgelerde hiç değildir ve hatta artık azalma trendine girmiştir. Bununla birlikte, 2040'lı yıllarda Türkiye nüfusu, nüfusun artışındaki azalmaya rağmen, genç, dinamik nüfusun çoğunluğu meydana getireceği bir kompozisyona sahip olacaktır. Bu kompozisyonu tek kelimeyle tarif edecek olursak, harika dememiz gerekir. Yani, zamanımız Türkiyesinin bundan kırk sene sonraki -biz göremeyeceğiz; ama, görecek arkadaşlar var- en büyük zenginliği ve en büyük üstünlüğü bu olacaktır. Bir yandan nüfus patlaması azalmıştır, durmuştur; öbür taraftan, dinamik bir nüfusunuz vardır ve bu zenginliğiniz dolayısıyla da, sizin Avrupa Birliği gibi ihtiyarlamış nüfuslu sistemlerin içine girişi ve entegrasyonu yeniden gözden geçirmeniz gerekecektir; çünkü, bunun izahı şudur: Siz, ihtiyar bir ailenin içi-

ne girerek oturak dökeceksiniz ve onları besleyeceksiniz. Bunun üzerinde ısrarla durmanız gerekiyor; yani, düne kadar, hani diyorlardı ya, nüfusunuz patlıyor, serbest dolaşım falan vermeyiz; tamamen aksi varittir, nüfusunuz dinamik bir unsur olacağı için ve 2010'lu yıllardan itibaren bunu hissedeceğiniz için, bu ihtiyar milletlerden oluşan sistemin içine girmekte tereddüt etmeniz gerekir, yeniden gözden geçireceksiniz. Hassaten, buna bir de Doğu ve Orta Avrupa gibi hem nüfus kapasitesi düşük ve ihtiyar hem de üretim mekânizmaları geri ülkelerin gireceğini düşünürseniz, facia iki misli olacaktır. Bunun üzerinde ısrarla düşünmeniz gerekiyor. Türkiye idaresinin buradaki en mühim rolü şimdi ortaya çıkmaktadır; eğitim; ama, sırf bildiğiniz eğitim değildir; yani, Fransızcası ve İtalyancası enstrüksiyon, enstrisyone olan değil, aynı zamanda da maarif; bak, Türkçede ne kadar yanlış kullanımlar var. Eğitimi maarifin yerine koyuyor. Onların ikisi ayrı şeyler kardeşim; birisi eğitimdir mekteplerde verdiğin, bir de, umumen milletin irfanının arttırılması için orkestra kurmaktan, resim sergisi açtırmaktan, tiyatro teşkil etmekten, hüsnü hat, tezhip kursu vermekten falan oluşan bütün kültürel; yani, reorganizasyon ve reprodüksiyon yeniden üretme faaliyetlerinin adı da edikasyondur Fransızcası, onun adı irfan ve maarif olmalıdır. Binaenaleyh, siz, eğitim ile maarifi birbirinin yerine koyarak öz Türkçeleştirme yapamazsınız, ikisine de ihtiyacınız var. İşte Türkiye idaresinin en mühim sorunu, bu genç ve dinamik nüfusun ziyan olmasını önlemek için, eğitimi değil, artı edikasyonu, yani, maarifi geliştirmek, muhafaza etmektir; aksi takdirde, bu nüfus heba olacaktır.

İkinci unsur, doğrudan doğruya memlekette kanun ve nizam hâkimiyetini sağlayacak bir şekilde Türkiye idaresinin kanunlaştırma çabalarını düzene koymasıdır. Eğer bugünkü parlamenter mekânizmayla idarî mevzuatı düzenlemeye kalkarsanız, bunun prosedürleriyle, çalışma usulleriyle ileride büyük facialara sebep olabilirsiniz. Bazı şeyleri parlamentonun dışında ve altında düzenleme alışkanlığını elde etmelisiniz. Bunun üzerinde hukukçular düşünmelidir. Meselâ, bazı mevzuatın düzenlenmesini, belki bölgesel parlamentolara bırakacaksınız, yani, il genel meclislerine. İl genel meclislerinin fonksiyonunu arttırmak zorundasınız.

Bazı mevzuat düzenlemesini doğrudan doğruya icraî kuvvetin,

yani, teşri değil, icraî kuvvetin uhdesine bırakacaksınız, bunu yeniden düzenleyeceksiniz. Hukukçuluğun en büyük problemi budur ve tabiî, idarenin asıl kaynağı olan ki, maalesef şunu üzüntüyle söylemek zorundayım, sevgili mektebimiz, ocağımız Mektebi Mülkiye tarihî fonksiyonunu tamamlamıştır. Bunu yeniden düzenlemediğiniz, reorganize etmediğiniz takdirde, üçüncü sınıf bir fakülte haline gelmesi için çok uzun bir zaman gerekmeyecektir. Eğer idarî organizasyonu ciddî olarak ele almak istiyorsanız, bunun gibi okulları Fransızların poli tekniği modeli üzerine yeniden düzenleyeceksiniz. Türkiye idaresinin en büyük problemi, insan kaynağı bakımından hukuk eğitimidir. Hukuk eğitimi, bugünkü Türkiye'de, maalesef, bir kepazelik halindedir. 17-18 yaşında liseyi bitirmiş, Türkçe'den haberi olmayan, kanun nizam diline intibakı mümkün olmayan çoluk çocuğu karşınıza alıyorsunuz, binlercesini amfilere dolduruyorsunuz, o yetmiyormuş gibi, hiçbir kimsenin gidemeyeceği uzak taşra kasabalarında yeni hukuk fakülteleri açıyorsunuz ve buralardan çıkan insanlara, adaletin tecellisini ve de idarenin yürütülmesini terk ediyorsunuz; bu, mümkün değildir. En kısa zamanda, tıpkı Amerikan modelinde olduğu gibi, hukuk eğitimini seçkin ve ikinci kademe bir eğitim haline getirmek zorundasınız; yani, lise eğitiminden sonra sosyal bilimlerin muhtelif branşlarında okumuş çocuklar arasında, o demin dediğimiz tıptaki uzmanlık sistemi gibi imtihan, ardından klasik sistemle gene sözlü yazılı birtakım imtihanlarla birtakım çocukları seçeceksiniz ve seçkin hukuk fakültelerinde, az öğrencili yerlerde yetiştireceksiniz. Hukukçuların eğitimini ve düzeyini, tıpkı Birleşik Devletlerdeki gibi seçkin bir hale getirmediğiniz takdirde, Türkiye'de adliye mekânizmasının ve icranın düzelmesi mümkün görünmemektedir. Saydığım diğer okullarla birlikte elit eğitime geçmeniz şartıyla, bunu Türkiye idaresi gerçekleştirmek durumundadır. İsterse on senenin içinde yapar, yoksa, asla yapamaz.

Üçüncü bir sorun, eğitimde -bunun üzerinde muhtelif layihalar vermiştik- yüksek tahsilin temelini oluşturan orta tahsilin düzeltilmesidir. Bu böyle adam aldatır gibi, Maarif Vekâleti'nde kurnazlıkla geçinen birtakım uzmanların 8 yıllık projeleriyle olacak iş değildir. 8 yıllık eğitimin ortaya atıldığı Maarif Şûrası'nda ben bir rapor aradım, basılı rapor yoktu. Adamlar, 8 yıllık eğitime gidiyorlar, ra-

por yok, yazılı proje yok. Bir tane rapor sorduk, Diyanet Vakfı'nın raporu geldi, o da karşı rapor. Karşı rapor hazırlanmış, millete proje öneren adamların raporu yok ortada. Şimdi, çok rica ederim, frezeciyi, tornacıyı, balerini, piyanisti onbeş yaşından sonra mı alıp yetiştireceksiniz? İşte size düşüncesizce hazırlanmış, dostlar alışverişte görsün kabilinden bir sistem; nesilleri yok edecek. Mühim olan, orta tahsilde ihtisaslaşmaya ve elit eğitimine geçmektir. İki tane öneri verdik. Bir tanesi, imam hatip okulları içindi. Süratle sayıları azaltılacak, imtihanla zeki çocuklar alınacak ve bunlar orta tahsilleri boyunca tam beş lisan öğrenecekler; mümkündür bu.

Öbürü, fen liselerinin karşılığı olarak Türk klasik cimnazyumları, tabiî, bir zaman örneği yapıldığı gibi, sırf Latince öğretmek değil, Latince, Yunanca, Arapça, Farsça üzerine. Böylelikle, memleketin ihtiyacı olan ve topluma vatandaşlık, yurt sevgisi bilincini verecek olan manevî bilimler dediğimiz dallarda da iyi insanların yetişmesine imkân verecek şey. İşte bunların üzerinde durmuştuk.

Şüphesiz ki, İlâhiyat ancak bu dediğimin üzerine çıkar; yani, siz doğrudan doğruya ilâhiyat fakültesi ıslahatıyla 1949'da yapıldığı gibi, iyi din adamı yetiştiririm diyemezsiniz, buna kimse inanmaz, buna karga güler. Bu iş oniki yaşında başlar. Oniki yaşında başladıktan sonra, yani, arz ettiğim modeldeki dinî seminerler düzenlendikten sonradır ki, ilâhiyat fakülteleri bunların üzerinde iyi bir vazife ifa edebilir ve eğitimleri düzelebilir. Yoksa, siz, ondokuz yaşında oraya gelmiş adama, sil baştan Arapça öğretmeye kalkarsanız, ne Arapça öğrenilir ne de bu iş, kelâm ilmi yapılabilir. Zaten ilahiyat ismi de yanlış bir isimdir biliyorsunuz, doğru bir tabir değildir. Çünkü, ilâhiyat teslise dayanır; yani, orada, adamın Allah'ı tanımaya ihtiyacı var haşa huzurdan, tartışıyor; bu nasıl oldu, üçlü nasıl, İsa'nın Allahlığı ne kadar, insanlığı ne kadar, tövbe estağfurullah, bunlara ilâhiyat denir, teologos. Burada öyle bir şey tartışmıyorsunuz, öyle bir şey yok İslâm'da tartışılacak. Siz, İslâm'da dini tartışıyorsunuz ve Allah'ın vahyini, onun yorumlanmasını, dünyanın problemlerine, şahsın problemlerine akıl veriyorsunuz; buna da kelâm denir, Yunancası logos; logosun en iyi çevirisi kelâmdır, başka da çevirisi olmaz. Logos kelâm demektir ve kelâm çok içerikli bir şeydir, yani, hem bizim kelâmdır hem işte mantıktır...

Şimdi, bu durumda, en üzerinde duracağımız şey, Türkiye idaresinin son safhada hizmet içi rekabetidir. Maalesef, hizmet içi rekabet bugün için bir tek askerî silkte becerilmiştir, bir tek silk-i askeriyede. Bununla iftihar ederiz, yani, paşam da bilir, benim çocukluğumda, Türk ordusundaki generallerin yüzde 60'ı göbekli idi ve askerlerin, subayların büyük bir kısmı lisan bilmiyorlardı. Halbuki, bugün, hepsi sırım gibi, bir sürü diller biliyorlar. Daha alt kademede, adam, hem kurmay olmuş, yetmemiş, hukuk doktorası yapmış; birinci sınıf mühendisler. Devamlı bir rekabet, insanlar kurmaya gidiyor, yetmiyor; bilmem ne fakültesini bitiriyor, yetmiyor; bilmem ne doktorası yapıyor, bilmem ne; timler kuruluyor, araştırma grupları kuruluyor, strateji merkezleri teşkil ediliyor, okullar fevkalade, havuzlar olimpik, jimnastikhaneler birinci sınıf, kütüphaneler bahusus. Bunları gördükçe insan, iftihar ediyor; ama, devletin, maalesef, mülkî rüknünde bunların onda biri bile yok. Bu, işte son derece tehlikedir ve imparatorluğumuzda 17. Yüzyılda ortaya çıkan sapkın trendi andırmaktadır; yani, mülkî erkan, askerî erkanla dengeye gelmedikçe, idarede bir aksaklık başlar. Binaenaleyh, arz ettiğim elitist prensipler hakkında mülkî idarenin de kendini tıpkı silki askeride olduğu gibi Türkiye'de, devamlı yenilemesi, hizmet içi rekabet ortamının yaratılması gerekmektedir. Aksi takdirde, söylediğim gibi, sorunlar çok büyüyecektir ve hattâ, bu durgunluk eskiden çok dinamik kompartımanları olan Maliye ve Hariciye bürokrasisini bile yavaş yavaş sarmaya başlamıştır.

Şimdi, üzerinde durmak istediğim nokta şudur: Türkiye, bugün, hiç istisnasız, ve hiç tartışmasız, bütün Ortadoğu ve Balkanlarda bürokrasinin tarihî geleneği en kuvvetli olan ve geleceği de en parlak olan devlettir, bunun üzerinde hiç tartışma olmaz; yani, bu Balkanları da içerir ta Tuna boyuna kadar, bütün Ortadoğu'yu da içerir. İdarenin belirli kuralları vardır, belirli kariyer vardır, bilhassa orduda bunu görürsünüz. Terfi, oldukça, kurallara bağlıdır; dilekçeyi yazarsınız, cevap gelir, saçma gelir, sapan gelir, gelir; dosya tutulur; kanunî tedbirler uygulanır. Tırı bir yerde devirirsiniz, onun işlemi bir şekilde yapılır. Ya seni yeriz ya da 50 kuruş verirsin gibi falan iş yürümez. Yani, bunları abartmasın kimse buradaki usulsüzlükleri. Belirli bir sistem yürümektedir. İşte bu nedenle de,

hem nüfusu en kalabalık, hem bürokratik geleneği en zengin ve köklü olan memleketin, gelecekte de bunu muhafaza edebilmesi ve etrafta kendinden beklenen vazifeleri yerine getirmesi için bu arz ettiğim yenileştirilmelerin yapılması gerekmektedir. Maruzatım bundan ibarettir.

Hürmetlerimle.

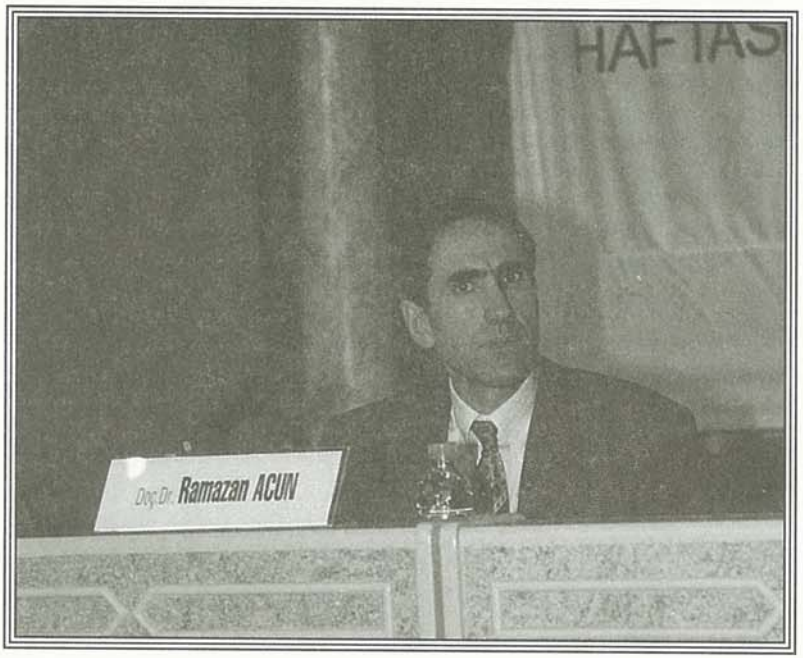

Ramazan Acun

1959 Develi (Kayseri) doğumludur. İlk ve orta öğrenimimi burada yaptı. Lisans öğrenimini (bir yıllık İngilizce hazırlık sınıfından sonra) Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde 1984 yılında tamladı. Aynı yıl, yine bu bölümde, Yüksek Lisans öğrenimine, ertesi yıl da araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 1988 yılında, Tarih Araştırmalarında Bilgisayar; Metod ve Bir uygulama Denemesi: Vakıflar Veri Tabanı adlı tezle bilim uzmanlığı derecesini aldı. Aynı yıl, Hacettepe Üniversitesi adına doktora yapmak üzere İngiltere'de görevlendirildi. The University of Birmingham'da yazılım mühendisliği alanında gördüğü bir yıllık diploma kursundan sonra aynı üniversitenin Bilgisayar Bölümünde başladığı doktora çalışmasını 1994 yılında tamamladı.

Doktora tezi, Modelling and Retrieval of Historical Data (Tarihi Veri Tabanı Tasarımı ve Sorgulaması) başlıklıdır. Bu tezde Tarihî bilgi-işlem'in kavramsal bir modeli çerçevesinde örnek iki uygulama olarak Tahrir Veri Tabanı ve HİSQL adlı birbirinin tamamlayıcısı iki yazılım aracı geliştirdi.

Tarih araştırmalarında kullanılmak üzere yazılım geliştirme ve tarihi bilgi-işlem konusunun öğretimi doktora sonrası başlıca ilgi alanlarıdır.

Dr. Acun, halen Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümünde Yardımcı Doçent olarak görev yapmakta, burada Bilgisayar ve Bilim Tarihi dersleri vermektedir. Acun, aynı zamanda 1997 yılından beri Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği (İLESAM) Yönetim Kurulu üyeliği görevinde bulunmaktadır. Burada bilgisayar programlarının (yazılım) ve İnternet'teki elektronik yayınların telif haklarının korunması üzerinde çalışmalar yapmaktadır.

Türkiye'de AR-GE: Mevcut Durum ve Geleceğe Bakış

Ramazan Acun

Giriş

Bu makalede Türkiye'de araştırma-geliştirme (AR-GE) konusu sistem yaklaşımıyla ele alınmaktadır. Bütünleşik yaklaşım olarak da nitelenen sistem yaklaşımı, sistemin parçalarını zorunlu olarak tek tek ele alırken, parçalar arasındaki etkileşimi ve dolayısıyla da sistemin bütününü görme imkânı sağlamaktadır. Böylece de 'kaş yapayım derken göz çıkarmak', yani tamamen yanlış sonuçlara ulaşmak ve dolayısıyla da problemin çözümünü geciktirmek tehlikesi ortadan kalkmaktadır.

Ancak, konunun sistem yaklaşımıyla hakkıyla incelenebilmesi girdi ve çıktı ile ilgili verilerin eksiksiz ve güncel olmasını gerektirmektedir. Bilindiği gibi, bilim ve teknoloji ile ilgili istatistikler 1990 yılından bu yana Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yıllık anketlerle derlenmektedir. Bu istatistiklerin en sonuncusu 1996 yılını kapsamaktadır. 1990 öncesine ait düzenli istatistikler ise mevcut değildir. DİE istatistiklerinin önemli bir başka eksikliği de konuya sadece girdi yönünden yaklaşmasıdır. Bu yüzdende bundan önceki çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da çoğu zaman tasviri olmaktan öteye geçilememiştir.

Bu makale, sistem yaklaşımına uygun olarak yapılandırılmış ve sistemin her bir unsuru ayrı bir bölümde ele alınmıştır. Buna göre, Türkiye AR-GE veya bilim ve teknoloji sistemine yön veren bilim politikaları; AR-GE alt yapısı ve kurumları; sistemin iç girdileri (withinputs); sistem girdileri ve çıktıları ayrı bölümlerde ele alınmaktadır. Sonuç bölümünde ise Türkiye'deki AR-GE sisteminin genel bir değerlendirilmesi yapılmakta ve iyileştirilmesi için önerilere yer verilmektedir.

Dünyada ve Türkiye'de Bilim Politikası

Bilimin insanlığın refah ve gelişmesi açısından önemi ilk kez 17. Yüzyıl başlarında İngiliz düşünürü Francis Bacon tarafından dile getirilmiştir. "Bilgi güç kaynağıdır" diyen Bacon'ı sonraki yüzyıllardaki gelişmeler doğrulamıştır.

Francis Bacon'ın görüşlerinin de etkisiyle, bilimin giderek daha çok uygulanabilir bilgi üretmeye yönelmesi, 18. Yüzyıl ortalarında İngiltere'de sanayi devrimini ortaya çıkarmıştır. Buhar teknolojisinin üretim ve ulaşıma uygulanmasıyla başlayan süreç 19. Yüzyılda elektrik ve elektromanyetik alanındaki gelişmelerle yeni boyutlar kazanmıştır; bu sayede birbiri arkasına geliştirilen yeni ulaşım ve haberleşme araçları dünyayı "küreselleşme" olarak adlandırılan sürece sokmuştur.

Günümüzde gelişen bilgisayar ve İnternet teknolojileri bu sürece yeni bir ivme kazandırmıştır. Bu teknolojiler sayesinde artık, bilgi, mal ve hizmet üretim ve dolaşımı küresel ölçeklerde gerçekleşmektedir. GATT (Uruguay Turu Nihai Senedi, 1995) oluşan bu fiili küreselleşmenin uluslararası hukuk temeline oturtulmasını hedeflemiştir.

Küreselleşen dünyada bütün ekonomik ve sosyal faaliyetler, bilginin hızlı ve zamanında üretimi ve tüketimine dayalı olarak yeniden örgütlenmektedir. Bu tür ekonomilere bilgiye dayalı (knowledge based) ekonomi, bilgiye dayalı ekonomilere sahip toplumlara da bilgi toplumları adı verilmektedir. Bilgi toplumunu ortaya çıkaran bilgisayar teknolojisinin yaygın kullanılmaya başlanması 1960'lı yıllara rastlar.

Bilim ve teknolojik faaliyetlerin verimlilik artışını sağlayarak kalkınmayı hızlandırdığının farkedilmesi ve teknoloji odaklı ekonomi teorilerinin geliştirilmeye başlanması da aynı yıllara rastlamaktadır. Bu ortamda bilim politikası da bir bilim-araştırma alanı olarak doğmaya başlamış ve Avrupa ve ABD'de bu alanda bir çok araştırma birimi kurulmuştur. Türkiye'nin de üye olduğu OECD, kuruluşundan beri bilim politikası alanında faaliyet gösteren en önemli uluslarası kurumlardan biridir.

Türkiye, kalkınma için planlamanın ve bu arada bilim politikasının önemini fark edip gerekli kurumları oluşturan ülkeler arasın-

da ilk sıralarda yer almaktadır. Plan kavramı ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 1961 anayasasında yer almıştır. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı da 1963'te yürürlüğe girmiştir. Beş yıllık kalkınma planlarında açıklanan bilim ve teknoloji politikalarının uygulayıcısı olarak Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) 1964 yılında faaliyete geçirilmiştir.

Ancak, TÜBİTAK sadece bir bilim koordinasyon kurumu olarak kalmamış, aynı zamanda bir araştırma kurumu olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. TÜBİTAK bünyesinde araştırma yapılan alanlardan biri de bilim politikasıdır. TÜBİTAK Bilim ve Teknoloji Politikası Dairesi (BTPD) Başkanlığı bu maksatla kurulmuştur, ve bu birim Türkiye'de hâlâ bu alanda araştırma yapılan tek yer durumundadır. Bununla birlikte 1993 yılında TÜBİTAK yanından bir başka bilim koordinasyon kurumu, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) kurulmuştur. TÜBA sosyal bilimler alanındaki boşluğu da doldurarak, bütün bilimleri kapsayan bir bilim politikası geliştirmeyi hedeflemektedir.

TÜBİTAK-BTPD, OECD ile işbirliği halinde çeşitli bilim politikası raporları hazırlanmıştır. Türkiye'de bilim politikası alanındaki en önemli çalışmalardan biri TÜBİTAK'ın ilk kurucu genel sekreteri Prof. Dr. Nimet Özdaş'ın Devlet Bakanlığı döneminde hazırlanan *Türk Bilim Politikası 1983-2003* adlı rapordur. Bu raporda, bütün sektörlerde ve ilgili alanlarda yapılması gerekli projeler, eylemler, kurumsal ve yasal değişiklikler bütünleşik bir yapı içinde politik karar organının emrine verilmiştir. Bu raporda belirlenen hedeflere bugün bile ulaşılamamıştır.

IV. Plan dönemine rastlayan 1983 yılında Başbakan'ın başkanlığında DPT, YÖK, TÜBİTAK ve TAEK'in yetkililerinde oluşan bir Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) oluşturulmuştur.

BTYK'nın 1989 ve 1993 yıllarında yaptığı birinci ve ikinci toplantısında aldığı kararlar "Türk Bilim Politikası 1983-2003 1993" raporundaki önerilerin bir başka boyutta tekrarı niteliğindedir. İkinci toplantıda alınan kararlar birincisine göre daha gerçekçidir: AR-GE harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Harcama(GSYİH) içindeki payının %2'ye, ülke AR-GE harcamalarının içinde özel sektör payının%30'a çıkartılmasını hedeflenmiştir. Jenerik teknolojilere ön-

celik verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunlar: Enformatik,İleri teknoloji malzemeleri, Biyoteknoloji, Nükleer teknoloji ve Uzay teknolojisidir.

BTYK 25 Ağustos 1997 ve 30 Mayıs 1998 tarihlerinde iki defa daha toplanmış ve Özellikle AR-GE faaliyetlerini düzenleyici bir dizi kanun çıkartılması için kararlar almıştır. AR-GE faaliyetlerini teşvik için sanayinin üniversitelerle birlikte veya kendi başlarına yapacakları AR-GE çalışmalarında ihtiyaç duyulan finansmanı temin edebilmeleri maksadıyla *Risk Sermayesi Kanunu;* AR-GE sonuçlarının sanayiye intikali için kurulacak şirketlerin teşvik etmek maksadıyla *Teknopark ve Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu;* Birinci dereceden kalibrasyon hizmetlerini verecek şekilde yarı otonom bir Metroloji Merkezi oluşturmak maksadıyla *Türkiye Metroloji Enstitüsü Kanunu;* Üniversite-Sanayi İşbirliğini geliştirmek için 2547 sayılı üniversiteler kanununda değişiklik; Bilgi ağlarının kullanım ve yaygınlaştırılmasını, gizliliğin ve patent haklarının korunmasını sağlamayı hedefleyen *Bilgi Ağları Kanun Tasarısı*'nın hazırlanması bunlar arasındadır.

Türkiye'de bilim politikası alanındaki çalışmaların bir değerlendirilmesi yapıldığında şu sonuç çıkmaktadır. Türkiye'de dünyadaki bilim ve teknoloji alanında genel trendlerin iyi gözlemlendiği ve yatırım yapmak için öncelikli alanların isabetli belirlendiği görülmektedir. Ancak, aşağıda da açıklandığı üzere, bunun gereğinin yapılarak yeterli kaynağın ayrılmadığı, ayrılan kaynakların da harcanmasında etkili koordinasyon denetimi ve sağlayacak mekanizmaların oluşturulamadığı görülmektedir.

AR-GE alt yapısı ve kurumları

Bir ülkede bilim ve teknolojinin gelişmesinin ön şartlarından biri bunun için gerekli alt yapının mevcut olmasıdır. Türkiye'de bilim ve teknoloji alt yapısı acaba yeterli midir? Yukarıda da temas edildiği üzere, günümüzde ekonomiler giderek daha çok bilgiye dayalı hale gelmektedir. Bilgiye dayalı ekonomilerde en önemli özelliği bilginin istenilen zamanda, istenilen miktarda ve kalitede üretilmesidir. Bu iyi işleyen bir AR-GE sistemi gerektirmektedir ki bunun da temel alt yapısını bilgisayar ağları ve İnternet oluşturmaktadır. Gerçekten de İnternet, bilgi toplumlarının simgesi haline gelmiştir.

Bilgisayar ağları, bilgisayarların birbirleriyle veri alışverişi ve ortak iş yapabilecek şekilde bağlanmasıyla ortaya çıkmıştır-ilk deneme 1976 yılında yapılmıştır. Bu şekilde oluşmuş binlerce ağın toplamından oluşan global ağa (daha doğrusu ağların ağı) İnternet adı verilmektedir. 1990 yılından itibaren dünya çapında yaygınlaşmaya başlayan İnternet, bilgi erişimi, yayımı ve ortak çalışmada mekanı ortadan kaldırmış, zamanı yoğunlaştırmıştır.

Kullanılması göreli olarak son derece kolay bir İnternet servisi olan Web, multi-medya verilerin (resim, ses, metin, film) entegre biçimde yayılmasına ve erişilmesine imkân vermektedir. Bu sayede mesela; uluslararası büyük bibliyografik ve diğer bilgi bankaları sorgulanabilmekte binlerce akademik dergi yayınlanmakta, eğitim amaçlı video konferanslar ve seminerler düzenlenebilmekte ve uluslararası çapta multi-disipliner projeler yürütülmektedir. Kısaca, İnternet sayesinde bilim ve teknoloji artık küresel ölçekte ve elektronik hızda ilerlemektedir.

İnternet Türkiye'ye TR-NET projesi çerçevesinde TÜBİTAK ve ODTÜ işbirliği ile 1994 yılında oldukça gecikmeli olarak geldi. Son BTYK'da alınan kararlardan olan *Ulusal Enformasyon Alt Yapısı Master Planı* hazırlanması görevini TÜBİTAK-BİLTEN üstlenmiş ve çalışmalarına devam etmektedir. Türkiye'de İnternet'i büyütmek için Ulaştırma Bakanlığı bünyesinde bir "İnternet Üst Kurulu" oluşturulmuştur.

Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi merkezi (ULAKBİM) Haziran1996'da TÜBİTAK bilim kurulu kararıyla TÜBİTAK'a bağlı bir birim olarak kurulmuştur. ULAKBİM kuruluş yönetmeliği merkezin amacını şu şekilde belirlemektedir: "Eğitim ve araştırma-geliştirme yapan kişi ve kuruluşlar (ulusal inovasyon merkezleri) arasında Türkiye çapında bir etkileşimli iletişim ortamı sağlamak ve benzeri amaçlı yurt dışı ağlara da bağlantısı olacak bu ağ üzerinden eğitim ve araştırma ortamının birikimini yansıtan bilgi kaynaklarına erişim olanağı sunmaktır". Kısaca Merkez, YÖK Süreli Yayınlar ve Belge Sağlama Birimi ile TR-NET proje ekibinin görevlerini devir almıştır.

ULAKBİM'in parçası olan Ulusal Akademik Ağ (ULAKNET), hemen hemen bütün devlet ve vakıf üniversitelerini bir omurga üzerinden birbirlerine ve İnternet'e bağlamıştır. Ayrıca, DPT, DİE,

Türk Tarih Kurumu gibi bazı kamu araştırma kurumları da ULAKNET omurgasına bağlanmış durumdadır. ULAKNET bu haliyle Türkiye'nin en büyük İnternet ağı durumundadır. Ancak, hem üniversitelerin kendi bilgi işlem alt yapılarının yeterli olamayışı hem de bu ağ üzerinden kullanıma sunulan bilginin kalitesiz ve az oluşu yüzünden bu ağ verimli kullanılamamaktadır. ULAKBİM'in diğer parçası olan Ulusal Bilgi Merkezi'nin (UBİM) İnternet üzerinden kullanıma sunulmak üzere hazırladığı veya İnternet üzerinden kullanıma sunulmasına aracılık ettiği tek bir veri tabanı (bilgi bankası) dahi bulunmamaktaydı. Halbuki, ULAKBİM'in kuruluş yönetmeliğinde belirtilen amaçlarından biri de budur.

Bilgi alt yapısı alanında henüz proje safhasında başka çalışmalar da bulunmaktadır. Başbakanlıkça yürütülen Kamu-Net projesi, bütün kamu kurumlarını yüksek kapasiteli bir omurga üzerinden birbirlerine ve oradan da İnternet'e bağlamayı öngörmektedir. Aynı şekilde, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütün orta öğretim kurumlarını kapsayan bir Okul-Net projesi bulunmaktadır (http://www.meb.gov.tr). Bu projeler için "Kamu-Net Üst Kurulu" ve "Okul-Net Üst Kurulu" adında birer de üst kurul oluşturulmuştur.

Peki bütün bu çalışmalar sonucunda, acaba Türkiye'deki bilgisayar ağları ve İnternet alt yapısı karşılaştırmalı olarak hangi seviyeye gelmiştir? Bu soruya cevap vermek için OECD'nin hazırladığı *Internet Infrastructure Indcators* (OECD, 1999) (http://www.oecd.int/dsti/sti/it/cm/prod/tisp98-7e.pdf) adlı rapordaki veriler kullanılmıştır.

Bu raporda, Web sunucusu (Web server) sayısı ve elektronik ticaret için güvenli sunucu (secure server) sayısı, İnternet servisleri sunan makine (host) sayısı ve Web siteleriyle ilgili olan adları (domain name) sayıları İnternet alt yapısının göstergeleri olarak alınmıştır.

Türkiye bütün bu göstergeler bakımdan 29 OECD ülkesi içinde sonuncu sıralarda yer almaktadır. İnternet Servisi veren makine sayısı ve elektronik ticarette kullanılan güvenli sunucusu sayısı bakımından en sonuncudur. Bu satırlarının yazarının İnternet'te tarama motorlarını kullanarak elde ettiği veriler de bu istatistikleri

doğrulayıcı niteliktedir. Sonuç olarak rahatlıkla denebilir ki, Türkiye'de çağa uygun bilgi alt yapısı oluşturma gayretleri başarısızdır; dünya bilgi çağına girerken Türkiye bunun için gerekli alt yapıdan yoksundur.

Kamu Araştırma Kurumları

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlıdan 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında kurulan İpek Böcekçiliği Araştırma Enstitüsü, İstanbul Ziraî Deneme İstasyonu, Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü, Kandilli Rasathanesi ve İstanbul'da bir Üniversite devir almıştır.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde tarımda gelişmeyi sağlamak üzere bir çok araştırma enstitüsü ve istasyonu açılmıştır. Yine aşı ve serum üretmek, gıda ve ilaç kontrolü yapmak ve bu alanlarda çalışacak elemanları yetiştirmek maksadıyla Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü de bu dönemde kurulmuştur. Bunları, daha sonra Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü(MTA), Elektrik İşleri Etüd İdaresi (EİEİ) takip etmiştir.

1950-60 döneminde Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK), Karayolları Araştırma Fen Heyeti, Devlet Su İşleri Araştırma Dairesi (DSİ) ve Türk Standartlar Enstitüsü (TSE) kurulmuştur. TSE'nin ana görevi her türlü standardı hazırlamak veya hazırlanmasını sağlamaktır. TSE bünyesinde bu çalışmalar için elektrik, elektronik, kimya ve malzeme, makina ve malzeme ve inşaat laboratuvarları ile ambalajlama araştırma geliştirme ve test laboratuvarı kurulmuştur.

Şeker Enstitüsü (1966) ve Makine Kimya Endüstrisi Kurumu(MKE) Sanayi Bakanlığına bağlı önemli araştırma kurumlarındandır.

Savunma Sanayî Müsteşarlığı (SSM), 1986 yılında Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Amacı, mevcut ulusal sanayii, savunma gereksinimleri doğrultusunda entegre etmek, yabancı sermaye ve teknoloji olanaklarını araştırmak, proje bazında çeşitli kontratlara girmek, modern savunma sistemleri geliştirmek ve malî ve ekonomik teşvikler oluşturmaktır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Orman Bakanlığı'na bağlı AR-GE birimlerinde, tarım ve veterinerlik alanında çok sayıda proje yürütülmektedir. Ancak yeterli stratejik planlama koordinasyon olmadığından beklenen verim elde edilememektedir.

TÜBİTAK

TÜBİTAK, araştırma AR-GE faaliyetlerine Araştırma Grupları vasıtasıyla destek vermenin yanısıra, kendi bünyesinde bulunan bir çok araştırma enstitüsünde de araştırma faaliyeti yürütmektedir.

TÜBİTAK Araştırma Gurupları şunlardır: Temel Bilimler; Elektrik, Elektronik ve Enformatik; İnşaat Teknolojileri; Sağlık Bilimleri; Makina, Kimyasal Teknolojiler, Malzeme ve İmalat Sistemleri; Tarım, Orman ve Gıda Teknolojileri; Veterinerlik ve Hayvancılık; Yer, Deniz, Atmosfer Bilimleri ve Çevre'dir. Bu gruplar TÜBİTAK Bilim Kurulu tarafından belirlenmiş olan öncelikli alanlarda yapılan araştırmaları koordine etmekte, destek sağlamakta, özel ilgi alanlarında sempozyum, seminer, kongre ve konferanslar düzenlemektedir.

TÜBİTAK Araştırma Enstitüleri şunlardır: Marmara Araştırma Merkezi (MAM), Bilgi Teknolojileri ve Elektronik Araştırma Enstitüsü (BİLTEN) Savunma Sanayi Araştırma Geliştirme Enstitüsü (SAGE), Temel Bilimler Araştırma Enstitüsü, Ulusal Metroloji Enstitüsü (UME), TÜBİTAK Ulusal Gözlemevi (TUG),Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM), Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü (UEKAE).

1972 yılında Ankara'da kurulan Savunma Sanayii Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü (SAGE)'nün ana görevleri; yeni savunma sistemlerinin oluşturulması için, prototip geliştirilmesinden ilk ürüne kadar çeşitli safhaları da içeren AR-GE çalışmaları yapmak, kontrat esasına dayalı olarak kamu sektörünün ve özel sektörün ihtiyaç duyduğu AR-GE hizmetlerini sağlamak; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin talebi üzerine, ithal edilecek bazı silah sistemlerinin seçimi, kontrolü ve kullanımı ile ilgili yardımlarda bulunmaktır. Enstitünün araştırma alanları ise, kompozit katı yakıtlar; roket mekânizması tasarımı; füze aerodinamiği ve uçuş mekâniği, çeşitli malzemeler;

mekânik tasarım; elektro-optik; savunma destek sistemleri; kontrol sistemleridir.

BİLTEN, ODTÜ ile ortaklaşa olarak kurulmuştur ve enstitünün kendisi de bu üniversitede yerleşik durumdadır. Enstitünün ilgi alanlarına elektrik, elektronik ve bilgisayar mühendisliği konuları girmektedir. Bu kapsamda, enstitüde bilgisayar donanımı ve yazılımı, elektronik, haberleşme, işaret işleme ve kodlama, iletişim ortamları ve bilgi teknolojileri ile ilişkili, kontrol, güç sistemleri vb. konularda çalışmalar yapılmaktadır. Bu amaçla proje grupları oluşturulmuştur.

TÜBİTAK, Araştırma Grupları aracılığıyla araştırmaları teşvik etmenin yanısıra, Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik Programı, Uluslararası Toplantı Destekleme Programı ve her yıl verilen Bilim-Hizmet ve Teşvik Ödülleri ile ülkenin bilimsel ve teknolojik düzeyinin artırılmasına yönelik faaliyetlerini sürdürülmektedir.

İlk uygulamasına 1987 yılında başlanmış olan Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik Programı, o tarihten bu yana süregelmektedir. Ancak, 1993 yılında BTYK'nın kararı ile kapsamı genişletilen ve yayın başına verilen teşvik miktarı oldukça yükseltilen programa başvurularda aniden ciddi bir artış görülmüştür.

Üniversiteler

Cumhuriyet Osmanlı'dan İstanbul'da bir Darülfünun ve bir mühendis mektebi devir almıştır. Darülfünun, 1933 yılında kapatılarak İstanbul Üniversitesi adıyla yeniden açılmıştır. Mühendis mektebi ise 1940'ta İstanbul Teknik Üniversitesi adını almıştır. Aynı yıl Ankara'da Ankara Üniversitesi kurulmuştur. 1950-60 döneminde üniversitelerin yurt çapına yayılması hedeflenmiş ve bu çerçevede İzmir'de Ege Üniversitesi, Erzurum'da Atatürk Üniversitesi ve Trabzon'da da Karadeniz Teknik Üniversitesi kurulmuştur. Böylece üniversite sayısı 6 olmuştur. Üniversite sayısı, 1980'de 19'a, 1982'de 28'e 1992'de 56'ya ve 1998 sonunda 72'ye çıkmıştır. Bunlardan 18 tanesi vakıf üniversitesidir. Bazı üniversitelerde yabancı dille eğitim yapılmaktadır. Bu üniversitelerde 56.300 öğretim elemanı görev yapmaktadır. Yüksek öğretimde okullaşma oranı %25'tir. Bu rakam gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça düşüktür.

Türkiye'de üniversitelerin AR-GE açısından genel bir değerlendirilmesi yapıldığında şunlar söylenebilir. Aşağıda "sistem girdileri" bölümünde de açıklandığı üzere, bahsi geçen 56.300 öğretim elemanı aynı zamanda AR-GE personeli olarak ve bunlara ödenen ücretler de AR-GE harcaması olarak istatistiklerde yer almaktadır. Ancak bu personele ödenen ücretler özellikle devlet üniversitelerinde çok düşüktür. Bu durum öğretim üyelerini ek iş yapmaya veya ek ders vermeye yöneltmektedir. Nitekim, bir çok devlet üniversitesinde ikinci öğretim yapılmaktadır. Bu yüzden öğretim üyelerinin zamanının çoğu ders vermekle veya AR-GE dışında iş yapmakla geçmektedir. Araştırmaya zaman hemen hemen kalmamaktadır.

Üniversitelerde araştırma alt yapısının yetersizliğine, özellikle çok önemli olan bilgi-işlem alt yapısının yetersizliğine yukarıda temas edilmişti. Bu durum Üniversitelerde araştırmayı engelleyen önemli faktörlerdendir. Üniversite araştırma fonlarının yetersizliği üniversitelerde AR-GE'ye sekte vuran bir başka faktördür. Üniversite araştırma fonları ile ilgili hukuki düzenlemeler 1981 yılında çıkartılan 2547 sayılı üniversiteler kanunda yer almaktadır. Buradaki asıl sıkıntı, araştırma fonlarına ayrılan kaynakların yetersizliğidir. Çoğu üniversitenin araştırma fonu bütçesi ile bir tek büyük proje bile yapılamamaktadır.

Ticari kesimde AR-GE faaliyetleri

Sümer Holding A.Ş Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Işletmesi Müdürlüğü (SAGEM), Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği Araştırma Geliştirme Merkezi, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş., Netaş ve Aselsan özel sektörde önemli AR-GE faaliyetleri yürüten şirketler arasında yer tutmaktadır.

Kâr amacı gütmeyen önemli AR-GE kuruluşları arasında Türk Bilim Tarihi Kurumu, Mucitler ve Araştırmacılar Derneği, Anadolu Bilim ve Teknoloji Strateji Araştırma Enstitüsü, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAV) sayılabilir. Genelde aynı amaca hizmet etmekle beraber, özelde amaçları farklılaşan vakıflardan bazıları, TÜBITAK Hüsamettin Tuğaç Vakfı, TÜBITAK-Münir Birsel Vakfı, TÜBİTAK-Bilim Teknoloji Vakfı (BİTAV) ve Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı'dır (TTGV).

1991 yılında esas itibariyle Dünya Bankası kredisi ile kurulmuş olan (TTGV)'nın başlıca görevleri sanayii'nin AR-GE yatırımlarını teşvik etmek, buna yönelik tedbirler almak ve teknoloji ile teknolojik altyapının geliştirilmesi için projeler aracılığıyla parasal destek sağlamaktır.

"Withinputs": AR-GE Mevzuatı, Gelenekler ve Zihniyet

Bilim ve teknoloji alanındaki faaliyetlerin hedefine ulaşmasında yeterli alt yapı kadar bu alt yapı üzerindeki faaliyetleri düzenleyen yazılı ve yazılı olmayan kurallar da önemlidir. Yazılı kurallar daha çok eser ve buluş sahiplerinin haklarını koruyan ve böylece de yaratıcılığı teşvik eden fikrî mülkiyet haklarıyla ilgili mevzuattır. Fikrî mülkiyetle ilgili mevzuat, bilim, edebiyat, sanat ve teknoloji alanında eser ve buluş sahiplerine maddî ve manevî olarak adlandırılan haklar tanıyarak, bu alanlarda yaratıcılığı teşvik etmek gayesini güder. Fikrî mülkiyet, genellikle telif hakları ve sınai mülkiyet hakları olarak ikiye ayrılmaktadır.

Telif hakları, ilim ve edebiyat eserleri (bilgisayar programları dahil), musiki eserleri, güzel sanat eserleri ve sinema eserlerini konu almaktadır. Sınaî mülkiyet hakları ise patentler ve faydalı modelleri, ticaret ve hizmet markalarını, coğrafi işaretleri ve endüstriyel tasarımları kapsamaktadır.

Türkiye fikrî mülkiyet alanında bir çok uluslararası anlaşmaya taraf olmuştur. Fikrî mülkiyet konusunda bir çok da ulusal düzenleme bulunmaktadır. Acaba bu kanunlar çağın ihtiyaçlarına ne derece cevap vermektedir? 5486 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) üzerine yapılan bir incelemeye göre, iletişim, basım ve dağıtım teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler göz önüne alınarak 1995 yılında değiştirilmiş olan FSEK, bu tarihten sonra gelişen İnternet teknolojisi karşısında yetersiz kalmıştır. İnternet'in kolay çoğaltma ve dağıtım, teknik bakımdan eser türlerinin eşitliği, bilgisayar oyunları ve sanal gerçeklik uygulamaları gibi tamamen yeni eser türleri, etkileşimlilik ve değişkenlik, ve doğrusal olmama gibi özellikleri FSEK'in yeniden değiştirilip güncelleştirilmesini gerektirmektedir. Aynı durumun fikrî mülkiyetle ilgili diğer mevzuat için de geçerli olduğu söylenebilir.

Fikrî mülkiyet alanındaki bütün hukuki düzenlemelere rağmen Türkiye'de yaygın fikrî mülkiyet ihlâllerinin yaşandığı bir gerçektir. Bu durum özellikle bilgisayar programlarında kendini göstermektedir. Bir tahmine göre, Türkiye'de kullanılan bilgisayar programlarının %80-90'ı lisanssız (illegal) kopyalardır. Bunun sebepleri olarak fikrî mülkiyet konusunda toplumda var olan yaygın bilgisizlik ve fikrî mülkiyet mevzuatının uygulanmasına ilişkin denetim yetersizliği gösterilebilir. Ancak bu tek başına açıklayıcı olmaz. Burada, bu programları kullanan insanların, ki bu programlar daha çok üretim ve araştırmada kullanıldığına göre bunlar çoğunlukla AR-GE personelidir, zihniyet ve ahlâk dünyasına da bakmak gerekir.

Acaba Türkiye'deki mevcut AR-GE personeli nasıl bir ahlâk ve zihniyet yapısına sahiptir? Daha spesifik olarak, hayattan ne beklemektedirler? Nasıl bir bilim felsefesi benimsemişlerdir? Gözlemlenen sosyal bilim ve fen bilimleri arasındaki kesin ayırım, ki bu yüzden fen bilimleri "teknik", sosyal bilimler ise "laf bilimleri" olarak görülmektedir, acaba böyle bir felsefeden mi kaynaklanmaktadır? Bilim etiği açısından durum nedir? Bu konularda maalesef yeteri kadar araştırma bulunmamaktadır.

Araştırılması gereken bir başka konu da AR-GE personelinin mükemmeliyete ulaşmada yarışmacılık, ekip çalışması yapmaya karşı tutumlarıdır.

Sistem Girdileri: Finansman, Personel

Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeyi değerlendirmede ve diğer ülkelerle karşılaştırmada kullanılan en önemli parametreler, AR-GE harcamalarının Gayri Safi Yurt İçi Hasılaya (GSYİH) oranı, her on bin çalışan nüfus başına düşen AR-GE personeli sayısı, Science Citation Index (SCI), kapsamına giren bilimsel dergilerde yayınlanan makale sayıları ve verilen patent sayılarıdır. Giriş bölümünde açıklandığı üzere bu makalede, bunlardan ilk iki parametre, yani ARGE Harcaması / GSYİH ve ARGE personel sayıları sistem girdileri, son iki parametre yani SCI kapsamındaki makale sayıları ve patent sayıları ise sistem çıktıları olarak kullanılmaktadır.

AR-GE harcamaları ve AR-GE personeli ile ilgili istatistikler

1990 yılından itibaren Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından derlenmektedir. Patent istatistikleri ise bu işle ilgili kurum olan Türk Patent Enstitüsü (TPE) tarafından tutulmaktadır.

Grafik 1

AR-GE harcaması GSYİH (% 0)

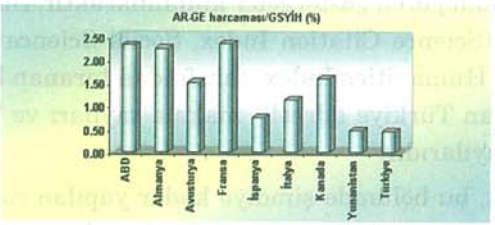

En son yayınlanan DİE verilerine göre, Türkiye'de AR-GE harcamalarının GSYİH içindeki payı 1990-1996 yılları arasında %03.2 ile %05.3 arasında değişmektedir (bkz. Grafik 1). Oysa, gelişmiş ülkelerde bu oran hemen hemen on kat daha fazladır (bazı ülkelerle karşılaştırma için bkz. Grafik 2).

Grafik 2

Bazı Ülkelerin AR-GE Harcaması/GSYİH

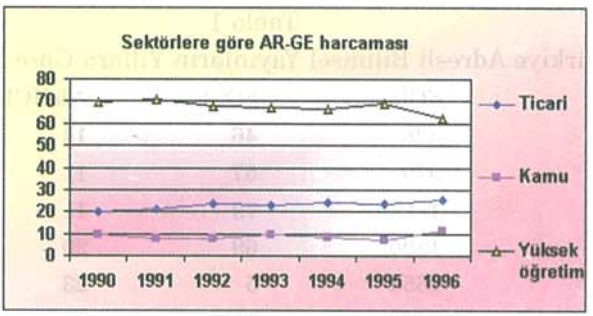

Yine DİE verilerine göre, Türkiye'de 1996 yılında Tam Zaman Eşdeğeri olarak hesaplanmış 21.983 araştırma personeli vardır. Buna göre, 10.000 iktisaden faal nüfusa düşen toplam AR-GE personeli ve araştırmacı sayısı sadece 10'dur. Bu sayı gelişmiş ülkelerde 130'a kadar çıkabilmektedir.

Sistem Çıktıları: SCI Makale Sayıları ve Verilen Patentler

Yukarıda tasvir edilen alt yapıya ve girdi değerlerine karşılık acaba sistemin bilim ve teknoloji üretimindeki performansı nedir? Bu bölümde bu soruya cevap aranacaktır. Giriş bölümde de açıklandığı üzere, Türkiye'deki AR-GE sisteminin bilim ve teknoloji üretimiyle ilgili performansının değerlendirilmesinde, bu alanda uluslararası kabul gören göstergeler kullanılacaktır. Bunlar, temel atıf indeksleri (Science Citation Index, Social Science Citation Index ve Arts and Humanities Index) tarafından taranan bilimsel dergilerde yayınlanan Türkiye adresli makale sayıları ve Türkiye'de verilen patent sayılarıdır.

Ancak, bu bölümde şimdiye kadar yapılan çalışmalardan farklı olarak sistem performansı ile ilgili değerlendirme, sadece çıktı değerlerine bakılarak değil, girdi ve çıktı ile ilgili değerlerin karşılaştırılması suretiyle yapılacaktır.

Yukarıda tasvir edilen girdi değerlerine karşılık, acaba, sistemin bilim ve teknoloji üretimindeki performansı nedir? Yukarıda açıklandığı üzere temel atıf indeksleri tarafından taranan bilimsel dergilerde yayınlanan Türkiye adresli makaleler ve Türkiye'de verilen patentler bu değerlendirmede kullanılan göstergelerdir.

Tablo 1
Türkiye Adresli Bilimsel Yayınların Yıllara Göre Değişimi

	SCI	SSCI	A&HCI
1988	828	46	14
1989	979	57	11
1990	1117	79	11
1991	1206	69	20
1992	1653	5	23
1993	1928	1	23
1994	2308	97	16
1995	2652	103	20
1996	3774	166	25
1997	4410	184	33
1998	4820	-	-

Söz konusu bu atıf indekslerinde yayınlanan Türkiye adresli makale sayıları on yıllık dönem için (1988-1998) Tablo 1'de verilmiştir. Grafik 3, bu tablodaki verilerin grafiğidir. Tablo'da görüldüğü üzere, son on yılda fen ve teknik bilimler alanlarındaki bilimsel yayın sayımız yaklaşık altı, sosyal bilim alanlarındaki yayın sayımız ise yaklaşık dört kat artmıştır. Özellikle fen bilimleri alanlarındaki artış çok hızlıdır. Bu artış Grafik 3'te daha çarpıcı olarak görünmektedir. Türkiye, bu alanda dünya ülkeleri arasında 1988 yılında 41. sırada iken, 1998'de 25.liğe yükselmiştir.

Bu tablodaki verilerden, daha açıkçası, SCI kapsamındaki makale sayılarında görülen hızlı artıştan hareketle, Türkiye'deki AR-GE sisteminin durumuyla ilgili olarak, *sistemde ciddi reformlar yapılmasını engelleyecek* ölçüde iyimser yorumlar yapılmaktadır. Bunun en son örneği, YÖK başkanı Kemal Gürüz'ün "Türk Yükseköğretim Sistemi" (http://www.yok.gov.tr) başlıklı Cumhurbaşkanına yaptığı sunuşta görülmektedir.

Grafik 3

Türkiye Adresli Bilimsel Yayınların Yıllara Göre Değişimi

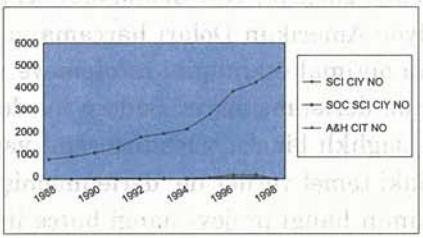

Makale sayılarında bu hızlı artışın gerçekleştiği dönemde, sistem girdilerinde herhangi bir önemli artış yoktur. Dahası, araştırmalar göstermektedir ki, yine bu dönemde bilimsel araştırmanın vazgeçilmez unsuru olan bilgi-işlem alt yapısı da son derece yetersizdir. Peki o zaman, bilimde mucizeye yer olmadığına göre, acaba bu artış nereden kaynaklanmaktadır?

Bu soruya cevap verebilmek için başka faktörlere bakmak gerekmektedir. Bunlardan birincisi, temel atıf indekslerinde yayınlanan söz konusu makalelerin niteliksel incelenmesidir. Yayınlanan bu

makaleler gerçekte bilime bir şey katmakta mıdır, yoksa büyük ölçüde, uygulanan "yayınla veya yok ol" politikasının bir sonucu mudur? Bu araştırılması gereken bir konudur.

İncelenmesi gereken ikinci ve en önemli faktör ise, aynı dönemde yurtdışına gönderilen öğrencilerdir. 1983'ten sonra, üniversitelere öğretim elemanı yetiştirmek amacıyla YÖK tarafından yurt dışına mastır ve doktora yapmak üzere çok sayıda öğrenci gönderilmiştir. Bu öğrencilerin büyük çoğunluğu, 4-5 yıl içinde öğrenimlerini tamamlayarak yurda dönmüştür. SCI'deki Türkiye adresli makale sayılarındaki hızlı artışın başladığı 1988 yılı bu öğrencilerin yurda dönmeye başladıkları zamana denk gelmektedir. Bu öğrencilerin doktora çalışmaları kapsamında yaptıkları araştırmaları, yurda döndükten sonra yayınlamalarından tabii bir şey olamaz ve yüzeysel gözlemler de bunun böyle olduğunu göstermektedir. Burada sorulması gereken soru, acaba bu öğrencilerin yurt dışında yaptıkları doktora çalışmalarına dayalı yayınları, ne dereceye kadar Türkiye'de yapılmış AR-GE sonucu sayılabilir?

Bu sorulara tatmin edici cevaplar verilebilmesi için yurt dışına gönderilmiş olan bu öğrencilerle ilgili kapsamlı verilerin derlenmiş olması gerekmektedir. Türkiye, yurt dışına öğrenci gönderme sürecinde yılda 70 milyon Amerikan Doları harcama yapıyor olmasına rağmen, bu sürecin optimal etkinliğini incelemeye yarayacak kapsamlı veriler henüz derlenmemiştir. Sadece bu değil, Türkiye'de AR-GE sisteminin sağlıklı bir değerlendirmesini yapmaya yarayacak diğer alanlardaki temel veriler de derlenmemiştir. Meselâ, şu anda Türkiye'de kimin hangi projeyi hangi bütçe ile yaptığını gösteren toplu bir envanter yoktur.

Patent istatistikleri Türkiye'de AR-GE sisteminin çıktıları hakkında daha gerçekçi fikir vermektedir. Bu istatistikler Tablo 3'te verilmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere, 1988-1998 yılları arasında Türkiye'de toplam 7277 patent verilmiştir. Ancak, bunun sadece %6.9'u Türkiye'de ikamet edenler tarafından alınmıştır. Bu yüzdeye giren patentlerin yıllara göre dağılımında ise herhangi bir artış gözlenmemektedir.

Tablo 2

Türkiye'de Patent İstatistikleri

	Patent Başvuruları			Verilen Patentler		
Yıllar	Yerli	Yabancı	Toplam	Yerli	Yabancı	Toplam
1988	154	746	900	53	319	372
1989	154	894	1048	31	450	481
1990	138	1090	1228	48	438	486
1991	136	1073	1209	60	632	692
1992	190	1062	1252	54	621	675
1993	168	1071	1239	52	740	792
1994	148	1244	1392	61	1138	1199
1995	178	1520	1698	64	661	725
1996	187	718	905	47	554	601
1997	210	1329	1539	7	451	458
1998	213	2279	2492	32	764	796

Sonuç ve Geleceğe Bakış

Yukarıdaki incelemeden Türkiye'de bilim ve teknolojinin durumu ile ilgili şu sonuçlar çıkartılabilir: Bilim politikası alanında dünyadaki gelişmeler iyi takip edilmiş, ancak Türkiye için belirlenen hedeflere ulaşılmasında, başka bir deyişle uygulamada tamamen başarısız olunmuştur. Başarısız olunan alanlar ve muhtemel çözüm önerileri aşağıda verilmiştir.

Her şeyden önce AR-GE alt yapısı yetersizdir; AR-GE faaliyetlerinde iletişim, koordinasyon ve denetim eksikliği açıkça görülmektedir; temel veriler derlenmemiştir, derlenenler ise standart yokluğundan kullanışsız durumdadır. Durumu kısaca ifade etmek gerekirse, AR-GE alanında kimin ne yaptığı bilinmemekte, zaten kıt olan kaynaklar çarçur edilmektedir.

Bu duruma göre, Türkiye'de AR-GE alanında ilk yapılması gereken iş, mevcut AR-GE kaynaklarının (finansal ve insan gücü) etkili ve verimli kullanılmasına yönelik olarak sistem içinde bilgi akı-

şı, koordinasyon ve denetimi artıracak mekânizmaların tesis edilmesidir. Bu çerçevede, öncelikle AR-GE birimleri arasında güçlü bir bilgisayar ağı kurulmalıdır. Yukarıda AR-GE alt yapısı kısmında da belirtildiği üzere, ULAKNET bu iş için düşünülmüştür. Kamu ve özel bütün AR-GE kurumlarının bu ağa bağlantısı tamamlandığında AR-GE ağı fiziksel olarak tamamlanmış olacaktır.

Ancak, bu ağ üzerinden gerçekleşecek bilgi akışının etkili olmasını, koordinasyon ve denetimi sağlayacak asıl unsur bu ağ üzerinden uygun biçimlerde kullanıma sunulacak temel verilerden oluşan bilgi bankalarıdır.

Burada öncelikli olarak oluşturulması gereken bilgi bankası, *Türkiye Proje Bilgi Bankası'dır.* Bu bilgi bankasına Türkiye'de kamu kaynakları kullanılarak şimdiye kadar yapılmış ve yapılmakta olan bütün projelerle ilgili ayrıntılı bilgiler yüklenmelidir: Projenin konusu, amaç ve hedefleri; yapıldığı kurum; süresi; bütçesi; proje kapsamında elde edilen sonuçlar (bilimsel yayınlar, patentler vs); ve proje personeli (her bir personelin adı, unvanı, kurumu, uzmanlık alanı, projedeki rolü, temasa geçmek için adresleri, varsa yayınları vs). Personel ile ilgili kısım her hangi bir projede görev almamış olan AR-GE personeli de dahil edilerek, *AR-GE Personeli Bilgi Bankası* olacak şekilde genişletilebilir ve böylece bu bilgi bankası yeni oluşturulacak projeler için uygun uzmanlığa sahip eleman temininde temel başvuru kaynağı olarak kullanılabilir.

Türkiye Proje Bilgi Bankası'nın önemli fonksiyonlarında biri de, tıpkı EUROKA veri tabanında olduğu gibi, potansiyel proje geliştirme ortamı olarak kullanılabilmesi olmalıdır. Bir proje fikri olan kişi, bunu İnternet aracılığıyla bu bilgi bankasında kayda geçirip, fikrini ortaya attığı projesine katkı yapabilecek eleman ve sponsor bulabilmelidir.

AR-GE yönetim ve koordinasyonuyla çok yakından ilgili bu iki bilgi bankasının şimdiye kadar oluşturulmamış olması, AR-GE yönetim ve koordinasyonuyla ilgi kurum olan TÜBİTAK'ın başarısızlığının açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Yine doğrudan AR-GE yönetim ve koordinasyonu ile ilgili bir öneri *Milli AR-GE Bütçesi*nin oluşturulmasıdır. Bu TÜBİTAK'ın bir önerisidir ve TÜBİTAK bu bütçeyi kendisi yönetmek istemektedir.

Ancak, bu bütçenin TÜBİTAK tarafından yönetilmesi, bu kurumun aynı zamanda bir araştırma organı olarak faaliyet gösteriyor olması dolayısıyla uygun değildir. Aksi durum araştırma kurumları arasındaki rekabet ortamını ortadan kaldıracaktır.

AR-GE büyük ölçüde, eski Sovyetlerde olduğu gibi, üniversite dışına çekilerek verimsizleştirilmiş, politik müdahalelere açık hale getirilmiştir.

AR-GE faaliyetlerinin eğitimle olan sıkı entegrasyonu mutlaka gerçekleştirilmelidir. Kamu kurumlarında "proje" adı altında koordinasyonsuz, denetimsiz ve geçmiş tecrübelerden dayanarak hiçbir sonuç üretmeyeceği şimdiden belli olan bir çok faaliyete son verilerek buralara harcanan kaynaklar üniversite araştırma fonlarına yönlendirilmeli ve böylece güçlendirilecek üniversite araştırma fonlarından desteklenecek projelere, lisans ve lisansüstü öğrencilerinin aktif katılması sağlanmalıdır. Araştırıcı, yaratıcı, sorgulayıcı insan yetiştirilmesinin geleceğin anahtarı olduğu unutulmamalıdır. Bunu gerçekleştirmenin en iyi yolu da öğrencilerin araştırmalara aktif katılmasıdır. Gelecek nesillere etkili bilim ve teknoloji transferi ancak böyle gerçekleşebilir. Böyle nesillerin çoğalması, bu yönde bir toplumsal talep oluşmasını sağlayacaktır ki demokrasilerde, siyasi iradenin AR-GE'ye ilgisini çekmenin en önemli yolu budur. Bundan projeler de çok istifade eder, çünkü genç beyinler, her türlü ihtimale ve yeniliğe açıktır.

Buna karşılık üniversitenin de kamu kurumları ve özel sektörle işbirliği arttırılmalıdır. Bu çerçevede, son BTYK toplantısında çıkartılması kararlaştırılan *Risk Sermayesi Kanunu ve Teknopark ve Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu* bir an önce çıkartılmalıdır.

Bütün bunlar yapıldıktan sonra AR-GE'ye genel bütçeden ayrılan pay, gelişmiş ülke ortalamasına yaklaşacak şekilde arttırılarak AR-GE Harcaması /GSİHY oranı %2'ye çıkartılmalıdır.

Türkiye'de yaygın olarak görülen fikrî mülkiyet ihlalleri, özellikle "bacasız endüstri" olarak adlandırılan ve gelecekte çok daha önem kazanacak olan bilgi sektöründe yaratıcılığı öldürmektedir. Bu durumu düzeltmek için fikrî mülkiyet mevzuatı özellikle de, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK), İnternet ve bilgisayar programları göz önüne alınarak güncelleştirilmelidir. Buna paralel ola-

rak toplumda fikrî mülkiyet konusunda var olan yaygın bilgisizliği gidermek amacıyla konunun üniversite seviyesinde öğretilmesi yerinde olacaktır. Bu konu, bilgisayar okuryazarlığını yaygınlaştırmak maksadıyla YÖK tarafından Türkiye'deki üniversitelerde bütün disiplinlerde zorunlu olarak okutulması planlanan enformatik dersi kapsamında öğretilebilir. Konunun yaygın öğretimi ile ilgili olarak konuyla ilgili meslek birliklerine ve gönüllü kuruluşlara da büyük görev düşmektedir. Bu alanda faaliyet gösteren bir meslek birliği olan Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği'nin (İLESAM) Hacettepe Üniversitesi ile işbirliği yaparak hazırladığı Telif Hakları Web Sitesi (http://www.ilesam.hacettepe.edu.tr) diğer kuruluşlar için örnek oluşturabilir.

Bilim ve teknoloji, insan faaliyeti sonucu ortaya çıkan bir kültürdür. Bu bakımdan insanı konu alan sosyal ve beşerî bilimler ikinci plana itilmeden bilimler bütünleşik bir yaklaşımla ele alınmalı ve bütçe kaynakları bu anlayışla dağıtılmalıdır. Bu çerçevede AR-GE personelinin zihniyet ahlâk dünyasına yönelik araştırmalara önem verilmelidir. Bu kapsamda özellikle araştırılması gereken konu, AR-GE personelinin bilim ve teknolojiye yönelik anlayış, tutum ve davranışlarıdır.

Araştırmalarda ihtiyaç duyulan temel veriler süratle derlenip bilgi bankaları oluşturularak İnternet üzerinden kullanıma sunulmalıdır.

Bütün bunlar yapıldıktan sonra, genel bütçe hazırlanırken bilim ve teknoloji yatırımlarına öncelik verilerek, AR-GE'ye bütçeden ayrılan pay, gelişmiş ülke ortalamasına yaklaşacak şekilde arttırılmalıdır: AR-GE Harcaması /GSİHY oranı en az %2'ye çıkartılmalıdır. 21. Yüzyılda varlığını güçlenerek sürdürmek isteyen Türkiye önceliklerini iyi belirlemek zorundadır.

KAYNAKÇA

R. Acun, "Bilim Bilgi Teknolojisi ve Türkiye", *Millî Kültürler ve Küreselleşme,* Yayına Hazırlayanlar: Bahaeddin Yediyıldız, M. Çağatay Özdemir ve Fahri Unan, Konya, 1998, ss.83-92.

R. Acun, "İnternet ve Telif Hakları", *Bilgi Dünyası*, baskıda.

G. Casper, "The Advantage of the Research-Intensive University". The University of the21stCentury."http://portfolio.stanford.edu:8050/documents/president/980503peking.html. (Erşim:9.7.1999).

Devlet İstatistik Enstitüsü Haber Bülteni (1997). http://www.die.gov.tr

DPT Beş Yıllık Kalkınma Plânları 1,2,3,4,5,6,7 DPT Ankara. http://www.dpt.gov.tr

N. K. Pak, E. Türkcan ve H. Atamer, "Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri: 1923-95", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* Cilt 11, İstanbul 1995, ss.154-164.

Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası ve TÜBİTAK'ın Misyonu (Mayıs,1997) (http://www.tubitak.gov.tr)

Niçin Bilim ve Teknoloji Politikası: Tarihsel Gelişim, Dünya Örnekleri ve Türkiye (Eylül,1998) (http://www.tubitak.gov.tr)

E. Türkcan, "Bilim Politikası", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim. Sosyal Bilimler II*, Ankara, 1998, ss. 217-226.

Servet Özdemir

1962 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve yüksek öğrenimini aynı ilde tamamladı. 1983 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Yönetimi ve Plânlaması bölümünden mezun oldu. 1986 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden yüksek lisans derecesi aldı. 1989 yılında doktorasını tamamladı. 1994 yılında 9 ay süreyle doktora sonrası çalışması için Ohio State Üniversitesinde bulundu. 1983 yılında İç İşleri Bakanlığında memur olarak başladığı kamu görevini, 1986-1989 yılları arasında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi araştırma görevlisi olarak sürdürdü. Aynı üniversitede 1990 yılına kadar öğretim üyeliği ve Akşehir Meslek Yüksek Okulunda kurucu müdürlük görevinde bulundu. 1990 yılında Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesine naklen atandı. 1995 yılında doçent oldu ve Gazi Eğitim Fakültesine geçti, halen aynı fakültede Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim dalı başkanıdır. Toplam kalite yönetimi, yenileşme, öğretmenlik mesleği, kurum kültürü gibi konular ilgi alanıdır. Çok sayıda makalesinin yanında "Eğitimde Örgütsel Yenileşme" ve "Öğretmenlik Mesleğine Giriş" isimli iki kitabı vardır.

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Servet Özdemir

Eğitim Türklerde her zaman önemli kurumların başında yer almıştır. İlim adamları, devlet adamları tarafından korunmuş ve saygı görmüşlerdir. 18.yüzyıldan itibaren ise eğitim eskisinden daha önemli bir kurum olarak karşımıza çıkmıştır.

Batı karşısında alınan ilk yenilgilerden beri Türk toplumunun Batı ile nasıl başa çıkabileceği ile ilgili en önemli reçetelerden biri de "eğitim" olmuştur. Cumhuriyet ile birlikte eğitim alanında önemli mesafeler kat edilmiştir. Bu gelişmeler özellikle nicel alanda kendini daha çok hissettirmektedir.

Bir sisteme yön veren temel öğe o sistemin felsefesidir. Türk eğitim sistemi, geçmişi ve bugünü anlamaktan uzak birtakım rakip izlenimi veren grupların mücadele alanına dönmüştür. Türkiye'de eğitim ve eğitim sorunları duygusal bakış açılarına göre yönlendirilmeye çalışılmaktadır.

Tüm dünyada iş ve toplum hayatında gözlenen değişmeler, eğitim kurumlarını da değişmeye zorlamışlardır. Eğitim kurumları da toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmiştir. Sanayi toplumunun bir sonucu olarak göç ve şehirleşme Batıda 19.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye'de 20.yüzyılda eğitimde reform yapıyoruz diye Köy Enstitüleri kurulmuştur. Oysa 1950'lerde başlayan yeni dönemle birlikte insanlar köylerden şehirlere göç etmeye başlamışlardır. 1970'lere kadar eğitimde sloganımız "her köye okul" diye özetleniyordu. Oysa bugün köylerde öğrenci yokluğundan okullar kapatılmakta umut olarak taşımalı eğitime öne sürülmektedir. Yine 1930'lu yılların anlayışına göre kurulan meslekî teknik eğitim sistemine tüm tarafların bilgi toplumuna girildiğini belirtmelerine rağmen devam edilmektedir.

Dünyada ekonomik, sosyal ve kültürel alanda görülen ilerleme-

ler, eğitim olgusunu salt "okul" olarak ele almak ve eğitimi okul ile sınırlı görmek devrini kapatmıştır. Okul dışındaki işletmelerde de eğitim, en önemli etkinlikler arasında yer almaktadır. Artık günümüzde "okullar işyerleri, işyerleri de okul" gibi olmak zorundadır. Okul eskiden hiç alışık olmadığı önemli rakiplerle karşı karşıyadır. Eğer okullar kendi rollerini ve eğitim algılarını değiştirmezlerse "müşteri" bulmakta zorlanacaklardır. Müşteri bulsalar bile ürünlerinin piyasada çok fazla geçerliliği olmayacaktır. Kültürel boyutta, toplumdan kopma "yabancılaşma"yı teknik manada iş koşullarını dikkate almadan düzenlenecek eğitim programları ise çıktıların (öğrencilerin) iş piyasasında geçerliliğini azaltacaktır.

Bilimsel gelişme ve ilerlemeler sonucunda, bilgi aktarımına dayalı eğitim anlayışı sona ermiştir. Günümüzde "bilgiyi odak noktası yapan" eğitim anlayışı yerini "bilgilerin nasıl üretileceği" eğitim anlayışına bırakmıştır. Bunun gerçekleşmesinde öğrenci yapısındaki ve toplumdaki değişmenin de rol oynadığını eklemek gerekmektedir[1].

Toplumsal ve ekonomik değişme ile birlikte eğitimin ve eğitim kurumunun da rolleri değişmektedir. Eğitim ve değişme arasında çift yönlü bir etkileşim söz konusudur:

(a) Eğitim, toplumdaki değişmelerden etkilenir ve bu değişmelere göre kendini yeniden düzenleme gereği duyar.

(b) Eğitim, toplumun yenileşmesine öncülük etme durumundadır.

İş dünyası ve diğer bütün insan çabaları birer sistemdirler. Bunlar birbirlerine görünmeyen, ilişkili eylemler dokusuyla bağlıdırlar. Bu dokunun korunup geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda; toplumsal sistemlerin en önemlilerinden biri olan eğitim sisteminin yenileşme ve öğrenme kapasitesi diğer kurumları da derinden etkileyecektir.

Hage ve Powers'a (1992, s. 76) göre sanayi sonrası hayat herkes-

1 Roger Kaufman ve Dougles Zahn, *Quality Management Plus. The Continuous Improvement Of Education.* (Corwin Press, Inc) 1993, s. 2.

ten yaratıcılık beklemektedir[2]. Fakat yaratıcılık açısından insanlar arasında büyük farklılıklar vardır. Bunun üzerine örgütsel hayat da insanları benzer rolleri oynamaya zorlamaktadır. Örgüt ortamı ortalama bir insanı yaratıcı düşünceleri ortaya koymak açısından pek uygun değildir. Sanayi toplumu fiziksel etkinliklere dayalıdır. Bilgi toplumunda ise, işlerin büyük çoğunluğu için zihinsel etkinlik gerekir. Nakliye şirketi sahibi, taşıyıcılık yapacak kişiler değil, taşıyıcı makinaları kullanmayı bilen kişileri işe almaya başlayacaktır[3].

Bilgi toplumunda eğitim kurumu da kendini önemli oranda değiştirmek zorundadır. Eğitim, değerlere daha fazla yer vermek ve bireyselleşmek durumundadır. Bilgi toplumunda bilgi her yerde olacaktır, öğrenciler nitelik ve nicelik olarak öğretmenden daha fazla bilebileceklerdir. Bu yeni duruma bütün taraflar kendilerini ayarlamak zorundadırlar.

Bilgi Toplumu ve Okul

21. yüzyıla yönelik tahminlerde bulunan gelecek bilimci yazarlar "eğitim" kurumlarına önemli görevler vermektedirler. Ancak bilgi toplumunda okulların biraz iş hayatına benzeyeceği iş hayatının da okullar gibi çalışacağı kabul edilmektedir. Çağdaş yaklaşımlarda, eğitim devletin sınırlı sayıdaki temel işlevleri arasında en önemli görevlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim denilince de aklımıza okullar gelmektedir. Çeşitli açılardan eleştirilse de günümüzde okul vazgeçemediğimiz kurumların başında gelmektedir.

1. Okul, bir takım amaçları gerçekleştirmek üzere meydana getirilmiş sosyal bir örgüttür.

2. Onun meydana gelişini sağlayan en önemli etken, bireyin ve toplumun ihtiyaçlarıdır.

3. Genel olarak okul, belli bir yeri olan, belli bir süre devam

2 Jerald Hage ve Charles H. Powers, *Post-Industrial Lives. Roles And Relationships in the 21st Century*, Sage Pub.

3 Hasan Bacanlı, "Bilgi Toplumunda Birey ve Eğitimi". *Bilgi Toplumu Sempozyumu, 28-29 Mart 1995, Gazi Üniversitesi-Datasel*, 1995, Ankara.

eden, öğrenci ve öğretmeni değişen, geniş bir çevreye hitap eden, eğitim faaliyetini planlı ve programlı bir şekilde sürdüren, öğrenme-öğretme faaliyetlerini organize bir ders faaliyeti olarak devam ettiren, genel ve mesleki çeşitler içerisinde şekillenen bir kuruluştur.

Okul, bilgi toplumunda da önemini korumaktadır. Fakat yeni okul bizim bildiğimiz geleneksel okul olmayacaktır. Hiç bitmeyen bir eğitim süreci yaşayacağız; dolayısıyla da eğitim, sosyal hareketliliğin en önemli aracı olma özelliğini kazanacaktır[4]. Yeni eğitim anlayışı, eğitim kurumlarını temelden etkilemektedir. Eğitimin program, öğrenci, öğretmen, eğitim materyalleri vb. temel öğelerini yeni bir anlayışla ele almak zorundayız. Okul geleneksel olarak taşıdığı anlamın dışına çıkmak zorundadır.

Toplumdaki ve okuldaki alt sistemler, okulun amaçları dışında birtakım hedeflere de sahip olabilirler. Bu hedefler okulun amaçlarından farklı olabileceği gibi onunla çelişiyor da olabilir. Örneğin öğretmenler kendilerinin özerkliklerini dengede tutmak isterlerken, okullar ailelere ve toplumun diğer üyelerine karşı açık kapı politikası izleyip aynı zamanda da koruyucu parmaklıklar koyarak okulun amaçlarını ve akademik bağımsızlıklarını korumaya çalışırlar.

Okul şimdilik kültürün zorunlu kıldığı bir örgüttür. Amaç ve süreçlerinin modası geçmiş olsa bile her zaman talep edilmektedir. Okulun bu özelliği her ne kadar yeniliğe ve değişmeye karşı okulda isteksiz bir ortam oluşturmuş ise de, okul yine çağa göre işleyiş ve süreçlerinde bir takım değişikliklerle yaşamasını sürdürmektedir.

Okullar toplum, aile, öğrenci ve öğretmen gibi çeşitli ilgi gruplarının çekişmelerini yansıtan, çok çeşitli görevlere sahiptir. Bu nedenle okulun görevlerine sistemdeki değişik ilgi gruplarının bakış açılarından bakmakta yarar vardır. Bütün örgütler gibi okul da çok amaçlıdır. Yani okulun amacı sadece eğitim ve öğretim değildir. Örgüt mensuplarının gerçekleşebilecek ümit, istek ve beklentileri de okulun amaçları içerisinde düşünülmelidir.

Geleneksel anlamda okul, gencin yetişkin olarak oynayacağı ro-

4 Peter Drucker. *Gelecek İçin Yönetim.* T. İş Bankası Yay., 1994.

lü kabullenmesinde, genci meşgul etmede, iş alanına girmesine hazırlamada, toplumun sosyal ve kültürel değerlerinin kazandırılmasında, toplumsallaşmada, geleneklerde, inançlarda, toplumda yaşamak için gereken yetenekleri geliştirmede ve genci gerekli konumlara getirmede, onu çeşitli iş kollarında mesleğe yönlendirmede bir araç olarak görülmüştür. Bilgi toplumunda ise bu süreci belli bir zaman ve süre ile sınırlamak mümkün değildir.

Çelişen Amaçlar ve Görevler

Tüm toplumsal kesimlerin okuldan beklentileri kendi değerleri ile paralellik göstermektedir. Bunun sonucu olarak da, okulun amaç, yapı ve işleyişiyle ilgili olarak tartışmalar süregelmektedir. Toplumdaki bireylerin, grupların veya ailelerin amaçları, sosyal sınıflara ve statüye göre değişir. Bu durum her kesimin okuldan beklentisine de yansımaktadır. Diğer bir deyişle, toplumun farklı kesimlerinin okuldan beklentileri de farklıdır. Birçok aile çocuklarının öğrenmesini arzu eder, ama öğrendikleri şeylerin ailenin değerleri ile çelişmesini istemez. Örneğin cinsel eğitim ya da zorunlu din eğitimi gibi konularda toplumun farklı kesimlerince yürütülen tartışmalar devam etmektedir. Bu durum çeşitli toplumsal sınıfların okuldan beklentilerinin farklı olduğunu gösterir.

Birey olarak öğrenciler de çelişkilerle yüz yüze kalabilirler. Okulun akademik programları ile ailelerin değer ve gelenekleri çelişebilir. Çağdaş yaklaşımlarda her iki tarafın da birbirlerini daha çok anlamaları gereği üzerinde durulmaktadır.

Okul toplumsal bir sistemdir. Kendine özgü bir kültürü amaç ve yapısı vardır. Okullar ham materyallerden standart araçlar üreten fabrikalar değildir. Okul her kim gelirse onu almak zorundadır, oysa fabrikalar kullanacakları malzemeyi seçerler. Okulların gelen müşteriyi seçmek gibi bir hakları yoktur. Bu durum, eğitimde değişmeyi daha da zorlaştırabildiği gibi okulların verimlilik ve etkililik gibi kavramlara uzak durmasına da neden olabilmektedir. Okulun her gelen öğrenciyi alma ve yetiştirme sorumluluğu temel eğitim düzeyinde kabul edilebilir, ancak orta ve yüksek öğretim kademelerinde eğitimin tüm girdilerinde birtakım standartlar koymak mümkündür.

Yeni öğrenme anlayışı okulların yapı ve işleyişinde köklü değişikliklere sebep olmuştur. İnsanların nasıl öğrendiğini, öğrenmenin de öğretmeden farklı bir şey olduğunu, iki insanın aynı şekilde öğrenmediğini, yetenek ve anlayışlarının farklı olduğunu biliyoruz. Bizler birbirimizden farklıyız. Böyle bir anlayışı temel alacak olursak sınıf sistemini savunmak mümkün değildir. O zaman, 21. yüzyılda nasıl bir eğitim anlayışı başarılı olacaktır? Sorusu tüm karmaşıklığı ile karşımıza çıkmaktadır.

Bilgi toplumu, bütün mensuplarının sadece okuma yazma ve aritmetik becerileriyle değil, (meselâ) temel bilgisayar becerileriyle donatılmış ve siyasal, sosyal, tarihsel sistemlerle tanışık olmalarını da şart koşmaktadır. Örneğin Fransa'da her öğretmen ve öğrencinin kişisel bilgisayar sahibi olması gerektiği ve bunu sağlama yolları tartışılmaktadır. Üstelik bilginin sınırsız derecede yaygın olması nedeniyle, bilgi toplumunda yaşayanların öğrenmenin usulünü öğrenmeleri de şarttır[5].

Bilgi toplumunda okullar ciddi değişikliklere uğrayacaklardır. Yetişkinler de öğrenme ve eğitime önemli derecede ihtiyaç duyacaklardır. Eğitim ve öğretim kurumları nitelik değiştirecektir. Artan yetişkin eğitimi ihtiyacını karşılayabilmek için, işyerleri de yoğun olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine katılacaklardır. Bilgi toplumunda daha fazla sofistike bilginin insanlara verilmesi gerekecektir. Eğitimli kişinin tanımı da önemli ölçüde değişecektir. Geleneksel tanımıyla, belli bir bilgi stokuna erişmiş insanın yerini, bilgi elde etme yöntemlerini bilen insanlar alacaktır. "Hayat Boyu Eğitim" sloganı, 21. yüzyılın en önemli eğitim sloganı olacaktır. Okulun sosyal pozisyonunda ve rolünde de önemli değişiklikler olacaktır. Okul, önemli bir kuruluş olmakla birlikte, henüz vatandaş sayılmayan gençlerle ilgilenmektedir. Bu insanların henüz sorumluluğu yoktur ve işgücüne katılmamışlardır. Bilgi toplumunda okul artık yetişkinlerin de kuruluşu haline gelmekte, özellikle ileri eğitim almış yetişkinlere de hitap etmektedir[6].

---

5 Drucker, Peter. F. (1993). *Gelecek İçin Yönetim. 1990'lar ve Sonrası.* (Çev: Fikret Üçcan). T. İş Bankası Kültür Yayınları.

6 Drucker, a.g.e.1994, s. 271

Eğitimde yeni felsefe ve yaklaşımlar ve bunların uygulanması eğitimcilerin kendilerini yargılayıcı bir kişi olarak görmekten çok destekleyici bir kişi olarak görmelerine; aktarıcı bir kişi olmaktan çok, yönlendirici ve kılavuz bir kişi olarak görmelerine; sınıf duvarları içinde soyutlanmış çalışanlardan çok, aileler, öğrenciler, yöneticiler, öğretmenler, işyerleri ve bütün toplumla birlikte çalışanlar olarak görmelerine yardım edecektir[7].

Bilgi toplumunun gerektirdiği eğitim sistemini henüz tam olarak hiç bir ülke kuramamış ise de; bilgi toplumunda eğitim ana çizgileriyle şu özellikleri taşıyacaktır[8]:

- Bizim ihtiyacımız olan okul, yüksek düzeyde evrensel okur-yazarlık sağlamak zorundadır; bunun anlamı, bugün okur yazarlık denildiğinde anladığımızdan çok daha fazla bir şeydir. Bilgi toplumunda birey asgari okur-yazarlık, bilgisayar kullanma becerisi ve sosyo-kültürel yönden temel bilgi ve becerileri kazanmış olmalıdır.
- Her düzeydeki ve her yaştaki öğrencilere öğrenme motivasyonunu ve öğrenmeye devam etme disiplinini aşılamalıdır.
- Hem yüksek düzeyde eğitim almış insanlara hem de herhangi bir nedenle erken yaşlarda ileri eğitim alamamış insanlara açık olmalıdır.
- Bilgiyi hem içerik, hem de süreç olarak aktaran okullara ihtiyaç duyulacaktır. Bilgi alınırken uygulanmalı ve geliştirilmelidir.
- Öğretim artık okulların tekelinde kalamaz. Eğitimin tüm topluma nüfuz etmesi, her türlü kuruluştan eğitim amaçlı olarak yararlanılması gerekir; bu bağlamda şirketlerin, kamu kuruluşlarının ve kâr amacı gütmeyen her organizasyonun bir takım eğitim hizmetlerini sunması beklenmektedir. Okul dışında olan bu kurumlar da eğitim ve öğretme kuruluşları haline getirilmelidir. Okullar daha fazla işverenle ortak çalışılacak yerler haline gelmelidir[9].

---

7 J. John Bonstingl, *School of Quality. An Introduction to Total Quality Management in Education,* Association for Supervision and Curriculum Development, 1992,s. 5.

8 Drucker, 1994, a.g.e.

9 Drucker, aynı.

Tablo 1

Eski ve Yeni Yaklaşımların Eğitim Kurumuna Bakışları

Eski Yaklaşımlar	Yeni Yaklaşımlar
Bilgi kesindir	Bilgi geçicidir
Eğitim ansiklopedik bilgi kazandırmak için verilir	Eğitim, konuları derinliğine anlamak için verilir
Bilgi gelecekte kullanılmak için edinilir	Bilgi, yeni bilgi üretmek için edinilir
Bilginin yayıcısı olarak öğretmen	Öğrenme etkinliklerinin düzenleyicisi olarak öğretmen
Sınıfta tek karar verici olarak öğretmen	Kararlar diğer öğretmenlerle birlikte verilmektedir
Normal dağılıma göre öğrenci değerlendirme	Tam öğrenmeye yönelik değerlendirme
Kontrol edici olarak öğretmen	Düzenleyici, lider, öğrencinin ihtiyaçlarına eğilen ve işi yapan kişi olarak öğretmen
Öğretmen merkezli	Öğrenci üzerine odaklaşmış
Tek kitap üzerine program temelli	Yetişkin hayatın sorumlulukları üzerine odaklaşmış ve tanımlanmış yeterlikler
Kontrol edici olarak yöneticiler	Düzenleyici, lider, öğrencinin ihtiyaçlarına eğilen ve işi yapan kişi olarak yönetici

Kaynak: National Quality Academy, *Quality Training for Instructors Workshop,Macbet Conference,* Indianapolis, Indiana, June 12-15, 1994; Yüksel Özden, *Öğrenme ve Öğretme,* Pegem, Ankara, 1997.

Büyük bir sektör olan eğitim sistemi tüm diğer sistemleri etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Her ne kadar bakanlık yöneticileri son yılların en önemli reformunu yaptık diye ortaya çıksalar da eğitim sistemimizde "reform" niteliğinde bir dönüşüm çizgisi yaşanılmamıştır.

Eğitim sistemimizdeki "anlayış değişmezliği" merkezdeki yerini korumaktadır. Bunu yönetim yapısında, program anlayışında, araştırma geliştirme birimlerine bakış açısında, öğretmen yetiştirme ve istihdam politikasında görmek mümkündür. Katı hiyerarşik ve kademeli yönetim anlayışı devam etmektedir. Kademelerin çokluğu ve bu kademeleri işgal edenlerin farklı öğretmenlik branşlarından gelmeleri karar ve iletişim süreçlerini son derece yavaşlatmaktadır. Özel sektörde 1980'lerde görülen küçülerek büyümek ve yönetim kademelerinin sayısını azaltmak anlayışı 2000'lere yaklaşırken eğitim kurumlarımızı pek etkilemiş gözükmemektedir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan "Cumhuriyetin 75.Yılında Gelişmeler ve Hedefler. Millî Eğitim" isimli esere göre 1920 yılındaki Maarif Vekâleti, 1) Program Heyeti, 2) İlk Tedrisat Dairesi, 3) Orta Tedrisat Müdürlüğü, 4) Türk Asârı Atikası Müdürlüğü ve 5) Sicil İstatistik Müdürlüğü'nden oluşmaktadır[10]. Bugün ise merkez örgütünde 50'ye yakın birim bulunmaktadır. Doğal olarak aynı görevi üstlenen farklı birimler görülmektedir. Örneğin Talim Terbiye Kurulu ile Eğitim Araştırma Geliştirme Dairesi hemen hemen aynı konularda çalışan farklı birimlerdir. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Millî Eğitim Bakanlığı merkez başta olmak üzere tüm teşkilat yeni bir reorganizasyona tabi tutulmalıdır. Günün şartlarına ve modern yönetim anlayışına göre 21. Yüzyıla yeni bir teşkilat ile girmeliyiz.

Türkiye'de İlköğretim Satı Bey'den beri en çok desteklenen eğitim kademelerinden biri olmuştur. Ancak her zaman nicelik niteliğe tercih edilmiştir. Temel bir eğitim anlayışına dayanmayan ilköğ-

10 MEB, *Cumhuriyetin 75.Yılında Gelişmeler ve Hedefler, Milli Eğitim,* Ankara, 1998.

retimde çocuklar sanki bir daha hiç eğitim almayacaklarmış gibi bilgi bombardımanına tabi tutulmaktadırlar.

Eğitimde kazandırılacak hedefleri çeşitli şekillerde gruplandırmak mümkündür. 1) Bilişsel amaçlar 2) Duyuşsal amaçlar ve 3) Psiko-motor amaçlar. Bu üç kategori içerisinde Türk Eğitim Sistemi en fazla bilişsel amaçlarda kendini göstermektedir. Bu yapılırken de temel eğitim ilkeleri ihmal edilmektedir. Çocuklara "al bu bilgiyi yirmi yıl sonra kullanacaksın" denilmektedir. Oysa bilgi toplumunda altı ay sonra bile bilgiler değişebilmektedir. Bilgi deposu haline getirdiğimiz çocuklar gerekli herşeyi bilmekte ama bunları nasıl kullanacaklarını bilmemektedirler. Gereksiz bu bilgilenme süreci hem okul hem de toplum tarafından da desteklenmektedir. Okullarda yapılan bilgi yarışmaları, münazaralar, başka ülkelerin ırmağını dağını tepesini bilmekle övünmeler, hatta başka ülke çocuklarını "ülkemizin adını bile bilmiyorlar" diye küçümsemek. Aynı küçümseme davranışını Almanya'ya giden işçilerimizde de görmüştük "Azizim bu Almanlar ilginç millet, dağ başında polis olmadığı halde kırmızı ışıkta bekliyorlar nasıl kalkınmışlar hayret!" bu hayretimiz teşhisi doğru koyamadığımız için hala devam etmektedir. Bizdeki bu anlayışı şu örneklerle de açmak mümkündür "orda bir köy var uzakta gitmesek de gelmesek de o köy bizim köyümüzdür", "seni uzaktan sevmek aşkların en güzeli" ya da daha dramatik olanı bir arabesk şarkıda olduğu gibi "seni seveceğim haberin olmayacak" bu ve benzer bir anlayışla yetişen insanlardan acaba ne beklenilmektedir?. Gitmediğim, görmediğim, dokunamadığım, duygularımı paylaşamadığım ilginç bir paylaşma anlayışı kazandırıyoruz çocuklarımıza. Bu konuda çeşitli siyasal görüşler arasında da temel farklılık şartlandırılma öğelerinde olmaktadır. Yoksa önemli bir farklılık söz konusu değildir. İlköğretimde duyuşsal eğitimi esas almayan bir sistemin başarılı olma şansı yoktur.

Eğitim sistemimizde üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri de ders kitabı anlayışıdır. Okulda tek ders kitabı olunca aslında çok önemli olmayan bir araç çok önemli hale gelmektedir. Ders kitapları gerek içerik gerek tasarım yönünden çağdaş standartların çok gerisindedir.

4306 sayılı kanun ile birlikte zorunlu sekiz yıllık ilköğretim uygulaması artık kurumsallaşmıştır. Fakat beş yılın üzerine üç yıl daha konmuştur. Eğitim felsefesi, amacı ve vizyonu açısından bakıldığında ilköğretimin bunlardan yoksun olduğu görülmektedir. Davranış ve değer boyutunun ağırlıklı olması gerektiği hemen tüm çevreler tarafından vurgulanan ilköğretimde bilgi boyutu ağırlıktadır ve bu bilgiler her yıl aynı şekilde tekrar edilmektedir. İlköğretime ders ve konu açısından bakma anlayışı devam etmektedir. Anlayış bu olunca da yapılan yeni düzenlemelerde programa şu ders eklendi şu ders programdan çıkarıldı anlayışı bir türlü aşılamamaktadır.

Türkiye'nin öğretmen yetiştirme politikası(zlığı) bir kez daha iflas etmiştir. Tanzimat döneminde öne sürülen benzer gerekçelerle bugün öğretmen açığı kapatılmaya çalışılmaktadır. Plânlı kalkınma modelini benimsemiş ülkemizde 7.Beş Yılık Kalkınma Plânının sonuna doğru "pardon tahmin edemedik dersler boş mu geçsin?" diyerek her üniversite mezunu sınıfa (büyük çoğunluğu da o önem verildiği söylenen ilköğretim okulunda) sokulmaktadır. Son zamanlardaki bir takım politik amaçlı tayinlerin de etkisiyle eğitim camiası tam bir umutsuzluk içerisine düşürülmüştür. Bırakın 20 yıl sonrasının vizyonunu, projelerini çoğu okul her hafta yeni ders programları düzenlemekte giden-gelen öğretmenlerin peşinden yetişmeye çalışmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurulu'nun yeniden yapılandırdığı Eğitim fakültelerinin durumu, yeni anlayışa göre ilk mezun verecekleri 2000'li yıllarda görülecektir. Bugün çözüm diye dayatılan pek çok uygulamanın o zaman pek çok problemin kaynağı olacağı daha iyi anlaşılacaktır.

1998 yılının en umut veren gelişmelerinden biri de yönetici atamalarının bir takım bilimsel esaslara bağlanması girişimlerinin olmasıdır. Bu amaçla 28 Eylül 1998 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren *Millî Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik* çıkarılmıştır. Bu yönetmelikle yöneticiliğin okulu yoktur anlayışının yavaş yavaş terk edildiği gözlenmektedir. Yöneticiliğin öğretmenlikten farklı bir alan olduğu artık kabul edilmiş gözükmektedir. Bu amaçla "Müdürlük" sınavı açılmıştır. Sınav sonuçları aslında çok düşündürücüdür. Okul müdürü adayı öğretmenlerin katıldıkları sınava 30 871 öğretmen başvurmuş sınav sonucunda

1560 öğretmen başarılı olabilmiştir[11]. Yani müdürlük sınavında başarı oranı % 5'dir. Bu durum açıkça öğretmenlerin yöneticilik için pek hazır olmadıklarının bir göstergesidir. Sınavı kazanan müdür adaylarının 120 saatlik hizmetiçi eğitime tabi tutulması ve kurs sonunda da yapılacak merkezi sınavda en az 70 alma şartının konulması da yerinde bir uygulama olacaktır.

Türk Eğitim Sistemi'nin son yıllarda hızı bir hayli artan önemli bir sorunu da yönetimde gözlenen "mahallileşme" eğilimidir. Hemşehri grupları ve mikro millîyetçilik duyguları ile de desteklenen bu yönelim millet olarak sistemimizi tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. Okul Müdürleri, İlçe Millî Eğitim ve şube müdürleri, hatta İl Millî Eğitim müdürlerinin atanmasında görülen bu eğilim eğitim sisteminin mahallîleşmesine ortam hazırlamaktadır. Yönetim kadrolarına atama yapılırken "bölge çocuğu" olmak en önemli kriterlerden biri haline gelmiştir. Yöneticiler bölgeden olunca makam yetkilerini kullanırken bile güç durumda kalabilmekte ya da onlarda kendilerini o makama getirirken kullanılan kriterlerin etkisinde kalarak yanlı kararlar alabilmektedirler. Yönetimde gözlenen bu mahallileşme eğilimi bir takım siyasî tercihlerle de birleşince okullar adeta millete ait olmaktan çıkıp küçük grupların etki alanına girmektedirler.

Bursalıoğlu'na göre, "okulun kadrosu daha çok çevresel kişilerden meydana gelmiş ise, bunlar çevrenin desteğini sağlamaya çalışacaklar ve çevrenin okulu etkileme derecesi yüksek olacaktır. Bu kişiler memleketin değişik yerlerinden gelirse, okulun kadrosu ulusal ve dış değerlere daha çok dönük olacaktır"[12].

Yönetimde mahallileşmenin önüne ancak profesyonelleşme ile çıkılabilir. Okul müdürlüğü için getirilen sınav ve hizmetiçinde yetiştirilme şartları taşra ve merkez teşkilâtının her kademesi için yaygınlaştırılmalıdır. Yetkisini bilgi ve beceriden alan bir yönetici baskı gruplarına karşı kurumunu daha etkin bir şekilde koruyabilecektir.

Türk Eğitim Sisteminin önemli bir parçası olan üniversiteleri-

11 Milli Eğitim Bakanlığı, Personel Genel Müdürlüğü.

12 Ziya Bursalıoğlu. *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış,* (Geliştirilmiş 9.Baskı, Ankara, Pegem Yay., s.38.

miz de çok önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Üniversitelerimizin adı basında sıkça yer almasına rağmen bunların çoğu akademik başarılarından dolayı olmamıştır. Yükseköğretim kurumlarının temel amacı olması gereken bilim üretme ve araştırma-geliştirmeye yönelik faaliyetler üniversitelerden ayrı düşünülmeye başlamıştır. Öğretim üyeleri ekonomik zorluklar içerisinde gece-gündüz ders peşinde koşan insanlar konumuna düşmüş (düşürülmüştür). Bunların yanında bütün dünyada hür bir çalışma ortamına en çok sahip olması gereken görevlilerin başında sayılan öğretim elemanlarının bu hakları da ciddi olarak kısıtlanmıştır. *Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliğ*inde yapılan değişikliklerle yasal temeli olmayan bazı cezalar yönetmelik hükmü olarak getirilmiştir. Bu yeni getirilen yönetmelik hükümlerine göre yöneticiler kurtla-kuzu misali istedikleri öğretim elemanının işine son verebileceklerdir. Ayrıca yöneticiler isterlerse bir takım yasal prosedürlerle elde edilen akademik organlarca verilen akademik unvanları da idari bir kararla alabileceklerdir.

Yükseköğretim Kurulu lisansüstü eğitime yönelik yaptığı düzenlemelerle bu alanda olumlu adımlar atmıştır. Lisansüstü eğitimin sadece belli üniversitelerde yapılması Türk Yükseköğretimine nefes aldıracaktır. Kuruluşunu henüz tamamlamamış taşra üniversitelerinin lisans ve ikinci öğretim yükü altında ezilirken bir de lisansüstü eğitime ayıracakları ne zaman ne de kaynakları vardır.

Yükseköğretim Kurulu aldığı bir kararla da üniversitelerin araştırma görevlilerinin seçilmesi ve yerleştirilmesi işini de uhdesine almıştır. Bundan böyle araştırma görevlileri (en azından önemli bir kısmı) Lisansüstü Sınavı (LES) ve sözlü sınavla seçileceklerdir.

Yabancı dil ile eğitim de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizin en önemli yükseköğretim kurumları yabancı dil ile eğitime devam etmektedir. Gelişmiş hiçbir ülkede görülmeyen bu uygulama ülkemizde bir başarı gibi sergilenerek devam etmektedir.

Naci Bostancı

Korkut Tuna

Abdurrahman Küçük

BAŞKAN (Süleyman Hayri BOLAY) – Tebliğ sahibi hocalarımız çok önemli noktalara temas ettiler. Kendilerine teşekkür ediyoruz.

Müzakerelere geçmeden evvel, bir hususu burada ifade etmek istiyorum: Ortaokullarda Yurttaşlık Bilgisi dersleri okutuluyor senelerden beri. Bu derslerde bir ildeki bakanlıkların temsilciliğini yapan birimler, yani, millî eğitim müdürü, sağlık müdürü, bayındırlık müdürü vesaire, okutulur öğretilir; fakat, yine devletin bir kurumu olan, Anayasa'nın bir kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın temsilciliğini yapan müftülükler orada yer almaz. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da, müftülüklerinin okullarda tanıtılması hususunda bir teşebbüsü olduğunu zannetmiyorum. Şimdi, rahmetli oldu, Ankara'daki büyük üniversitelerden birisinin rektörü, bir zaman birkaç kişinin yanında bana dedi ki "Süleyman Bey, Türkiye'de nerelerde, kaç tane müftü var?" Ben de dedim ki, sayın rektörüm, Türkiye'de bütün illerde ve ilçelerde istisnasız müftü var. Şimdi, devletin rektörü olmuş bir zat, devletin kuruluşunda, ne illerdeki müftülerden ne ilçelerdeki müftülerden haberi var; ama, bu insanlar, Diyanet hakkında konuştukları zaman dünyayı bildiklerini sanırlar ve öyle gösterirler. Bu kopukluğun önlenmesi lazım tabiî ve oralarda, işte ders kitaplarında böyle mesajlar da veremezsiniz siz, İslâm barışçı bir din deseniz, laikliğe aykırı derler veya Diyanet İşleri Başkanlığı barış sever deseniz, ne işi var bunun burada derler. Onun için, anlayışların biraz törpülenmesi lazım. Servet Bey, tabiî, doğru olarak birtakım şeylere işaret etti; teşekkür ediyoruz.

Şimdi müzakerelere geçeceğiz.

Müzakerede ilk konuşmacımız Prof. Dr. Naci Bostancı Bey; kendisi Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesi.

Naci Bostancı Bey, muhtelif kitapları olan, yani, mesleğinin dışında kültürel konularla ilgili kitapları olan, gazetelerde de, sosyal değişmelerle ve gelişmelerle ilgili yazılar yazan bir arkadaşımız.

Buyurun.

NACİ BOSTANCI – Efendim, merhabalar.

Değerli konuşmacıların meramları ile ifadeleri arasında tam bir mutabakat vardı, zevkle dinledik. Ben, belki katkı mahiyetinde bir iki şeye değinmek istiyorum.

Bunlardan birincisi, İlber Bey, Türkiye'nin bu coğrafyanın, bu toprağın geçmişi ile geleceği arasına bir hat çizdi. Ben de dün bu vakitler İzmir'deydim. İzmir'de Kordon'a yakın bir yerde müthiş bir kalabalık vardı, insanlar son derece canlı bir şekilde gidip geliyorlardı. O insanların yüzlerine bakarak, ülkemizin insanlarının ne düşündüğüne dair kendimce senaryolar kuruyor, yorumlar yapıyordum. O insanların yüzlerinde benim görebildiğim ümit vardı geleceği yönelik olarak, bıkkınlık ve bezginlik yoktu; fakat, bu bezginliğin olmayışı ve ümidin varlığı sadece İzmir'de orada o insanların yüzlerinde olan bir şey değildi. Başka mekânlarda da, kamusal mekânlarda da birazcık dikkatle orada yürüyüp geçip giden insanların, alışveriş edenlerin, düşünenlerin, konuşanların yüzlerinde aynı türden bir ümidi okumak, geleceğe yönelik bir ümidi okumak mümkün.

1990'lı yılların ortalarında çeşitli saha araştırmaları yapmıştık. İnsanlarımızın neler düşündüğünü, geçmişi ve geleceği nasıl değerlendirdiğine ilişkin saha araştırmalarıydı bunlar. Ülkenin geleceğini nasıl gördüklerini sorduğumuzda, büyük bir oranla, geleceği kötümser olarak gördüklerini söylüyorlardı; ancak, tek tek, her birinin kendi geleceğini nasıl gördüğünü sorduğumuzda, hepsi müthiş iyimserdi. Her birinin iyimserliği aslında bir toplam olarak ülkenin iyimserliği şeklinde görülebilir; fakat, bir kamusal kötümserlik, mahrem bir iyimserlik var, kişiye ait bir iyimserlik. Bu paradoksta biraz kitle ileşitim araçlarının haber mantığından kaynaklanıyor. Bir parça da, Türkiye'de siyasî dilin kendisini ortaya koyuş biçiminden kaynaklanıyor.

Kitle iletişim araçlarının dili, eleştirel bir dildir. Malum, gazeteler, manşete çıkaracakları haberleri genellikle olumsuz unsurlardan seçerler. Meselâ, Kurban Bayramında, Ramazan Bayramında şu klasik repliği herkes bilir: "Yine yollar kan gölüne döndü, yine 150-200 kurban verdik" şeklinde; ama, gerçekte bu haberlere tersinden de bakılabilir, iyimser bir şekilde şöyle de denilebilirdi: "Türkiye yollarında bu kadar araba dolaşıyor ve bu kadar her biri kendisini bir muharip gibi gören şoförler bu araçları sürüyorlar; böylesine zalimane, saldırgan, savaşçı kavramlarla araç kullanan yüzbinlerce insana rağmen, bu kadar az sayıda ölünün çıkması bir mucize" şeklinde bunu tersyüz etmek de mümkündür ki, bana bu tür

bir haber daha doğru geliyor. Yani, herkes âdeta elinden geleni yapıyor da ortalık kan gölüne dönüyor değil, mucize kabilinden kendisini kurtaran, kazayı engelleyen birçok olayları şahsen de gördüm. Kitle iletişim araçlarının bu eleştirel mantıkla haberleri organize etmeleri ve takdim etmeleri, kamusal kötümserliğin unsurlarından birisi.

Bir diğeri de, siyasî partiler, kendi aralarındaki rekabette hep negatif dil kullanıyorlar; çok nadirdir, Türkiye'ye, genele ilişkin olumlu değerlendirmelerin yapılışı. İktidar ve muhalefetin temel mantığı, iktidarın savunmacı bir mantıkla kendi durumunu takdim etmesi, muhalefetin ise, sürekli olarak saldırması ve müthiş kötü senaryolar üretmesidir. Dolayısıyla, bu iki unsur, siyasî partilerin negatif dili ve kitle ileşitim araçlarının eleştirel haber mantığı, kamusal kötümserliğin kaynağını oluşturuyor; ama, gerçekte, insanlar, tek tek kendi geleceklerine ve dolayısıyla, bu ülkenin insanları, bu ülkenin geleceğine topyekûn iyimser bir şekilde bakıyorlar. Şahsen ben de son derece iyimser bakıyorum.

Bu arada, tabiî ki, problemlerimiz var. Onlardan herhalde en başta geleni, devlete ilişkin birçok tartışmalar yapılıyor. En başta gelenlerinden birisi orada toplanıyor. Geleceğe yönelik olarak, biz, devleti nasıl tasavvur edeceğiz, yeni bir devlet yapılanması organizasyonu hususunda neler yapacağız? Buna ilişkin şüphesiz bir hayli enformasyon toplanıyor. Özelleştirme, devletin memlekete ideolojik elbiseler biçmemesi vesaire gibi birçok sözler söyleniyor. Devlet, âdeta, bir tarafıyla maddî değerleri dağıtan, diğer tarafıyla da moral değerleri dağıtan bir organizasyon olmaktan çıkarılmak ve hukukun, yasanın, rasyonelitenin egemenliğini mevcut siyasal toplumda yerine getiren teknik bir organizasyona dönüştürülmek isteniyor. Böyle bir yönelim var. Bu yönelimi bütünüyle destekliyorum. Devletin maddî ve moral kaynakları dağıtan bir organizasyon olmaktan çıkmasını; fakat, böylesine bu alana ilişkin yaygın bir külliyat oluşmakla birlikte, siyasî partilerin her birinin, kendisini, aynı zamanda, daha ziyade ontolojik eksende açıklamalarını, kendi kimliklerini bildirirken devlete talip olan bu siyasî partilerin bütünüyle tasavvur ettikleri devletin âdeta zıddı istikametinde bir kimlikle ortaya çıkmalarını da çok paradoksal bir yaklaşım olarak görüyorum. Yani, kimlik ekseninde ve çeşitli varoluş esprileri çerçeve-

sinde partilerin örgütlenmesini ve zımnî bir dille insanlara, iktidara geldiklerinde kendi sosyal tabanlarının veya yeni kabilelerinin imtiyazları için çalışacaklarını fısıldamasını son derece paradoksal buluyorum. Belki devlete ilişkin, devletin nötr bir teknik organizasyon olarak düşünme tasavvuruyla siyasî partilerin de benzeri bir şekilde kendilerini formatlamaları gerekliliği örtüşür, paralel düşer diye ümit ediyorum.

Bir başkası, siyasî toplum bir işbirliğidir; işbirliği üzerine karşılıklı birbirini gözetme, hukuku gözetme ve aynı zamanda fonksiyonların toplamıyla oluşan bir organizasyon olduğunu hesaba katmamız gerekiyor tıpkı trafik gibi. Trafikte -yine trafiğe döneceğim- sürücülerin her birisi, âdeta trafiğin bütün diğer unsurlarının kendisine hizmet edecek şekilde organize edildiğini düşünür ve böyle bir düşünceyle davranır, aracını sürer. Oysa ki, trafik, herkesin ancak işbirliği üzerine kendi rasyonel zemininde akıp gidecek bir toplu durumdur. Siyasî toplum da böyledir. Her bir siyasî parti, kendi tabanıyla kurduğu rantiye ilişkilerin onları imtiyazlı zümreler haline getirme tavrının neticede kendisinin de dahil olduğu siyasal toplum için ne tür zarar ve ziyanlar getireceğini hesap etmek durumundadır. Bu, aslında hayli filozofik ve derin bir konu; ama, sadece bu kadar değinmek ve geçmek istiyorum.

Bir başkası, yeni teknolojilerle birlikte, bilginin demokratikleştiği, özellikle internet üzerinden geleceğe yönelik olarak toplumu tasavvur ederken herkesin her bilgiye ulaşabileceği şeklinde bir mit oluşmuş gözüküyor, bir son derece iyimser görüş oluşmuş gözüküyor. Özellikle kitle iletişim araçları ve nihayet günümüzde internet ortaya çıktığında, insanlar bu hayatta, bu dünyada çok kolay bir şekilde her yerdeki bilgiye ulaşabilecekleri zannına kapıldılar; ancak, gerek kitle iletişim araçlarının verdiği haberler analiz edildiğinde, gerekse de internet üzerinde sörf yapıldığında, böyle olmadığı, belki bir tarafıyla sanki bilgiye ilişkin ulusal sınırlar kalkmış gibi gözükse dahi, yeni gettoların ve yeni sınırların internet üzerinde de oluştuğu, çeşitli interanetlerin kurulduğu, yeni gettoların orada çıktığı görülebilir. Troye diye Amerikalı bir adam var. Bu, daha ziyade sivil itaatsizliğin teorisyenlerinden birisi. Onun döneminde Amerika'da gazeteler çıkarken, daha ziyade mahallî gazeteler olarak çıkıyorlardı; çünkü, başka eyaletlerden haber alabilme imkânı-

na sahip değillerdi, henüz mors alfabesi ve onun teknolojik altyapısı oluşmamıştı. Şüphesiz o dönemdeki kitle iletişim araçlarının, yani, o mahallî gazetelerin verdiği haberler, mahallindeki okuyucuların kendi gerçek dünyalarına hitap eden haberlerdi, onlara dokunan ve onların hayatları için anlamlı olan haberlerdi. Daha sonra mors teknolojisi, alfabesi ve altyapısı ortaya çıktığında, bu gazeteler sadece kendi mahallerinde değil, aynı zamanda bütün Amerikan eyaletlerinde ve yine Avrupa'dan çeşitli haberleri okuyucularına iletmeye başladılar. Sivil itaatsizliğin teorisyeni Troye, bu gelişme karşısında esprili bir dille şunu diyor: "Öyle anlaşılıyor ki, artık, Chicago'da oturan birisi İngiltere'deki kraliçenin ne zaman grip geçirdiği ve öksürüğünün ne kadar sürdüğüne ilişkin değerli bilgileri bu şekilde öğrenmiş olacaktır." Gerçekten de kitle ileşitim araçlarının ürettiği haberlere bakıldığında, onların büyük çoğunluğunun bizim için sanal bir evren oluşturduğu, gündelik hayatımızda yerinin olmadığı, bugün duyduğumuz yarın ise unuttuğumuz türden haberler olduğunu görürler. Bu, enformasyondur zaten. Bilgi dediğimiz şey, doğrudan doğruya insana dokunan, insanı değiştiren, kendi gündelik hayatına ilişkin sonuçlar doğuran unsurdur. O insana ilişkin potansiyeli açığa çıkaran unsurdur. Böyle bakıldığında, bilgi anlamını hak edecek çok fazla unsurun teknolojideki gelişmelere ve bilginin demokratikleştirildiği iddialarına rağmen ortada olmadığını görüyoruz. Bunun çok daha sınırlı olduğunu görüyoruz, bu dediğim tarzdaki bilginin sınırlı olduğunu görüyoruz.

Bir de, şu önemli tabiî, yani, meselâ, demin eğitim konusundan bahsedilirken, eğitimin şartlı refleks yaratmaya yönelik bir unsur mu olduğu, yoksa, gerçekten, insanların kendi potansiyellerini geliştirmeye yönelik bir araç mı olduğu konusu konuşuldu, tartışıldı. Yaygın bir şekilde devlet marifetiyle gerçekleştirilen eğitim, aslında modern zamanlara aittir. Modernleşme süreci içerisinde merkezileşmeyle ve özellikle de millî devletlerin ortaya çıkışıyla ilgili bir hususdur. Millî devletler, homojen toplumlar yaratmanın bir araçı olarak eğitimi, bir endoktrinasyon aracı olarak da kullanmışlardır, sadece endoktrinasyon aracı değildir; ama, aynı zamanda lokal ayrılıkları coğrafyadaki kültürel farklılıkları aşarak, o siyasal toplumdaki unsurları, insanları ortak bir kültürün ortak bir bilinçsel dünyanın içerisinde toplamanın bir aracı olarak eğitimi görmüşlerdir.

Dolayısıyla, bu şekildeki eğitim biraz da kaçınılmaz bir şekilde endoktrinasyona ait bir eğitimdir. Hatta, bu tür uygulanan eğitimin son derece ironik düşen tecrübeleri de vardır. Meselâ, Rilke isminde bir Alman şair var. Salome diye bir hatunun peşinden Rusya'ya gidiyor Rilke, âşık olduğu bir kadının peşinden. Orada bir Rus troyakasına, kızağına biniyorlar. Sürücünün cebinde Mitçe'nin bir kitabını görüyor. Merak ediyor, bir troyaka sürücüsünün bile böylesine Mitçe okuması çok tuhafına gidiyor. Soruyor, niye okuyorsun diye; o da, "her yerde yaygın bir şekilde halkın kalkındırılması ve eğitilmesi için kapsamlı bir program uygulandı. Devlet, herkesi filozof yapmaya ahdetti ve bu çerçevede biz de bunları okumak durumunda kaldık" cevabını veriyor. Fakat, tabiî, troyaka sürücüsünün kendi gündelik hayatında Mitçe'ye yer yoktur okusa dahi. Bir süre sonra, fonksiyonu olmadığı için bir kenara itilecektir. Böyle kapsamlı ve endokrinatif eğitimlerin belki biraz uç bir örneği oldu; ama, bu tür ironik tecrübeleri de ortaya çıkabiliyor.

Bir başka konu, özellikle son 150-200 yıldır hep böyle başlayan refleksleri bilirsiniz; ama, son 150-200 yıldır sürekli bir geri kalmışlık diskuru çerçevesinde yetiştik. Ben, küçüklüğümden beri, Türkiye diye başlayan ifadelerin hep arkasından azgelişmiş bir ülke olan şeklinde cümle devam ederdi. Şimdi biraz daha onurlandırıcı bir şekilde, gelişmekte olan ülke, hatta son zamanlarda gelişme yolunda hamle yapmış bir ülke gibi ifadeler de söyleniyor. Bu azgelişmişlik, gelişmişlik ifadelerinin arka plânında, hep teknolojiye bir atıf var, fen bilimlerine ve maddî dünyaya ilişkin tecrübî bilimlere yönelik bir atıf var. O yüzden de, Osmanlı'nın son döneminden cumhuriyetin bugünlerine kadar teknolojiye ve teknolojiye ilişkin olarak fen bilimlerine yönelik müthiş bir vurgu vardır. Eğitimde organize edilirken, bu vurgu çerçevesinde organize edilmiştir. Hatta, Abdullah Cevdet, Osmanlı'nın son döneminin ilginç düşünürlerinden birisidir. Fen bilimleri dışındaki diğer bilimlerin bilim sayılamayacağı şeklinde bir iddiası da vardır. Bu vurguya tekabül ettiği için söylüyorum. Nitekim, Cumhuriyet döneminde de eğitim organize edilirken, fen bilimlerine ağırlık verilmiş; ama, aynı şekilde, belki paralel bir şekilde sosyal bilimlere, bu coğrafyadaki insanların fen bilimleriyle intikal edecek bilgiyi nasıl kullanacakları, nerede kullanacakları, kendi bilinçsel dünyalarında nereye oturtacaklarına ilişkin

konuları da araştıracak sosyal bilimlere çok fazla ağırlık verilmemiştir. Yurt dışına öğrenci gönderilirken daha çok fen bilimlerine ağırlık verilmiştir teknoloji üzerindeki vurgu sebebiyle; fakat, bunun neticesinde belki teknik yönden birçok fabrikalar kuruldu, kaynaklarının önemlice bir kısmı fen bilimlerine aktarıldı; fakat, bu ülkedeki insanları yeterince tanımak, onların, dünyaya baktıklarını bilmek ve yapılan bu teknik yatırımların böyle bir bilmeye dayalı olarak daha verimli bir şekilde kullanılmasını temin etmek mümkün olmadı gibi gözüküyor; çünkü, bir toplumda birtakım politikalar uygularken, hiç şüphesiz oradaki insanların dünyayı nasıl tahayyül ettikleri ve bu uygulamayı nasıl karşılayacaklarını bilmek gerekir. Bugün, Türkiye'nin elitleri, ne yazık ki Türkiye'yi tanımıyorlar. Türkiye'yi tanımaları için gereken o sosyal bilimler yatırımları ortada gözükmüyor. Türkiye'yi tanımamalarının altında, Türkiye'ye ilişkin çalışmaların, araştırmaların yapılmayışı geliyor. Meselâ, Türkiye bir kasaba toplumu gibi gözüküyor; ama, kasaba monografisi çalışmaları son derece azdır. Hemen akla bu tür çalışmalar, saha araştırmaları geldiğinde 1962'de Mübeccel Kıray'ın yaptığı çalışma gelir. Onun dışında, 1972'de Fatma Mansur'un Bodrum'da yaptığı çalışma gelir; tek tük çalışmalar vardır. Biz, Türkiye'yi daha çok kitle iletişim araçlarının kendi inşa ettiği fiktif bir dünya üzerinden tanıyoruz, yöneticileri de orada tanıyor, elitlerin önemlice bir kısmı da oradan tanıyor; çünkü, Türkiye adına üretilen enformasyon böyle bir fiktif alan üzerinde inşa ediliyor. Eğer üniversiteler buna yönelse ve sosyal bilimlere birtakım yatırımlar yapılsa, hiç şüphesiz bu alana ilişkin de yeteri ölçüde enformasyon ortaya çıkacaktır. İnsanımızı tanımıyoruz; Show televizyonunda Reha Muhtar'ın jeneriğinde şöyle bir ifade var "kim bu insanlar, nerede bu devlet" falan diye, hakikaten de doğru; kim bu insanlar diye orada şüphesiz farklı bir bağlamda ifade ediliyor; ama, yine de, sosyal bilimlerdeki eksiklik, bugün, Türkiye'nin elitlerine ve politikacalarına, Türkiye'ye baktıklarında, kim bu insanlar sorusunu sordurtuyor diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Ben de teşekkür ederim Naci Bostancı Beye, vaktinde bitirdiği için.

Şimdi, sırada İstanbul Üniversitesinden Prof. Dr. Korkut Tuna Bey var; buyurun.

KORKUT TUNA – Bu gün beşincisini idrak ettiğimiz oturumlarda üçüncü bine girerken Türkiyemizin meselelerini ve geleceğini nasıl karşılamamız gerektiği konusundaki imkânlar ve gerekli uygulamalar ele alınmaktadır.

Bir günden ötekisine geçerken değişmeyi pek farketmediğimiz, ama tarihten gelen ve geleceğe yönelen, toplumsal hayatımızın böyle bir vesile ile ele alınıp değerlendirilmeye açılmasını önemli bulmaktayım.

Bu gibi vesilelerle toplumların geleceğe dönük siyasetler oluşturma yolunda vardıkları yerin bir muhasebesini yapmaları mümkün olmaktadır. Bu açıdan tarihimize baktığımız zaman vardığımız bu noktayı, başka bir deyişle bu aşamayı değerlendirmek ve buradan geleceğimizi yönlendirecek imkânlarımızı ortaya koymak, mümkün ve gerekli sonuçları çıkarmak söz konusudur.

Dünya tarihinden koparamıyacağımız ve bu çerçevede bizim de ilişkilerimizin düğümlendiği bu topraklara, Anadolu'ya geldiğimiz zaman, Doğu ile Batı toplumları arasındaki sürüp giden bir çatışmanın içinde ve odağında yer aldığımız ve yediyüz yıldır örgütlemeye çalıştığımız ilişkilerin içinde yeni bir bin yılı daha idrak etme hazırlığı içindeyiz.

Bu tarihî temele ve iktisabata rağmen günümüzde olup bitenleri, geçmişten günümüze gelen bu mevcudiyeti devre dışı bırakmayı amaçlayan bir küreselleşme söylemi ile her şey açıklanmak istenmektedir.

Bana göre Batının yeni bir biçim almış yayılmacılığından başka bir şey olmayan gelişmelerin, yeni ve kaçınılmaz bir süreç olarak üstelik de tartışma üstü yaklaşımlarla açıklanmak istendiği bir ortamda yaşamaktayız. Üstelik bu ortam bu sürece katılmakla işlerin çözümleneceği inanç ve beklentisini yaygınlaştırmakla birlikte, kazın ayağının pek de öyle olmadığı görülmektedir.

Üçüncü bin yıla girerken; eskiden de olduğu gibi, içinde yer aldığımız tarihî/toplumsal ilişkilere dayalı olan varlık koşullarımıza uygun siyasetlerde olduğu gibi bu günün koşullarına uygun yeni si-

yasetler, bakış açıları gerekmektedir. Yeni toplumlararası ilişkiler, coğrafyamızın sağladığı imkânlar (ki tek başına yeterli olmadığını hemen söylemeliyim) yeni çözümler, başka bir deyişle çözüm önerilerini içeren siyasetler gerektirmektedir.

Anadolu tarihimize baktığımızda; Osmanlı, içinde yer aldığı coğrafyayı Doğu/Batı ilişkilerini yürütebilecek bir biçimde kullanmıştı. Bu ortamın gerektirdiği siyasetlere sahip olarak varlığını çağlar boyu sürdürebilmişti.

Günümüze geldiğimiz zaman, Türk toplumuna içinde bulunduğu coğrafyada bir zamanlar önemli imkânlar sağlayan, Doğu/Batı ilişkilerinin içindeki konum ve ağırlığımızın değiştiği görülmektedir. İlişkilerin yönlendirilme noktaları ve ağırlık merkezlerinin farklılaştığı değişik boyutlar kazandığı veya farklı coğrafyalara aktarıldığı ortamlar söz konusudur artık.

Bunlara bağlı olarak yeni söylemler ortaya çıkmaktadır. Oryantalizm'de Doğu Batı'ya göre "öteki" olarak temellendirilir ve anlam kazandırılırmaya çalışılırken şimdilerde Doğu'nun aşıldığı, doğu'yu Doğu yapacak siyasetlerin artık var olmadığından ya da bunlara gerek kalmadığından söz edilmektedir.

Bu süreç içinde Batı tek başına, benzersiz, rakipsiz, boy ölçüşüleyemeyen tek siyaset ve güç sahibi olarak vardır. Ama kendisini küreselleşme söylemi içinde gizlemiştir. Artık farklı siyasetlerin ve buna bağlı çekişmelerin ve kaçınılmaz olarak cepheleşmelerin dünyasından değil de "tek" bir dünyadan söz açılmaktadır. İşte böylesine gelişen ve biçimlendirilen "yeni dünya düzeni" karşısında Türk toplumu olarak nasıl bir tutum takınmak gerektiği bu sempozyumun temel sorunu olarak ortaya konmalı ve değerlendirilmelidir.

Günümüz toplumlararası ilişkilerine uygun, sorunlarımıza çözüm arayışlarımıza cevap verebilecek girişimlerde aidiyetimiz ve muktesebatımız açısından nasıl bir siyaset sahibi olmamız gerekmektedir?

Bu soruya cevap aradığımız, aidiyet ve muktesebatımız açısından toplumsal gelişmemize baktığımız zaman dikkat çekici tarafın, gerek Cumhuriyetteki kazanımlarımızın gerekse Osmanlıdan devrolan yanlarımızın, Batıyla sürdürmek zorunda kaldığımız ilişkiler çerçevesinde, bir Batıcılaşmayı devam ettirme biçimi aldığı ortaya

çıkmaktadır. Başka bir deyişle var olan niteliklerimiz ve gücümüz ancak Batılılaşma açısından değerlendirilmektedir.

Bu bakımdan, yukarıda zikredilen özellik çerçevesinde, içinde bulunduğumuz toplumlararası ilişkiler ve bunlara bağlı konumumuzun detirdiği zendinlik göz önünde bulundurularak mevcut sorunlara çözümler aranmalı, bunlar doğrultusunda geleceğimizi kurtaracak/kazandıracak siyasetler oluşturulmalıdır.

Bu açıdan baktığımız zaman günümüz toplumlararası ilişkilerin gereği olarak yapılanlar, yapılmak istenilenler bir yanıyla bizim tarafımızdan tayin edilmeye çalışılırken, bir yanıyla da "küreselleşme" söylemleriyle biçimlendirilen dış dünya tarafından tayin edilme tehdidi altındadır.

Bu durumda konumumuzu ve buna bağlı olarak yapacaklarımızı tayin etme açısından içinde bulunduğumuz ilişkiler ağına bir göz atacak olursak;

- Bir tarafta tarihimiz boyunca ilişki içinde olduğumuz, bu günde yeni gelişmeler karşısında kendisi de bir arayış içinde olan bir Avrupa vardır,
- Buna, son zamanlara dünyaya siyasî/askerî açıdan damgasını vuran A.B.Devletleri ile (ki küreselleşme söylemlerinin esas kaynağı ve yayıldığı yer burasıdır) ilişkilerimizi ilave edebiliriz.
- 1990 sonrası dünyadaki yeni gelişmelerin bir armağanı olan ve köken birliğimize rağmen yeniden idrak ettiğimiz Orta Asya Türklüğünün de içinde yer almasıyla yeni bir anlam kazanan ve çevremizde yer alan Türk Dünyası vardır,
- Tarihî, toplumsal ve dinî bağlarla bağlı olduğumuz İslâm alemi bulunmaktadır,
- Son olarak da yeni toplumlararası ilişki arayışlarımıza bağlı olarak açıldığımız dünyanın diğer bölge ve toplumları vardır.

Tarihten gelen ve günümüzde ortaya çıkan bu ilişkileri sürdürebilmek, toplumumuz yararına olanları elde tutabilmek ve gelişmeler bağlı olarak geleceğimizi de denetim altına alabilmek siyaset/siyasetler gerektirir. Bu siyasetler bu gün kaçınılmaz olarak yapmamız gerekenleri olduğu kadar, yarınlara bağlı olarak yapmamız gerekecekleri içermelidir.

Yapmamız gerekenlerden, daha geniş biçimiyle söylersek, yapılması gerekenlerden söz açıldığı zaman bu tayin ediciliği destekleyen, adeta ona yön ve kaynak gösteren açıklama biçimleri, ele alış tarzları içeren yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır.

Toplumlararası ilişkilerin aldığı boyutlar çerçevesinde önem kazanan, tayin ediciliği üzerinde durulan, ele alış ve değerlendirmelerde sıkça sözü geçen yaklaşımlardan bir tanesi de bilgi meselesi olarak kendisini göstermektedir.

Günümüz teknolojisinin katkılarıyla ortaya konan yeni imk,nlar sonucunda bilgi toplumundan, bilgi çağından söz edilmektedir. Bu iki kavrama bağlı yaklaşımlar yukarıda sözünü ettiğimiz yeni ele alışların, yeni söylemlerin de katkısıyla eskiden beri önemli olan eğitim meselesinin yanına bir de iletişim meselesini katmıştır. Başka bir deyişle eğitim ve iletişim bu çağa yetişmenin ya da ayak uydurmanın araçları olarak görülmektedirler.

Bu gün müzakere edeceğimiz meseleler bu alanlarda yoğunlaşan, kendisini gösteren ve toplumları kaçınılmaz olarak devamlı tedbir daha doğrusu değişiklikler yapmaya sevkeden meseleler olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu açıdan ele alındığı zaman en çok eğitim konusunun uygulamada ortaya çıkan aksaklıkların ortadan kaldırılması yönünde yapılan devamlı değişikliklerin arenası olarak karşımızda bulunduğunu görmekteyiz.

Eğitimin her toplumsal değişiklik ihtiyacı ile ilgili arayışlar, teklifler ve düzenlemeler söz konusu olduğu zaman ilk akla gelen -bir araç- konumunda olduğunu görüyoruz. İşlerin eğitimle çözüleceğine inanılmaktadır. Değişmelerin hızlı olduğu zamanlarda ise en çok değişen/değiştirilen ise eğitimin kendisi olmaktadır. Burada da tek çare gibi görülmesine rağmen hiç bir şekilde sebat edilmediğinden olacak, en çok değişen de eğitimin şeklî uygulamaları olmaktadır.

Temelde ne olması gerektiğini gözden kaçırdığımız bir ortamda, kökünden sökülmüş bir vaziyette, uygulama akıntıları içinde giderek yeni anlam ve işlev üstlenen denemeler ve tabiî yanılmalar içinde gelişmelere ayak uydurmaya çalışılmaktadır.

Sayın Servet Özdemir tebliğinde konuyu eleştirel açıdan ele ala-

rak eğitimdeki uygulamaların geçmişine ait kısa bir değerlendirmeden sonra günümüz bilgi toplumunda eğitimin ve eğitim kurumunun değişen rolü üzerinde durarak Bilgi toplumunda okul, sınıf üzerinde durarak verdiği yeni boyuttan artık öğretilmesi gereken bir bilginin olmadığını, daha çok bilgiyi öğrenme yollarının önem kazandığı ve asıl bunun öğretnilmesi/öğretilmesi gerektiğini çıkartabilmekteyiz.

Burada öğretmemiz gereken bilgilerin veya öğrettiklerimizin çok kısa zamanda devre dışı kalması kadar çok ileri vadede işe yaramasının söz konusu olduğu bir ortamın bu tarz arayışlara yol açması söz konusu olmuştur. Fakat yukarıda bahsettiğimiz siyasetin olmaması veya bu alanda yol göstericilikten uzak bulunması sadece ilk ve orta eğitimde değil yüksek eğitimde de sonradan değişecekleri bilinmesine rağmen, şekli bazı değişiklilere ve bunları bir an önce hayata geçirecek uygulamalara yer verilmektedir.

İçeriğinin artık tartışma konusu olmadığı bir eğitim sisteminin sadece öğrenme, başka bir deyişle aktarmanın yollarını açmaya ve açık tutmaya yönelmesi, bu yollada bilgi üretileceğine inanılması içinde bulunduğumuz çıkmazın bir parçası olmaktadır. Ortada aşılması gereken bir zorluk, çözülmesi gereken bir sorun olmadan ancak yapay bazı sorunlar ve hazır çözümleri geçerli olabilir.

Eğitimin batıcılaşmamızla birlikte başlayan aktarıcı ve kaçınılmaz olarak toplumdan kopukluğunu, küreselleştirilen bir dünyanın hazır sorun ve çözümleriyle aşmayı ummak ve bu yönde düzenlemeler yapmak millî olması gereken yanların, bir başka biçimde toplum ve bireylerini biribirinden uzaklaştırmaya yol açacaktır.

İletişim konusu da eğitimdeki yap/bozculuğa benzer uygulamalara sahiptir. Sayın Ramazan Acun'un ayrıntılı olarak gösterdiği gibi bilgi çağında olması gereken bilim ve tekneloji politikalarının kendi başınalığı ve toplum ve sorunlarından kopukluğu ortaya çıkmaktadır.

Evet çağa yetişmek söz konusudur. Bilgi erişim ve ileti kanallarının oluşması bilginin yaygınlaşmasına, gelişmesine yol açacaktır inancı başta TÜBİTAK olmak üzere bir çok kuruluşun bir teknolojik alt yapı oluşturmaya çalışmaları bu doğrultuda değerlendirilir. Ortaya konan bir çok proje bir alt yapının oluşturulmasına yöneliktir.

Bilgisayara ve donanımlara bağlı gelişmeler bilgi anayollarından söz edilmesine ve kamu kuruluşlarıyla, eğitim kurumlarının içinde yer alacağı bu yolların oluşturulmaya çalışılması dikkat çekmektedir. Buna bağlı olarak teknoloji ve kurumsal yapılanma çalışmaları dallanıp budaklanmaktadır.

Bilgi akışının sağlanacağı ve giderek daha kapsamlı olmasına dikkat edilen bu gelişmelerin sevindirici olduğu açıktır. Ama akla bu kurulan geliştirilen ve en "ücra" köşelere ulaşması amaçlanan bilgi yollarında hangi bilgiler yer alacaktır. Daha doğrusu kimin bilgileri taşınacak, ulaştırılacak veya iletilecektir? Ya da başka bir soru olarak Türkiye'nin siyaseti içinde giderek önemli bir yer tutmaya başlayan ve tutacak olan diğer Türk Cumhuriyetlerine ve topluluklarına bu bilgi otoyoluyla ulaşmak mümkün müdür? Mümkün ise onlara bu yolla hangi bilgi, birikim ve tecrübemizi aktaracağız veya aktarmaktayız?

Karşılaşılan güçlük ve kimi başarısızlıklar bir toplumun ana siyasetinden ve bu siyasetin gerektirdiği ilişkilerden bağımsız bir bilim ve teknoloji politkasının oluşturulduğunu göstermektedir. Kendi başına bir bilimsellikten menkul, salt bilimsellikle tayin olunan veya ona dayatılan bilim politikaları olamaz. Çünkü bilim ve bilimsel çalışmalar kendi başına bir faaliyet değil toplumun sorunlarıyla, arayışlarıyla yakından ilişkilidir. Bilimsel çalışmaların gerçekliğini ve geçerliliğini toplum tayin eder. Çalışmaların yolunu ve hedefini de toplumun siyaseti çizer.

Bu bakımdan üçüncü bin yıla girerken elimizdeki imkânların ve karşısına dikilen güçlüklerin aşılabilmesi için tarihimizden gelen ve çözüm içeren birikimlerimizin günümüzün koşulları doğrultusunda değerlendirilip varlığımızı sürdürmemiz gerekmektedir.

Sayın İlber Ortaylı'nın bu konudaki değerlendirmesi, kullanılmasa da, ne kadar zenginliğe sahip olduğumuzu gözler önüne sermektedir. Önemli olan bu zenginliğimizi, şayet olacaksa "yeni dünya düzeni" içinde, bizi biz yapan unsurlara sahip çıkarak, onların getirdiği boyutu iyi değerlendirerek, varlığımızı sürdürebilmemizdir.

Dünya tarihinde bu güne kadar yaşanan ve sonu gelmeyeceği sanılan bir çok "dünya düzeni" tanıdığımıza ve tarihimizde de bu kap-

samda bir düzeni teklif etmekle kalmayıp uygulayabildiğimize göre, bu konuda söyleyeceğimiz ve yapacağımız şeylerin olduğu bilinci ile üçüncü binde yerimizi almamız gerektiği, bunu sağlayacak birikimimizin olduğunu ve uygulayacak siyasetleri sağlamamız gerektiği açıktır.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Ben de teşekkür ederim Korkut Tuna Beye.

Şimdi, sırada Ankara Üniversitesinden Sayın Prof. Dr. Abdurrahman Küçük Bey var.

Buyurun.

ABDURRAHMAN KÜÇÜK – Muhterem Başkan, çok kıymetli konuşmacılar ve değerli dinleyiciler; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Gerçekten Üçüncü 1000'e bir kala düzenlenmiş olan Kutlu Doğum Haftası ve bu arada da Türkiye'nin meselelerinin tartışmaya açılması çok büyük önem ifade ediyor.

Üç arkadaşımız, muhtevalı tebliğler sundular. Bunlar üzerinde söyleyeceğim çok fazla bir şey yok; ancak, ben, bu tebliğleri genel hatlarıyla değerlendirip nacizane birkaç ilavede bulunmak istiyorum.

Şimdi, Değerli Hocam İlber Ortaylı Bey'in tebliğini özet olarak ben şöyle algıladım: Adil bir yönetim, yönetimde ehliyet, başarının teşvik edilmesi ve değerlendirilmesi. Bunun üzerinde durdu; ayrıca, bazı kurumların, anladığım kadarıyla, siyasetin dışına çıkarılmasının önem taşıdığını belirtti.

Bu tespitler, gerçekten, tarihte de önemli olmuş; günümüzde de önemini koruyan hususlardır. Eğer ehliyete, adalete ve başarıya değer verilmezse, bunlar yerinde kullanılmazsa, o zaman başarısızlık, o zaman adaletsizlik, ehliyetsizlik öne çıkar. Ehliyetsizliğin öne çıktığı siyasetin hâkim olduğu, adam kayırmanın gerçekten revaç bulduğu bir toplumda insanları başarıya götürmeniz Üç 1000'inci yılı, yani, 21. Yüzyılı yakalamanız mümkün değil. Onun için, tarihten gerçekten ders almak ve günümüzde de bazı şeyleri çok iyi değerlendirmek gerekmektedir. Onun için, bilgi çağına, 21. Yüzyıla girerken, gerçekten bilgili, teknik donanımı olan, bilimin verilerini temel

alan siyaset ve yönetim anlayışıyla ancak 21. Yüzyıla, bilgi çağına, Üçüncü 1000 yıla ulaşılabilir diye düşünüyorum. Bunu yerleştiren toplumların ve devletlerin de başarılı olacağına inanıyorum.

Yine, İlber Bey Hocamız, Enderun'a temas etti, oraya girmeyeceğim; ama, hukuk eğitimi, ilâhiyat eğitimi üzerinde durdu. Ben, bunların bir kısmının üzerinde Servet Beyin eğitimle ilgili tebliğini değerlendirirken duracağım.

Ramazan Acun Bey, bilim ve teknolojiyi gerçekten kapsamlı, geniş bir şekilde mevcut durumları itibariyle ele alıp değerlendirdi. Sonunda da bazı önerileri oldu. Bilim çağı denilen bu çağda, bilimin, teknolojinin önce araştırmanın, geliştirmenin, arkasından da değerlendirmenin çok önem taşıdığını anlattı. Araştırma geliştirme merkezleri ve enstitülerinin plânlı, programlı yürümesi ve her şeyden önce de bunlara ödeneğin çağın gereklerine göre aktarılması için mutlaka bunların, belki bir çatı altında toplanması teklif edildi. Belki bir bakanlık bünyesinde toplanarak, bilim ve teknoloji bakanlığı mı olur, ne olursa ve bu bünye içerisinde bir planlama programlama yapması, bununla da kalmaması, yapılanların değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyim. Yurtiçi Ar-Ge harcamalarının mukayesesini yaptı, bizde binde 4,5 denildi, az olduğu üzerinde yoğunlaşıldı.

Asıl tekliflerimi, değerlendirmemi gerçekten değerli bir eğitimcimiz, arkadaşımız Servet Özdemir Beyin tebliği üzerine çekmek istiyorum. O da, gerçekten, Türk eğitim sistemine genel hatlarıyla temas etti, bütün konularını almadı, örnekleme yoluna gitti. Tebliğde dikkatimi çeken, hem okurken hem de dinlerken, hak sahibine hakkını da teslim etti; yani, bir taraftan eleştirirken, öbür taraftan da müspet yönlerine de işaret etti; ancak, doğruların bu şekilde bulunacağını, yani, eleştirirken doğruları ortaya çıkarmanın da faydalı olduğunu belirtmiş oldu. Ben, bu yönden de kendisine teşekkür ediyorum.

Ben, buradan şu sonuçları çıkardım, onun üzerinde duracağım. Türk millî eğitiminde yeni bir sistemin belirlenmeye ihtiyacı olduğunu, mevcut durumun A'dan Z'ye kadar masaya yatırılması gerektiğini ve işleyiş yönünden de değerlendirilmesinde fayda bulunduğunu düşünüyorum, bunlara sonra temas edeceğim. Eğitim öğreti-

min siyaset üstü -bu, benim kendi görüşümü de katarak söylüyorum- çağın gerekleri ve Türk Milletinin ihtiyaçları doğrultusunda bakılması gerektiğini, plan ve program, kitaplar açısından gelişen ve değişen dünya şartlarına göre göz önünde bulundurulmasına ihtiyaç bulunduğunu, siyasî ve ideolojik yaklaşım dışında düşünülmesinin önem taşıdığını algıladım. Böyle bakılmazsa zaten çözüm bulunmaz ve ortak bir yerde de buluşmak zorlaşır ve eğitim partiye, bakana göre anlayışından kurtulamaz. Onun için, Türk eğitim sisteminde herhalde en önemli konu, artık, şahıslara, partilere, iktidarlara göre olma anlayışından gerçekten Türk Milletinin özelliklerine, güzelliklerine, çağın ihtiyaçlarına cevap verecek, onları bir yerde buluşturacak bir şekilde olması gerektiği ortaya çıkıyor. Eğitimde millîliği, öğretimde teknik ve metot bakımından da çağdaşlığı yakalamak gerektiğini, kurumlardaki görev ve yetki karışıklığının mutlaka düzeltilmesi gerektiğini, aynı işi yapan kurumların azaltılması, aynı kararı, bir kararın altında -örnek olarak da burada da isim vererek saydı- hem getiren hem de kaldıranın aynı isimlerin olması üzerinde düşünmeye çağırdı. Hakikaten bu düşündürücüdür. Niçin; çünkü, bir şeye karar verilirken günübirlik karar veriliyor; olmadı, silbaştan; tabiî, bu da Türk Millî Eğitim Sistemi, meyve vermesi için bir ağaç dikip, üç yıl sonra tam meyve vereceği zaman, olmadı, bunu çıkaralım, yanlış diktik, yerine bir başka ağaç dikelim; tam o da meyve vereceği zaman, yine yanlış oldu demeye benziyor. Onun için de, bir şeye karar verilirken, ehil, uzman kişilerin üzerinde araştırma yapması, belki örnek uygulamalardan sonra genele yaygınlaştırılması lâzım. Kurumlardaki bu yetki kargaşası giderilirse, bazı şeyler kısmen çözülür diye düşünüyorum.

Yine, bir başka konu, öğretmen yetiştirilmesi ve işbaşında teşviki ile ilgili önerileri oldu. Hem öğrencide hem öğretmende başarının öne çıkarılması ve teşvik edilmesi gerçekten üzerinde dikkat çekilen, öğrenciyi düşündürmeye, öğrenci merkezli öğretmenin fonksiyonunu bugüne kadar bilinen klasik anlayışın dışında da belki kullanılabilmesi gerekiyor gibi bir şey oldu. Yükseköğretime girmedi; ama, yükseköğretimde Türkiye'nin imtihan sistemi yerleşti, tuttu; ama, onda da değişmeler oldu, onun da gözden geçirilmesi lazım.

Şimdi, bunlardan ben şuraya gelmek istiyorum, fazla da zamanınızı almak istemiyorum; çünkü, zaman da hayli ilerledi. Gerçek-

ten, Türk millî eğitiminin meselelerine baktığımızda, okul öncesinden yükseköğretime kadar her kademesinde problemler yaşanıyor, her toplantıda her sempozyumda bunlar dile getiriliyor. Bu merkez teşkilatından başlıyor, atamalara kadar devam ediyor. Okul öncesi eğitim deniliyor, okul öncesi eğitimin önemi vurgulanıyor; ama, bugüne kadar gereken önem verilmemiş, aileler bu konuda da yeteri oranda bilgilendirilmemiş. İlköğretim halen tartışma konusu olmaktan çıkarılamamış, kaliteli bir eğitim öğretim gerçekleştirilememiş, öğrencilerin başarısı yeterince değerlendirilememiş, kabiliyetlerini ortaya çıkaracak seçmeli derslere ağırlık verilememiş, yönlendirme ve yöneltme istenildiği noktaya henüz gelememiş. Yani, burada bir tartışma var; ortaöğretimde de -İlber Bey de buna temas etti- öğrenciler sanki rastgele bir yerleştirme içinde, bu kademedeki öğrenciler ağır ve yüklü programlarla karşı karşıya, tek bir hedef var, yükseköğretime girebilmek, bir yüksekokulda okuyabilmek. Bu da, bazen kabiliyeti, yeteneği, başarısı ölçüsünde değil, açıkta kalmayayım, bir yere gireyim; ama, ben bunu nasıl olsa girdikten sonra yaparım; başardıktan, mezun olduktan sonra da ya mesleğini icra etmiyor veya farklı alanlara yöneliyor. Onun için, bir noktada da belki zaman ve emek israfı oluyor.

Din eğitimi öğretimi tartışmalı noktadan alınıp, istek ve ihtiyaç noktasında bir temele oturtulamamış. Siyasî ve ideolojik yaklaşımın dışına çekilememiş gibi kamuoyunda anlayış hâkim.

Meslek ve teknik eğitim, beklenen noktaya ve seviyeye gelememiş, hedeflenen insangücü -ara insangücü diyorlardı- ihtiyacı karşılama noktasında hedef yakalanmamış.

Türkçe başta olmak üzere dil öğretiminde istenilen seviyeye ulaşılamamış, yabancı dil öğretimi ile yabancı dil eğitimi birbirine karıştırılmış, tartışmalarda da bunları görüyoruz.

Yükseköğretim, ortaöğretim gerekli yönlendirme sistemi olmadığı için de, yığılma, birikme noktasına gelmiş.

Bütün bunları saydıktan sonra Üçüncü 1000'e girerken Türkiye'nin taklit etmeyen, düşünen, yorum yapan, üreten, geleceğe ümitle bakan ve gerçekten yeni çağlara damgasını vurabilecek nesillere ihtiyaç var. Böyle bir neslin yetişmesi için de, hem Türkiye'nin, Türk Milletin değerlerini hem de dünyadaki gelişmeleri ve

değişmeleri dikkate almak gerektiği kanaatindeyim. Bu doğrultuda bir yapılanmaya gidildiğinde, ana sınıfından başlamak üzere, belki kreşlerden başlayarak yükseköğretime kadar bir bütün içerisinde Türk millî eğitim sisteminin masaya yatırılması, aksayan yönlerinin tespit edilmesi; yaş sınırının, 7 yaştan belki 6 yaşa düşürülmesi diğer gelişmiş ülkelere paralel olarak, arkasından ilköğretimdeki yapılanmayı yine bu milletin özelliklerine, güzelliklerine göre, imânlarına göre, uygulamalar da göz önünde bulundurularak değerlendirmeye alınmasında ve en önemlisi yeteneklerin ortaya çıkarılması için rehberliğe, yönlendirmeye, yöneltmeye ağırlık verilmesi lazım, seçmeli derslere ağırlık verilmesi lazım ve bu noktada eğer böyle bir yaklaşımla Türkiye gerçeklerine, dünya gerçeklerine uygun bir ortamda değerlendirilirse, problemlerin büyük bir kısmının çözüleceği kanaatindeyim ve böyle bir yönlendirme sistemi getirildiğinde, ortaöğretime gelecek öğrencinin hazır olarak geleceğini, hangi okula, hangi programa gideceğini bilerek yetiştiği için, ortaöğretim kurumlarına geldiğinde, fazla bir sıkıntı doğmayacak, tesadüflere iş kalmamış olacak. O güne kadarki değerlendirmeler sonucunda, artık, ailesinin, sınıf öğretmeninin, ders öğretmeninin, rehber uzmanların ve kendi katkısı da göz önünde bulundurularak belki iş hayatına yönlendirilecek, çıraklık eğitimine gidecek belli sınıflardan sonra. Bu, Türkiye'de gerçekten bu tartışmaları bir noktada asgarîye indirecek, ihtiyaç duyulan din eğitimi öğretimi de bu bazda, yani, sadece din eğitimi öğretimini belli okullara tahsis etmekte belki isabetli değil; çünkü, imam hatipler üzerine yapılan araştırmalarda, öğrencilerinin yüzde 86'sının, bir araştırma şirketi yapmıştı zannediyorum, hem öğrenci velileri hem öğrenciler üzerinde yaptığı araştırmada, oraya imam olmak, ilahiyata gitmek için değil, dinî bilgiler edinmek için geldiği yönünde bir durum ortaya çıkmıştı. Demek ki, ihtiyaçları, ihtiyaç duyulan konuları meslek eğitimiyle de ilgili ve günümüzdeki bilgisiyar dönemine girildi, bunların öğretilmesi için belirli yaşların, zamanlamanın iyi yapılması ve bunların seçmeli derslerle belki verilmesi uygun olacak gibi düşünüyorum. Böyle bir yapılanmayla, yani, eğitim sisteminde, benim teklifim, Servet Beyin tebliği üzerine, bunları, artılarıyla, eksileriyle çok iyi değerlendirmek, siyasî ve ideolojik bakışın dışında gerçekten bu millete uygun, belki zamanla bazı şeyler, teknikler değişebilir; ama,

kalıcı olacak, yazboz tahtası olmaktan kurtulacak bir hale kavuşturulması lazım. Bunun için de, konsensüse, yani, bir yerde uzlaşmaya ihtiyaç var. Uzlaşma zemininde bunların çözüleceğine inanıyorum. Onun için, eğitimde millî, öğretimde çağdaşlığı yakalamak gerektiğini ve bunun içinde özellikle üniversite öğretim üyelerinin, akademisyenlerin bu konuda düşünen insanların yeni modeller ortaya koyması gerekiyor. Bu ortaya konulacak modellerin bütün kesimlerce kabul edilmesi belki yüzde 100 mümkün olmayabilir; ama, bir ortak noktada buluşma zemini bulunacağına inanıyorum. Bu şekilde bir yaklaşımla, Türkiye'nin Üç 1000'inci yıla rahat gireceğini düşünüyorum.

Hepinize, saygılarımı sonuyorum.

Hayırlı akşamlar diliyorum.

BAŞKAN – Biz de, Prof. Dr. Abdurrahman Küçük Beye, teşekkür ediyoruz.

Şimdi müzakeler de bitmiş oluyor; 20 dakikalık süremiz var. Bu 20 dakikada bazı sorulara cevap vermeye çalışacağız.

Sevcan Hanım, buyurun.

SEVCAN HANIM – Eğitimle ilgili konuşmaya yapan arkadaşımıza teşekkür etmekle birlikte, bir konunun daha yine kayıtlara geçmesinde yarar görüyorum. Şu anda dünyada teknikler değişti; reklamlarda görüyoruz, artık, bilince değil bilinçaltına yöneliyorlar, insanları bilinçaltından avlamaya çalışıyorlar. Acaba, fikrime katılır mı, eğitim tekniklerinde bilinçaltına yönelik savaşlara dayanaklı hale getirecek şekilde yetiştirmek üzere, bizim de benzer teknikleri kullanmamızda yarar var mı, bunu uygun görüyor mu acaba konuşmacı?

BAŞKAN – Peki, teşekkür ederim.

Buyurun Şahin Bey.

SÜMER ŞAHİN – Efendim, ben bir katkıda bulunmak istiyorum Ramazan Beyin konuşmasına.

1987 yılında TÜBİTAK'ın başına geldiğim zaman bazı tespitlerde bulundum. Bunlardan birincisi, TÜBİTAK, o tarihte 500'den fazla araştırma projesine parasal destek verdi. Sağlık yönüyle de ilgili olanları, ziraat bilimleriyle ilgili olanları bir tarafa bırakırsak, mü-

hendislik ve müspet ilimlerle ilgili olanların hiçbiri, ülkenin plân hedeflerine yönelik veya ülkenin bir başka kurumuyla, yerli sanayiyle müşterek bir ürün geliştirmesine yönelik projeler değillerdi. Onlar üniversitelerdeki öğretim üyesi arkadaşların kendi araştırma sahaları içinde, kendi ilgi sahaları içinde teklif etmiş oldukları projelerdi. Tabiî, bunu iyi bir analiz etmek lazım. Türkiye'deki fen ve tekniğin ehemmiyeti Tanzimat devrinden beri anlaşılmıştır; fakat, bu da bir nostaljik, hamasî bir heves düzeyinde kalmıştır. Teknoloji dalındaki bilim adamlarının bilgisine müşteri Türkiye'de hâlâ yoktur, başvurulmamaktadır. Onların sebeplerinin güzelce analiz edilmesi lazım.

İkinci tespitim şu olmuştu: Bu araştırma desteklerinin önemli bir kısmı, TÜBİTAK Yönetimine baştan beri hâkim olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi ekolüne yönlendirilmişti. Bir kısmı, nüfuz edebilmiş olan Hacettepe'ye, İstanbul'da da biraz İstanbul Teknik Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'ne yöneltilmişti; ama, büyük ağırlık Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne yöneltilmişti. Bu iki konuda müdahale etmek istedim, biraz Anadolu üniversitelerine yaygınlaşsın, plân hedeflerine yönlendirilsin diye, çok büyük dirençle karşılaştım ve beceremedim. Benden sonra Devlet Plânlama Teşkilatı ayrı bir fon ayırdı, araştırma fonu ayırdı ve TÜBİTAK kanalıyla olmadan doğrudan doğruya Devlet Plânlama kanalıyla üniversitelere araştırma projesi desteği verilmeye başlandı. Benim TÜBİTAK Başkanı olarak beceremediğimi Devlet Plânlama'da uzman kadrosunda oturan Kemal Gürüz isimli bir arkadaş becerdi ve Türkiye'deki pek çok üniversiteyi, bu arada Gazi Üniversitesi'ne, İstanbul Teknik Üniversitesi ve diğer üniversitelere büyük miktarda araştırma desteği verdi. Ben 12 senedir Gazi Üniversitesi kadrosundayım. Üniversitenin resmî bütçesinden bir kuruş araştırma desteği alabilmiş değilim. Bu esnada yapabildiğim bütün araştırmaları Devlet Plânlama Teşkilatı araştırma bütçesi kanalıyla aldığım paralarla yaptım. Tahsilimi, doktoramı devlet parasıyla Almanya'da yaptım. 1970'de Türkiye'ye döndüm, işte aşağı yukarı 30 yıldır Türkiye'deyim, bilimsel birikimimin yüzde 5'ini ülkeme aktaramamış olmamın ıstırabını yaşıyorum; çünkü, müşterimiz yok, başvuran yok, ihtiyaç duyan yok. 23-24 sene kadar önce Atom Enerjisi Kurumu istihsal heyeti üyeliği yaptım iki sene kadar süreyle. Baş-

larda bizim görevimiz, Atom Enerjisi'nin vermiş olduğu proje desteklerine revize vermekti. Önce bizim vizemizden geçiyordu, ondan sonra komisyonda nihaî karara bağlanıyordu. Oradaki gözlemim, gelen bütün projelerin hiçbirinin Atom Enerjisi'nin esas görevi olan nükleer santral kurulması yönünde proje olmadığıydı, çeşitli üniversitelerdeki, çeşitli öğretim üyelerinin kendi kişisel, ilgi sahalarına göre olan projelerdi. Bir tanesini hatırlıyorum; bir yaşlı profesör vardı o zamanki kadromun olduğu Ege Üniversitesi'nde. Proje konusu İzmir körfezindeki balıkların solungaçlarındaki radyoaktif civanın ölçümüydü. O zamanın parasıyla, bir doçentin maaşının yirmi misli bir proje desteği almış idi. Atom Enerjisi Kurumu kurulalı 45 sene geçti, hâlâ bu kurum modern bir düzeyde bir nükleer santralın hesabının dizaynının yapılması için gerekli bilgisel altyapısına sahip değildir. Bizim Gazi Üniversitesi'ndeki mütevazı imkânlarımızla kurmuş olduğumuz sistem daha gelişmiş bir sistemdir, daha ileri bir sistemdir.

Özel sektörün gelişmiş beyin gücüne başvurmamasının sebepleri ayrıdır, onu ayrı incelemek lazım. Devlet sektörünün üniversite hocalarına başvurmamasının sebeplerini şöyle bir ifade etmek istiyorum: Türkiye'de teknoloji ağırlıklı kurumların üst düzeyine gelen yöneticiler, yani, genel müdür ve müsteşar düzeyindeki yöneticiler, maalesef, bilgi ve ihtisaslarıyla süzülerek gelmiyorlar, kişisel ilişkileri ve sosyal ilişkilere dayanarak o makamlara geliyorlar. Tabiî, bilgi ve ihtisasları yetersiz olduğu için, geniş bilgiye sahip, tecrübeye sahip üniversite öğretim üyelerinden korkuyorlar, onlara yaklaşmıyorlar. Bunu bir tespit olarak söylemek istiyorum. Bu düzenlemelerin yapılmasından sonra ancak araştırma konuları sağlıklı bir şekilde kullanılmaya başlanır.

TÜBİTAK'ta bir başka tespitim daha şu olmuştu: 1987 girdiğim zaman 24 yıllık bir tarihi vardı. Bu 24 yıl içerisinde TÜBİTAK'ın geliştirdiği üç teknik proje olmuştur. Biri, Boğaz Köprüsündeki para toplama makinesi, o yeni bir buluş değildir, uygulamadır. Diğeri, Genelkurmayın sipariş etmiş olduğu bir cihazdır, o da uygulamadır. Bir de, benim zamanımda akustik laboratuvarda Atatürk'ün nutku taşplaktan alınarak, parazitlerden temizlenerek bir teybe nakledilip yayınlanmıştır. TÜBİTAK'ın 1987-1988 yılına kadar Türk tekno-

lojisine katkısı sadece bunlar olmuş idi. Sözü fazla uzatmak istemiyorum.

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Sümer Şahin Beye teşekkür ediyoruz. Kendisi çok değerli bir ilim adamı; vatanperverliği, bu memleketten beyin göçü olarak gitmesine mâni oluyor.

Buyurun Nevzat Bey.

NEVZAT KÖSOĞLU – İlber Beye bir sorum olacak yahut biraz açıklama isteyeceğim.

İlber Bey konuşmasında, ÖSYM'ye atıfta bulunarak, mükemmel bir imtihan sistemimizin varlığından ve bunun değerlendirilmesi gerektiğinden bahsetti. Benim bunda biraz şüphelerim var; o da şu açıdan: Özellikle yönetim alanlarında görev yapacak kişilerin seçiminde bilgi kadar belki onda da çok şahsiyetin önemli olduğunu, onun da bir ölçüt olarak, bir kriter olarak bu imtihan sistemlerine girmesi gerektiğini düşünüyorum. İmparatorluk geleneğimizde de bunun böyle olduğunu aşağı yukarı biliyorum, yani Yedisekiz Hasan Paşa muhtemelen gireceği her imtihandan çakacaktı; ama, hükümdara bağlılığı, bastonunu gerektiği zamanda gerektiği gibi kullanabilme cesaretini göstermesi gibi şahsiyeti sebebiyle hanedanı bir badireden kurtarabilmiştir.

Şimdi, bizdeki ÖSYM imtihanlarında acaba bu şahsiyet belirleme noktasında da birtakım ölçütler var mı, kullanılıyor mu, yoksa, sadece bilgi birikimimi ölçülüyor? Eğer sadece bilgi birikimi ölçülüyorsa, bunu özellikle tekrar edeyim, yönetim alanlarında görev alacak kişilerin seçilmesi açısından mükemmel bir sistem olarak nitelemek mümkün müdür değil midir?

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Bir delikanlı söz almak istiyor, buyurun.

AKİF ORUÇ – Benim sorum İlber Beye olacak. Türkiye'de maziden gelen geleneksel bir idarî yapının olduğundan bahsettiniz. Aynı şeyi eğitim için ne kadar söyleyebiliriz?

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Yusuf Ziya Bey, buyurun.

YUSUF ZİYA İRBEÇ – Nevzat Kösoğlu abimizin sorusuna ilaveten şunu sormak istiyorum: Şimdi, ÖSYM sınavlarında Türkiye ortalaması yüzde 10'un altındadır. Yani, bir öğrenci toplam fizik sorularının yüzde 10'unu bile cevaplandıramamaktadır Türkiye ortalamasında. Bu öğrencilere, isminiz nedir, babanızın ismi nedir deseniz, seçim yapamazsınız; ama, onun için, böyle bir sistem gelmiş, seçim yapıyorsunuz. Şimdi ben bunun denemesini yapıyorum. Hiç ilgisi olmayan birisi, kahveye gönderseniz, yüzde 10'unu doğru cevaplarlar; ÖSYM ortalaması budur. Fizikte yüzde 6, matematikte yüzde 4 ile 5 arasında gezen bir rakam. Şimdi bu böyle olmakla birlikte, yeni bir sistem geldi, o sistemde deniliyor ki, ortaöğretim başarı puanı da dahil olacak. Hasbelkader benim okulumda, bir öğrenci bulunsun ve bu öğrenci yüzünden en çalışkan öğrencinin 30 puanlık farkı vardır o hesaplama yönteminde. 30 puan ise, aşağı yukarı 100 kişi eder. Benim okulumda bulunan böyle çok zayıf 100 öğrenci, 30 bin kişiye bedel olmakta ve beni 100 bin kişi geriye atabilmektedir, 100 bin kişi, bu, küçük bir rakam değil. Yani, ÖSYM'nin şu andaki sınav garabeti diyebileceğim, bu kadar bir haksızlık var. Onun için, ÖSYM'yi bir de böyle hani kamu düzeninde etkin hale getirirsek, ne olur, tereddütlerim var. Bu birincisi; İlber Ortaylı Bey Hocamızdan bu konuda biraz daha tefsir istiyoruz.

İkinci bir konuya gelince, şimdi, eğitim konusunda ben bir örnekle işe girmek istiyorum. Benim, üniversitede bir arkadaşım Japonya'ya gitti. Japonya'da ışıkta beklerken, bakmış ki, hiç kimse geçmiyor, ben bari geçeyim deyince, karşıdan da hemen birisi geliyor, hiç tereddüt etmeden selamün aleyküm dedim diyor; o da, aleyküm selam dedi diyor. O da, Suudi Arabistan'tan falan bir taraftan geliyormuş. Bu, bir hadisedir. Yani, neticede biraz daha uzak değil, yakın, pragmatik bir anlayış var.

İkinci bir konu, tabiî, şimdi bizde belki şu olay ile eğitimi biz özdeşleştiriyoruz. Adamın birisi papağan almaya gidiyor. Papağının fiyatını soruyor. Diyor ki, bu papağan 100 milyon lira. Özelliği nedir deyince, 100 kelime bilir diyor. İkinci papağana geçiyor. Bu papağanın fiyatı nedir; 200 milyon diyorlar. O zaman bunun özelliği nedir deyince, 200 kelime bilir diyorlar. Üçüncü papağana geçince, bunun fiyatı deyince, 1 milyar diyorlar. Herhalde bu 1000 kelime bilir diye düşünüyor. Hemşehrim, bunun özelliği nedir deyince; o da,

ben, onun özelliğini falan bilmem, şu gördüğün iki papağan var ya, onlar ona gelir, hocam hocam der, onun özelliği de bu diyor. Yani, eğitim sistemimizde, maalesef, böyle bir hoca öğrenci ilişkisi olduğu müddetçe... Bunu yıkmak gerekiyor kanaatindeyim; herhalde, sizin de o yönde bir tespitiniz var.

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Teşekkür ederim.

Hüseyin Bey, buyurun.

HÜSEYİN ALBAYRAK – Efendim, büyük devlet deyince benim hatırıma o devletin toprağı büyük olursa, nüfusu büyük olursa, büyük idealler taşırsa bu nüfus, birlik ve beraberlik içerisinde iktisadî bir güce ulaşır, iktisadî problemlerini hallederse, o devlet, benim nazarımda büyük bir devlettir. Şimdi, bu hatırlatmadan sonra, Türkiye'nin nüfusu cumhuriyetin başında 12-13 milyonken, şimdilerde 65 milyona vardı; ancak, nüfus planlaması söz konusu ediliyor. Batı'da ve Orta Anadolu'da nüfus planlamasının dengeye vardığını söylerken, güneyde, ayrılıkçı bazı kesimlerin çocuklarının 30-40'a vardığını ve bunun bir metotla, bir dayatmayla ısrarla böyle artış kaydedildiğini düşünürsek, bunun ileride getireceği problemler ne olabilir, beni ürkütüyor, Sayın İlber Ortaylı Hocam bu konuya nasıl bir yorum getirirler?

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Buyurun Sayın Hocam, soraların çoğu ise zaten, kısa olarak cevaplandırırsanız iyi olur.

İLBER ORTAYLI – Bu test tekniğiyle, bu imtihan tekniğini en iyi Türkiye geliştirdi, yani, her sene, bu sene de öyle olacak, 1,5 milyonu imtihan ediyoruz ve bu, hakikaten, en adil ölçüm ve de iyi ölçüm. Yani, burada alınan puana göre de, hakikaten her şey fark ediyor. Hatta, bazı okullarda düşüş varsa, o okula karşı talep azalmışsa, puandan belli oluyor o. Evvelki yılların yüzdesi, meselâ, bu sefer genişlemişse, yüzde 1 alan okul yüzde 3'ten alıyorsa, talebede de belli oluyor. Tabiî ki, adaletsizlik var; benim çocuğum da girecek. Allah göstermesin, nezle olsa o gün, başarısı düşer; ama, bunun başka çaresi de yok ve bu yayılıyor. Türk cumhuriyetlerimizden ilk gelen çocuklar çok berbat bir durumdaydılar, ÖSYM tatbik edildi,

daha iyi talebe gelir oldu. Bundan daha iyisini şu anda düşünmek mümkün değil ve bunu uygulayacağız.

Şimdi, Kösoğlu Üstadımızın sorduğu Yedisekiz Hasan Paşa modeli, o başka bir şey. Yani, şahsiyet, anonim bir imtihanla, anonim bir alışla meydana çıkmaz; şahsiyet, iş ilişkilerinde ortaya çıkar. İşte o benim dediğim hizmetin içindeki devamlı rekabet ve kendini geliştirmeyle ilgili bir şeydir. Bunun okuma yazma bilmeyenin iyi olmaması falan gibi bir kıstas söz konusu değildir burada. Yunan muharebesi kahramanı ve şehidi Abdülaziz Paşa, vs... alaylı müşirler bunlar. Bir tanesi bunların topografi bilmez, haritaya bakmayı bilmez, okuması yazması yoktur; fakat, topografiyi ezbere bilir, haritaya bakandan daha makbul, öyle bir hafıza var ki, memleketin, neredeyse, Memâlik-i Mahrusenin ezbere biliyor topografisini. Binaenaleyh, böyle kişiler vardır bunların içinde, Abdülaziz Paşa da öyledir; o başka bir kabiliyettir. Bunun illa mekteple ölçülmesi gibi bir husus yok; yani, o alaylı mektepli paşa ayırımı yaparlardı ya, o da pek o kadar her zaman doğru değildir; herkesin kendine göre bir kabiliyeti vardır. Şimdi, burada da bahsedildi, bizde bu manevî ilimler memur yetiştirmeye yöneliktir, her yerde öyledir. Türkolojiden yetişen, dünyanın her yerinde, sizin en özel teşebbüscü Amerika'da bile CIA'ya memur olur, State Departmandadır, dışişlerine memur olur veya üniversiteye girer, giremezse de aç kalır. Yani, Türkolojiyim, Türkologum diye ofis açamaz kimse, olmaz böyle şey. Onun için, bazı işlerin hakikaten puplik servis dedikleri amme hizmetlerine, ammeye yönelik olması kaçınılmazdır. Bunun üzerinde çok durmak gerekir.

Osmanlı eğitiminden nedir bize kalan; en önemli şey, burs sistemi ve bedava eğitim. Osmanlı eğitimi, geçen asırdaki devletlerin içinde -birçokları da vardır öyle, Ruslarınki filan da öyleydi ya- en fazla beleş adam okutmaya yönelik sistemdir, yani, kapıdan çarıkla girer adam, köyünden gelmiştir, önce bir hamama götürürler, temizlerler, giydirirler, kaydederler, cebine harçlığını korlar, yedirir, içirir, yatırırlar, üstünde üniforması, böyledir; yani, Osmanlı Türk eğitim sistemi böyledir. Bunun tek istisnası, bu asrın başında kurulan Dârülfünün-i Osmanî, orada küçük bir harç verilirdi, hepsi buydu; bedava eğitimdir ve bunun yüzünden de işte bugünkü gördüğünüz gibi, Malatya küçük mahallesinden, Isparta'nın köyün-

den, Burdur'un, Karaman'ın kasabalarından insanlar devlet adamımız oluyor, profesörümüz oluyor, generalimiz oluyor; ama, ne yazık ki, bu insanlar bu sistemin ne olduğunu anlamadılar ve bir paralı eğitim diye tutturdular. Bu millet slogancı bir kere, bunu söyleyelim. Bir şeyin ekstremine giderler, fazla düşünmezler. Şimdi, bazı arkadaşlar var üniversitede, efendim, üniversite eğitimi dediğin paralı olacak diyor. Yahu kardeşim, paralı eğitim nerede var öyle senin dediğin gibi yüzde 100, Amerika'da bile yok, o özel üniversitelerin önemli bir burs kesimi vardır, parasız adam okuturlar; hatta, meselâ, Chicago özeldir; ama, talebenin çoğu parasız okur orada, kabiliyetli çocukları seçer. Böyle işin ucunu kaçırma, yani, paralı eğitim olacak, şimdi de oraya döndü. Hani sol cenah diyor ya, hiç harç vermeyelim, bedava yipip içip yatalım, sokaklara dökülüp; bu da, bu sefer paralı eğitim; böyle iki ekstrem, ortası yok mu bunun, bulamıyor musun bunu. Onun için, bu üzerinde çok durulacak şeydir; fakat, hakikaten, eğitim sistemimiz bunun üzerine dayanır.

Şimdi, ÖSYM'de matematik yüzde 10, işte fizik yüzde 7,5, onu biliyoruz, o başka bir şey, o, ölçümle ilgili bir şey değil. Sen, çocuklarına matematik, fizik, tarih öğretemiyorsun ve oradaki yüzdelerin, mükemmeliyet noktasının çok altında alıyor birinci gelen biri; o, cehaletle ilgili bir şey. Onun ölçüm teknikleriyle, imtihan tekniğiyle falan bir kusuru yok o başka bir şey. Onun için, iki unsuru birbirine karıştırmamak lazım.

Bu kırmızı ışığa gelince... Hakikaten kırmızı ışıkta geçeni zevkle çarpar Alman, bunu bilin, orada da onun için kimse geçmez; ama, meselâ, Amerika'da geçer; yani, bunun öyle ille gelişmişlikle, azgelişmişlikle falan da bir ilgisi yok. Bu, şehrin iç mekânizmasıyla ilgili bir şeydir. Bizimki gibi kalabalık şehirlerde bu işler biraz daha tavsar, başka türlü olur. Tabiî ki, bir toplumda disiplin çok önemlidir ve bir toplumda vatandaşın kendini amme otoritesiyle aynileştirmesi önemlidir. Meselâ, arabanı yanlış yere park edersen, Almanya'da beş tane ihtiyar kadın polisi çağırır ve polisin orada ilgi gösterememesi diye bir durum söz konusu değildir onun için. Bizde öyle bir şey olmaz. Bizde bunu muhbirlik farz ediyor. Muhbirlik o değil ki, muhbirlik başka şey. Bu komünisttir, bu mürtecidir falan diye durduk yerde adamı ihbar edersen, o muhbirlik olur; ama,

adam para çalıyor, vergisini vermiyor, arabasını kaldırıma park etmiş veya işte park yerinin üzerine cumbasını uzatıyor, yeşil sahanın üzerine; bunlar vatandaşlıktır. Bu, kamunun malına sahip çıkmaktır. Bunları, tabiî, bilmek lazım. O bakımdan, onun üzerinde öyle durdum. Sizin dediğiniz, tabiî ki, başka bir meseledir. Büyük devlet dediğimiz şey. Büyük devlet, her şeyden evvel, bir entegrist millîyetçiliktir, bir bütüncü millîyetçiliktir. O büyük devlet havasına girmek başka türlü bir şeydir. İçeride bazı etnik gerilimler olduğu vakit, doğum politikasının orada tezahür biçimleri olabilir, onun üzerinde durmak lazım. Yani, hemen de kuru rakamlara bakarak karar vermeyelim; çünkü, onun arkasında başka sebepler de yatabilir. Demografi, gerçekten de çok karışık, çok ciddî bir ilimdir; yani, çok ters şeyler de söylenebiliyor iyi tetkik edilmezse. Meselâ, bazı hatunlar var, çıkmışlar, efendim, bu ne kadar geri bir memleket diyor. Niye dedik, efendim, kız çocuğunu okuma oranı, okullaşma oranı erkeğe göre en düşüğü burası, birtakım geri ülkelerden daha geri diyor. Şimdi, tabiî, hoş bir manzara belki değil yani, kız çocuğunun erkek çocuğuna göre okullaşma oranının düşük olması; ama, bu, bu ülkenin geriliğiyle ilgili bir şey değil, tam tersine ilerlemesiyle ilgili; çünkü, strüktür değişiyor, yapı değişiyor, iktisadî aktivite, faaliyet strüktürü değişiyor; bu durumda çocukların bağımlılık yaşı yükseliyor, yani, işe girme yaşı yükseliyor, kalifiye eleman haline geliyor nüfus ve önplanda da tabiî ailenin temel direği olan, kendisinden ekmek beklenen önplânda erkek çocuğun bu vasfı elde etmesi gerekir. Onun için, ne yapıp edip, önce erkek çocuğunu okula yolluyorlar, kız arkada kalıyor. Bu, büyük bir değişmenin göstergesi aslında.

Sağolun.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz.

Servet Bey, birkaç dakikayla siz de cevaplandırın.

SERVET ÖZDEMİR – Teşekkür ederim.

Hanımefendinin bir sorusu vardı. Okulda iki şeyi ayırmak gerekiyor açık ve gizli program diye. Biz, genellikle açık programı çok önemsiyoruz ve hep onlar üzerinde duruyoruz. Oysa, gizli programda çok önemli, hattâ açık programdan çok daha önemli bence. Meselâ, bir mimarlık öğrencisi düşünün ki, barakada eğitim görü-

yor. Bu çocuk yetiştiği zaman, yapacağı Hicret apartmanı; ama, mimarlık fakülteleri mimarimizin en güzel örneği olmalı; farkında olmadan bir estetik ve sanat anlayışı gelişir çocukta. 1992 yılında Millî Eğitim Bakanlığı ile bizim Gazi Üniversitesi bir proje yapmıştı, edebiyat kitaplarının yeniden yazılmasıyla ilgili. Eğitim danışmanlarından birisi de bendim. Çok zor bir çalışma oldu, edebiyatçılarla çok anlaşamadık; ama, şöyle bir şey yaşamıştık, bir örnek vereyim size. Meselâ, Mehmetçik diye bir şiir koymuşlar, yanında da bir resim var; fakat, yanına konulan Mehmetçik resmi 1.50 boyunda piyade M-1 tüfeği kadar boyu olan bir adam. Akşam televizyonda Rambo'yu seyrediyor adam, Amerikan askeri böyle yetenekli, yani, yeteneklerinin sınırı olmayan bir adam, bizimkine bakıyorsun, 1,50 boyunda bir şey. Biz dedik ki, gidin, Genelkurmaydan SAT komandolarının resmini alın, onları koyalım. Yani, çocuk farkında olmadan onlarla özdeşleşecek, o tür mesajlar vermek gerekiyor çocuğa. Meselâ, bazı Nasrettin Hoca fıkralarını ders kitaplarından çıkarmak gerekiyor; kazan doğuruyor, ölüyor. O zaman, krediyi alırım, ödemem; değil mi, bu mantıkla yetişirse adam, kazanı komşudan istiyor, tekrar doğuruyor, öldü, vallahi, kusura bakmayın, bizde devletten kredi almıştık; ama, kredi öldü. Parayı veren düdüğü çalar diyor. O zaman, tabiî ki, parası olmayan, SSK'nın önünde bekleyecek. Birtakım şeyleri, işte ilerideki vizyonumuza göre yeniden yapılandırmak durumundayız. Gizli program, bana göre açık programdan daha önemli.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Peki, teşekkür ederiz.

Bu vesileyle, Talim Terbiye'deki olaylardan bir örnek de ben vereyim. Kitabın birisine Atatürk'ün evinin resmi konuyor. Orada resmi inceleyen resim öğretmeni diyor ki, doğal çevresiyle birlikte verilsin diyor, reddediyor kitabı. O kitaptaki resim, Selanik'teki Atatürk'ün evinin özel resmidir, yani, özel olarak çekilmiş orada; fakat, onun dediği Atatürk'ün evi, şu Atatürk Orman Çiftliğine yeni yapılan ev; onun etrafında tabiî ağaçlar vesaire var; dolayısıyla, tabiî çevresiyle verilsin diye kitabı reddediyor ve bu resim öğretmeni orada profesörün yazdığı kitabı değerlendiriyor ve reddediyor.

Böylece, sempozyumun sonuna gelmiş bulunuyoruz, değerlen-

dirme toplantısı hariç. Ben, konuşmacı arkadaşlara ve müzakereci arkadaşlara, aynı zamanda katkıda bulunanlara teşekkür ediyorum, sabırlarınız için teşekkür ediyorum.

Şimdi, bir aramız var; ondan sonra, yine bir değerlendirme toplantısı olarak son toplantımız var.

Değerlendirme Oturumunda yarım saat sonra buluşmak üzere, oturumu kapatıyorum.

DEĞERLENDİRME OTURUMU

Başkan
Korkut Tuna

Konuşmacı
Sulhi Dönmezer

BAŞKAN (Korkut TUNA) – Efendim, hoşgeldiniz.

Son Değerlendirme Oturumunu açıyorum.

Efendim, şimdi, yoğun bir biçimde geçen ve Diyanet Vakfının çok ileri görüşlü bir yaklaşımla ele aldığı bu Üçüncü 1000'e Girerken Türkiye Sempozyumunun genel değerlendirmesini yapmak üzere, Hocam, Prof. Dr. Sayın Sulhi Dönmezer'e bırakıyorum.

Buyurun Hocam.

Sulhi DÖNMEZER – Teşekkür ederim.

Şimdi, sayın dinleyiciler, bu iki gün zarfında ben üçüncü kere huzurunuza çıkmış oluyorum; pek mutat bir şekil değil; ama, arkadaşlar öyle gerekli görmüşler ve genel değerlendirme yapma görevini bana vermişler.

Şimdi, ben genel değerlendirme görevini birçok yerli ve milletlerarası kongrede yaptım, yani, ilk defa değil bu; ancak, böyle bir genel değerlendirme görevi verildiği zaman, bir, bütün konuşmalar önceden, bir ay önce gönderilir o kişiye. O, onları okur. Ondan sonra, burada gelir, baştan sonuna kadar bütün konuşmaları dinler. Sonra, bütün bunları dinledikten sonra, kendisine en az yarım gün süre verilir. O yarım gün zarfında kongre gider gezer, sağı solu, müzeleri dolaşır falan filan; o da oturur çalışır. Şimdi, benim bakımından bunların hiçbir yapılmadı. Onun üzerine ben ne yaptım; birinci gününden itibaren, bütün arkadaşların konuşmalarını dinledim ve notlar aldım. Bakıyorum notlarıma, tam 30 sayfa not almışım muhtelif konuşmalar itibariyle ve bu konuşmalar arasında, arkadaşların konuşmalarını özetlemekle beraber, ayrıca, parantez içinde, o konuşmanın o nokta hakkında görüşüm nedir, onu da hemen oraya nakletmişim, tenkidim varsa, onu nakletmişim. Şimdi, bütün bunları size nakletmeye kalksam, sizi burada en aşağı 3 saat tutmam lazım gelir. Buna ne sizin tahammülünüz var, ne oldukça ilerlemiş olan yaşım itibariyle benim tahammülüm var, ikisi de mümkün değil. O itibarla, arada düşündüm ve bütünüyle, bir, imajını çizeyim dedim bu toplantının; bu toplantılarda ne oldu, ne konuşuldu, hangi konular ne gibi sonuçlar itibariyle değerlendirildi, hepsini değil, benim çok ilgi duyduklarımdan bazılarını size yansıtayım ve bu işi de yarım saatte bitireyim dedim. İnşallah, Allah'ın izniyle bunu yarım saatte bitiririz.

Şimdi, hatırlayacak olursanız, ben bu toplantının birinci celsesine, birinci oturumuna başkanlık ettim ve ona başlarken dedim ki, bu program, esas itibarile 2000'inci yıla girerken, Türkiye'nin bilançosunun çıkarılmasını söz konusu ediyor ve bu bilançonun da, meydana getirilecek olan bilançonun da, esas itibariyle, kalkınma bakımından yapılmasını istiyor. Yani, Türkiye'nin kalkınması bakımından mevcut olanakları nelerdir, potansiyeli nelerdir, onu belirleyeceğiz; ondan sonra da, bu bilançoyu nasıl geliştirebiliriz, yani, geliştirici imkânlar nelerdir, bunları tespit edeceğiz. Benim görüşüme göre, bu sempozyumun, ister sempozyum diyelim, ister kollokyum diyelim, esas teması, esas konusu böyledir.

Buna başlarken de, güzel bir program yapılmış; yani, bana bıraksalar, ben de daha iyisini emin olun yapamazdım. Önce, Türkiye'nin jeostratejisi söz konusu edilmiş. O konuyu tespit bakımından üç arkadaş konferans vermiş, üç kişi de müzakereci olarak katılmışlar. Demek ki, aslında altı konuşma yapıldı ve bu konuşmaların hepsi birbirinden güzeldi. Yani, jeopolitik nedir, jeostrateji nedir, bu konuların aydınlanması ve Türkiye bakımından bu konuların içeriklerinin belirlenmesi bakımından, arkadaşlar çok faydalı görüşler ifade ettiler ve bu toplantının esas mantığı çerçevesinde ifade ettiler. Ayrıca, bu jeopolitik durum itibariyle Türkiye'nin jeostratejisinin de ne suretle bilinmesi lazım geldiğini ifade ettiler. Bu arada, Sayın Emekli Tümgeneral İlhan Atabaş'ı daha fazla konuşsaydı ve daha fazla bilgi verseydi memnun olurduk; ama, o, konuşmasını herhalde yazılı olarak vermiştir, onlar da neşrolunacağına göre, istifade daha ziyade böylecene mümkün olacak. Yani, bir defa, şöyle yaptık, bizim devletimiz, Türkiye Cumhuriyeti 75 yaşındadır; yani, 75 yaşında bir delikanlıdır. Bir rejim için 75 yaş uzun bir yaş değil, yani, delikanlı yaşında. Bu delikanlının nerede oturduğu, nasıl çevrildiği, ne gibi hastalıklara muhatap olabileceği, ne gibi dıştan müdahalelere muhatap olabileceği, bu konu, zannediyorum ki, bu arkadaş tarafından yeterince ve güzel bir şekilde ifade edilmiş oldu.

Ondan sonra kalkınmaya geçildi ve kalkınmanın tabiî imkânları, kalkınmanın kültürel imkânları, özellikle kalkınmanın kültürel imkânlarına geniş yer verildi ve sonra, en sonuncu bölümde bugünkü bölümün mühim bir kısmında bu imkânların, yani, kalkınmanın genişletilmesine, yani, bilançonun pasif kısmının giderilerek aktif

kısmının çoğaltılmasına imkân verecek olan hususlar nelerdir, bu hususlar, dediğim gibi, konu teşkil etti.

Fakat, iki nokta üzerinde sürekli bir tartışmanın yahut bir tereddüdünün devam ettiğini tespit ettim. Birincisi, şu kalkınma kavramı. Kalkınma kavramı, başlangıcından itibaren iyi tanımlanmadığı için, bazı arkadaşlar müdahalelerinde olsun, hazırladıkları tebliğlerinde olsun, meseleyi başka cihetlere sevk edecek birtakım beyanlarda bulunabildiler. Ben, dünkü konuşmamda, kalkınmanın her şeyden önce iktisadî bir kavram olduğunu ifade ettim. Dedim ki, ölçüsü itibariyle iki kalkınma kavramı var. Bu kalkınma kavramlarından birincisi, işte iktisatçıların, sosyologların tespit ettiği kavramdır. Yani, millî üretimden kişi başına düşen hâsılanın çoğalması demektir. Kalkınan ülkede bu olur. Bunun gerçekleşmesi ise ne demektir; yani, o memleketin, o toplumun üretiminin artması demektir. Birinci anlamı, kısa, basit anlamı budur.

Bir de, kalkınmanın ikinci bir anlamı var. O ikinci anlamını da, Birleşmiş Milletler tespit etti. Şimdi, birinci kalkınma kavramı itibariyle, bunun ölçütü ne; kişi başına millî gelirden düşen payın artması. Ne yapıyoruz, millî geliri nasıl telakki ediyoruz, 200 milyar dolar mı diyoruz Türkiye'nin millî gelirine; 200 milyar doları Türkiye'de yaşayan insanların sayısına böleceğiz, kişi başına ne çıkarsa, işte o millî hâsıladan doğan paydır. Binaenaleyh, Türkiye kalkınmak istiyorsa, bu payı çoğaltacak. Bu payı çoğaltmak için birtakım potansiyelleri var; bir de, yeniden yapması lazım gelen şeyler var. İşte arkadaşların esas itibariyle ifade ettikleri buydu; fakat, Birleşmiş Milletler'ce kabul edilmiş olan ikinci bir kavram var. Ona da başka endeks, sosyal, ekonomik endeksleri birleştiren yeni bir katmalı endeks adı da verilebiliyor. Bu endeksi uygulayarak, Birleşmiş Milletler, muhtelif memleketler ki, Türkiye hakkında da yakın zamanlarda bu hususta rakamlar ortaya koydular. Onun endekslerinin içinde elbette ki, millî gelir ve millî gelirden kişi başına düşen pay var, hiç şüphe yok; ama, buna ilaveten başka endeksler var, başka ölçütler var. Meselâ, yeni doğmuş çocuk ölümü, süt çocuğu ölümünün oranının ne olduğu var. Kadının sosyal ve ekonomik hayata katılması hususundaki ölçüler neler, bunlar var. Meselâ, bu ölçüler arasında, Türkiye'de, yüksek mevkilere, üniversite profesörlüğüne, yüksek devlet makamlarına geçen kadın oranının Avrupa'nın

üstünde olduğu sabit oluyor; böyle bir ileri noktamız var bizim. Hep bu endekslerde kendisini gösteriyor. İkinci ölçüt de bu. Binaenaleyh, bu konuyu ele alırken, demek ki, meseleyi iki bakımdan ele almak lazım gelir. Bu iki kavramın böyle tam bir açıklıkla birbirinden ayrılması suretiyle bir tanımlama yapıldı ve ona göre bilgilerin nakledildiği kanaatinde değilim; ama, mesele, esas itibariyle, dediğim gibi, anlaşılmıştır.

İkinci kavram, kültür üzerinde oldu; kültürün anlamı üzerinde oldu, kültürün tanımı üzerinde oldu. Muhterem arkadaşlar, ben, aşağı yukarı, 40 senedir aynı zamanda toplum bilimiyle de meşgulüm, sosyolojiyle de meşgulüm; dolayısıyla, kültür kavramıyla da çok yakından ilgilenmişimdir. Bir gün, ders okuttuğum çocuklara bir görev verdim. Dedim ki, İngilizce bilen, Fransızca bilen, Türkçe bilen, ansiklopedilerde, şu bu, hepiniz, çıkın, ne kadar kültür tarifi yakalarsanız, bunu tespit edin getirin. Sınıfta 300 çocuk vardı, çıktılar dışarı; bir hafta sonra 200 tane tarif geldi kültür konusunda; ama, hepsinin müşterek noktaları var. Yani, şunu demek istiyorum ki, kültür konusunda da tanımların hepsinin ortak, aynı olduğunu söylemek mümkün değil. Dünyada çeşitli tanımlar var; ama, hepimizin üzerinde durduğu, ta işte 1870'lerde olacak, meşhur Taylor'ın kültür tarifidir; yani, kültür dediğin, bilim, sanat, inanç, iman, hukuk, örf âdet ve insanın bir toplum içinde yaşarken elde ettiği yeteneklerden oluşan bütün; ama, buna, isterseniz, kültür bir yaşam biçimidir de diyebilirsiniz; çünkü, öyle tarif edenler de var, yeni yazarların tarifleri de var. Yani, esas itibariyle, kültürün niteliği şudur: Kültürün transnasyonal birtakım unsurları vardır; ama, kültür, esas itibariyle, millîdir, yereldir. Her toplumun kendisine özgü kültürü vardır. Dikkat ettim, bazı konuşmalarda, kültür mutlaka sanki iyi bir şey gibi tatbik olundu. Kültürün birtakım yapısal unsurları vardır, unsurlardan oluşuyor. Her toplumsal kültürün kendi ihtiyaçlarına göre yapısal unsurları vardır. Meselâ, bazı unsurlarda kültür değerleri arasında saldırganlık vardır. Pasifik Adalarında yaşayan toplumları nazarı itibara alın, onların da kendilerine özgü kültürü var. Afrika ortasında yaşayan taş devri şartlarına yakın şartlarda yaşayan toplumların da kendisine özgü kültürleri var, onların kültür unsurları, ahlâk unsurları bizden bambaşkadır. Meselâ, Afrika'nın bazı kabilelerinde, kayınbirader ile gelin arasın-

da cinsel ilişki kurulması mübahtır, kültür ona izin veriyor. Başka bir kültür bakımından bunu nazarı itibara alırsanız, rezaletin ta kendisidir; ama, o, o kültürün bir değeridir. Yani, kültürü böyle anlamak lazım. Binaenaleyh, bizim kültürümüzü de bu şekilde tanımlayarak böyle anlamak lazım.

Şimdi, buradan kültür içinde değerler kavramına gelmek istiyorum. Sabahleyin, arkadaşımızın değerler konusundaki konuşmasını dikkatle takip ettim; ama, biz, değerler dediğimiz zaman, kültürün bir yapısal unsurunu teşkil eden ve mahiyeti itibariyle sosyal olan, sosyal yapıdan ortaya çıkan, meydana gelen, insanın belirli şeyi yapıp yapmamasıyla ilgili standartlarını anlarız ve bu değerler, toplumsal normların, sosyal normların esasını oluşturur. Öldürme, öldürme günahtır dediğin zaman, bu değerdir; ama, adam öldürmeyi cezalandıran kural, normdur; ama, bu değere istinat eder. Hattâ, bu normlar bazen birkaç değere birden istinat edebilir, dayanabilir. Hulâsa, değeri böyle anladığımız zaman, Türkiye'deki değerleri mütalaa ederken, kalkınma bakımından mütalaa ederken, mevcut değerlerimizin hangilerinin ekonomik kalkınmayı güçlendirici, teşvik edici nitelikte olduğuna, hangisinin olmadığına işaret etmek lazım gelir. Bunlar belirtilseydi, zannederim, çok daha iyi olurdu.

Şimdi, giriş kabilinden olan bu hususları sizlere belirttikten sonra, konuşmalara geçeyim. Konuşmalar iki türlü oldu. Konuşmaların bir kısmı bu programın esas amacı çerçevesinde oldu; yani, Türkiye'nin potansiyelini belirtti ve bu potansiyeli geliştirmenin çarelerini belirtti. Bazıları ise, genel ve teorik nitelikte oldu. Bunlar güzel bilgileri bize nakletmiş oldular; fakat, bunların doğrudan doğruya tartıştığımız konularla olan ilişkisini tespit etmek pek fazla, mümkün olamadı. Müzakereci arkadaşlar da, özellikle konuşmaları ele alıp, onları değerlendirmek, eleştirmek -yahut eleştirmek demek, icap ederse tabiî doğru yerlerini de belirterek methüsena da etmek demektir- yerine, çok kere kendi görüşlerini ayrı bir konferans halinde ifade ettiler ve dolayısıyla, şimdi, biz burada belirli konularda ikişer konferans dinlemiş olduk. Bu da faydalı; ama, müzakerecilerin biraz evvel söylediğim tarzda hareket etmeleri daha iyi olurdu; bir tek arkadaşımız Prof. Hanifi Özcan bunun istisnasıdır. O, gerçekten eleştiri yaptı. Böyle eleştiriler yapılsaydı ve dolayısıyla, konferansları veren arkadaşlar da o eleştirilere cevap verselerdi,

bu toplantı çok daha faydalı ve müsmir olurdu, daha fazla üretici nitelik arz ederdi.

Şimdi, bu konuşmalar arasında en son konuşmalar, tabiî, insan üzerinde en fazla etkiyi yapıyor. Bu arada, bendeniz, Sayın İlber Ortaylı'nın siyaset yönetim konusundaki çok renkli konuşmasını çok zevkle takip ettim, burada yok galiba kendisi, ayrıldı zannederim. Ama, bazı noktaların da abartılmış olduğunu ifade etmeye mecburum. Tatlı sohbet havası içinde insan bazen abartıyor bazı hususları. Meselâ, Türkiye'deki hukuk öğretimini rezalet olarak nitelendirdi. Şimdi, olmaz böyle şey. Ben 61 senelik bir hukuk hocası olarak buna mutlaka itiraz ederim. Bakın, ben size bir şey söylemek istiyorum: Türkiye'de, benim öğrenci bulunduğum dönemlerde iki tane hukuk fakültesi vardı; bir tanesi, İstanbul Hukuk Fakültesi, bir tanesi, Ankara Hukuk Fakültesi. Ankara Hukuk Fakültesi de 1927'de kurulmuştu, Atatürk tarafından kurulmuştur. Mektep olarak kurulmuştu; sonradan Ankara Üniversitesi'ne fakülte olarak intikal etti. Bidayetteki, başlangıçtaki hocaları hep bakanlar ve milletvekilleriydi. Rahmetli Mahmut Esat Bozkurt, Hikmet Bey, Yusuf Kemal Tengirşenk ve diğerleri ders okuturlardı. İstanbul'daki fakülteyse, çok eski fakülte, Türkiye'nin en eski Dârülfünûndan intikal etmiş fakültelerinden birini oluşturuyordu.

Arkadaşlar, bir memlekette iki tane hukuk fakültesi olunca, o fakülteler çok öğrenci almaya mecburdur, çaresi yok; çünkü, Türkiye'nin hukuk bilgisi iktisap etmesi lazım gelen memur, kişi sayısı çok, diğerlerine benzemez. Hukukun mahreci çok; hâkim çıkacak, savcı çıkacak, hukuk müşaviri çıkacak, kaymakam çıkacak, vali çıkacak, büyükelçi çıkacak, bakanlıkların müsteşarları çıkacak, avukat çıkacak; bakın, ne kadar geniş bir hizmet alanı var hukuk fakültesinden çıkanlar bakımından. İki tane de fakülteniz var, elbette ki, mecbursunuz çok sayıda öğrenci almaya. Nitekim, bu her iki fakülte çok sayıda öğrenci almıştır. Bidayette, başlangıçta, hukuk fakülteleri üç seneydi. Sonra bu fakülteler dört seneye çıkarıldı. Ben, hukuk fakültelerinden üç senede çıkan sonuncu öğrenciyim. Bizden sonra hepsi dört sene oldu. Şimdi, tespitimiz şu; dört sene azdır, beş seneye çıkarmak lazım. Dört senede bütün hukuk branşlarını okutmak mümkün olamıyor.

Bu arada, fırsatı gelmişken söylemek istiyorum: Ar-Ge konusunda çok faydalı ve insanı düşünceye tahrik edici bir konuşma yapan arkadaşımız bahsetti; bizim hukuk fakültelerimizde telif hakları ayrı, müstakil ders halinde okutuluyor bugün, yeniden ihdası diye bir şey söz konusu olmaz, fiilen bugün okutuluyor, okutulmakta. Yani, o, Türkiye bakımından bir noksan değil, onu hemen ifade edelim, sistem bakımından bir noksan değil.

Evet, böyleydi. Şimdi, buraya gelen öğrencilerin, benim bir ölçüm vardır, yüzde 10'u gelir, devam eder, hocayı sıkıştırır, okur, sizinle tartışır, münakaşa eder ve onlar, o yüzde 10 iyi hukukçu olarak çıkar. Bütün hayatlarını takip etmişimdir; ondan sonra çıkarlar, iyi hâkim olurlar, Yargıtay üyesi olurlar, Yargıtay Başkanı olurlar, Anayasa Mahkemesi Başkanı, üyesi olurlar, büyükelçi olurlar yüzde 10. Yüzde 50'si çıkar, belirli hizmetleri götürür, icra memuru olur, küçük avukatlık yapar, sulh mahkemesinde iş takibini yapar. Geri kalan yüzde 40. Yüzde 40'da zaten başka işlere gider; esnaf olur, şunu yapar, bunu yapar, yani, hukukçulukla bir ilişkisi olmaz.

Şimdi, ne yapalım, biz, efendim, 30 kişilik sınıflar yapalım dediğin zaman, Türkiye'de 500 tane hukuk fakültesi açman lazım. Her fakülteye en azından 30 öğretim üyesi ister, bir hesap et bakalım, çarpıver, ne kadar öğretim üyesine ihtiyaç olur; yani, hukuk fakülteleri önce bir kolej sistemini uygulasın Amerika'da olduğu gibi; önce, üç senelik kolej yapsın, ondan sonra, arkasından dört beş senelik hukuk fakültesi olsun, yani hukuktan çıkacak olan genç 27-28 yaşında mezun olsun diyeceksin. Ondan sonra, avukat olacaksa, onun, Amerika'da iki senelik stajı var. Türkiye'de hâkim olacaksa, yüksek hâkimler okuluna gidecek, yüksek hâkimler okulunda kalacak, en az bir senelik stajı var. O zaman 29 yaşında eline maaş alacak. Hangi genç ve niçin yapacak bunu? Mesleğe girdiği zaman 150 milyon lira maaş almak için yapacak, hangi genç bu kadar uzun bir sıkıntıya ve eğitim dönemine katlanır, mümkün değil. Yani, bu sistemden vazgeçmek mümkün değil. Bu, işte, esas itibariyle, böyle gideceği belli. Her ülke, kendisine uygun bir sistemi uyguluyor. Bakın, Fransa'da, Almanya'da, İtalya'da, İspanya'da, İsviçre'de, Amerika'daki sistemi tatbik etmiyor ki, bizim sistemimizi tatbik ediyor. Onların tatbik ettiği sistem de bizimkinin aynı, arada bir fark yok. Yani, bizim yaptığımız şey bu.

Bu itibarla, dediğim gibi, belki bu son konuşma üzerinde fazla ifade ettim; ama, bir noktaya daha işaret edeceğim; devlet memuriyetinde nepotizm konusu. Ben şu kadar senelik hukukçuyum, Türkiye'de nepotizmin bu kadar çok yaygın olduğu fikrinde değilim. Yani, bugün, bakınız, büyük sanayi, holdingler dahi, kendi idareleri itibariyle nepotizm yapmıyorlar; dikkat edin, dışarıdan ehliyetlileri alıyorlar, yani, meritokrasi dedikleri rejimi uyguluyorlar onlar bile. Binaenaleyh, zaten Türkiye'de o kadar atak, o kadar enerjik bir iletişim ağı var ki, basınıyla, televizyonuyla falan. Bir bakan, haddi varsa, bir yeğenini alsın da üstün bir mevkiye getirsin. Hemen ertesi gün onu tef çalar gibi çalmaya başlıyor. Yani, artık, bu işlerin müeyyidesi de teşekkül etmiş Türkiye'de. Bunu sağlayan ne; işte bunu sağlayan, Türkiye'deki demokrasidir. Kim ne derse desin, bizim kültürel varlığımız bakımından üzerinde durmamız ve iftiharla ifade etmemiz lazım gelen değerlerin başında demokrasi gelir. Demokrasinin bu program içinde yer almamasını anlayamıyorum. Keşke onu da ifade eden ve demokrasimizi değerlendiren bir kısım da mevcut bulunsaydı.

Muhterem arkadaşlar, arzım şudur; bu toplantı, esas itibariyle, çok faydalı olmuştur, birçok şeyleri hepimize nakletmiştir, öğretmiştir. Ben, şahsım itibariyle, birçok şeyi öğrendim ve bekleyeceğim bu toplantının zabıtlarının neşrolunmasını. Neşrolunduktan sonra da onları çok daha dikkatle okuyacağım.

Son söz olarak, bu toplantıyı organize etmiş olan arkadaşları kutluyorum. Bu toplantıya cumartesi pazar günü bu güzel havada gelip buraya katılan, konuşan, katkıda bulunan, dinleyen muhterem zevatı, sizleri de canıyürekten kutluyor ve teşekkürlerimi arz ediyorum.

Sağolunuz.

BAŞKAN – Ben de teşekkür ediyorum Hocam.

Efendim, hakikaten bu sempozyumun ağır işçisi Sayın Hocamız oldu; başından sonuna kadar hiç yorulmadan götürdü.

Ben de, izniniz olursa, birkaç kelimeyle durumu özetleyip ondan sonra oturumu kapatmak istiyorum. Çok geniş ve bazı eksiklikleri olmakla birlikte, konuşmacılar tarafından veya söz alan dinleyiciler tarafından belirtilse bile, geniş bir yelpaze içinde konuların ele alın-

dığı bu oturumda, iki konu üzerinde ben konuşmamı yoğunlaştırmak istiyorum.

Bir tanesinde, sorunların tespitinde ve geleceğe yönelik çıkarımlarda geçmişe ait, yani, tarihimizden gelen ve Osmanlı mirasının bize bıraktığı özelliklerin iyi bilindiği ve bunlardan günümüze kullanılabilecek olanlarının, değerlerden kültüre, yönetimden eğitime kadar birçoğunun altının önemle çizildiğini görmüş bulunuyorum; bu da, önemli bir özelliktir. Bu, sadece bizim geçmişe takılıp kalmadığımız yahut kaldığımız şeklinde de değerlendirilmemelidir; çünkü, bir dizi tebliğde de, bugünümüzün en teknik, en uzmanlık isteyen konularında da en yeni bilgilere, gerek iktisadî konularda gerekse enerji konularında gerekse jeopolitik konularda bilgi sahibi olduğumuzu gördük. Bunlar bize ayrıntılarıyla aktarıldı. Bu bakımdan, geçmişten geleceğe bir kopukluk olmadığı, yani, yaşadığımız sorunlara rağmen, sıkıntılarımıza rağmen geçmişten geleceğimize doğru bir devamlılık arz eden bir bağlantının olduğunu görmek memnunluk verici. Bu sayede geçmiş birikimimizden ve tecrübelerimizden ve bugünkü içinde bulunduğumuz ilişkilerin izin verdiği veya ortaya koyduğu imkânlardan yararlanarak yeni bir çağa ve yeni bir 1000 yıla güçlü bir devlet olarak, tutarlı bir toplum olarak girme yolunda olduğumuz memnuniyet verici.

Yine, bu çerçeve içinde Türkiye Diyanet Vakfı'na teşekkür etmek gerekiyor; çünkü, ilk olarak konuyu böylesine tespit etmekle büyük bir isabet göstermişlerdir. Ondan sonra, organizasyon olarak en ince ayrıntıya kadar ve yüce misafirperverlikle konukları ağırlamışlardır, görev alan herkese teşekkürü borç biliyorum. Son olarak da, Hocamızın da belirttiği gibi, bu pazar gününde ve oturumlar boyunca, iki gün boyunca ilgiyle izleyen dinleyicilere, soru soranlara, tebliğde bulunanlara, katkıda bulunanlara teşekkür etmek gerekiyor.

Recep Bey, herhalde, bir konuyu belirtecekler, buyurun.

Doç. Dr. RECEP KILIÇ – Efendim, Üçüncü 1000'e girerken Türkiye Sempozyumu tertip heyetinin sekretaryasını yürüten olarak, bir iki konuya dikkat çekmek istiyorum. 1998 yılı Kutlu Doğum Sempozyumunun konusu, İslâm ve Demokrasi idi. İslâm ve Demokrasi kitap haline geldi, çok da güzel bir baskısı oldu ve baskısı bitti, yeni baskısı yapılacak en kısa zamanda. O yüzden, burada çok

özellikle vurgulama ihtiyacını duymadık belki ama, siyaset-yönetim işlenirken, demokrasinin de vurgulanacağını düşünüyorduk. Bu konuya dikkat çekmek istedim. Demokrasi kavramı geçen yılki sempozyumun konusuydu. Ben, gerek sempozyum tertip heyeti adına gerek Türkiye Diyanet Vakfı adına, hem konuşmacı ve müzakereci hocalarımıza hem de katılımcılara teşekkür ediyorum.

Hayırlı akşamlar diliyorum.

BAŞKAN – Bu vesileyle, hepinizi saygıyla selamlıyor, toplantıyı kapatıyorum.

KATILIMCILAR

Doç. Dr. Ramazan Acun (Hacettepe Üniversitesi)
Haldun Atıf Danışman (Enerji Bakanlığı)
M. İlhan Atabaş (Emekli Tüm General)
Prof. Dr. Mehmet S. Aydın (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Bardakoğlu (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayhan Bıçak (İstanbul Üniversitesi)
Zeki Birdoğan (Kimya Mühendisi)
Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay (Gazi Üniversitesi)
Necati Arıkan (Koç Holding)
Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer (Emekli Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Kenan Gürsoy (Galatasaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf Ziya İrbeç (Çankaya Üniversitesi)
Doç. Dr. Recep Kılıç (Ankara Üniversitesi)
Kadir Koçdemir (İçişleri Bakanlığı)
Nevzat Kösoğlu (Araştırmacı-Yazar)
Prof. Dr. Abdurrahman Küçük (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Öz (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yılmaz Özakpınar (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Hanifi Özcan (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Servet Özdemir (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Yüksel Özemre (Emekli Öğretim Üyesi)
Doç. Dr. Ahmet Nedim Serinsu (Ankara Üniversitesi)
Dr. Ayten Sezer (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Sümer Şahin (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Zehra Odyakmaz (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. İlbey Ortaylı (Ankara Üniversitesi)
Ömer Tarkan (Stratejik Araştırmalar Vakfı)
Prof. Dr. Korkut Tuna (İstanbul Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ömer Turan (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Yılmaz (Hacettepe Üniversitesi)
Gürzap Yılmaz (Orman Mühendisi)